

ناصر الدین عثمان الدین
ربغوزی

قصص ربغوزی

کتاب

یازوج

НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН
РАБҒУЗИЙ

ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ

ИККИНЧИ КИТОБ

Тошкент
«ЎЗУВЧИ» нашриёти
1991

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ Ҳ. СУЛАЙМОНОВ
НОМИДАГИ ҚҮЛЁЗМАЛАР ИНСТИТУТИ

Нашрга тайёрловчилар:

Ўзбекистон ССР ФаҢлар академияси мухбир аъзоси, филология фаҢлари доктори, профессор Эргаш Исмоилович Фозилов, филология фаҢлари номзодлари Абдулло Юнусов, Ҳамидулла Дадабоев

Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига Юсуфқон Шокиров таржима қилган

Маъсул муҳаррир:

Ўзбекистон ССР ФА Ҳ. Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар инситути катта илмий ходими, филология фаҢлари номзоди Номла Абдуфаттоҳова Асмолова.

Рабғузий, Носируддин Бурхонуддин.

«Қисаси Рабғузий». К.2.//Маъсул муҳаррир Н. А. Асилова; Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига Ю. Шокиров тарж. / — Т.: Ёзувчи, 1991. — 272 б.

Уз замонасининг танқиди тарихчи ва шoirи ва истеъодли таржимочи Носируддин Бурхонуддин Рабғузий (XIV аср)нинг «Қисаси Рабғузий» асари ўзбек классик адабиётининг индиr дураоналаридан бири ҳисобланади. Единидаги пайгамбарлар ҳақидаги афсонавий қиссаларнинг асосий қисми диний характерда бўлиб, муаллиф уларнинг аксариятини «Қуръон» ва ўзга диний манбалардаги мифологик сюжетлар асосида яратган.

Асар XV асрда кучирилган ва Британия музейида сақланаётган қўлёзmannинг 1948 йил К Гронбок томонидан амалга оширилган факсимил наشري асосида илк бир тўлалигиче нашрга тайёрланди.

Сарл. олдида: Ўзбекистон ССР ФА Ҳ. Сулаймонов номидаги қўлёзмалар ин-ти.

Рабғузий, Насириддин Бурханидан «Қисаси Рабғузий» (Повести Рабғузи).

Ўз1

4702620101 12
Р ————— 4.91.
М. 362/04/91

ISBN 5.8255-0004-9.

© Қисаси Рабғузий /II/, 1991 й.
© Эргаш Фозилов, Абдулло Юнусов,
Ҳамидулла Дадабоев (нашрга тайёрловчилар)
1991 й.

МУСО ЯЛАВОЧНИ ОЗОРЛАҒАНЛАР ҚИССАСИ.

Қачон олам фахри Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам Ҳақ ёрлиқны тегурди эрса, Мавло таоло ёрлиқ изди: Эй имон келтурганлар, сизлар Мусони озорлағанлардин бўлманг. Манинг ёрлиқимни сизга тегурурда ўзини ёлғонга нисбат қилманг, кўни теб билинг. Мусони бир нечалари айб қилдилар. Мавло таоло Мусони айби йўқин уларга билгуртди. Я аййухал-лазина ақмаву ла такуву каллазина аазав Муса фа барраъаҳу-Ллоҳу мимма қолу. Мусо ялавоч уятлиғ эрди, ўз танини ўртуклу тутар эрди. Бир нечаси олалиқға нисбат қилдилар. Бир нечаси ўраға нисбат қилдилар. Ўра уят андомдағи шиш бўлур. Кунларда бир кун Мусо ич тўни бирла сувға кирди. Тўнин бир тош уза қўйди. Тўнин тош олиб қочди. Мусо ич тўни бирла сувдин чиқти. Заъ савбий я хажару тею сўнгунча келур эрди. Аччиғидин яланғоч эканини билмади. Тош халқ қошиға келди. Мусонинг танини кўрдилар-явлоқ арик, кўрклук. Оласи йўқ. Ич тўнима танига ёпушмуш. Ўра иллатининг шишин йўқинма кўрдилар. Баъзилар айдилар: Озар ул эрди, қачон илгару юриса мутакаббир дерлар эрди. Орада юриса кўрқоқ теюрлар. Сўнгида юриса қавгунчитек бизни сурар, дерлар эрди. Аймишлар, озар ул эрдиким Ҳорунни сен ўлтурдинг, тедилар. Мусо етмиш эр бирла Тур тоғинга борурда Ҳоруннинг қабриндин кечдилар. Мусо: «Ё, Ҳорун», деб ундади. Мавло таоло Ҳорунни тиргузди. Айди: «Ҳорун, сени ким ўлтурди?» Айди: «Мавло таоло ажал берди, ўлдум. Мани ким эрса ўлтурмади». Фа барраъаҳу-Ллоҳу мимма қолу бу эрди.

МУСО ЯЛАВОЧ ДИЙДОР ТИЛАГАН ҚИССАСИ.

Яна айдилар: «Эй, Мусо, Тенгри бирла сўзлашурман, теурсан. Бизма ялавоч ўғлонларимиз сенга қариндош-уруғ бўлурмиз. Бизнима олиб борсанг Мавло таоло каломин

эшитсамиз бўлғайму», тедилар. Мусо дуо қилди, ёрлиғ бўлди: Айгил, улуғларин санинг бирла изсунлар, калом эшитсунлар. Мусо Солиҳ абушқани уздурди. Олтмиш абушқа чиқти, етмишга етмади. Ёрлиғ бўлди. Текма бир сибтдин бир йигит чиқардилар. Ўн икки йигит бўлди, етмиш икки бўлдилар. Мусо айди: «Икагу ёнинг, азинлар мавинг бирла борсунлар». Текма бири унамади, Юшаъ ибн Нун ва Келла ибн Буфна икагу ёндилар. Айдилар: «Бизга бу борғанлар савоби булғайму?»

«Булғай», тедилар. Ўтга куймадин қуртулдилар. Вахтара Муса қавмаху сабъина ражулан лнмиқотина. Ҳорунни халифа қўймиш эрди. «Ўтуз кунда келгайман», теб Тур тоғинда ўтуз кун улашу рўза тутди. Емади, ичмади. Сўзлашғу вақт бўлди эрса шохтут ағочининг қабуғин олиб оғзинга суртди. Ёрлиғ келди: Не учун мундоқ қилдинг? Мусо айди: «Оғзим сасиғи кетсун теб андоғ қилдим». Ёрлиғ келди: Билмадинг муким рўза тутган қулнинг оғзининг иси мавинг қатимда йипордин севуклукрак турур эрди. Эй Мусо, яна ўн кун рўза туттил, қирқ кун рўза тамом бўлсун. Ва атмамнаҳа биашрин фа тамма микоту рабиҳи арбаъина лайлав. Зул-ҳижжа ойининг тўқузунчи куни тоғ тубинда йиғилдилар. Мусо айди: «Сиз мунда турунг, ман тоғга ошайин, сиз сўнгумча келинг, калом эшитинг». Андоғ қилдилар, сўз эшитгилар, хушландилар. Айдилар: «Эй Мусо, сени кўни тутмасмиз Тенгрини ошкоро кўрмағунча». Лан нуъмина лака ҳатта наро-Алоҳа жаҳратан фа аҳазатхумус соиқату. Ўт келди, қамуғин куйдурди. Мусо қазғулуғ бўлди, нетак қилайин. Мусо буларни элти, қамуғини ҳалок қилди. Қамуғ сўзлари Мусонинг ёлғон турур, тегайлар. Мавло таоло ул замонда қамуғини тиргузди. Сумма баъаснакум мин баъди мавтикум. Мусо айди: «Эмди билдингизму?» Айдилар: «Билдимиз, эшитдимиз», тедилар. Мусо ялавоч Мавлодин қўлди. Улар бани Исроил орасинда халифа бўлдилар. Кими малик бўлди, кими ялавочликга теғди. Уламо ва сулаҳо бўлдилар. Тавротни зоҳир ўқиюр бўлдилар. Мусо бирла ёниб эвларинга келдилар. Аймишлар, Мусо дийдор қўлғани мунда эрди. Бу қавл дуруст эрмаз. Дийдор қўлмоқи етти ойда кезин эрди. Бир анча кечмишда айдилар: «Эй Мусо, бизга кароматлар ваъда қилмиш эрдинг. Эмдига теги булмадимиз. Яна борғил, дуо қилгил, бўлғайким Мавло таоло ижобат қилғай». Мусо ёндурди Ҳорунни, уларга улуғ қилди. Узи Турға борди, Калом эшитти, хушланди. «Калом тотиғи мундоғ бўлса дийдор неъматини ортуқроқ бўлғай», теб дуо қилди. Айди: Илайҳий жиътука толибан роғибан самлан мутазарриған литуътияний ма манаъта мин ғайрий асъалука я зал азамати вас-султон ан туроний лнанзура илайка. Қола лав тароний. Эй Мусо, улуғ сўз сўзладинг. Ким эрсанинг бу сўз айтурга яроғи йўқ эрди. Мусо айди: «Сени кўруб ўлсам

ўлайин, бу тилагим», теди. *Ёрлиғ келди*: Эй Мусо, сен заъифсен. Айти: «Кўргайман». *Ёрлиғ келди*: Ул тоғга боқғил, тоғ ўрнинда туланса сен мени кўргайсен. *Ёрлиғ келди*: Ул ики тоғ орасиндағи тош уза ўлтурғил. Мусо келди, ул тош уза ўлтурди. Мавло таолодин илк қат кўк фаришталаринга ёрлиғ келди. Ерга индилар, қамуғи уй суратлиғ. Тоғ теграсин тўрт ағочлиқ ерга теги туттилар. Соиқа кўпти, ел эсти, кўк гулдуради, яшин яшнади. Фаришталар ун кўтурдилар. Тасбиҳ, таҳлил айдилар. Яна икинчи қат кўк фаришталари индилар, арслон суратлиғ. Азин ун бирла тасбиҳ, тақдис айдилар. Ул фаришталарнинг теграсин қабадилар. Мусо кўрқти, саждага борди. Айти: «Изиё, мани бу кўркуғдин кутқарғил. Бу тилақдин пушаймон бўлдум». Ул фаришталар улуглари айдилар: «Эй Мусо, укушнинг озин кўрмадинг». Яна учунчи қат кўк фаришталари индилар, бургут суратлиғ. Уларнинг теграсини ўгурдилар, оғизлариндин ўт чиқар эрди. Изи аzza ва жаллага тасбиҳ ва таҳлил айтур эрдилар. Мусо андоғ соқиндиким, қамуғ олам куйди, тирикликдин кўнгул кести. Яна тўртунчи қат кўк фаришталари инди, урунғ қор суратлиғ. Тасбиҳ ва таҳлил айтур эрдилар. Яна бешинчи қат кўк фаришталари инди, оғизлариндин ўт чиқарар эрди. Яна олтинчи қат фаришталари инди, уларни ўгирдилар. Иликларинда хурмо йиғочининг ўтдин, кўздин туруқроқ, қизил ёқутдин ариғроқ. Қаттиғ ун бирла айтурлар: «Сувбухун қуддусун раббул иззати абадан ла ямут». Мусо беҳуш бўлди. Бурун йиғлади, айти: «Изиё, мунда турсам», «Раббул иззати ло ямуту абадан», тею ун кўпордилар. Ул ҳолда Мавло аzza ва жалла тажаллий нурин ул тоғга солди. Тажаллий маъниси очилмоқ бўлур. *Ёрлиғ келди*: Эй Мусо, бу тоғга боқғил, ўрнинда туланса мани кўргайсан. Ва лакин уззур илал жабали фа ин истақарра маканаху фа савфа тараний. Тоғ уларман, чиқдим эрса куярман. Яна Аршни кўтарган фаришталар инди. Бу қамуғ фаришта бирикиб «суббуҳан қуддусан» айтурда тоғни туруб кўрди эрса кесак-кесак бўлди. Абдуллоҳ Салом тақи Каъбул-Ахбор разияллоҳу анҳумо, айдилар: Тажаллий нури игна юртуғидин чиқарча эрди. Саййиди Имом айтур, чичала бармоқча эрди. Анас ибн Молик айтур, Расул алайҳис-салом айти: Бош бармоқин чичала бармоқ учинда қўюб: «Мунча», эрди. Шайх Ҳасан айтур: Изи аzza ва жалла тоғга хитоб қилди: Манинғ дийдоримни кўра билмассан. Тоғ эриди, сув бўлиб ерга синғди. Мусо кўруб турур эрди. Аймишлар, етмиш ҳижобдан ўрта бармоқ андозасинча тажаллий нури кўрунди. Тоғ олти кесак бўлди, Учуси учуб Маккага тушди: Тувар ва Сабир ва Ҳиро, Учуси Мадинага тушди: Ухуд ва Варқо ва Равза. Абу Бакр Сиддиқ разияллоҳу анҳум айтур: Ул кун қамуғ сув сучулди, қамуғ оғриқлар ўнгалди, телвалар айилди, қамуғ тиконлар тўкулди. Ер юзи

яшарди, чечаклар унди, муғлар ўти ўчти. Қамуғ бут юзин тушди. Фа ламма тажалла раббуҳу лилжабали жаъалаҳу даккан. Абдуллоҳ разияллоҳу анҳум айтур: «Жаалаҳу туробан» тупроқ бўлди. Суфён айтур: Ерга синғди, сувга қорилди. Имом Атия Авфий айтур: Оқар кум бўлди. Урва ибн Дайламий ал-Лахмий айтур: Тоғлардағи ўнгулар қамуғи тажаллий нуриндин тўлди. Мусо беҳуш бўлди, юзин тушди. Ва харра Муса саъиқан. Ул кун панжшанба куни эрди. Арафа куни, ёриндиси қурбон куни Таврот инди. Заҳҳок айтур: Мусо уч тун-кун беҳуш бўлди. Фаришталар кечиб айтурлар эрди: Я ибнан нисаил ҳаййизи лақад саъалта раббака суалан азимаи фи ғайри вақтиҳи. Яъни ариғсизлиқ кўрган эй урағут ўғли, Изи азда ва жалладин вақти йўқ эркан улуғ тилак тиладинг! Уч кундин сўнг ўзига келди. Қаттиғ ун бирла айди: «Изиё, бу тилақдин тавба қилдим. Санга кертунганлар аввали манман». Фа ламма афақа қола субҳанака тубту илайка ва ава аввалу муъминия. Ҳақиқат билдиким, сени ким эрса кўрмас эмиш. Фаришталаринга тоқат тутмаган сени нетак кўрар». *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, сени ялавочлиқ бирла калом уздураум. Сенга берилган китобни олғил, манга шуқр қилғил. Инний истафайтука алан наси бирисаалаатий ва бикаламий фа хуз ма аатайтука ва кун минач-шакирин.

САВОЛ: Мусо дийдор тилади, бермади. *Ҳикмат на эрди?*
ЖАВОБ аймишлар, андоғ темак бўлур: Эй Мусо, нафсинг фоний, кўзунг фоний, дунё фоний. Фоний нафс бирла, фоний кўз бирла, фоний дунёда боқий Мавло дийдорин нетак кўрарсен? Сабр қилғил нафсингни боқий қилайин. Анда кезин боқий саройда, боқий дийдорини кўргайсан. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Калом Мусо улуши эрди, берди. Ва каллама-Алоҳу Муса таклиман. Хуллат Иброҳим улуши эрди, берди. Ват тахаза-Алоҳу Иброҳима халилан. Рўъё Мустафо улуши эрди, азинларға бермади. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Мусо бирла сўлашурда Шайтон бир тош уза ўлтуруб ҳасад қилиб Мусога айди: «Маъа ман такалламу». Яъни ким бирла сўзлашурсен?» Мусо айди: «Ма-Алоҳу таъала». Яъни Изи бирла сўзлашурман. Шайтон айди: «Сен не билурсен Изи каломи эрдукин? Раво бўлғайким, фаришта бўлғай, ё Шайтон бўлғай». Бу сўз Мусога явлоқ қаттиғ келди. Шайтонга ўфқалаб дийдор қўлди: «Рабби арини анзур илайка» теб, **ЖАВОБ** келди: Лан тароний. Яъни мени кўрмагайсен, анинг учун Шайтон васвасаси йўлиндин тиладинг. Яна муътазили ва қаддара алайҳим ал-лаъна, бизга ҳужжат қилурлар. Тангрини кўрмак раво бўлмас. Агар кўргулук бўлса Мусо кўргай эди.

ЖАВОБ айтурмиз: «Лан» калимаси таъкидга эрмаз. Кўрмасмусен, Изи азда ва жалла жухудлар холиндин хабар қилди, ҳаргиз ўлим орзуламагайлар теб. Ва лан йатаманнаҳу абадан. Дунёда тиламадилар, аммо уқбода орзу-

лағайлар. ТАҚИ ЖАВОБ: Жухудлар Ойишани онамиз эрмас теюрлар. Биз айтурмиз, кўни сўзлаюрсиз, Сизнинг онангиз эрмас, биз мўъминларнинг онаси турур.

ТАҚИ ЖАВОБ: Изи дийдорини кўрмак раво бўлмас — Мусоға бўлмағай эрди. Кўргулук раво эрмасини тиламак ялавочлардан нетак раво бўлур.

ТАҚИ ЖАВОБ: Изи аzza ва жалла дийдоринга тоғ туланмагига таълиқ қилди. Тоғ туланмаги Изи аzza ва жалла қудратинда жойиз эрди. Ложарам дийдор кўрмак ҳам жойиз турур. Анчаси бор: Вақтсиз нарсаи кўлди, бермади.

ШЕЪР

Изи румтал амоний

Қалба вақтин фа ласта бивожидин тилкал амоний

Фа кона суалу Муса қабла вақтин

Фа жоъа жавобу лан тароний

ТАҚИ ЖАВОБ: Бирагу малик саройиқа келур. «Маликни кўрайин», теюр. Айтурлар: «Бу кун маликни кўрса бўлмас, аммо азин кунлар кўрмак раво бўлур». Аймишлар, харра Муса саъикан бинафсихи фа афақо биқалбихи ва саббаҳа билисаниҳи фас-саъку ҳаззул абдан вал ифақату ҳаззул живан ват-тавбату ҳаззул-лисан. Қачон Жаброил алайҳис-салом бу оятни Мустафо алайҳис-саломга келтурди эрса: Ва ламма жаъа Муса лимикотина ва калламаҳу раббуҳу қола рабби ариви анзур илайка фа васабна расулун алайҳис-салому хина қараъа жибрийлу лан тароний фа сақатан набиййу алайҳис-салом лиавнар руъйа-та ҳаззуху дуна ғайриҳи. Яъни Мусо айди, Изиё, дийдор кўргузгил, сени кўрайин. Расул секрию кўпти. Ончада Жаброил ўқиди: Қола лан тароний. Расул алайҳис-салом ўлтурди, яъни дийдор манинг улушим турур. Ман кўрма-гунча ким эрса кўрмас. Аймишлар, Мавло таоло Мусоға ўн икки сабабдин дийдор кўргузмади. Аввал, вақтсиз тилади. Анинг учун дийдор қамуғлардин устунрак турур. Андин остинроқ неъматларини булмас эркан устунрак неъматни булмоқ маҳол турур. Иккинч, Мусонинг кўзи сифлий эрди, ерга, тоғга боқар эрди. Улвий дийдорға лэйик эрмас эрди. Учунч, фоний кўз боқий дийдорға мутазад эрди. Тўртунч, ул соат Мусонинг кўзи Шайтонни кўрмгил эрди. Душманни кўрган кўз дўст дийдорига ярамаз. Бешинч, Мусо ҳабибдин бошқа дийдор тилади, бермади. Яъни сабр қилгил. Ҳақиқат устун, тақи ўнгин ялавочлар охиратда йиғилсалар, тақи Мустафо Амин келса ончада кўргайсен. Олгунч, эмгаксиз дийдор кўрайин теди. Айди: Ўнғай бўлғай. Ўнғай бўлған нарса иззати бўлмас. Бир эмгак тортғил, ортуқ сабр қилгил. Берсамиз мазаси укуш бўлғай. Етинч, Мусо Тур Синоға келиб, Муҳаммад Мустафонинг тақи Тенгри

умматларининг сифатин эшитиб, Тенгри аzza ва жалладин Муҳаммадни қўлмиш эрди. Ижобат бўлмиш эрди. Изи дийдорини қўлди эрса ёрлиғ келди: Ё Мусо, унутдингму мандин ҳабиб дийдорин қўлдунг эрди. Эмди сабр қилгил, бурун ҳабиб дийдорин кўргил. Анинг мазасини булуб оғирладинг эрса менинг дийдоримни булғайсан. Секизинч, эй Мусо, ким бизни кўрса қамуғ эмгаклардин сақлаюрмиз. Сен тақи эмгаклар кўргунг, гўрга киргунг, қиёмат ҳавлиндин кўргунг. Сабр қилгил. Бу ғамдин кечдинг эрса анчада бизни кўргайсен. Тўқузунч, сенга дийдор кўргузсам анбиё ва авлиё қамуғ қазғулуғ бўлғайлар. Ман дўстларимға қазғу раво кўрмасмен. Ўнунч, қўноқларға эв ияси бурун қийматлиғ неъматлар келтурмас. Қачон қўноқлар улуғи, хослари ҳозир бўлса анчада улуғ неъматларни келтурурлар. Эй Мусо, манинг ҳазратимда қамуғдин азизрак Муҳаммад расулulloҳ турур. Дийдор неъматин анга кўргузмагунча сен кўрмагайсан. Ўн биринч, Мусо ялавоч айди: «Дийдор кўргузгил, сенга боқайин». ЖАВОБ келди: Ман анта ҳатта янзуро илайёа. Сен кимсен манга боқайин тегучи! Муҳотаба тариқин сўзлади. Ҳифзул адаб мин шароитил мақол. Ўн икинч, дийдор қўлди, бермади. Агар берса савол мукофоти бўлғай эрди. Аймишлар, ас-суал ва ин қалла ван-навол ва ин жалла. Мавло таоло дийдорин саволға мукофот бўлмоқин раво кўрмади. Нетакким, Исо алайҳис-салом саволи моида эрди, берди. Иброҳим саволи қушлар тирилмаги эрди, берди. Ул мукофот саволға тўш эрди, аммо Мавло дийдорин саволға тўш эрмаз учун бермади.

ТАҚИ ЖАВОБ: Иброҳимнинг, Исонинг саволи сунъда эрди, берди. Мусонинг саволи сонъда эрди, бермади.

ФОЙДА. Мусо дийдор тилади, «Тоғга борғил», тею жавоб келди. Тоғга боқти. «Лан тароний, жавоби келди, яъни ҳақиқат эй Мусо, бизинг дийдоримизни тилаюр эрсанг нега тоғга боқтинг? Меърож тунунда қамуғ малакутни Муҳаммад Мустафоға кўргузди. Кўзи учи бирла боқмади. Айдилар: Эй Муҳаммад, Мавло сифатиға боқмассен? Айди: Ана машғулун биссонийи ла бис сунъи ва ана машғулун бил малики ла бил мамлуки. Ложарам Изи аzza ва жалла Қуръон ичинда ўла ёрлиқади. Ма зағал басару ва ма тоғо.

САВОЛ: Мусо беҳуш бўлмоқинға хикмат не эрди? ЖАВОБ: Ики нарса эрди. Бири улким, тоғга оғди. Изи каломин эшитди, хушланди, «Мантек ким эрса борму!» теди, қуванди. Мавло таоло ани тиламади. Арш нуруни Мусо нури бириктурди. Тоғга кемишти, тоғ ёруди. Мусо тоғга боқти. Етмиш минг эр кўрди. Ўзитек килим киб, таёқ элинга олиб, «Арини анзур илайка», теб фарёд қилурлар Мусо ани эшитиб: «Ёлғуз муштоқ манман», теюр эрди. «Мантек муштоқлар телим эрмиш», теб сажда қилди. Беҳуш бўлди. Аймишлар, Мусо дийдор булмоқинға

иллатлар бу эрмас эрди. Сабаб ул эрди, дунёда дийдор кўрмак уч турликдин холи эрмас. Е дўстга бергай эрди душманга йўқ, ё душманга бергай эрди дўстга йўқ, ё кенду иккисинга бергай. Дўстга бериб душманга бермаса ёрин қиёматда хужжат қилгай эрди. Уларга дийдор ҳадин кўргуздунг — имон келтурдилар. Бизга ҳам кўргузсанг имон келтургай эрдук. Кофирга берса мўъминга бермаса бу ҳам раво бўлмагай эрди. Анинг учунким, дийдор қамуғ неъматларидин ортуқроқ турур. Изи аzza ва жалла карамидин раво бўлмагай эрди. Агар андоғ қилса мўъмин бирла кофир аро фарқ бўлмагай эрди. Бу ҳикмат йироқ турур. Маълум бўлди, дунёда дийдор кўрмак раво бўлмас. Ужмоҳда мўъминлар кўргайлар. Калла яниахум аи раббихим йавмаъзин ламаҳжубун. Кофирлар кўрмагайлар.

ҲИКОЯТ. Бир урағут Мусо сўнгунча тоғга борди, дийдор кўрмишда ман ҳам кўрайин теб. Мусо лан тароний хитобин эшитиб тоғдин инмишда ул урағут кўрди. Икки кўзи чиқмиш, ўз илкинга олиб юрур. Мусо савол қилди. Урағут айди: Эй Мусо, уману келдим эрди булмадим. Бу кўз манга керакмаз теб, тортиб чиқардим.

Айтмишлар, тажаллий нури Мусода зоҳир эрди. Кимнинг кўзи Мусога тушса тирик боринча кўзи кўрмас эрди. Аймишлар, қиёмат кунга теги кўрмас бўлура эрди. Бу сабабдин Мусо ниқоб бирла юрур эрди, юзини ким эрса кўрмас эрди. **ҲИКОЯТ**да келмиш, Мусо тоғдин иниб келмишда бир урағут ўтру келди. Мусога айди: «Юзунгни очгил, кўрайин». Мусо юзунни очти. Урағут боқти эрса икки кўзи кўрмас бўлди. Мусога ёлборди, айди: «Изи аzza ва жалладин тилагин кўзумни манга берсун». Мусо дуо қилди, кўзи очилди. Яна айди: «Юзунгни очгил, бир кўрайин». Мусо очти. Боқти эрса яна кўрмас бўлди. Айди: «Дуо қилгил». Қилди эрса очилди. Яна кўрайин теди. Мусо айди: «Кўрмас бўлгайсен». Айди: «Эй Мусо, тажаллий нурин кўрмайин кўзлук юргунча, кўруб кўзсуз қолсам яхшироқ». Мусо юзин очти. Урағут боқти, кўзлари кўрмас бўлди, андағ-ўқ қолди.

ҚИССАИ ҚОРУН АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА.

Мусо ялавочнинг холаси ўғли эрди. Бир кун Мусо Фиръавнга ёрлиғ тегургали борурда бир тиланчи ўтру келди. Мусодин нарса тилади. Мусо айди: «Манда нарса йўқ сенга бергали». Тиланчи айди: «Явлоқ мунглогман», теб ёлборди. Қорун Мусога салом қилгали келур эрди. Қорун йироқдин дарвиш бирла кўрди. Мусони кўрса нарса тилагай теб яшунди. Мусо айди: «Мунда тургил. Фиръавндин эвга келмишда санга нарса берайин». Дарвиш айди: «Явлоқ бенавоман, сабрим йўқ», теди. Мусо умасиға теғди

эрсә айди: «Ерда кўринган ўтларни йиғил, қурутғил. Андин сўнг бир анча темур, ё туч, ё кўрғошун, ё бақир сен булдунг эрсә эритғил. Бу қурутқан ўтдин озғина анга кемишғил. Қамуғ қизил олтун бўлғай».

Дарвиш билур эрдиким, ёлғон сўз Мусодин чиқмас. Ул сўзга инониб ёнди. Мусодин бу сўзларни Қорун эшитиб турур эрди, аммо Мусо Қорунни кўрмас эрди. Мусо кетди эрсә Қорун дарвишдан сўрдиким, Мусо санга не берди? Дарвиш айди: «Нарса бермади, аммо ўтларни бақирға қотғил, олтун бўлғай теди». Қорун айди: «Эй дарвиш, Мусо сандин қутулмоқ учун тилтоғ қилди, бу на сўз бўлур. Борғил, рўзинг тилағил». Дарвиш эзинга келди. Қорун ул ўтларни йиғди, қурутти. Темур, бақир, туч, кўрғошин эритти. Ул ўтдин озғина кемишти, қизил олтун бўлди. Текма бир минг ботмон темурға, бақирға, кўрғошинға бурчақ чоқлиғ ул ўтдин солса, қизил олтун бўлур эрди. Мавло ҳудрати бирла Қорун етти тун-кун олтунчилик қилди. Ганжлардин хазиналар ўрнатти. Текма бир ганжга бир олтундин калид қилдурди. Калидлар кўп бўлди. Кўтармак оғир бўлди. Қачирға юкладилар, қачир кўтармади.

Айтмишлар, текма ганжга сигир терисин қурутуб бармоқча калид қилдурди, юнгул бўлғай теб. Қирқ қачирға юклатти, кўтармади. Текма бир қачир юки тўрт юз ботмон эрди. Айтмишлар, тўрт кўш ўкузлук ерни сарой қилдурди. Томлари бир кирпич олтундин, бир кирпич кумушдин. Икки кирпич орасига йипор, заъфарон юрутди. Йинжулар, гавҳарлар тарбия қилди.

Тўшангулари қамуғ олтундин, йинжудин, гавҳардин. Қачон черик отланса, эллик минг эр қамуғи олтун узангулук отланур эрди. Бошдин азоқға теги юзлари, сочлари қизил олтун эрди. Кун ёруқлукитек қумиюр эрдилар. Ўзи черик орасида қора кўзлик, ёли, куйруғи қора урунг қачирға миниб тўрт юз қул ўғлонлар қизлар тўнин кийиб, яна тўрт юз қиз ўғлонлар йигитлар тўнин кийиб, қамуғи қачирларға миниб чиқар эрдилар. Халойиқ ани кўруб, дунё тилаганлар кусаб айтур эрдилар: «Эй, кошки, бу Қорунға берилган мол товар бизгама бергай эрди».

Йа лайта лана мисла ма утийа Қоруну иннаҳу лазу ҳазин азим. Аммо ул жаҳонлиғ тилаганлар айтур эрдилар: Вой, сизинг уза Изи азза ва жаллани бирлаганлар, эзгу иш қилғанларға Мавлонинг савоблари яхшироқ. Ул савобни булмағайлар, магар собирлар. Ва қолал лазина утул илма вайлакум савабу-Ллоҳи хайрун лиман аамана.

Хабарда келур, Мусо ялавоч ҳар кунда бани Исроилни йиғиб, минбарға ошиб мажлис тутар эрди, ваъз ва насиҳат айтур эрди. Қорунма олтун пиёла чиқаруб Мусо ўтрусунда қўюб, мутриблар ҳозир қилиб, қуллари ўнгинда, сўнгинда ўлур, ўлтуртуб хамр ичар эрди. Мусо таҳаммул қилиб

турар эрди.

Хикоятға келур: Бир кун Қорун бир Шамит отлиғ ариғсиз урағутға минг олтун берди. Тақи айди: «Борғил, Мусо мажлис тутар ерда халқ қошида айғил: Эй Мусо, сен ўзгаларға ўгут берурсан. Узинг манинг бирла тонг отқунча нелар қилдинг, хамр ичтинг. Эмди келиб халқға не ўгутлар берурсен». Шамит минг олтунни олди, Мусоға келди. Ул сўзларни айтурға Мавло таоло кўнглин ўвурди. Ул минг олтунни келтуруб Мусо ўнгинда кўйди, тақи айди: «Муни манга Қорун берди. Борғил, Мусоға бани Исроил қатинда мундоғ тегил теб. Эмди келдим, тавба қилдим», теди. Бани Исроил ани эшитиб тонгладилар. Мусо қазғулуғ бўлди. Айди: «Ё Рабби, эмдига теги сабр қилдим. Азин тоқатим қолмади, сен билурсен». Эрлиғ келди: «Эй Мусо, бани Исроилға айғил, сизларни қудрат бирла яратдим. Бутға топундингиз, ани Тенгри тедингиз. Балолар бердим, манга битмадингиз, мани унутдингиз. Кофирлиқдин мусулмонлиқға кивурдим, шукр қилмадингиз. Фиръавни халок қилдим, эгутмадингиз. Эмди текма бирингиз учар кўк йилук қилиб бири соғдин, бири сўлдин, илгари ва орқада осинг, Қачон ани кўрсангиз азин кўкни соғиниб манинг берган неъматим шукрин қилғайсиз. Мусо ёрлиғ тегурди. Айдилар: «Эй Мусо, сен тақи Қорун йилуклар осармусиз». Мусо муножот қилди. *Ёрлиғ келди:* Сизлар менинг ялавочимиз. Бу кун мани ўқиюрсиз, османг. Улар айдилар: «Эй Мусо, сизлар осмағунча билар осмазмиз». *Ёрлиғ келди:* Уч кун муҳлат бердук осмадилар эрса, боло индиурман. Ўн икки сибт эрдилар. Тўқуз сибт кўнгулсиз остилар. Уч сибт осмадилар. Бири Қорун эрди, Яхудо уруғиндин элик минг эр.

Яна бири Морёб, Рубил уруғиндин элик минг. Яна бири Афзим эрди, Яғсар уруғиндин ўттуз минг эр. *Ёрлиғ келди* Мусоға: Бани Исроил черикин йиғиб кўргил. Йиғди. Ул тўққуз сибтдин беш юз минг чиқти. Қамуғи йилук осиглиқ. Қорун, Морёб, Афзимни кўрди, йилук йўқ. Афзимға айди: «Йилук осғил». «Сен осмағунча осмазмен», теди. Мусо таёқ олди, тепунди. Афзим кўркти, ўтуз минг эр қамуғ йилук остилар.

Яна Морёбға ҳам айди, андаг-ўқ жавоб берди. Мусо таёқ олиб келди. Морёбнинг хотуни бор эрди, ариғ мусулмон. Уч йилук ануқлаб кўзди. Айди: «Йилук осғил». Морёб юзин, бошин осоқ солди! Мусо таёқ тебрлатди, ер тебрану бошлади. Эвлуки йилукларни Морёбға сола берди. Морёб олди, бўйнинға ости. Элик минг эр қамуғ остилар. Андин сўнг Юшаъни Қорунга изди, йилук оссун теб.

Улма айди: «Сен осмағунча мен осмазмен». Мавлодин *ёрлиғ бўлди:* Эй Мусо, Қорунға айғил, молининг яримин дарвишларға берсун. Тақи тўрт йилук оссун. Келлуб айди эрса Қорун айди: «Мусоға айғил, ман санинг Тенгрингдин

нарса кўлмазман». Яна Жаброил ёрлиғ тегурди: Эй Мусо, Қорунға айғил молининг бешда бирини чиғойларға берсун, тўрт йилук оссун. Ун анча мол берайин. Келиб айди эрса, Қорун айди: «Мусоға айғил, ўн анча молни ўзи чиғойларға берсун. Мандин нарса кўлмасун». Келлуб келиб телим ўгутлар берди, унамади. «Молма бермазман», теди. «Йилук ҳам осмазман», теди. Келлуб айди эрса Қорун айди: «Тарк рўзгорда сени Фиръавн бирла тамуғда кўргайман», теб ёнди. Мусо муножот қилди, айди: «Илоҳий, бало изғил». *Ёрлиғ келди*, қаю балони кўларсен? Мусо айди: «Ерни манинг тасарруфимда кўйғил». Мавло таоло ижобат қилди. Мусо ўфкалаб таёқ олди, Қорун саройиға борди. Хорун, Юшаъ, Келлуб тақи азин бани Исроил бирла бордилар. Айвонда архом тошидин бут қилиб, олтун бирла безаклик, ўзи тахт уза ўлтурур. Йигитлар, қизлар, кул ўғлонлар олтун тожлиғ теграсида турур эрдилар. Мусо кириб келди, айди: «Эй Қорун, Фиръавн олнида кунда тўрт этмак учун топуғ қилмасму эрдинг? Тенгри аzza ва жалла мунча мол ва неъмат берди, борлиқни нега тутмассен?» Қорун айди: «Тенгри бермиш эрмаз, ман ўз эрдамим бирла қазғандим». Қола инвама уутийтуху ала илмин индий. Мусо ачиғланиб таёқ кўтурди, айди: «Эй ер, тутғил». Қорунни тахти теграсини етти йўли ўврулди. Қорун секриб қузи инди. Ёр Қорунни ошуқинға теги тутди. Қорун фарёд қилди: «Эй Мусо, кечурғил». Мусо айди:

«Азоб етилади, эмдиму кўнарсен?» Иккинчи айди: «Тутғил!» Белинға теги тутди. Яна ёлборди. Мусо айди: «Азоб келмишда кезин асиғ қилмаз». Яна айди: «Эй ер, тутғил!» Қорунни тамом ер ютти, Аймишлар, бани Исроил айдилар: Мусо Қоруннинг молин олмоқ учун ҳалок қилди. Мусо дуо қилди, айди. «Илоҳий, сен билурсенким, мол учун дуо қилмадим. Булар манга таън қилмасунлар, молин берайин. Ер қуйи изғил». Мавло таоло Мусо дуосин ижобат қилди. Қорунни қамуғ моли товари бирла, саройи бирла қуйи изди.

СОМИРИЙ ҚИССАСИ.

Сомирий Мусонинг холаси ўғли эрди. Мусонинг шогирди эрди. Мусо ани ғоят сувар эрди. Мавло таоло Фиръавнни ҳалок қилурда Жаброил ужомоқ буроқин миниб Фиръавн илайинда борур эрди. Сомирий Жаброилни таниди, анинг учунким Сомирийни Жаброил қаноти уза игитмиш эрди. Жаброилнинг отининг туёғи қаю ерга тегса яшарур эрди. Сомирий ул туфроқдин бир овуч олиб сақламиш эрди. Мусо Турға бориб кеч қолди эрса, Сомирий бани Исроилни алдади. Айди: «Бу сиздаги қибтийлардин олған мол қамуғи харом турур. Анинг

шумлиқидин дийдордин маҳрум қолдингиз. Ҳзиншгиздин кетаринг, манга беринг. Ман Тенгрини сизга кўргазайин». Бани Исроил ул келтурган молларни қамуғ Сомирийга бердилар. Сомирий наким гавҳар, йинжу бор эрди кизлади. Олтун, кумушларни эритти. Бир бузоғу қилди ичи қовуш. Ул Жаброил оти туёқи туфроқини анинг ичига солди. Бузоғудин бир ун келди: **Фа аҳража лавҳум ижлан жасадан.** Сомирий айди: «Ушбу сизинг Тенгрингиз турур». **Фа қолу ҳаза илаҳужум ва илаҳу Муса.** Телимлари анга топундилар. Тўқиз ярим сибт қамуғ сажда қилдилар. Ҳорун ани билди эрса қайғурди. Ҳорун ювош, ҳалим эрди. Икки ярим сибт мусулмон бўлдилар. Аймишлар, ул ики ярим сибт бириси Юсуф ялавоч уруғиндин, бири Ибн Ямин уруғиндин эрди. Ярим сибт Яҳудо уруғиндин. Ярим мусулмон бўлдилар, ярими кофир бўлдилар.

ХАБАРДА КЕЛМИШ: Ота-она эзгу бўлса уларнинг эзгулиги етти уруғга тегар. Нетакким, Мусо ва Хизр киссасинда ёрлиқар: **Ва каана абуҳумо солиҳан.**

Аймишлар, қачон Мустафо алайҳис-саломнинг битиги туркларга келди эрса қабул қилдилар, огирладилар. Ложарам қиёматга теги бўлганлари ҳурматлиғ, давлатлиғ бўлдилар. Ҳиндулар Расул алайҳис-салом битигин хўрладилар, ит бўйнига остилар. Анинг учун бўйинларин боғлаб сотарлар. Яҳудо ул кун Юсуфни ўлтурурга ўғрамишда ики кўнгуллуқ эрди, уруғ ҳам ики кўнгуллуқ бўлдилар. Ярим бузоғуға топунди, ярими топунмади. Бу қамуғ Мавло таолонинг тақдири — қазоси эрди. Ҳорун айди: «Эй бани Исроил, бу бузоғуға топунманг. Сизинг тенгрингиз Оллоҳ турур. Мани изаринг, манга тоат тутунг». **Ва инна раббакум ар-рахману фаттабиъуний ва атиъу амрий.** Қабул қилдилар. Айдилар: «Биз иш уза турурмиз Мусо келгунча». Мусо Тур тоғинда муножот қилди эрса, Мавло таоло алвоҳ каромат қилди. Анинг ичинда қамуғ Муҳаммад умматининг сифати эрди. Мусо ани кўрди, айди: «Манинг умматимга на буюрурсен?» **Ёрлиғ келди:** Эй Мусо, умматинг қилмағу иш қилдилар, бузоғуға топундилар. **Фа иннаа қод фатаннаа қавмака мин баъдика ва азаллаҳум ас-Самириййу.** Мусо ўфкалаб, қазулуғ бўлуб ёнди. **Фа ражаъа Муса ила қавмиҳи гозбана асифан.** Кўрди, бузоғуға сажда қилурлар. Ўфкасиндин келтирган аҳволни кемишти. Алвоҳлар ушанди. Укушраки кўкка оғди, ушоқлари ерда қолди. Мусо айди: «Изиё, Сомирий бузоғу қилди, ичига туфроқ кемишти. Ичиндин унни ким чиқарди?» **Ёрлиғ келди:** Ман яратдим. Ин ҳийа илла фитнатука тузуллу биҳа ман машау ва таҳди ман ташау. Андин сўнг югурди. Ҳорунинг сочи, сақолинга ёпушти. Ва ахаза биръаси ахихи йажурруҳу илайҳи. «Сен буларнинг орасинда йўқму эрдинг? Налуқ буларни тиймадинг, кофир бўлдилар». Ҳорун айди: «Эй онам ўғли, соч, сақолимни тутмағил. Буларни тийса ман тарилғайлар.

Налук тардинг, кўнмадинг тегайлар тею қўрқтум. Яна мани кўзга илмай хўрлаюрлар. Мани ўлтурғали ўғрадилар. Мани душманлар табаси қилмағил». Қола-бна умма инвал қавма-стазъафуний ва каду йақтулунаний фа ла тушмиёт бийал аъдаъа. Мусонинг Ҳорунга раҳми келди. Йиғлаю айди: «Изиё, мани тақи қариндошимни ёрлиқағил». Раббигфирлий ва лиахий ва адхилнаа фи раҳматика ва анта арҳамур роҳимив. САВОЛ: Ҳорун Мусони қариндошим темади, онам ўғли теди. Ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Анинг учунким, Ҳорун онасиндин эрди. Баъзилар аймишлар, онам ўғли теди, онасин атади. Раҳм ва шафқат қилғай теди. Яна Мусо Сомирийға айди: «Бу ишни налук қилдинг?» Фа ма хатбука йа Самириййу. Айди: «Ман нарса кўрдум, азинлар кўрмади. Жаброилни кўрдум, оти туёқиндин бир овуч туфроқ олдим. Бузоғунинг ичига солдим. Қола басурту бима лам йабсуру биҳи фа қабазту қабзатав мив асарир расули фа набазтуҳа.

Бу аҳмоқларни йўлдин оздурдим». Мусо айди: «Не учун қилдинг?» Сомирий айди: «Нафсим мундоқ тилади. Ва казалика саввалат лий нафсий. Бир неча иззат, ҳурмат улуғлиқ сен сўрдунг, бир неча ман сўрайин», теди. Мусо айди: «Мен сендин безарман, мундин кетгил». Сомирий айди: «Оламда ёлғиз киши сенмусен? Сендан айрилдим эрса мани қамуғ иззатлагайлар». Мусо дуо қилди: «Изиё, муни қамуғ халқдин айирғил, ким эрсага қотилмасун». Жаброил келиб айди: «Эй Мусо, Мавло таоло дуонгни ижобат қилди». Мусо айди: «Фазҳаб фа инна лака фил-ҳайати ан тақула ла мисаса. Мандин кетгил. Тирик бор эрканча ҳеч халқ, одамий, дев, пари санга ёвумасун. Ла мисас тею юругил». Ким анинг қатиға келса: «Мандин йироқ турғил. Ман Изи аъза ва жалла лаънат қилмишман», теюр эрди. Мундағин ўлди. Мусо айди: «Эй Сомирий, сен битган тенгрингға боқғил. Муни ўтға куйдурайин, сувға солайин». Ва-нзур ила влаҳика ал-лазий залта алайҳи акифан лаву-ҳарриқаннаҳу сумма лавансифаннаҳу фил йамми васфан. Қачон бани Исроил ани кўрдилар эрса, Мусоға келиб ёлбордилар. Айдилар: «Тавба қилдуқ, Мавлоға ёндуқ. Дуо қилғил Изи аъза ва жалла тавбамизни қабул қилсун». Мусо дуо қилди. Жаброил ёрлиғ тегурди.

БАНИ ИСРОИЛ ТАВБАСИ СИФАТИ.

Узоқи умматлар тавба қилсалар яна тавба қилалинг тесалар Изи аъза ва жалланинг отини оғизларинда юритгу ишлари бўлмас эрди, ялавочлар Мавлодин дастур қўлмагунча. Мавло таоло дастур берса андин сўнг тавба қилур эрдилар. Аммо бу кун Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳу

алайхи ва саллам баракотидин умматлари нечаким ёзуқ қилсалар, бир йўли надомат еб, пушаймон бўлсалар, ёзуқлари ёрлиқанур, тавбалари қабул бўлур. Ав қавлихи алайхис-салам. Мусоға ёрлиғ бўлди: Бани Исроилға айғил, бири бирингиз қилич бирла ўлтурунг, ё эвларингиздин йироқиб чиқинг. Ердин, сувдин тарилинг. Тавбангиз қабул бўлсун. Ани-қтулу анфусакум ави-хружу мин дийарикум. Улумни ўзларига раво кўрмадилар, ер юзидин тарилмоқни раво кўрмадилар. Масалув: Ал-мавту мин фикдил ахи асҳалу. Яна ёрлиғ бўлди: Фа тубу ила бариъикум фақ-тулу анфусакум. Баъзилар аймишлар, Ерлиғ: Бузағуға топунганлар бир тўкуз сибт эвлариндин чиқиб, қапуғларинда бошларин яланг қиблаға қаршу тизин чўкуб, бўйунларин қиличға сунуб ўлтурсунлар. Бузағуға топунмаган ики ярим сибт Ҳорун бошлаб қилич олиб келиб ҳар ким тизин чўкуб қиблаға қаршу ўлтурмаса, ё қилич урғаннинг юзига боқса, Тенгри лаънати анинг уза тақи мангу тамуғда қолсун. Андағ қилдилар. Тўкуз ярим соат ўн икки минг эвлари қапуғларида яланг бош қиблаға қарши тизин чўкуб кафанлиғ бўзларин иликларинга олиб қиличға бўюнсунуб ўлтурдилар. Ҳорун ики ярим сибтни бошлаб, қилич тортиб келдилар. Қатиг ун бирла айди: «Ким бу кун қибладин юз ўвурса, яланг бош тизин чўкуб ўлтурмаса, қиличға бўюнсунмаса, қилич урғанда урғаннинг юзига боқса, Тенгрининг лаънати анинг уза бўлсун, мангу тамуғда қолсун». Улар қамуғ: «Омин» тею қиблаға бўюнсундилар. Мундоғин икки ярим сибт буларни ўлтурдилар. Экинди намозиға тегру етмиш минг ер ўлди. Ер юзинда қондин ариқлар оқти. Мусо ани кўруб ўзга олимлар бирла саждаға юзин тутдилар. Зорилик бирла Мусо айди: «Изиё, сен бу кун булардин кечурмасанг Яъқуб ялавоч уруғи ер юзинда қолмас». Жаброил келиб айди: «Эй Мусо, бошинг кўтургил. Изи азза ва жалла дуонгни ижобат қилди. Улға,лар ужмоқға уланди, қолғанлар тавбаси қабул бўлди». Сумма афавнаа авқум мин баъди залика лаъаллакум ташкурун. Андин сўнг сиғир, бузоғу бўғузламоқ балосиға мубтало бўлдилар.

СИГИР БҮҒУЗЛАҒУЛАР ҚИССАСИ.

Қачон бани Исроил кўчуб Фаластинға борур бўлдилар эрса, йўлда ажойиботлар телим кўрдилар. Ул ажойиботларда бири ул эрди. Аржаб ва Аълия отлиғ ики кенд орасида бир ўлук булдилар, оти Омил ибн Исроил. Мусоға айдилар. Мусо муножот қилди: «Изиё, муни ким ўлтурди, бизга хабар қилғил. Шариъатни анинг уза юриталинг». Ерлиғ бўлди: Бу ўлук қаю кендга ёвуқ эрса ул кендлик кишиларга онт беринг. Ким онт ичмаса қасос қилғил. Онт ичти эрса қасосдин қутулдилар, онт ичмаган хун баҳоси

берсун. Мусоға айдилар: «Хун баҳоси, бердук, керакким муни ўлтурганни билсанг». Мусо муножот қилди, ёрлиғ келди: *Бир сиғир ўлтурунг. Анинг этидин олиб ўлукка урунг, ким ўлтурганин тирилиб айта бергай. Мусо ёрлиғ тегурди. Булар айдилар: «Бирагу ўлди. Яна бир жонлиғ ўлтурурсен, бизгаму куларсен». А таттахизуанаа ҳузуван. Мусо айди: «Тенгри сақласун, мен сизларга кулгучи жоҳиллардин эрмасмен». Қола аъзуу би-Алаҳи ан ақуна минал-жаҳилин.*

Мусо ўлтурганни билур, тедилар. Айдилар: «Изи азза ва жалладин тилагил, бизга хабар қилсун. Бу сиғир неча ёшлиғ турур?» *Удъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма ҳийа. Ёрлиғ келди: Кичикма эрмас, қарима эрмас, ўрта ёшлиғ турур. Иннаҳа бақаратун ла фаризун ва ла бикрун авонун байна. Мусо айди: «Ёрлиғ бирла иш қилинг, ортуқ йинжкаламанг. Изи азза ва жалла сизга ҳам оғирроқ қилмасун». Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур: Ул кун улар бир яшар тана бўғузласалар эмгаклари ортмас эрди. Яна айдилар: «Дуо қилғил, Мавло таоло баён қилу ёрлиқасун, сиғирнинг туси нетак турур? Қолу-дъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма лавнуҳа. Ёрлиғ келди: Ул сиғир явлоқ сариг, кўрганлар ани сувадурган турур. Иннаҳа бақаратун сафроъу фоқиъун лавнуҳ тасуррун нозирин.*

Яна айдилар: «Дуо қилғил, бу сўз бизга белгусиз бўлди, очукрақ айсун. Ин шаъа-Алоҳким булунгай. Қолу-дъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма ҳийа иннал-бақара ташабаҳа алайнаа ва иннаа ин шаъа-Алоҳу ламухтадун.

Абдуллоҳ ибн Аббос айтур, ин шаъа-Алоҳ темасалар ҳаргиз булмағай эрдилар. Ул сиғир сабон сурмиш эрмас, чиқирға юрумиш эрмас, бир турлук ўзга белгуси йўқ. **Иннаҳа бақаратун ла залулун тусирул арза ва ла тасқил ҳарса мусалламатун ла шийата фиҳа.** Эмди кўнилик уза булдимиз. Қола альана жиъта билҳаққи. Мундағ сиғирни тиладилар, булмадилар. Аймишлар, бани Исроилда бир қуртқанинг ўгсуз ўгли бор эрди. Явлоқ йўқсиз, чиғой, аммо онасиға явлоқ топурсоқ эрди. Ҳар кунда бир орқа ўтунни бозорда сотиб тўрт дирамга, икисини садака қилиб, иккисига ош олиб онасиға берур эрди. Кундуз иши бу эрди, кеча бўлса тунни уч улуш қилур эрди. Бир улушин намоз қилур эрди, бир улушин уюр эрди. Яна бир улушин онаси ястукки тўшунда ўлтуруб айтур эрди: «Эй она, кўпғил, намоз қилғил, тасбиҳ ва таҳлил айғил». Онасиға айди: «Мусо кунда мунодий қилдирур. Мундоғ сиғир кимда бор эрса келтурсун, оғир баҳо бирла олурман.» Онаси айди: «Эй ўғлум, отанг мундоғ турлук бузағуни тоғда санинг учун қўймиш эрди. Анда бориб Изи азза ва жалланинг улуғ отларин ўкусанг шоядким булғайсен». Уғли тоғга бориб дуо қилди, ул сиғир келиб ўғлонга бўюнсунди. Тутуб келтурур бўлди. Ул сиғир тилга келиб айди: «Ман

санингман, манга мингил». Уғлон айди: «Ман онамдин дастурсиз минмазман». Ончада Иблис алайхил-лаъна, бу иш бани Исроил орасида битмасун, теб ўзини хаста қилиб, йўлини сақлаб ўлтурди. Уғлонга айди: «Ман сиғирчинман. Сиғир миниб келурда сиғир мани йикиб қочти. Ман оғриқ бўлдум. Мани бу сиғирга миндургил, санинг бирла кентга борайин». Уғлон айди: «Онамдин дастурсиз миндурмазман». Иблис айди: «Мани қўйсанг мунда ўларман». Уғлон айди: «Улсанг Мавло таоло қазоси бирла ўлгайсен». Яна айди: «Манга раҳм қилиб миндургил. Музд ярмоқ берайин». Уғлон айди: «Онам манга дастур бермиши йўқ, миндурмазман». Иблис билдиким, сўзин тингламас. Секриди, бир қичқирди. Сиғир уркти, қочти. Уғлон онаси ўгратган дуони ўқиди эрса сиғир етиб келди. Уғлон тутуб эвга келтурди. Изи азда ва жалла бир фариштани онасинга изди. Айди: «Бу сиғирни мандин дастурсиз сотмагил». Уғлон сиғирни бозорга киюрди, оғир баҳога тиладилар. Айди: «Онамдин дастурсиз сотмасман». Онасига келиб айтти эрса, фаришта айди: «Баҳоси етмай турур». Бу тартиб бирла баҳоси ошти. Териси тўлуғ олтун берур бўлдилар. Анда дастур берди, соттилар. Олиб бўғузладилар. Бўғузламоқга унамас эрдилар. Фа забахўҳа ва ма каду йафъалув. Этини олиб ўлукка урдилар. Ул ўлук тирилди. Умган таморидан қон оқар эрди. Айди: «Мани отам қариндошининг ўғли ўлтурди».

ҲИКОЯТда келмиш, ўлукнинг оти Омил эрди, явлоқ мунъим эрди. Угли, қизи йўқ эрди. Амузадолари чиғой эрдилар. Омил ўлса мерос уларга тегар эрди. Улуминга сабр қилмай ошуқуб Омилни ўлтурдилар. Мерос олмоқ учун даъво қилур эрдилар. Омил тирилиб: «Мани булар ўлтурди», теди эрса, тондилар. Ёрлиғ бўлдиқим, қариндошини мол учун ўлтурганларга қардош молидин мерос берманг, тақи азинлар ўгранмасунлар. Мусо уларга мерос бермади. Бу кун шарийътимизда ул ҳукм боқий турур. Ким ўз қариндошини мерос умидига ўлтурса, меросдин маҳрум қолур. Билгил, ким ёвузлуқ қилса анга янут берурлар. Кўрмасмусен, Мавло таоло шикоят тариқин жуҳудларга берур ва ёрлиқар, бирагуни ўлтурдунгиз, ўртуклук қолсун теб укуш ҳийлалар қилдингиз. Изи азда ва жалла сизлар ўртганни чиқарган турур. Ва из қаталтум нафсан фаддараътум фиҳа ва-Алоҳу мухрижув ма кунтум тактумуна фа қулна-зрибуҳу бибаъзиҳа казалика йўҳий-Алаҳул мавта ва йурийкум айатиҳи лаъаллакум таъқилун тею ёрлиқар. Биз айдимиз: Бир кесак сиғир эти анга урунг, Мавло таоло тиргузгай. Уз қудратини бизга кўргузгай, бўлғайким англағайсиз. Изи азда ва жалла ялавочларни, ариғларни доим эмгақда тутқан турур. Уларга ёвузлуқларни мусаллат қилган турур.

МУСО БИРЛА ХИЗРНИНГ РИФЪАТ ДАРАЖАСИ БАЁНИ.

Қачон Мусога ялавочлик бирла Таврот тамом берилди эрса Мавло таоло Мусо бирла юз минг сўз сўзлашти. Мусо хушланиб айди: «Изиё, бу кароматким манга бердинг, азин ким эрсага бердингму?» *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, тенғизлар азоқинда манинг бир қулум бор. Санинг илминг анинг илми тўшинда бир қатра сувча бўлғай. Анинг илми дарёдек. Мусо айди: «Илоҳий, мани анинг жамолига мушарраф қилғил». *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, Рум тенгизи тақи Форс тенгизи қўшулган ерға борғил — ани анда топқайсен. Санга йўлчи балиқ бўлғай. Мусо айди: «Илоҳий, ул ким эрса ялавочму, совчиму турур?» *Ёрлиғ келди:* Ул совчилардин турур, сен ялавочлардин турурсен. Мусо шогирди Юшаъга: «Озиқланғил, сафар қилалинг», теди. Юшаъ бир идишга этмак тақи сўкулунмиш ики балиқ солди. Икилари йўлга тушдилар. Мусо қаттиғ юриди. Юшаънинг юри билмади. Анинг учунким, бир ялавочнинг қирк эр чоқлиғ кучи бўлур. Мусо тоғ тубинда бир юл булди. Юл бошинда бир чашма сув кўрди. Ул сувдин таҳорат қилди, аммо сув ичмади. Қўпти, йўлга тушди. Андин сўнг Юшаъ ул сувға келди. Ул мангу суви эрди. Ул ҳам таҳорат қилди, ичмади. Аммо озукин олурда кўлиндин бир қатра сув томди озук устига. Аммо ул қатра сув балиқларға тегди. Балиқлар тирилдилар, секриб тенгизга тушдилар. Ками сичқон инига киргантек. **Фаттахазза сабила-ху фил баҳри сарабан.**

Юшаъ ани кўруб Мусога хабар қилгали ошуқти. Озуқини унутди. Мусога қовушти. Мусо айди: «Эмгандук, очдуқ, Озуқни келтур, егали». Қола лифатаху аатинаа гоаъанаа лақад лақийнаа мин сафаринаа ҳаза насабан. Юшаъ айди: «Эй Мусо, кўрмазмусан, озукни ул тош уза йўл қатинда унутмишман». Қола араъайта из авайнаа илассаҳрати фа инний насийтул-хута. Мусо аиди: «Ман ҳам бирга қайтайин. Қўрқаман, йўл ғалат қилғайсен, бири биримизга қовушмағаймиз». Икагу бирга қайттилар. Баёқи ерға тегдилар. Хизрни топтилар, намоз қилур. Фа важадаа абдан мин ибадинаа. Мусо салом қилди, Хизр алик олди: «Ё набияллоҳ», теб. Мусо айди: Ман анта ва бима арафтаний. «Сен кимсен, мани надин билдинг?» Хизр айди: «Ман тенгри қули Хизрман. Тенгри сени манга билдурди. Сен на ишга келдинг?» Мусо айди: «Сендин илм ўгрангали келдим». Хизр айди: «Эй Мусо, сенга Тенгри таоло Таврот берди, санинг бирла сўзлашти. Мандин на ўгранурсен». Мусо айди: «Амараний раббий биҳаза». Изим манга мундоғ ёрлиқади. Хизр айди: «Айна гизакума». Яъни озукларингиз кайда турур? Айди: «Бу йўлда унутди». Хизр

айди: «Топинг!» Топтилар нонни, балиқни топмадилар. Юшаъ айди: «Айна самакатунал-машвиййату». Яъни сўклунмиш балиқларимиз қани? Хизр кулумсиб айди: «Балиқларингиз Тенгри ёрлиқи бирла тирилдилар. Бу сув ичинда Изига тасбиҳ этурлар». Мусо тонглади. Хизр айди. Изи азза ва жалла ёрлиқи бирла ул икки балиқ сувдин чиқтилар, сўклунмиш. Мусо, Юшаъ икагу балиқдин едилар. Хизр намозда эрди. Фориғ бўлди эрса Мусоға айди: «Сўруғунг на турур? Сўрғил, жавоб эшитгил, тарк ёнғил. Мани Мавло таоло ибодатидин машғул қилмағил. Сен ялавочсен, сенинг халқинг улуғ турур. Таксир кечмасин», теви. Мусо айди: «Ман сенинг бирла турайин. Илм ўгранайин тею келдим». Қола лаху Муса ҳал аттабиъука ала ан туъаллимани мимма уллимта рушдан. Хизр айди: «Сен манинг бирла сабр қилмағайсен». Иннака лан тастатиъа маъийа сабрая. Мусо айди: «Бўлғайким, сабр қилғайман». Сатажидуний ин шаъа-Алоху собиран ва ла аъсий лака амран.

Хизр айди: «Манга ёрур бўлсанг, ҳар не қилсам сўрмағайсен. Ман сента айтқайман». Иккиси йўлга кирдилар. Ики йиғоч ер бордилар. Мусо айди: «Ман оч бўлдум, юрию билмасмен. Таом керак», теб ўлтурди. Мавло таоло уларға ики табақ изди. Бирида сўклунмиш балиқ бирла этмак, биринда хом эт ун бирла келтурган. Айди: Пишган таомлар Хизрға, хоми Мусоға. Мусо қўпти. Утун йиғди, ун йўғурди. Эмгану бошлади. Кўзиндин ёш оқар, юзиндин сув томар эрди. Пишуруб Хизр бирла еюрда Хизр кулумсиди. Мусо айди: «Ялавочға куларму бўлур?» Хизр айди: «Ман санга кулмасмен. Изи азза ва жалланинг қудратин тонғланур. Бир қул сабр қилур, эмгаксиз таом берур. Бир қул сабр қилмас, анга эмгак бирла таом берур!» Қачон таомдин фориғдилар эрса тенгиз қироқиға келиб бир йиғоч тубида ўлтурдилар. Бир чибчүкни кўрдилар, тенгизга инди. Тумшуқи бирла сув олди, учди. Йиғоч уза қўнди. Хизр айди: «Эй Мусо, сен билурмусен, бу қуш на теюр?» Мусо айди: «Йўқ». Хизр айди: «Бу қуш айтур, Мусонинг илми Хизр илми тўшунда тумшуқумдағи сув чоқлиғ турур». Фанталақо ҳатта иза ракибаа фис-сафинати харақаҳа. Икиси юридилар, бир кемига тегдилар. Икагу кирдилар. Хизр ул кемини буза бошлади. Кемидагилар чиқтилар. Мусо ўфкалаб айди: «Кемидагиларни ҳалок қилғалиму бузарсен?» А харақатаҳа литуғриқа аҳлаҳа лақад жиъта шайъан имран. Хизр айди: «Санга аймадиму, манинг бирла сабр қилу билмағайсен теб». Мусо айди: «Унутуб қилмишман, мандин кечургил». Қола ла туахизний бима насийту ва турҳикний мин амрий усран. Яна юридилар, кўрдилар, ўғлон ўйнаюрлар. Хизр уларда бир ўғлонни ўлтурди. Мусо айди: «Бу ёзуқсиз ўғлонни ўлтурдинг. Яроқсиз иш қилдинг. Қола а қаталта нафсан закиййатан биғайри нафсин лақад житъта

шайъан нукран. Хизр айди: «Ман санга айтмадимму, манинг бирла сабр қилумассен». Мусо айди: «Эмдидин сўнг сўз сўрасам, ўзунгга ёвутмағил». Аймишлар: Ул ўғлоннинг оти Хишур эрди, ул кофир эрди. Аймишлар, отасининг оти Зажми эрди. Яна юридилар, Антокия отлиғ кендга тегдилар. Таом тиладилар, бермадилар. Мусо ғамгин бўлди. Кеча анда кўндилар. Тонгласи тебрар бўлдилар. Бир том кўрдилар, тушгалау турур. Фаяталақо ҳатта иза атаёаа қариятин истатъамаа аҳлаҳа фа абав ан йузаййифуҳума фа важадаа фиха жидаран йуриду ан йанқазза фа ақомаҳу. Хизр ул томни тузатти. Мусо айди: «Булар бизга таом бермадилар». Хизр айди: «Берсунларму теюрсен?» Хизр айди: «Эмди айрилғу вақт бўлди». Қола лав шийъта латтахазта алайҳи ажран. Мусо айди: «Айрилайин, валекин қилған ишларни айту бергил».

Хизр айди: «Айтайин. Саунаббийука битаъвили ма лам тастатиъ алайҳи сабран. Эмди билгилким, ул кеми ўн қариндошнинг эрди, оталариндин мерос тегмиш. Бешагуси кемида ишлаюр эрдилар, тақи бешиси ишламас эрдилар. Ишлаган бешагунинг бириси жизомлик эрди. Бириси сингар кўзук эрди. Учунчиси ақсоқ эрди. Тўртунчи тани шишук эрди. Бешинчи зшитмас эрди. Қамуғдин кичикрак ул эрди. Тақи ишламаганлар: Бири қарағу, иккинчи сағир, учунчи агин, тўртунчи ўтрум эди. Бу кеми борған таба Жуланд отлиғ золим бор, малик. Йўлуқған кемини тортуб олур. Ман ул кемини айблик қилдим, ул золим олмасун теб. Ул заъифларға қолсун теб. Тақи ул ўлтурган ўғлоннинг отаси мўъмин эрди, онасини талоқ қилмиш эрди. Онаси ўзга элда эрди. Бу ўғлон отасиға борғанда-келганда ўғрилиқ қилур эрди. Отаси, онаси ўғлимиз ўғрилиқ қилмас, теб билмайин онт ичар эрдилар. Ани ўлтурдум. Мавло таоло андин яхшироқ ўгул бергай, тедум. Фа ароднаа ан йубдилаҳума раббаҳума хайрои минҳу закатав ва ақраба руҳман. Тақи ул йиқилатурған том ичинда етим ўғлонларнинг моллари бор эрди. Бир Азром отлиғ, бири Зарром отлиғ. Ота-оналари солиҳ эрдилар. Ва каана абуҳума солиҳан. Агар ул том йиқилса, ул мол кўрунуб ўзгалар олмасун теб, ул томни рост қилдим. Ўгсузлар улғармишда ул молни олғайлар. Қилдуқум ишларнинг таъвили бу турур. Залика ма лам тастатиъ алайҳи сабран. Аймишлар, ул ганжда бир олтун тахта бор эрди. Билик сўзлари битиклик. Сўзлар бу эрди: Одам ўғли ўларин билур эркан, соғинур ўлмасман. Иккинчи: Тамуғдин қўрқар эркан ёвузлуқ қилур. Учунчи: На қилса сақиш бермакни билур. Тўртунчи: Изиди азда ва жалладин кўрқар эркан ёзуқ қилур. Бешинчи: Бу дунё кечарин билур эркан, кўнгул берур. Ла илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадуни-расулу-Ллоҳи. Бир вақтда Мусо алайҳис-салом бани Исроилға явлақ панд берур эрди. Кўнглидин кечти, мантек ким эрса борму эркан теб. Хитоб келди:

Эй Мусо, манинг кулларим орасинда бир кулум бор, сандин олимроқ. Ига ялавочлиқ бердим. Тақи бир малик таба издим, манинг ёрлиқимни еткур теб. Ул малик золим эрди. Қўлин, бурнин, кулоқин, бутун кесди. Ман ани ўнгалтдим. Яна ул малик таба издим, айди: «Худоё, сен манга ҳукм қилдинг эрса жон бирла қабул қилдим, розиман, теди. Сен Фиръавн таба изганда бошда-ўқ инний ахофу ан йуказзибун тединг, ул темади». Андин сўнг Мусо Хизрдин айрилу вақт бўлди. Мусо айди: «Манга бир васият қилғил». Хизр айди: «Кун башшашан ва ла тақун газзабан. Очуқ юзлук бўлғил, тунуқ турмағил. Ва таръа нафсакал жидала ва тамши фил арзи бигаъри ҳажатин. Игашмакни ўзунгдин кетарғил, ҳожатсиз ерга бормағил».

Аймишлар, Мусо Хизр бирла ўн секкиз кун мусоҳиб бўлди. Текма кунда ўн билик ўгранди. Қамуғи юз сексан сўз бўлур. Ул йўл бирла-ўқ ёниб бани Исроилға келди. Уч йил етти ойдин сўнг вафоти бўлди. Мусодин сўнг қавми етмиш турлук бўлдилар, жуҳудлуқға кирдилар. Изи аzza ва жалла юз қирқ ялавочни уларға изди. Булардин сўнг Довуд ялавочни изди. Мусодин Довудға теги юз қирқ йил эрди. Тақи аймишлар, етмиш йил эрди.

ҚИССАИ ДОВУД АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул инна ҳаза лаҳу тисъун ва тисъуна наъжатаи ибтилоси бирла мубтало бўлган, харра ракиъан ва анаб саждасян қўлган, фа гафарнаа хитобин эшитган, йа Давуду инна жаъалиаака халифатан фил арзи хилъатин булган, фаҳкум байнан-наси бил-ҳаққи амрини тутқан, ва ла таттабийил ҳава наҳйисиндин йироқ турган, ва ваҳабнаа ли Давуда Сулаймон мавҳибати берилган, ва қатала Давуду Жалута муборазати бирла жилва қилган Довуд ялавоч алайҳис-салом.

ШЕЪР

Кел нетак эрдик бил Довуд ялавоч ишлари,
Бир ўғлонға қамд айурда кимлар эрди эшлари.
Ўзи отлиғ, ўрни тотлиғ, кез юраклик алпоғут,
Текмаларнинг қайда эрди ўтру тургу ишлари.
Тасбиҳ этса бирла бўлуб, ун тузуб инграштилари,
Ердаги кизиклари ҳам кўкда учқан қушлари.
Ҳақ итоби теғди эрса йиғлади инчиқлаю,
Оқти, юлтек тўлди кўллар кўзларининг ёшлари.

Довуд ялавоч бани Исроилдин эрди. Ун қариндош эрдилар. Оталари Ишоъ отлиғ. Довуд қамуғидин кичик эрди. Тун-кун йиғлаюр эрди, ибодат ичинда. Аймишлар, бани

Исроил ўн икки сибт эрдилар. Аммо ялавочлар бор эрди, маликлар бор эрди. Ялавочлик, тақи маликлик бу ўн икки сибт орасида ўврулуwr эрди. Бир сибтдин ялавоч бўлса, бир сибтдин малик қўпар эрди. Бани Исроил ҳаргиз маликсиз, ялавочсиз қолмас эрди. Буларға Ҳақ таоло душман уза доим нусрат бермиш эрди. Ул нусрат аломати бир тобут эрди.

ТОБУТ СИФАТИ.

Мусо ялавоч бани Исроил бирла танҳо қолмишда Изи аzza ва жалла Мусоға бир тош измиш эрди, мушук суратлиғ. Ун икки юл андин чиқар эрди. Бани Исроил бирла Мисрға келмишда ул тош Мусо бирла эрди. Тақи Тур тоғиндин келурда синған алвоҳлардин ушоқлари ҳам бирла эрди. Қачон Мусонинг охир умри бўлди эрса муножот қилди: «Изиё, бани Исроилға нарса каромат қилғилким, мэндин сўнғ уларға ҳужжат нусрат бўлсун душман уза». Изи аzza ва жалла ёрлиғ қилди: Эй Мусо, айғил, бир тобут қилсунлар. Ул тошни тақи алвоҳ ушоқларини тақи санинг асонгни тақи Ҳоруннинг амомасини анинг ичида қўйсунлар. Бани Исроил олтуw, кумуш йиғиб бир тобут қилдилар. Тош, алвоҳ, асо, амомани анинг ичида қўйдилар. Қачон уларға бир мунғ — қазғу тушса, ёғилари билгурса тобутни чиқариб, илгару қўйуб, дуо қилсалар, ул мунғ, ул ёғидин қутулур эрдилар. Ул тобут бирорда маликлари илкинда эрди. Довуд ялавоч олимлари илкинда эрди. Ул вақтға тегиким, бани Исроил Мавлоға ёздилар эрса Изи аzza ва жалла бахти нусратни уларға мусаллат қилди. Жолут келди, бани Исроил бўзунидин ул тобутни олди. Синдурайин ўтға солди, куймади. Ариғсиз ерга солдилар. Мавло таоло уларға носур илланини ҳавола қилди. Қамуғи носур иллани бирла мубтало бўлдилар. «Бу тобут бани Исроилнинг Тенгриси бўлғайму, уларға қайта бералинг, йўқ эрса барчамиз ҳалок бўлурмиз», тедилар. Тобутни бани Исроил таба издилар. Бани Исроил севуншуб Изига шукр қилдилар. Тевалар, уйлар сўжоб шукрона бердилар. Ул кун ийдлари эрди. Яна бир қавлда, Толут малик бўлмиш. Кун ёзиға чиқтилар, севунчлар қилдилар. Изига ёлбордилар, тобутни қўлдилар. Ул соатда-ўқ булут ўрлади, тобутни келтуруб буларнинг ўнгида қўйди. Яна бир қавлда, тобутни Жолут олиб бермиш эрди.

ЖОЛУТ АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА ҚИССАСИ.

Бу Жолут одийлар уруғиндин эрди. Амолиқанинг яқини эрди. Явлоқ алпоғут кофир эрди. Бани Исроилға ёғи эрди. Бу вақтда уларға Ишмуил ялавоч эрди. Бани Исроил айдилар: «Дуо қилғил, Мавло таоло бизга бир малик берсун». Дуо қилди эрса мустажоб бўлди. Мавло таоло ужмоҳдин қамиш изди ва ёрлиғ бўлди: Бу қамиш кимнинг бўйиға тенг келса, ул ким эрса сизга малик бўлсун. Ишмуил ялавоч ул қамишға ўлчаб, текма бир кишининг қўлиға бир йиғоч берди. Ким бу йиғочға баробар бўйлуғ киши топсангиз олиб келинг. Бу Толут бир сиғирчи эрди. Сиғир етуриб тилаюрда Ишмуилга йўлуқти. Кўрди, узун бўйлуғ. «Не тилаюрсан?» теб сўрди. «Сиғир тиларман», теди. «Бизга малик бу бўлғай», теб звига элтти. Оримиш эрди, ётиб уюди. Ишмуил ул қамишни келтуруб Жолутға тенглади — баробар келди. Уйғонмишда Ишмуил: «Севунч сенгаким, сиғирчиликдин қутулдунг. Тенгри таоло сени малик қилди». Тонгласи бани Исроилға айди: «Ул суратлиғ ким эрсани топдим». Эвдин чиқарди, кўрдилар. Айдилар: Бу бизинг сиғирчимиз турур. Моли, товари йўқ, бу бизга нетак малик бўлур». Ва қола лаҳум набиййухум инна-Ллоҳа қад баъаса лакум Толута маликан. Ишмуил айди: Ани Изи азда ва жалла сизнинг уза узурди. Тақи илми сиздин ортуқроқ турур. Инна-Ллоҳа-стафаҳу алайкум ва задаҳу бастатаи фил илми вал жисми. Мулк Изи азда ва жалланинг турурким, не тиласа қилур». Ва-Ллоҳу йуъти мулкаху ман йашаъу. Улар Толутни кароҳият бирла қабул қилдилар. Айдилар: «Маликликка ярарин билалинг, бизга нишони бор мунунг йўлиндин берсун». Ишмуил дуо қилди. *Ёрлиғ келди*: Жолут элтган тобут анинг йўлиндин сизга келгай. Ва қола лаҳум набиййухум инна аайата мулкиҳи ан йаътийакум ат-тобуту. Толутни маликликка қабул қилдилар. Анга сонсиз черик йиғилди. Жолутға санчишғали ўградилар, черикни сайладилар. Ярамасларин ёндурдилар. *Ёрлиғ келди* ул ялавочға: Ман сизларни Фаластин ариқининг суви бирла мубтало қилғайман. Уч кун сувсиз қолғайсиз. Мани ёрлиқимни тутмағайлар, санчишмоқдин ёғини кўрмайин. Дуо қилди: *Изиё, ёрлиғ на эрмиш? Ёрлиғ бўлди*ким, ҳар киши ул сувдин ўз кўнглинча ичса, ҳалок қилғайман. Бир овуч сув ичиб қаноат қилса, кечиргайман. Фа ман шариба минху фа лайса минний ва ман йатъамҳу фа иннаҳу минний илла ман-игтарафа ғурфатан бийадиҳи... Сувға еттилар эрса Толут айди: «Бир овуч сувдин ортуқ ичманг». Улар айдилар: «Сен малик бўлдунг эрса сув ичмакка тақи эрклик бўлдунг», теб укушлари сувға юзин тушуб, йилқи қора менгизлик ича бошладилар. Қоринлари керилди, юзлари сарғарди. Сувдин қонмадилар, ўлдилар.

Улар қирқ минг эрдиким, ёрлиғ эшитибким, ёрлиғ бир овуч сув ичганлар қондилар, ўлмадилар.

Аймишлар, сув ичганлар ўлмадилар, аммо қоринлар шишти. Толут айди: «Сиз мавло ёрлиқиға бўюсунуб тутмадингиз, санчишға нетак ўтру турурсиз», теб ёндурди. Ўзи юз етмиш эр бирла Жолутға боралинг, санчишалинг теди. Мавло таоло уларнинг кўнглин хуш қилди. Ёрлиқади. Неча оз черик эр укушни бостилар. Кам мин фиатин қалилатин ғалабат фиатан касиратан биизни-Алаҳи ва-Аллоҳу маъас собирин.

Ишмуил, Толут уч юз эр бирла бордилар. Довуд алайҳис-салом ўн қариндош эрди. Оталари Ишоъ отлиғ. Довуд қамуғдин кичик эрди. Ул кун қўй сақлар эрди. Кўрмакка кўркисиз эрди. Тақи аймишлар явлоқ кўрклук эрди. Ўзга қариндошлари черикка чиқтилар. Довуд айди: «Ман ҳам борайин». Айдилар: «Кичиксен, кичиксену ярамассен». Улар кетгандин сўнг қўйни ўзга ким эрсага топшурди. Қариндошлари сўнгиндин йўлга кирди. Борурда Изи аzza ва жалла ёрлиқи бирла уч тош тилга келди, айди: «Эй Довуд, Жолут ўлуми санинг илкинда манинг бирла бўлғуси турур. Мани олғил», теди. Довуд уларни олди келди. Яна бир ривоятда, Ишмуил Толутға хабар қилмиш эрди. Жолут ўлуми Ишоъ ўғлонлари илкинда турур. Бир ёриқ, яшиқ бермиш эрди. Қаю ўғлинға ярашса, бошдин яшиқдин ёғ билгурса, анга бергил теб. Жолут Ишоъни келтурди. Ўғлонларин йиғдурди. Ул ёриқ, яшиқни уларға кийдурди, ярашмади. Анда Довуд йўқ эрди. Толут Ишоъдин сўрди: «Ўзга ўғлунг борму?» теб. Айди: «Яна бир ўғлум бор, бу ишга ярамас». Толут айди: «Ани келтургил, бўлғайким ярағай». Ишоъ Довудни келтурди, ёриқни кийдурди. Узун келди эрса Довуд бир силкинди, ёриқ бўйниға лойиқ келди. Яшиқни бошиға урди эрса ёғ билгурди. Севундилар. Ул ҳолда Жолут ёриқ киймиш эрди уч ботмон чиқти. Айдиким санчишалинг. Қамуғ қўрқтилар. Аймишлар, ул ҳолда Довудни ким эрса билмас эрди. Толут айди: «Ҳар ким бу кун Жолут бирла санчишса ярим мулкумни, қизимни анга берайин. Довуд айди: «Ман санчишайин». Довуд айди. Толут эшитмади. Икинчи сўрди, Довуд жавоб айди ҳам эшитмади. Учунчи сўрди, Довуд жавоб айди ҳам эшитмади. Тўртунчи сўрганда Довуд қаттиғроқ жавоб берди, эшитти. Толут айди: «Тўрт йўли сўрадим. Аввалда налук жавоб бермадинг?» Довуд айди: «Жавоб бердим, сен эшимдинг». Яна айди: «Аввалда анинг учун жавоб аймадим қамуғ черик халқи ануқ бўлсунлар теб». Толут айди: «Мундин бурун ўзунгни ҳеч синамишинг борму?» Айди: «Бир вақт қўюмға бўри келди. Бўрини тутдум, бўйнини узуб ташладим». «Андин ўзга синамишинг борму?» теди. Довуд айди: «Яна бир арслон келди, тутуб энгақларин синдурдум». Толут айди: «Бас, чиқғил». Айди:

«Бу ёриқ бирла санчиша билмасман». Ёриқни солди. Тош кўтарди, сопқон олди. Илгару юруди. Жолут ҳам илгари келди. Айди: «Не бирла урушурсен?» Айди: «Ушбу тош бирла». Жолут айди: «Тош бирла итни урарлар». Довуд айди: «Сен ҳам бир итсан». Жолут айди: «Манинг санга раҳмим келур, йўқ эрса оғзимдағи туфлук бирла сени ҳалок қилгайман». Довуд айди: «Бу сўз санга асиғ қилмас. Сенму тепинурсан ё менму санга тепунурман?» Жолут айди: «Сен тепун». Довуд бир тош чиқарди, сопқон уза қўйди. Майдонға кирди, Изи аzza ва жаллаға сано айди. Қилич йўқ эрди, ёй-ўқ йўқ эрди. Ҳтуру юриди. Жолут кўрмиш эрди. Сопқон чигуруб тош отти. Жолутға етмасдин бурун Мавло таоло Жолутнинг бошиндақи яшиқни ел тушурди, олни очилди. Тош олнига тегди. Энгасиндин ўта чиқти. Аймишлар, ул тошни Довуд ялавоч этагинда Мавло аzza ва жалла қудрати бирла беркитти. Яна бирини олди. Қачон отти эрса, ҳавода уч кесак бўлди — бири Жолутнинг олнига тегди, бири соғ ёниндағи черикка тегди, бири сўл ёниндағиға тегди. Бир тош Жолутни ҳалок қилди. Икки тош икки ёниндағи черикни ҳалок қилди. Мўъминлар бир йўли такбир айдилар, севундилар. Кофирларға тепундилар. Бир нечани ўлтурдилар, бир нечани асир қилдилар. Фа ҳазамухум биизни-Алаҳи ва қатала Давуду Жалута ва аатоҳу-Аллоҳул мулка.

Қамуғлари Довудға раҳмат ўқудилар. Хилъат бердилар. «Бизинг улўғ душманимизни ҳалок қилдинг», тедилар. Аймишлар, Толут Довудға ҳасада қилди. Қабул қилған молини бермади, аммо халқ тилиндин кўрқуб қизиғи берди. Андин сўнг Довудни ўлтурғали ўғради. Қизи айди: «Отам Толут сени ўлтурайин тею турур. Муни билайин тесанг кеча ётурда бир қоп олу киргил. Ани кўрсунлар. Яна кўрмазда чиқғил. Қопни душоб бирла тўлдурғил. Тўнунгни анинг уза ёпғил». Андоғ қилди. Киши кўрмасда саройдин чиқти. Толут соқчилар қўймиш эрди. Тунла кўрмайин кирдилар. Қилич бирла чопти, тўн кесилди, қоп йиртилди. Душоблар оқти. Толут айди: «Эй Довуд, Изи аzza ва жалла раҳмати санинг уза бўлди. Тирик эркан ариғ эрдинг ўлмишда ҳам ариғ йизигсен». Тун қоронғу эрди. Довудни ўлтурдум теб саниди. Не қилганин билмади, кўнгли тинди. Соқчиларни эвларинга изди, ўзи эвинда уюқлади. Қачон Довуд Толутни уюмиш кўрди эрса қўпти, икки ўқ олди. Толут саройинға келди. Бир ўқ Толут бошинда қўйди. Бир ўқ аёқинда қўйди. Қачон Толут уйғонди эрса икки ўқ кўрди. Айди: «Довуд манга эзгүлук қилди, уйқуда топиб ўлтурмади». Довуд ул замон тоғ таба зоҳидларға бормиш эрди. Бир зоҳиднинг савмаасиға кирди. Толут Довудни излау тоғға келди. «Довудни кўрдунгизму!» тею обидалардин сўрди. «Бу савмаада турур», теб айдилар. Толут кирди, ким эрса топмади. «Манга кулармусиз», теб қамур

зоҳидларни ўлтурди. Бир зоҳид қолди. Қачон ачиғи ўчти эрса, тирик қолган зоҳидга айди: «Ман тавба қилсам қабул бўлмайму?» Обид айди: «Ман билмасман. Фалон ерда бир урағут бор, бани Исроилдин. Ул мандин олим турур. Ялавочлар ани кўруб турур». «Анга боралинг», теб илгари бордилар. Обид қапуғ қоқти. Урағут: «Кимсен?» теди. «Фалон обидмен». Айди: «Ул золимдин нетак қутулдунг?» Обид айди: «Ақринроқ сўзлагил, Толут қапуғда турур». Урағут айди: «Қўлдошларимни ўлтурди. Эмди мани ўлтургани келибму турур?» Обид айди: «Йўқ, тавба қилгани келиб турур». Урағут эшик очти. Икагу кирдилар. Кеча эрди. Тун ичинда Толут сўрди: «Туннинг неча улуши кечти?» Урағут айди: «Тунни уёғлиқ бирла кечура турганларни ултурдунг. Эмди ким билур?» Бу сўздин Толутнинг қайғуси кўполди. Яна айди: «Ишмуил ялавоч тупроғи бошига борғил. Намоз қилғил. Санинг тавба қилганинг учун ун келгай, эшитгайсен», теди. Ишмуил тупроқинга бориб дуо қилди. Ун эшитти. «Не иш қилдинг?» теб. Толут: «Ёвуз қилдим», теди. Яна ун келди: «Довудни Мавло азза ва жалла мулкиндин қовған сенмусан?» Айди: «Бале». Яна ун келди: «Эй Толут, ўғлонларинг бирла кўрғонга борғил. Эл олдинг эрса тавбанг қабул, агар анда ўлдунг эрса ҳам қабул», теди. Толут ўғлонларинга келди. Айди: «Эй ўғлонлар, мани ёнар ўт ичинда кўрсангиз манга бўлишқаймусиз ё йўқму?» Айдилар: «Бўлушқаймиз». «Эмди фалон қалъани олурга манга бўлушунг, йўқ эрса мангу тамуғда қолурман». Ўғлонлари Толут бирла қалъага бордилар, санчиштилар. Ўғлонлари ўлди, сўнг Толут ўлди. Мулк Довудга қолди.

Аймишлар, бани Исроилдин Довуд ялавочга йиғилмиш-лек ҳеч маликка йиғилмади. Нетакким, Изи азза ва жалла ёрлиқар: **Ва аатайнаҳум мулкан азиман.**

Аймишлар, текма кеча Довуд ялавоч саройи эшикида уч минг ялавоч ўғлонлари соқчи эрди. Аймишлар, Довуд ялавоч тунла ўзин белгусиз қилиб раъиятлардин сўрар эрдиким, подшоҳ сизинг бирла нетак муомала қилур? Айтур эрдилар: Явлоқ одил турур. Бир кеча андоғ сўзлаюрда Мавло таоло бир фариштани изди, бир қуртқа сурати уза. Андин сўради: «Подшоҳингиз нетак турур?» теб. Қуртқа айди: «Явлоқ одил турур, ончаси бор кишилар молин еюр». Довуд дуо қидди: «Изиё, манга бир ҳарф ўгратгил. Анинг бирла қазғачимни еяйин. Халқ мани сўзламасунлар». Мавло таоло бир тақачилиқ саноатин анга ўграту берди. **Ва алаамнаҳу санъата лабусин лакум.** Аймишлар, темур Довуд илкинда мўмтек юмшар эрди, нетакким хамир ўзгалар илкинда. **Ва аланаа лаҳул ҳадида.** Аймишлар, Довуд ёзуқ қилган осийларни қарғар эрди. Ҳақ таоло ул сабабдин бало берди. Сабаб ул эрдик, бир кун дуо қилди: «Изиё, не учун халойиқ сени ўқюрда Иброҳим

Изиси теюрлар, Довуднинг Изиси темаслар». Хитоб келди: «Уларга бало издим, балога сабр қилдилар». Довуд айди: «Манга ҳам бало изгил, сабр қилайин. Мани ҳам дуоларин-да ўқусунлар».

Аймишлар, Довуд офият дуоси қилса керак эрди, бало дуосин қилди. *Ерлиғ келди*: «Эй Довуд, уларга бало бердим, аммо қаю вақтда беруришни хабар қилмадим. Аммо санга бало берурман», теб хабар қилди. Яна бир *ривоятда*, *ёрлиғ келди*: Фалон йилда, фалон ойда, фалон кунда, фалон соатда юборгайман. Довуд ул тарихни битди. Қачон ул кун етти эрса қапуғчиларга айди: «Қапуғни беркутгил, ким эрсани киргузманг», теди. Тақи ўзи етинчи қат эвга кирди. Забурни ўқию бошлади. Иблис бир куш сурати уза кириб келди. Боши йинжудин, кўзлари қизил ёқут, азоқлари яшил забаржаддин, қанотлари олтуңдин. Довуд қатинда кўнди Довуд анинг кўркин кўруб тонглади, бало келурин унутди. Кушни тутайин теди. Куш учуб нару кўнди. Тутайин теб борди. Яна учуб нару кўнди. Довудни навмид қилғутек кетмади. Довуд сўнгунча борди. Куш учуб тунглуқда кўнди. Довуд турғали кўпти. Куш учиб тошға чиқти. Довуд кўзи ташқари тушти эрса бир қиз кўрди, ялангбош. «Бу не турур?» теб турур эрди. Довуднинг кўлакаси ул қизға тушти. Кўлакани кўрди эрса уфтанди. Бошин ирғади, сочи бирла қамуғ андомларин ўртди. Довуд ул сочни, ул кўркни кўруб кўнгул олдириди. Ул қиз Юсуф уруғиндин эрди. Бани Исроил ичинда машҳур эрди. Битшоний отлиғ. Довуд алайҳис-салом ул қизни кўлдадуру киши изди. Айдилар, Ибн Ямин уруғиндин Урё отлиғ кишини юбориб эрди. Ялавоч сўзин рад қилмас эрдилар. Битшоний ризо берди. Айди: «Довудға борурман ул шарт бирлаким, тунла кўнуши маңда бўлсун. Қачон мандин ўғул туғса полшоҳликни анга берсун». Довуд қабул қилди. Ақд қилиб Битшонийни олди. Анга кўнгул берди. Бало келурин билмади. Аймишлар, бир кун намоз қилди. Меҳробда ўлтурур эрдик, икагу кириб келдилар. **Из тасавварул миҳроба**. Довуд уларни кўруб кўрқти. **Из даҳалу ала Давуда фа фазиъа минҳум**. Айдилар: «Кўрқмагил, биз икагу хасмлармиз. Сенга келдукким қилгайсен.

САВОЛ: Довуд не учун кўрқти?

ЖАВОБ: Қачон ким эрса Довудға келур бўлса дастур тилаб келур эрди. Бу икагу дастур тиламай кирдилар. Қапуғдин кирмадилар, меҳроб томиндин кирдилар. Анинг учун кўрқти. Бирин Довуддин сўрди, айди: «Бу манинг қариндошим турур, тўқсон тўқиз соғлиқи бор. Тақи манинг бир соғлиқим бор. Бу бир соғлиқни олайин тею турур». **Инна ҳаза аҳий лаҳу тисъун ва тисъуна наъжатан ва лий наъжатун ваҳидатун**.

Довуд маҳол сўз эшитти эрса сабр қилмади. Айди: «Мунинг тўқсон тўқиз соғлиқи бор эркан, санинг бир

соғлиқингни олайн теса сенга зулм қилур». Бириси қўлдошина айди: «Бу эр азоқини кирки бирла чопа турур». Аймиғлар, Довуд сўзинга бириси кулди. Довуд айди: «Халифа қатинда не учун куласен?» Яна бири айди: «Бу давот бирла элини табор урмоқ керак». Бири айди: «Давот бирла табор урмоқга сен сазороқсен». Яна икагу кўринмас бўдилар.

САВОЛ: Ҳикмат не эрди, фаришталар урагутни соғлиқга менгзаттилар? ЖАВОБ: Қамуғ жонлиғларда уёт андоми ўртуғлуғ қавий турур. Ани наъжа тедилар. Довуд билдиким, Мавло таолодин итоб бўлди. Ул итобда телим сабаблар бор эрмиш. Баъзи сабаб ул эрдиким, Битшониъни Урё олмиш эрди. Довуд Битшониъни олмоқ учун Урёни черикка изди. Баъзилар мундин ҳам ярамас сўзларни Довудга боғламишлар. Қамуғи хато турур. «Тафсир»да, тақи «Уснат ал-авлиё»да келтурмишлар, Довуд шарийатинда бир ким эрса бир қизни қўлармен теса ўзга ким эрса ул қизни қўлмоқ раво йўқ эрди. Битшониъни Урё қўлдурғали киши измиш эрди. Довуд ани билмай, ким эрса қўлмайдуру теб қўлди. Афзалу аъмоли анбиё уза фариза учун Довуд тафаҳхус қилмадуқи учун итоб келди. Савоб жавоб бу турур. Бу итобни билди эрса дуо ва тазарруъга машғул бўлди. Ҳазратга ёнди, намозга тўруқти. Ва занна Давуду аннама фатаннаҳу фастаннаҳу фастағфара раббаҳу ва харра рокиъан ва анаба.

Аймишлар, ёзиға қикиб қирқ тун-кун сажда қилди. Сажда ичинда пайғамбар ул қадар йиғладиким, саждагоҳи кўзи ёшидин қўл бўлди. Ўт унди. Довуд бўйи ул ўт ичинда кўрунмас бўлди. Довуд йиғиси бирла олам халқи йиғсин ўлчаса Довуд йиғиси ортуқроқ келгай. Тақи Довуд йиғиси бирла Одам Ато йиғисин ўлчаса Одам йиғиси ортуқроқ келгай. Изи аза ва жалладин Довуд тиладиким, сенга тасбиҳ аюрға манга қўлдош керак. Бани Исроилдин тўрт юз ариғ эр Довуд бирла йиғлаштилар. **Йа жибалу аввибий маъаҳу.** Учар қушларға ёрлиғ бўлди. Улар ҳам Довуд бирла йиғлаштилар. *Хабарга келмиш, қачон Довуд тоғга чиқса тўқсон тўққуз хотуни бирла қамуғ мавжудот жониворлар йиғлашур эрдилар.* Бир кун бошин тошқа урди. Ун эшиттиким, Эй Довуд не тилаюрсен? Довуд айди: «**Илахий ансит ал-халаиқа саъатан авний арфаъу ҳажатий**». Изиё, ўн саккиз минг олам халқини тиндурғил, ким эрса сендин ҳожат тиламасунлар, мен қўлайин. *Ёрлиғ келди: Йа Давуду ама алимта анна касратал асвати ла йашғалуни анис самъи.* Эй Довуд, билмадингму, ун укушлуғи мени эшитмагимни тиймас». Довуд айди: «**Бало йа раббий ансит ал-халаиқа саъатан.** Андағ-ўқ турур, аммо бир соат тийғил. Қамуғни қилғил». Ваҳб ибн Мунаббиҳ айтур: Андин бурун, сўнг халойиқни ким эрса тиймиши йўқ эрди. Ул соатда Довуд ун кўпорди: «Ман азабиллоҳи». Уч йўли саждага борди, қирқ

тун-кун бош кўтармади, ҳеч нарса емади. Андин сўнг бир фаришта иниб айди: «Эй Довуд, Изи азза ва жалла ёрлиқар, очдинг эрса ош бермайин, сусадинг эрса сув берайин, яланғоч бўлсанг тўн берайин». Довуд кўрди Ёрлиғ келдиким, зиллат зикри йўқ. Қазуғлуқ бўлди. Яна бир «оҳ» теги. Оғзиндин ўт чиқти. Теграсиндагилаар куйди. Жаброил етилди. Айди: «Эй Довуд, Изи азза ва жалла сени ёрлиқади. Тақи улуғ қилди, ўрнунг ужмоҳ қилди». Фа ғафарнаа лаҳу залика ва инна лаҳу индана лазулфа ва ҳусна маъаб.

Уч тун-кун ибодатда ура турди. *Ёрлиғ келди*: Эй, Довуд, не тилаюрсен? Айди: «Илоҳий, мани ёрлиқадинг. Қисмат куни Урё хасм бўлса не қилайин?» Фармон бўлди, ул тун-куни Урёга сени топшурғайман. Яна андин қўлғайман, менга бағишлағай. Ани сендин хушнуд қилғайман. Довуд айди: «Энди кўнглум тинди». Халқ аро кириб ҳукм қила бошлади. *Хабарда андоғ келур*, кунларда бир кун икагу Довудга келдилар. Бири айди: «Бу кишининг қўйлари кеча келиб менинг ошлиқимни еб турур». Довуд айди: «Сен борғил анинг қўйларин олғил». Ул икки киши бири шод, бири ғамгуб бўлуб чиқтилар. Сулаймон тош қапуғда буларни қазулуғ кўруб сўрди. Довуд ҳукмин эта бердилар. Сулаймон айди: «Бориб отамға айтинг, бу ҳукм яроғсиз турур». Келиб айдилар эрса Довуд Сулаймон индади. Бу ҳукм ичинда не текюрсан», теги. Сулаймон айди: «Ошлиқни қўй иясинга беринг. Тимор қилса ошлиқ етилгай. Қўйни ошлиқ иясинга беринг. Ошлиқ етилгунча сутин ичсун. Ошлиқ етилгандин сўнг ошлиқ ияси ошлиқин олғай, қўй ияси қўйин олғай». Довудга бу хуш келди. Хасмлар ҳам ризо бердилар. Ва Давуда ва Сулаймана из йаҳкумани филҳарси из нафашат фиҳи ғанамул-қавми ва куннаа ли ҳукмиҳин шаҳидина фа фаҳхамнаҳа Сулаймана.

Ҳикоятда келмиш, Довуднинг ўн икки ўғли бор эрди. Қамуғи олим, фақиҳ, оқил. Булардин манинг ўрнимға ўлтурурға қаюси яроғлиқ эркан, теб фикр қилур эрди. Охир умри бўлди эрса Жаброил бир муҳрлик хат келтурди, айди: «Эй Довуд, қаю ўғлунг бу хатни очмайин ўқуса ўрнунгда ани ўлтурт. Довуд ўғлонларига берди, ўқию билмадилар. Жаброил айди: «Ўзга ўғлунг борму?» Довуд айди: «Яна бир ўғлум бор. Кичик турур». Жаброил: «Келтургил», теги. Сулаймонни ундаб хат қўлуна берди эрса очмайин ўқиди. Очиб боқтилар эрса Сулаймон ўқуғандин бир сўз ортуқ, ўксук келмади. Качон Довуд ани кўрди эрса олимларни, қартларни ундатди: «Сулаймонни синанг», теб. Келиб синадилар, айдилар: «Басе олим ва фозил ва комил топдуқ». Андин сўнг Довуд Сулаймонни ўз ўрнунда ўлтуртди.

Хабарда келмиш, бир кун Довуд алайҳис-салом Забурни ўқиюрда урағутлар унин эшитти. Юклук урағутлар қамуғи ўғлон тушурдилар, юз қиз қизлиқин йитурди. Аймишлар,

Одамдин Довудга теги ким эрса ёриқ қилмиши йўқ эрди. Бу синоат Довуддин мерос қолди.

ҲИКОЯТ. Бир кун Луқмони ҳаким Довуд ялавочга келди. Кўрди темурни хамиртек ишлаюр. Тонглаб турди, сўрмади. Довуд ёриқни тамом ишлади эрса ура қўлуб: «Санчишга яроғлиқ борму?» теди. Луқмон билдиким, санчиш тўни турур. Айди: Ас-сумту ҳикматун ва қалилув фаъилуху. Сўрмайин тек турмоқ ҳикмат турур, аммо ишлатган оз турур. Қачон Довуд умри охир бўлди эрса, палос тўн кийиб меҳробда ялангбош ўлтуруб йиғлаюр эрди.

Аймишлар, бир кун Азроил Довуд саройинга келди, одам суратинча. Довуд звезда йўқ эрди. Азроилга Сулаймоннинг онаси Битшониъ айди: «Сен кетгил». Азроил айди: «Ман сенга сўзлагали келдим». Битшониъ айди: «Мани Довуд ялавоч олғали ёт киши кўрмишим йўқ. Ёт киши мани кўрмиши йўқ, Довуд келмасдин бурун кетгил». Азроил кулумсинди. Довуд устига кирди. Азроилга боқти, таниди. «Не ишга келдинг?» теди. Азроил айди: «Сени жонингни олиб ужмоҳга элтгали келдим». Довуд бирла Азроил сўзлашганларин Битшониъ эшитур эрди. Азроил эрканин билмади. Довуд ўрнинга келиб соғ қўлин уза ётди. Азроил жонин олди, ўлмасдин бурун мулку мамлакатни Сулаймонга топшурмиш эрди.

СУЛАЙМОН ИБН ДОВУД АЛАЙҲИС-САЛОМ ҚИССАСИ.

Ул ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий тею Изидин мулк тилаган, ҳаза атоунаа фамвун ав амсиқ бигайри ҳисаб жавобин эшитган ул, ғудуввуҳа шаҳрун ва равахуҳа шаҳрун сифатлиғ маркаб берилган, ул фа фаҳхамнада Сулаймана ва куллава аатайнаа хукман ва илман кароматин булган Сулаймон алайҳис-салом.

»

ШЕЪР

Довуд ўғли ул Сулаймон Тенгримизнинг совчиси,
Ел улоғлиғ шоҳ эдию ҳам учар қуш элчиси.
Одамий, учқан, югурган, дев, пари ҳам ел, булут,
Оғулуг бўлсун озиглиғ барча анинг ишчиси.
Қузи тўрт юз қангли эрди кунда қушлауг ошиға,
Боргусиде кур арслон, бўри, қоплон қўйчиси.
Тупчоқ отнинг уруги қолди андин дунёда,
Тилда ҳужжат, танда хидмат, қўлда мулкат қамчиси.
Ўзи «ниъмал абду» атанди ҳам ялавоч ҳам малик,
Йўлдин озганларга эрди ўзи ужмоҳ йўлчиси.

Сулаймон Довуд подшоҳлиқин мерос олди. Хабарда андоғ келур, Довуд ялавоч дуо қилди: «Изиё, менинг

хақимда кўп лутфу карам қилдинг. Уғлум Сулаймон ҳам андағ-ўқ қилғил». *Хитоб келди: Эй Довуд, Сулаймонга айғил, менинг ҳазратимда андоғ тирилсунким, сен тирилдинг. Мен тақи сенга қилган лутфу карамни анга қилайин. Мавло таоло укуш нарсаларни анга улуғ мулк берди. Аввал мулк ул эрдиким, Сулаймоннинг подшоҳлиқи ичинда яхшидин, ёмондин хабар берган учар қушлар эрди. Аймишлар, етмиш тун уюғ турди, дуо қилиб ёлборди: «Изиё, мени ёрлиқағил. Манга мулке бергилким, мандиң ўзга ким эрсага бермиш бўлмағайсен. Қамуғини бағишлаған сенсен. Раббифур лий ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи лиаҳадин мин баъдий иннака антал ваҳҳаб.*

Ерлиғ келди: Йа Сулайману инний қабизу арваҳил-мулуки ҳатта ла йанбағи маликун ғайрука фид-дунйа. Ёрлиқади: Қамуғ маликларнинг жонин олғанман, дунё ичинда сендин ўзга малик бўлмағай. Мавло таоло ул ваъдага вафо қилди. Қамуғ маликларни кўтарди. Сулаймон ёлғуз қамуғ оламга малик бўлди. Етмиш тун яна уюғ турди. Айди: «Илоҳий, тақи оргурғил. Ёрлиғ келди: Париларни сенинг фармонингда қилдим. Тонгласи париларнинг улуғларин йиғдурди. Вилоятларни уларга топшурди. Текмасини бир ишга насб қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Мавло таоло девларни Сулаймон тасарруфиға кюрди. Вилоятларни уларга қисмат қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Айди: «Илоҳий, ортуқроқ керак». Мавло таоло ани учар қушларға, югурур кийикларга эрклик қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Мавло таоло елни, тақи сувни мусаххар қилди. Ер-кўк орасинда не ким яратмиш бор эрса, қамуғини мусаххар қилди. Қамуғи бўюнсундилар. Аймишлар, қачон Сулаймон тоғдин кечар бўлса, ул тоғдағи олтун, кумуш неким бор эрса барчаси тилга келур эрди: «Мен мундамен, керак бўлса олғил», теб. Тенгиз ҳам андоғ дер эрди. Керак бўлган девларга тоғда савмаа қаздурур эрди. Париларга, одамейларға иморат қилдирур эрди. Каъб ул-Ахбор разияллоху анҳу айтур: Ўн икки минг йиғоч ерни майдон қилдурди. Бир тахт қилди қизил олтундин, тўрт юз йиғоч ер анинг уза. Тўрт юз олим ўлтурур эрди. Қачон келиб ҳукм учун курси уза ўлтурса Осаф ўнгида ўлтурур эрди. Тўрт минг одамейлардин илайинда, тўрт минг девлардин, тўрт минг фаришталардин қанот кўлака қилиб турурлар эрди, бу тартиб уза. Сулаймон улан намозин қилғунча ҳукм қилур эрди. Андин сўнг эвига борур эрди. Тонг отғунча тоат қилур эрди. Андин сўнг эртаси халқға таом берур эрди.

Хабарга келмиш, қушлуқ ошиға тўрт юз қангли, яна аймишлар етти юз қангли ун харж бўлур эрди. Тақи аймишлар, тол йиғочлар йиғиб, сабат тўқуб, килим киб, сабат сотар эрди. Ярим баҳосин садақа қилур эрди, ярим баҳосиға арпа этмакни олиб еюр эрди. Тақи айтур эрди: «Бу мулк Тенгрининг турур. Халойиқға бературман, аммо

мен ўз қазғанчимни еюрман». Тўрт юз тилсим қилдурди, етти юз тоғни ўриндин кўмуруб ўзга ерда ўрнаттилар. Ваҳб айтур: Ул майдон тўрт йиғоч ичинда, тўрт йиғочлик ер эрди. Тахт бир йиғоч ер ичинда эрди. Ул тахтини олтун, кумуш бирла қилмиш эрди. Одамийлар, девлар топуғинда турурлар эрди. Текма турлук қушлардин саф тутуб бу тахт андозасинча кўлака қилур эрдилар. Ел келиб ул тахтни мунча халойиқ бирла кўтуруб элтур эрди. Мунда бир ойлиқ ерга элтиб яна келтурур эрди. Ғудувуҳа шаҳрун ва раваҳуҳа шаҳрун.

Аймишлар, бу икки ойлик ерни ел уза юрганларин билмас эрдилар. Фа саххарнаа лаҳур-риҳа тажри биамриҳи рухоан ҳайсу асаб. Рухо араб тилинча юмшоқ ел бўлур. Яна ёрлиқлар: Ва асалнаа лаҳу айнал-қитри. Маънису ул бўлур: Биз Сулаймон учун қитр елини эстурдук. Қитр маъносинда уламо қавллар аймишлар. Бир қавл ул турур, Сулаймондин бурун қитр йўқ эрди. Аймишлар, мўмиё турур, Форс вилоятининг тоғларинда бўлур. Халойиқнинг қамуғ заҳматлари, йиртуқлари, синуқлари анинг бирла ўнгалур. Аймишлар, қитр оқар бақир бўлур. Қитр қайнаюр бақир бўлур. Ҳисорлар томларин анинг бирла суварлар. Ул том йиқилмас бўлур. Нетакким, Зулқарнайн вақтинда билгурди. Аатуний уфриғ алайҳи қитран. Тақи аймишлар, баъзи бирларни бир ишга насб қилиб эрди, фаррошлиқ, канношлиқ, таббохлик. Баъзи наққош эрди. Аймишлар, девлар дунёда етти нарса тасниф қилди Сулаймон пайғамбар вақтинда, андин бурун йўқ эрди. Ҳаммом, сув тегирмони, оҳак, наққошлиқ, сурат қилмоқ, тошни бу тоғдин ул тоғга элтмак. Баъзилар кучлук қавий эрдилар. Сулаймонга бўюнсунмас эрдилар. Уларни тоғда занжир бирла сақлар эрди. Қачон малик Сулаймонга мусаллам бўлди эрса Мавло таоло илм ва ҳикмат бирла ялавочлик, қамуғин Сулаймонга оча берди. Калбий ривоят килур, қачон Сулаймонга подшоҳлик муқаррар бўлди эрса дуо қилди: «Изиё, қамуғ халойиқни бир кун қўнуқлағайин тею сақинчим бор». Ёрлиқ келди: Манинг халқимни мандин ўзга ким қўнуқлай олур? Сулаймон айтиди: «Менга укуш неъмат бердинг, дастур бергил!» Мавло таоло ваҳй қилди қамуғ учқан, югурганларга фалон кун Сулаймон қўнуқлуқунга ҳозир бўлунг. Сулаймон қамуғ одамий ва девларга хабар қилди, фалон кун йиғилинг теб. Андин сўнг бир улуғ тенгиз қироғинда секкиз ойлик кенг саҳро бор эрди. Ул ерда даъват қилди, дев, пари қамуғ танлиғларга буюрди. Мағрибдин машриқга теги егулук нарса жамъ қилдилар. Бир йиғоч ер ичинда йиғдилар. Девларга буюрди, қозонлар қилдилар. Текма бир қозоннинг адизлиги етмиш қари. Етти юз минг мундоғ қозон келтурдилар. Ичи қирқ қари, ичинда қирқ чаноқ қилдилар. Ва жифанин кал-жаваби ва қудурин росийатин. Ул секкиз ойлик ерни ош бирла тўлдурдилар.

Сулаймон тахтини ул тенгиз қироғинда қўйдилар. Бир курси урдилар. Сулаймон ул тахт уза ўлтурди. Ул тенгизга боқар эрди. Тенгиздин бир балиқ бош кўтарди. Айди Сулаймонга: «Бизга ёрлиғ бўлди, санинг кўнуқлуқинга келдук. Халойиқ йиғилгунча менинг сабрим йўқ. Менга таом бергил». Сулаймон табассум қилди. Айди: «Эй балиқ, мунча таомларни халқ учун йиғиб турурман. Неча керак эрса егил», теди. Балиқ бош кўтариб ул таомларнинг жумласин бир суқум қилди. Тақи айди: «Эй Сулаймону, атиёмни», яъни манга таом бергил. Сулаймон мутаҳхайир қолди. Айди: «Бу таомларни мағрибдин, машриқдин йиғдирмиш эрдим халойиқ учун. Сен қамуғини бир суқум қилдинг, ўзга таом йўқ», теди. Балиқ айди: «Заййаъака-Ллоху кама заййаътаный. Мавло таоло манга ҳар кунда қирқ суқум ош берур эрди. Ҳар бир суқуми барча ошингча эрди. Бу кун ман оч қолдим. Ош йўқ эрмиш. Налук халқни қўяукладинг?» Сулаймон беҳуш бўлди. Хушига келди эрса айди: «Худоё, тавба қилдим. Рўзи бергучи сенсен, биз чигоймиз».

Аймишлар, ул кун қамуғ танлиғлар оч қолдилар. Аймишлар, ул балиқ ерни кўтарган балиқ эрди. Мавло таоло ул қолда ерни балиқ орқасиндин кўтариб ўз қудрати бирла сақлади. Ани Сулаймонга изди. Қамуғ халойиқ Мавло қудратин билсунлар, ўз ожизлиқларин англасунлар, ибрат олсунлар теб. Аймишлар, ул балиқ эрмас эрди. Мавло таоло ўз қудратин кўргузди, Сулаймон панд олсун теб.

СУЛАЙМОН ҚАРИНЧҚА БИЛАН СЎЗЛАШГАНИ.

Иза атаа ала вадин намли қолат намлатун йа аййухан намлу удхулу масакинакум ла йаҳтиманнакум Сулайману ва жувудуҳу ва ҳум ла йашъурун.

Сулаймон бир кун тахт уза ўлтурур эрди, ел тахтини кўтарди. Черики тахт остинда юрур эрдилар. Бир улуғ қўлга тегдилар. Ул қўл ичи тўлуғ қаринчқа эрди. Ул қаринчкаларнинг улуғи оҳсоқ эрди. Миндир отлиғ. Ун қилди: «Эй қаринчкалар, қочинг, эвларингизга киринг. Сулаймон черики сизларни босиб ҳалок қилмасун». Сулаймон ул сўзни эшитти. Кулимсиб айди: «Изиё, манга тавфиқ бергил. Манга берган тақи отамга берган неъмат уза шукр қилайин. Тақи тавфиқ бергил. Сен хушнуд бўлгунгек эзгу ишлар қилайин». Фа табаасма зоҳикан мин қавлиҳа ва қола раббн авзиъний ан ашкура ниъматакал лати анъамта алаййа ва ала волидаййа ва ан аъмала солиҳан тарзоҳу. Сулаймон тахтдин инди, қаринчқани ундади. Айди: «Эй қаринчқа, қаринчкаларни налук қочурдинг? Қаринчқа

айди: «Сен маликсен, мен ҳам маликмен. Мавло таоло манга қирқ табақ, ер, мулк берди. Текма табақ ерда сарҳанларим бор. Текма бир сарҳанг бирла қирқ минг қаринчқа черик бор. Мавло таоло ёрлиғи бўлса ер юзида бир душмани қўймағайман». Сулаймон айди: «Андоғ черикингни налук қочирдинг?» Айди: «Сенинг черикинг кечарда билмайин боскайлар. Улар ҳалок бўлғайлар деб қочурдим». Сулаймон айди: «Сен налук қочмадинг?» Айди: «Мен буларнинг улуғиман. Улуғ раъиятларға мушфиқ керак. Бало келмишда ўзини балоға қаршу тутғу керак». Сулаймон айди: «Бу биликни қандин ўграндинг?» Қаринчқа айди: «Қамуғ оламнинг билиги мандаму турур теюрсан?» Айди: «Изи азда ва жалла биликни бирағуга бермади. Эмди дастур берсанг неча масъала савол қилайин». Сулаймон айди: «Қилғил». Қаринчқа айди: «Мавлодин не тиладинг?» Сулаймон айди: «Андоғ мулк тиладимким, мандин ўзга ким эрсада бўлмасун». «Бу сўздин ҳасад иси келур, манга бўлгун, ўзгаларга бўлмагун. Тақи не тиладинг? Сулаймон айди: «Елни тиладимким манга мусаххар қилди, миниб юрурман. Астҳардин Шомға, Шомдин Астҳарға бир ойлик ер турур. Кунда борурман ҳам келурман. Қаринчқа айди: «Маъниси ул бўлур: Сенинг илкингдаги мулкнинг қамуғи ел турур. Ани мингунча маърифат мархабини мингсанг сенга яхшироқ бўлур. Кўз юмуб очғунча бир соатда Аршға теккай эрдинг. Яна не тиладинг?» Айди: «Яған сўнгукиндин тахт берди». Қаринчқа айди: «Мавло таоло ёрлиқар: Вал арза фарашнаҳа фа ниъмал маҳидун. Бу кенг ер кифоят бўлмадиму?» Яна сўрди: «Тақи не берди?» Айди: «Учар қушларға хукм қилди. Бошим уза кўлака қилурлар». Қаринчқа айди: «Адиз кўк кўлакаси санга бас эрмасму эрди! Тақи не берди?» Айди: «Бир юзук берди. Қамуғ махлуқот анинг бирла мусаххар турурлар». Қаринчқа айди: «Мавло таоло сенга кўргизмишким, ердин кўкқа теги, маърибдин машриқға теги сенга бердим. Анинг баҳоси бир кесак тош турур, халойиқ билсунларким анинг қиймати йўқ. Мулк-ужмоқ мулки турур. Ким эрса анинг қийматини қилмас». Қаринчқа айди: «Тақи не берди?» Айди: «Дев, парини манга мусаххар қилди». Қаринчқа айди: «Бу саҳл мулк турур. Сабр қилсанг эрди фаришталарни санга мусаххар қилур эрди. Нетак охир уз — замонда Муҳаммад отлиғ пайғамбар бўлғай. Мавло таолодин ҳеч нарса қўлмағай. Қамуғ фаришталар анга мусаххар келгайлар. Сулаймон айди: «Бу биликни кимдин ўграндинг?» Айди: «Алламаний раббий», яъни изим ўгратти.

АКУЗ МАЛИК БИРЛА СЎЗЛАРИ. Бир кун Сулаймон отланиб борурда Ковон отлиғ адоғға теғди. Йилқи кўрди, ўтлаюр. Сулаймонни кўрдилар эрса учуб ҳавоға оғдилар. Сулаймон ани кўруб ҳайрат қилди. Ҳеч ким эрса кўрмиши йўқ. Сулаймоннинг ул отларға рағбати бўлди. Эвинга

келди, Ковиш отлиғ дев бор эрди. Анга айди: «Қанотлиғ минг от кўрдум. Ковон отлиғ адоғда юрурлар. Ани манга келтура бергил». Ковиш айди: «Мен ул ишни қилу билмасман, аммо ким эрсага йўлчилағайин. Ул бориб келтургай». Сулаймон айди: «Ул ким турур»? «Ул адоғда Самдун отлиғ бир дев бор. Ул ишни ул етургай». Сулаймон айди: «Ман ҳам Самдунни тилаб топмасман». Бу Самдун бир дев эрди явлақ кучлук, ҳайбатлик. Сулаймонға бўюнсунмас эрди. Қачон ани тутғали киши изса қочиб булутға оғар эрди. Булутға оғсалар, қочиб тенгизга кирар эрди. Не ҳийла қилғайсиз? Ковиш айди: «Ул ким эрсанинг сўзинга инонмас. Елғуз манинг сўзумга инонур. Манга юз дев бергил. Улар бир ерда бусуб ўлтурсунлар, ман анга елғуз борайин. Сан ўзингни хаста қилиб ётғил. Бир неча кундин сўнг Сулаймон ўлди тесунлар. Халойиқ орасинда ёзилсун. Хабар бизга келгай. Самдун бизга келиб сўрса мен ҳам андағ-ўқ ўлди теб айту берайин. Андин сўнг ани ал бирла бу девлар бусуб турған ерга келтурайин». Сулаймон юз девни Ковишға берди. Ўзи хаста бўлған бўлуб ётди. Неча кундин сўнг Сулаймон ўлди деб чов бўлди. Ковиш Самдунга келди. Самдун: «Бу не хабар турур?» теб сўрди. Ковиш айди: «Сулаймондин кутулдуқ». Самдун севунди. Ковиш: «Сулаймон ўлди эрса қамуғ девлар, парилар кутулдилар. Саройлар қапуғи қуруғ қолди. Бориб томоша қилалинг», теб бу тилтоғ бирлан Самдунни бусуғ ерига келтурди. Юз дев бусуғидин чиқа келиб Самдунни тутдилар. Сулаймонға келтурдилар. Сулаймон айди: «Эмди ўзунгни нетак кўрарсен?» Самдун айди: «Сен Тангри ялавочи эркликсен, сен қийнасанг қинға лойиқмен, ёрлиқасанг қаримсен». Сулаймон, айди: «Сендин кечурдим бу шарт бирла. Шарт ул турурким, Ковон отлиғ адоғда минг қанот от кўрдум. Учуб ҳавоға оғдилар. Уларни тутуб манга келтургил». Самдун айди: «Манга минг дев бергил, тақи минг ботмон юнг тақи минг кўза сувға менгзар чоғир бергил. Аларни тутуб келтурайин». Сулаймон айди: «Девларни нетарсен?» Айди: «Девларга буюрурман ул атоғнинг сувин чиқарурлар, қўй юнгин булоқларнинг тулукларига суқарлар, беркитурлар. Ул чоғирлар ул қўлларга қўйдурурман. Отлар сув ичмак келсалар ночор сув ўрниға чоғирни ичиб усургайлар, уча билмагайлар. Текма бир девга бир от тутуб бергайман, сенга келтургайлар». Сулаймон минг дев, минг ботмон юнг, минг кўза чоғир берди. Самдун бориб ул сувларни чиғартди. Булоқлар тулукин тикдурди, қўлларни чоғир бирла тўлдурди. Ўзи минг дев бирла бусуб турди. Ул отлар сув ичғали келдилар. Чоғир исин топиб ичмадилар, ёндилар. Ўзга сув топмадилар эрса, қайра келиб чоғирни ичтилар. Исриб уча билмадилар. Самдун ул минг дев бирла келиб қамуғин туттилар, Сулаймонға келтурдилар. Улан намози вақти эрди. Сулаймон намоз қилиб ўлтурмиш эрди.

Осаф ибн Бархасни ундади: «Отларни манга кўргузгил», теб. Из уриза алайҳи бил-ашийин ас-софиаатул жийаду. Ёрлиқар. Арза қилди Сулаймонга кечалик ўгурди, уч азоқи бирла туруб тўртунчи азоқининг тўпуқи уза турган эзгу отлар тўққуз юз от, қолган юз отни арза қилур қолда кун ҳижобга кирди. Кун ботди. Экинди намози фавт бўлди. Сулаймон ҳайбатлик эрди. «Намоз фавт бўлди», темадилар. Аймишлар, кун ботқали ёвушти. Мустаҳаб вақти қолмади. Аймишлар, намоз қазо бўлмади, аммо ўқиюр вирди бор эрди. Ул фавт бўлди. Сулаймон ани билди эрса, айди: «Ман бу отлар севулкуки бирла машғул бўлуб Изи азза ва жалла зикрин кўймушман. Инний аҳбабту ҳуббал хайри ан зикри раббий ҳагга таворат билҳижаб. Ул намозну қазо қилди. Яна вирдини ўқуди. Андин сўнг айди: «Ул отларни манга ёндура беринг!» Ёндура бердилар. «Буларнинг йўлидан манинг намозим кечикти», теб тўққуз юз отнинг азоқларин, бўюнларин қилич бирла чопти. Руддуҳа алайҳа фа тафиқа масҳав бис-суқи вал аънақ. Маъниси ул бўлур: Сулаймон илки бирла отларнинг азоқларин, бўюнларин сивади, узлат учун вақф қилди.

Аймишлар, қачон экинди намози қазо бўлди эрса, дуо ва тазарруъга машғул бўлди. Ботқан кунни ёндура беринг, теб фаришталардин кўлди. Руддуҳа алайҳа. Кун ёнди, экинди намози тўруқти. Экинди намозин вақт бирла ўтади. Аймишлар, ул минг отни тўққуз юз теб Сулаймонга арза қилмиш эрдилар. Ул отлар қолмади. Қолган юз отни Осаф ибн Бархаё ибн Ҳинуким Сулаймоннинг хос вазири эрди, ҳам холаси ўгли эрди, кизламиш эрди, ул отлар қолди. Бу кун дунёда тубучоқ отлар андин ёйилди. Аймишлар, қачон Мустафо алайҳис-салом Сулаймон учун кун ёнғанин эшитти эрса ғайратланди. «Манинг учун тақи умматларим учун кун ёнса намозларимиз қазо бўлмаса на бўлғай эрди», теб сақинди. *Ёрлиғ келди:* «Эй менинг ҳабибим Муҳаммад, бу не каромат бўлур? Сулаймон учун кун ёнса, намозин вақтинда ўтаса, санинг кароматинг учун умматинг қазо намоз ўтамак қиёматга теги машруъ қилдим. Бир кунда юз ракаът намознинг қазосини ўтасалар, вақтинда ўтамиштек қабул қилғайман».

СУЛАЙМОН КУРСИСИНИНГ СИФАТИ.

Бир кун Сулаймон қамуғ одамийлар, дев, париларни жамъ қилди. Айди: «Мундоғ сифатлиғ курси керак. Ким мундоғ курси қила билгай?» Саҳр отлиғ пари бор эрди, ифритлардин. Ул: «қилайин, асбобин бергил», теди. Сулаймон айди: «Не керак?» Ифрит, олтун, кумуш, жавоҳир тилади. Сулаймон берди. Бир курси қилди, тўрт оёқлиғ, бир буржинда қизил олтундин тўрт арслон қилди. Тилсим

бирла ўврулур эрдилар. Оғизлариндин ўт чиқар эрди. Қачон Сулаймон ул кўшкка оғар бўлса йипор, анбар сочар эрдилар. Ўзга ким эрса оғар бўлса оғизлариндин ўтлар сочар эрдилар. Икинчи буржинда арслон қилди. Улуғ сифатлиғ. Учунчи буржинда икки каркас қилди. Кўзлари ёқутдин, қанотлари йинжудин. Қачон Сулаймон кўшкка оғар бўлса каркаслар қанотлар ёзиб гулоб сочар эрдилар, оғизларин очар эрдилар, йипор, анбарни Исроил олимлари уза сочар эрдилар. Аймишлар, Сулаймоннинг ўн қўлинда етмиш олтун курси эрди, сўл қўлинда ҳам андағ-ўқ. Олимлар, қозилар ўлтурур эрдилар. Курси уза олтуғдин бир тўшак эрди, тегирмон менгизлик ўврулур эрди. Ул товуслар ҳам бирга ўврулур эрдилар. Осаф ибн Бархаё ул ўрунда ўлтурур эрди. Андин сўнғ ҳукм қилур эрди. Аймишлар, ул курси ўн уч йил Сулаймон бирла эрди. Қачон Сулаймон дунёдин борғу вақт бўлди эрса, ул курсини Байт ул-Муқаддасга элтиб бир тош тубинда кизладилар. Бухтнаср келиб Байт ул-Муқаддасни олмишда ул курсини чиқарди. Кўруб тонглади. «Минайин», теди. Урдилар, бир азоқи синди. Ким азоқ қўйғу ерни билмаса андоғ бўлур эрди, аммо Сулаймон билур эрди. Бухтнасрнинг аччиғи келиб курсини пора-пора қилди. Тенгизга солдурди. Сулаймоннинг қушлуқ ошиға икки минг қўй, тўрт юз уй борур эрди.

Аймишлар, тўрт юз қўй кирар қозони бор эрди. Ривоятда келур, Сулаймон Самдун отлиғ девга айди: «Ажойиб кўрганларингдин айтғил». Самдун айди: «Ё Расулulloҳ, сандин қочиб юрурда бир адоғга тегдим. Қирқ йиғоч ер эрди кенглиғи. Йиғочлар тўлуғ. Ўзимни одам суратиға қилдим, анга кирдим. Бир эр кўрдим, сўрдум: Бу тоғниғ эрклиғи ким турур? Айди: Акуз малик турур. Учдим, ул тоғ устиға оғдим. Ўртасинда шаҳар кўрдим. Эни, узунни ўн икки йиғоч ер эрди. Ул шаҳарнинг барча томлари тошдин, адизлиғи сексон қари, эни йигирми қари. Ҳар буржи ўн икки қари, текма бир буржда бир хўрус, товуқ. Ул шаҳар ўртасинда бир минора кўрдум, рухом тошидин. Юз қари узунни, ўтуз қари эни. Ул минора табасинда кумушдин бир курси. Ул курси уза бақирдин бир хўрус. Тумшуқи, қанитлари, кўзлари қизил ёқутдин. Бу хўруснинг соғ ёнинда бир эркак арслон бақирдин. Яна ўзумни одам суратиға қилиб бирағудин сўрдум. Бу шаҳарнинг оти не турур? Айди: Оти Сундулна. Яна сўрдум: Бу халқ кимга топинурлар?» Айди: Бу минора устундағи хўрусга. Қачон кун чиқса бу хўрус чақирур. Анинг унин эшитиб икки минг хўрус чорлар, анда бу халойиқ анга сажда қилурлар. Текма кунда икки йўли бу сўзни эшиттим эрса учуб хўруснинг, арслоннинг қотида қўндум. Етти минг етти юз жодулуқлар кўрдум. Улардин ўн бешни ўграндим. Санинғ илкинға тушмасам қамуғни ўгранур эрдим. Ким эрса ул хўрусдин дастур-

сиз кечар бўлса ул арслон тепунур. Қилич бирла чопиб ўлтурурлар. Тилсим бирла жодулиқ бирла кечдим. Малик саройинга бордим. Улуғ кўшк кўрдум, кенглиги тўрт йиғоч. Анинг подшоҳлиқи, анинг черикитек черик кўрмадим. Олтун тахт уза ўлтурур. Боши тор, юзи чигит, бурни кенг, кўзи қора. Ўнгинда бир қиз ўлтурур. Одамийда, парийда андоғ кўрклук кўрмишим йўқ. Яна ўзумни одам суратиға қилиб бирагудин сўрдум: Бу маликнинг оти не турур? Айди: Акуз малик. Айдим: Бу қиз не турур? Айди: Маликнинг қизи турур Куна отлиғ». Сўрдим: Бу текма хўрус олинда не таблу аламлар бор? Айди: Қачон маликка бир иш тушса ул хўруслар чақирур. Ким эрса қоқмайин ул табллар ун килур. Текма бир хўрус ўнгинда ўн икки минг эр йиғулуур. Сўрдум: Бу маликнинг бу атоғдин тош мулки, черики борму?» Айди: Яна қирқ атоғға малик турур». Самдун айди: «Ё Расулуллоҳ, Мавло таоло манга икки минг юз йиғирма йил умр берди. Икки минг юз бу жаҳонни кездим. Андоғ ажойиблар кўрмадим». Сулаймон айди: «Эй Самдун, бу сўзунг ростму турур? Самдун айди: «Ё Расулуллоҳ, лайсал-хабару кал-муъайана. Эшитмак кўрмак бирла тенг эрмас. Агар тиласанг борғил, кўргил». Сулаймон фармонлади. Тўрт йиғочлиқ бисоти эрди, кўтарди. Ўн минг олтун курси соғинда, ўн минг кумуш курси сўлинда. Ўнгинда, сўнгинда ўзга парилар, сарҳанглар. Юз минг одамий ўнгинда, юз минг пари сўлинда. Осаф ибн Бархаё ўн икки эр бирла соғинда. Мирбат ибн Сахро ўн икки эр бирла сўлинда. Буғот ибн Зубиъа ибн Иблис ортинда. Сулаймон сўрдиким, «Неча ойлиқ ер турур?» Самдун айди: «Етти ойлиқ ер турур». Елга Сулаймон айди: «Бизни иза тегургил!» Ел уч ярим кунда тегурди. Ва ли Сулайманарриҳа гудуввуҳа шаҳрун ва раваҳуҳа шаҳрун. Сулаймон Осафға айди: «Черикни тузгил!» Осаф соғ қўлинда юз минг дев бирла Буғот Зубиъани қўйди. Сўлинда Мирбат ибн Сахро бирла юз минг девни қўйди. Одамий черики бирла Осаф ўртасинда турди. Акуз Малик ибн Морихға хабар бўлди. Черик тортиб уруштилар. Сулаймон черики синди. Самдун келди, мадад кўлди. Сулаймон юз минг арслон, юз минг барс, юз минг қоқлон, юз минг бўри, юз минг шағол кўмак изди. Бир нечадан сўнг етиб келди, ё Расулуллоҳ, мадад керак теб. Текма турлук қушлардин изди. Айди: «Сиз бориб қанот бирла кўзларин тутунг, тумшуқ бирла этларин узунг». Андоғ қилдилар, енга билмадилар. Андин сўнг елга буюрди. Келиб юз-кўзларинга тупроқ совурдилар. Дев, парилар тўкуш қилдилар. Акуз черики синди. Сулаймон ўз қамчисин Осафға берди. Қамчи бўйлуғ ким эрсани тирик қўймади. Акуз ўзи отланиб чиқти. Бир арслон ўтру бориб бир янгоқлади эрса бўйни синди, ўлди. Бошин кесиб Сулаймонға келтурдилар. Йиғочдин осдилар. Осаф ибн Бархаё Сундулна шаҳрига кирди. Ул буржларни бузди.

Ул хўруслар, ул арслон, ул тилсимларни қамуғин ўтга куйдурди. Ул молларни, йилқи қоралар бирла Сулаймонга келтурди. Андин сўнг Самдунга айди: «Ул айғанинг қиз қайда турур, манга олиб келгил. Аммо ўзга дев, пари ким эрсанинг илги тегмасун». Самдун ул сўзга кулди, айди: «Илик тегурмайин нетак келтурса бўлур?» Сулаймон айди: «Бир тадбир ҳийла қилинг». Ҳеч ким эрса жавоб аймади. Самдун айди: «Булутга айғил тенгизлар тубиндин йинжулар олсун. Кунанинг сарой қапуғинга ёмғиртек ёғдурсун. Қиз ани кўруб чиқай. Булут қизни кўтариб сенга келтурсун. Мундоғ қилса ул саройга ким эрса қирмас». Аймишлар, девлар текма кун эр белинча йиғар эрдилар. Ваш шайатина кулла баннаин ва ғаввасин. Булут борди, йинжулар келтурди. Куна саройи қапуғинга йиға бошлади. Сарой рухом тошидин эрди. Йинжулар тошга тегиб ун қилдилар эрса қорабошлари югуруб чиқди. Кўрдилар, бир нечани териб қизга келтурдилар: «Булутдин мундоғ йинжу ёға турур», теб. Қиз ани тонглаб кўргали чиқти эрса оқ булут қизни йўрғаб кўтарди. Ел бирла булут қизни Сулаймонга келтурди. Сулаймоннинг хотуни бор эрди. Кунани кўрди эрса олди. Қамуғдин ортуқ сувар бўлди. Яна сахроға келди.

Аймишлар, Куна ислом қабул қилди. Сулаймон сувмишдин исломсиз олмиш эрди. Аймишлар, бу сўзлар дуруст эрмас, аммо халқ тилинда юритур. Шайтон илқоси бирла эътиқод тутмоқ керакмас. Хатоси кўп куфр сўзлар ҳам бор. Нечама хатоси, куфри бор эрса, мунда ҳам ёд қилалинг. Хатони савобдин айира билсунлар. Ва-Алоҳул-ҳадий алар-рашад.

ҲИКОЯТларда бу турур. Қачон Сулаймон Кунани исломсиз олди эрса, бир кун Иблис алайҳил-лаъна Кунанинг звина отаси суратинча кирди. Куна кўргач сўрди: «Отам Акуз ҳоли нетак турур?» Айди: «Отангни эринг ўлтурди. Элин хароб қилди». Куна зор-зор йиғлади, отасин соғинди. Иблис айди: «Эрингга айғил, отангнинг суратинча бир сурат қилсун. Ани кўруб овунғайсен». Иблис кетди, Сулаймон кириб келди. Куна Сулаймондин юз ўгурди, йиғлади. Сулаймон «Не бўлди?» теди. Куна айди: «Сен отамни ўлтурмишсен, анга йиғлаюрман. Тақи отамни соғинибмен. Айғил, отамга менгзаюр бир сурат қилсунлар, кўруб кўнглум тинсун». Сулаймон ани сувар учун қабул қилди. Рубиъа отлиғ девға буюрди.

Артуч йиғочдин бир сурат қилди. Аймишлар, Одамдин қиёматга теги ҳеч ялавоч звинда сурат йўқ эрди, магар Сулаймон звинда. Кими кумушдин, кими йиғочдин, кими рухомдин. **Йаъмалуна лақу ма йашаъу мин маҳариба ва тамасила ва жифанин.** Аймишлар, бурунқи замонада эзгулар, йиғлар ўлгандин сўнг суратин қилиб, анга боқмоқ раво эрди. Бу Куна отаси суратин ўнгинда қўюб кеча

кундуз анга топинур эрди. Сулаймон ани билмас эрди. Қирқ тун-кун тамом бўлди эрса қурбон ийди бўлди. Иблис яна ўзини қуртқа суратинча қилиб Кунага келди. Айди: «Бу кун эрингнинг ийди турур, ўз тенгриси учун қурбон қилур. Сен ҳам нарса олиб отанг суратига қурбон қилғил, отанг сендин хушнуд бўлсун». Ийдга чиқар бўлди эрса бурун Кунага келди. Сўзлади эрса жавоб бермади, юз ўвурди. Сулаймон: «Не бўлди?», теди. Куна айди: «Сен тенгринг учун қурбон қилурсен, менга ҳам нарса бергил отам руҳи учун қурбон қилайин». Сулаймон айди: «Изи азза ва жаладин ўзга ким эрсага қурбон раво эрмас». Куна айди: «Бир тева бергил». Ул замон бир чугурка кириб келди. Куна айди: «Бу чугуркани бори бергил». Сулаймон ани саҳл кўруб: «Олғил», теди. Куна чугуркани тутди, азоқларин боғлади, бут ўнгинда кемишти. Сулаймон чиқиб ийд намозин қилди. Осаф ибн Бархаё хатиб эрди. Қачон минбарга оғса, Изиға ҳамд ва сано айтур эрди. Одамдин Сулаймонға теги қамуғ ялавочларни зикр қилур эрди. Қамуғини ёд қилди, аммо Сулаймонни аймади. Минбардин инди. Сулаймон айди: «Эй Осаф, бу кун хутбада мани налук ёд қилмадинг?» Осаф айди: «Эвингда бутга топунур бор. Андоғ ким эрсани хутбада нетак ёд қилайин?» Сулаймон айди: «Менинг эвимда ким топинур?» Осаф айди: «Куна топинур». Сулаймоннинг ранги, ҳоли ўзга бўлди. Эвига келди, кўрди чугуркани ўлтурмиш, бут ўнгида қўймиш. Ўзи тизин чўкуб бутга қаршу ўлтурмиш. Сулаймон ани кўрди. Кунани сувар учун сўз темади. Аммо бутни синдириб ўтга ёқти. Тонгласи турди. Таҳорат қилғу ерга кирди. Сулаймон қачон таҳорат қилур бўлса ич тўнини, юзукини Омина отлиғ қорабошиға берур эрди. Бу кун таҳорат қилғали кирди. Чиқмасдин бурун Изи азза ва жалла Сулаймон ялавоч менгизин Хақиқ отлиғ девга берди. Сулаймондин бурун Оминага келди. Ич тўнин, юзукин олди. Бармоқиға суқти. Дев, пари анга мусаххар бўлдилар. Келди, Сулаймон тахтиға ошиб ўлтурди. Сулаймон таҳорат қилиб чиқти. Оминани топмади. Хақиқни кўрди. Тахт уза ўлтурур. Қўрқти, мани ҳалок қилғай тею қочти. Изи азза ва жалла халойиқ кўзиндин сақлади. Саҳар дарвозасинга теги бир кўнглак, бир дастор бирла югурди. Охшом бўлғунча азоқлари қабарди. Ўлтурди. Мавло таолодин ерга ёрлиқ бўлди. Қарор бермагил теб. Тебрату бошлади. Ул кеча тонг отқунча югурди. Қабарғанлар шишги, ёрилди. Ориб, очиб бир кендга кирди. Бир қапуғда бир аврат чиқти. Сулаймон айди: «Таомға муҳтожман». Аврат айди: «Эрим эвда йўқ. Эр киши йўқинда таом бермазман. Ул боғға кириб ўлтурғил, неъмат егил. Эрим келса сени кўнуқлағай». Сулаймон ул боғға кирди. Ҳавз қирогинда ўлтурди. Ерга ёрлиғ бўлди: Сулаймонға қарор бергил. Сулаймон ул тун-кун уюди. Пашшалар улуғи, Тутарус отлиғ, Сулаймоннинг

исин олди. Пашшаларга буюрди. Йиғилдилар. Сулаймонга заҳмат беру бошладилар. Бир йилон Сулаймоннинг исин олди. Келди, кўрди. Пашшалар Сулаймонга заҳмат берурлар. Тутарусга айди: «Билурмусен, бу ким турур? Айди: «Сулаймон турур, аммо Изига осий турур». Йилон пашшаларни кува бошлади, бир йиғоч будоғи бирла елпу бошлади. Анчада эв ияси келди. Хотуни айди: «Бир кўнок келди, таом кўлди, бермадим. Боғда ётур, бориб кўргил. Таом тиласа бергил», теди. Келиб кўрди, пашшалар заҳмат берур, йилон кўриюр. Тонглади. Хотунидин келиб сўрди: «Бу киши ким турур, оти не гурур?» Хотуни айди: «Сўрмадим». Эри айди: «Бир ажойиб иш кўрдум, сен ҳам келиб кўргил», теб, хотуни бирла келиб кўрди. Йилон уларни кўриб кетти. Хотуни айди: «Бу ариг киши бўлғай, уйғотиб таом бергил». Эри ул йиғоч будоқин сувга суқиб елпиди. Қатра юзига тегиб Сулаймон уйғонди. Ул хотун суфра келтурди. Сулаймон етти кун рўзадор эрди, озгина таом еди. Кўпти. Таҳорат қилиб намоз ўқуди. Уч кун кўниқлади. Ул эр хотуни бирла явлоқ борса эрдилар бир кўрклук қизи бор эрди. Телим кишилар тилаб бермас эрдилар. Хотун эри бирла кенгашиб айдилар: «Бу эр бизга лойиқ куёв турур, қизимизни бунга берурмиз», тедилар. Сулаймонга айдилар. «Ман қочмиш, кўркмиш кишиман, мол товарим йўқ. Сизга бой куёв топилур», теди. Кўп дархост қилдилар эрса қабул қилди. Қизни Сулаймонга бердилар. Ул кеча Сулаймон тонг отғунча намоз қилди. Қизга боқмади. Тонгласи кун қиз ота-онасига айди. Бир қуртқа кўнгшилари бор эрди. Куёвни кўрайин теб Сулаймонни кўрди. Ич тўнни дасториндин бир кесак йиртмиш, азоқинга чулғамиш. Қўртқа айди: «Эй йигит, сен қоқил кишига ўхшайсен. Борғил киши ишин ишлагил! Тўн, этмак ҳосил қилғил». Сулаймон айди: «Эй қуртқа, ман ише билмазман». Қуртқа айди: «Бу тенгиз қироғинда балиқчилар бор. Анда борғил, ҳаммоллиқ қилғил», теб занбил келтуруб берди. Сулаймон занбилни олиб тенгиз қироғига борди. Кечага теги ўлтурди. Ким эрса иш буюрмади. Кеча келди, нарса келтурмади. Тонгласи қуртқа яна келди. «Куёв не келтирди?» теди. «Нарса келтирмади», тедилар. Сулаймонга қаттиғ сўзлади. «Борғил, киши ишин ишлагил», Сулаймон ўз мулкин соқинди. Аччиқ бирла йиғлади. Занбил кўтариб тенгиз қироғига келди. Бир деҳқон келди отлиғ, қули бирла балиқ сотқун олди. Қули бир порасин, Сулаймон занбил бирла бир порасин балиқнинг кўтарди. Деҳқон эвиге бордилар. Деҳқон айди: «Изи азза ва жалла ҳурмати, тақи Сулаймон ҳаққи ким бу эр ҳаммол эрмаз». Сулаймондин сўрди. Айди: «Ҳаргиз ҳаммоллиқ қилишим йўқ. Зарурат бирла бу ерга тушдум». Деҳқон сўрди: «Нетак тушдунг?» Айди: «Ман ғарибмай. Қапуғга келдим. Мани боғга кижурдилар. Кўнуқладилар, куч бирла қиз бердилар».

Дехқон айди: «Ул эр, хотунким сени кўноқ қилдилар. Иккиси ҳам порсо турур. Етмиш пора элда ул қиздин кўрклук қиз йўқ турур. Ул қуртқа явлоқ мурдор турур». Дехқон кулига айди: «Ул балиқни пишуруб, ўзга таом бирла суфрага солиб, бу киши олнига келтургил». Келтурди. Сулаймон рўза эрди, емади. Дехқон буюрди, беш ботмон этмак, беш ботмон эт, беш ботмон ун, беш кумуш ярмоқ, бир жома бўз ул балиқ бирла Сулаймонга бердилар. Дехқон айди: «Эй йигит, ҳар кунда манга келгил. Мундагўқ берайин. Текма йилда олтмиш жома бўз, бир қат тўн заъифанга берайин. Ман тирик бор эрсам қайғурмағил». Сулаймон келди, келтурганин заъифаси ўнгинда кўйди. Узи намозга машғул бўлди. Тонг отқунча намоз қилди. Тонгласи қуртқа келди. «Куёвингиз не келтурди?» теди. Келтурганин кўргуздилар. Қуртқа айди: «Буларни ўзга ерда пишуруб кўйган эмиш». Сулаймон йигирми кунда ул теграда жавиқди. Хастани ўқуб дам берса, сиҳдат топди. Девонага ўкуса, савалди. Бу иш шухрат топди эрса Сулаймон фикр қилди. Мани топмасунлар, теб улардин кетди. Бир тоғга келди. Ул тоғда эркакли, тишили икки арслон йўлуқти. Тишиси эркакка айди: «Кел бу одабийни егалинг». Эркак арслон келиб Сулаймонни кўрди, таниди. Икилари юкунуб Сулаймонга салом қилдилар, азоқин ўптилар. Сулаймон мулкиндин айрилғали ўттуз етти кун кечмиш эрди. Бирагу Сулаймон тахтинда ўлтурган девга келдиким оти Хақиқ эрди. Яна чиқиб айди: «Сулаймон кофир бўлмиш». Эл ичинда чов бўлди. *Ваттабаъу ма татлуш шайатину ала мулки Сулаймана*. Ғавго кўпти. Осаф ибн Бархаёга келдилар. Осаф айди: «Ўттуз етти кун бўлди, бу сифат ўзга турлук. Муни кўрарман», теб саройларга борди. Хотунлари фарёд қилдиларким: «Эй Осаф, ўттуз етти кун бўлдиким, Сулаймоннинг хабарин билмасмиз». Осаф йиғлаю бошлади. Чиқти: «Не қилсангиз сиз билинг», теди. Одабийлар ва парилар, қуш, қуртлар бариси кеттилар. Олимлар, зоҳидлар Сулаймоннинг тахти уза ўлтурган Хақиқ девга ҳамла қилдилар. Дев қочти, тенгизга келди. Илқингдаги юзукни чиқариб сувга солди. Мавло таоло Архам отлиғ балиқга илҳом берди. Ул юзукни олиб ютти, айди: «Худоё, бу менинг қутумму турур?» *Ёрлиғ келди*: «Ул санинг қутунг эрмас. Мандин санга ёрлиғ бўлғунча сақлағил». Балиқ айди: «Худоё, ман ани сақламишим учун не берурсен?» «*Ёрлиғ келди*: Балиқларга подшоҳ бўлғил. Архам севунди. Андин сўнг Сулаймон боёки кендга келди. Ани оғирладилар. «Бизга иш қилмағил. Бу кун неча балиқ тутсақ санга бералинг», тедилар. Оғ солдилар, нарса тушмади. Улуғлари айдилар: «Бу кун ани оғирланг. Анинг одиға оғ солинг». Ун бир оғ солдилар. Кечага теги ҳеч нарса илинмади. Учунчи кун ҳам ҳеч нарса илинмади. Тўртунчи кунким, Сулаймон мулкиндин айрилғали қирқ биринчи кун эрди. Сулаймонга

айдилар: «Сен оғ солғил». Сулаймон тек турди. Үн эр оғ солдилар. Тенгизга эрклик бўлган Фирқойил отлиғ фариштага ёрлик бўлди. Балиқларни суруб оғларга кижурди. Текма бир оғга юз минг балиқ кирди. Андин сўнг: «Сулаймон, сен оғ солғил», тедилар. Сулаймон солди эрса Архам келиб оғга кирди. Архам нуриндин жаҳон равшан бўлди. Мавло таоло Архамга тил берди. Сулаймонга айди: «Кўлингни оғзимга суқғил». Сулаймон элини суқди эрса юзук элига кирди. Бармоқиға суқти. Қамуғ дев, пари, учар қушлар Сулаймонга йигилдилар. Балиқчилар: «Сен кимсен?» тедилар. Айди: «Сулаймон ялавочман». Айдилар: «Ё Расулulloҳ, бу не ҳол эрди?» Айди: «Ман Мавло азза ва жаллага ёзим, мани қийнади». Анда Жаброил Мавло таолонинг саломини тегурди. Тақи ёрлиғ бўлди: *Тўрт хато иш қилдинг сандин кечурдим*. Аввал: Кунани исломға кижурмайин олдинг. *Иккинчи*: Кофира тишини никоҳ қилдинг. *Учунчи*: Анинг учун бут йўнурдинг. *Тўртунчи*: Чугуркани қурбонлиқ бердинг. Қамуғни билди эрса, Сулаймон узр қўлуб саждага борди. Изи азза ва жалла яна мамлакатга тегурди. Елга ёрлиғ бўлди, сарчадин бир қубба келтурди. Хотунин солиб кўтарди. Яна сахроға келтурди. Сулаймон тобут қилтурди. Кунани анга суқти, тенгизга солди. Тақи Хақик девни тутти. Минг ботмон теурни бўйниға осиб, қўлин-оёқин боғлаб, тенгизга солиб ҳалок қилди. Ҳзи ўрнунда ўлтурди. Эй азиз, билгилким Сулаймон қиссасинда телим хатолар бор. Аймишлар, бир хато бу Куна отлиғ қиз ҳижояти турурким, айтдуқ. Бу қамуғ жоҳил сўзи турур. *Аввал хато*, ул кабира ёзуқ бўлғай. Мундин ортуқ ким бутга топунсалар ялавоч эвинда ул ани билмаса, сен хотунинг ҳайзи келмиш ҳолини билмасанг фосиқ бўлурсен. Субҳоналлоҳи. Сулаймон ялавоч эвинда бутга топундилар, билмади теурсен. *Иккинчи хато*, Сулаймон хотуни бутга топунса кофира бўлғай эрди. Сулаймон кофирани никоҳ қилмағай эрди. Агар билмаса кофира эрдукин Мавло таоло хабар бергай эрди. *Учунчи хато*, Шайтон Сулаймон суратиға келиб юзук олди теурлар. Андоғ бўлса Мавло таоло яна бир одамни санинг суратинға звурурға қудрати йўқму? *Тўртунчи хато* ул турурким, Сулаймоннинг сурати ўврулди теурлар. Суврат ўврулса масх бўлур. Ким муни раво тутса Шайтонни ялавочлиқға раво тутмиш бўлур. *Бешинчи хато* ул турурким, дев Сулаймон хотунлари бирла хилват қилди теурлар. Андоғ бўлса қаю қиз хотун зрига қиз келгай эрди. Мавло таолонинг ҳукми ул турур, мўъминларнинг моли уза тақи ҳарами уза ҳеч Шайтоннинг тасарруфи йўқ. Бу сўзлар қамуғ ёлғон турур. Ноаҳлардин, кофирлардин, зиндиклардин мусулмонлар оғзига тушди, билмасликдин сўзлаюрлар. *Олтинчи хато* ул турурким, ялавочлар хотунлари никоҳ бирла ўзгаларга ҳаром турур. *Еттинч хато* ул турурким, Шайтон Сулаймон

тахти уза ўлтурди теюрлар, оят далил қилурлар, бу ҳам хато турур. Анинг учунким, бу илқо ҳасад ул вақтда эрдиким, Сулаймонга ул тахт, ул мулк азим берилмай эрди, дев ҳам мусаххар эрмас эрди. Тахт бўлмаса, мулки азим бўлмаса, дев мусаххар бўлмаса юзукни ким олмиш бўлур. Сулаймонга бу мулк берилмас эркан. Тақи далил бу турурким, Сулаймон бу жумладин сўнг бу дуони қилдиким, Рабби-ғфир-лий ва ҳаб лий мулкан ла янбағий ли аҳадин мин баъдий иннака антал-ваҳҳаб. Эмди савоб, тақи дуруст тафсир ул турурким, баён қилалинг. Ин шаъа-Алоҳу таъала.

РИВОЯТ.

Имом Яқуб Суфён ўз «Тафсири» ичинда тақи Қаффол Шоший раҳимахуллоҳ Абу Ҳурайрадин, разияллоҳу анху, ул Муҳаммад Мустафодин айтур: «Сулаймон фитнаси бор эрди. Бу тахт уза этилган ҳасад ким эрди?» Расул алайҳис-салом айди: «Мавло таоло Сулаймонга кофирлар бирла санчишмоқ фармонлади. Ул вақтда Сулаймоннинг етмиш хотуни бор эрди, яна бир ривоятда тўқсон хотуни бор эрди. Сулаймоннинг черик бошлар ким эрсаси йўқ эрди. Кўнглиндин кечти, бу кеча бу тўқсон урағут бирла суҳбат қилайин. Мавло таоло текма бириндин бир ўғул берса, черик бошлар бекларим бирла тўрт тараф олам ичра тўкуш қилғайлар. Ин шаъа-Алоҳ темакни унутти. Ул кеча қамуг хотунларига борди. Сексон тўқузи ҳомила бўлмади, бириси ҳомила бўлди. Бир ўғул туғди, сингар қўллуғ, сингар азоқлиғ, сингар кўзлук, сингар қулоғлиғ. Андоғ эркан Сулаймонга севуклук эрди. Ул ўғлон ўлди. Ани тахт уза қўйди. Расул алайҳис-салом айди: «Ул Мавло ҳаққиким, мани ростлиғ уза халойиқға йиборди. Агар Сулаймон ин шаъа-Алоҳ темиш бўлса эрди текма хотунидин бир ўғул бўлғай эрди. Қамуғлари черик бошлағайлар эрди. Сулаймон анинг недин бўлганин билмади. Тарки дуо ва тазарруъға машғул бўлди. Айди: Рабби-ғфир лий ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий иннака антал-ваҳҳаб бу турур. Ва лақад фатанна Сулаймана ва алқайна ала курсийийиҳи жасадан сумма анаб. Маънису ул бўлурким, меҳнат қаттиғ бердук Сулаймонга, солдук Сулаймонинг жасади, яъни тахт уза. Ул ўксук яратилмиш ўғлон неча ул кун Сулаймон бирла мулки азим йўқ эркан. Довуд ялавоч тахтини мерос олмиш эрди. Ва вариса Сулайману Давуда. Сулаймон Мавлоға ёнди. «Рабби-ғфир лий нисъана зикрик», теди. Неча ҳам андин ул зиллат эрмаса ялавоч ул қадарни ўзлариндин улуғ зиллат кўрдилар. Нетакким, Юсуф қиссасинда ёрлиқар: Узкурний инда раббика фа ансаҳуш-шайтону зикра раббиҳи. Яна айди: Ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий. Худоё, мани ёрлиқагил, манга мулк бергил. Андоғ мулк ўзга ким эрсага яроғлиғ бўлмасун. Мавло таоло ул дуони ижобат қилди. Фа

саххарна лахур-риха. Яъни, елни Сулаймонга мусаххар қилдук. Машрикдин мағрибга ким эрса Сулаймон хилофинча сўзласа ел ани Сулаймонга тегурур эрди. Баъзилар аймишлар, бу дуони анинг учун қилдиким, ўзгалар анинг шукрин ўтаю билмагайлар, ул шукрин ман ўтайин теди. Халқга шафқат учун, аммо бу заъиф қавл турур. Анинг учун олам ичинда мундин улуғроқ шокир йўқ темак бўлур. Қамуғ ялавочларга маълум эрди Мустафо алайҳис-салом улардин фозилроқ эрди. Баъзилар аймишлар, мин баъдий ай маъий темак бўлур. Бу қавлни хато темишлар. Анинг учунким, Расул ёрлиқади: Ман намоз қилурда бир дев кирди, намозимни ортатғали. Тутдум, беркитдим. Қариндошим Сулаймоннинг «мин баъдий» дуоси кўнглимга кирди, боғлагай эрдим, бу кун сизлар кўргай эрдингиз. Фа саххарна лахур-риха. Елдин маркаб бердук, яна девларни анга мусаххар қилдук. Тош бинолар кўпордилар. Бир нечалари тенгиздин гавҳар, йинжу чиқардилар. Узга кучлук бўйнагуларни тенгиз тубида, боғда, бўқағуда тутти. Ваш-шайатина кулла баннаин ва гаввасин ва аахаривна муқарранина фил-асфад.

Хабарда келмиш, қачон олам охирга тегса қамуғлари қутулғайлар ибтило учун, халойиқга васваса қилмоқ учун. Яна ёрлиқар» Ҳаза атоуно. Эй Сулаймон, бу бизнинг атомиз турур сенга. Тиласанг азинларга бергил. Фамнун. Тиласанг ўзинг бирла тутғил. Қиёмат куң санинг бирла сақишимиз йўқ, санга эмгак йўқ. Ав амсик би гайри ҳисаб. Яна ёрлиқади: Бу Сулаймоннинг, бизинг ҳазратимизда қурбати бор. Ва инна лаху индана лазулфа ва ҳусна мааб.

Худҳуд сўзлари. Аймишлар, учар қушлар Сулаймон уза кўлака қилур эрдилар. Текма бир турлук қушлар бир қушлук ерни тутар эрдилар. Имом Калбий қавлинча қирқ қушлиқ ерни тутар эрдилар. Сулаймон кўрди, бир қуш ўрниидин кетмиш. Сулаймоннинг тахти уза ой чоқлиғ кун тушмиш. Бийик боқти худҳуд қушни кўрмади. «Мунга не бўлди, худҳуд қушни кўрмасман, ул ғойибму турур?» теди. Ва тафаққадат тайра ва қола ма ли ла арал худҳуда ам каана минал ганбин. Яна айди: «Ҳар ойина ани қаттиғ қийнағайман, ёхуд бўғузлағайман, ёхуд белгулук тилтоғ келтурса қутулғай. Лауъаззибаннаҳу азабан шадидан ав лаазбаханнаҳу ав лайатийанний бисултонин мубинин. Ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтур: Худҳуд қуш сувни қаю ерда борин билур. Сулаймон сафарда эрди, сувга мухтож эрди. Худҳуд сув истаю ҳавога чиқти. Аймишлар, худҳуд қуш тош ичиндаги сувни кўрар. Ҳавога ул чоқлиғ ўрладиким йигирма йиғоч ер баланд чиқти. Сўнгига боқти, Сулаймон черикин кўрмади. Илгару боқти, бир тоғ кўрди. Ул тоғга бориб кўнди. Бир ғариб худҳуд қуш кўрди. «Отинг не турур?» теди. Ул теди: «Отим Ақба». Сулаймон худҳудидин сўрди: «Санинг не турур? Айди:

«Отим Яъқуб, Порс вилоятиндин келурман. Сулаймон отлиғ подшоҳим бор. Одамийлар, девлар, парилар, қушлар, кумурсқалар қамуғининг подшоҳи ул турур». Ақба айди: «Бизнинг ҳам бегимиз бор. Мулкини сифат қилса бўлмас». Яъқуб айди: «Анинг мулкини кўргузгил». Ул ҳудҳуд Сулаймон ҳудҳудин Билқис вилоятига элтиди. Ул вилоятга Сабо теюрлар эрди. Аймишлар, ўн уч шаристон эрди. Билқисма Раб отлиғ шаристонда эрди. Анда Сулаймон ҳудҳудни олириб Билқис бирла саройини кўрди, Явлоқ кўрклук, ер юзинда ўхшаши йўқ бир қиз тахт устида ўлтурур. Ул тахтнинг узунлиқи қирқ қари, эни ўн икки қари. Қизил олтундин, тўрт азоқларига мармар ўрнатмиш. Текма бир азоқинда қизил олтундин, текма бир арслон уза бир товушқон кумушдин, текма бир товушқон уза бир қангли кумушдин, текма бир бўлунгда бир яған кумуштин, текма бир яған уза бир арслон олтундин, текма бир арслон уза бир қуш қизил олтундин, текма бир қуш уза бир товус қизил ёқутдин, текма бир товус уза бир қарчиғай ариғ ёқутдин, қанитлари йинжудин, текма бир қарчиғай боши уза бир кўғур эрди. Бошинда бир чечак ариғ ёқутдин, тумшуқлари қизил ёқутдин, тумшуқи уза бир тузум йинжу осиглиқ, юмurtқадин улуғроқ. Ул тахт ўртасинда бир қубба ўн аршун, яшил парчадин қамуғи гавҳар бирла безаклик тўрт қапуғлиғ тахт эрди. Бир қапуғи биллурдин, бири ақиқдин, бири қаҳрабодин, бири оқ кумушдин. Юмurtқанинги ич қопитек. Ичинда беш парда бор эрди, тошиндин кўринур эрди. Ул қуббанинги олтмиш тунглуки бор эрди. Қачон ул тунгуклардин кун тушса ул гавҳарлар ёруқлуқ берурлар эрди. Ул тунгукдин тушган кунга Билқис сажда қилур эрди. Аймишлар, Сулаймон ҳудҳудин йўқламишдин сўнг кун иссиғинда туш чоқи кун тушди. Сувсади. Сув топмай борурда бир қаринчқани кўрди. Тушуб телмурур, сувсамиш. Айтур: «Изиё, мани сен яратдинги, сени бандангман, сувсадим сув бергил. Агар ажалим етиб бўлса ўлим бергил, қутулайин». Анинг дуосин эшитиб: «Омин», теди. Мавло таоло қаринчқа дуосин ижобат қилди. Булут оғди, ёғин ёғди. Тоғлар, даралар сувга тўлди. Андин сўнг Сулаймон турнани, бургутни, анқони юборди. Боринг, ҳудҳудни топиб келтуринг. Чиқтилар, ҳудҳудни йўлда кўрдилар. Ориб, очиб, оғзин очиб келур. Айдилар: «Сулаймон санга ўфқалик турур. Сени қаттиқ қийнарман теюр». Ҳудҳуд айди: «Ин шаъа-Алоҳ тедиму?» Айдилар: «Йўқ». Сулаймоннинг қаттиғ азоби ул эрди: Қушларга қантин юлуб кунга солур эрди. Қаринчқалар йиғилиб ани тишлар эрдилар. Қирқ кундин сўнг туси ўсуб қутулур эрди. Ҳудҳуд ёниб келди. Сулаймоннинг тахти уза ўлтурди. Сулаймон айди: «Эмдига теги бизга ёздинги, топуғ мақоминдин гойиб бўлдуниги, хидматда тақсир қилдинги. Тақи тахтим уза таянуб ўлтурурсен». Ҳудҳуд айди: «Бордим

зрса, кўрмадук ерларни кўрдум. Сен кўрмаган нарсадан хабар келтурдум». Фа қола аҳатту бима лам тухит биҳи ва жиътука мин сабани бинабаин йақинин. Сулаймон айди: «Не хабар келтурдунг?» Айди: «Сабодин келдим, очуқ хабар келтурдум». Сулаймон айди: «Ул хабар нетак турур?» Худхуд айди: «Бир урағут кўрдум, подшоҳлик қилур. Қамуғ нарса анга берилмиш, яvloқ улуғ тахти бор». Инний важадтум рабатан тамликухум ва уугийат мин кулли шайъин ва лаҳа аршун азимун. Тақи айди: «Ул урағутни андоғ кўрдум ўз қавми бирла кунга сажда қилурлар, Мавлодин ўзгага. Важадтуҳа ва қавмаҳа йасжудула лиш-шамси мин дуни-Алаҳи. Сулаймон айди: «Кўралинг ростмику сўзлаюрсен ё ёлгончилардинмусен». Сананзуру а садақта ам кунга минал-казибин. Сулаймон уч хат битиди. Ул хат буким: «Ан ла таълу алайя ваътуний муслимин. Маъниси: Бу битик Сулаймондин турур. Яратқан, зктулаган, кечурган Изининг оти бирла манга бўйнагулик қилманг. Келиб мусулмон бўлуңг. Бу хат битиди. Мухр қилиб, худхудга бериб, айди: «Муни бориб Билқисга бергил». Худхуд хатни тумшуқи бирла тутуб иссиқ ҳавода Билқисга келди. Билқис саройлар қапуғин боғлаб, қапуғчиларга сақлатиб, ўзи ичкари кириб, тахт уза оқ ҳарир ўртунуб ётур эрди. Аймишлар, Билқис ётқан саройнинг бир томи ақиқдин, бир томи жазаъдин, бир томи буллурдин, бир томи рухомдин эрди. Эни қирқ саккиз қари, узун олтмиш қари, бийиклиги ўтуз қари. Бир тунглуки кун тугар ёндин, бир тунглуки кун ботар ёндин. Қачон саройга кун тушса сажда қилур эрди. Билқис ул саройда уюқлаб ётурда худхуд куш тунглюқдин кириб битикни ўнгунда қўйди, уйғонмади. Худхуд кўкраги уза қўнуб икки эмчаги орасига тумшуқи бирла қоқти. Анинг оғриқидин уйғонди. Худхуд учуб тунглюқда кўнди. Билқис кўпуб ўлтурди, ким эрсани кўрмади. Қотинда ўн яшар эркак ўғлонлар, ўн уч яшар қиз ўғлонлардин ўзга ким эрса кирмас эрди. Қапуғчиларни йиғурди. «Бу битикни ким келтурди?» теб сўрди. Ким эрса билмади. Анда худхуд куш тунглюқдин ун қилди. Билқис худхудга айди: «Бу хатни сенму келтурдинг?» Айди: «Бале». Билқис ул битикни Тенгридин теб соқинди. Оқ ҳарирға чулғади. Бошиға санчиб, тахтга оғиб ўлтурди. Доъин отлиг вазириға айди. Қамуғ бекларни черики бирла йиғурди. Битикни қўлиға олиб айди: «Эй халқ улуғлари, бу куш манга битик келтурди. Изи аzza ва жалла ёрлиқи тею билурман». Йа аййухал малау инний улкийя илайя китабун каримун. Беклар айдилар: «Эй малика, битикни ўқиғил, не эрмиш кўралинг». Билқис ўқиди: Иннаҳу мин Сулаймана ва иннаҳу бисмиллаҳир раҳманир раҳим ан ла таълу алайя ваъ туний муслимин. Билқис қўрқти, менгизи сарғарди. Айдилар: «Эй малика, телим маликлар сенга битик издилар. Кўнгулунг кўрқмади, эмди не бўлди?»

Билқис айди: «Ўзга маликлар бу даъвони қилмадиларким, бу эр қилур. Ўзгалар мулк тиладилар. бу эр ялавочлиқ даъво қилур. Сиз улуғлар жавоб айтинг, бу ишим ичинда ҳеч исни кесикли эрмасман, сизлар бўлмағунча, яъни сизлардин бошқа иш қилмон». Қолат йа аййухал-малау афшуний фи амрий ма кунту қотиъатан амран ҳатта ташҳадунн. Улар айдилар: «Бизлардин кучлук, эркли малика сенсен. Боқғил ва раъй кўрарсен, биз ани қила-линг». Билқис буларнинг сўзларин эшитиб севунди. Айди: «Бу эр бирла санчишмоқ, раво эрмас. Керакмаским, анинг илки биздин устун бўлса эли куни биздин олғай». Аймишлар, Билқиснинг мусулмон бўлурға кўнгли бор эрди. Черик ҳам манга уйғайму, уймағайму теб соқинур эрди. Янги маликлар элга кирса улуғларни маъзул қилурлар, теб уларни кўрқутди. Қолат инвал-мулука иза даҳалу қарйатан афсадуҳа ва жаъалу аъйззата аҳлиҳа азиллатан. Бу сўзларни Билқис айди. Андин Мавло таоло ёрлиқади. Андағ-ўқ қилурлар. Билқис айди: «Ман*анга мол йибораин. Агар мол олса бизнинг элимиз устун келгай, мол олмаса тенгрилик, эр бўлғай, анда бўюнсунғаймиз». *Ва инний мурсилатун илайҳим биҳадиъатин фа назиратун бима йаржиъул мурсалун.* Фармонлади, оқ яған келтурдилар. Икки олтун кирпич қилдилар, текма бири минг ботмон, яғанга юкладилар. Икки қадаҳ келтурдилар биллурдин, икки йинжу келтурдилар-бири ўтлуғ, бири ўтсиз. Беш юз олтун табақ, кумуш бирла безаклик, беш юз кумуш табақ олтун бирла безаклик. Бир тож қизил олтундин, гавҳар бирла мурассаъ. Минг тўн оғи, атлас, юз зиймоний сундуси румий. Минг сонлиғ ҳарир идиш, табақ, қозғонлар жазаъдин, ақиқдин, биллурдин. Ўн беш қул ўғлонлар қиз суратлиғ, ўн беш қиз ўғлон изди эр суратлиғ. Қамуғи бир тўнлуғ. Эллик қисрақ бир тўнлуқ. Уни қула, ўни қора, ўни бўв, секизи ола, бири чипор. Зуюъ отлиғ қозисини, Рофиъ отлиғ вазирини, Доъин отлиғ ҳожибини бу мол бирла Сулаймонға изди. Тақи салом тегурунг, теди. Тақи айдинг, агар сен ялавоч эрсанг бу тушуклук йинжуга ким эрса илик тегурмайин йип ўтсун. Тақи тушуксиз йинжуга одамий, пари қўли тегмайин тушулсун. Тақи бу ўғлонларнинг қаюси қиз, қаюси ўғул эрдукин билсун. Тақи илик тегурмайин бу қадаҳларни сув бирла тўлдурсунким, ул сув кўкдин инган, ердин чиққан бўлмасун. Тақи ўртуғлуг отларнинг туси нетак турур билсун. Қачон йўлға кирдилар эрса, девлар келиб улар хабарин Сулаймонға айдилар. Сулаймон девларға фармонлади, бир майдон қилдилар. Тўрт йиғочлиқ ердин сарой қапуғига теги. Яна фармонлади. Тоғлардин ясси тошлар келтурдилар. Майдонда тўшадилар. Яна бир хос майдон қилдурди, бир кирпич, бир олтун кумуш кирпич тўшадилар. Яна фармонлади. Олтундин тўрт минг кирпич қуйдилар, текма бири икки юз

ботмон, текма бир мунгушинда бир гавҳар мурассаъ қилди. Тўрт кирпич ўрнин холи қўйди. Тўрт минг отнинг азоқинга олтин тавақлар қоқтурдилар, қамуғи олтин эгарлик, Тўрт минг уйларнинг мунгузларин олтин бирла мурассаъ қилдилар. Тўрт минг қулга подшоҳона тўнлар кийдуруб иликларинга тўпузлар бермиш. Ун минг олтин курси соғда, ўн минг кумуш курси сўлда эрди. Узи тахтга минди. Одамийлар сарҳанглари соғдин, парилар сўлдан, девлар ўнгдин, озиғлар ордин, учар қушлар ҳавода қанит қанитга титуб кўлака қилурлар эрди. Булутга фармонладилар, йипор гулоб келтуриб Сулаймоннинг теграсинда сочдилар. Яна теграсинда дарахтлар эрди-тублари кумушдин, япроқлари олтиндин, бутоқлари, яфроқлари яшил забаржаддин, мевалари ёқутдин, йинжудин. Сулаймон бир сирчадин қубба ичинда ўлтурди, олтмиш қари бийиклиги. Билқис элчилари келдилар, дастур бирла кирдилар. Ул азамат ва жалолатни кўрдилар, тонгладилар. Булут келиб бошлари уза йинжу, ёқут қуяр эрди. Элчилар Сулаймонга айдилар: «Маликамиз санга салом, топуг изди», тедилар. Тақи айдилар: «Сен ялавоч эрсанг тушуклук йинжуга қўл тегурмайин йип ўтургил. Тақи тушуксиз йинжуга одамийлар, парилар қўли тегурмайин тешгил, йипга тизгил. Эркак ўғлонлардин қиз ўғлонларни илик тегурмайин айиргил. Қадаҳларни кўк, ер суви эрмас сув бирла тўлдургил. Қисрақларни, ўртуғлуг эркан, тусларин фарқ этгил». Сулаймон алайҳис-салом айди: «Ким булғай бу йинжуларни одамий, дев, пари эрмас эркан тилса». Йиғочни еган куя келиб йинжунин тилди, балчиқда ётган қизил қурт келиб, еб ўтурди. Уғул қаю, қиз қаю эрдиким билмак учун қўлларига сув қуйдурдилар. Сувни оё қуйганларни ўғул тедилар, кўп қуйганларни қиз тедилар. Андоғ эрмиш отларни чоптурдилар. Отлар дерлари бирла қадаҳлар тўлдурдилар ва қисрақларнинг тусларин Жаброил алайҳис-салом айту берди. Йинжу тилган қурт айди: «Эй Сулаймон, Мавлодин қўлғил, манга қуруғликдан рўзи берсун». Сулаймон дуо қилди, йиғочни емак анга рўзи қилди. Яна йинжуга йип ўтурган қурт ерда рўзи тилади. Сулаймон дуо қилди, балчиқда рўзи берди. Билқис элчилари айдилар: «Санинг тенгринга имон келтурдук». Тақи келтурган молларин Сулаймонга тордилар. Сулаймон анга ўфкалаб айди: «Мани мол бирламу оздурурсен? Мавло таолонинг манга бергани сиз келтургандин ортиқроқ турур. Ул мол бирла сиз севунурсиз». А тумиддунани бималин фа ма аатинийа-Алоҳу хайрув мимма аатакум бал автум биҳадиятикум тафраҳув. Яна айди: «Ёнғил! Уларга айғил, Сулаймонга булсуналар, йўқ эрса оғир черик бирла келурман, қамуғларин чиқарурман. Кимни ўлтурурман, кимини хўр қилурман». Иржиъ илайҳим фа ланаътийаннаҳум бижунудин ла қибала лаҳум биҳа ва ланухрижаннаҳум минҳа ва ҳум соғирун. Элчилар мол олиб, ёниб келдилар.

Сулаймон сўзин еткурдилар. Яман маликларин йигиб, хабар сўрдилар. Билқис айди: «Сулаймон чин ялавоч эрмиш, анга бормағунча бўлмас» теб. Тўрт юз қорабошни олтулар, йинжулар бирла беади. Тўрт юз тевага олтулар, кумуш, тансух нарсалар юклади. Тўрт минг эр отлантуруб, созлари бирла Сабо вилоятидин тебради. Аймишлар, Билқис явлоқ кўрклук эрди, Сулаймонга кўнгулук бўлуб ўтру юриди. Аймишлар, хазина қапуғларин беркитти. Яна бир эв қилдурди тошдин. Тепасин темур бирла ёпти, кўрғошин бирла сувади. Билқис тахтини анда қўйдилар. Текма кунда минг силоҳлик эр соқчи қўйдилар. Аймишлар, ўн икки минг сарҳанг, ўн икки минг қул, ўн икки минг қорабош ўн икки минг ходим яғанларга миниб, аморийга ўлтуриб, Сабодин чиқиб йўлга кирдилар. Худхуд куш илгари келиб хабар тегурди. Парилар қўрқтилар, анинг учун Билқис парилар уругиндин эрди. Сулаймон сўрса, манга Билқисдин налук хабар қилмадингиз, теса на жавоб бералинг? Айдилар: «Андоғ жавоб бералингким, анинг учун аймадуким, Билқиснинг азоқи эшак азоқитек эрди. Андоғ темасак Сулаймон Билқисни олур, бизга эмгак ортар», теб муну Сулаймонга айдилар. Сулаймон тонглади. «Нетак қилиб ани кўргайман, теди. Осаф ибн Бархаёга кенгашти. Осаф Мирбат ибн Сахроға буюрди, бир эв кўпорди, юз аршун ичинда ўн икки бурж, текма буржда бир эв кўпорди сирчадин. Ул эв ичинда бир ҳавз қилди, сув бирла тўлдурди. Ичинга сув жонворлари солдилар. Сулаймон фармонлади, қизил сирчадин ул сув юзинга тўнлар, ўн саккиз кунлик ерга чуз, атлас тўшадилар. Ун саккиз кунлик ер чуз бирла атлас уза юридилар. Булутга фармонлади, бошларинга кумуш, шакар ёғди. Бир кунлук ерга теғди эрса, Сулаймон худхуддин сўрди: «Тахтини келтирдиму?» теб. Сулаймон ул тахтга тамаълиғ бўлди. Осафга кенгашти, яна шаётинга айди: «Қаюнгиз бўлғайким, Билқис манга келмаздин бурун тахтини бунда келтурса». Бир бўйнағу дев айди: «Сен ҳукм қилғу мақомда қўйғунча ман мунда келтурурман. Бу ишга қавийман». Қола ифритун мивалжинни ана аатика биҳи қабла ан тақума мин мақомик. Сулаймон айди: «Андинма тез керак». Осаф ибн Бархаёким, Сулаймоннинг хос вазир эрди: «Сен кўз юмуб очғунча келтурайин», теди. Қола лазиндаҳу илмун минал китаби ана аатика биҳи қабла ан йиртадда илайка тарфука. Сулаймон кўзин юмди. Осаф айди: «Ё қаййу, ё қаййум». Изи азза ва жалла ёрлиқ тегурди. Мекоил Билқис тахтин кўтариб Осаф қўлига берди. Сулаймон кўз очти. Тахтни ўнгида кўрди. Фармонлади, олту ўрнинга кумуш ўрнатдилар, кумуш ўрнинга олту ўрнатдилар. Ёқутни йинжу ўрнинга, йинжуну ёқут ўрнинга ўрнатди. Кўрайин танирму ё танимасму теб. Наккиру лаҳа аршаҳа. Тонгласи Билқис шаҳарга кирди. Пиёда бўлди. Сулаймон

ани эшитти эрса фармонлади, отлантурдилар. Булутға айдилар. Билқис табасига йинжу, ёқут, шакар, анбар ёғди. Билқис бу кароматлар бирла Сулаймон қатига келди. Кўрдиким салтанат тахти уза ўлтурур. Одабийлар, девлар, парилар, учар қушлар, ел-булут хидматинда турурлар. Билқис ани кўруб йиғлади, мулкин унутди. Осаф келиб Билқисни олтун тахт уза ўлтуртди. Сулаймон айди: «Эй Билқис, юзунгни очғил». Ниқоб кўтарди эрса Сулаймон юзин кўрди. Андоғ юзни кўрмиши йўқ эрди. Айди: «Эй Билқис, уфтанмасмусен, анинг бандаси эркан, мунча неъмат бермиш эркан, кунга топинурсен?» Билқис айди: «Эй малик, айблик бандани Тенгри ёрмас, сен ҳам ёрмагил». Сулаймон пушаймон бўлди. Билқис йиғлади, «Ўзумга зулм қилдим, эмди Тенрига ёндим. Сенинг динингни қабул қилдим», теб Сулаймон тахтининг азоқини ўпти. Жаброил келиб ёрлиқ тегурди: Эй Сулаймон, қилмишларин кечирдум, тавбасин қабул қилдим. Сулаймон башорат берди, Билқис севунди. Кўзи ўз тахтига тушди. Сулаймон айди: «Бу сенинг тахтингму турур?» Каъаннаҳу ҳува. Аймишлар, Сулаймон Билқиснинг зийраклигин тонглади. Йироқ ердин мунда ким келтурди, манинг турур темади. Қамуғ нақшларин кўрди эрса, манинг эрмас темади. Манинг турур тегутек теги. Сулаймон ошиқти, азоқини кўрай теб. Парилар аймиштекму эркан теб. «Ул сирчадин эв санинг турур, киргил», теги. Сув кўрди ичинда жонворлар бор. Сирча борин билмади. Ўтукин чиқарди. Сулаймон мани бу сувда ўлтурур саниди. «Мани ўлтурур бўлсанг санга мол берайин», теги.» Мани бу сувда ўлтурмагил», теги. Сулаймон айди: «Киргил». Билқис ўтук чиқариб азоқин яланг қилди, сув теб кўйди. Яна бир азоқин кўяра билдиким сув эрмас. Сулаймоннинг муроди нечукин кўрмак эрди. Фаллама раъатху ҳасибатху лужжатан ва кашафат ан сақайҳа қола иннаҳу сарҳун мумаррадун мин қаварира. Билқис сарҳанглари бирла ул эвга кирдилар. Сулаймон айди: «Тиласанг сени сенинг бекларинга берайин, тиласанг менинг бекларимга берайин». Билқис айди: «Манинг бекларим манинг бирла эрдилар, санинг бекларинг ҳам керакмас, ман анга мухтож эрмасман. Сен мани олур бўлсанг борурман». Сулаймон Билқисни олди. Аймишлар, Билқис ҳақида ики сўз сўзладилар. Аввал айдилар, азоқига менгиз. Икинчи, йинжуки туклук турур тедилар. Ўтукин чиқариб сувға кирди, азоқин кўрди, улар айтгантек эрмас туси бор эрди. САВОЛ: Оқ эт уза қора айб бўлмас. Араб ҳам оқ уза қорани сувар. Сулаймон унамади, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Араб оқ уза қорани сувар, Муҳаммад расулulloҳ ани сувди араб учун, аммо Сулаймон сурёний эрди, улар оқ уза саригни суварлар. Анинг учун унамади. Бир кун Билқис Сулаймондин сўрар эрди: «Сандин сўнг ялавочларда сандин фозилроқ бўлғайму?» Сулаймон айди:

«Мандин бурун ҳеч ялавочға манинг кароматим тегмади, аммо мандин сўнг Муҳаммад отлиғ ялавоч бўлғуси. Мандин ҳам қамуғ ер-кўк халқидин фозилроқ бўлғуси». Билқис айди: «Ман ани кўргайманму?» Сулаймонға ул сўз ёқмади. Ҳақиқини ундади. Билқисни ўз мулкига ёндурди ул сўздин. Аймишлар, Сулаймонинг Билқисдин ўн икки ўғли бўлди. Қамуғи кичикда вафот бўлди. Аймишлар, Билқис юз йил ўз мулкинда умр кечирди, мусилмонлик уза борди.

БАЙТ УЛ-МУҚАДДАС СИФАТИ.

Қаъб ул-Ахбор аймиш, *Мавло таоло Сулаймонға ваҳй қилди: Байт ул-Муқаддасни бино қилғил!* Девларға фармонлади, тоғлардин тошлар кесиб томин қўпордилар. Руҳом тошидин устунлар қилдилар. Тенгиздин гавҳар, йинжулар нечаким ўрнатилар турмади. Сулаймон қазғулуқ бўлди. Осаф билан кенгашти. Бақирдин кублар қилсуилар, сув бирла тўлдурсунлар, қир бирла оғзин беркитсунлар, юзук бирла муҳр қилғил. Бўлғайким турғай. Сулаймон андоғ қилди, эв тамом бўлди. Гавҳарлар бирла безадилар. Қамуғ халойиқни ундаб қурбонлар қилди. Сулаймон ура қўпуб муножот қилди: «Худоё, тавфиқ бердинг бу уйни қўпордим. Эмди беш ҳожатим бор, раво қилғил. Қаю ёзуғлуқ қул бу эвга тавба қилғали келса тавбасин қабул қилғил, ани ёрлиқағил. Иккинчи, қаю оғриқ келса шифо бергил. Учунчи, қаю ҳожатлиғ келса ҳожатин раво қилғил. Қаю душман уза нусрат тиласа зафар бергил. Бу дуолар ижобат бўлганининг белгуси ул бўлсун, манинг қурбон қилганим безарласун». Ул ҳолда ҳаводин ўт келди, қурбонларни куйдурди. *Маълум бўлдики, Сулаймоннинг дуоси мустажоб бўлди.* Аймишлар, Сулаймон мулки тамом бўлди йигирми етти ўғли, қирқ уч қизи бўлди. Аймишлар, ўғлонларда уч қиз, бир ўғул Билқисдин бўлуб эрди. Қачон умри тамом бўлди эрса бир кун меҳробда ибодат қилур эрди. Девларға айди: «Бу тенгизни туфроқ бирла тикинг». Анинг учунким бир кун ким эрса ғарқ қилмиш эрди. Аммо аймишлар, Сулаймон Форс вилоятиндин тебради, Кирмон вилоятинга келди. Девларға фармонлади. Тоғлардан тош келтуруб йигирми йиғочга теги тенгизни тиктилар. Сулаймон ёниб келди. Андин тўрт ой етти кун оғриди. Бир кун қўпти. Ётур еринга борурда оғриқ тутди, таёқинга ёпушти. Азроил келиб ура турурда жонин олди. Аймишлар, Байт ул-Муқаддасни қилурда таёқга таяниб турурда Азроил жонин олди. *Мавло таоло Сулаймон ялавоч ҳолиндин ким эрсага билдирмади.* Агар Сулаймон ўлишин билсалар, девлар қамуғи кетгай, Байт ул-Муқаддас иморати тамом бўлмағай эрди. Аммо Осаф билур

эрди. Одамий, дев, парига иш буюрур эрди. Халқға айтур эрдиким, Сулаймон ибодатға машғул турур. Бир йилга теги эвдин чиқмас дер эрди. Ким эрса Сулаймоннинг ҳайбати-дин қошиға келмас эрди. Бир йил таёқға таяниб турди. Ҳлишин ким эрса билмади. Бу ишни девлар сездилар, йиғочни еган қуртға айдилар: «Борғил, Сулаймоннинг таёқин егил!». Қурт айди: «Ман йиғочни еюрда сувсиз тура билмон». Парилар айдилар: «Биз сента сув келтуралинг». Ул қурт йиғочни ею тугатти эрса Сулаймон юзин тушди. Фа ламма қазайнаа алайҳил-мавта ма даллаҳум ала мавтиҳи илла дааббатул-арзи таъкулу минсағата. *Маънису ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар*: Қачон Сулаймонға ўлум ҳукмини юрутдук эрса анинг ўлимиға ким эрса йўлчиламади. Илло ул қуртгинаким таёқин еди. Қачон Сулаймон юзин тушди оламға маълум бўлдики, парилар ғайб илмин билмас. Агар ғайбни билсалар эрди бир йил азобда қолмағайлар эрди. Билгилким, айбни Тенгридин Фа ламма харра табаййанатил жинну ан лав каану йаъламунал ғайба ма лабису фил азабил муҳин ўзга билгучи йўқ. Андин сўнг Сулаймонни ул эвда-ўқ қўйдилар. Қапуғин кин бирла оғдурдилар. Аймишлар, ўттиз икки йил мамлакат сурди. Олтмиш бир умри эрди.

ҚИССАИ ЮНУС ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул ва инна Йунуса ламинал мурсалин дарожатинға етган, из заҳаба мағозибан итоби бирла мубтало бўлган, фа наада физ-зулумати хилъатин кизган, ла илоҳа илла анта субҳанака тасбиҳин айған, фалав ла аннаҳу каана минал-мусаббиҳин ташрифи бирла мушарраф бўлган, лавубиза билъараи ва ҳува мазмум каромати бирла мукаррам бўлган, қирқ тун-кун балиқ қорнинда қолған Юнус ялавоч алайҳис-салом.

ШЕЪР.

Нинваға ҳақ ялавоч Юнус эрди ёлгузун,
 Юз минг эвлик эл таба ёрлиг етурди ёлгузун.
 Мунча сонлиг халқ ичинда бири йўлга кўнмади.
 Ҳаққа ёзиб, йўлдин озиб юрудилар йўлсузун.
 Чиқти элдин ўфка бирла ўтру келди бир тенгиз,
 Етти сув қобти бөлиқ қорниға тушди юзун.
 Икки ўгли бирла эрди, бўри еди бирисин,
 Бирни балиқ элти кўрди ани ўзи ўз кўзун.
 Ич қоронгтулуқда балиқ қорнини меҳроб этиб,
 Ҳаққа ёниб қилди тоат, тасбиҳ айди тун узун.
 Халқдин озорланди, чиқти, кирди балиқ қорниға,

Тун-кун анда инграбон қолди кеча кундузун.
Рабби Уғон қутқарди андин қавми имон келтуруб,
Келди юз минг эр қамуғ бешин ўнун ўттузун.

Аймишлар, Баршом отлиғ малик бор эрди. Юз етмиш малик анинг тасарруфинда эрдилар. Баршом малик тенгиз қироғинда Матлав отлиғ шаристонда бутга топинур эрди. Ул бутнинг оти Балас эрди. Узуни йигирми уч қари, эни юз қари. Боши кумушдин, тишлари олтундин, кўзлари йинжу, ёқутдин. Қўллари, бутлари қизил олтундин, Тожи қизил ёқут, кўк, сариг, яшил забаржаддин мурассаъ. Тахт уза ўлтуруб уч юз қорабош олтун, кумушдин бир мажмар ул ўнгида йипор, заъфарон куйдурурлар. Бу Баршом юз минг эр бирла отлануб Мусил шаринга келиб ўлтурди. Ул элда ялавоч ўғлонлари телим эрди. Қамуғи зоҳидлар, обидлар эрдилар. Ул Байт ул-Муқаддасга келдилар. Йигирми минг зоҳид, обид йиғилдилар. Ул кун Байт ул-Муқаддасда бир ялавоч бор эрди Махаҳарқие отлиғ. Жаброил келиб айди: «Эй Махаҳарқие, Изи азза ва жалла санга салом айди тақи ёрликадим, бу йигирми минг зоҳид, обидлардин манга ярағутек бирисини узурғил». Махаҳарқие айди: «Худоё, сенга ярағуни не билайин?» Жаброил бир қамиш келтурди, айди: «Изи ёрлиқар, бу қамишни манинг қулларимга тенглагил. Кимнинг бўйига тенг келса ялавочлиғ бердим. Анга айғил, борсун». Оллоҳ бир турур ман анинг ялавочиман». Махаҳарқие ул қамишни зоҳидлар, обидларга тенглади. Ҳеч ким эрса бўйнуға тенг келмади. Айди: «Худоё, самиъун алимсен». Аймишлар, Байт ул-Муқаддасда бир Мано отлиғ зоҳид бор эрди. Текма кунда тўрт юз рақъат намаз қилур эрди. Худхуд отлиғ хотуни бор эрди, текма кеча бир фаришт анга кўқдин таъом келтурур эрди. Анинг бир ўғли бўлди. Юнус атадилар. Аларга Юнус тўяр чоқлиғ онаси сути йўқ эрди. Отаси Мано Юнусни тоғга элтти. Ул тоғда кўйчилар бор эрди. Аларга айди: «Бу ўғлонга кўй сутин беринг». Сутлук кўйлар сутин бермадилар. Сутсиз кўйлар сутин бердилар. Мано ул кўйнинг эмчакин Юнус оғзиға суқди, айди: «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим». Изи қудрати бирла сут оқа бошлади. Юнус ул сутни эмди, айди: «Алҳамду ли-Ллаҳи раббил оламин». Ул кўйчилар айдилар: «Бу шукрни кимга қилурсен?» Мано айди: «Худойға». Ул кўйчилар етмиш эр эрдилар. Барчаси имон келтурдилар. Юнус улғайди, тоатга машғул бўлди. Қамуғ зоҳидлардин фозилроқ эрди. Юнуснинг бир оти Заннун эрди. Анчада Жаброил келиб айди: «Эй Махаҳарқие, Изи азза ва жалла санга салом изди, салом бирла дуруд ёрликади. Тақи Ҳиро тоғинга боргил. Анда бизинг бир қулумиз бор. Ул қамишни анинг бўйниға ўлчагил». Махаҳарқие келиб қамишни Юнус бўйниға ўлчади эрса,

тенг келди. «Эй Юнус, башорат сенга ялавочлиғ берди». Анчада Жаброил келди, айди: «Эй Юнус, Угон тенгри сенга салом изди». Юнус айди: «Сен ким? Айди: «Ман Жаброил-ман. Изи аzza ва жалла ёрлиқар, Мусил элинга борғил, тақи қулум Баршомға айғил, бутға топунмасун. Айтсун, ман бир Оллоҳман, сен маним ялавочимсан». Аймишлар, Юнус тор кўнгуллуқ эрди, айди: «Изиё, буларни имонга нетақ ўқийин?» Жаброил келиб ёрлиғ тегурди. Қаю ерда халқ уқушрак эрса анда турғил, айғил ким бўлғайким уч нарса қабул қилғай. Агар сўрсалар, ул уч қаю турур, айғил, бир, Оллоҳ турур иқрор қилинлар. Ла илаҳа илла-Алоҳу Йунусу расулу-Алоҳи. Иккинчи, ул турурким, сизларга ҳаргиз қаҳатлиғ бўлмағай. Учунчи, сизларга зулм бўлмағай. Юнус айди: «Илоҳий, уларни қачонга теги ундайин?» Ерлиғ келди, бир йилга теги. Айди: «Қабул қилмасалар не қилайин?» Ерлиғ келди, бало юборгаймен. Юнус айди: «Не бало юборгайсен?» Ерлиғ келди, бизинг хазинамизда захмат ва азоблар кам эрмас. Айди: «Худоё, қачон юборурсен?» Ерлиғ келди: Ул сешанба куниким ман тиласам. Юнус хотунига келди, оти Софон бинт Софун. Айди: «Эй Софон, мани Мавло таоло камуғдин ёвуз халойиқга йиборди». Софон айди: «Қаю халойиқга?» Айди: «Мусил халқинға». Хотуни айди. «Ман санга мутеъман, сен ҳам Изи аzza ва жаллаға мутеъ бўлғил». Икки ўғли бор эрди. Бири етти яшар, бири беш яшар. Юнус улуғ ўғлин кўтарди. Хотуни кичик ўғлин кўтарди. Кечага тегру юридилар. Кеча уқидлар эрса Мавло таоло бир фариштани, Юнусни, хотуни тақи ўғлонлари бирла кўтарди. Ун йиғочлиқ ер элти. Мусил шаҳри қатинда қўйди. Тонгласи уйғондилар. Узларин Мусил шаҳринда кўрдилар. Юнус йиғоч чўп келтурди. Уғлонларига кўлака қилди. Хотунига айди: «Ман Мусил элинга бориб Тенгри ёрлиқин тегурайин. Эсон қолсам неча келайин, келмасам ўз яроғингизни қилин».* Ул ердин Мусил бир йиғоч ер эрди. Элга кирди, ғалаба халқ кўрди. Қағтиғ ун бирла айди: «Ким бўлғай бирни берса тақи учни олса». Айдилар: «Эй телва, ул бир қаю турур?» Айди: «Бир ул турурким, ла илаҳа илла-Алоҳу Йунусу расулу-Алоҳи». Айдилар: «Эй телва, бу бир бори улуғ иш турур. Ул уч қаю турур?» Айди: «Сизга бири улким, тоун бўлмағай. Иккинчи, қаҳатлиқ бўлмағай. Учунчи, зулм бўлмағай». Айди: «Эй телва, биз ҳаргиз тоун ва қаҳатлик, зулм кўрмишимиз йўқ», теб тош, тупроқ бирла урдилар. Тақи ўз маликларинга айдилар. Малик сўрди: «Не чўғи турур?» Айдилар: «Бир эр келди, кўрмакка юзи кўрклук, аммо ўзи телва турур». Малик келтуруб Юнусни кўрди эрса, кўрқуб: «Кимсен?» теди. Юнус айди: «Сентек одамийман». Сўрди: «Отинг не турур?» Айди: «Юнус». Айди: «Ўзга отинг борму?» Айди: «Яна бир отим Заннун». Малик бармоқин тишлади. Китоб ўқимиш оқил эрди. Айди: «Кимдин келдинг?» Айди:

«Оллоҳдин келдим». Айди: «Қаю Оллоҳдин?» Айди: «Сени, мени яратган тақи қамуғ оламни яратган Оллоҳдин». Айди: «Не ишга келдинг?» Айди: «Қамуғингиз айдинг: **Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Малик бошин қуйи солди. Юнус айди: «Эй Баршом, бир йўли айғил, уч нарсани олғил». Айди: «Уч не турур?» Юнус айди: «Тоун, қаҳатлиғ, зулмға илинмағайсен». Малик айди: «Телва бўлғаймусен?» Юнус айди: «Нетакдин мени телва теюрсен?» Малик айди: «Қаю малик бўлғай мандин золиброқ, мандин черики кўпрак. Манинг мунча телим неъматим бор эркан қаҳатлиқ не қилғай? Биз кенду тоун кўрмишимиз йўқ. Ул уч нарса сўз эрмас», Юнус айди: «Оллоҳ бир турур, ман анинг ялавочиман. Тақи бутға топунманг». Малик айди: «Бу сўзга тануқунг борму?» Сарой ўртасинда бир оқ тош бор эрди уй суратлиғ. Малик анинг уза минуб сув қуюнур эрди. Юнус айди: «**Аййатуҳас сарату тақаддам**». Бу тош тануқ турур. Малик айди: «Тош нетак тануқ бўлур?» Юнус айди: «Тануқлуқ берурмусен?» Тош айди: «**Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Малик тонглади, айди: «Эй Юнус, тақи ким тануқлуқ берур?» Эвда сақлаған кийик ўғлоқи бор эрди. Юнус айди: «Бу ўғлоқ тануқ турур». Малик айди: «Айғил, тануқлуқ берсун». Юнус айди: «**Йа аййуҳал-ғазалу тақаддам**». Ўғлоқ Юнус қатиға келди. Юнус айди: «Тануқлуқ берурмусен?» Айди: «Тануқманким, Оллоҳ бир турур, Юнус анинг ялавочи турур». Малик ўнг, сўлинга боқти, айди: «Сизлар не теюрсиз?» Айдилар: «Жой турур». Малик айди. «Эй Юнус, ман сенингдек улуғ жоду кўрмишим йўқ, мандин йироқ кетгил». Юнус чиқти, оқшомға теги халойиқни Мавлоға индади. Кеча ўғлонларинга келди. Кунда бир мундоғ келур эрди. Юнусни тош, тупроғ бирла урар эрдилар. Йигирми кундин сўнг яна келди. Малик айди: «Эй Юнус, билгил эрга ўхшакюрсен, аммо қилиғинг телваларға ўхшар. Келгил, бу сўзни қўйғил. Мулким ичинда сени вазир қилайин». Юнус айди: «Манга сенинг мулкунг керакмас. Айғил: **Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Айди: «Эй Юнус, маннинг тенгримни кўрдунгму?». Юнус айди: «Кўрмадим». Айди: «Борғил, тенгримни кўргил, маннинг тенгримму кўрклук ё санинг тенгрингму». Юнус айди: «Эй кофир, менинг тенгрим олтун, қумушдин эрмас, қамуғини ёрлиқаған эрклик турур». Малик айди: «Эй Юнус, менинг сенга раҳмин келур. Узингни ўлумға солурсен». Юнус айди: «Менинг қазғумни емагил, маннинг изим қамуғ ёвузлардин сақлаюр», теб малик қатидин чиқти. Малик мундой қилдурди: «Ҳар ким Юнусни урса, эмгатса ман ани ҳалок қилурман». Юнус халойиқни имонға ундаю бошлади, қирқ кунга теги. Қирқ биринчи кун маликка келди. Айди: «Эй малик, Мавло ёрлиқи манга қирқ кун эрди. Ундадим, бирагу имонга келмади. Эмди Изи аzza ва жалла балосиға

анук турғил». Малик айди: «Балонинг белгиси не турур?» Айди: «Тонг бирла кўпсангиз юзларингиз қизарғай, иккинчи кун сарғарғай, учунчи кун қорарғай. Унунчи кун бало келгай», теб малик қатидин чиқти. Кечага теги халқни имонға ундади. Тунла ўрнинға келди, намозни турди, ўзга элга кирмади. Улар тонгласи кўптилар. Юзлари сарғарди, икинчи кун қизарди, учунчи кун қорарди. Маликка айдилар: «Юнус сўзи рост келди». Малик айди: «Тонгласи кўралинг не бўлур». Тўртунчи кун ҳам андағ-ўқ, бешинчи кун қоп-қора бўлди. Малик айди: «Тонгласи не бўлур кўралинг». Унунчи кун Жаброил келди, тамуғ эркилиги маликка айди: «Тенгри таоло айди, Юнус қавминга эллик минг йилдин бурун қилган азобни уларға иссун. Манинг қудратимни кўрсунлар». Молик уч азоб чиқарди-сариг, қизил, қора. Уч булут уза кўйди. Текма бир булутға етмиш минг фаришта муаккал эрди. Ул булутларни ундади. Мусил вилояти уза тутдилар. Жаброил бир-бир ун қилди. Қамуғ қушлар, йилқи қоралар Мусил вилоятидин чиқтилар. Бало уларни эгирди. Малик айди: «Юнусни тиланг». Тилаб топмадилар. Малик айди: «Юнус йўқ эрса тенгриси бор». Айди: «Худоё, сени бирлигинга, Юнуснинг ялавочлиқинга иқрор қилдуқ». Ўз бутларини синдурдилар. Утға куйдурдилар. Малик ўзи бир палос кийди. Бўйниға гул урди. Азоқларинға бўқағу урди. Бир занги қулға букюрди: «Бу йипни бўйнуьмга боғлағил, мани юзин солгил, айгил: Бу ул ким эрсанинг жазоси турурким, ўз тенгрисиндин юз ўвурса». Андин сўнг малик эрларни хотунлардин, ёш ўғлонларни оналаридин айирди. Қамуғи ёзига чиқтилар. Мавло таолоға ёлбордилар. Ул бало бошлари уза туруқди. Ҳаво қорарди, бир-бирини кўрмас бўлдилар. Ун кун кечти. Эр хотунға, хотун эрга ёвумадилар. Ош, сув ичмакни соқинмадилар. Ёш ўғлонлар оналарин эммадилар. Қамуғ бошларин ерга кўюб Мавлоға зорилиқ қилдилар. Маликни андағ-ўқ бўйини боғлиғ судраюр эрдилар. Малик қаттиқ ун бирла: **Ла ылаҳа илла-Ллоҳу дер эрди. Уч кундин сўнг фаришталар муножот қилдилар: Илаҳава ва саййидава арҳамар роҳимия сенсен.** Бу қамуғ сенинг қулларинг турурлар. **Ёрлиқ келди,** эй фаришталар, бу қулларимнинг тиллари кўнгуллари бирла туз эрмас. Ул халойиқ қирқ кун мундоғ балода эрдилар, қирқ кун Юнус ялавочни мундоғ эмгатмишлари учун. Қачон қирқ кун тамом бўлди эрса Жаброил келди. Ёрлиғ тегурди, қулларимнинг тиллари, кўнгуллари бирла тузалди. Азобни улардин ёндурғил. Қирқ биринчи кун ёндурди. Малик мусулмон, қамуғ мусулмон бўлдилар. Исломлари қабул бўлди.

Аймишлар, Изи азда ва жалла балоларин ҳеч қавмдин ёндурмади, магар Юнус қавминдин. Илла қавма **Йунуса ламма аамаву кашафна анҳум азабал-хизийи.** Юнуснинг бу ишлардин хабари йўқ эрди. Қачон малик мусулмон бўлди

эрсә, мундой қилдирди: «Хар ким Юнусни манга келтурсә ә хабарин берсә қайда эрдукин, ярим мулкумни берурман». Анда Иблис бир қари киши суратиға Юнус қатиға келди. Юнус айди: «Қайдин келурсен?» Иблис айди: «Елғончи Юнус сен бұлурмусен? Бало келмади. Малик дор тикиб дорга осайин текур. Уәгалар ҳам мундоғ сўзламасунлар теб сени тилаюр». Юнус Иблис сўзин ўфкалаб, хотуни бирла ўғлонларин олиб ёзиға чиқти. Ва зан нуни из заҳаба муғозибан фа занна лав нақдира алайҳи. Аймишлар, ўфкаси Жаброилға эрди. Жаброил келиб айди: «Изи ёрлиқар, Нинваға борғил, ёрлиқ тегургил, имон келтурсинлар». Ул кун Юнус палос тўнлуг эрди, киз бўрклук эрди. Азоқинда ийланмаган эшак терисидин чориқи бор эрди. Юнус айди: «Эй Жаброил, онча замон бергил. Мавлонинг ялавочи мундоғ бормоқ лойиқ эрмас». Жаброил айди: «Мавло ёрлиқинда замон бермак йўқ». Ўфкалаб чиқти. Аймишлар, қавми имон келтурмади эрсә қавмиға ўфкалади. Аймишлар, ул замонда ялавоч кўп эрди. Бир ялавочға фармон бўлди: Замона маликинға ялавочлардин бирин узурсун. Нинваға бориб ёрлиғ тегурсун. Ул ялавоч маликка айди. Малик Юнус ялавочни узуди. Юнус айди: «Мани борсун теб ёрлиқ борму?» Малик айди: «Сени борсун теб ёрлиғ йўқ, аммо ёрлиғ ул турур, ман кимни узурсам ул борур». Юнус айди: «Мани борсун теб кәса ёрлиғ йўқ эрмиш. Ул ҳалойиқ явалоқ ёвуз турурлар. Мани узурғунча яна бировни узурғил». Малик унамади. Юнус маликка ўфкалаб элдин чиқти. Хотуни ўғлонлари бирла Луком тоғинға ўгради. Ул тоғда бўри, қоплон, арслондин ўза жонвар бўлмас эрди. Ул кун етмиш беш обид ким эрсә халқдин қочиб бизни киши кўрмасун теб Луком тоғинда ибодатға машғул эрдилар. Юнус улардин қочти эрсә ул тоғнинг бир буржи тенгиз эрди. Изи азза ва жалла ерга эрклик Сарсабил отлиғ фариштаға ёрлиғ тегурди. Муқаддасаға борур йўлни тутғил. Юнус анда бормасун. Юнус Муқаддаса йўлин қўйди, тоғ йўлинға кирди. Сарсабил Изи ёрлиғи бирла келиб Юнусға салом қилди. Юнус алик олди. Сўрди: «Қаёнға борурсен?» Юнус айди: «Билмасман қайда борурмен. Изи азза ва жалла ман фақирни қамуғдин ёмон халойиқға изди. Уларға бало йиборгайман теб ваъда қилмиш эрди, йибормади. Мани елғончи атадилар, дор тикиб мани осайин тедилар. Анинг учун қочиб турурман». Сарсабил айди: «Лав каана қалбука қалбал-ханфина ва сабрука сабрас-собиринна ма ҳарабтамин раббил-аламинна». Яъни кўнглунг қўрқунчулғлар кўнгли бўлса эрди, собирлар сабри бўлса эрди, оламни яратған Тенгридин қочмағай эрдинг. Юнус андин кечуб бир обидға тегди. Кўрди, намоз қилур. Намоздин форигди эрсә салом қилди. Обид алик олди. Юнус айди: «Отинг не турур?» Обид айди: «Отим Ҳаммом». Юнус айди: «Эй Ҳаммом, менга сенинг қатингда

ўрун бўлғайму». Ҳаммом айди: «Сен Тенгри аzza ва жалладин қочмишга ўхшайсен. Кетгил, мани машғул қилмағил». Юнус яна бир обидга тегди. Анга ҳам салом қилди. Обид жавоб берди. «Отинг не турур?» деб сўрди. Обид айди: «Отим Ҳаммод». Юнус айди: «Неча йил бўлди мунда турурсен?» Обид айди: «Уч юз йил бўлди». Юнус айди: «Қатингда менга йўл бўлғайму?» Обид айди: «Тенгри аzza ва жалладин қочмиш бўлғайсен. Кетгил, мени машғул қилмағил». Яна бир обидга тегди. «Отинг не?» теги. «Отим Солиҳ». «Неча йил бўлди мундасен?» теги. Обид: «Тўрт юз йил бўлди», теги. «Сендин ўзга киши кўрмишим йўқ». Юнус айди: «Манга ўрун бўлғайму?» Улартек жавоб берди. Яна бир обидга тегди, рукуъ ичинда уюқлар эрди. Анинг ҳам отин сўрди. Айди: «Отим Абдуррахмон, беш юз йил бўлди мундамен». Юнус айди: «Таомға муҳтожмен». Қатинда оқ тош бор эрди, қўли бирла сифади. Иссиғ этмак зоҳир бўлди. Юнусга берди. Бир пора еди, қолганин ўғлонлариға берди. Андин ҳам ўрун тилади. Айди: «Беш юз йилдин бери Мавлоға ёзмишим йўқ. Билмасман, ўрнум ужмоҳдамудур ё тамуғдаму». Яна бир обидга келиб: «Отинг не?» теги. Обид: «Отим Мунис, Олти юз йилдин бери мундаман. Мундин кетгил, мени ўз қайғум бирла қўйғил»,— теги. Юнус: «Не қайғунг бор», теги. Айди: «Икки юз қирқ йилдин бери бир ҳожат тиларман. Улмасдин бурун ул ҳожатим раво қилгил дерман». «Бу кун эшиттим, ажалинг етти, бу кун ўларсен». «Билмасманким, Мавлом мендин хушнуд борму ё йўқму». Юнус айди: «Ҳожатинг раво бўлмиш бўлғай». Обид айди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен Юнус тақи бир отим Заннун турур». «Юнус ялавоч сенмусен?» теги Мунис Юнуснинг азоқиға тушти. Тақи айди: «Эй Юнус, бир соат сабр қилгил, қачон ваъдам етса мени тупроқда қўйғайсен». Юнус намозга турди. Мунис бошин саждага қўйди. Сажда ичинда жон таслим қилди. Юнус Мунисни ювди. Ерга кўмди. Андин сўнг яна бир обидни кўрди-ура турур, тебранмас. Юнус анга салом қилди. Жаброил келиб айди: «Эй Юнус, анинг бирла сўзлашмагил». Юнус сўрди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Мекоил отлиғ обид турур». Юнус айди: «Неча йил бўлди мунда турур». Жаброил айди: «Тўққуз юз етмиш йил бўлди Мавло таолоға тоат қилур». Юнус айди: «Егани, ичгани не турур?» Жаброил айди: «Тасбиҳ ва таҳлил. Тақи Мавло аzza ва жалла ужмоҳдин ҳар йилда бир ҳулла тўн йиборур. Мен келиб эскисин чиқаруб, янгисин кийдурурман. Ул одатдин холи бўлмас». Андин сўнг яна бир обидга тегди. Анинг юзи кунтек шуъла урар. Юнус салом қилди. Жаброил айди: «Эй Юнус, мунга ҳам сўз қотмағил». Юнус айди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Бу париларнинг улуғи турур. Жаҳмо отлиғ. Одам Сафий илкинда мусулмон бўлди. Тўрт минг йил турурким, мунда ибодат қилур.

тебранмас. Охир замона бўлса Муҳаммад расулуллоҳга боргай. Кофирлар бирла тўқуш қилгай». Юнус айди: «Егани, ичгани не турур?». Айди: «Тасбиҳ ва таҳлил. Изи аzza ва жалла турлук обидларни анга кўргузди. Бизинг ҳазратимизда сендин ортуқроқ бор теб билгил». Андин сўнг тоғлар туганди. Бир тенгиз ўтру келди. Йироқдин кеми кўрунди. Хотуни бирла икки ўғлин тенгиз қироғида қўйди. Кемичига сўзлашгали борди. Ул борғанда кичик ўғли тенгиз қиргоқиға келди. Тенгиздин бир балиқ бошин чиқариб Мавло ёрлиқи бирла ўғлонни ютти. Онаси сўнгунча югурди, ани ҳам ютти. Бўри келиб улуғ ўғлин олиб кетти. Онаси йиғлай қолди. Ул замон арқиш етилди. Қамуғи жуҳудлар эрди. Юнус хотунин, ўғлонларин олғали келди, топмади. Йиғлаю кемига келди. Бир балиқ бошин сувдин чиқариб айди: «Эй Юнус, йиглаюрсен? Тенгри бермиш эрди, олди». Юнус кемига кирди. Тенгиз ўртасиға етганда сувға эрклик фариштаға ёрлиқ бўлди. Тўрт мухалиф елни кўпорди: ақим, сарсар, жануб, шимолий. Тўрт тарафдин кемини ўйната бошладилар. Халойиқ кўрқтилар. Кемига бир қари киши кемичи бор эрди, айди: «Эй мусулмонлар, қачон ёзуқлуғ ким эрса кемига кирса кеми мундоғ бўлур. Ул ёзуқлуқ сувға солмағунча сув қарор топмас». Айдилар: «Нетак ёзуқ бўлса сув солурсан?» Айди: «Хўжасидин қочқан, ота-онани озорлаган бўлса». Айдилар: «Тангри таоло ҳаққи, Юнус ялавоч ҳаққи, ким ёзуқлуқ эрса кемидин чиқсун». Ҳеч ким жавоб этмади. Юнус алайҳис-салом ура қўпти, айди: «Мусулмонлар, хўжасидин қочқан қул менман. Сувға мени солинг». Айдилар: «Эй йигит, сен кимсен?» Айди: «Меъ Юнус ялавочман». Кеми халқи қамуғи Юнус зутоқиға туштилар. Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, биз бу кун азулсак санинг баракотингдин қутулгаймиз». Сувнинг жўши тақи ортди. Юнус қўпти, ўзин сувға солғали ўғради. Улар унамадилар. Юнус айди: «Қуръа солинг, кимнинг отиға чиқса ёзуқлуғ ул бўлгай». Қамуғлари бирор тошга одларин битидилар, сувға солдилар.

Қамуғининг тоши сувға ботти, Юнус тоши ботмади. Юнус айди: «Кўрдунгузму, ёзуқлуғ манман». Айдилар: «Қуръа хато қилур яна солинг». Аймишлар, уч йўли солдилар Юнус отиға чиқти. Юнус қўпти, тўнин кафан қилди. Кеми қироғиға келди ўзини солғали. Золужо отлиғ балиқға илҳом бўлди, ул Юнус отлиғ ялавочларимизни тутғил. Золужо Юнусни тутайин теди эрса Юнус кўрқуб бир ёнға кетди. Балиқ ул ёнға борди. Юнус бу ёнға келди. Тўрт ёнға ўврулур эрди. Балиқ айди: «Эй Юнус, қачонға теги қочарсан?» Юнус билдиким, Тенгри таоло қазоси турур. Илки бирла кўзин тутти. «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб балиқ оғзиға солди. Ва инна Йувуса ламивал мурсалииа из абақа илал-фулквил-машҳуви фа саҳама фа

каана мивал-мудхазивна фалтақамахул-хуту ва ҳува мулим. Ёрлиқ бўлди Золужоға, санинг қорнингни Юнусға зиндон қилдим. Ани емакни санга ҳаром қилдим, ани эмгатмагил. Мунда саволлар бор. САВОЛ: Заннун недин атанди, нун балиқ турур? ЖАВОБ: Изи азза ва жалла халойиқға кўргузди. Юнус бизинг тоат ва хидматда эрканда ани ялавоч тақи совчи атадуқ. Бир соат биздин ғофил бўлди эрса балиқ атадуқ. Тақи бир жавоб: Доим саждада эрди. Балиқ ҳам сожидаларға менгиз. Бу от анга таъриф эди. Мавло ёрлиқади: Ва зан нуви из заҳаба муғозибан ва занна ав лан нақдира алайҳи. Яъни Юнус ўфкалиқ борди. Андог хаёл қилдиким, биз анинг уза қодир эрмасмиз. САВОЛ: Мавло ялавочинга мундог санмоқ раво бўлурму? ЖАВОБ: Мавло муни тариқ уза ёд қилди. Айтурлар, сени тутмоқға қудратимиз йўқму сандинг? Неча ҳам тутарға қудрати бор эркан. Урф Қуръон ичинда телим бор. ТАҚИ ЖАВОБ: Ав лан нақдира айлаҳи ав лан нузайиқа алайҳи. Маънису ул бўлур, бизинг ёрлиқимиздин тош кетмаги учун кўйғаймиз, уқубат қилмағаймиз санди. ТАҚИ ЖАВОБ: Маърифат иялари аймишлар, тақдир маънису ул бўлурким, кофирларға эмгақда тутмоқни анга тақдир қилмадуқму санур. Мавло таоло ёрлиқар: Фа вада физ-зулмати ан ла илаҳа илла анта субҳанака инвий кунту миназ-золимин. Маънису ул бўлур, Юнус баланд ун бирла Бирни ёд қилди: «Изиё, сендин ўзга Тенгри йўқ, ариғлиқ сенга турур. Ман ўзумга зулм қилдим, золимлардин бўлдум», теди. Аймишлар, тўрт қоронғулуқ эрди. Бири, зиллат қоронғулиқи. Икинчи, тун қоронғулиқи. Учунчи, сув қоронғулиқи. Тўртинчи, балиқ қоронғулиқи. Бу сўзда далил турур. Қачон бу қоронғуликлардин қутулди эрса тўрт рақъат намоз қилди. Экинду намози эрди. Андин Мавло таоло қабул қилди, бизга фариза бўлди. Аймишлар, ул оғзин юммади, тутулмасун теб. Жаброил келиб ул балиқ бурнингга бурундуқ тиқти. Ул тенгиз теграсинда ўврулур эрди. Балиқ қорнин кўзгудек қилди. Тоши ичдин, ичи тошдин кўрунди. Қамуғ ажойибларни кўргузди. Биш фариштани кўрди, курси уза ўлтурур. «Бу кимдур?» теб сўрди. Жаброил айди: «Бу тенгиз эрклиги фаришта турур. Қамуғ дарё халқларин, сув қатраларин билур». Андин кечти бирағуни кўрди, ўтдин курси уза ўлтурур. Соғдин, сўлдин икагу мунга судуқ туфлуқ солур. Айтурлар: «Ўфтанмадингму, тенгриман тединг». Юнус сўрди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Бу Фиръавн турур, соғиндағи Ҳомон турур, сўлиндағи Қорун турур». Тақи бирағуни кўрди, курси уза ўлтурур. Ўнгида қўлдошлари бор. Бирорда сувунур, бирорда қайғурур. «Бу ким?» тею сўрди. Жаброил айди: «Бу Иблис турур. Ҳар ким тавба қилса қайғурур, ҳар ким ёзуқ қилса сувунур». Андин бир ун эшитти. «Бу на ун?» теди. Жаброил айди: «Бу дарё халқлари Изига тасбиҳ, тақдис айтурлар». Юнус айди: **Йа**

раббн минал-жибали ҳаббатаний ва минал-барри ахражтаний ва фил-бахри ағрақтаний ва фи батнил-ҳути асжантаний фа ва-Алоҳи лаъбуданна лака ибадатан фи мавзиъин ла йаъбуду фиҳа аҳадун минал-аламин. *Маънисн ул бўлурким*, мани тоғлардин индурдинг, ёзилардин чиқардинг, дарёга чўмурдунг, балиқ қорнига солдинг. Сентек Оллоҳ ҳурмати оламлиғларда бирагу сенга қуллуқ қилмаган эрди, қуллуқ қилайин теб тасбиҳга машғул бўлди. Унин фаришталар эшиттилар эрса, айдилар: «Изиё, билмасмиз эшитмас ердин ун келур. Кимнинг ўни турур?» *Ерлиғ келди*: Балиқ қорнида Юнус ялавоч. Айдилар: «Илоҳий, Юнус ялавоч доим сени ўқижор эрди эзгуликда, бу кун анга фараҳ бергил, зиллатин кечургил, балиқ қорнидин қутқаргил», теб шафоъат қўлдилар. Изи азза ва жалла уларнинг шафоъатин қабул қилди. Агар Юнус балиқ қорнида намоз қилганлардин, тасбиҳ айғанардин бўлмаса эрди қиёматга теги балиқ қорнида қолғай эрди. Қирқ кун балиқ қорнида қолди. Андин сўнг Жаброилга ёрлиғ бўлди, Золужога айғил Юнусни чиқарсун. Золужо айди: «Эй Жаброил, Изи азза ва жалла Юнусни ўзга зиндонга солур бўлса манда-ўқ турсун. Ман анга сандин бағирсоқман». Жаброил айди: «Изи азза ва жалла ани зиндонламас, чиқаргил». Золужо етти. Дарёдин кечуруб тенгиз қироғида кўйди. Қаноти юлунмиш қуштек заъиф. Фа набазнаҳу билъарои ва ҳува сақим. Мавло таоло Юнусга қобақ йиғочин ундурди. Ва анбатнаа алайҳи шажаратан мин йақтин. САВОЛ: Юнусга ўзга йиғоч кўлакасин бермади, қобақ йиғочи кўлакасин берди. *Ҳикмат не эрди?* ЖАВОБ: Қобақ йиғочинга сингак оз кўнар. Юнус тақи заъиф бўлмиш эрди. Сингак заҳмат бермасун теб қобақ йиғочин кўкартти. Яна Жаброил қанотин ерга сифади, тотлиғ оқар сув билгурди. Бир ивуқ-кыйикка илҳом бўлди, кунда келиб сут берур эрди. Қачон тани кучланди, қуввати кирди эрса бир кун ҳожатга бориб эрди, келгунча ивуқ кетмиш, сув қуримиш, қобақ ҳам қуримиш. Ани кўруб қазгурди. Айди: «Изиё, дунё неъматиндин менга мунча бермиш эрдинг яна олдинг». *Ерлиғ келди*: Эй Юнус, ундурмаган йиғочга, оқтурмаган сувга қайгурурсен. Мунча минг халойиқнинг ҳалокликинга ёмон дуо қилдинг, ани нега қайгурмадинг? Эмди Найнаво таба борғил, уларни тавҳидга ўқигил. Андин кечти, Найнавога ёвушти эрса, бир кўйчи кўрди. Андин сут тилади. Кўйчи айди: «Эй Юнус, сен бизнинг орамиздин чиқғали. Кўкдин ёгин ёғмаз, ердин набот унмаз, қўйларимиз сути қуриди».

Юнус бир соғлиқ кўйни ундади. Келди эрса, Юнус кўлин эмчакига сифади эрса, эмчақларига сут тўлуб келди. Кўйчидин аёқ олиб сут соғиб ичти. Аёқини тош уза кўйди. Кўйчиға айди: «Борғил, мани келди теб элга хабар бергил». Кўйчи айди: «Мен қўрқамен». Юнус айди: «Налук қўрқар-

сен?». Кўйчи айди: Телим ким эрсалар ман Юнусни кўрдум тею келдилар. Аммо ул сўзга ҳужжат келтурмадилар. Малик уларни ўлтуртди, ёлғон этурсен теб». Юнус айди: «Кўрқмағил, борғил. Бу соғлиқни, бу аёқни, бу тош олиб борғил тануқлуқ бергай». Кўйчи уччаласин олиб борди. Элга хабар берди. Кўйчини маликка элтдилар. Юнуснинг хабарин айту берди. Малик айди: «Кўрганингга тануқинг борму?» Кўй, аёқ, тошни булар тануқларим туруп теб илгари кўйди. Кўй айди: «Мени соғди». Аёқ айди: «Манинг ичимга сут соғди». Тош айди: «Сутни ичиб аёқни манинг устумда кўйди». Малик қамуғ черик бирла отланди. Юнус ялавочга ўтру келдилар. Юнусни намозда булдилар. Намоздин форигмишта Юнусга таҳийят саждасин қилдилар. Азоқларин ўпуб узрлар қилдилар. Оғирлаб олтун қангли уза миндурдилар. Қачон қангли уза минди эрса, ҳаводин ун эшитилди: **Иа Юнусу а ма йакфика мактасабта миназзунуби сумма тажлиса ала маркабил-мулук.** Эй Юнус, бизинг ҳазратимизда ёзмишинг бас бўлмадимур эрди. Бу подшоҳлиқ марқабиға минарсен. Муни эшитти эрса, ўзин қанглидин солди. Яланг оёқ эвга кирди. Улар қавм қамуғлари Юнус келмасдин бурун мусулмон бўлмиш эрдилар. Малик ул мулкини кўйчиға берди. Юнус ялавоч бирла ибодатға машғул бўлди. Мавло таоло Юнуснинг хотуни бирла икки ўғлин тиргузди, Юнусга қовуштурди. Юнус кетмишда қавми имон келтурдилар. Изи азза ва жалла отини оялариға битидилар. Илик кўтуруб ёлбордилар, азоб улардин ёнди.

Эй мўъмини мувахҳид, башорат сенгаким имон келтурдинг. Изи азза ва жалла қудрат қалами бирла кўнглунгда битимиш: Улаика катаба фи қулубихим ал-имана.

ҚИССАИ ИЛЁС ЯЛAVOЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Армалату бинту Афлотун ибн Ғуш алайҳил-лаъна ул, ва ивна Ийласа ламинал мурсалин хильатин кийган ул, Хизр бирла эш бўлуб тоғ, тенгизларни кезган ул, Мавлоға тоғат қилмоқни кусаб узун булган, дуоси мустажоб бўлуб қиёматға теги тирик қолган Илёс ялавоч алайҳис-салом.

ШЕЪР

Тинглағил Илёс ялавоч сўзларини эй ақий,
 Айтайин мен, сен эшит ё эшитайин мен, сен ўқи.
 Хаақ уза яваоқ бағирсоқ эрди белгулук набий,
 Мавлоға ортук топуғсоқ обид эрди муттақий.
 Холиқға имон келтурунг теб кўп ўгут берди ўйла,
 Ул ўгутни олмайин эмгаттилар кўрган шақий.

Азроил жонин олурда йиғлади тоат учун,
Ҳақ бағишлади анга жон бўлди ёш узунлиқи.
Мурсал эрди Мавлоға ул мангу яшаб юриюр,
Тоғ тенгизда сайр этар тирик турур ул ҳам тақи.

Аймишлар, бани Исроилда бир малик бор эрди. Оти Ажаб ибн Амр эрди. Шом вилоятида Баълабакка отлиғ шаристонда бу Ажабнинг Армала бинт Афлотун ибн Гуш отлиғ хотуни бор эрди. Ажаб мубтало бўлмиш эрди. Подшоҳлиқни Армалага бермиш эрди. Бу Армала бутға топинур эрди. Ул бутнинг оти Баъл эрди. Бу Армала уч юз етмиш пайғамбарни ўлтурди. Етмиш ялавоч эрди, уч юзи совчи эрди. Вилоятда икки мусулмон қолди — бири Илès отлиғ, бири Ал-Ясаъ отлиғ. Бу маликнинг тириклиқида бир обид бор эрди Мардаки отлиғ. Армала ани ўлтурғали эрди. Эри Ажаб айди: «Бу кишига заҳмат бермагил. Мунн ўлтурмасанг саломат қолурсен». Бир кун Мардаки Армалага кирди. Айди: «Эй фосоққа, айғил, ла илаҳа илла-Ллоҳ». Армала буюрди, ани ўлтурдилар. Бу хабар ибн Амрга тегди. Айди: «Эй Армала, мунн ўлтурдунг эрса эмди балоға ануқ турғил». Изи азда ва жалла ул Илès отлиғ эрга ваҳй изди, ялавочлиқ берди. Яна бир оти Юшан эрди. Жаброил келди, айди: «Эй Юшан, Мавло сенга салом изди тақи айди, борғил қулум Ажабга, кунгум Армалага айғил, айтсунлар: Ла илаҳа илла-Ллоҳу Илйасу расулу-Ллоҳи». Илès айди: «Илоҳий, мани ким эрсага йибординг, андин ёвузроқ йўқ». Жаброил келиб айди: «Ҳақ таоло ёрлиқар, мән ани яратдим. Сен манга ўқиғил». Илès айди: «Изиё, уч юз ялавочни ўлтурди. Мандин заъиф ким эрса йўқ». *Ёрлиғ келди:* «Эй Илès, манинг илмим ичинда қиёсму қилурсен? Қиёсни яратқан менман». Илès айди: «Изиё, манинг ажалим етмиш эрса тилайин, бу кофирдин явлоқ қўрқарман». *Ёрлиқ келди:* Эй Юшан, халқ балоси манинг қудратимда турур. Илès айди: «Манга черик берғил». *Ёрлиғ келди:* Ер юзинда на арслон бор эрса санга мусаххар қилдим. Айди: «Илоҳий, арслонлар нетак уярлар?» *Ёрлиқ келди:* Қачон сенга керак бўлмишда уларни ўқуғил, қамуғи сенга келгайлар. Илès айди: «Изиё, ортурғил». *Ёрлиғ бўлди:* Етти тенгизни сенга мусаххар қилдим. Илès тоғдин куйи инди. Мундин бурун тоғдин тушуб, бўйни сунгуки тақи соғ қўли синмиш эрди, йилқи қораға минмас эрди, айди: «Илоҳий, саббили шайтон аркабуху. Айди: «Манга минмакка маркаб берғил». Изи азда ва жалла қулон изди. Илès анга минди, малик саройиға келди. Қапуғчи Илèsни кўруб тиланчи саниди. Саройиға кириб бир этмак, бир ярмоқ чиқарди. Илèsга берди. Илès олиб саройиға кирайин теди. Бир қул чиқти. Илèsнинг илкин тутуб, йироқ элтиб қўйди. Ул қул кетти эрса Илès яна келди. Қапуғчи аччиғланди. Неча қовдуқ эрса кетмади. Бурунқи қул налуқ кетмассен

теб кўнгли тиламишинча урди. Ғавго кўпти. Малика: Бу на ғавго турур?» теб сўрди. Айдилар: «Эй малика, бир тилға келиб саройға кирарман теюр». Ҳожиб чиқти, Илёсни саройға кюрди. Малика Илёсни кўрди эрса менгизи сарғарди, кўрқти. Айди: «Эй ҳожиб, не кўрксиз киши келтурдинг?» «На кишисен?» теса, Илёс айди: «Одамийман». «Қандин келдинг, не учун келдинг?» теса, айди: «Ота орқасиндин, она раҳминдин келдим». Армала айди: «Ўзунгму келдинг, ё ким эрсаму ундади?» Илёс айди: «Эй фосиқа, манга сендин душманроқ киши йўқ. Юзунгни кўргум келмас, аммо мени изгучи изди, келдим». Айди: «Изгучи кимдур?» Айди: «Оллоҳ». Армала айди: «Қаю Оллоҳни айтурсен?» Айди: «Ул Оллоҳни айтурманким мани, сени, қамуг халқларни яратди». Айди: «Не тею изди?» Айди: «Айғил, ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Ийясу расулу-Ллоҳи». Армала айди: «Сен ул Жалил тоғда турған Илёс эрурмусен?». Айди: «Бале». Армала айди: «Мен уч юз етмиш ялавочни ўлтурдум сен сўзлаган сўз бирла. Қамугининг боши сенсен. Мен сени ўлди санарман. Эмди сен ўз азоқинг бирла ўлумга келдинг», теди. Яхнун отлиғ вазири бор эрди, сир бирла мусулмон эрди. Анга айди: «Муни чиқарғил, бошини кесгил». Яхнун Илёснинг илкин тутуб шаҳардин чиқарди. Айди: «Ё Расулуллоҳ, бу Армала уч юз етмиш ялавочни ўлтуртди. Ҳеч ким эрсани менга ўлтуртмади. Бу кун сени ўлтурмак буюрди. Мен сени озорламасман», теб Илёснинг азоқинга тушти. Айди: «Мундин кетгил, бу малъуна сени ўлтурмасун», теб кетти. Яна ёрлиг бўлди: Эй Юшан, борғил бандамға айғил: Оллоҳ бир турур, сен менинг ялавочимсен. Илёс бориб айди: «Эй фосиқа, айғил: Ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Ийясу расулу-Ллоҳи. Армала айди: «Сенинг Тенгринг манга мунча жафолар қилди, ман анга топунмасман. Манга не қилса қилсун». Илёс айди: «Эй фосиқа, айғил ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Ийясу расулу-Ллоҳи. Армала ўзга жавоб бермади. Илёс анинг қавминға теди: «Сизлар Баълга топунуб аҳсан ул-холиқинни қўймишсиз. А тадъуна баълан ва тазарува аҳсанал холиқин. Улар айдилар: «Биз Баълани билурмиз, бизнинг андин ўзга Тенгримиз йўқ». Илёс айди: «Тенгрингиз Оллоҳ турур. Оталарингиз Тенгриси ҳам Оллоҳ турур». Оллоҳа рабба аабанкум ал-аввалин. Армала айди: «Эй Илёс, ўз Тенгрингни ўгарсен, бизнинг Тенгримизни синдиурсен. Эмди Тенгринга айғил, келсун санчишалинг. Ул бизни енгса ул қутулғай». Илёс айди: «Ё Раб, булардин бизни қутқарғил». Жаброил келиб айди: «Эй Илёс, Мавло таоло ёрлиқар, ман ҳалимман, уюмазман. Қулумға айғил, қаю кун санчишмоқ тилар». Армала айди: «Тонгла тиларман». Тонгласи Армала черик чиқарди. Етти гуруҳ. Текма гуруҳи юз минг эр. Уч йигоч ер бир саф туттилар. Жаброил айди: «Ё Илёс, савмадин чиқғил. Армала черикин кўргил». Илёс айди: «Манинг

чериким қани?» Ёрлиг келди: «Арслонларни ўқигил». Ерга ёрлиг бўлди, Илёс унин машриқдин мағрибга тегурди. Кун тугардин кун ботарга теги на ким арслон бор эрди кўз юмиб очғунча йиғилдилар. Илёснинг ўн қўлинда турдилар. Жаброил айди: «Тақи керакму?» Илёс айди: «Эй халойиқ, Изи азда ва жаллаға имон келтурунг». Айдилар: «Эй Илёс, бизни бу сўздин кўрқарму теюрсен?» Илёс айди: «Сабр қилинг, Мавло бизинг орамизда ҳукм қилғунча. Қамуғ ҳокимлардин яхшироқ турур». Васбир қатта йаҳқума-Алоҳу ва ҳува хайрул-ҳакимин. Яна айди: «Изиё, мени бу золимлардин, ва вааживий мивал қавмиз-золимин, кутқарғил. Жаброил келди: «Эй Илёс, ўлум тилармусен?» Айди: «Тиламасмен». Мавло таоло Илёсни қудрати бирла мағрибга элтти. Андин сўнг саф туздилар. Арслонлар тепундилар. Текма бир эрга ўн арслон ёпушти. Кўз юмуб очғунча етти юз минг эрдин бири қолмади. Илёс минган арслон Ажаб ибн Амрнинг аёқин тутти. Бир тиши арслон келиб, Армаланинг тўнин тутуб, судраю келтурди. Улуклар орасинда пор-пора қилдилар. Кеча бўлди эрса Изи азда ва жалла ўт изди. Ул шаҳар халқин куйдурди. Икки эв қолди: бири Яхнун обид эви, бири Ал-Ясаъ эви. Андин ўзга қамуғи куйдилар.

ХИЗР ВА ИЛЁС АЛАЙҲИМАС-САЛОМ СЎЗЛАРИ.

Хизр маъниси яшил бўлур. Қаю тош уза Хизр алайҳис-салом ўлтурса ул тош яшарур эрди. Анинг учун Хизр аталди. Аймишлар: Қаю ерда ўлтурса ул ер кўкарур эрди. Баъзилар айдилар, Хизр ялавоч эрди. Баъзилар айдилар, ялавоч эрмас, солих, муслих эрди. Тағи сайрамлиғ. Бани Исроилда улғарди. Мангу суйин ичиб тирик қолди, аммо Илёс мурсал ялавоч турур. Ва инна Иляса ламинал мурсалин. Аймишлар, телим йиллар тоат қилмиш эрди. Азроил жонин олғали келди эрса, қаттиғ ун бирла йиғлади. Азроил айди: «Эй Илёс, Мавло хазратинга борурғами йиғлаюрсан?» Илёс айди: «Тоат ибодатдин маҳрум қолурмен, ўзгалар тоат қилғайлар теб йиғларман». Ул Жаброил келди, ёрлиғ тегурди: Илёс сўзи рост турур. Жон учун йиғламас, тоат учун йиғлаюр. Сен Азроил ёнғил, биз анга узун ёш каромат қилдуқ. Тирик қолғани бу сабабдин эрди.

Аймишлар, оти Ал-Ясаъ турур, илми кенг учун. Баъзи аймишлар, Хизр бирла иккилари мангу суйин ичтилар, қиёматга теги ўлмаслар. Хизр дарёларда юрур. Илёс саҳроларда йўлдин озғанларга йўл кўргузурлар. Ишлари бу турур. Кеча бўлса Яъжуж, Маъжуж еринга борурлар. Йийимлари кўк ўт турур, жаъдий отлиғ. Уларни Мавло таоло бутга топунган қавмга изди, исломга ўқунг теб. Хизр, Илёс икиси келиб бутга топунганларга: «Бутга топунманг, шароб ичманг»,

тедилар. Ул халқ уларни маликларинга олиб бордилар. Малик сўрди: «Мўъжизангиз борму?» Айдилар: «Сен қаю мўъжиза тиларсен?» Малик айди: «Телим йиллар бўлди манинг қизим ўлуб турур. Ани тиргузсангиз имон келтурайин». Тенгри фармони бирла қизи тирилди. Сўрдилар, қиз айди: «Сўзлари кўни турур. Бутға топунманг, бир бор Тенгрига топунинг. Сени Тенгри яратди, сенга мулк берди. Қавминга айғил, имон келтурсунлар». Малик айди: «Ошиқмағил, фикр этайин». Қизи айди: «Эй малъун, не фикр қилурсен? Телим йиллар ўлган тирилиб охиратдин хабар берур. Тақи не сўзунг бор», теб отасидин юз ўвурди. Айди: «Изиё, жонимни олғил. Баёқи ҳолни тилармен». Мавло таоло қизининг жонини олди. Отаси имон келтурмади эрса, Хизр ва Илёс ҳалокат дуосин қилди. *Ёрлиғ келди*, дарҳол ҳалок қилмасмен. Айдилар: «Ҳалок қилмас эрсанг, булутни бизга мусаххар қилу берғил». *Ёрлиғ келди*, мусаххар қилдим. Улар булутга айдилар: «Ёғмағил». Секиз йил ёгин ёғмади. Ожиз бўлдилар. Малик ялавочмиз теганларни ундади. Айди: «Бизга ёгин недин ёғмаз билурмусиз?» Айдилар: «Билурмиз, бутлар топуғинда тақсир қилдингиз. Сизга ўфка қилиб ёгин бермади». Малик айди: «Нетак қилалинг?» Айдилар: «Тевалар қурбони бўлғайким, бутлар сиздин хушнуд бўлғайлар». Андог қилдилар, ёгин ёғмади. Айдилар: «Бутларни ёзиға чиқаринг, оғи тўнлар кийдурунг, хамр ичинг, бутға сажда қилинг, ёлборинг. Бўлғайким, хушнуд бўлғайлар. Ёгин юборғайлар». Яна қаҳатлиқ бўлди. Тенгрига имон келтирмаган учун ёгин ёғмади. Хизр ва Илёс тоғга оғдилар. Тоат қилдилар. Ҳар кунда ужмоҳдин таом келур эрди. Малик ҳар юз қарт кишини Хизр ва Илёсга изди «Узрлар қўлуб элга келтурунг», теди. Бордилар эрса, Хизр ва Илёс айдилар: «Ожиз бўлдунгиз эрса бизга келдингиз». Ҳалокат дуосин қилдилар. Мавло таоло қамуғин ҳалок қилди. Малик яна ўн киши изди. Тоғга яқин бордилар. Бири айди: «Сизлар бунда турунг, ман ёлғуз борайин. Узр қўлайин. Қабул қилсалар келтурайин. Қилмасалар сизлар ҳам ҳалок бўлманг». Ялғуз борди. Хизр ва Илёс дуоси бирла ул ҳам ҳалок бўлди. Узгалари ёндилар. Тақи айдилар: «Келинг, Мавлоға ёналинг», теб Мавло таолоға иқроп қилдилар. Мавло таоло ёгин изди. Ошлиқ эктилар. Қаҳатлиқдин қутулдилар. Ул ариққим, Хизр ва Илёс андин сув ичар эрдилар, қуруди. Ужмоҳдин таом келмас бўлди. Чора топмадилар элга кирдилар. Бир қуртға эвинга келдилар. Таом тиладилар. Қуртға айди: «Ётти кун бўлди малик эвинда емакка таом топилмас» теб. Озрак таом топиб келтурди. Сув тегмиш, исланмиш. Хизр ва Илёс иликларинга олиб уваладилар. Оқ бўлди. Ани хамир қилдилар, танур қизитдилар. Қуртқа: «Қўрқарман», теди. «Налук қўрқарсен», тедилар. Қўртқа айди: «Тутун чикса эл йиғилур, қамуғин еюрлар», теди. «Қўрқмағил». Қуртқа

этмак пишурди. Эл тутун кўруб йигилдилар. Маликка хабар қилдилар, Малик киши изди. Қапугин тамғаладилар. Малик отланиб қуртқа эвинга келди. Хизр ва Илès сўзларин қуртқадин эшитти. Черик бирла Хизр ва Илèsни тилаю бордилар. Намозда топдилар. Азоқларига уэр қўлуб имон келтурдилар. Оғирлаб элга киюрдилар. Ва-Алоху аълам.

ҚИССАИ ЖИРЖИС ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул дунё маслаҳатин қўйган, Мавло ёрлиқига ўйган, сотиг бирла ҳалол мол йиғган, ул молни фақирларга садақа қилган, Мавло ризоси учун қин кўрган, турлук қинлар бирла етти йўли ўлган, олти йўли тирилган Жиржис алайҳис-салом.

ШЕЪР

Жиржис отлиғ бир сотигчи эзгу мўъмин эрди ул,
Шом маликин кўргали кўп мол бирла келди ул.
Афлун отлиғ бутга топунур кофир эрмиш савмадин,
Бермади молин анга йўқсуз, чигойға берди ул.
Жаброил иниб ялавочлик тегурди Мавлодин,
Ҳақға ёнғил тею таркин маликка кирди, борди ул.
Қинаю ўлтурди ани қайра келди тирилиб,
Ҳеч илавоч кўрмаган қинлар азобин кўрди ул.
Етти йўли етти турлук қин бўқағуда ўлуб,
Олти йўли тирилиб еттида йўл кўндурди ул.

Ривоят қилурлар. Ваҳб ибн Мунаббих ал-Яманий, Шом вилоятида Додбона отлиғ кофир малик бор эрди. Бутга топунур эрди. Олтун қоплаған Ортмиш отлиғ бути бор эрди. Яна бир бут қилиб эрди, оқ тошдин. Афгун отлиғ, гавҳарлар бирла мурассаъ қилган. Қамуғ бутларнинг улуғи ул эрди. Бу Додбона малик бутларини яvloқ сувар эрди. Яна Фаластин вилоятида Жиржис отлиғ порсо мусулмон бор эрди. Тун-кун ибодат қилиб сотигға юрур эрди. Додбона маликнинг отин эшитиб, анинг бирла дўст бўлайин теб, кўп бўлақлар бирла Фаластиндин Шомға йигирма кунда келди. «Маликнинг доди, адли нетак?» теб сўрди. Айдилар: «Бутга топунур, кофир турур». Ул сўзга қазғулуғ бўлуб ёнар бўлди. Келтурган молларин дарвешларға садақа бериб ёнди, Фаластинга. Маликка айдилар: «Бир бозиргон санга ҳая келтурди. Неча кун туруб сени сўрди. Сенга келтурган ҳадяларни дарвешларға садақа қилиб кетти». Малик ўфқаланиб, киши йибориб, келтурди. Малик айди: «Манинг элимга кириб, мани кўрмайин налук бординг? Ростлиқ уза айғил, аймадинг эрса қаттиқ қин бирла

ўлтурурман». Жиржис айди: «Рост айтайин, ман Фаластин элик сотиғчи қулман. Сен ҳам Тенгрига қулсен. Сенинг учун ҳадылар ануқлаб келдим, сенинг бирла дўстлик қилайин теб. Мунда келиб эшиттим, бутқа топинур эрмишсен. Молим кофирга бўлмасун теб йўқсуз мусулмон чигойларга бердим. Малик айди: «Тенгрим Афгун ҳаққи сени қин бирла ўлтурайин, қамуғ олам ибрат олғай. Кел Афгунга сажда қилғил, қутулғил. Сенинг Тенгринг бор эрмиш. Эмдига теги налук ялавоч измади?» Жиржис айди: «Эй кофир, ялавочлар телим изди. Изи азза ва жаладин ёрлиғ келди. Ким қабул қилди эрса қиндин қутулди, ким қабул қилмади эрса балоға тушти, ҳалок бўлди. Ул ялавочлар Нух ялавоч, Иброҳим, Мусо ялавоч анча бутларни синдурдилар, сони йўқ кофирларни ҳалок қилдилар. Намруд, Шаддо, Фиръавн, Қорун менгизлик. Эй кофир, қўрқил. Тенгри қулларига қотилмағил. Мусулмон бўлғил, бу бутларни синдурғил. Булардин асиг йўқ, зиён бор». Додбона малик айди: «Ман Нух, Иброҳим, Мусони билмасман». Жаллодларни ундади. Жиржисни тутуб, тўнларини чиқариб, илкин, аёқин боғлаб ҳавога кўтардилар. Илгарудин, ортқаридин урдилар. «Бу сўздин ёнғил, Афгунга сажда қилғил», тедилар. Текма бир урмишда «Ла илаҳа илла-Алоҳу ваҳдуҳу ла шарика лаҳу», теюр эрди. Эртадин тушга тегру икагу орса яна икагу урар эрдилар. «Улган», тедилар. Улмади. Додбона ўфкалаб айди: «Эй Жиржис, бу сўздин ёнғил. Афгунга сажда қилғил», Жиржис айди: «Эй малъун, Изидин қўрқил, мусулмон бўлғил. Тамуғдин озода бўлғил, ужмоҳға кирғил, бутларни синдурғил». Додбона айди: «Йигирми темир қозуқ қоқинг, темир бўқов, темир тароқ бирла этин таранг». Қўршун эритиб оғзинга қуйдилар, бўғузлаб ўлтурдилар. Эл ўртасинда узун йиғочдин остилар. Додбана ўзга маликларни йиғди. «Кўнгул тишдурдим», теб чоқир ичиб, ўюн-қулгу бошлаб ўлтурдилар. Мавло қудрати бирла ҳаводин бир ун келди. Қўрқундин қамуғ беҳуш бўлдилар. Зилзила қўпти. Ул йиғочда Жиржис тирилди. Ул замон Жиржис етиб келди, айди: «Эй малъун айғил: Ла илаҳа иллал-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи. Малик ҳайрон қолди, айди: «Ман сани қин бирла ўлтурдум, жодулук бирла ўзунгни тиргуздинг». Яна тутуб урдилар. Андин сўнг зиндонға солдилар. Бир улуг тошни қапуғинга босдурдилар. Мавло таоло Жаброилға айди. Жиржисга ялавочлик тегурди. Ужмоҳда сенга минг сарой ясади қудрати бирла, ёқут, забаржаддин. Тақи етти йил бу эмгақда сабр қилғил. Андин сўнг роҳат топғил. Бу кофирлар сени етти йўли ўлтургайлар. Текма ўлтурганларинда Мавло таоло яна тиргузгай. Қиёмат кун жазосин бергай. Тонгласи малик қамуғ жодуларни йиғди, хилъатлар берди. Улуғларинға айди: «Фаластин элик бир жоду тутуб ўлтурдук, яна ўзин тиргузди. Сиз ҳам андоғ ўлук тиргу-

зунг, ярим молимни сизга берайин», теди. Жодулар айди: «Эй малик, андин ажибрак кўргузалинг», теб бир уй келтуртди. Уртасиндин чоптуртди, ярмини олиб ичинга урди, икки уй бўлди. Таки бир яримча урди, ул ҳам икки уй бўлди. Малик ани кўруб толглади. Маликка айдилар: «Эй малик, Жиржисни бизга келтурунг, ман ани ўтлуқ қилайин», Зиндондин чиқариб Жиржисни келтурдилар. Жодучилар Жиржисга айдилар: «Жодуликда нелар билурсен? Мен сенга явлоқ жодулар кўргузайин», теб жодулар улуғи икки бўйундуруқ келтуртди. Ул тўрт уй бўйунга урди. Малик саройига кирди, кўш сурди, урлуқ сочти. Ул замонда-ўк унди, бош тортди, пишди. Малик пишгандин еди. Жиржисга айдилар: «Бизинг жодуқларимиз бу эрди, эмди сенинг жодуқларингни кўралинг. Сенму устодсен ё бизму?» Жиржис айди: «Ман жодулик билмасман, бир заъиф қулман Тенгрига». Айдилар: «Қаю теигрига?» Айди: «Ул Тенгригақим, қамуғ оламга рўзи берур, қамуғини ўлтурур. Яна киёмат куни қамуғни тиргузур. Оғриқга шифо берган ул, ерни, кўкни яратқан ул, азиз қилған ул, залил қилған ул». Малик айди: «Сени яна бир синагайин». Бир ичим хамр берайин, ичиб ўлмадинг эрса тавба қилайин, имон келтурайин», теди. Жиржис айди: «Келтургил, ичайин», Келтурди. Телим оғу солдилар. Афгун отин ўгуб анга бердилар. Жиржис: «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб ичти. «Алҳамду ли-Аллоҳ. Сувсаб эрдим, қондим», теди. Ул жодулар кўруб кулдилар. Айдилар: «Эй малик, бу аёқлиғ хамрни бу турган қамуғга берсанг эрди бирагу тирик қолмағай эрди». Малик айди: «Яна бир аёқ берайин, ичиб ўлмас эрса, явлоқ ажаб бўлғай». Бир қадаҳ хамрга оғу қотти, Жиржисга берди. Олиб: «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб ичти. «Сувсаб эрдим, қондим», теди. Жодулар айди: «Бу оғуни шомлиғларга берсанг бири тирик қолмағай эрди. Бу махлуқ иши эрмас. Биру бөр яратқан Холиқ иши турур, биз баримиз Жиржиснинг Тенгрисиға имон келтурдук. Афгундин безармиз». Жодучилар мусулмон бўлдилар. Малик қазғулуғ бўлиб менгизи сарғарди. Жиржис маликка келди, айди: «Эй малъун, айғил: Ла илаҳа илла-Аллоҳу Жиржисун расулу-Аллоҳи». Телим халойиқ йиғдилар, айдилар: «Бу неча йўли ўлтурдук эрса тирилди, оғу ичиб ўлмади, бу Холиқ иши турур. Эмди иқроқ қилдук. Оллоҳ бир турур, Жиржис анинг ялавочи турур», теб имон келтурдилар. Малик буюрди, қамуғини ўлтурдилар. Изи азза ва жаллаға уландилар. Бир бек малик бирла ўлтурур эрди, айди: «Эй Жиржис, сенинг Тенгринг ҳақ эрса бир бурҳон кўргузгул. Бурҳон улким, Тенгрингга айғил бу шаҳарда кесик қуруғ йиғочларни, ўтунларни мевалик йиғоч қилсун — биз имон келтуралинг». Жиржис намозға турди. Икки ракъат намоз қилди, айди: «Илоҳий, қамуғнинг сиррини сен билурсен». Дуоси тамом бўлмади эрди, қамуғ

синик йиғочлар яфроқланиб емишлар билгурди. Ул малик айди: «Эй Жиржис, устод жоду эрмишсен. Бу дам мен сени ўлтурайин, нетак тирилуб эрмишсен кўрайин», теб йитик бичоқ келтурди. Жиржис табасинга кўюб азоқинга теги ёрди, пора-пора қилди. Қазонга солиб қайнатди. Зилзила кўпти. Мекоилга ёрлиғ бўлди, қазонни тўнгтарди. «Тирил-гил», теди. Мавло ёрлиқи бирла Жиржис тирилди. Малик қазғулуғ бўлди. Вазири айди: «Мен ҳожат кўлайин, бу тиргурмаса тез келмай бир қутулгаймиз», теди. Айди: «Эй Жиржис, бу эл қироғинда бир син бор. Ун етти киши анда кўмуқлук турур. Агар уларни тиргузсанг биз имон келтура-линг». Жиржис айди: «Синни манга кўргузгил». Малик ҳашаами бирла отландилар, син бошига келдилар. Жиржис икки рақъат намоз қилди, дуо қилди. Айди: «Илоҳий, олам ул-асрор сенсен, қамуғга қодирсен». Дуоси тамом бўлмади эрдиким, гўрлари ёрилиб, ўн етти киши кўпа келди. Беш эр, уч ўғлон, тўққуз тиши. Малик ул беш эрнинг биридин сўрди: «Отинг не?» теб. Айди: «Бурқоил». Оталари отин ҳам айту берди. Вазир сўрди: «Сиз ўлғали неча йил бўлди?» Айдилар: «Минг йил бўлди». Малик айди: «Ончада сизлар нега топинур эрдингиз?» Айдилар: «Бутга топинур эрдук. Ўлдук эрса Мавло таоло бизларни тамуғга элтти, телим азоблар қилди. Телим ўкундук, асиг қилмади. Сиз ҳам андоғ қилманг. Укунурсиз, асиг қилмас», теди. Қамуғлари: «Ла илаҳа илла-Алоҳу», теб ҳамул кун ўлдилар. Имон бирла бордилар, Жиржис баракотидин. Вазир айди: «Эй малик, элик йилғи ўлукни тиргузди. Мундоғ жоду бўлмағай». Малик икки жаллодга буюрди. Боғлаб уч тун-кун урдилар, этлари пора-пора бўлди. Синларга элттилар, йиғоч текиб остилар. Тўрт ёндин ўқладилар. Жиржис: «Ла илаҳа илла-Алоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳу», дер эрди. Ул кеча ўлгандин сўнг тушурдилар. Тоғ бошинда қўйдилар. Эти, териси, сўнгаки қамуғ янчилди. Улар кетти эрса Изи аzza ва жалла яна тиргузди. *Ёрлиғ бўлди*: Қулумга айғил, мани бир тесун, сени ялавочим тесун. Жиржис келди, айди: «Эй малъун, айғил: Ла илаҳа илла-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи». Ул қавмлар Жиржисни кўрдилар эрса тонгладилар, дарҳол имон келтурдилар. «Бутдин безанг бўлдук», теб маликка келдилар. Айдилар: «Сен не тесонг қилдук. Жиржисни неча йўли ўлтурдук, яна тирилди. Мундоғ қудрат биргина Тенгридин ўзгада йўқ. Жиржис ҳақ ялавоч турур», теб ариғ кўн ул бирла «ла илаҳа илла-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи», теб иқрор қилдилар. Малик бу сўзни эшитиб қамуғларин ўлтурди. Улар қамуғ ужомоҳга уландилар. Малик айди: «Муни тутунг!» Элик эр бир бўлуб туттилар, элдин чиқардилар. Ўлтур-гали тегдилар. Жиржис айди: «Ё зулжалоли валикром, ўз фазлинг бирла манга раҳмат қилғил. Бу кофирни азо-бинг бирла ҳалок қилғил. Мани дунёда ўзга тиргузма-

гил». Тенгри таоло қудрати бирла кўкдин ўт инди. Ул шаҳар ўтга ёқилди. Ул эллик эр Жиржисни қилич бирла ура — ура ўлтурдилар. Ўзларин тамуғга сазовор қилдилар. Улардин юз минг эр, ўтуз минг хотун мусулмон бўлдилар. Ўзгалари кофирлик бирла ҳалок бўлдилар. Валлоҳу алҳодий ило сабили ар-рашоди.

ҚИССАИ ЛУҚМОН РАҲИМАҲУЛЛОҲИ.

Луқмон Довуд ялавоч вақтинда эрди. Узун тишлик бир ҳабаший қул эрди. Ул минг беш юз яшади. Аймишлар, бир йўнучининг қули эрди. Хожаси озод қилди. Аймишлар, ўзи йўнучи эрди. Аймишлар, Мавло таоло анга икки фаришта изди, кун ўрта вақтида. Айдилар: «Эй Луқмон, тиласанг сенга ялавочлик бералинг, тиласанг ҳикмат бералинг». Луқмон айди: «Манга ҳикмат керак. Ҳикмат маъниси кўни, пишиғ ишлик бўлур». Яна сўрдилар: «Ялавочликга налук унамадинг?» Айди: «Оғир юк турур». Мавло таоло ҳикмат бирла ул чоқлиғ ҳикмат баён қилдиким, қамуғ ялавочлар анга муҳтож бўлдилар.

Аймишлар, бир кун ўлтуруб халойиқга ўгут берур эрди. Бани Исроилдин бирагу телим халойиқ кўрди. Уларга бордилар. Луқмонни кўрди, ўгут берур. Ортиндин келиб, бўйнин тутуб қисти. «Луқмон сенмусен!» теди. Айди: «Бале». Айди: «Бу мақомга нединг тегдинг?». Луқмон айди: «Кўни сўзлар бирла эмонатни ўтадим, ҳақга ярамасни қўйдум — бу мақомга тегдим».

Ҳикоятда келмиш, бир кун хожаси Луқмонни буғдой эккали изди. Луқмон бориб арпа экти. Хожаси айди: «Буғдой эк тедим, не учун арпа эктинг?» Луқмон айди: «Арпа экса буғдой унмасму?» Хожаси айди: «Унмас». Луқмон айди: «Андағ бўлса сен ҳам ёмонлиқ экиб яхшилиқ умид этмагил».

Яна бир ҳикоятда аймишлар, Луқмон қарз берур эрди, тануқсиз, битиксиз. Бирагу келиб минг олтун олди, бермас нияти уза. Борурда яроғинга ўлтурди. Олтунни қизил ўпроқ бирла чулғаб қўйди. Қуш ҳаводин кўруб, эт хаёл қилиб учти. Луқмон эви тўшунга келди эрса олтуни тумшуқидин тушурди. Луқмон олтуни таниб эвинда қўйди. Ул киши келиб яна минг олтун олди. Ҳамул ният уза. Сувдин кечарда олтуни сувга тушурди. Ул сув Луқмон эвинга борур эрди. Луқмон сувда кўруб, олтуни тануб олди. Ул киши учунчи келиб яна минг олтун олди, ҳамул ният бирла. Ани ҳам йитурди. Сабаб бирла Луқмон қўлига кирди. Тўртунчи келиб миғ олтун олди. Бу ният бирлаким, сотиғ қилайин. Мавло таоло фойда берса, тўрт минг қилиб, олтуни Луқмонга берайин теб. Телим фойдалар кўрди. Тўрт минг олтуни келтуруб Луқмон ўрнинда

қўйди. Луқмон минг олтуни олди, ўзгаларин олмади, ҳақиқат манга тегди теб.

ҲИКОЯТ

Луқмонга хожаси айди: «Борғил, бир қўй бўғузлаб этиндин қаю яхшироқ эрса манга келтурғил». Қўйни бўғузлади, тили бирла юракин олиб келди. Хожаси сўрди: «Буларни налуқ келтурдунг?» Айди: «Қўйда тилдин, юракдин яхшироқ йўқ. Ағар ёвуз эрса тилдин, юракдан ёвузроқ йўқ».

Ҳикоятга андоғ келурким, Луқмон ўғлунга васият қилди. Бир улким, хотунингга зинҳор розингни аймағил, навкисадин бўрч олмағил, авон бирла дўст бўлмағил. Қачон Луқмон вафоти бўлди эрса, ўғли бу уч васиятни синағайин теб бозорга борди. Бир қўй олди. Сўюб қопга солди, оғзин боғлаб эвинга келтурди. Хотуни айди: «Бунинг ичида не бор?» Айди: «Бирагуни ўлтуруб мунга солиб келтурдум. Зинҳор кишига аймағил, расво бўлмағайин». Яна борди, навкисидин бўрч олди. Тақи авон бирла дўст бўлди. Андин сўнг хотуни бирла хусумат қилишти. Хотунин урди эрса, хотуни қичқириб айди: «Эй мусулмонлар, эрим киши ўлтура ўграниб турур. Мани ўлтурайин теюр». Дарҳол бу сўзни маликка айдилар. Малик айди: «Ул кишини қочмасдан бурун келтурунг». Айдилар: «Ким келтурур?» Авон дўсти айди: «Ман эвин билурман, бориб келтурайин». Борди, тутуб келтурди. Келурда айди: «Эй дўстум, мани қўйғил, қочайин». Қўймади. Тақи навкиса келди: «Ҳаққимни берғил, сен ўларсан, ҳаққим куяр». Узгадин келтуруб ҳаққин берди. Авон дўсти маликка элтти. Маликнинг кўзи Луқмон ўғлига тушти. Айди: «Субҳоноллоҳи, эй ҳақим ўғли, бу иш сендин лойиқ эрмас эрди». Луқмон ўғли айди: «Эй малик, ёшинг узун бўлсун, Киши бориб мен ўлтургани келтурсун». Бордилар. Бориб ул оғзи боғлиғ живолни келтурдилар. Малик ўнгинда оғзин очтилар, бир сўюлмиш қўй чиқти. Малик айди: «Бу не ҳол турур, манга айғил». Ул кечмиш қиссаларни айтти: «Отам манга уч насиҳат қилмиш эрди, ани синағайин теб бу ишни қилдим. Отам сўзи рост чиқти».

ҲИКОЯТ.

Луқмон вақтиндаги султон ўфкалаб Луқмонни ўғли бирла тирикла қуюғга солди. Халойиқ билмасун қайда эканин, устига ошлиқ эктурди. Луқмон ул чуқурга кирурда қирқ ботмон қурук юзум олиб кирди. Телим йиллар анда

қолди. Ул султон ўлгандин сўнг ўзга султон ўлтурди. Телим йиллар султонлик қилди. Бир қари киши султонга айди: «Сандин бурунги султон Луқмони ҳакимни ўғли бирла ерга қазиб тирикла кўммиш эрди. Эссиз эрмасму, андоғ қиналиб ўлса». Султон айди: «Ул ҳаким эрди, шояд яроғин қилди бўлғай, тирик бўлғай» теб, қамуғ халқ бирла излаб ул чуқур оғзин топтилар. Чароғ бирла узун арғамчи боғлаб киши солдилар. Тилади, топмади. Яна оқил ким эрсани солдилар. Ул бир неча борди. «Мани тортинг», теди. Ани чиқардилар, айди: «Чуқур ярминда бир арқури унгур бор. Анинг ичинда бир эр яланг ётур». Неча бош ҳаким, оқил эранлар кириб унгур оғзи тўшунда арқури йиғочлар ўрнаттилар. Кишилар турғудек ер эттилар. Андин сўнг кўрдилар, ёруқлуқ қилиб, Луқмоннинг эти, териси юфқаламиш, илик тегурса тарулғутек. Ҳийла бирла юқори чиқарғутек қилдилар, йиғочлар бирла ўрун қилдилар. Ул ўрун уза янги пахталар тўшаб, юмшоқ ўрун қилиб унгур оғзини тутуб, остин қазиб, Луқмонга яқин келдилар эрса ул пахталиғ ўрунни Луқмоннинг остинга тутта бердилар. Илик тегурмайин ақринлик бирла ул ўрун юмаланиб яроғинча инди. «Устун чиқарсак ҳаво иссиғидин ҳалок бўлғай», теб чуқур ҳавосинда уч кун осиб туттилар. Уч кундин сўнг юраги тебрланди. Яна уч кун туттилар, дами оғзиндин чиқа бошлади. Бешинчи кун сариғ ёғни юмалоқ қилиб оғзинга ошуқ чоқлиғ солдилар. Кунда уч йўли. Уч кундин сўнг териси кучланди. Кўзин очти, Андин сўнг чиқариб саройга келтурдилар. Яна уч кундин сўнг сўзлади. Сўрдилар эрса, айди: «Икки ав қизи келтуринг. Манинг соғим, сўлимни қучуб ётсунлар». Андоғ қилдилар, бир ойдин сўнг қўпуб ўлтурди. Султон сўрди: «Сен тирилгаймусен? Бу қизлар сени қучуб ётқандин не фойда бор эрди?». Луқмон айди: «Ани тугал айтмоқга қувватим йўқ. Агар билмак керак эрса бир ав қизин қўлған абушқани келтуринг. Яна бир қавий қуртқани қўлған йигитни келтуринг. Иккиларин ҳам ўлтуруб, йинжукларин синдуруб йиликларин боқинг — англағайсиз». Андоғ қилиб кўрдилар. Қуртқа қўлған йигитнинг йилиги сувтек бўлмиш, тақи ав қизини қўлған йигитнинг йинжуки тўлуғ ёғ. Ани кўруб қуртқа бирла қизнинг тафовутин билдилар.

ҚИССАИ УЗАЙР ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Аймишлар, Узайрнинг ялавочликда ихтилоф бор. Нетаким, Хизр ва Зулқарнайн ва Зулқафлнинг, Узайр Шархаёнинг ўғли эрди. Аймишлар, Ҳасур отлиғ элда бани Исроил ўн уч ялавочни ўлтурттилар. Мавло таоло уларга нусрат берди. Қамуғин сунгу, қилич бирла санчтилар. Ёш

ўғлонларин бешикдин чиқариб ўрталаридин чоптилар. Урағутларин булнадилар, молларин олдилар. Узайр уларнинг орасинда эрди. Тавротни ёд тутар эрди. Бухтнаср бани Исроилдин бир қиз олди. Ул қиз айди: «Сендин бир ҳожатим бор». Айди: «Не ҳожатинг?» Айди: «Бани Исроилдин ким эрсани ўлтурмагил, озод қилгил». Элга ёндилар. Узайр ул элдин чиқти. Ул эл ани Шобиробод теюр эрди. Узга элга борур бўлди. Бу икки кендинг орасида Ватр Ҳавқал етмиш эрни ўлтуртмиш эрди. Ким эрса йўқ эрди. Ул кенда тушди. Эшакни йиғочга боғлади. Тақи аймишлар, Байт ул-Муқаддас эрди. Ав кал-лази марра ала қарйатин ва хийа ховийатун ала урушиҳа. Узайр бирла сучук узум суви бор эрди. Ул кун Узайр қирқ ёшлиғ қора сақоллиғ эрди. Намоз қилди, бурунқи элнинг ўлуқларин кўрди. Айди: «Тенгри буларни ўлгандин сўнг нетак тиргузур эркан». Аяваа йўҳий ҳазиҳи-Аллаҳу баъда мавтиҳа. Мавло таоло тиргузмак қудратин Узайрға кўргузмак учун Узайрнинг жонин олди. Юз йил ўшунда ётти, андин сўнг тиргузди. Фа аматаҳу-Аллоҳу миата аамин сумма баъсаҳу. Аймишлар, ул ўлум анга ажал ўлуми эрмас эрди, ибтило ўлуми эрди. Ажал ўлуми бўлса эрди охиратдин хабар топқай эрди. Ҳеч хабар бўлмади. Хитоб келди: «Эй Узайр, неча бўлдиким мунда ётурсен?» Қола кам лабиста. Айди: «Бир кун бўлди». Лабисту йавман. Анинг учун уйқу ҳадди бир кун бўлур. Яна кунга боқти, кўлака қайтмиш. «Бир неча замон бўлди ётурман», теди. Ав баъза йавмин. Хитоб келди: «Юз йил бўлди ётурсен. Қола бал лабиста миата аамин. Еюр озуқингга боқғил». Озуқи анжир бирла узумнинг сучук суви эрди. Оз кунда анжир бирла узумнинг суви озар. Санинг озуқинг озмади. Фанзур ила таъамика ва шаробика лам йатасанва. Яна ёрлиқади, эшакка боқғил. Ванзур ила ҳимарика. Эшакка боқти, ўлмиш. Сўнгуклари оқармиш. Мавло таоло ёрлиқади: Сени қамуғларға нишона қилди. Ва динажъалака аайатан лин-наси.

Ҳасан Басрий раҳимаҳуллоҳ қавлинча, бу изом Узайр сўнгуклари эрди. Аввал кўзларин яратти, андин сўнг андомларин. Нетак тиргузуруни ўз кўзи бирла кўрсун теб. Абдуллоҳ ибн Аббос қавлинча, эшак сўнгуки эрди. Мавло таоло елга хитоб қилди. Оламни кезде. Эти, териси, сўнгуки қайда эрса йиғиб, териб келтурди. Барчасини еринга ўрнатти. Бир туки ўзга бўлмади. Эшак кўпти, бир оқирди. Узайр ани кўруб Изи азза ва жаллаға сажда қилди. Узайр билдиким Мавло таоло қамуғ нарсага Уғон турур. Аъламу анна-Аллоҳа ала кулли шайъин қадирун. Андин сўнг Узайр эшакка минди. Эвинга келди. Қапуғ қоқти. Уғли чиқти, оқ сақоллиғ. Узайр айди: Ассалому алайкум ё ўғлум. Уғли айди: «Мани масхараму тутарсен, Ман қариман, сен йигит тақи манга ўғлум дерсен». Уғли анда юз йигирми ёшда эрди. Узайр қирқ ёшда эркан бу воқеа бўлуб

эрди. Воқеадин бурун ўгли йигирмада эди. Юз йил Узайр ўлуб ётти. Бас, ўгли юз йигирмада бўлур ва Узайр қирқда. Мундоғ ажабни дунёда ҳеч киши кўрган эмас. Узайр айди: «Ман Узайрман». Қартлар йиғилдилар, Узайр сўзин рост тутмадилар, айдилар: «Узайр Тавротни ёд тутар эрди, Сен имло қилғил, биз иноналинг». Имло қилди, ёздилар ҳам кўнгуллари тўланмади. Бирагу айди: «Фалон ерда Таврот кизлаб турурман», теб Тавротни олиб келтурдилар. Муқобала қилдилар — бир ҳарф ортук, ўксук чиқмади. Қачон ани кўрдилар эрса айдилар: «Изи азза ва жалла Тавротни бизинг орамиздан кўтурмиш эрди, ким эрсанинг кўнглинда йўқ эрди. Бу кун Узайр кўнглинда ҳосил бўлди. Мавлоға қаю Узайр биз қамуғдин дўстрок турур. Узайр Мавлонинг ўгли турур», тедилар. Қалати-л йа-ҳуду узайру ибну-ллоҳи. Аймишлар, муни айғанлар қамуғи озмаз эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Узайр дуо қилди: «Изиё, қул уза ёзуқ қилурин сен қазо қилдинг, сенинг қазонг ўзга бўлмас. Яна налук азоб қилурсен?». Ерлиғ келди: Эй Узайр, ҳаза мин унсури йлмий. Бу менинг илмимнинг асли турур. Бу дуони кўйғил. Уч йўли айди: «Мундин сўнг бу дуони иккинчи қилдинг эрса отиниги ялавоҷлар девониндин чиқарурман». Узайр ул дуони яна қилди. Мавло таоло Узайр отини ялавоҷлар девонидин чиқарди, сиддиқлар девонида битиди. Аймишлар, бу сабабдин ялавоҷлигинда ихтилоф бўлди.

ЗАКАРИЁ ВА ЯҲЁ ВА МАРЯМ ВА ИСО АЛАЙҲИМУС-САЛОМ ҚИССАСИ.

Ул наада раббаҳу нидаъан хафвийа хилъатин кийган, раббия инвий ваҳанал-азму минвий теб Ҳазратға мунглаған, ва лам ақув бидуъашка рабби шакиййан шухрият ўтаган, фа ҳаб лий мин ладуька ва лвийан теб Мавлодин ўғул қўлган, йа Закарийя инваа нубашширука бигуламин исмуху Йаҳйа башоратин булган Закариё алайҳис-салом. Из қолат имраъату Имрона. Мавло таоло ёрлиқар, Имроннинг хотуни эрди. Бу Имрон Мусо отаси Имрон эрмас. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтур, Мусо отаси Имрондин бу Имронға теги минг секиз юз йил кечмиш эрди. Бу Имрон явлақ солиҳ муттақий эр эрди. Хотунининг оти Ҳанна эрди. Бу Ҳанна бир кун бир қарғани кўрди, аёллариға ем берур. Назр қилди, Мавло таоло менга аёл берса ани муҳаррар қилғайман. Муҳаррар озод темак бўлур. Уларнинг расмлари ул эрди. аёлни озод қилиб Байт ул-Муқаддасға хизмат

учун вақф қилур эрдилар. Уғлон туғғандин сўнг сут бермайин онадин айириб, тўнға чулғаб, Байт ул-Муқаддасға элтиб қўяр эрдилар. Андағи ходимлар асрар эрдилар. Ўн икки яшаса масжид супуриб чироғ ёқар эрдилар. Балиғ бўлган сўнг ўз эркинда эрди. Қачон Ҳанна қорнинда ўғлон билгурди эрса эринга айди: «Аёл билгурди, муҳаррар қилғайман. Назр қилиб эрдим». Имрон айди: «Сабр қилғил, ўғулму бўлур ё қизму. Қиз туғса масжид хизматига ярамағай». Ҳанна айди: «Мандин келганини қилдим, боқисини Мавло таоло берур». Яна айди: «Худоё, бу назрни мандин қабул қилғил. Эшитгучи, билгучи сенсен». Фа тақаббал минний ийвака антас самиъул-алим. Ойи, кунни етти эрса Ҳанна қиз туғурди. Муножот қилди, айди: «Изиё, ўғул туғсам назр қилғайман теб эрдим. Қиз туғди, раддим йўқ». Фа ламма вазаъатҳа қолат рабби инний вазаътуҳа унса. «Ўғул қизтек бўлмас». Ва лайсаз-закару кал-унса. Яна айди: «Ман бу ўғлонға Марям од бердим». Ибрий тилинча Марям ходим темак бўлур. Тақи айди: «Илоҳий, Марямни тақи уруғини Шайтон шарриндин сақлағил, санга сиғинурман», теди. Ва инвий уъизуҳа бика ва зуррийятаҳа минаш-шайтонур ражим. Мавло таоло Ҳанна дуосин ижобат қилди. Марямни онаси Байт ул-Муқаддасға элтиб қўйди. Қамуғлари Марямни сақларға рағбат қилдилар. Закариё айди: «Марямни сақларға ман авлороқман. Анинг учунким, холаси манинг никоҳимда турур». Ва каффалаҳа Закариййа.

Айтдилар: «Қаёшлиқ авлороқ эрса онаға тегар эрди. Қуръа солинг кимнинг одиға чиқса ул олғай», тедилар. Аймишлар, қуръалари темурдин эрди. Одларини битидилар, сувға солдилар. Қамуғининг қуръаси сувға ботди, Закариё қуръаси ботмади. Закариё Марямни уларни эвига элти. Бийик ерда қўйди, Емак, этмак берди. Марям улғайди эрса қуявга бералинг тедилар, унамади.

САВОЛ: Марям недин унамади? ЖАВОБ: Авратга эр уч нарса учун керак. Бир, емак-ичмак. Иккинчи, ўғул-қиз. Учунчи, жуфтлик мазаси учун. Мавло таоло Марямга савмаа ичинда эмгаксиз, тилаксиз рўзи тегурди. Куллама даҳала алайҳа Закариййал меҳроба важада индаҳа ризқан. Ўғул-қиз эрдин бўлур тесанг Марямга Исотек ўғул отасиз рўзи қилди. Жуфтлик мазаси тесанг, Мавло таоло тоат ва ибодат ичинда Марямга маза бермиш эрдиким, эр мазаси анинг қатида йўқға чиқти. Марям тун-кун меҳробда намоз қилур эрди. Закариё кирган сайи ўнгинда неъмат кўрар эрди. Айди: «Эй Марям, бу рўзилар сенга қандин келур?» Йа Марйаму аннаа лаки ҳаза. Айди: «Бу неъматлар манга Мавло ҳазратиндин келур. Қолат ҳува мин инди-Ллаҳи. Кимга тиласа Мавло сонсиз рўзи берур». Инни-Алоҳа йарзуку мав йашау бигайри ҳисаб. Ул ҳолда кўрди эрса дуо қилди: «Изиё, Марямга қиш кунинда ёз неъматин берурсан. Менга қариғанда ариғ ўғлон бергил», теб дуо қилди.

Хуналика даъа Закариййа раббаху қола рабби ҳаб лий мин ладунка зуррийатан таййибатан иннака самивул дуъа. Закариё уч юз яшамин эрди. Муни ёлборди, айди: «Изиё, сўнгукум куланди, сочим оқарди. Ҳазратиндин не қўлдум эрса бердинг. Эмди қўйнулдағи ўғул-қиз туғмаган қуртқадин манга бир ўғул бергил, ул ўғил менга валий бўлсун». Ва ҳаб лий мин ладунка валиййан йарисуний ва йарису мин аали Йаъқуба важъалҳу рабби разиййан.

Ҳикоятда айтмишлар, бирагу Тенгридин ўғул тилади эрса бир муҳаннас ўғул берди. Айди: «Илоҳий, ўғул тиладим эрса муҳаннас бердинг». Овоз келди: «Биз ўғул бердук, сен тилаю билмадинг. Эй мўъмин, ўғул тиласанг мутлақ ўғул тиламагил. Ўғул яхши ҳам бўлур, ёмон ҳам. Кўрмасмусен, Закариё мутлақ ўғул тиламади. Айди, Илоҳий манга ўғул бергил. Ҳам валий бўлсун, ҳам розий бўлсун. Мавло таоло Яҳётеқ ўғул каромат қилди. Йа Закариййа инваа нубашширука фиғуламин исмуҳу йаҳйа. Тун-кун йиғлаю тоат ва ибодат қилур эрди. Закариё айди: «Илоҳий, ўғул тиладим эрса бердинг». Ёрлиғ келди, эй Закариё, сен ўғул тиладинг бизнинг валий қулларимиз андағ-ўқ бўлур. Закариё ўғул дуоси қилғандин сўнг меҳробда намозга турди. Жаброил келиб нидо қилди ул соат: Фа наадатхул малаикату ва ҳува қоимун йусалли фил-меҳроби. Мавло таоло ёрлиқар, Закариё меҳробда намоз қилур теди. Бозорда тила темади. Маълум бўлди-ким, тилақ тиласа намоз қилғандин сўнг меҳробда тилагу керак ва меҳробга боқиб турмоқ керак. Жаброил айди: «Эй Закариё, Изи азза ва жалла сенга башорат берур Яҳё отлиғ ўғулдин. Ул ўғул Исо ялавочни ростга тутар, ариғ турур». Қуввати, рағбати бор эркан жуфтга мунги йўқ. Совчи турур, эзгу турур». Анна-Алоҳа йубашширука би Йаҳйа мусаддиқан бикалиматин мина-Алоҳи ва саййидан ва ҳасуран ва набиййан минас солиҳин. Тақи бир оятда ёрлиқар: Инваа нубашширука фиғуламин исмуҳу Йаҳйа лам важъал лаҳу мин каблу самиййан. Мундин бурун ҳеч ким эрса отин Яҳё бермадук. Аймишлар, Яҳё ҳаргиз ёзуқ қилмади, ёзуқни кўнглида кечурмади. Аймишлар, Яҳёнинг онаси Исо онаси бирла қариндош эрдилар. Яҳёга ҳам Исога икагу ҳомиладор эрди. Бир кун икагу ўлтурар эрдилар. Яҳёнинг онаси Исонинг онасиға айди: «Севунч санга, сенинг сўнгукундағи ўғлон манинг сўнгукумдағи ўғлондин афзал турур. Андин билдимким, бу замон мандағи ўғлон сандағи ўғлонға сажда қилди». Ул шарифатда таҳийят саждасин қилмоқ машруъ эрди. Закариё айди: «Илоҳий, ман қаридим. Жуфтум ҳам ўғул-қиз туғурмади. Биз икагудин нетақ ўғлон бўлур. Яъни бошдин йигитму бўлурмиз, ёхуд мундағ-ўқ қари эркан туғарму?». Рабби анваа йакуну лий гуламун ва қад балағаний ал кибару вабраатий аақир. Жаброил айди: «Мундағ-ўқ турур,

Оллоҳ нетак тиласа берур». Қола казалика-Алоҳу йафъалу ма йашау. Закариё айди: «Изиё, хотунимда ўғлон бўлганинг манга билгурта бергил». Рабби-жъал лий аайатав. Ёрлиғ келди: Белгу ул турурким, уч кун тилинг оғир бўлғай, кишига сўзлай билмағайсен. Қола аайатука ан ла тукаллиман наса саласата айһамин илла рамзан вазкур раббака касиран ва саббих бил-ашийи вал-ибкар. Аммо манинг зикрим, тасбиҳимни эрта кеч айғайсен. Аймишлар, Яхё явалоқ муттақий зоҳид киши эрди. Кичикда тоатға ҳарис эрди. Ўғлонларға кўшулмай тун-кун тоғларға ошиб тоат қилур эрди. Закариё онаси бирла икагу дархост қилиб элга кижурур эрдилар. Закариё халойиқға ваъз этиб мажлис тутар эрди. Тилинда тамуғ сўзи кечти. Яхё ани эшитиб, оҳ теб ўгсуз бўлуб йиқилди, яна кўпуб кетти. Ота, онаси икагу бориб туттилар. Ул чоқлиқ йиғламишким, кўзлари ёши икки янгоқиндин ариқтек бўлиб оқар эрди. Ёш оқатурган юлларидин жароҳат бўлуб қон оқар эрди. Онаси оқ кизларни кесиб янгоқидаги ариқларға ўрнатур эрди. Бу турлук кўркунч бирла Мавлоға тоат қилур эрди. Аймишлар, ул рўзғордаги малик бир тул урағутни жуфтликка олди. Бурунқи эридин бир қизи бор эрди. Ул қиз буйға тегди эрса, онаси дунё ҳурматига бўлуб, бу қизни маликка никоҳ бирла берур бўлди. Қизға ариғ тўнлар кийдуруб, йипорлар бирла маликка изди. Малик анинг кўркинга бўлиб рағбат қилди, қиз ҳам кўнгул берди. Никоҳ бўлсун теб таваққуф қилдилар. Никоҳ бўлуриңға фатво раво топмадилар. Қиз онаси маликка айди: «Яхёни ҳозир қилғил». Ҳозир қилиб, савол қилдилар. «Раво йўқ», теди. Узга олимларға савол қилдилар эрса кўркунчдан раво бўлур тедилар. Малик Яхёга ўфкалаб қизға қасд қилди. Қиз айди: «Эй малик, Яхёни, Закариёни ўлтурмагунча санга бўюнсунмазман». Малик Яхёни ўлтурур бўлди. Айдилар: «Яхёнинг қони ерга томса қиёматға теги ўт ўнмас». Малик буюрди, Яхёни ташт ичинда бўғузладилар. Қони тинмади. Ташт тўлди, чиқиб ерга оқа бошлади. Сарой тўлди, саройдин чиқиб элга кирди. Эл қон остинда қолдилар. Кўрқуб ожиз бўлдилар. Хукамо айдилар: «Бу қон тинмас, то ул қизни ўлтурмагунча». Неча хийла қилдилар. Қон тинмади. Дармонда бўлдилар эрса Малик қизни келтуруб ташт ичинда бўғузлатти. Яхё қони андин сўнг тинди. Кесилган бош ташт ичиндан қаттиғ ун бирла айди: «Онаси олғанға қизи тегмас». Ончада Закариё қочди. Қочиб борурда бир ёш йиғоч йўлуқти. Закариё ул йиғочдин кизланурга ўрун тилади. Мавло ёрлиқи бирла йиғоч икки пора бўлди. Закариё кирди, йиғоч қовушти. Сўнгинча тилаю келдилар. Иблис алайҳил-лаъна йўлуқти. «Закариёни кўрдунгми?» тедилар. Иблис айди: «Бу йиғочға кирди». Аммо чалмасининг учи тошда қолмиш эрди, ани кўргузди. Айдилар: «Йиғочнинг тубин кессак бошидин чиқар, бошин

кессак тубидин чиқар», теб арра келтуруб йигочнинг табасидин икки ёрдилар. Қачон арра Закариёнинг бошига тегди эрса, фарёд қилайин теди. Жаброил келиб айди: «Эй Закариё, Мавло ёрлиқар, сабр қилғил. Фарёд қилдинг эрса унунгдин етти қат ерлар бузулур. Ер ерга тўқишур, пора-пора бўлур». Закариё сабр қилди. Закариёни йиғоч бирла бирга ёрдилар. Хабарда андоғ келмиш, қачон ялавочларни ўлтурсалар фитна бўлур эрди. Етмиш минг эр ўлмагунча фитна кетмас эрди. Фитна кўпти, етмиш минг эр ўлди. Закариё учун. Яна етмиш минг эр Яҳё учун ўлди. Андин сўнг фитна кетди. Аймишлар, амир ал-мўминин Усмон учун ҳам етмиш минг эр ўлди.

ИСО ЯЛАВОЧНИНГ ВАЛОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Вазкур фил-китаби Марйама изинтабазат мин аҳлиҳа маканан шарқийан. Изи ёрлиқар: эй Муҳаммад, ёд қилғил Қуръон ичинда Марямни қачон эрса ўғушиндин кун туғар. Аймишлар, Марям бир ҳайз кўрди, ўзга кўрмади. Бошин юварға эвининг кун туғаринға юриди. Киши кўзи тушмасун теб ҳижоб тутти. Фаттахазат мин дувиҳим ҳижабан. Мавло таоло Жаброилни изди, бир йигит суратлиғ. Ани кўрди эрса: «Сандин раҳмат, Тенгриға сифинурман, синук муттақий эр эрсанг», теди. Анинг учунким, ариғ эранларни раҳмат Тенгридин кўркутурлар. Жаброил айди: «Кўрқмағил, ман одамий эрмасман, Тенгри юборган фариштамен. Сенга ариғ ўғул бағишлағайин тею келдим. Иннама ана расулу раббик лиаҳаба лаки ғуламан закийан.

САВОЛ: Жаброил ўғул бағишлағайин темак нетак раво бўлур? Қамуғини бағишлаған Мавло турур.

ЖАВОБ: Мунда нарса музмир бор. Лиақула лаки ма қола раббуки ғуламан закийан. Яъни ман келдим сенга айғаликим, Мавло таоло ёрлиқар: Санга ариғ ўғул бағишлаюрмен. Марям айди: «Манга ўғул қайдин келсун, ҳеч одам менга ёвиғани йўқ». Қолат аннаа йакуву лий ғуламув ва лам йамсасний башарун ва лам ақу бағийан. Жаброил айди: «Андағ-ўқ турур. Мавло таоло не тиласа қилур», теб. Жаброил Марямнинг яқосин тутуб урди. Марям Исоға юклук бўлди. Фа нафахнаа фиҳи мин руҳина. Аймишлар, ул соатда-ўқ Исо туғди. Баъзилар айдилар, олти ойда туғди. Аймишлар, ўғлон олти ойда туғса тирилур, секиз ойда туғса тирилмас. Исо олти ойда туғди, тирилди. Ул анга мўъжиза эрди. Аймишлар, Яҳё ва Исо иккилари оналари қорнинда сўзлашур эрдилар. Қачон Марямнинг ойи, кун иёвушти эрса, ўғлон оғриқи билгурди. Кўпти, хурмо йиғочи тубинга борди. Ул йиғоч қуруғ эрди. Марям баракотидин яшарди. Хурмо билгурди. Аймишлар, Марям Исони оғзиндин туғурди. Аймишлар, киндикидин туғурди. Марям айди:

«Кошки муни туғурмасдин бурун ўлгай эрдим». Қолат йа лаитаний митту қабла ҳаза. Қачон Исо Марямдан айрилди эрса, остиндин ун келди. Эй Марям қайғурмағил. Фа наадаҳа мин тахтиҳа ан ла таҳзани. Аймишлар, «мин тахтиҳа» қироат турур. Яна айди: «Мавло санга бу оқар ўрта, улуг ариқ эрмас, кичик ариқ эрмас, сув берди ювунмоқ учун». Қаг жаъала раббуки тахтаки сарийһан. Урта ариқ темак бўлур. САВОЛ: Урта ариқ бермақда ҳикмат не эрди. ЖАВОБ: Ариқ улуг бўлса Марям кириб ювунмоқға кўрқғай эрди. Кичик ҳам бўлса бошлиқин ювмоқға ярамағай эрди. Кўрқмасун теб ўрта ариқ берди. Айди: «Эй Марям, бу қуруғ йиғочни ирғағил, сенга тоза хурмолар тўкулсун». Ва ҳуззий илайки бижизъии нахлатя тусақит алайки рутабан жанийһан. Жаброил айди: «Эй Марям, бу хурмодин еғил, бу ариқдин сув ичғил, Исотек ўғул бирла кўзунг ёрутғил». Фа кулий ващрабий ва қаррий айнан. Яна айди: «Ким эрса бу отасиз ўғулни қайдин кетурдинг теса айғил, ман Изи бирла назр қилиб турурман, рўза тутарман, ким эрса бирла сўзлашмасман тегил». Инний вазарту лир-раҳмани савман фа лан укаллимал-йавма инсийһан. Аймишлар, қирқ кун ўлтурди нафасиндин арилғунча. Андин сўнг Исони кўтариб қавминға келди. Фа атат биҳи қавмаҳа таҳмиллуҳу. Аймишлар, Исони Марям кўтариб келурда жуҳудлардин кизлақор эрди. Отасиз ўғулни қандин келтурдинг темасунлар теб. Йўлда бўзчилар йўлуқти. Улардин йўл сўрди, тиконлиғ йўлни кўргуздилар. Марям ул йўлда эмганди. Аймишлар, таран ариқ таба йўлчиладилар. Оёқ яланг қилса этин, танин кўралинг теб. Марям улардин озорланди, айди: Аллоҳуммар-фаъаал-бараката ан ҳифатиҳим тею, уларға қарғиш дуоси қилди.

Аймишлар, Марям келган қавм солиҳ эрди. Марямнинг ўғул қўндоқлаб келурин кўрдилар. Айдилар: «Эй Марям, явалоқ яроғсиз иш қилдинг, сендин бурунқи бу ишни қилмади. Отанг, онанг ёвуз эрмас эрди. Сен бу ўғлонни қайдин олдинг?» Исо сут эмар эрди. Марям Исоға ишорат қилди, яъни хабар сўрса мундин сўрунг, йироқдин келган бу эрди, мен мунда-ўқ эрдим. Айдилар: «Бешиқдағи ўғлон бирла нетак сўзлашалинг». Ман кааниа фил-маҳди сабийһан. Қачон Исо уларнинг сўзин эшитти эрса, эма турурда юзин уларға ўвурди. Айди: «Мен Мавло таолонинг қулиман». Қола инвий абдуллоҳ. Ул ўз қуллуқинға иқрор қилди. Яна айди: «Тенгрининг бандасиман, бирликинға китоб». Яна айди: «Менға китоб бергуси, яъни Инжилни тақи ялавочлиқни бергуси». Аатанийһал-китоба ва жаъаланий набийһан ва жаъаланий муборакан айнама кунту. Яъни қутлуғ яратғуси қайда эрса тақи манга намоз фармонлади. Молин бўлса закот буюрди, тирик боримча. Ва авсоний бис-солати ваз-закати ма думту ҳайһан. Исо бу сўзин тинди тақи ўзга сўзламади. Ўғлонлар сўзлағу нақтға теги. Яна ёрлиқар, бу

сўзни сўзлаган Марям ўгли Исо эрди. Тарсолар аймиштек, фа яхталифув. Аймишлар, ихтилоф ул эрдиким, Исони баъзилар ибнуллоҳ тедилар, баъзилар илоҳ тедилар. Солису салоатин. Ул ихтилоф ул вақтда эрдиким, Исо кўкка оғди эрса, бани Исроил олимларида тўртагуни узурдилар. Аввалкига айдилар: «Исо ҳақинда не теюрсен?». Айди: «Исо Тенгри турур, ерга инди не қилди эрса яна кўкка оғди. Иккинчиси айди: «Исо Тенгрининг ўғли турур». Учунчи айди: «Исо илоҳ турур, онаси илоҳ турур, Изи азза ва жалла учунчилари турур». Тўртунчилари мўъмин эрди. Айди: «Исо Тенгрининг қули турур, ялавоч тақи руҳуллоҳ турур. Текма бирлари жамъият қилдилар, тўқуш бошладилар. Ул мўъмин олимнинг жамъияти». Фахталафал-аҳзабу мин байниҳим.

Аймишлар, тарсолар уч турлук турурлар. Бир, ҳори яъқубийлар. Иккинчиси, маликоний. Учунчиси, таштурий. Ҳори яъқубийлар Исони Тенгри теюрлар, маликонийлар Тенгрининг ўғли теюрлар. таштурийлар учагу теюрлар. Хазалаҳуму-Алоҳу таъала.

Қачон Исо улуғайди эрса бир кун онасиға айди: «Мавло таоло бизни не учун яратти?» Онаси айди: «Хидмат, тоат учун яратди». Исо айди: «Қўпғил, бу халойиқлар орасиндин чиқалинг. Мен булар орасинда хидмат қилумасман». Онасининг илкин олиб тоғга чиқдилар. Савмаа қилиб тоат, ибодатға машғул бўлдилар. Кундуз рўза тутдилар. Оғиз очғи вақт бўлса жаъдий отлиғ кўк ўт келтурдилар, оғиз очтилар. Бир кун Исо нарса тилаю борди. Азроил етиб келди. Марям айди: «Кимсен, ўғлум йўқ, мен заъифаман». Азроил айди: «Мен малак ул-мавтман». Марям айди: «Не ишға келдинг?». Айди: «Сенинг жонингни олғали келдим», теди. Марям айди: «Мавло таоло ёрлиқин юрутғил». Марямнинг жонин олди. Исо етиб келди. Онасин кўрди, ётур. Уюқлабдур теб, уйғотмади. Кун ботар вақт бўлди эрса, Исо айди: «Эй она қўпғил, намоз вақти кечмасун». Жавоб бермади. Ҳаводин ун эшитилди: «Онанг ўлди». Ўлукниму индаюрман. Исо зор-зор йиглаб қазғулуғ бўлди. «Онам нарса емади, ўлди», теб ўзи ҳам емади. Ул кеча онаси қатинда уюди. Туш кўрди. Онаси ужомоҳ ичинда ҳулла кийиб тахт уза ўлтурур, теграсинда ҳурлар хидмат қилурлар. Онаси айди: «Эй Исо, мани оғиз очмади теб қазғурмағил, Мавло таоло менга рўзи берди, оғиз очти», теди. Тонгласи қўпти, кендга борди. Авраталар келтурди, Марямни ювдилар, тупроқға қўйдилар. Андин сўнг Исо элга кирди, халойиқни имонға даъват қилди, Ялавочлиқ ошқоро қилди. Айдилар: «Ялавоч эрсанг мўъжиза кўргузғил». Айди: «Мўъжиза ул турурким, ўлукни тиргузурман, хастанни яхши этарман, песни тўға, кўзсизни кўрар қилурман».

Аймишлар, Мавло таоло қамуғ ялавочларға ул нарсани

каромат қилмадиким, қавми анинг ўтачи эрдилар. Нетакким, Иброҳим ялавоч вақтинда жодулиқға қуванур эрдилар. Мавло таоло Мусоға асо берди. Яна Исо вақтинда ўтачилик бирла қуванур эрдилар. Мавло таоло Исоға мўъжизалар берди, қамуғ ўтачи ожиз бўлдилар, ўлук тиргузмактек. Ва убарриу алмақа вал абраса ва уҳйил мавта бизини-Алаҳи. Улар айдилар: «Бизга мўъжиза керакким, балиқдин қуш қилсанг. Юнгсиз эт, қанотлиғ. Оғзинг бирла дам қилғил, бизнинг кўзумизда учсун, биз кўралинг». Исо балиқдин қуш қилди. Оғзи бирла дам қилди, ҳаво учти. Аймишлар, ул қуш ярасиғ туруп.

САВОЛ: Ярасиғ қуш тиладилар, ўзга қуш тиламадилар. Ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ ул турурким, қушларда тансуқроқ қуш ярасиғ туруп. Тансуқлуқи ул турурким, юнг йўқ. Эт, қанот бирла учар. Иккинчи ул турурким, ўзга қушлар боласи юмуртқадин чиқар, ярасиғ йилқи қоратек туғуруп. Учинчи, ярасиғ кишитек кулар. Тўртунчи, авратлартек ой сайи ариғсиз бўлур. Бешинчи, кундуз кўзи кўрмас ҳам учмас. Олтинчи, эпчитек эмчақда сут берур. Етинчи, бир змуқиндин сут эмар, яна бир змуқиндин сув ичар. Секкизинчи, ботмишдан кун тушмишда сўнг қоронғу бўлғунча бир соат кўзи кўрар учун учар. Тўқузунчи, тишлари бор. Бу тангсуқлар ярасиғда бор учун Исодин ани мўъжиза қўлдилар.

САВОЛ: Ўлук тиргузмак мўъжизаси бўлғай, аммо кўрни тақи песни ўтачилар ўнглатурлар дору бирла. Исо дуоси бирла бу не мўъжиза бўлур?

ЖАВОБ ул туруп: Модаризод кўзсизни Исо дуо бирла ўнгалтур эрди. Яна песни, икки турлук бўлур, бирига даво ярар, бирига ярамас. Даво яраған пес ул бўлурким, игна санчса қон чиқар. Даво ярамасға игна санчса қон чиқмас. Исо алайҳис-салом андоғ песни яхши қилур эрди. Яна секиз кишини дуо бирла тиргузди. Ошир қизи тақи қуртқанинг ўғли. Бир қуртқа Исоға келиб йиғлади: «Ўғлум ўлди, ўғлонлари қолди, уларни боқарға кучим йўқ». Исо дуо қилди, ўғли тирилиб тупроқдин қўпти. Йиллар тирилди, ўғлонлари бўлди. Ул қавмлари айдилар: «Сен тунаги ўлукни тиргузурсен, жони тақи тамом чиқмай эрди. Бир эртаги ўлукни тиргузгил». Исо айди: «Кимни тиласангиз тиргузайин». Айдилар: «Нух ўғли Сомни тиргузгил». Исо айди: «Анинг тупроқи қайда туруп?» Кўргуздилар. Исо икки рақъат намоз қилди, айди: **Йа Саму қум бизини-Алоҳи таъала**. Мавло ёрлиқи бирла қўпти, гўр ёрилди. Сом: «Лаббайка йа Расулу-Алоҳи», тею қўпти. Кўрдилар, сочи сақоли оқармиш. Айдилар: «Ўлмишда йигит эрдинг эмди оқ сақолиғ кўрармиш». Сом айди: «Қўпқил тею ун эшиттим, Қиёмат бўлмиш, Исрофил уни бўлғай теб кўрқмиштин сочим, сақолим оқарди». Исо айди: «Эмди не текурсен, ўлумму

керак ё тирикликму?» Сом айди: «Ё Расулуллох, тириклик тиласам сўнги ўлум борму?» Айди: «Бор». «Андоғ эрса жон ачиғи мандин кетмайин турур», теб яна ўлди эрса сақиш қилдилар. Сом ўлгали тўрт минг йил бўлмиш ортуқ ўксук.

ҲИКОЯТ.

Исо бир кубдин сув ичти. «Тотигсиз нарса бор бўлғайму», теб сувни тўкти, тақи ариқдин тўлдурди. Ичти, сучук. Тонглади, айди: «Бу ариқ суви сучук, бу куб суви ачиғ. Ҳикмат на эрмиш?» Ёрлиғ келди: «Ё Исо, бу кубдин сўргил. Сўрди. Мавло таоло кубга тил берди, айди: «Ман одам эрдим, ўлдум. Телим йиллар кечти. Этим, таним, сўнгуким чуриди, тупроқ бўлди. Ул тупроқдин куб қилдилар. Сув ачиғи жон ачиғи турур», теди. Аймишлар, Исоға бир мақомда турмоқ раво эрмас эрди. Анинг юрумакида иллатликларга манфаат бор эрди. Қачон ҳаракат қилса халойиқлар озорланур эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Исо ялавочнинг қўлошлари бор эрди, уларға ҳаворийлар теюрлар. Ҳаворий хос ишлик темак бўлур. Аймишлар, гозурлар эрдилар. Халойиқ тўнларин оқ учун ҳаворий атадилар. Оқ этмакка хубз ул-ҳаворий теюрлар. Ҳур оқ темак бўлур. Ужмоҳ ҳурлари оқликлари учун ҳур атадилар. Аймишлар, ул икки тўн ювғучилар эрди. Исони онаси мактабга изди. Устод аймасдин бурун айтур эрди. Устод Исони онасиға ёндуруб келтурди., айди: «Бу мандин яхши билур». Андин сўнг бўёгчиликға берди. Устод эвдин чиқти эрса Исо қамуғ тўнларни кубга солди. Устод кирди, дўконда тўн кўрмади. «Тўнлар қани?» теса, Исо айди: «Нил кубинда». Устод айди: «Ҳар тўнға бир ранг бермак керак эрди». Исо айди: «Ҳар киши нетак ранг керак айғил, ман ул ранглик тўн чиқарайин». Устод, ҳар бирининг ранги мундоғ керак теб, эта берди. Исо теганитек тўнларни кубдин чиқариб берди. Устод муни кўруб тонглади, айди: «Бу жоду турур,» теб тўнларни сувға элтиб тошға урди эрса тўнларининг бўёғи ариғроқ, равшанроқ бўлди. Айдилар: «Бу жоду эрмас, ҳақ ялавочи турур». Қамуғи имон келтурдилар. Ҳавориюн анлар турур. Андин сўнг укуш халойиқлар ҳаворийларға келиб айдилар: «Эй Исо, Тенг-ринг кўқдин бизга моида йиборсун. Исо айди: «Мавлодин кўрқунг, фитналик қилманг мўъмин эрсангиз». Фаттақу-Алоҳа ин кунтум муъминин. Айдилар: «Биз фитна қилмас-миз, кўқдин инган моидадин емак тилаюрмиз». Анда Исо

дуо қилди: «Эй Изие, кўкдин бизга моида йиборгил, бурунқиларимизга, сўнгиларимизга ул кун ийд бўлсун». Мавло таолодин хитоб келди: Эй Исо, ман санга моида йиборгайман. Ул моидани кўргандин сўнг ким имон келтурмаса ман анга бир азоб қилгайман. Қамуғ оламларга уз азоб бўлмағай. Инний муназзилуҳа алайкум фа ман йакфур баъду минкум фа инний уъаззибуҳу азабан ла уъаззибуҳу аҳадан.

Бир терги билгурди, азоқлари ҳавода. Ичинда оқ этмаклар, тақи пишган балиқлар, тақи сирка кўк ўтларким, халойиқ еюрлар. Қамуғ халойиқ кўрдилар. Қачон инди эрса терги ўврулди. Элиги юқори бўлди, азоқлари ашоқ бўлди. Исо ўнгинда турди. Аймишлар, ким эрса андин емади. Аймишлар, тўкуз юз эр, хотун эрдилар, андин едилар. Қамуғ тўйдилар. Оғинлар, қарағулар, охсоқлар, сағирлар, иллатликлар ул моидадин едилар. Қамуғи ўнгалдилар, ҳеч ким эрса имон келтурмади. Аймишлар, ул моида уч кунга теги андағ-ўқ изди. Яна кўкка оғди. Бу тўкуз юз эр, хотун едилар, игсилмади. Ким эрса имон келтурмади. Уч кундин сўнг масх қилди, тўнгуз бўлдилар. Еюр эрдилар. Уч кунга теги ул сифат бирла тирик бўлдилар. Ибрат учун андин сўнг ўлдилар, йўқ бўлдилар.

ҲИКОЯТ.

Бир куни Исо ёзиға чиқти. Бир тулки кўрди, инидин чиқар. Исо айди: «Тулкининг эви бор тақи Исонинг йўқ». Халойиқ эшитиб айдилар: «Биз санга бир эв қилалинг». Айди: «Молим йўқ». Мол йиғдилар. Айдилар: «Не ерда қилалинг?». Исо тенгиз қирогига борди. «Бир қум уза қилалинг», теди. Айдилар: «Мунда эв турарму?» Исо айди: «Оқил дунёда эв қилурму?»

ҲИКОЯТ.

Исо вақтинда бир солиҳа урағут бор эрди. Танур бошиға этмак пишурғали келди, қўлинда ўғлони бирла. Намоз вақти бўлди, ўғлонни қўюб ўзи намозга қўпти. Ўғлон эмгаклар бориб танурға тушди. Онаси намозни бузмади. Эри келди, хотунин намозда кўрди. Ўғлон танур ичинда ўлтурур, ўйнаюр. Отаси ани кўруб, келиб Исоға айди. Исо айди: «Хотунингдин сўргил, не амал қилмиш эрди?» Келиб сўрди эрса хотуни айди: «Тўр: амал қилмиш эрдим. Аввал, Мавло неъматинга шукр қилдим. Иккинчи, балосинга сабр қилдим. Учунчи, қазосинга ризо бердим. Тўртунчи, дунё ишин охират ишига бадал қилдим». Эри келиб Исоға айди эрса Исо айди: «Агар хотунинг эр бўлса пайғамбар бўлуэр эрди».

ҲИКОЯТ.

Исо бир кун гўристондин кечар эрди. Кўрдикки, бир гўрдин нур чиқар. Айди: «Изиё, бу ўлукка тил бергил, сўзлашайин». Дарҳол гўр ёрилди. Бир киши чиқти, бошинда табақ бирла нур. Исо: «Бу не нур?», теб сўради. Айди: «Манда ҳеч амали солиҳ йўқ эрди. Ёлғуз ўғлум бор эрди. Эрта-кеч анинг дуоси бирлан бу нурға шойиста бўлдум». Исо айди: «Тириклар дуоси ўлукка тегарму?» Ул айди: «Эй Исо, сиз ялавочликға нетак қуванурсиз, биз ҳам ўғул қизға андоғ қуванурмиз». Исони онаси кичикликта муаллимга берди ва айди: «Ўғлумға кўп ўғратгил, оз ургил. Муаллим айди: «Абжад тегил». Исо айди: «Абжад маънисини не бўлур?» Муаллим айди: «Аввал ўргангил, андин сўнг сўргайсен». Исо айди: «Билмас нарсани ўрганмасмен». Муаллим, айгил тею, урди. Исо аймади. Кеча эвга борурда айди: «Эй устод, онам васийятин тутмадинг, кўп ўргат, оз ургил темиш эрди. Сен мени кўп урдинг, оз ўргатдинг». Тақи муаллимға айди: «Сен абжад маънисин манга аймадинг. Ман сенга айтайин». Муаллим айди: «Айғил». Исо айди: «Алиф»-олоси Мавлонинг, «б»-бақоси, «ж»-жамоли, «д»-мулкининг давоми. Яна бир ривоятда, абжад: «алиф» иборат Одамдин турур, «б» ибоси турур тоатдин, «жим» ва «дол» жидди маъсиятдин. (Ҳавваз) аймаила биҳавваи нафсиҳи, (хуттий) ай хутта анний зузубий, (каламаи) ай каламу-Ллоҳи ман такаллама биҳи фа ғафара лаҳу, (саъфас) ай соъун бисоъин ай кама тудину тудану.

Кечалик бўлди эрса Марямга келди. Муаллим келиб онасиға айди: «Бу ўғлунг биздин ўгранурлардин эрмас, биз мундин ўгранурларданмиз». Аймишлар, Исо бир кун йўлдин кечмишда бирагу айди: «Ариғсиз оналиғ жоду келди». Исо ани эшитиб қазғулуг бўлди, айди: «Изиё, сен билурсен, онам бикр турур. Бу эрни ҳалок қилгил». Дарҳол ҳалок бўлди.

ҚИССАИ ЗУЛҚАРНАЙН.

Ва йасъалунака ан зил-қарнайн. Искандария отлиғ элдин эрди, анинг учун Искандария атанди. Аммо Зулқарнайн анинг учун атандиким, ернинг икки қарниға етти, яъни машриқдин мағрибға теги. Қарн араб тилинча муйнуз бўлур. Икки муйнузлиғ темак бўлур. Зулқарнайн анинг бошинда олтундин икки муйнузи бор эрди. Мавло таоло ани ялавочликға изди. Урдилар, муйнузлари синди. Аймишлар, Зулқарнайн анинг учун тедиларким, икки қарн яшаб эрди, анда ихтилоф қилдилар. Баъзилар ялавоч тедилар, баъзилар малик тедилар. Бу оятни ҳужжат келтурдилар.

Қулнаа йа зал-қарнайн. Мавло таоло анга мулк азим берди. Қофдин Қофга теги. Ивнаа макканна лаҳу фил-арзи ва аатайнаҳу мин кулли шайъин сабабан фа атбаъа сабабан. Йўлларни билмак каромат қилди. Дунени кезди, шаҳарлар кўпорди. Телим кофирларнинг шаҳрин олди. Ҳеч ким эрса анга ўтру турмади. Хабарда келур, Макка халқи Мустафо алайҳис-саломга мункар бўлдилар. Бўлмаса Ҳижозга киши издилар. Бу Муҳаммад ялавочман теюр, ростин, ёлгонин билмасмиз. Жухудларда Таврот бор эрди. Олимлари кечмиш, ахборларидин: «Бизга ҳужжат масоил чиқаринг, жавобларин бизга айта беринг. Биз сўзлашалинг, ялавочлиқин таҳқиқ қилалинг», теб Абу Жаҳл алайҳиллаънани издилар. Улар Тавротни чиқариб, боқиб, уч масъала топиб, ихтиёр қилдилар. Бири улким, руҳ не турур теб сўринг. Тавротда руҳ зикри, сифати йўк. Агар руҳни сифат қилса ёлгончи турур, ялавоч эрмас. Агар сифат қилмаса ҳақ ялавоч турур. Тақи Зулқарнайн, тақи асҳоби қаҳф сузларин сўрунг тедилар. Араб мушриклари келиб айдилар: «Ё Муҳаммад, сенинг Мусо китобитек китоб бор бўлса, Тавротдаги саволларга жавоб берур бўлсанг, сенга имон келтуралинг», тедилар. Ончада Мавло таоло, азза ва жалла Мустафо алайҳис-саломга бу қиссалардин хабар бермай эрди. Кофирлар келиб сўрдилар эрса, Расул алайҳис-салом айди: «Мавло таоло манга хабар берса ман ҳам сизларга айтайин». Ин шаъа-Ллоҳ, темади. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур, Жаброил ўн кунга теги келмади. Кофирлар кунда келиб, жавоб айғил теб тақозо қилур эрдилар. Тақи айдилар: «Тангри Муҳаммадни унутди». Расул ани эшитиб қазғулуғ бўлди. Одина кун завол вақтида Жаброил етиб келди. Тангри саломин тегурди, тақи айди: «Мавло ёрлиқар, ул мушриклар аймиштек эрмасман. Сени унутмадим, душман тутмадим. Қасамёд қилу ёрлиқади». Ваззуҳа вал-лайли иза сажа ма вад даъака раббука ва мақала. Яна Жаброил айди: «Ё Муҳаммад, санга сўрларким, руҳ не турур? Айғил менинг Изим азза ва жалла билур, аммо асҳоби қаҳф сўзларин айту бергил. Билқис хабарин айту бергил, Зулқарнайнни ман санга айту берайин». Қул саатлу алайкум минҳу зикран. Мавло таоло ёрлиқади, биз анга ер мулкин бердук. Ҳар тарафдин йўл кўргуздук. Ва аатайнаҳу мин кулли шайъин сабабан фа атбаъа сабабан. Ул йўлга кирди, анчага тегиким кун ботар ерга борди. Ҳатта иза балага мағрибаш-шамси. Ончада бўлдиким бир уюк йўлга етар. Важдаҳа тағрубу фи айвин ҳамийагин қироат турур. Қироатча маъниси, қинар йўлга ботар темак бўлур. Икки қироат орасинда фарқ ул турурким, ул йўл ҳам қинар эрди.

САВОЛ: Машриқдин мағрибга теги беш юз йиллик йўл турур теюрлар. Зулқарнайн кун ботарга нетак борди?

ЖАВОБ ул турурким, одамийнинг азоқи мағрибга

тегмас. Аммо Зулқарнайн онча бордиким, кўзига кун юл ичинда ботартек кўрунди. Яна ул ерда бир шаҳар кўрди. Тош, темуру, бақирдин. Қапуғи йўқ. Андин нари йўл йўқ. Ҳийла қилдилар, таноблар солдилар. Бирагу том бошига миндурдилар. Андин нарини кўрарсен, хабар бергил бизга теб. Ул том бошига чиқти эрса, кўрганин айтмай ўзин нари солди. Яна бировни солдилар, анинг бирла аҳд қилдилар, кўрганингдин бизга хабар бергил теб. Ул ҳам минди эрса, ўзин нари солди, ҳеч нима сўзламади. Учунчини издилар. Анинг бирла аҳд қилдилар, томга ошиб агар ужмоқ кўрсанг хабар қилғил теб. Томга минди эрса ул ҳам андағ-ўқ қилди. Зулқарнайн ул ердин ёнди, . Машриқ таба ўгради. Бир адоғга тегди, кемисиз кирса бўлмас. Ул адоғда камуғ ҳақимлар эрдилар. Зулқарнайн келурин билдилар эрса, кемини тортдилар. Зулқарнайн тенгиз қироғида бир манора кўпорди. Сиричгадин теграсинда помуқ шамъ ёқди. Утун йиғди эрса, кун жувағи тегди. Помуқ шамъи ёқилди, ўтун туташди. Анинг чўғи шаҳарга тегди. Саройлар, эвлар ёқилди. Ҳалок бўлғали ёвуштилари эрса, шаҳарни Зулқарнайнга бердилар. Шаҳарга кирдилар эрса, қуруммиш ўлуклар кўрди. Исланмай, сасимай турур. «Бу не ҳол турур?» теб сўрди. Айдилар: «Еганимиз ҳикмат турур», теб Зулқарнайнни қизиқладилар. Қартлар келиб ўнгида ўлтурдилар. Моида келтурдилар, илгари кўйдилар. Текма бир ҳикмат сўз бошладилар. Кезик Зулқарнайнга тегди. «Сўзлагил», тедилар. Зулқарнайн айди: «Бу ошни налук емасиз?» Улар ошни ичтилари. Шири уза табақлар кўрдилар. Йинжу, гавҳар бирла тўлуғ. Зулқарнайнга: «Егил», тедилар. Зулқарнайн айди: «Еса бўлмас». Улар айдилар: «Бўғузга битган ош уза бу асиғ қилмас эрмиш. Биздин не тилаюрсен!» теб ҳужжат қилдилар. Искандар жавоб топмади, уларни кўйди. Черики бирла чиқиб Ҳиндустонга ўгради. Эл қироғига етти эрса элчи йиборди. «Манда черик телим турур. Сенинг элинг орқа сувлуғ, укуш йиғочлиғ эрмиш. Ман кирдим эрса элинг ҳалок бўлуру. Манга элчи йиборгил, сўзлашалинг», теб. Ҳиндустон малики элчи йиборди. Қачон элчи Зулқарнайнга келди эрса, Зулқарнайн бошин кўтаруб, элчига боқиб турди эрса, элчи бошин қуйи солди. Элчи бир бармоқин бурнига қўюб ташқар чиқти. Зулқарнайнга сўрдилар: «Сен не тединг унга, ул сенга не теди?» Зулқарнайн айди: «Ман анга узун бўйлуғ ким эрса асиғсиз бўлуру тедим. Ул бармоқин бурнига суқуб, анда не хайр бор?» теди. Зулқарнайн айди: «Бу элчи биликлик кишига ўхшаюру, олиб келинг». Келтурдилар, ўзга саройда ўрун бердилар. Элчига бир сарнич тўлуғ ёғ изди. Ўнгида кўйдилар. Элчи сарничга телим игналар солиб Зулқарнайнга йиборди. Зулқарнайн игналарни оллина бир кўзгу кўйди, элчига йиборди. Элчи кўзгуни ёрутти, Зулқарнайнга йиборди. Сўрдилар: «Сарничда не бор?» Зулқарнайн айди:

«Ман сарничлик ёғ издим. Тўлуғ илмик эр келди. Ул игналарни солиб изди, ул илм бирда ортуқроқ турур теб. Мен игналар оллина кўзгу қўйдум, анга издим. Сизинг илмингиз қора турур теб, нарсага ярамас тедим. Ул кўзгуни олиб ёрутти. Андоғ эрмас, ёруғ теди». Элчи борур бўлди эрса Зулқарнайн йибормади. «Биликлик кишисен, менинг қошимда турғил», теди. Ҳиндустон малики элчи йиборди. «Манинг элчимни йиборсун», теб. Зулқарнайн йибормади. Бир кун Зулқарнайн бир ерга кирди, бир сурат кўрди. Кўрқти, менгизи сарғарди, ташқар чиқти. Элчи андоғ кўрди эрса: «Не бўлди?», теб сўрди. Зулқарнайн кўрганин айта берди. Элчи айди: «Дору келтуринг, мен илож қилайин». Дору келтурдилар. Зулқарнайнга ёзиланмоқ ҳожат бўлди. Эвга кирди эрса яна баёқи суратни кўрди. Сурат айди: «Сандин кетдим, сени қўйдум», теди. Зулқарнайн чиқти, менгизи ҳолиға келди. Элчи сўрди, ҳолин айди. Элчи айди: «Эй дариго, ман дору қилғунча кулсанг эрди ул сурат ҳалок бўлғай эрди». Андин сўнг отланиб яна машриққа ўтради. Кун туғар ерга борди. Ул ерда халойиқ кўрди. Қамуғ яланғоч, тўнлари йўқ, уятлари йўқ, бири бирининг қатинда жимоъ қилурлар. Йўл устинда ҳожат раво қилурлар. Йилқи қоро менгизлик. Кун туғса уларга осойиш бўлур, завол вақти теги яна ташвиш бўлур. Тонгла кун турғунча. Ҳатта иза балаға матлиъаш-шамси важадаҳа татлуъу ала қавмин лам важъал лаҳум мин дуниха ситран казалик, яъни андоқ темак бўлур. Йўл тутуб мағрибга борди. Машриққа ҳам андағ-ўқ йўл тутуб борди, яна андин тебради. Ики азин тоғга тегди, ораси қўл. Ул тоғ оғзида халойиқ эрди, қамуғи мусулмон. Зулқарнайн англамади. Мавло таоло Зулқарнайнга таълим қилди, сўзлаштилар. Улартек ким эрса йўқ эрди. Зулқарнайн черикин кўруб тонгладилар ва анча бўюнсунуб ўтру юрудилар. Мусулмонлик ошкоро қилдилар. Зулқарнайн уларни оғирлади, эзгу ваъдалар қилди. Ҳатта иза балаға байнас саддаини важада мин дунихима қавман ла йакадуна йафқаҳуна қавлан. Улар айдилар: «Эй Зулқарнайн, бу тоғ орасида Яъжуж ва Маъжуж бор. Текма бир йилда бир чиқиб бизга келурлар, ортуқ ишлар қилмазлар. Улуғларимизни еюрлар, қуруғларин олиб борурлар. Биз зойиъ қолурмиз. Қолу йа залқарнайни ивна йаъжужа ва маъжужа. Аймишлар, улар икки қариндош эрдилар. Булар икки бўлак ул икагу уруғи турурлар. Сонлари, сақишлари йўқ. Аймишлар, текма бири ўз ўнгида ўғлонлари минг маллоҳлиғ (черикка) ярагутек эр кўрмагунча ўлмак йўқ. Уларга хотунлари ҳам андағ-ўқ теб айди. Хадича разияллоҳу анҳо ривоят қилур, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдин сўрдумким: «Ё Расулulloҳ, Яъжуж ва Маъжуж не турур?» Расул алайҳис-салом айди: «Яъжуж бир уммат турур. Ва Маъжуж бир уммат

турур. Тақи текма бирлари тўрт уммат турурлар. Текма бир ўз унгуртқасиндин туғган минг силоҳлиғ кўрмагунча ўлмаслар». Яна сўрдум: «Ё Расулуллоҳ, уларнинг сифоти нетак турур?» Расул алайҳис-салом айди: «Улар уч турлук турур. Бири озарға менгзар». Сўрдум: «Ё Расулуллоҳ, озар не бўлур?» Айди: «Шом вилоятида бир йиғоч бўлур, узунлуқи юз йигирми аршун. Яна бир турлуқи ҳам юз йигирми аршун. Узуни ва эни баробар турур. Уларға нур ўтру турмас. Яна бири сингар қулоқин тўшанур, сингар қулоқин ўртунур. Арслон, бўри, қаплон, тўнгўз йўлуқса еюрлар. Узлариндин ўзгани ерлар. Улар чиқмишда ўнги Шомда, сўнги Балха бўлур. Машриқ тенгизлари Тор баҳрия дарёсин қамуғ ичарлар». Амир ал-мўъминин Али разияллоҳу анҳу ривоятинча, баъзиси бир қариш, баъзиси явроқ узун. Тирноқлари йитик, бўйлари туслук, иссиғ-совуқдин сақлағутек.

Улар Ёфас ибн Нуҳ алайҳис-салом уруғиндин турурлар. Имом Саъд ривоятинча, охир уз-замонда чиқғайлар. Яъжуж безаки Зулқарнайн син кўпорурда ташқари қолдилар. Имом Қатода ривоятинча, Зулқарнайн йигирми бир қабилаға син боғлади. Бир қабила тошда қолди. Улар бучиқғайлар турурлар. Аммо Имом Каъб ривоятинча, разияллоҳу анҳу, улар Одам ўғлонларида тансуқроқи турур. Одам Сафий уюрда туш кўрди. Нутфаси ерга томди. Мавло таоло ул нутфадин Яъжуж, Маъжужни яратти. Бизга отамиз тарафидин қотилурлар, онамиз Ҳавводин қотилмаслар. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу ривоят қилур, улар ўн улуш турурлар. Тақи Одам Сафий ўғлонлари қамуғ бир улуш турурлар. Аймишлар, уларнинг йийими харт отлиғ екан турур. Тақи бир ривоятда, хартут. Билмаслар, нарса темаслар. Аймишлар, улар бир йилда кўқдин бир йилон инар, қамуғлари ани еюрлар. Ва агар икки йилон тушса кенглик бўлур, бир йилон тушса торлиқ. Андағи мусулмонлар Зулқарнайнга айдилар: «Бўлғайму бизинг бирла улар орасинда бир том кўпорсанг, кела билмаслар. Биз ҳам улардин қутулсак, сенга йиллар хирож бералинг». Фа ҳал нажъалу лака харжан ала ан тажъала байнана саддан. Икки қироат турур. Зулқарнайн айди: «Мавло таоло менга берган неъмат машриқдан мағрибға теги сиз берган хирождин ортуқроқ турур. Ул молга ҳожатим йўқ. Аммо сизлар манга ёри беринг, орангизда том кўпорайин. Улар сизга келмасунлар». Қола ма макканний фиҳи раббий ҳайрун ва аъинуний биқувватин ажъал байнакум ва байнаҳум радман. Улар қабул қилдилар. «Боринг, кирпич келтуринг», теди. Қироат турур. Аатуний зубарал-ҳадид. Келтурдилар, икки тоғ орасинда кирпич менгизлик. Ҳатта изи сава байнас-садаф-айни. Андин сўнг остинда қўйдилар, кўмур менгизликлар қўйдурди. «Қамуғи ўт бўлғунча урунг», теди. Қоланфуху ҳатта иза жаълаҳу нарав. Андин

сўнг айди: «Қитр келтурунг». Қитр эритмиш бақир бўлур. Нетакким, Сулаймон алайҳис-салом қиссасинда ёрлиқар: Ва асалваа лаҳу айвал-қитр. Аймишлар, Мавло таоло бир сел яратти, оқар бақирдин. Ул бақирни темур орасинда қўйдилар, кўрук урдилар. Темур орасинда эриди. Темур тоғ бўлди. Бир кўрғон темур, бир кўрғон қизил бақир. Узасинга ел оша билмаз ҳам ул ўт оша билмаз бўлди. Қола аатувий уфриғ алайҳ қитран ва мас тоёу ан йазҳаруху ва мас татоёу лаҳу вақбая. Аймишлар, икки тоғ ораси юз йиғочлиқ ер эрди. Сувга теги ерни қазурди, элик йиғоч бир томнинг эни бўлди. Темур бирла, бақир бирла қизинга ошурди. Қачон тамом бўлди эрса Зулқарнайн айди: «Бу манинг кучум, қувватимдин эмас эрди. Изи азза ва жалла раҳматиндин эрди». Ҳаза раҳматуи мив раббий. Мавлоно Мажиддин Андигоний раҳматуллоҳи «Тафсир»инда келтурмиш: «Ҳалифаларда бир киши Абу Яъқуб Таржимонийга элик эр бирла беш қачир юки олгун берди. Бориб Зулқарнайнинг саддини кўруб келинг теб. Улар Бағдоддин чиқиб машриқ бордилар. Зулқарнайн саддиға тегдилар. Узунин, энин кўрдилар. Бақир эритган, тош қазганларин кўрдилар. Саддиға Зулқарнайн кириб, чиқиб ишламак учун қапуғ қилмиш эрди, икки тахталиғ. Ул қапуғни ўлчадилар, ўтуз аршун узуни. Яна ул қапуғни боғлаб калидни бир ерда қўймиш эрди. Ул калиднинг ўн секиз тиши бор эрди. Қамуғи темурдин. Уларни кўруб икки ярим йилда яна Бағдодга келдилар. Халифаға айдилар: «Яна қайтурда Самузкендга секиз йиғочлиқ ердин кечиб келдук», тедилар.

Аймишлар, улар тўрт турлук турурлар: бири Яъжуж, бири Маъжуж, бири Масмаъ, бири Кимит. Ҳар кунда садда келурлар. Қаттиғланиб саддини қазарлар кун ёруқи кўрунгунча. Анча кеч бўлур. «Ёвуштук, қолганин тонг бирла келиб тўлғаймиз», теб кетарлар. Тонгласи келсалар Тенгри ёрлиқи бирла бирикмиш. Кунда ишлари бу турур. **Ин шаъа-Алоҳ** темаслар. Қачон уларнинг чиқғу вақти бўлса Мавло таоло уларнинг биринга имон каромат қилғай, мўмин бўлғай. Кеча бўлса: «Ёрин келиб қолганин қилғаймиз», тесалар ул мўмин бўлган: «**Ин шаъа-Алоҳ**», тегай. Тонгласи келса боёқи қазганларитек топқайдилар. Фа иза жаъа ваъду раббий жаъалаҳу даққаъава каана ваъду раббий ҳаққан. Андин сўнг ер юзинда ёйилғайлар. Ҳатта иза футихат йаъжужу ва маъжужу ва ҳум мин кулли хадабин йансилув. Йўлуқганни егайлар, дарё сувин тугата ичгайлар. Ул вақтда Исо ялавоч кўқдин ингай, Дажжолни ўлтургай. Халойиқ қутулуб эвларига ёнмишда Яъжуж ва Маъжуж йўлуқғай. Текма бири тоғдин ошуқуб ингайлар. Исо алайҳис-салом дуо қилғай. Барчаси қарағу бўлуб ўлғайлар, сасиғайлар. Исо яна дуо қилғай, Мавло таоло сув йиборгай. Ул ўлуқларни Муҳитға солғай. Яна тоғларни

курғай, ерни ёзғай. Аймишлар, Расул алайҳис-салом мушрикларга бу қиссани айту берди. Асқоб ул-жаҳфни айту берди. Таврот бирла ўлчадилар — ҳарф ортуқ ўксук чиқмади. Абу Жаҳл алайҳил-лаъна айди: «Саҳирани ҳаза ва Муса тазоҳаро ва иннаа бикуллин кафируи. Яъни бир жоду сенсен, бир жоду Мусо. Анинг учун сўзингиз бир келур, биз сизга кофирмиз тедилар. Яна Зулқарнайн андин тебради. Машрик таба киши йиборди. Уламони, маликларни йиғди. Савол қилди: «Сизлар китоб ичинда ёш узунлиқига ҳийла тонқанингиз борму? Айтинг, ҳийла қилалинг, Мавлоға мутеъ бўлалинг». Бир йигит ура қўпуб айди: «Ман Одам Сафий васият қилған китобда кўрдум, Мавло таоло бирла етмиш бир йўл бор. Қофдин нару қоронгғуда бир чашма бор. Суви сутдин оқроқ, асалдин сучукрак, сариғ ёғдин юмшоқроқ. Ҳар ким андин бир ичим ичса ўлумас қиёматга теги. Яна олимларга айди: «Менинг бирла боринг, ул сувни истагайин». Уламолар айди: «Бизни элтмағил. Борсақ керакмазким, қайтмағаймиз. Ногоҳ бир олим анда қолса тамом олам қорарғай, хароблиғ бўлғай». Уларни қўйди. Яна сўрди: «Йилқи қорада қамуғдин зийракрак қаю турур?» Айдилар: «Қамуғдин тетик, йитик кўзлук қулунламағил қисрақ турур». Зулқарнайн олти минг қисрақ, тақи аймишлар, йигирми минг қисрақ ҳозир қилди. Хизрни икки минг эр бирла йиборди. Хизр айди: «Қоронгғуда черикдин айрилсам иетак қилайин?» Зулқарнайн хазинадин бир гавҳар шабчироғ чиқариб Хизрға берди, тақи айди: «Қачон черикдин айрилсанг, бу гавҳарни чиқарғил. Анинг ёруқлуқида черикни топқайсен». Хизр кетти. Андин сўнг Зулқарнайн тўрт минг эр бирла отланди. Ўғлини ўз ўрнида ўлтуртди. Ўн икки йиллиқ озук кўтарди, қоғанларга айди: «Ман ўн йилда келмасам сизлар ўз йўлунгузни кўрунг». Хизр бориб қоронгғуда юрурда йўл озди, черикдин айрилди. Ул гавҳарни чиқариб юқору кўтарди, бир булоқ кўрди. Бориб ул сувға кирди, гусл қилди, сув ичти. Мавлоға шукр қилиб тебради. Бир неча бориб яна гавҳарни чиқарди, анинг ёруқлиқида черикни топди, ёниб келди. Қоронгғуда юрурда кун ёруқлуқин кўрди. Черикка айди: «Искандар, сиз мунда турунг. Мен борайин, на ажойиб кўрармен» теб. Бир неча борди. Бир баланд сарой кўрди. Саройға кирди эрса бир қуш қарлугоч менгизлик. Ул қуш Искандарга айди: «Мунда не учун кирдинг? Ёруқ жаҳон мулкинга магар қаноат қилмадинг?» Зулқарнайн айди: «Мангу сувин тилаю келдим». Ул қуш айди: «Йипорлиғ тўнлар киймак, бийик бинолар қўпормоқ халойиқ орасида билгурдиму? Зулқарнайн айди: «Билгурди». Қуш бир силкинди, саройнинг учда бири тўлди. Яна сўради: «Чоқир ичмак билгурдиму?» Айди: «Билгурди». Қуш яна силкинди — саройнинг икки улуши қуш бирла тўлди. Яна сўрдиким: «Чангу танбуру қўбуз чалмоқ билгурдиму?» Айди: «Билгурди».

Қуш яна бир силкинди — тамом саройни тутди. Зулқарнайн кўркти. Қуш айди: «Кўрқмағил, ман Иблисман». Яна айди: «Халойиқ калимаи шаҳодатни қўйдиларму?» Айди: «Қўй-мадилар». Қушнинг учда бири қорарди. Яна сўради: «Жанобатдин ғусл қилмоқни қўйдиларму?» Айди: «Қўй-мадилар». Қамуғи қорарди, аввалғи ҳолинға ўврулди. Айди: «Бу сарой устига чиқғил». Чиқди эрса бирагуни кўрди. Бир аёки илгари, бир аёки ортқари.

Сурни оғзига қўюб, юқору кўкка бокиб, урғалу турур. Ул Исрофил эрди. Зулқарнайнға айди: «Ёруқ дунёни қўюб қоронғулуқға налук келдинг?» Зулқарнайн айди: «Мангу сувин истаю келдим, узун яшаб Изига бандалик қилайин тедим». Ул ким эрса Зулқарнайнға: «Бир тош бир мушук боши чоғлиқ, мундин сенга телим илм ҳосил бўлғай», теди. Яна черикка келди, юрурда азоқинға тошлар тегди. «Бу на экан?» тедилар эрса ун келди: «Буни олган ҳам пушаймон бўлур, олмаған ҳам пушаймон бўлур». Бирагу олиб қоронғудин чиқтилар эрса кўрдиларки, қамуғи зумуррад, яшил забаржад эрди. Ул тошким, ул ким эрса бериб йиборди, ани олимларға кўрсатиб сўрди: «Бу тошда не ҳикмат бор?» Айдилар: «Тарозуга тортғил, бир ёнда мун қўйғил, яна бир ёнда ўзга нарса». Андоғ қилдилар эрса ҳар неча бир ёнға тош, темур солдилар, ул ўқ оғир келди. Уламолар тонгладилар. Хизр бир мақомда ўлтуруб кулар эрди. «Бу не ҳикмат турур?», теб сўрдилар эрса, Хизр айди: «Бу тошларни қамуғ кетаринг ва тош ўрниға бир овуч тупроқ солинг». Тошларни кетариб, ўрниға бир овуч тупроқ солдилар эрса, баробар келди. Айдилар: «Бу не ҳикмат турур?» Хизр айди: «Ҳикмат ул турурким, Мавло таоло қамуғ дунё мулкин берди. Анинг бирла тўймассен. Қачон лаҳадга кирсанг бир овуч тупроқ бирла тўярсен». Зулқарнайн бу сўзлардин панд олди. Дунёни қўйди, зоҳид бўлди. Черикка ижозат берди. Аймишлар, қачон дунё мулки анга мусаллам бўлди эрса, онаси битик юборди. *Битикда бу эрди: Ўа малику малактал-билада бил-фурсани фахтаҳид ан тамликал-қулуба бил-иҳсани. Маъ-ниси ул бўлур: «Эй малик, элларни черик бирла эмди қатлатғил. Кўнгулларни яхшилиқ бирла олғайсен. Андин сўнг Заръат ал-Жандалға борди. Анда Мавло таолоға ибодат қилди. Ул ерда вафот бўлди. Олтундин сандуқ ичинда қўюб онаси Искандарияга йибордилар. Аймишлар, Зулқарнайн олам ичинда ободонлиқ телим қилди, бинолар кўпорди. Қустантинияда бир қалъа кўпорди. Етти йўли ўврулмагунча анга кирса бўлмас. Ул қалъанинг сурати бу турур. Ҳисори Қустантиния бу турур.*

БУ ТУРУР. Аймишлар, Румда бир малик бор эрди, явлок жаббор эрди. Дақёнус отлиғ. Вазири бор эрди. Черики телим эрди. Яна бир малик бирла ёгиллашти, санчиштилар. Ул малик ҳазимат бўлди, ўлтурди. Ул маликнинг олти ўғли бор эрди, булун келтурди, топуг келтуртди. Ўзи Тенгриман, оғзига тупроқ, тақи ўзига сажда қилдирур эрди. Бир кун хабар келди, ёғи келур теб. Дақёнус ани эшитиб, кўрқуб титради. Аймишлар, саройда тахт уза ўлтурурда сарой тунглукидин икки мушук урушуб харлашу тушдилар. Дақёнус мушуклар унидин кўрқуб беҳуш бўлди. Бу олти қариндош ани кўруб айдилар: «Бу Тенгри эрмиш, мушукдин налук кўрқар. Биз мундин кеталинг, ҳақиқат Тенгрини тилалинг», теб қочарға кенгаштилар. Тамлихо айди: «Қочар вақт анда бўлурким, чавгон бирла тўп урарда, сарой таба келурда ақрин уралинг, ёзи таба урурда қатиг уралинг». Ул вақтда Дақёнус манзаргоҳин тамошо қилур эрди. Ким эзгу урса хилъат берур эрди. Бир кун бу тилтоғ бирла икки йиғоч ер тўп ура бордилар. Анда ариғ тўнларни солдилар. Жанда тўнлар ёшуруб келтурмиш эрдилар, ани кийдилар. Яланг оёқ бўлуб борурда бир қўйчи йўлуқти. «Қайда борурсиз?» теб сўради. Айдилар: «Тенгрини тилак борурмиз». Қўйчи айди: «Ман ҳам сизинг бирла борурман. Сабр қилинг қўйни иясинга топшураин». Турдилар, қўйни иясинга топшурди. Қўйчининг бир ити бор эрди. Қазқазин отлиғ. Ул ит ҳам уларға иярди. Аймишлар, уларнинг одлари Тамлихо, Игсиг Мино, Мартолус, Сарриниус, Зу Анас, Қўйчининг оти Кафиттинус, итнинг оти Қитмир. Қўйчиға айдилар: «Итингни урғил, ёнсун. Бизга иярмасун. Биз кизланмишда ит урса киши эшитиб келгай», теб. Ёндурди, ит ёнмади. Тош, кесак бирла урдилар, ёнмади. Мавло тасло ул итга тил берди, айди: «Мани не учун ёндурурсиз, сиз борған Тенгриға мен ҳам борурман». Ул сўзни эшиттилар эрса итни тутуб бўюнлариға кўтардилар. Ҳорға кирдилар, ётиб уюқладилар. Ит икки қўлин эшикка қўюб уюқлади. Дақёнус уларни истаб топмади. Бир кун овга чиқти, йироқтин ғор кўрдиким, улар уюмиш эрдилар. Фа зарабнаа ала аазаниҳим фил-каҳфи синивна ададан. Бориб ул ғорға кирди. Буларни кўрди, оёқлари қабармиш, ўзларинга туғ ўрнамиш. Олмиш санди. Дақёнус айди: «Қамуғ халойиқ йиғилса буларға бу иш қилумағай эрдилар. Булар ўз ўзларинга қилдилар», теб ёнди. Мавло ёрлиқи бирла уч юз йилда тўкуз ой ғор ичинда қолдилар. Ва лабису фи каҳфиҳим саласа миатин синивна ваздаду тисъан. Аймишлар, тўкуз ой эрди, Аймишлар, тўкуз кун эрди. Қачон бу кунлар кечти эрса уйғондилар, айдилар: «Неча бўлдиким, мунда ётурмиз?» Тамлихо айди: «Бир кун бўлди». Яна

кунга боқтилар. Ётурда кун бу юзда эрди, энди қайтмиш, нару ўврулмиш. Қола қовлув минҳум кам лабистум қолу лабиснаа йавмай ав баъза йавмиш. Яна айдилар: «Изи аzza ва жалла яхшироқ билурким, неча бўлди». Қолу раббукум аъламу бима лабистум. Яна айдилар: «Бирагуни ярмоқ бирла элга изинг». Фабъасу аҳадакум бивариқикум ҳазихи илал-мадиниати. Айдилар: «Ул борган кўрсун, қаю таом ортуқроқ турур. Ани келтурсун, уларнинг бирла ўз тилин сўзлашсун. Ким эрса билмасун». Фал йанзур аййуҳа азка таъаман фал йаътикум биризикив мив ҳу вал йаталаттаф. Аймишлар, қурралар Қуръоннинг қамуғ ҳарфин санаб икки бўлмишлар «Вал йаталаттаф»нинг иккинчи лоинда Қуръон ярими бўлмиш. Айдилар: «Бу борган кишини билсалар тош бирла урғайлар, ёхуд ўз динларига киюрғайлар. Андин сўнг ўзга қутулмағайсиз». Ийнаҳум ин йазҳару алайкум йаржумукум ав йуъидукум фи миллатихим ва лан туфлеху изан абадан. Тамлихо ярмоқ олди ва чиқти. Телим йиллар кечгани учун йўллар ўзга бўлмиш. Бозор йўлин билмади. Кўнглидин айди: «Ман ҳануз уйқуда юрғаймуман?» Бозорға кирди, этмакчига бор ярмоқ берди. Тарозуға тортидилар, олти ботмон келди. Этмакчи Тамлихоға боқиб айди: «Сан ганж танидингму бўлғай. Мани ҳам ўртоқ қилғил, йўқ эрса маликка айтурман». Тамлихо айди: »Бу не сўз бўлур?». Биз тунокун тоғға чиқуб бордуқ. Қорнимиз очти эрса этмак олғали келдим. Ярмоқ олғил, этмак берғил». Этмакчи унамади. Тамлихони маликка элтти. Малик Ястағод отлиғ мусулмон эрди, раъиятлари ҳам мусулмон эрдилар. Тамлихо бу маликни Дақёнус сақинди. Малик сўрди, не кишисен теб. Тамлихо ўз ҳолин айту берди, тонгладилар. Малик олимларни йиғди. «Китобларда бу сўз борму?», теб сўрди. Бир йигит айди: «Ман китоб ичинда топтим. Дақёнус вақтинда олти йигит қочиб, тоғға кириб, ғор ичинда қолғанлар эрмиш. Тарк рўзгорда хабарлари билгурғай теб». Ястағод малик айди: «Отланинг, бориб кўралинг», теб ғорға яқин келдилар эрса Тамлихо айди: «Сиз ақринроқ келинг, мен бориб Дақёнус эрмасингизни айту берайин, қўрқмасунлар», теб бориб ғорға кирди. «Малик келди», тебди. Дақёнус саниб барчаси беҳуш бўлдилар. Яна бир ривоятда, қамуғ кирдилар. Сўраб сўзлаштилар. Жавоб айдилар, аввалқи ҳолға бордилар.

Аймишлар, ул элда икки турлук халойиқ эрди. Бириси айтур эрди, Тенгри аzza ва жалла жонин тургузур, танни тиргузмас дер эрди. Тақи бир айтур эрди, танни ҳам жонни ҳам тиргузур. Қачон буларни кўрдилар эрса билдиларким, танни ҳам тиргузур эрмиш. Қамуғ имон келтурдилар. Бурунқи мўъминлар айдилар: «Ул ғор уза работ қўпоралинг». Сўнгги мўъминлар айдилар: «Масжид қўпоралинг». Масжид қўпордилар. Қолал-лазина ғалабу ала амриҳим лаваттахизавна алайҳим масжидан. Яъфунийлар айдилар:

«Улар учагу турур, тұртунчилари ит турур». Ястурыйлар: «Бешагу», тедилар. «Олтинчилари ит». Сайақулуна саласатун робиъухум калбухум ва йақулуна хамсатун садисухум калбухум. Ул сўзлари сизик турур, яқин эрмас. Мўъмин теги турур. Секизинчилари ит. Ражман бил-ғайб. Айғил, эй Муҳаммад, Изимиз билганрак турур. Сонларини билмаслар, магар оз ким эрса билурлар. Ва йақулуна сабъатун ва самивухум калбухум. Айғил, эй Муҳаммад, Изимиз билганрак турур, сонларини билмаслар. Магар оз ким эрса билур. Қул раббий аъламу биъиддатиҳим ма йаъламухум илла қалил. Абдуллох ибн Аббос разияллоху анху айтур, ман ул оз ким эрсалардинман теди. Ман билурманким, етагу турурлар теди. Секкизинчилари ит турур. Аймишлар, етагу эрдукинга далил ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар: Қола қонлув мивхум кам лабистум. Бу сўрган бирагу турур. Қолу лабиснаа йавман теган учагу турурлар. «Қолу» айтур жамеъ лафзи уза. Яна ёрлиқар: Қолу раббужум аъламу бима лабистум. Муни айғанлар ҳам учагу турурлар. Мунда ҳам «Қолу» айтур. Агар жамъ қилсақ етти бўлур. Аймишлар, Жаброил йилда икки йўли келиб уларни соғдин сўлга звирур эрди, ёнлари ерда чуримасун теб. Аймишлар, горнинг оғзи шимол таба эрди. Кун тегмасун улар кўлакада турурлар. Мавло таоло ул тоғда кўркунч хайбат яратти. Аймишлар, Мавло таоло уларға ходимлар мусаллат қилди. Хидматларин қилурлар, тирноқларин кесиб, сочларин қирқарлар эрди. Аймишлар, Муъовия уларни кўрайин теб ўгради. Яқин келди эрса, тош бирла оттилар. Ким эрсани кўрмайин ёнди.

ҚИССАИ АСҲОБ УЛ-ФИЛ.

Аймишлар, Маккадин Шом вилоятиға ариқиш борди. Сотиг қилиб ёндилар. Ёнмишдин сўнг бир неча адабсиз ўғлонлар уларнинг Саржон отлиғ бутларин ўтға куюрдилар. Аймишлар, қосид куйдурмадилар, аммо ўз яроғлариға ўт урмишда ўт сачраб кўйди. Ул бутнинг ичи йиғоч, тош, олтун эрди. Маликларининг оти Асмаҳа, куняти Якшум эрди. Анга хабар қилдилар, қазғулуг бўлди. Аймишлар, Яман чериги улуғлари келиб айдилар: «Эй малик, қазғурмағил, ўз молимиздин санга тирихон қила бералинг, аввалқидин эзгурак. Тақи Маккага бориб, бизга не қилдилар эрса, биз ҳам уларнинг Каъба отлиғ эвларин хароб қилалинг, молларин олалинг, ўғул-қизларни асир қилиб келтуралинг». Малик телим черик йиғди. Ул черикка Абраҳа ибн Асрам, Абраҳа Сабоҳни сархайл қилдилар. Тўқушға ярасун теб яғанлар бердилар. Бу Абраҳа черик бошлаб келди. Маккага бир кунлук ер қолиб эрди,

тушдилар. Абдул Муталлибнинг тевалари анда эрди. Улар ҳам билур эрдилар, қамуғ теваларин олдилар. Тевачи қочиб Маккага келди ва айди: «Эй Макка аҳли, сони сақиши йўқ черик келди Маккага бузғали, ўғул-қиз асир қилғали». Абдул Муталлиб отланди, ул черикка келди. Абдул Муталлибнинг ул черикда бир неча дўстлари бор эрди. Уларга айди: «Аввал мандин бошладингиз, теваларни менга беринг». Айдилар: «Бу кун берсак тонгла яна олурмиз. Каъбани бузғали, ўғул-қиз асир қилғали келдук. Сен теваларни қўларсен, Каъбани налук қўлмассен». Абдул Муталлиб айди: «Теваларни ўзум учун қўлармен. Каъбани ияси бор, сақлағай». Теваларни бердилар, олиб Маккага кирди. Абдул Муталлибнинг элиндин нур балқиб Каъба томонга тушди. Айди: «Эй қавмим, севинч сизга, Мавло таоло Каъба халқиға нусрат берур». Айдилар: «Недин билдинг?» Айди: «Бу нур кимда бўлса Мавло таоло анга нусрат берур». Андин сўнг қурайш улуғлари Абдул Муталлибга йиғилдилар. «Бек қилалинг», теб кенгаштилар. Текма бири бир сўз айди. Абдул Муталлиб айди: «Манинг сўзим ул турурким, текма биримиз бир тева чиқаралинг. Каъба учун бир черикка йиборалинг. Улар теваларни бўғузлаб егайлар. Мавло таоло кифоят қилғай». Узғалар ҳам бу назирни савоб кўрдилар. Текма бирлари бир тева чиқариб черик таба сурдилар. Ҳабашийлар йиғилиб тева-ларни улаштилар. Бўғузламасдин бурун қилич бирла чоптилар ва пора-пора қилиб таладилар. Ул кун анга машгул бўлдилар эрса Макка халқи қамуғ элдин чиқиб қочтилар. Тонгласи Маккада Абдул Муталлибдин тақи бир кўзсиздин ўзга киши қолмади. Қамуғ тоғ ўнгуларига кириб қизландилар. Абдул Муталлиб ул кўзсизнинг қўлин тутуб Ҳиро тоғинга чиқти. Бир кеча таваққуф қилдилар. Черик ҳам отланиб Каъбани хароб қилғали ўгради. Ул замон ҳавода сонсиз, сақишсиз қушлар кўрунди. Қамуғи оқ. Азоқлари, тумшуқлари қизил. Текма бирининг тумшуқинда бир тош, тупроқдин пишурулмиш. Бақла андозасинча учуб келдилар. Каъбани бир ўврулдилар. Андин сўнг ҳавода йиғилиштилар. Абдул Муталлиб айди: «Мундоғ қушларни кўрмишим йўқ, нега келдилар эркан». Ул кўзсиз киши айди: «Маккага нусрат берғали келдилар бўлғай». Тамом йиғилгандин сўнг черик таба ўградилар. Ул замонда кун юқори ошмиш эрди. Абдул Муталлиб айди: «Черик кеч қолди. Ҳалок бўлдиларму эркан», теб. Кўзсиз не теб Маккага кирди. Хавф бирла ким эрса йўлуқуб захмат бермасун теб. Ким эрса йўлуқмади. Черик тушган ерга бориб кўрдилар. Черик қамуғи ўлмиш. Ҳеч тирик киши қолмамиш, қамуғ қуруған яфроқтек бўлмиш. Фа жаълаҳум каъасфин маъкул. Аймишлар, Мавло таоло қамуғини ҳалок қилди, йилқи қоралари қолмади.

Ривоят қилурлар, Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоху

анҳумо, Уммаҳони эвинга кирдим. Бир соғу ул тошдин кўрдум, улуглуғи бақла андозасинча: ўртанчаси нахуд андозасинча, кичиги ясмук андозасинча. Аймишлар, ул тошлар уза сариг хат бирла бир от битиклик эрди. Текма бир эр сайи бир қуш тумшуқинда бир тош. Ул қуш ул тошни отса битилганнинг табасинга тегар. Андин ўтуб, отидин ўтуб, икиларин ҳам ҳалок қилур эрди. Ул қуш оти битилгандин ўзгани узмас эрди. Оти битилган агар черикдин ғойиб бўлмиш бўлса, ул қуш ани излаю бориб, турган еринда тош бирла уруб, икисин ҳам ҳалок қилур эрди. Аймишлар, Абдул Муталлиб андоғ кўрди эрса тўнларин, силоҳларин, олтун, кумушларин йиғиб икки улуш қилди. Бир улушни кўзсизга берди, бир улушни ўзи олди. Чуқур қазиб кўмдилар. Андин сўнг икагу Маккага келдилар тақи мундой қилиб: «Келиб кўрунг, Мавло таоло душманларингизни нетак ҳалок қилди». Қамуғ Макка халқи келдилар. Уларнинг молларин олдилар. Аймишлар, қирқ йилга теги йиғар эрдилар. Аймишлар, қирқ йилга теги чодир йиғочларин куюрди. Аймишлар, асҳоб ул-филдин қолган ингғирчоқларни Абдул Муталлиб рўзгоринга теги куйдурди, туганмади. Муҳаммад расулуллоҳ аҳдинга теги туганмади. Абу Бакр Сиддиқ рўзгоринда ҳам туганмади. Амир ал-мўминин Умар разияллоҳу анҳу вақтинда туганди. Алам тара кайфа фаъала раббука биасҳабил-фил. Аймишлар, ул яған Абдул Муталлибга сажда қилди. Қамуғ тонгадилар, анинг учунким, маликлардин ўзгага сажда қилмас эрдилар. Аммо уламо аймишлар, сажда Абдул Муталлибга эрмас эрди, элниндаги нурга эрди. Ул нур Муҳаммад расулуллоҳ нури эрди. Аймишлар, бу қисса Муҳаммад расулуллоҳнинг валодатидин йигирми уч йил бурун эрди.

ҚИССАИ ВАЛОДАТИ МУҲАММАД РАСУЛУЛЛОҲИ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ.

Ул лаъамрука тожлиғ, лав лаака лама халақтул-афлақ хирожлиғ, жаҳидил-куффара вал-мунафиқин жиҳодлиғ, ва ласавфа йўтика раббука фа тарзо муродлиғ, муҳаллиқина руъсакум бошлиғ, кунту набийан ва Аадаму байнал-мааи ват-тийни ёшлиғ, ваз-зуҳа элинлиғ, вал-лайли иза сажа сочлиғ, ва йақулуна ҳува узунун қулоғлиғ, фа равҳун ва райҳанун бурунлиғ, қад наро тақаллуба важҳака юзлук ва ла таъду айнака кўзлук, ва ма йантиқу анил-ҳава сўзлук, алам нашраҳ лака садрак кўкуслук, анқаза захрак орқалиғ, тоҳа ма анзална алайкал-қуръана литашқо қадамлиғ ва ла тажъал йадака мағлулатан ила унуқика иликлик, ла уқсиму биҳазал-балади элик, билисанин арабийин мубинин тиллик, ва аннаҳу ламма қома абдуллаҳи бўйлиғ.

Адиз кўкни боши уза живож вас-самаъа баяйнаҳа
бнайдн ва ниваа ламусиъун қилдилар. Яғиз ерни қадами
остида бисот қилдилар, вал-арза фарашнаҳа фа ниъмал
маҳидун. Ёзуқ иккиннинг табиби, яратган Оллоҳнинг ҳабиби
Муҳаммад Расулуллоҳи алайҳис-салоту ват-таҳийят.

Олди таркин, берди эрса ҳақ рисолат хилъатин,
Отланиб кезди тун ичра ики олам мулкатин.
Тўрт булун(г) олти жиҳатдин секкиз ужмоҳ бўлғуға,
Етти иқлимда ўғарлар кунда бешар навбатин.
Кўкдаги жумла малойик кеча кундуз равъасин,
Ўврулуб ой, кун қилурлар кеча-хундуз хидматин.
Бир ишорат бирла ёрди ойни эрнин тебратиб,
Сўзлари чин теб тануқлуқ берди Қуръон умматин.
Қоба қавсайинда буроқин булди эрса розлашиб.
Қоб қаёшин ортурубон қўлди осий умматин.
Кусаюр эрди жамолин анбиё мурсал қамуғ,
Ўзитек ўзга ялавоч булмади Ҳақ қурбатин.
Бу кун «аллахумма сала» тегил эшитиб отини,
Ёрин анда ичар эрсаиғ кавсарининг шарбатин.

НАЪТУ ОХИРУН НАБИЙ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Тенгримизга чин топуғсоқ одабийлар билгаси,
Туб ялавоч улуги ҳам совчиларнинг тамғаси.
Анбиё, мурсал қамуғнинг ўнги ҳам сўнги учун,
Илгаридин кўрмишитек кўрди анинг орқаси.
Юз ўвруруб ёрлиқидин ёнди эрса тўнг араб,
Тил очиб берди тануқлуқ ингани ҳам буғраси.
Ишлари бирла уманса Макка ичра йиғилишиб,
Ўзи тўлун ой менгизлик юлдуз эрди теграси.
Тўнг биликлик оч кечурган қурсоқинга тош тикиб,
Булмади буғдой ошини ҳам йўқ эрди арпаси.
Ўзи фаршда, оти Аршда ҳиммати андин адиз,
Юзи кундин кўп ёруқроқ адни ойнинг эғмаси.
Қўлгани маҳшар кунинда умматининг ёзуқи,
Мингани меърож тунинда эрди ужмоҳ йўргаси.
Раҳматин лил-оламин теб айди Раҳмон раҳматин,
Текмалар қайда билурлар ҳам Расулнинг иззатин.
Ўғди, мо зағал басар теб ўз каломи ичра ҳақ,
Анбиё, мурсал қамуғдин анинг аъло ҳимматин.
Уюқлаюрда Мустафони элтгучиман тегучи,
Сидрадин ўтмишда ҳайрон қолди, билди ҳурматин.
Келди кавнайини кезибон топти иссиғ ўрнини,
Тонглашиб қолди халойиқ қодир Оллоҳ қудратин.
Ман Муҳаммад умматиман теко ёлган сўзлама,
Не Уғон топуғин қилўрсен, не Расулнинг суннатин.
Фағислу анинг амрини тут, ҳофизў ҳукмин кезар,
Андин анинг уммати бўл, топ саҳоба суҳбатин.

Турма Фориғ кунда саллу хамсанжам, ишин битур,
 Кўрма дунё эмгакин сен ҳам қиёмат ҳайбатин.
 Ушбу мунглағ освийларга ул нетак ёлушмасун,
 Беш намозни ўтаюрлар ҳам букюрған суннатин.
 Ё Илоҳий, Аҳмад отлиғ Мустафонинг ҳурмати.
 Ул бўлуғ ҳолда айирма биздин имон давлатин.
 Кўрмадўк кўрклук жамолин кусаган дувёда ҳам,
 Рўзи қил, ё Раб, кўралинг ёрин анинг равзасин.
 Ким бу кун жон бирла теса аллоҳумма саллини,
 Ёрин ужмоғ ичра есун турлуқ алвон неъматин.
 Бармоқи сандуси бирла ой лиқосин ёрғучи,
 Кечмади Чин – Мочин ичра ўзитек чин ёрғучи.
 Ул думонтек кўп тумен тўғ тургузуб юз минг араб,
 Келмишинда бир овуч туфроқ отибон турғучи.
 Ул қаттилик ичра тошман янгли душман кўнглини.
 Эзгулук бирла ўн уч йил Макка ичра турғучи.
 Ул кўруб минг мўъжизани юз чевурган душманин,
 Онгсизин ол қони бирла туфроқини қорғучи.

Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдул Муталиб ибн
 Ҳошим ибн Абди Манноф ибн Қусай ибн Килоб ибн Мурра
 ибн Каъб ибн Лувай ибн Адий ибн Ғолиб ибн Фихр ибн
 Молик ибн Назр ибн Ҳузайма ибн Мудрика. Ва умму
 Зубайр Сафиййа бинт Абдил Мутталиб. Ва умму Алийй
 ибн Аби Толиб Фотима ал-кубро бинт Асад ибн Ҳошим. Ва
 умму Саъид Ҳамия бинт Суфён ибн Абди Шамс ибн Абди
 Манноф. Ва умму Усмон Арва бинт Қурайз ибн Рабиъа
 ибн Ҳусайн ибн Абди Шама ибн Абди Манноф. Ва умму
 Саъид Фотима бинт Наъжа ибн Умая ал-Хзоъия ибн
 Саҳаратун нисаи. Ва умму набиййАамина бинт Ваҳб ибн Абди
 Манноф ибн Заҳра ибн Қусайй Килаб. Ва умму Абдирраҳ-
 ман ибн Авф ибн Ҳорис Уммунниса бинт Авф ибн Ҳорис
 ибн Мурра. Ва олажаҳу ибн Абдиллаҳ ибн Усмон ибн Ҳимр
 ибн Каъб ибн Саъд ибн Таййим ибн Мурра. Ва умму
 Ҳирбоҳ ибн Абдиллоҳ ибн Қирт ибн Разоҳ ибн Адийй ибн
 Каъб.Солиҳа Саъба ибн Абдиллаҳ ибн Од ибн Молик ибн
 Жарроҳ ибн Нодим. Ва умму Омар Ҳумайра бинт Ҳошим
 ал-Муғиро ибн Абдуллоҳ ибн Махзум ибн Ғолиб. Ва Абу
 Убайда ибн Мурра ибн Омир ибн Абдиллаҳ Жарроҳ ибн
 Ҳилол ибн Назр.

Хабарда андоғ келурким, бир кун Мустафо алайҳис-
 салом Жаброилдин савол қилдиким: «Ё ахий Жаброил,
 сенму ёшга улурсен, ё манму?» Жаброил айди: «Ё Расулул-
 лоҳ, мана кенду ёшимни тажраба қилмишим йўқ, аммо бир
 юлдуз бор, Нашрдамўқ отлиғ. Ўтуз минг йилда бир туғар.
 Анинг ўтуз минг йўли туғганин кўрубман». Расул айди:
 «Менинг ёшим сандин улуғ эрмиш, анинг учунким қамуғ-
 дин бурунроқ манинг нуримни Мавло таоло яратти». Қола
 алайҳис-саламу. Муқаммад нури сафати Одам қиссасинда

этилди. Ул нур аввал ужмоҳда Одам элнинда эрди. Одам элнинда Ҳавво раҳминга борди. Яна Шис элнинг келди. Мундаг-ўқ оталар элнинг оналар раҳминга, оналар раҳминдин ўғуллар элнинг ўрулу эрди. Навбат бирла Абдуллоҳга теги. Ул нурни қамуғ кўрар эрдилар. Муҳаммад расулуллоҳ эрдукин қамуғ билур эрдилар. Қоҳинлар, мунажжимлар бу замонда чиқғуси теб айтур эрдилар. Қамуғ эр, хотун ул нур кусаюр эрдилар.

ҲИКОЯТ

Шом вилоятиндағи маликнинг бир Фотима отлиғ қизи бор эрди. Эрдин тул қолмиш эрди. Ул не кусаб, қуллари, топғучилари бирла телिम мол юклаб, Мақкага келди. Эл қироғида чодир тикиб ўлтурди. Абдуллоҳ овға чиқиб, ёниб келуринда ул чодирни кўрди. «Бу не эркан, кўрайин», теб чодирга келди. Фотимаи Шомия Абдуллоҳ элниндағи нурни кўрди. Рағбат қилиб ўтру юрди. Абдуллоҳни чодирга тушурди. Бир тева сўйди. Таом егандин сўнг узрлар қилиб ўзин анга арза қилди. «Шом вилоятиндин санга бўлайин теб келдим. Сўзумни қабул қилғил, мани никоҳ бирла олғил», теди. Абдуллоҳ айди: «Ман бу замон ёзидин келурман. Эвга борайин, Аминани кўрайин. Никоҳ тилаб сени олайин», теб отланди. Фотима ул сўзга севунчлук бўлди. Никоҳ яроғин қила бошлади. Абдуллоҳ эвга бориб Аминага қовушди. Ул суҳбатда ул нур Амина раҳминга кечти. Андин сўнг Абдуллоҳ Фотима сўзин отаси Абдул Муталлибга айтди. Абдул Муталлиб: «Олғил», теди. Абдуллоҳ отланди, Фотимага келди. Фотима ул нурни Абдуллоҳ элнинда кўрмади, айди: «Эй Абдуллоҳ, Шом маликлари мани кўлдилар. Мол товар арза қилдилар. Ман уларни қабул қилмадим. Ман санинг учун келмай эрдим. Ул элнингдағи нур умидига келиб эрдим, эмди ул нурдан маҳрум қолдим», теб оҳ тею инграну отланиб йўлига кетти. Ул вақтда Амина Муҳаммад расулуллоҳга юклук бўлди. Олти ой кечти эрса отаси Абдуллоҳ ўлди, Амина тул қолди. Ўзин томға уруб, зор инграб айди: «Бу сўнгукумдағи азизни не қилайин, туғмушдин сўнг нетак сақлайин, ўғлум тею илкимдин ким олғай, улғармишда кимни отам тегай», теб йиғлади. Абдул Муталлиб кунда Амина қатага кириб ўлтурур эрди. Айтур эрди: «Эй азиз келиним, кўп қайғурмағил. Биз қамуғнинг иззати ҳурмати ул сандағи азиз турур. Отаси Абдуллоҳ борди, эрса ўш ман отаман. Кун саю Каъбага борурман, Изи азза ва жаллани ўқирман, ул азизни бизга саломат топшурғай теб тилаюрман». Тўқуз ой ўн кун тамом бўлди эрса душанба кечаси Абдул Муталлиб Амина эвинга кирди. Кўрди, ёлғуз ўлтурур, қазғулуг. Абдул Муталлиб айди: «Не учун қазғулугсен?»

Амина айди: «Нетак қазғулуғ бўлмағайин! Ман эвда ёлғуз ўлтурур эрдим, бир ким эрса келиб айди: «Эй Амина, бу тун ул тун турурким, ул сўнгу кундаги азиз вужудға келгуси, кўпқил бошингни, бўюнгни ювғил. Ким эрсани ўзунга ёвутмағил». Абдул Муталлиб ани эшитиб, кўзлариндин қатарот равон қилиб айди: «Эй қизим, нетак тедилар эрса андоғ қилғил. Ман Каъбаға бориб Каъба халқасин тутайин, эшикка бошим кўяйин, Каъбанинг тенгрисиндан тилағайин, бўлғайким ул амонатни бизга қовуштурғай. Қизим Отикага айтайин, келиб сенинг қатингда турсун», теб кетти. Амина бошин ювди, ариг тўнлар кийди, йиғлаю ўлтурди. Тун яримни бўлди эрса өғрик, сизлоғ йўқ эркан сақфи ҳавоға кўтарилди. Олам равшан бўлди. Кўрдиким, жумла махлуқот ҳавода йиғилиб турурлар. Улар барчаси Абдуллоҳ ибн Абди Маннофнинг қизлариға менгзаюрлар. Амина айтур: «Ман уларнинг жамолларин кўруб тонгладам, ҳайрон бўлдум, ўзумдин кетдим. Бириси айди: «Бизга нега боқарсен, биз қамуғ топуғчи юмушчилармиз. Жаннати адндин топуғ қилғали келдук. Бизни қўйғил, анга боқғилким, фахри олам ул турур. Биз қамуғимиз анинг туфайли турурмиз. Анинг бирла кўзунг ёдурсун». Боқдим эрса ўғлон туғмиш. Сўл илки бирла ўт андомин тутмиш, манинг кўзум анга тушмасун теб. Тақи соғ илкин кўзунга ўртмиш, мани кўрмайин теб. Дарҳол бошин саждаға кўюб сажда ичинда сўзлаю бошлади. Қулоқ кўйдум эрса умматий, умматий теюр. Илик узатиб ювайин тедим эрса, эв мунгушиндин ул келди: Ҳой Амина, ул ариғ, силиғ турур, қўл тортғил, теб. Устун боқдим эрса эв сақфи очилмиш. Бир кесак оқ булут инди, ўғлонни олуб ҳавоға ошурди, кўрунмас бўлди».

Аймишлар, ул булут Расулға хос мўъжиза эрди, Таврот, Инжил, Забурда Расулнинг сифати битиклик эрди. Ул булут аввалдин охирға Расул бирла эрди. Расул қачон қазойи ҳожатға муҳтож бўлса ул булут қолиб эрди. Ул булут элтиб, ужмоҳ ҳулласинга буркаб, йиғизлар муаттар қилиб, кўзларинга сурма тортиб, сочларин ўруб, ужмоҳ ҳулласинга йўрғаб, келтуруб онаси ўнгинда кўя берди. Аймишлар, ҳеч одамий Расул ҳожатини кўрмади, ўғлонлик ҳолинда. Қачон улғайди эрса ҳожатин ер ютар эрди. Ул булут ҳаво иссиғ бўлса Расулға кўлака қилур эрди, сувсаса сув келтиур эрди. Қачон ёлғуз бўлса, ул булут амома менгизлик боши уза туруб сўзлашур эрди. Бу ул аломат эрдикким, қамуғ тарсо ва жуҳудлар Расул чиқаринға мунтазир эрдилар. Ул вақтда Расулнинг аммаси Отика келиб ташқарида ўлтурди ва «Ҳолинг не?» теб сўрди. Амина айди: «Эй Отика, севинч сенга. Ўғлум бўлди, кирғил. Ажойибларни кўргил, санга айту берайин». Отика эвга кирди. Амина кўрганларин, ҳурлар келганин, эв сақфи очилганин, булут кўтуруб элтганин қамуғ айту берди.

Отика айди: «Ўғлон қани?» Амина айди: «Қамуғдин ажабрак улким, ман илик тегургали қўймадилар. Бир оқ булут инди, ўғлонни билмасман қайда элтти», теб йиғлади. Бу сўзда эрдиларким, булут ёниб келди. Ўғлонни Кавсар суйи бирла ювуб, кўзига сурма тортиб, ужомоҳ йизиглари бирла муаттар қилиб, ҳарирга йўрғаб, келтуруб Амина ўнгида қўйди. Отика айди: «Севунмишдин сачраб қўптум, ўғлонни олиб қўйнуьга суқтум. Андоғ хуш йизиглар кўрдумким, дунёда андоғ йизиг кўрмишим йўқ эрди. Ул тунтек дунёда тун кечмади. Ул тун кисролар тоқларидин кунгурлар йиқилди. Шом маликларининг айвонлари емрулди. Қайсарларнинг қасрлари бузулди. Қамуғлар ўти ўчти, ер юзиндина не бутлар бор эрса қамуғи юзин тушди. Қамуғ шайтонлар ер юзиндин атрофи оламға мутафарриқ бўлдилар. Зилзила зоҳир бўлди. Қўрқунчдин Қоф тогинга сиғиндилар. Нопоклар йиғилиб Иблисга келдилар. «Бу не ҳол турур?» теб сўрдилар. Иблис айди: «Бу кеча ҳазратнинг муқарриблари Таҳома таба инарин кўрдум, Муҳаммад дунёга келди бўлғай. Боринг, хабар келтуринг», теди. Шайтонлар Таҳома таба бордилар. Фаришталар кўрдилар, қанит қанитға тўқуб ҳавода турурлар. Игна киргунча очуқ йўқ. Илгари бориб, англатинг тесалар, фаришталар ўтлуғ тўпузлар бирла уруб қовдилар. Шайтонлар келиб Иблисга кўрганларин айдилар. Ул малъун айди: «Муҳаммад саллолоҳу алайҳи ва саллам дунёга келмишининг нишонаси турур». Айдилар: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам ким бўлурким, анинг келуриндин қайғурурсен?». Ул мардуди лаъин айди: «Манинг уза бу тундин қатиғроқ тун йўқ. Бу ул эр турурким, минг етти юз кибрлик миллатини анинг йўқ этар. Бу ул ялавоч турурким, қамуғ ялавоч шарияти анинг бирла мансух бўлур. Бу ул эр турурким, Мавло таоло кулларида бирагу минг йил, ё ўн йил кофирлик қилса, бир соат анинг йўлига кирса қамуғ кофирлиги йўқ бўлур. Бу ул турурким, анинг умматинда бирагу бизга иярса ва умрини ботил иш бирла кечурса, бир замон пушаймон бўлса тақи бир йўли Муҳаммадга салавот йиборса Изи азда ва жалла қамуғ қилмишини кечуруб ёзуқларин ёрлиқар. Бу ул эр турурким, қиёмат куни бўлса, оманна биҳи ва саддақно — туман минг осий анинг дудоқ тебратмаги бирла ёрлиқағай».

Келдук баёқи сўзга. Ул «вамонки», Муҳаммадин булут келтурди. Амина ўғлонга эмукин берайин теди эрса олмади. Отика айтур: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам ялавоч бўлгандин сўнг сўрдум. «Ё Расулulloҳ, ул кун онанг сутин налук эммадинг?» Айди: Онамдин айрилурумни билур эрдим, сутин эммадим, юзин кўрмайин тедем». Аймишлар, етти кун кечти, сут олмади. Яна аймишлар, йигирми беш кун кечти, сут олмади. Абдул Муталлиб ҳайрон қолди. Амина ул қайғудин оғриб ўлди.

Расул отасиз эрди, онасиз қолди. Бруқ жақон Абдул Муталлиб уза қорарди. «Уғлум ўлди, келиним ҳам ўлди. Отасиз, онасиз ўғлонни ман нетак асрайин», теб йиғлади. Андин сўнг ўғлонни дояга бердилар.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМНИ АВУРТАҒА БЕРГАН СЎЗЛАРИ.

Арабда бир қабила бор эрди, бани саъд отлиғ. Текма йил улардин урағутлар келиб Макка халқиндин сут бергали ўғлон элтур эрдилар. Бу йил келиб ўғлон олдилар. Муҳаммадни отасиз, онасиз теб ким эрса қабул қилмади. Абдул Муталлиб ожиз бўлди. Бир аврат бани саъд қабиласиндин Ҳалима отлиғ, эри Ҳорис отлиғ, укуш аёллари бор эрди, чиғой эрди. Дунеликда бир қўтир инган теvasи бор эрди. Қамуғлари анинг сути бирла овқат кечурур эрдилар. Абдул Муталлиб айди: «Эй Ҳалима, бу ўғлумни олиб сут бергил. Мен санга онча шафқат қилайинким, вақтинг хуш бўлғай». Ҳалима айди: «Эй содати араб, ўғлунгни жон бирла тимор қилайин. Агар нарса берсанг, бермасанг ҳурматинг, изээтинг манга бас турур. Эвга борғил, сўнгунча борайин», теди. Мақсуди ул эрдиким оталиғ, оналиғ тилар эрди. Топсам олайин теб топмади. Эринга бориб айди: «Ул ўтсузни олайин, қабила бўлмағай бори», Ҳорис: «Оағил», теди. Икагу Абдул Муталлибга бордилар. Кўрдилар, йигирми беш кунлук ўғлонни илайинда тутуб ўлтурур. Абдул Муталлиб айди: «Эй Ҳалима, ваъдага вафо қилғил. Манинг ўғлумга сут бергил. Отасиз, онасиз темагил. Мен ота ҳам онаман». Ҳалиманинг кўзи ўғлонга тушди эрса: «Жоним бу ўғлонга фидо бўлсун. Мундоғ исиг юзлук ўғлон кўрмишим йўқ», теди. Бу Ҳалиманинг соғ эмуки онадин туғғали қуруқ эрди. Ўғлонлариға сўл эмуки сутин берур эрди. Ўғлонни олди, сут бергали сўл эмукин берди, олмади. Отика айди: «Эй Ҳалима, бу ўғлон йигирми беш кунлук бўлди сут кўрмиши йўқ. Яна бир қавлда, йигирми етти кун бўлди, оч турур. Бу ўғлонда ажойиб нарсалар кўрармиз». Ҳалима соғ эмукин берди эрса олди. Қуруқ эмуқдин Мавло қудрати бирла оқар сувтек сут оқа бошлади.

САВОЛ: Ҳикмат не эрдиким, ўғлон сўл эмукин олмади?

ЖАВОБ: Сўл эмукин олсам ўғлонлариға қўноқ бўлмиштек бўлурман. Соғ эмукин эмайин, қўноқ ҳам бўлмағайин. Соғ эмуқ сути хос манинг турур. Улар мундин эмсунлар, манга қўноқ бўлсунлар.

Ҳалима ул мўъжизани кўруб, эрига келиб (айди), андин сўнг ўғлонни олдилар. Ўз қўтур теваларига миндурдилар. Тева қўпқач қўтури тўкилди. Оруқ эрди семиз бўлди, сути оқа бошлади. Йўлға кирдилар, бурун кетган арқиш эвлари-

га бурун бордилар. Қаю қабила бу тевани кўрди эрса тонглади. «Ул кўтур, сутсиз тева эрмасму?» тедилар. Булар айдилар: «Бале, аммо бу ўғлон баракотидин мундоғ сутлук, кўруклук бўлди», тедилар. Йил сайи ўғлонни Маккага келтурур эрдилар. Абдул Муталлиб уларға атолар, хильъатлар бериб ёндурур эрди. Мундағин тўрт яшади. Ҳалима ўғлонларин ёзиға кўй-кўзи кузатғали йиборур эрди. Муҳаммадни йибормас эрди. Бир кун Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам айди: «Эй она, бу қариндошларим кунда қаёнға борурлар?» Ҳалима айди: «Кўй-кўзи боқғали борурлар». Муҳаммад айди: «Манима йиборгил, қариндошларим бирла борайин». Ҳалима айди: «Ман сани ёзиға йибормасман, аммо сен борурман тесанг, йиборайин», теб яроғ қилиб ўғлонлари бирла йиборди. Тақи айди: «Муҳаммадни эмгатманг, оч кўйманг, ирикса манга бот олиб келинг». Бир йиғоч ер чиқтилар эрса, икки оқ қуш ҳаводин иниб, Муҳаммадни ўғлонлар орасиндин олиб, ҳавоға ошурдилар. Бийик ерга элтиб кўйиб, Расулни орқан ётқуруб кўкрагин ёрдилар. Юрагини чиқариб бир олтун ташт ичинда ювдилар, яна еринда ўрнаттилар. Олтун игна бирла ярасин тиктилар, қанот бирла сивадилар. Ул икағуда бири Жаброил эрди, яна бири Меккил эрди. Ҳалима ўғлонлари ани кўруб кўрктилар. Йиғлаю оналарига келиб айдилар: «Эй она, икагу келиб Муҳаммадни биздин айирдилар. Элтиб, қорнин ёриб ўлтурдилар». Ҳалима юзин йиртиб, фарёд қилиб, бош-оёқ яланг келди. Муҳаммадни кўрди, беҳуш бўлуб ётур. Унгинда сув кўйган ери ул турур, қорнинда ёрган нишони белгулук. Қурайшлар ани зшитиб, отланиб келдилар. Ул Муҳаммад бу турур теб ёрлиқар. Алам нашраҳ лака садрак. Андин сўнг Муҳаммадни Ҳалима ўзи қатида сақлағали кўрқти. Келтуруб Абдул Муталлибға топшурди. Абдул Муталлиб Ҳалимага телим атолар, хильъатлар берди. Узрлар қилиб ёндурди. Расулни Абдул Муталлиб азиз тутар эрди. Қачон Каъбада ўлтурса Муҳаммадни олиб ўлтурур эрди. Қурайшнинг рустолари Муҳаммаднинг теграсига келур заҳралари йўқ эрди.

Аймишлар, бир кун Абдул Муталлибнинг ўлтурур ерин ануқлаб турурда Расул келди. Қурайш улуғлари қамуғ ўлтурур эрдилар. Ким эрса илтифот қилмайин Абдул Муталлиб ўрнида ўлтурди. Ходимларнинг ёндурғу заҳралари йўқ эрди. Абдул Муталлиб келди эрса ходимлар Муҳаммадни кўпоруртек бўлдилар эрса Абдул Муталлиб манъ қилди. Айди: «Ул ўрунға бу лойиқтурур». Расул тўрт яшаганда Абдул Муталлиб оғриқ ётти. Билдиким, ўлум оғриқи турур. Дунёдин борғу вақт бўлди. Тўрт ўғлин ундади. Бири Абу Лаҳаб. Иккинчи Аббос. Учунчи Ҳамза. Тўртунчи Абу Толиб. Муҳаммадни ўз ястуқи уза ўлтуртмиш эрди. Ўғлонларига боқиб айди: «Эй фарзандларим, мани дунёдин борғу вақтим бўлди. Ҳеч ҳасратим йўқ,

илло Муҳаммад ҳасрати бор. Кошки умр вафо қилса мунинг ҳурматин ва иззатин кўрсам қувонгай эрдим. Эмди бу ҳасрат бирла борурман. Муҳаммад етимни тарбият қилурға қайсингиз қабул қилурсиз, анинг бирла аҳд қилайин. Менинг хушнудлиқим учун аҳдга хилоф қилмагай». Абу Лаҳаб кўпти. Қамуғдин улуғ эрди. Тизин чўкиб айди: «Эй араб малики, Тенгри сенга Муҳаммаднинг иззатин кўргунча узун ёш берсун. Агар Муҳаммадни менга берсангиз жон бирла қабул қилайин». Абдул Муталлиб айди: «Эй Абу Лаҳаб, сен қамуғдин улуғсен, ҳурматинг бор. Валекин қатиг кўнгуллуқсен. Раҳмсиз кишисен, етим асромқға ярамассен». Андин сўнг Ҳамза юкунди, айди: «Мен қабул қилурмен». Абдул Муталлиб айди: «Сен менга қамуғдин ортуқ кераклисен, аммо ўғул-қизинг йўқ. Ўғул-қизсиз киши яна бирагунинг ўғул-қизининг қадрин билмас. Тақи овчисен, овға борсанг ходимларинг Муҳаммадни озорлағайлар». Андин сўнг Аббос юкунди, айди: «Мен Муҳаммадни қабул қилурмен». Абдул Муталлиб айди: «Яроғлисен, валекин ўғул-ушоқинг телим турур. Кўп ўғлонлиғ кишининг яроғи етмас бўлуру». Андин сўнг Абу Толиб юкунди, айди: «Эй содоти араб, рағбатким ул эрди, аввал Муҳаммадни мен қабул қилурмен тегайин, аммо улуғ қариндошларим ҳаққин сақладим, бурун сўзламадим, тақи молсиз чиғойман». Абдул Муталлиб айди: «Муҳаммадни тарбият қилмоқға сен лойиқсен. Анинг учунким, юмшқ кўнгуллуқсен». Тақи айди: «Муҳаммад доно турур, ул билганин ман билмасман. Қаю ишга мунглуғ бўлсам манга йўл кўргузур, анинг сўзи бирла ишим кифоят бўлуру. Эмди Муҳаммадга кенгашалин, кимга ихтиёр қилса анга топшурайин», теб Саййиди оламға боқиб айди: «Ўғлум, мен дунёдин бордим эрса, отанг қариндошлариндин қасосин ихтиёр қилурсен?» Расул алайҳис-салом ура туруб Абу Толибнинг бўйнун кучти, ўнгунда ўлтурди. Абдул Муталлиб айди: «Алҳамду лил-лоҳким, манинг ихтиёрим савоб тушди». Муҳаммадни Абу Толибга топшурди. Қазъбанинг тенгрисин тануқ қилди. Тақи айди: «Сенинг бирла аҳд қилдимким, Муҳаммадни эзгу асрағил. Ийд кунлари бўлса янги тўнсиз қўймағил. Суфра бошинда ўлтурмишда Муҳаммадни ўзунг бирла олиб ўлтурғил. Ўғлонларинг анинг уза ортуқлуқ қилмасунлар. Муҳаммадни ҳеч нарсага орзулиғ қилмағил. Бу шартларни қабул қилдингму?» Айди: «Қилдим». Айди: «Макканинг тенгрисин тануқ қилдингмуким, агар хилоф қилсанг Мавло сенга ҳасм бўлсунми?» Айди: «Бўлсун». Абдул Муталлиб дунёдин борди. Абу Толиб Муҳаммадни эвинга элтти. Ул қамуғ шартларни ерига келтурди. Қачон эвдин чиқса яна келса, ўғлонлари ўтру чиқсалар бурун Муҳаммадни қучар эрди. Суфра бошида Муҳаммад бирла ўлтурур эрди. Ийд кунлари қарз қилиб Муҳаммадга янги тўнлар кийдирур эрди. Қачон Муҳаммад

балиғ бұлди эрса афийят ва салоҳ кўниликда маъруф бұлди. Қамуғ қурайшийлар тақи оли Абди Манноф Мухаммад-Амин атадилар. Ун секиз яшади, Жамолу камолу малоҳат бирла безанди. Олам халқи тонгладилар, ҳеч ким эрса юзунга ўтру боқа билмас бұлди. Кун кўрклуки, равнақи мазид.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ ХАДИЧАНИ ҚЎЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Қачон Расул ўн секиз яшади эрса аммаси Отика Абу Толибга айди: «Эй қариндош, бизинг Мухаммад улғайди, қиз олур вақти бұлди. Не фикр қилурсиз?» Абу Толиб кўз ёши қилиб айди: «Ман тун-кун бу қазғудаман. Тенг-тўшимизни олурга кучимиз етмас. Тенгсизни биз ола билмасмиз, нетак қилуримизни билмасмиз». Отика айди: «Ман бир фикр қилиб айтайин, агар савоб эрса ул ишга ружуъ қилалинг». Абу Толиб айди: «Айғил». Отика айди: «Ман эшиттим, Хадича Шом вилоятига сотиғ учун арқиш йиборар эрмиш. Ман бориб Хадича бирла кенгаш қилайин, Мухаммадни тарга бералинг. Ул қадар нарса бергайким, қиз қалинги бўлғай». Абу Толиб йиғлаб айди: «Эй қариндош, бизинг қабиламизда ким эрса тарга кирган эрмас. Неиа ҳам йўқсуз бўлсақ Мухаммадни тарга бергуга раво кўрмагаймиз. Аммо фикр қилиб сен борғил, Хадича бирла сўзлашгил. Не текур эрса бизга хабар бергил».

Аймишлар, Хадича араб маликаси эрди. Ким эрса ул замонда Хадичадин бойроқ йўқ эрди. Тўрт минг қизил туслук тевалар бирла тижорат қилур эрди. Текма етти тевалар бир қул юрур эрди. Шомга бориб, сотиғ қилиб, ошлиқ келтурур эрдилар. Қачон Хадичанинг тевалари тебраса қамуғ қурайшийлар анинг арқиш бирла борур эрдилар. Текма йилда икки навбат тижорат қилур эрдилар — бири қиш, бири ёй. Лиийлафи қурайшин ийлафиҳим рихлаташ-шитаи вас-сайф. Хадича тавротхун эрди. Узи тетик эрди. Эри ўлуб ўзи тул қолмиш эрди. Араб маликлари тиладилар эрса бормади. Бир кеча туш кўрдиким, ой кўқдин иниб Хадичанинг қўйнига кирди. Қўйнундин нур қамуғ қавмга тақи ер юзига ёйилди. Олам равшан бўлди. Уйгонди эрса Баҳиро раҳибга айди: «Таъбир қил», теб. Баҳиро айди: «Бу туш йўруғи ул бўлғайким, ой охир уз-замон пайғамбари турур. Мухаммад Мустафо, ул чиқгуси ё чиқмиш бўлғай. Ул сени олғай. Сенинг қўйнунга кирганда ваҳй келгай, пайғамбарлиқ тегургай. Олам анинг нури бирла мунаввар бўлғай. Хотун қабиласинда сендин бурун имон келтурган бўлмагай. Бу сифат Тавротда битиклик турур. Ул пайғамбар қурайший Ҳошимдин бўлгуси», теб таъбир эрди. Хадича бу сўздин севунчлук бўлди. Мавло

хукминга мунтазир бўлуб турди. Отика ул ҳолда боёқи сўз учун кириб келди. Хадича ўтру юриди, Отикани оғирлаб ўз ёнинда ўрун берди. Ҳеч ким эрсани андоғ оғирламиш йўқ эрди. Анинг учунким, Отика Абдул Муталлибнинг қизи эрди. Отика Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзин сўзлагайин тер эрди, аммо тарга берурмиз темакка уфтанур эрди.

Хадича фаҳм эттиким, Отиканинг сўзи бор, аммо сўзламас. Хадича айди: «Эй саййидаи араб, не тилагинг бор, айғил?» Отика айди: «Сўзум бор, аммо айтурга уфтанурман». Хадича айди: «Айғил, уфтанмағил». Отика айди: «Эшитмиш бўлғайсиз, бизинг Абдуллоҳдин бир ўғул қолди. Отамиз Абдул Муталлиб анинг учун кўп васиятлар қилди. Эмди ул йигит бўлди. Қиз олур кўнглумиз бор, аммо оғам Абу Толиб илкинда нарса йўқ, ўғлонлари телим турур. Сизинг арқишлар шомға борур теб эшитдук. Бўлғаймуким Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам тарга кириб сизнинг теваларингиз бирла борса, нарса белгулук қилсангиз. Абди Манноф уруғлари сенинг миннатингда бўлсақ». Хадича кўнглидин айди: «Муна тушум таъбири билгурди». Севинмишдин менгизи қизарди, айди: «Эй Отика, сен тесанг андоғ қилайин, аммо арқиш бирла бормоқ оғир иш турур. Борғил, Муҳаммадни келтургил. Кўралинг, яратекму турур». Отика кетти эрса Хадича кўпти, сув қуюнди, арилди. Тавротни қўлига олди. Муҳаммаднинг наътин, сифатин ўқиди. Кўз йўлга тикиб ўлтурди. Отика Муҳаммадни келтурди. Хадича ҳожибға айди: «Муҳаммадни иззат ва ҳурмат бирла кижуринг, устун ўлтуртунг». Андоғ қилдилар. Хадича парда ичида ўлтуруб, бир Муҳаммад юзига боқар, бир Тавротга боқар эрди. Тавротда кўргани бир. Расул жамолинда бир қил андозасинча тафовут топмади. Сочи қоралиқи, кўзи, қоши қамуғ нуроний. Андоғким қайда юруса ё ўлтурса қирқ кунга теги ул ердин йипор иси келур эрди. Тавротда кўргани бирла рост келди. Ҳақ бирла андиша қилиб айди: «Эй Хадича, тушунг кўнига чиқти. Сенга лойиқ жуфт ҳосил бўлди, аммо ошкоро қилур вақт эрмас, араблар таън ва ташниъ қилғайлар. Ҳар неча Муҳаммад шоҳ бўлса ва Хадичаға ҳабиб бўлса қамуғ мол анинг турур. Бир неча кун тарга кирмиштек юрсун, халойиқ таънаси кетсун». Расулга Отика ишчи, юмушчи тўнин кийдурди. Отика бирла Хадича сўз кестилар, муродлар ҳосил бўлди. Абу Толибға келиб сўз кестилар, муродлар ҳосил бўлди. Абу Толибға сўзлади. Абу Толиб бирла Отика Муҳаммадга айдилар: «Рози бўлурму-сен?» Расул айди: «Сизнинг маслаҳат кўрганингизга ман розиман». Андин сўнг Муҳаммадни Хадичаға элтдилар, тақи айдилар: «Тарин белгулук қилғил. Не берурсен?» Хадича айди: «Ўзгалар тари уч олтун турур, Муҳаммад тари эллик олтун бўлсун». Муҳаммадни, кўзи ёшлиғ,

Хадича саройи эшигида кўйдилар. Хадича сарой ичинда куванур, Муҳаммад сарой эшикида ингрунур. Хадичанинг Мубашшира отлиғ қули бори эрди, қамуғ моли анинг қўлида эрди. Арқишни ул бошлаб чиқар эрди. Хадича Муҳаммадни анга топшурди, айди: «Бу Муҳаммаднинг аслин, наслин билурсен. Муҳаммад сенинг бирла борурда кўнгул бирла сақлаб эмгатмайин, саломат келтургил. Мани Ҳошим уруғиға уётлиғ қилмағил».

Фойда.

Муҳаммадни ишчи, юмушчи атаб, сафар эмгакин торт-туруб, яна арқиш улуғинға муни эзгу тутгил темақда муроди юмушчилиқи эрмас эрди. Аммо ул сўзда сирри бор эрди, нетакким Зулайҳо Юсуфни зиндонға йибормақда сирри бор эрди. Яна зиндончини ундатиб айди: «Зинҳор Юсуфни урмағил. Илкин, аёқин боғламағил».

Мунда бизга башорат бор. БАШОРАТ ул турурким, мундағ-ўқ қиёмат кунни, оманно биҳи ва саддақна, мўъминни тамуғға кижургайлар. *Ерлиғ келгай:* «Эй молик, мўъмин юзин куйдурмағил, ул юз бирла манга сажда қилди; қулоқин куйдурмағил, ул қулоқ бирла илм ва ҳикмат сўзин эшитти; кўзин куйдирмағил, ул кўз бирла Каломуллоҳға боқти; тилин куйдурмағил, ул тил бирла мени бир теди; кўнгулни куйдирмағил, ул кўнгул бирла мени билди; илкини куйдурмағил, ул илик бирла садақа берди, аёқин куйдурмағил, ул аёқ бирла жамоатга, илм мажлисига келди. Тамуғға йиборганимиз куйдурмак учун эрмас, кечурмак учун туруп.

Яна Хадича Мубашшираға айди: «Тонг бирла табл қоқиб арқиш тебраса Муҳаммадни сарой эшикига келтуруб, тевачилар тўнин кийдуруб, тева бурундуқин белига боғлағил. Бир қўлиға таёқ бергил. Бу сифат бирла йўлға кирсун. Маккаликлар кўзиндин йироқ бўлди эрса тевачилар тўнин чиқариб «Даққи мисрий» отлиғ тўн кийдурдил, минган тевасин безағил. Муҳаммадни султонтеқ оғирлаб тевага миндургил. Сен қуштеқ бўлуб бурундуқдин олиб югургил. Қаёнға тортса борғил, не иш қилсанг анинг кенгаши бирла қилғил. Ани саломат келтуруб манга топшурсанг, сени ўз молимдин озода қилайин тақи ҳам бой қилайин». Анчада арқиш тебради. Макка халқи наззораға чиқтилар. Абу Толиб қариндошлари бирла Муҳаммаднинг кишиси йўқ теб ўзлари чиқтилар, Муҳаммадни кўрдилар, тевачилар тўнин киймиш, бурундуқни белига боғламиш, илкинға таёқ олмиш: Ўз амллари кўруб йиғлаштилар. Отика бошинға тупроқидин совурди. Айди: «Ё Абдуллоҳ, бошингни лаҳад тупроқидин кўтаргил. Муҳаммад юмушчи бўлуб, тарға кириб, тева йитиб борур. Ани кўргил», теб Отика тўнин

пора-пора қилиб беҳуш бўлди. Мустафо уруғлари фарёд бирла йиғлашдилар. Жумла фаришталар таважжух қила бошладилар. Айдилар: «Изиё, бу Муҳаммад қиёмат кўрки эрмасму, имон калиди анинг оти эрмасму, оламлиғга раҳмат эрмасму, пайгамбарлар тожи эрмасму? Мунча эмгак анга не учун турур!» *Ерлиғ келди:* Мундаг-ўқ қолмағай, қамуғ оламини анга мусаххар қилғайман, мақоми маҳмудни анга бергайман, қамуғ ялавочларга ани улуғ қилғайман.

Андин сўнг Муҳаммад аммларига боқиб айди: «Ман бордим, сиз эсон қолинг, мани унутманг. Қайда бир ғариб кўрсангиз ман ғарибни соқининг». Аймишлар, кетиб айрилган яна кўришур. Нетакким Муҳаммад уруғиндин айрилди яна кўрушди. Юсуф ялавоч ҳам отасидин айрилди яна кўрушди. Муҳаммад Каъбадин айрилди яна қиёмат куни кўрушгуси. Аммо бир айрилмоқ борким, ўзга кўришмак йўқ. Ул қиёмат куни икки йўл бошиндаги айрилмоқ турурким, ужмоғга бор ким тамуғга борур. *Фариқун Филжанвати* ва *фариқун фис-саъир*. Ул ҳолдин ҳикоя қилурларким, *вamtазул-йавма аййухал-мужримун теб*. *Имтазу фи иннал муъминини қад фаз аййухал мунафиқув*, *имтазу фи иннал мухлисина қад фазу*.

«Эй кофирлар, таҳқиқ билинг, мўминлар қутулдилар. Эй мунофиқлар, таҳқиқ билинг, мухлислар қутулдилар».

МУНОЖОТИ ИЛОҲИЙ: Ул мисоқ кунинда биз мўминларни кофирлардин сочиб, ужмоғ ёнинда тургузуб, хаулаи фив-иари ва ла убали тею хитоб қилдик. Бизда тоат ва ибодат йўқ эркан ўз фазлинг ва караминг бирла бизларни улардин соча ёрлиқадинг, қиёмат куни йўл бошинда кофирларга қўшмайин, улардин айриб «*фариқун Филжанвати*» зумрасинда бўлмоққа сен Оллоҳ рўзи қилу бер.

Қачон Макка халқи Муҳаммадни қамуғ йўлга кўндурдилар эрса кўрунмас бўлғач Мубашшира тева бурундуқин Муҳаммад белиндин чешиб, тевачилар тўнин чиқариб, «Даққи мисрий» тўнин Муҳаммадга кийдурди ва иззат бирла тевага миндурди. Узи тева бурундуқин тутуб йўлга кирди. Атаба ва Абу Жаҳл ва Шиб алайҳим ул-лаъна ул учуси арқишда эрдилар. Мубашширага айдилар: «Бу етимни ўпроқ тўнлар бирла-ўқ тутғил, ариғ тўнлар кийдурмагил, қатиг ишлар буюргил, ўгрансун», теда. Мубашшира айди: «Хадича манга андоғ ишорат қилиб эрдиким, тевага миндургил. Миндурдим эрса бир кесак оқ булут Мавло таоло ёрлиқи бирла Расул алайҳис-салом бошига кўлака қилди. Қамуғ арқиш халқи иссиғ офтобда, Мустафо кўлакада. Абу Бакр Сиддиқ разияллоху анху ул арқишда эрди. Мубашширага айди: «Бу Муҳаммаднинг ҳурматин кўрармусен. Бу Муҳаммаднинг душманлари бор. Сен тевага миниб илгари юругул, ман сўнгида юругайин. Ногоҳ душман қасд қилса биз икагу дафъ қилалинг». Абу Бакр дўстлиқ билгурди. Аймишлар, қачон кун туғар бўлса бурун

субҳ оқарур, сўнгра кун туғар. Мундағ-ўқ Расул алайҳис-саломнинг пайғамбарлиқи турғантек равшан бўлмасдин бурун Сиддиқнинг субҳи билгурди, башорат берди. Изи азза ва жалла ёрлиқар: Абу Бакр Расулнинг дўсти эрди, дўстлиқин билгуртди, ялавочлиқ тегмасдин. Ложарам дунё ва охиратда Расулдин айрилмади. Хадича ҳам Муҳаммадни севди, нубувват кўрмасдин бурун. Мен ҳам Хадичани Муҳаммаддин айирмадим. Мўъмин бандаларим олтмиш, етмиш йил мени севдилар. Менинг фазлу карамимдин раво бўлмағайким, раҳматимдин айирсам раҳматим бирла ёрлиқағайман: Разақана-Алоҳу ва иййакум. Неча кун юруб бир ўтлоғ сувлоғга еттилар. Анда Баҳиро отлиғ роҳиб бор эрди, бийик ерга оғиб ўлтурур эрди. Кўрдиким, Маккадин бир арқиш келур. Бир пора оқ булут бирагунинг бошига соя солур. Таврот ва Инжилда охир уз-замон пайғамбарининг наъти ва сифати битилмиш эрди, ани кўрмиш эрди. Ул пайғамбар мунда бўлғай теб, арқиш халқин қўноқлағайин теб, қаршу келиб, карвон халқиға айди: «Мундин ўтсангиз ўт сув топмасиз», теб карвонни тушгурди. Таомлар ануқлаб арқиш халқин эвинга ундади. Абу Жаҳл айди: «Барчамиз борсақ юкларимиз зойиъ бўлғай», теб Муҳаммадни қўшда солиб кеттилар. Баҳиро роҳиб савмаадин уларға ўтру чиқти. Таврот ва Инжилда кўрган сифатни буларда топмади. Ул оқ булут ҳам буларда йўқ. Бироқ айди: «Сизлардин ким эрса қолдиму?» Абу Жаҳл айди: «Бир ўғлонғина қўшда қолди». Баҳиро айди: «Ул, ўғлон қаю қабиладин эрур?» Абу Жаҳл айди: «Қурайш ва ҳошимдин эрур». Роҳиб айди: «Аҳл ул турур, сизлар қамуғ табаъсизлар турурсиз. Манинг мақсадим ул турур, сизлар эрмасиз». Андин сўнг Муҳаммадни ундадилар. Роҳиб қаршу чиқти, салом қилди. Иликин ўпти, элтиб юқоруда ўрун берди. Таом едилар. Роҳиб айди: «Эй Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам, манинг бир ҳожатим бор». Расул: «Айғил», теди. Роҳиб айди: «Тўнунгни чиқарғил». Чиқарди эрса икки яғрини орасинда муҳрни кўрди, алҳол ўпуб юзига сўртти. Айди: «Эй Муҳаммад, ман улғайдим сенга ваҳй келгунча умрум вафо қилғайму. Бу кун тануқлуқ берурман, Оллоҳ бир турур, сен анинг расули бўлғунг. Андин сўнг мамлакат кўзгуси турур. Умнат солори, нубувват тожи, рисолат чироғи, қамуғ суратлар анинг оти бирла мусаввар, кавнайн ичинда жумла жамол анинг бирла мунаввар турур. Ҳайбат ва иззат анинг, саховат ва қувват анинг, камол ва шон анинг, қибла ва имон анинг, ноқа ва амома анинг, батҳо ва тоҳома анинг, қаноат ва шукр анинг, ҳамд ва зикр анинг, мақоми маҳмуд анинг, амонат ва имомат анинг, шафқат ва шафоат анинг, ҳасаб ва насаб анинг, асҳоби изом ва арвоҳи киром анинг, асҳоби хулқ анинг, улқи даражот анинг, азвожи таҳирот, фасиҳу саҳиҳ тил анинг, қавий кўнгул ва сабур тан анинг, балади муҳаррам, масжиди муаззам

анинг, ҳаж ва ихром анинг, Замзам ва мақом анинг, маъшар ул-ҳаром анинг, закоту сиём анинг, тиловати Қуръон анинг, жумъа ва жамоат анинг, амри маъруф ва наҳй мункар анинг, таҳлил ва тақдис анинг, тамжид ва тасбиҳ анинг, виқору салутат анинг». Баҳиро буларни айтиб тугатти эрса корвон тебради. Шомға тегдилар. Мубашшира айди: «Эй Муҳаммад сўзум ул турур, бу мол қамуғ санинг бўлғуси». Муҳаммад айди: «Эй Мубашшира, бир эв кир, тарга тутғил. Молни ул звезда тутғил тақи ошуқмағил». Андоғ қилди. «Маккадин корвон келиб турур», теб хабар бўлди. Шомлиғлар, маккаликлар юкин олдилар, ўзга юк қолмади. Русто халқи эшитиб сотиғга келдилар. Юк топмадилар, оғир баҳоға тилаю бошладилар. Андин сўнг Муҳаммад Мубашшираға дастур берди. Оғир баҳо юкларин соттилар, икки улуш фойда ҳосил. Яна таваққуф қилдилар. Ўзгалар юк олдилар. Расул Мубашшираға юк олдурмади. Эл юк олғандин сўнг, нарх тушди. Мубашшираға айди: «Эмди юк олғил». Икки баҳоға олурни бир баҳоға олди, икки ёндин фойда бўлди. Андин сўнг Шом жуҳудларининг ийди келди. Абу Бакр Мубашшира бирга Муҳаммадни жуҳудлар маъбадинга элтти. Каниса аритиб уч юз қандил (осилмиш) эрди. Муҳаммад кирди эрса, қутлуғ кўзи қандилларға тушди эрса, темур занжирлар сўкулди, қандиллар ерга тушди.

Эй мўъминлар, сизларга БАШОРАТ бор. Мунда Иброҳим ялавоч хилъатин бир зарра Намруд ўтиға солди эрса Намруд ўти ўчти, Муҳаммаднинг қутлуғ кўзи жуҳудлар қандилиға тушди эрса пора-пора бўлди. Мавло таоло кунда уч юз олтмиш раҳмат назари бирла боқар. Агар бир раҳмат назари бирла боқиб, тамуғ ўтин уларға ўгуруб, ёзуқларин ёрлиқаб, тамуғ ўтидин озод қилса не ажаб бўлғай!

Жуҳудлар ани кўруб тонгладилар, олимлари Тавротға боқтилар. «Охир уз-замон ялавочининг сифатлариндин бириси бу турур. Бизинг динимизни бузган ул турур, бизинг орамизда бўлғай. Ани истағалинг, топиб ўлтуралинг», тедилар. Абу Бакр бирла Мубашшира бу сўзни эшитиб Расул алайҳис-саломни ёшурдилар. Юк юклаю кетарда чиқардилар. Абу Жаҳл лаъин жуҳудларға айди: «Ул сиз истаган ким эрса бизинг корвонда турур. Сизлар силоҳлиғ эранлар ануқлаб турунг. Йўл тутуб корвонни тўқтатинг, йиғинг. Мен сизларга кўргуза берайин, сиз тутуб ўлтурунг». Уч юз силоҳлиғ жуҳуд келдилар. Корвоннинг теграсин қабадилар. Абу Жаҳл лаъин ишорат бирла Расулни кузди. Жуҳудлар тевасин олдилар, қилич бирла чопқали ўғрадилар. Ул ҳолда Жаббори олам Мекоилға фармонладиким, бир кесак булут дунёға йиборди. Қора булут келиб оламини қорартди. Кўк кўкраб яшин яшнади, қаттиғ ел қўпти. Тевалар бурундук уздилар, қитор буздилар. Усрук буғралартек жуҳудларға ҳамла қилдилар,

жуҳудлар қочтилар. Тевалар қовиб етиб, уч юз жуҳуднинг бошларин узуб ерга солдилар. Андин сўнг ел тинди, олам ёруди, тевалар тиндилар. Корвон халқи теваларни тутуб, бурундуқлаб йўлга кижордилар. Маккага олти манзил қолмиш ер бор эрди. Қачон арқиш ул манзилга тегсалар севинчиламакка киши уздурур эрдилар. Борған кишига Хадича ташрифлар берур эрди. Мубашшира киши уздура-йин теги эрса Абу Бакр айди: «Муҳаммадни уздурғил, севинч хильвати анга бўлсун». Мубашшира андоғ қилайин теб жаммоза яхшисин безаб Муҳаммадни уздурди. Абу Бакр айди: «Эй Мубашшира неча безадинг?» Мубашшира айди: «Хадичанинг одати ул турур, севинчилай келганга миниб келган жаммозани тузуки бирла берур. Яхши безагайин, бўлғайким, Муҳаммадга бергай». Узғали тевага минди эрса Абу Жаҳл айди: «Бу ўғлон турур. Иш битурма-гай, йўлда озғай». Абу Бакр бирла Мубашшира анинг сўзин тингламадилар, Муҳаммадни равон қилдилар. Муҳаммад неча юруди, ҳаво иссиғ эрди Муҳаммад тева уза уюқлади. Тева йўдин чиқти, ўтлакур. Жаббори оламдин ёрлиғ бўлди Жаброилга, борғил Муҳаммад теvasин рост йўлга солғил. Жаброил келди, бурундуқ тутуб теvasини йўлга солди. Ул оят бу турур: Ва важадака золлан фа ҳада.

Хабарга келурким, Расул алайҳис-салом айди: Саъалту-Ллоҳа шайъан вудидту ан лам аъсал. Мавло таолодин нарса қўлдум. Ани сўрдумким, кошки бўлмаса эрдум. Қулту: калламта Муса таклимав ва аътайта Сулаймана мулка азиман ва эйш аътайтани бима қобилиҳи. Яъни айдим: «Худоё, Мусо бирла восита билан сўзлаштинг. Сулаймонга улуғ мулк бердинг. Уларга бергантек манга не бердинг? Хитоб келди: Ё Муҳаммад, етим қолдинг Абдул Муталлиб тақи Абу Толиб қарнида ман асрамадимму? Алам йажид-ка йатиман фа аава. Шомдин келурда йўл оздинг, ман кўни йўлга кўндурмадимму? Ва важадака золлан фа ҳада. Йўқсиз чиғой эрдинг, Хадича моли бирла мен бойитмадимму? Ва важадака аанилан фа ағна». Расул узуб борурда эрклик фариштаким, ерга эрклик турур, анга ёрлиғ бўлди: «Ернинг томурларин тортинг! Фаришталар торттилар эрса олти манзил йўлга Расул ярим кунда бориб келди. Қачон Батҳо Макка таба келди эрса Хадича Муҳаммаднинг жамолинга орзулуғ бўлуб, қорабошларин баланд ерга миндуруб, боқиб турарда бир ким эрса кўрунди. Тева уза уюқлаган, бир кесак оқ булут кўлака қилур. Қорабошлари айдилар: «Эй саййидаи араб, биздин налуқ кизларсен? Ани Муҳаммад эрдукин билурсен, ани севганинг нишонаси юзунгда белгулук турур». Бу сўзда эрдиким Расул қапугинга келди. Бир қорабош кириб хабар берди: «Муҳаммад келди», теб. Расул кириб Хадичага салом қилди, хабарларни айди. Мубашширанинг битигин берди. Битиқда бу эрди: Эй саййидаи араб, ҳеч вақт мундоғ савдомиз бўлмамиш

эрдиким, бу йўл Муҳаммад баракотидин бўлди. Хадича севинди. Мубашшира битикига жавоб битиди. Расулға бориб ёндурди. (Ярим кун)да олти манзил йўлга борди ҳам келди. Муҳаммадни ироқдин кўрдилар, тарсолар. Абу Жаҳл секриб кўпти, айди: «Эй Мубашшира, ман санга аймадиммуким, Муҳаммадни йибормагил. Муна йўл озиб келур». Абу Бакр бирла Мубашшира қазғулуғ бўлдилар. Абу Жаҳл севинди. Расул келиб Хадича битигин Мубашширага берди. Мубашшира айди: «Эй Абу Жаҳл, кўрдингмуким Муҳаммад йўл озмамиш, аммо сен озмишсен». Абу Жаҳл айди: «Бу сўзга инонмасман, ўз қулумни йибораини. Жавоб келтурсун», теб. Нома ёзиб қулига берди. Олти кунда Хадичага келиб хатни берди. Хадича пора-пора қилди тақи айди: «Олти кун сендин бурун Муҳаммад хат келтурди». Андин сўнг арқиш Маккага келдилар. Бир ҳафтадин сўнг Абу Толиб бирла Отика Муҳаммадни Хадичага йибордилар. Бориб тарингни тилагил теб. «Санга қиз қалинги бўлсун», тедилар. Расул Хадича эшикига келди. Хадичага хабар бердилар эрса, айди: «Муҳаммадни иззат ва ҳурмат бирла киюринг». Киюрдилар, тўрда ўлтуртдилар. Сўрдилар: «Не учун эмганиб келдинг?» Муҳаммад уфтаниб айди: «Мани йибордилар, бориб тарингни тилагил. Қиз қалинги бўлсун теб. Анинг учун келдим». Айди: Эй Муҳаммад, сенинг амминг тақи амманг сенинг ишингни биткурмагайлар. Сен менга келгил, мен биткараини». Тақи айди: «Эй Муҳаммад, мен сенга бир жуфт ануқлаб турурман. Қамуғ арабнинг улуғлари ани тиладилар ул бормади. Анча моли бор. Аммо айби улким, қиз эрмас. Бул айби бирла қабул қилсанг, ул сени дарвишлигинг бирла қабул қилур». Расул бул сўзни эшитиб, кўзи ёшлиғ бўлуб аммасига келдиким, айдилар: «Не бўлди?» Расул айди: «Хадича мени масхара тутуб мундоғлар теди». Айдилар: «Ё Муҳаммад, мунда сенга бу сўзда башорат бор».

Мўъминларга БАШОРАТ улким, Расул ёрлиқади, қиёмат куни бўлса, оманно биҳи ва саддақна, бир фаришта келиб мўъмин қулларнинг номаи аъмолин қўлуғна бергай. Мўъмин номани тўлуғ тоат ва ибодат кўргай. Неча боқса ёзуқ кўрмагай. Айғай: Эй фаришта, сен ғалат килиб бу нома менинг эрмас. Ман телим ёзуқ қилиб эрдим, уларнинг бири ҳам мунда йўқ. Ул фаришта айғай: «Эй мўъмин, нома санинг турур». Ул мўъмин йиғлаб айғай: Илоҳий, бу фаришта мани масхара тутар. Нетакким, Расул алайҳиссалом Хадича мани масхара тутар, теб йиғлади. Ҳақ таолодин нидо келгай: Эй бандам, нома санинг турур. Ёзуқ қилдинг, тақи пушаймон бўлуб оқ қилдинг. Ул «оқ» тедукинг учун қамуғ ёзуқингни ёрлиқадим. Тақи маъсиятингни тоатга бадал қилдим. **Фа уланика йубаддилу-Ллоҳу саййиъатихим ҳасаватин.** Сандин келурин қилдинг, мандин

келурин қилдим. Қул куллув йаъмалу ала шакилатиҳ.

Абу Толиб қазғулуғ бўлуб айди: «Муҳаммаднинг моли йўқ бўлса жоҳи, жамоли бор. Ғайратда, аслу насабда биздин озлуғ йўқ, балки тенг-тўш ҳам йўқ. Агар Хадича мундоғ аймиш эрса кўргайсен ва тақи қавминга нелар қилғайман». Отика айди: «Эй қариндош, кўнгул машғул қилмағил. Ман Хадичага бораин, ҳақиқатин маълум қилайин». Отика келди. Хадича таъзим бирла айди: «Не маслаҳатга келдингиз?» Отика Муҳаммад сўзин айту берди: «Хадича мени масхара тутти теб йиғлади». «Хадича айди: «Эй Отика, зинҳор бу сўзни аймағил. Ман куванурман, ул айған сўзлар қамуғ рост турур. Ман ўзимни Муҳаммадга арза қилдим. Эмдига тегру пўшида эрдим, эмди ошкора айтурман. Агар Муҳаммад мани қабул қилса жоним, таним, молим қамуғ Муҳаммаднинг турур. Отика айди: «Ул ҳам сени қабул қилғай, аммо сен унағаймусен?» Хадича айди: «Ман ани не теб унамағайман. Асли ва насаби, улуғ сўнгукиму йўқ, одлиғ оталариму йўқ, кўргали жамолиму йўқ». Отика айди: «Бу қамуғ бор, аммо моли йўқ». Хадича айди: «Муҳаммаднинг моли йўқ эрса манинг молим бор».

Бу сўзда бизга БАШОРАТ бор. Мундағ-ўқ қиёмат куни, оманно ва саддақна, Мустафо алайҳис-салом Арш остинда умматга шафоат қилғай. Айғай: «Илоҳий, осий умматидин кечургил. Ҳазратингда қабул қилғил». Ерлиғ келгай: Ё Муҳаммад, налук қабул қилмасман. Тилинда шаҳодат, кўнглинда тасдиқму йўқ! Айғай: «Илоҳий, булар бор, аммо тоатлари йўқ». Хитоб келгай: «Ё Муҳаммад, агар уларда тоат йўқ эрса, манда раҳмат бор.

Хадичанинг бу сўзин араблар эшиттилар эрса айди-лар: «Мунча улуғ маликлар сени тиладилар, бормадинг. Муҳаммадни ихтиёр қилдинг, муродинг не эрди?».

Айди: «Манинг муродим сўнг маълум бўлғай. Ул турурким, ман кўрдум, сиз кўрмағайсиз. Ул сўзким, ман эшиттим, сиз эшитмағайсиз». Отика айди: «Сен ҳуд бу сўзда борсен, амма аммунг Варақа ибн Навфал унағайму?» Хадича айди: «Бу ишнинг тадбири бор. Абу Толиб меҳмондорлиқ қилиб Варақани ундасун, шароб ичурсун. Исирмишда мани Муҳаммад учун тиласун. Қолған яроғини ман билгайман». Отика бу сўзни Абу Толибга айди. Меҳмондорлиқ қилиб улуғларни йиғди. Варақани ундади, шароб ичурди. Исирди эрса Абу Толиб Хадичани Муҳаммад учун тилади. Варақа айди: «Хадичани сўралинг», теб. Хадича қатига келди, айди: «Абу Толиб сени Муҳаммад учун тилар, не дерсен?» Хадича айди: «Сен билурсен, не тегайман. Асли бор, насли бор, кўрки бор, ҳунари бор, хариди бор, амонати бор, диёнати бор». Варақа айди: «Бу қамуғ бор, аммо моли йўқ». Хадича айди: «Анинг моли йўқ эрса манинг молим бор». Варақа ўфқалаб, қўлин тизига уриб чиқти: «Араб ва ажам маликлари қўлди унамадинг,

эмди Абу-Толиб ўтсузин унарсен». Варақа усрук эрди. Хадича қорабошларига фармонлаб эрди, олтун идишларга заъфарон эзиб қўйунг. Ул вақтда андоғ эрдиким, киз қўлар бўлсалар вакил ризо берса, накил тўнинга заъфарон суйин сочар эрдилар. Варақа ўфкалаб чиқарда қорабошлари заъфарон суинин сочтилар, Варақанинг тўнига. Тонгласи шаробдин айилди эрса табақ элтдилар. Варақа айди: «Бу на турур?» Айдилар: «Хадичани Муҳаммадга бердинг». Варақа айди: «Ман бермадим». Айдилар: «Тўнунгдаги заъфарон не турур?» Боқти эрса тўнида заъфарон кўрди. Андоғ бўлса ҳужжатлари қолмас эрди. Узга сўзламади. Аймишлар, Хадича Муҳаммадга айди: «Фалон кун Варақа ибн Навфални меҳмонликга ундарман, шароб берурман. Сен фалон улуғларни анинг қатига йиборгил. Варақа кайфият қилмишда келгил». Муҳаммад қабул қилди. Варақа шароб ичиб вақти хуш бўлмишда Хадича айди: «Эй амм, бу йил бозиргонларимиз явлоқ асиг қилиб келдилар. Муҳаммад эзгуликиндин телим моллар ҳосил бўлди», теко Расулни ўга сўзлади. Бу сўзда эрдиларким, Муҳаммад эшик қоқти. Хадича: «Киргил», теди. Расул алайҳис-салом улуғлар бирла кириб келди. Варақа ибн Навфал кўзи Расулга тушди эрса айди: «Эй Муҳаммад, Хадича сендин эзгулик кўрган-тек сўзлаюр, биз ҳам сени эзгу кўралинг. Бу кун не тилагинг бор эрса бералинг, Хадича ҳам керак эрса берайин», теди. Хадича шаробдин чиқиб айди: «Муҳаммад ҳам анинг учун келиб турур». Варақа ул келган улуғларга айди: «Тануқ булунг, маш Хадичани Муҳаммадга бердим». Яна Расулга айди: «Сен қабул қилдингму?» Расул айди: «Қабул қилдим». Андин сўнг Расулга айди: «Сен бир тева бўғузлагил, ман бир тева бўғузлагайин» Иккилари икки тева бўғузладилар. Тўйлашдилар, даф қоқтилар. Ул вақтда расм андоғ эрди. Билсунларким никоҳ турур, сифох эрмас. Қачон Варақа шаробдин айилди эрса эғнида икки қат тун кўрди. Ул вақтда расм эрдиким, қачон киз берсалар икки қат тўп кийдирур эрдилар киз берганга. Тақи даф унин эшитти. «Бу не ун эрур?» теб сўради. Хадича айди: «Мани Муҳаммадга бердинг». Варақа айди: «Сен ризо бердингму?» «Бердим», теди. Варақа айди «Араб ва ажам улуғларин унамадинг, Абу Толиб ўтсузин унадинг». Хадича айди: «Ўтсуз ўлса ўлсун. Қуввати ва жамоли бор, фасоҳати, ҳасаби ва насаби бор, мол йўқ эрса мол бергаймэн», теб ҳазина очти. Олтун, кумуш чиқарди. Хирмон менгизлик йигдурди. Айди: «Бу қамуғ молни Муҳаммадга бағишладим, ким эрсанинг мунича молни бўлса чиғой бўлмағай». Бу ул ояғ маъниси турур. Ва важадака азилан ва агна. Расул аммлари тевалар бўғузладилар. Араблар йигиддилар. Улуғ тўй қилдилар. Олтун, кумуш сочтилар. Абу Толиб никоҳ қилди. Бу хутбани ўқуди: Хутбатун фи тазвижи Хадижата ли Муҳаммадин алайҳис-салом: Алҳамду ли Аллаҳил-лази

жаълал-каъбата муъаззаман, вал-ҳарама муҳарраман, ваз-замзама музамзаман, ва мақома Иброҳима муламламан, вас-сафа муъалламан, вал-марвата муҳтамман, ван-никаҳа муҳкамман, вал-ҳалла фин викаҳи амран мубраман, ваб-на ахи Аҳмада мушаррафан ва мукарраман, ва инний ақадту байва Хаджата бивти Хувайлидин биризоҳа ва ҳийа саййидатул-ааламин ва байнабни ахи Аҳмада биризоҳу ва ҳува саййиду аҳил-аразин, бисадақин муъаййанин, ва ҳува минал-аалафи арбаъун, алаа фа шаффнъуш-шафиъа фан кихул хотиба, бурика биҳимал мустамиъун, ва йаржиъу соррина гайра зоррин, ва бираббил-каъбати иътиқодуна, вас-солату вас-саламу ала жаддина Иброҳима алайҳис-салому халилиҳи ва алабниҳи Исмаъила расидиҳи ва сафийиҳи ва саллим таслиман.

Андин сўнг Хадича қосид киши изди. «Расулни эвинга келтур», теди. Абу Толиб қариндошлари бирла қазғулуғ бўлдилар. Муҳаммаднинг киб борурға яроғлиқ тўни йўқ теб. Улар бу сўзда эрдиларким Абу Бакр Сиддик кириб келди, Расулни қазғулуғ кўрди. Айти: «Не бўлди? Агар иш мандин битар бўлса ман битурайин. Агар мол бирла битар эрса муна мол. Агар тан бирла битар эрса муна тан. Агар жон бирла битар бўлса муна жон. Манинг таним, жоним санга фидо бўлсун». Расул алайҳис-салом айти: «Қазғум улким, Хадича бирла никоҳ бўлди. Киши йибормиш, мани эвга келсин теб. Эмди киб борурға тўнум йўқ. Тақи Хадичага олиб борурға яроғлиқ нарса йўқ». Абу Бакр айти: «Қазғурмағил. Санда йўқ эрса, санинг манда молинг бор. Улуғ отанг Абдул Муталлиб ема тириклигинда қирқ минг олтун берди. Текма турлук ажнослардин манга берди. Санга амонат турсун, керак бўлғанда Муҳаммадга бергайсен, теб. Бу замон сенга келтурайин». Бу кун ўғлонларимға берсам, отамиз моли турур теб Муҳаммадга бермагайлар теб қўймиш эрди.

Аймишлар, ул қамуғ Абу Бакрнинг эрди. Агар манинг теб харж қилсам миннат қилмиш бўлғайман. Расул миннат кўтармасун, уфтанмасун теб, Абдул Муталлиб берди теб баҳона қилди. Андин сўнг бориб уч суп тўн келтурди, текма бири беш юз олтун қийматлиғ. Бир сурра ичинда минг қизил олтун келтурди Расулнинг ўнгинда. Расул айти: «Ё Або Бакр, қамуғ вақтда санинг эзгулигинг тегди, телим халқлар бизинг уза вожиб қилдинг сафарда, ҳазарда». Айти: «Неча ҳам эмгак тегса бу кеча манинг бирла борғил, бу ҳақни ул халқларға улағил». Абу Бакр: «Жон бирла борайин», теди. Бу сўзда эрдиларким Мубашшира бир неча қорабошлар бирла кириб келди. Бир қат подшоҳона тўнлар келтурди. Расул айти: «Або Бакр тўни бор эркан Хадича тўнин ихтиёр қилмағайман», теб Абу Бакр тўнин кийди. Абу Бакр бирла Хадича саройинға бордилар. Ул минг олтунни сурра бирла Хадича ўнгинда қўйди. Сарой-

ларни безаб, қорабошлар иликларинда тўлуғ олтун табоқлар андоқлаб турур эрдилар. Расул кириб келди эрса муборак қадамига сочдилар. Улуғ меҳмондорлик қилдилар. Абу Бакр таом еб чиқарда Хадича қийматлиғ зариф тўн кийдурди таки узлар кўлди. Абу Бакр ёнди. Расул Хадича бирла қолди. Хадича айди: «Эй Муҳаммад, не нарсаким манинг тасарруфимда турур қамуғин сенга бағишладим. Мен санинг миннатингда бўлайин, сан манинг миннатимда бўлмағил». Мол-мулк қамуғ Расулнинг бўлди. Ложарам қиёматга теги имомлар меҳробда, қорилар даврада, ўғлонлар дабирстонда муни ўқурларким, ва важадака асилан фа ағна. Яъни Муҳаммад чиғой эрди, Хадича моли бирла бойиди. Аймишлар, Расулга ваҳй келса Жаброил Ойишага ўз саломини айтур эрди, Хадичага Тенгри саломин тегурур эрди. Расул Жаброилга айди: «Ё ахий Жаброил, Ойиша манга қамуғдин севуклукрак турур. Сен Ойишага ўз саломинг айтурсен, Мавло саломин Хадичага айтурсан. Ҳикмат не турур?» Жаброил айди: «Ойиша сени ҳурматда, нубувватда, рисолатда қабул қилди. Аммо Хадича сени фақирлиқда ҳурмат, иззат йўқ эркан қабул қилди. Мол-мулк сенга берди, сенга исор қилди. Ул сабабдин Хадича йўли ортуқ бўлди».

Аймишлар, Хадича разияллоҳу анҳо ва абиҳо салли ало завжиҳо, Хадичанинг умри охир бўлмишда Расулга киши йиборди, айди: «Мен сенга келмишда олтун, кумуш, молу асбоб, қул қорабошдин бошқа қирқ минг олтун ҳавон, ўзга ҳавонлардин бошқа». Расул муни эшитиб, кўнгли оғриртек бўлуб, айди: «Бориб Хадичага айтинг, менга молни ўз ихтиёринг бирла бердинг. Бу кун пушаймон бўлуб миннатму қилурсен!» Сўз Хадичага етти эрса Хадича айди: «Расулга айтинг, ман ул сўзни миннат учун айтмадим, валекин мақсудим бор. Мақсудим ул турурким, аввалқи ялавочлиқ келмишда бурканиб ётқан килимни манга бергил, охират кафаним ул бўлсун. Тамуғ ўтинга қалқон бўлсун». Расул ул килимни йиборди. Хадичага ани кафан қилдилар.

Аймишлар, эрнинг етти ёшинда тиши тушар, ўн беш ёшида расида бўлур. Йигирма бир ёшга теги бўйи ўсар, қирқ ёшга етса аъло ақли камол. Расул қирқ яшади эрса Жаброил ялавочлиқ тегурди.

МУҲАММАД АЛ-МУСТАФО САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМҒА ЯЛАВОЧЛИҚ КЕЛГАН СУЗЛАРИ.

Ул рўзгорда ялавоч кесилиб эрди. Амри маъруф ва наҳй, мункар ва намоз ва тоат йўқ эрди. Тоатлари таваккур эрди. Расул алайҳис-салом Ҳиро тоғинга ошиб узун кун тафаккур қилур эрди. Қирқ ёши тамом бўлди эрса Жаброил келди, ўзини Расулга кўргузди. Айди: «Икраъ», яъни ўқи.

Расул кўрқуб титраю звга келди. Тонгласи андағ-ўқ кўрди, яна «Икраъ»,теди. Расул кўрқуб, Хадича звинга келиб ётти. Хадича айди: «Не бўлди, ё Расулуллоҳ?» Расул айди: «Эй Хадича, икки кун бўлди, бир ким эрса келиб манга «икраъ» теюр. Билмасман ким турур». Хадича айди: «Яна келмишда манга хабар қилгил». Келди эрса хабар қилди. Хадича бошин очти тақи айди: «Борму?» Расул айди: «Кетти». Хадича айди: «Мужда санга, ё Муҳаммад, ялавоч бўлурсен». Расул айди: «Недин билдинг?» Хадича айди: «Андин билдимким, келди деганинга бошимни очтим. «Кетти» тединг. Билдимким, фаришта турур. Анинг учунким, фаришта ҳаромни кўрмас, агар шайтон бўлса эрди кетмагай эрди. Агар келиб «икраъ» теса, не ўқуғайин тегил», теб Хадича кўпти. Варақа звига борди. Варақа тарсо бўлуб эрди. Инжилни араб тилинча билмиш эрди, қартайиб эрди. Хадича келиб айди: «Ё амм, Муҳаммадга ялавочлиқ йўли билгурди. Ким эрса кўринур», теб қиссаларин айту берди. Варақа айди: «Муҳаммаднинг бу сўзи рост эрса, ул кўрунган Номуси Акбар турур». Жаброилнинг оти Забурда Номуси Акбар эрди. Варақа айди: «Номуси Акбар Исо кўк учқандин сўнг ким эрсага инмади. Эмди инса қамуғ халойиқнинг йиграги Муҳаммад Мустафога инар, валекин анинг белгулари. Боргил, Муҳаммадга айгил, эмди келса манга хабар берсун. Келти теса сен бошингни очгил, фаришта бўлса авратға боқмагай». Хадича звга келди. Расулға айди: «Яна келса манга айгил». Бир замон кечти эрса, келди теб, Хадичага хабар берди. Расул муборак бошин Хадича тизинга кўйди. Хадича бошин яланг қилди. «Эмди кўрармусен?» теди. Расул айди: «Кўрунмас». Хадича бошин ўртди. Расул айди: «Эмди кўринур». Уч йўли мундоғ қилди эрса Хадича билдиким фаришта турур, шайтон эрмас. Кўпти, яна Варақага борди, бу хабарни айди. Варақа айди: «Ул Номуси Акбар турур. Кошки манинг умрум вафо қилса эрди сени Маккадин чиқарур кун сенга ёри бергай эрдим». Андин сўнг айди: «Ул Номуси Акбар анга келгай, ким эрса ани озорларму бўлур». Рўзгор кечмайин Варақа вафот қилди. Хадича Расулға айди: «Эмди келиб «икраъ» теса, не ўқуғайин тегил». Килим йўрканиб ётурда Жаброил яна келди. «Икраъ» теди. Расул айди: «Ийш акраъ ва ана уммиййув, яъни маъ битик билмасман, не ўқуғайин?» Жаброил айди: **Икраъ** бисмил раббикал-лази халақ халақал- инсана мив алақив икраъ ва раббукал-акрам ал-лази аллама бил-қалам алламал-инсана ма лам йаълам. Аймишлар, бир кун Расул алайҳис-салом айди: «Ул келибки мани тоғдин ёндурди. Азоқин ерга тепди, булоқ билгурди. Ўзи таҳорат қилди тақи манга таҳорат қилдурди. Икки ракъат намоз қилди, ман ҳам анинг бирла намоз қилдим». Андин сўнг айди: «Эй Муҳаммад, намоз бу турур». Жаброилнинг яшил тўни бор эрди. Ул вақтда Хадича имон келтурди. Уч

кунда кезин бу хабар Маккада фош бўлди. Али келиб айди: «Ё Муҳаммад, бу не иш бўлур?» Расул айди: «Бу бир Тенгрининг дини бўлур, бу динга кирармусен?» Али айди: «Оталаримиз диннинг хилофинча эрмасму? Бирор замон кўрайин», теди. Бир замондин сўнг келиб имон келтурди. Макка халқи айдилар: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам воллоҳи тилға бўлди. Дарҳол бир оят нозил бўлди: Нун вал-қалами ва ма йастурун ман анта биниймати раббика бимажвун. Андин сўнг Расул алайҳис-салом икки ракъат намоз қилди. Маккадин ҳижрат қилиб Мадинага бормасдин икки йил бурун. Андин сўнг меърож тунинда бу беш вақт намоз бўлди.

Аймишлар, Муҳаммад Исҳоқ айтур: «Ул кунким, Жаброил Расул алайҳис-саломға кўрунди, айди: «Ё Муҳаммад, севунч санга Мавло таоло ўн нарса ато қилдиким, ўз ялавочлариға бермади. Ул ўн бу турурким, аввал, қаю ерда Тенгри таоло оти чиқса сенинг отинг анинг оти бирла атанур. Нетакким, ёрлиқар: «Ва рафъана лака зикрак.

Иккинчи, умматингни қамуғ умматларнинг яхшироқи қилдим. Кувтум хайра умматин ухрижат лив наси.

Учунчи, ер юзини сенга масжид қилди тақи ариғ қилу берди. Жаъалту фил-арзи масжидин ва таҳуран.

Тўртунчи, умматинг Қуръонни кўнгул бирла зоҳир ўқуғайлар.

Бешинчи, Мавло таоло қамуғ фаришталар бирла умматингга саловот йиборур. Ҳувал-лази йусалли алайкум ва малякатуху.

Олтинчи, сенинг динингни ўзга динлар уза зоҳир қилғай. Ли йузҳираҳу алад-дини куллиҳи ва лав кариҳалмушрикув.

Еттинчи, намозлар қазосин умматингга машруъ қилди.

Секизинчи, ғаниматин сенга ҳалол қилди. Бурунқи шариъатларда ҳалол эрмас эрди.

Тўқузунчи, қурбонлик этин емак буюрди. Аввалиқларнинг қурбонин қилганин ўт ер эрди.

Унунчи, кўлакангни ерга тушурмади. Илгаридин, ортқаридин биртек кўрунур эрди».

Яна Абу Бакрни кўрди, айди: «Ман Тенгри ялавочиман». Абу Бакр айди: «Рост айтурсен, ман сендин муни тасавур қилур эрдим». Ўзгалар унашдилар. Андин сўнг имон келтурдилар. Аммо Абу Бакр унашмасдин бурун Расулни ростға тутти, имон келтурди. Анинг учун Сиддиқ атанди. Яъни явалоқ кўнгли кўни сўзни темак бўлур. Андин сўнг Расул имон даъватин зоҳир қилди. Қаю йўқсуз чиғой эрса имон келтурди. Бойлар, бўйнағулар захмат бера бошладилар. Араб кофирлари душман бўлдилар.

ҲИКОЯТДА КЕЛУР, бир кун амир ал-мўъминин Умар разияллоҳу анҳу Абу Бакр бирла сўзлашурда қаттигроқ сўзлади. Абу Бакр разияллоҳу анҳунинг кўнгли оргиб

Расулға борди. Умар билдиким, Расулға бориб мандингила килур, сўнгидин бориб узр қилиб ёндураини теги. Абу Бакр ёнмади, кириб Расулға айди. Расул алайҳис-саломнинг ўфқаси келиб, Умар қайда туру теганда Умар кириб келди. Расул айди: «Эй Умар, мени неча кун бу қўлдошим бирла тирилгали қуймасмусен?» Яна айди: Қовлуҳу алайҳис-салом: «Ма аразтул ислама ала аҳадин илла ва фин ваҳҳиди кабватун гайру Абу Бакрин ва ивваху лам йаталаъсам». Маъниси ул бўлур, ман кимгаким ислом арза қилдим эрса, юзини ачити эрса, илло Абу Бакр юзин ачитмади. Ўзгалар ёлғон айтурсен теги, каззоб теги-лар. Аммо Бакр Сиддиқ «саддақта» теги рост айтурсен теги. Анинг учун Сиддиқ теги атанди.

Аймишлар, эранларда аввал имон келтурган Абу Бакр Сиддиқ эрди, разияллоҳу анҳу. Хотунларда аввал имон келтурган Хадича эрди, разияллоҳу анҳо. Тақи, ўғлонларда аввал имон келтурган Али эрди, разияллоҳу анҳу. Аймишлар, имон келтурганлар Расулға ўттуз тўкүз бўлдилар. Намозни ошкоро қилумас эрдилар. Кофирлар мўъминларга заҳмат бера бошладилар. Расул алайҳис-салом дуо қилди: Аллоҳумма аъйизил-ислама биаҳади ражулайни имма би Умара ав би Аби Жаҳлин. Маъниси: Худое, қувват бергил исломға, бу икки эрнинг бириси ё Умар, ё Абу Жаҳл бирла.

САВОЛ: Расул алайҳис-салом бу икағуда бирини ислом бирла оғирлағил теги дуо қилди. Умар ҳақинда ижобат бўлди, Абу Жаҳл ҳақинда ижобат бўлмади. Ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Расул алайҳис-салом тилинда аввал Умар оти юриди, анинг учун ислом топти. Абу Жаҳл топмади, темишлар.

УМАР РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ИСЛОМ КЕЛТУРГАН СЎЗЛАРИ.

Абу Жаҳл бошлиқ қурайш кофирлари Расулға кофирлик қила бошладилар. Бир Абу Жаҳл бирла кофирлар Расулға носазо айтур эрдилар. Умар ҳозир эрди, айди: «Бу жафолар эранлар иши эрмас, муҳаннаслар иши турур». Абу Жаҳл айди: «Сен эр эрсанг, юз уфна олтун ва юз тева бералинг, Муҳаммадни ҳалок қилгил». Умар бу ишга рағбат қилди. Қамуғлари кўнуб, бутларга бормас бурун, Умар шароб ичти. Уларнинг расмлари ул эрди, қачон аҳд қилсалар бутлар қатинда аҳд қилур эрдилар ва бутлар тануқ қилиб ул аҳдни бузмас эрдилар. Қамуғи йиғилиб Лот ва Уззо ва Ҳубалга бордилар. Ул кун қамуғ бутлар Каъба ичинда эрди. Мавло таоло Ҳубалга тил берди, айди: Ражулун аминун йадъука илал-ислам ва анга туриду ан тасфика дамаҳу би-Алаҳи ма тақдир. Яъни бир амин рост эр сени мусулмонликға ундар. Сен анинг қонин тўкарму-

сен? Валлоҳиким, қутулмағайсен. Умар ани эшитиб аҳдни бузғали рағбат қилди. Шайтон васваса қилди. Мунча олтун, мунча тевадин маҳрумму қолурсен. Юз минг халдйиқ олтун севуклукинди жону имонин елга бердилар. Валаёзу биллоҳ. Умар яна бутларға, кирди. Ҳақ таоло Уззоға тил берди, айди: **Ла ялаҳа илла-ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳ.** Умар ани эшитиб айди: «Ман бу бутға топунурман, манинг маъбудам Аҳмаднинг бирликинга, Аҳмаднинг пайғамбарлиқинга тануқлуқ берур. Мен Аҳмаднинг қонин тўккали борурман, нетак бўлғай». Расул дуоси Умар ҳақинда ижобат бўлмиш эрди.

САВОЛ: Изи азда ва жалланинг раҳматиндин не ўқсулгай эрдиким Расул ёлғиз Умарга дуо қилди, иккисинга дуо қилмади. *Ҳикмат не эрди?*

ЖАВОБ: Мавло таоло раҳматиндин ўқсумас эрди. Аммо Расулға Жаброил хабар бермиш эрди, бу иккиннинг бири имон келтургай теб. Анинг учун бирини дуода бурун тилади. Тилида Умар оти кечти. Ложарам дуоси Умар ҳақинда мустажоб бўлди.

БАШОРАТ.

Муҳаммад Умарга бир йўли дуо қилди. Умар ҳидоят топди. Яна йигирми уч йил умматға дуо қилди. Мавло ижобат қилса не ажаб бўлғай. Умар бутлар ўнгидин кўнгулсиз чиқти, ёмон йўлдошлар қўймадилар. Яна Муҳаммадни ўлтурғали қасд қилди.

ПАНД ВА НАСИҲАТ.

Эй мусулмонлар, ёмонлар бирла қўлдошлиқ қилманг. Тонгла улар бирла тамуғға борманг. Бу кунги ёмон эш, қўлдошлар тонгла барчаси душман бўлғуси. **Ал-ахиллау йавмаизин баъзуҳум ли баъзин адувван иллал муттақин.** Қиёмат куни ёмон эш, қўлдош бири бириндин табарро қилурлар. Айтурлар: **Эй кошки, манинг бирла санинг орамиз машриқ бирла мағриб чоқлиғ бўлғай эрди.** Нима ёмон турур мундоғ қўлдош. **Йа лайта байний ва байнака буъдал-машриқайн фа биъсал қарив.** Яна Умар бирла Абу Жаҳлға кирдилар. Ҳақ таоло кудрати бирла Лотға тил берди, айдиким, таъбудул-аснам ва қад хаража хайруланам йаъдука ила дарис-салам. Яъни қачонға теги бутларға топинурсен? Халойиқ яхшироқ чиқти, сени ужмоҳға ўқиюр. Бу сўзни Умар тақи Абу Жаҳл иккилари эшиттилар. Абу Жаҳл айди: «Эй Умар, бу сўзни сир ичинда тутғил. Макка халқи эшитсалар, қамуғ анга имон келтургайлар.

Биз иззатсиз ва ҳурматсиз бўлғаймиз». Ажабо, Умар мунча йил кофирлиқ қилди, мол андин исиркамади. Юз тева учун Муҳаммадни ўлтурғали қасд қилди. Абу Жаҳл сўзунга мағрур бўлди, яланг қилич олди, йўлга кирди. Лот ва Уззо тута онт ичти». «Муҳаммадни ўлтурмагунча қиличим қинга кирмағай», теди. Ул ҳолда Рабб ул-изза хитоб қилур эрди: Иззу жалолим ҳаққи ҳурмати, кўнглунгни куфрдин аритмағунча чоштгоҳни ўлакка тегурмағайман. Умар борурда бир неча йигитларни кўрди, тўнларин бир ерда қўюб, бир бузағуни қавуб тута билмаслар. Бузағу қочиб Умар қатинга келди, айди: Эй Умар, бу мунча киши бирикиб мани тута билмаслар. Сен ёлғуз бориб Муҳаммад бошин нетак кесарсен?» Умар фикрга кириб юри бошлади.

Фойда.

Қачон Мавло таолонинг асари раҳмати зоҳир бўлса банда Тенгриқа топунғучи бўлур. Яна фазлининг асарини зоҳир илса тошқин олинган Умарни Тенгрига топунган қилур. Йўлда борурда Хубоб ибн ал-Арас йўлуқти. Бу Хубоб Умарнинг қиз қариндошини олмиш эрди. Умардин сўрдиким, қайда борурсен? Умар йди: «Ул эрнинг бошин олғали борурман!» Расулни, андоғ душман эрдиким, отин оғзинга олмас эрди. Хубоб айди: «Эй Умар, ул қиз қариндошини ва куёвингдин бошлағил. Сўнгра Муҳаммадга ўграғилким, куёвини ва қиз қариндошини Муҳаммадга имон келтуруб турурлар». Мақсуди ул эрдиким, Умарни ўзлариға машғул қилғайлар. Муҳаммадни ўлтурмасун теб. Умар айди: «Андоғму бўлдунгиз?» Хубоб айди: «Агар инонмасанг бориб қиз қариндошингни кўргил. Бир товуқ ўлтуруб бергил. Мурдорни еюрму, кўргил». Қариндоши бенаволарға таом берур эрди. Умар кирди. Бир товуқни ўлтуруб, икки пора қилиб қариндошига айди: «Муни тукин юлуб, пишуруб бергил». Юлуб, пишуруб Умарни ўнгинда қўйди. Умар айди: «Келгил, еғалинг». Қариндоши айди: «Мурдорни емасман». Умар қилич учи бирла қариндошини санчти. Емади, дам урмади. Умар айди: «Налук сўзламас-сен?» Қариндоши айди: «Манинг сўзим ул биру бор яратқан бирла турур. Ким дўстини сувса боласин ҳам сувар». Умар усрук эрди уюқлади. Уйқудин уйғонди эрса кўрди, икагу Қуръон ўқиюрлар. Қўпти, кироян олди, тилади. «Кўраини», теди. Қиз қариндоши: «Яриғсизсен, олмағил», теди. Умар айди: «Ўқунг, эшитайин». Қариндоши бошлади: Тоҳа ма анзалма алайкал-қуръана литашко. «Т» — таҳоратға абаб бўлди, «Х» — ҳидоятға йўл бошлади. Умар айди: «Эй қариндош, ул Қуръон ҳаққиким яна ўқиғил». Яна ўқуди. Умар айди: «Эй қариндошим, ёвузлуқим кўп бўлди, тавба илсам қабул қилғайму?» Қариндоши айди: «Изи азза ва калла карим турур, қабул қилғай».

БАШОРАТ. Бу икки ҳарф Умарнинг имонга кирмакка сабаб бўлди. Етмиш йил, сексон йил мўъминлар ўқийорлар. Ужмоҳға кирмакларига сабаб бўлса не ажаб бўлғай? Умар қариндошига айди: «Мани Муҳаммадга элтгил, кўрайин,» теди. Қўптилар, йўлга кирдилар. Қиз қариндоши илгару, Умар сўнгидин борур эрдилар. Аймишлар, Ҳақ таолонинг лутфи асари зоҳир бўлса асрлонга тулки бошчи бўлур. Умар қариндоши бирла илик олишиб келурди, айтмишлар, Иза азза ва жалла қиёмат кунин эр қариндош қиз қариндошдин қочқай, ота онадин, ўғул қиздин, эр жуфтидин қочғайлар. Йавма йафиррул-маръу мин ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳ. Аммо Умар баракотидин эр қариндош қиз қариндошдин қочмағай тею Мавло Қуръон баён қилди. Жаброил келиб айди: «Ё Расулаллоҳ, Мавло ҳазратинда Умарнинг оти кофирлар дафтариндин ююлди. Умар санга келуртурур. Орзулаб топдинг, ўтру чиқғил. Расул алайҳис-салом ўтру чиқти. Умарнинг кўзи Расулнинг жамолига тушди эрса айди: «Ани ўлтурайин тею келмишда манга Муҳаммаддин душманрак ким эрса йўқ эрди, эмди Муҳаммад жамолин кўрдум эрса Муҳаммаддин дўстрак ким эрса йўқ. Болин олғали келдим, эмди бошим берайин», теб тупроқға юзун тутуб, эврула келиб, Расулнинг азоқинга тушуб, айди: «Не теюрсен, айғил.»Расул калима Умарға келди. Умар фасиҳ тил бирла, саҳиҳ кўнгул бирла айди. Биз ҳам мувофақатат қилиб айтилингим, Ла илаҳа илла-Алоҳу Муҳаммадун расулу-Алоҳ. Расул Умарни қучоқлади ва илкидин тутуб бир ирғади. Умар бир қуруғ йиғочтек эди, куфр ҳанзаласи бирла юклук. Қачон Муҳаммад Мустафо ирғади эрса куфр ҳанзаласи тўкулди. Ислом ҳурмолари кўркланди, исломга қувват бўлди. Муъиззидин лақаб берилди. Ўтуз тўқуз эрди исломға кирганлар, Умар разияллоҳу анҳу бирла тамом қирқ бўлдилар. Анинг учун алқобинда мукаммал «Индат ул-арбаин» теюрлар. Анчада намоз бўлди. Намозни мусулмонлар эвда кизланиб қилур эрдилар. Умар айди: «Кофирлар ботил динни ошкора қилурлар. Бизлар ҳақ динни налук кизлануб қилурмиз. Қўпунг! Каъбага боралинг, жамоат бирла намоз қилалинг». Жаброил келди. Бу оятни келтурди: «*Йа аййуҳан-иабиййу ҳасбука-Алоҳу ва мавиттабаъка минал-муъминин. Маънису ул бўлурким, ё Муҳаммад, сенга ёричман тақи Умар таб турур. Баъзилар аймишлар, маънису ул бўлурким, эй Муҳаммад, санга тақи қамуғ мўъминларга ман табман. Андин сўнг Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам Умар бирла қамуғ мусулмонлар бирла Каъбага келдилар. Абу Жаҳл, араб уруғлари кофирлар бирла: «Умар налук кеч қолди?»*, теб қазғуруб, йўлга боқиб турур эрдилар. Йироқдин буларни кўруб севуништилар. «Ани ўлтуруб ёрларини булун келтура турур», тедилар. Яқин келдилар эрса айдилар: «Буларнинг иши ўзга турлук керак эрди. Булар-

инг орасинда Муҳаммад бор», теб қамуғлари ура қўпу
онглаюр. Муҳаммад расулуллоҳни кўрдилар, Умар бирла
илик олишиб ёронлари бирла келурлар. Умар қилич олди.
Алгари юруди ва айди:

Ма ли арокум хуллахум қийама
Аш-шайха ваш-шабаба вал-гулама
Қад баъаса-Алоҳу лана имама
Ҳаза Муҳаммадун алайҳис-салама
Фа азрибукум бис-сайфи нақтулукум
Ва ла надаъул-ахвала вал-аъмама

Не бўлди кўрарман сизларни уру,
Тўнгузтек йиғилиб ашбаҳда қони,
Қилич бирла қирғам қамуғни бу кун,
Тирик қўймағам бир ини оғани.
Бошимиз йўқ эрди Муҳаммадни Ҳақ
Ато қилди мундоғ ариғ эр қани!

Абу Жаҳл қамуғ кофирлар бирлан қочтилар. Умар
аъба қапуғин очти, кирдилар. Ул кун Каъба ичинда уч юз
лтмиш бут бор эрди, темур қозуқлар бирла Каъба
оминда ўрнатмишлар эрди. Умар илки бирла иморат қилиб
йди: Аййатуҳал-аснам ҳаза Аҳмад ин каана ҳаққан ма
ақулу фасжуду. Яъни бутлар, бу Муҳаммад айған эрса
амуғингиз Мавлоға сажда қилинг. Абу Бакр айди, разиял-
оҳу анҳу. Ул соатким Умар бутларға ишорат қилди, кулли
эним туклари ура қўпти. Агар Умар сўзи бирла (юзин)
ушмасалар Умар, ислом ичинда шаклик бўлғай, қилич
эртиб қамуғ мусулмонларни қирғай. Кўрди, Умар ишорати
ирла қамуғ бутлар юзин туттилар. Умар тўбуз олди, қамуғ
утларни синдурди. Ташқари чиқариб солдилар. Каъбани
ритдилар. Каъбада кофирлар бир бутни явлақ адиз ерга
рнатмиш эрдилар, ким эрсанинг илиги етмас эрди. Расул
айҳис-салом айди: «Ё Али, манинг эгнимга мингма, ул
утни индуртил». Али айди: «Ё Расулуллоҳ, сизинг эгнин-
изга нетак азоқ қўяй?» Расул айди: «Ё Али, манинг
изумни азоқ остинга олғунча эгнимни азоқ остига олсанг
широқ турур». Али Расулнинг эгниларига аёқ қўюб
утни олурда Расул айди: «Ё Али, илкинг етдиму?» Али
йди: «Ё Расулуллоҳ, бу ергаким мен қадам урдум, илик
инсам Аршға етгай». Али бутни индурди.

САВОЛ: Расул алайҳис-салом Алидин фозилроқ эрди.
ли эгнига налуқ минмади. Али минди?

ЖАВОБ: Расул сафарда инган миниб турурда Жаброил
либ ваҳй келтурса Расул терлаю эрди. Инган ваҳй юкин
тара билмай чўкар эрди. Расул алайҳис-салом оғирлиқи
ундоғ бўлса Али нетак кўтаргай эрди, аммо Али ҳам
доғ эр эрдиким Расулдин ўзга ким эрса кўтарда билмағай

эрди. Аймишлар, Ала қадри жирмил фили тубнал қаваним, яъни яғаннинг бўйнига яраша юк бергай. Келдук мақсудга. Умар Каъбани аритти, бутларни синдурди. Ҳеч ким эрса анга ёвумади. САВОЛ: Умар андоғ ҳайбатлиғ эркан, қиз қариндоши сўзига нетак бўюнсунди? ЖАВОБ: Аймишлар, Рум вилоятининг одати бор. Тевалари чалиқлиқ бурундуқ-латмасалар янги тушган келииларни келтуруб, ун тузиб ирлатурлар. Тевалар уларнинг овозларига хушланиб ўзларидин кечарлар, иликка илинурлар. Умар ҳам араблар орасинда усрук буғратек эрди. Қиз қариндоши Қуръон эркин тузуб ўқиди эрса имонга бўюнсунди.

МУНОЖОТ.

Илоҳий, Умар Расулни ўлтургали келди имон бердинг. Биз телим йиллар бўлдиким Муҳаммаднинг пайғамбарлиқ-ға иқрор қилдук. Охир дамда имон бирла бормоқ ва уқбода дийдор кўрмак каромат рўзи қилу бергил.

ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ СЎЗЛАРИ.

Расул алайҳис-саломнинг оталарининг оти қиссанинг аввалинда ёд қилинди. Укуш ялавочлар Исҳоқ уруғиндин турур. Исмоил уруғиндин ёлғуз Муҳаммад Мустафо турур. Расул айди: «Изи азза ва жалла Исмоил уруғиндин канона қавмини уздурди. Яна канона уруғиндин қурайшни уздурди, қурайш уруғиндин Ҳошимни уздурди, Ҳошим уруғиндин мани уздурди. Расулнинг онаси Амина бинт Ваҳаб эрди. Отаси қариндошлари Абдуллоҳдин бошқа тўқуз эрдилар. Ул жумладин Аббос ва Ҳазма мусулмон бўлдилар. Расул секиз яшағанда Абдул Муталлиб ўлди. Абу Толиб, Абу Лаҳаб кофир эрдилар. Расул алайҳис-салом Маккада туғди. Онаси қорнинда олти ойлиқ эркан отаси Абдуллоҳ ўлди. Онасиндин йигирми беш кунлук туғуб қолди. Секиз яшағанда Абдул Муталлиб ўлди, Абу Толиб эктулади. Қирқ яшағанда Жаброил пайғамбарлиқ тегурди. Андин сўнг уч йил Маккада турди. Андин сўнг Мадинага ҳижрат қилиб келди. Ун йил Мадинада турди. Олтмиш уч яшади. Рабиъул аввал ойининг ўн учунчи кунни, душанба кунни, дунёдин борди. Аммо хотунларинда тул Хадича эрди. Хадичадин уч ўғул бўлди: Қосим ва Зоҳир ва Таййиб. Тўрт қиз эрди: Фотима ва Зайнаб ва Руқайя ва Умми Кулсум. Ўғуллар кичикликда ўлдилар. Фотимани Али ибн Абу Толибга бердилар. Зайнабни Абул Осга бердилар. Руқайяни Усмонга бердилар. Ул ўлди эрса Умми Кулсумни бердилар. Расул алайҳис-салом вафот бўлмишда тўқуз хотунлари қолди. Савда бинт Замма, Ойиша бинт

Абу Бакр Сиддик, Ҳафса бинт Умар ибн ал-Хаттоб, Умми Салама бинт Аби Умайя, Зайнаб бинт Жаҳш, Умми Ҳабиба бинт Аби Суфён, Маймуна бинту-л-Ҳорис, Сафийя бинт Ҳуаййи ибн Ахтаб, Жарира бинту-л-Харис разияллоху анҳум. Аммо Иброҳим отлиғ ўғул Мария ал-Қантийядин эрди, тўрт ёшинда вафот қилди. Аммо билгил, Расул ялавочлиқининг нишонлари телим эрди. Имомлар улуғ китоб битидилар, «Далоил ан-нубувва» атадилар. Текма бири алоҳида улуғ китоб турур, анингдек мунда сўз узар. Бу мақсуддин ироқ тушармиз. Расул алайҳис-саломнинг яхши қилиқлари ниҳояти йўқ, санаса бўлмас, аммо бир нечани айталинг. Расул алайҳис-салом доим тафаккур бирла эрдилар. Ва доим тек турмоқ ва ҳайбатлик эрди. Очуқ юзлук, кулар сўзлук. Жувонмард, динлиғ, юмшоқ кўнгул-лук. Жадал қилмади, кўп таън кишини айб қилмади, гийбат қилмади. Яхши қилиқлиғ. Анинг мажлиси илм ва амонат ва ҳаё ва сабр мажлиси эрди.

Улуғ ёшлиғларни оғирлади, кичик ёшлиғларни ёрлиқди. Ғарибларни, фақирларни ўзундин илгару тутти. Пайғамбар алайҳис-саломнинг кофирлар муборак тишларини синдурганларга ҳидоят тилади. Аллоҳумма-ҳди қавмий фаиннаҳум ла йаъламун теб душманларга мундоғ қилди, шафқат дўстларга нетак қилмасун! Агар Иброҳим пайғамбарларни халқга имом қилдим эрса, Инни жаъулука ливнаси имамаан тедим эрса Муҳаммад Мустафони меърож тунунда Байт ул-Муқаддасда қамуғ пайғамбарларга имом қилдим, етти қат кўк фаришталарига имом қилдим. Намруд ўтини Иброҳимга совутдум эрса, тамуғ ўтини Муҳаммад алайҳис-саломнинг умматларига совутгайман. Қавлуҳу алайҳис-салом: *Иза вазаъал... муъмину қадамаҳу алас-сироти таҳмудун нару тахта қадамайҳи кама йаҳмуду*. Агар Сулаймон пайғамбарга мулк бериб елни анга мусаххар қилдим эрса, Муҳаммад расулуллоҳнинг умматиға андоғ мулк бердим. Ул мулк ул турурким, қачон кўнгли синук, ичи бутук мазлум мўъмин «оҳ» теб ичидин совук дам урса, шаҳодат калимаси анинг қўлдош қилса, кўз юмуб очғунча ул совук еллуқ калимани Аршға тегургай. Ул қулум ёрлиқанмиш бўлгай. Агар Мусо алайҳис-саломни қавми аёқлари ҳўл бўлмай Нил тенгизидин кечурдум эрса, Мустафо алайҳис-саломнинг умматларин тамуғдин аёқларин куймайин кечургайман, ҳўл этаклари қурумагай. Тамурру тоифатун мин умматий алас-сироти ла тажиффу савбуҳу минал-арақи. Агар Исо алайҳис-саломни тўртунчи қат кўкка оғди эрса, Муҳаммад Мустафо ул мақомға тегдиким, фа қаана қоба қавсайини ав адя. Билгил, ҳар ким икки жаҳонда иззат тилади эрса Муҳаммад расулуллоҳ баракотидин топти. Кўрмасмусен, Одам алайҳис-салом уч юз йил йиғлади. Жаброил келиб айди: «Эй Одам, тавбанг қабул бўлсун тесанг Муҳаммад расулуллоҳни шафиъ

келтургил». Одам шафиъ келтурди, тавбасин қабул қилди. Агар Иброҳимни ўтга солди эрса Жаброил келиб ужмоҳ хулласин келтурди. Алами уза битиклик учун ло илаҳа илла-Алоҳу Муҳаммадун расулу-Алоҳи уни ўт куйдурмади. Агар Мусо дарё қирогинда кирғали кўрқти эрса Жаброил: «Муҳаммадни шафиъ келтургил», теги. Келтурди эрса дарё суви ёрилди, анга йўл берди. *Фан фалака фа каана куллу фирқин кат товдил азим.* Довуд алайҳис-салом темурдин совут қилур бўлди эрса, Муҳаммад расулуллоҳни шафиъ келтурди. Совуқ темур юмшади. Қиёмат куни Мавло таолога ҳеч ким эрса сўзламагай, Муҳаммад алайҳис-салом шафоат қилмағунча. Ва ҳеч ким эрса дийдор кўрмагай, Муҳаммад расулуллоҳ кўрмайин. Ва ҳеч ким эрса ужмоҳга кирмагай. Муҳаммад ва умматлари кирмағунча. *Аввалу ман йақраъу бабал жаннати Билалун.* ҲИКОЯТ. Бир кун Ойиша разияллоҳу анҳо ва салли алайҳи завжуҳо сўрди: «Йа расула-Алоҳи анга аҳсану ам Юсуфу. Расул алайҳис-салом айди: «Каана Юсуфу аҳсану минний ва ана амлаҳу минҳу». Яъни Юсуф мендин кўрқлуқрак эрди, аммо ман Юсуфдин тузлуғроқман. Ойиша яна сўрди: «Бу не темак бўлур?» теб. Расул алайҳис-салом айди: «Лиан-наҳу каана фитнати лил-ааламин ва ана раҳматун лил-ааламин. Юсуф не кўрса севунч анга ҳаром бўлур эрди. Ким мани кўрса қазғу анга ҳаром бўлур», теб. САВОЛ: Мавло таоло Иброҳим пайғамбарни бизга ота теги. Миллата абикум Иброҳим. Яна Муҳаммад расулуллоҳга ота темади. Лақад жаъакум расулун мин анфускум азизун. Ҳикмат не эрди? ЖАВОБ: Агар Муҳаммад расулуллоҳни сизга ота теса қиёмат куни анинг тануқлуқидин маҳрум қолғаймиз. Эй Муҳаммад, сени умматга расул теги. Ёрин сен тануқлуқ бергил, мен қабул қилайин. Сен тилагил, мен берайин. Шафоат қилгил, мен қабул қилайин.

Аймишлар, маъсиятни битиган фаришта кунда келур. Тоатни битиган фаришта кунда келмас, ўзга фаришта келур Мусо ўлгунча.

АБУ БАКР. Меърожга тасдиқан қилған Абу Бакр. Исломаға қул озод қилған Абу Бакр. Расул ёнинда ўрун топқан Абу Бакр. Ифтихор учун қиз берган Абу Бакр. Аввал масжид бино қилған Абу Бакр. Аймишлар, Мавло таоло Абу Бакрни Юсуф пайғамбарга икки ерда ташбиҳ қилди. Бири сиддик, иккинчи хилофат бирла Юсуф ҳақинда. Аййуҳас сиддиқу. Абу Бакрга айди: *Вал-лази жаъа бис-сидқи ва саддақа биҳи.* Юсуф ҳақинда Юсуфдин хабар берди. Пайғамбар ала хазаинил арзи Абу Бакр ҳақинда айди: *Лайастахлифаннаҳум фил-арзи.* Яна икки андак бирла Яҳе пайғамбарга ташбиҳ қилди. Яҳе ҳақинда айди: *Ва ҳананан мин ладунна ва закатан ва каана тақиййан.* Абу Бакр ҳақинда айди: *Ваттақо ва саддақо бил-ҳусна.* Яна икки хислат бирла Муҳаммад алайҳис-саломга ташбиҳ қилди.

Расул ҳақида айди: Ва нуйассирука лил-йусро. Аймишлар, Абу Бакр ҳақида айди: Фа савийассирука лил-йусро. Аймишлар, Абу Бакрнинг зоҳир кароматларинда бири ул эрди. Охир умринда васият қилди: Қачон ўлдум эрса Расул равзасинда манга ер қазинг. Қапуғни боғланг, мани элтиб қапуғда қўюнг. Айтинг: Ё Расулуллоҳ, ассалому алайка. Абу Бакр қапуғга келди, дастур тилаюр. Дастур бўлса кижуринг. Элтиб салом қилдилар эрса қуфл тушди, қапуғ очилди, равзадин ун келди: Адхилул-ҳабиба илал-ҳабиби фа иннаҳу муштақун иллаал-ҳабиби. Яъни дўстни дўстга кижуринг, муштоқ турур дўстга. Аймишлар, Абу Бакрда етмиш икки фазилат бор эрди, пайғамбарлардин ўзга ҳеч ким эрсада ул фазилат йўқ эрди.

ФИ ФАЗОЙИЛИ УМАР ИБН АЛ-ХАТТОБ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Ривоят қилмишлар. Жаброил айди: «Қамуғ кўкдаги фаришталар Умар ислом келтурмишда севунмишлар». Расул алайҳис-салом айди: «Умар манинг бирла, ман Умар бирла. Умар қайда эрса ҳақ анинг бирла». Расул алайҳис-саломга Жаброил айди: «Умарга айғил, Мавло таоло санинг ачиғинг азиз турур, санинг ризонг ҳукм турур». Расул айди: «Ужмоҳ ичинда қамуғ яфроқларда битиклик турур: К-анаш-шайтону йафирру мин зилли Умар». Яна Расул ёрлиқади: Ул кун манга бир хабар теғди, Умар ислом келтурди эрса минг тўқуз юз минбар қурулди. Яна Умарнинг кўлакасиндин Шайтон кўрқар эрди.

ҲИКОЯТДА КЕЛМИШ, бир урағут Расулга айди: «Ман назр қилмиш эрдим, азобдин эсон келсанг севунмишдин сенинг ҳазратингда даф урғайман», теб. Расул айди: «Сўзунга етгил». Урағут кўпти, даф олди, оғоз қилди. Ул ҳолда Умар кириб келди эса урағут дафни тўни ичида кизлади. Расул табассум қилди, айди: «Эй Умар, Шайтон сенинг кўлакангдин кўрқуб қочар». Яна ёрлиқади, ким Умарни севса Оллоҳни севди. Ким Умарни душман тутса Оллоҳни душман тутти. Ривоятда келмиш, бир кун Ҳасан ва Ҳусайн разияллоҳу анҳумо Умар қатиға кирдилар. Умар уларни кўргач озод кўпти, шаҳзодаларни ўз ўрнида ўлтуртди, явлоқ оғирлади. Ани келиб оталари шоҳи мардон Алиға айдилар. Али айди: «Эй жигаргўшаларим, сизларга сўзум ул турурким, Расулдин эшитдим, айди: Умар дунёда ислом нури турур, ужоҳлиғларнинг чароғи турур». Ҳасан ва Ҳусайн бу сўзни бориб Умарга айдилар. Умар ура кўпуб айди: «Биллоҳки, отангиздин эшитдингизму тақи Расулдин эшитмиштек сиз эшитдингизму?» «Эшитдук», тедилар. Андин сўнг қоғаз олиб битиди. Бу битикни ул турурким, тануқлуқ бердилар ужоҳ йигитларининг икки саййидлариким, биз отамиздин эшитдук. Отамиз жаддимиз Муҳам-

мад Мустафодин эшиттиким, Умар дунёда ислом нури турур, ужмоҳларнинг чароғи турур. Андин сўнг васият қилди, қачон ман ўлдум эрса бу битикни кафанимга чулғаб манинг бирла қабрда кўюнг. Андоғ келдилар. Коғаз орасинда битик билгурди. Кўрдилар, битикда бу эрди: Ҳасан ва Ҳусайн рост айдилар, оталари Али ҳам рост айди. Улуғ оталари Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳам рост айди. Умар дунёда ислом нури, ужмоҳлилар чароғи турур. Хабарда келур, Расул алайҳис-салом айди: «Умар ислом келтурди эрса Шайтон андин ҳаргиз шодмон бўлмади». Яна айди: «Эй умматларим, суфраларингизни хузар бирла безанг ва мажлисларингизни Умар зикри бирла безанг». Заййину маваидакум бил хузари ва заййину мажалисакум бизикри Умара.

ФИ ФАЗОЙИЛИ УСМОН ИБН АФФОН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Қавлуҳу таоло руҳамоу байнаҳум анинг шаънинда нозил бўлди. Аймишлар, Расулнинг икки қизин олди, анинг учун Зуннурайн атанди. Аймишлар, Қуръонни ул жамъ қилди. Бир тун ичинда хатм қилди. Аймишлар, ислом черики йўқсуз чиғой эрдилар. Қачон қиёмат куни бўлса, оманно биҳи ва саддақва, Расул тоатға тануқлуқ берур. Тоат битиган фаришталар Расулнинг тануқлуқи уза тануқлуқ берурлар. Аммо маъсият битиган фаришталар ёлғуз келур. Маъсиятға тануқлуқ берур. Мавло тақлодин ёрлиғ келур. Дунёда зино тануқлуқи тўрт эрди. Ул зино тануқлуқи икки эрди, ёлғуз тануқ сўзи тингланмас эрди. Сен ҳам ёлғузсен, тануқлуқинг тингламасман. Қамуғ оламлиғлар билсунларким, ман Карим маликман. Тақи жавоб ёрлиқар, қиёмат кунининг сифати ул турурким, қариндошдин қариндош қочар, аёл ота-онадин қочар, эр жуфтиндин қочар, ота ўғлиндин қочар. Йавма йафиррул-маъру мив ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳи. Агар Расулни сизга ота тесам сиз андин, ул сиздин қочмоқ керак эрди. Бир бириндин қочмасунлар теб ота темадим, сизинг нафсингиздин тедим. Ҳеч ким эрса ўз нафсиндин қочмас. Ложарам уммат бирла қолур.

БАШОРАТ. Расул алайҳис-салом бизинг нафсимиздин бўлса ул бизга бош бўлур, биз аёқ бўлурмиз.

Эй мўъминлар, ҳеч эшитганингиз бормуким, бош ужоҳда бўлуб аёқ тамуғда бўлғай. Мустафо алайҳис-салом бизинг бошимиз, бошчимиз бўлса ҳар ойна ул ужоҳда бўлғуси. Биз мутобиъ ходимлар қамуғ ужоҳда бўлғаймиз. Ин шаъа-Ллоҳу таъала.

Яна бир қироатда мин авфусиякун хасабан ва насабан ўқимишлар. Кофирлар бори Расулға мункар эрдилар.

Субхоналлоҳи, бир пора йиғочни олтунға тутуб Тенгри тутундилар. Мундоғ азиз бошчини қабул қилмадилар. Алҳамду ли-Ллоҳи, биз бори неча юз йилдин сўнг иқрор қилдуқ. Муҳаммад расулуллоҳ теюрмиз. Илоҳий, андоғ-ким, Муҳаммад расулуллоҳнинг дўстлуқин дунёда бизга каромат қилдинг, қиёмат куни анинг шафоати бирла мушарраф бўлмоқ биз заъифларға рўзи қилу бер. Ва-Ллоҳу аъламу биссаваб.

ФИ СИФАТИ АС-САҲОБАТИ АЛ-АРБААТИ РИЗВОНАЛЛОҲИ АЛАЙҲИМ АЖМАИН.

Қамуғ саҳобаларнинг сифати бу эрди, улар Тенгри азза ва жалла фармони уза эрдилар. Шуғллари Тенгри азза ва жалла қуллуқин қилмоқ эрди. Жиҳод қилмоқға ануқ тилаклари Мавло таолонинг хушнудлуқи эрди, душманлиқлари Шайтон бирла эрди. Балоға сабр, қазоға рози, балоға шокир эрдилар. Кишиларни ўзлариндин илгару туттилар: Рағбатлари дунё молинға оз эрди. Тириклари ҳақ сўзламак бирла, бермаклари ҳадя эрди. Дойим кўрқунч ичинда эрдилар. Бири биринга меҳрибон эрдилар. Ким эрсани ёд қилсалар эзгулук бирла қилур эрдилар. Ғийбатдин, ҳасаддин, бўҳтондин кўрқуб, сўзлари ҳикмат, нафслари ибрат, тек турмишлари фикрат эрди. Ачиг вақтинда сабр қилмоқ, хушнудлуқ вақтинда узр қилмоқ, ўз ҳожатларидин киши ҳожатларини илгари тутмоқ, ўзлари чиғой эркан халқға нафъ еткурмак. Ёзлуқлуғлар узрин қўлмоқ, ваъдани рост тутуб охират савобини умид тутмоқ, Ёзлуқлуғлар ёзуқин, айбин ўрттилар, ислом ҳақини сақладилар.

ҲИКМАТ.

Луқмони ҳаким айтур, раҳматуллоҳи алайҳи, абдолларнинг нишони уч турур. Бири, жувонмардлик. Тақи бири, кўнгул ариғлиқи ёмон қилиқлардин, ҳасад ва кина менгизликлардин. Учунчи, уламо ва фузало дўстлуқи. Билгилким, Абу Бакр Сиддиқ ва Умар ибн ал-Хаттоб разияллоху анҳумо Расул алайҳис-саломнинг қайин оталари эрдилар, Ойша ва Ҳафса йўлиндин. Яна Усмон ва Али разияллоху анҳумо куёвлари эрдилар. Усмон разияллоху анҳу Руқайя сабабидин. Ул вафот бўлди эрса яна Умми Кулсумни берди. Анинг учун Зуннурайн атанди. Яна Али разияллоху анҳу Фотима йўлиндин куяв эрди теб аймишлар.

ФИ ФАЗОЙИЛИ АБУ БАКР АС-СИДДИҚ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Расул алайҳис-салом Мавло таоло ёрлиқи бирла Абу Бакр Сиддиқни тафсил алифи бирла оят уза ўн ерда ёд қилди. Инна акрамакум инда-Алоҳи атқокум. Фа ма акрама ва атқо теди. Яна улаика аъзаму даражатаи теди. Яна ва ман аҳсаву динан мин ман аслама важҳаҳу теди. Яна Расул айди: Аръафу умматий Абу Бакрин. Яна Жаброил хабар берди: Инна Абу Бакрин аърафу фис саман минҳу фил арзи. Яна айди: Асдакукума Абу Бакрин. Яна айди: Аввалу ман саддақаний Абу Бакрин. Абу Дардоъ айди: А тамши амама ман ҳува хайрун минка ва-Алоҳи ма талаъатиш шамсу ва ғарабат ала аҳадин баъдан-набиййина афзал мин Абу Бакрин. Яна айди: Асбакукум илал-бирри Абу Бакрин. Аймишлар, фаришталар Абу Бакр Сиддиқ теюрлар. Ужмоҳлиғлар Абулфазл теюрлар. Арш фаришталари Муттафиқ теюрлар, Отиқ теюрлар. Қамуғлар Шайх Вақур теюрлар. Яманликлар Абҳо теюрлар. Умматлар халифа теюрлар. Булар қамуғ фазл ва мадҳ турур. Аймишлар, Абу Бакр имон келтурганда Расул ҳақинда қирқ минг олтун қўйди, ул нусрат қилди. Усмон ўз молиндин минг эрнинг масолиҳин тугал берди, тақи Арума куюгин сотқун оллуб мусулмонларга вақф қилди. Расул ибн Аббосга айди: «Ушбу қўлдин бир ужмоҳлиғ эр чиқар». Кўрдилар, Усмон чиқди. Аймишлар, бир кун Расул алайҳис-салом ужмоҳ сифатин қилур эрди. Бирагу айди: «Ё Расулulloҳ, ужмоҳ кўркланурму?» Расул айди: «Бале». Яна айди: «Мани яратқан Изи ҳаққиким, Усмон бир манзилдин яна манзилга борса ужмоҳ кўркланур». Усмон айди: «Манга ғавғо келтуруб қасд қилмишлари кун Изи аzza ва жалла ҳазратинда ўн нарса борким манга берди. Бири улким, тўрт эрнинг бири манман ислом ичинда; иккинчи улким, Расулга икки қиз йўлиндин куёвман; учунчи улким, ҳаргиз зино қилмадим; тўртунчи, шароб ичмадим исломда, жоҳилиятда; бешинчи, ёлғон сўзламадим; олтинчи, Расулга байъат қилмишда сўнг илкимни аврат андомга тегурмадим; етинчи, Қуръонни жамъ қилмишда текма бир сурани бошламишда бир қул озод қилдим; секкизинчи, Қуръонни жамъ қилдим; тўқузунчи, ислом келтурмишдин сўнг ҳамиша қул озод қилдим, ўнунчи, Қуръонни бир рақъат намозда хат қилдим.

Аймишлар, Усмон явлоқ раҳим кўнгуллуқ эрди. Ул кунким Усмонга ғавғо келтурдилар. Қуллари ўтру туруб санчишалнинг тедилар, қўймади. «Ким эрса мандин озорланмасун», теди. Кириб Усмонни ўлтурдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Манга меърож тунинда бир олма бердилар. Икки пора қилдим, бир ҳур чиқти. Сўрдум: «Сен кимнингсен?». Айди: «Мени Тенгри аzza ва жалла Арш

нуридиния яратти, сенинг мазлум халифанг Усмонингман», теги.

ФАЗОЙИЛИ АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Қавлуҳу таоло тароҳўм руккаъан сужжадан. Расул алайҳис-салом айди: «Ё Али, сени сувган-мўмин турур, сени душман тутқан-мунофиқ турур». Яна ёрлиқадиди, Алининг сувуклуки ёзуқни тугатур, нетакким ўт ўтунни тугатур. Яна ёрлиқадиким, Алини кўнгул бирла сувса манинг умматимнинг учда бирининг савоби берилгай. Тақи Алини ҳар ким кўнгли тақи тили бирла сувса умматимнинг икки улушининг савоби берилгай. Тақи Алини кўнгли тақи жони бирла сувса қамуғ умматимнинг туби берилгай». Имом Абу Ҳанифадин савол қилдилар: «Абу Ҳанифа, Алига не теюрсен?» Айди: «Халойиқнинг кўпраги кўр-қунчдин ислом келтурдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Илм учун Одамни кўрайин, фаҳм учун Нухни кўрайин, ҳилм учун Иброҳимни, қувват учун Мусони, зуҳд учун Исони, маҳобат учун Муҳаммадни, амонат учун Жаброилни, раҳм учун Мекоилни. Ёруқ кунни кўрайин, ойни, юлдузларни кўрайин теса бу йигитга боқсун, яъни Али каррама оллоҳу важҳаҳу».

Ривоят қилурлар Алидин. Айди: «Қачон қиёмат куни бўлса, оманно биҳи ва садақна, илкимга бир қадаҳ берилгай, нурдин. Ҳавзи Кавсар булогинда турғил, халойиққа сув бергил теб. Сув бергайман. Бир гуруҳ келгайлар. Сув берайин тесам уларга, сув қатрон бўлгай. Ичмасмиз тегайлар. Али айгай, сизлар икки халифа саҳобани душман тутқан бўлгаймусиз? Айгайлар, бале. Али айгай: Сизлар Кавсардин йироқ кераксиз. Андин сўнг Арш остиндин ун келгай, ман тақи сен алардин безармиз. Ул замон ортқару уларга боқсам тўнгуз бўлмиш бўлгайлар». Ривоят қилурлар устод Исҳоқ Мамшоддин, раҳматуллоҳи алайҳи, қачон ужмоҳлиқлар ужмоҳга кириб моидага ўлтурсалар фаришталар хизматига бўлгайлар. Гилмон, вилдон шароби таҳур тутқайлар. Ужмоҳ қушлари тубо йиғочи узра турлук ун бирла сарнай бошлагайлар. Ул ҳолда нури билгургай. Ужмоҳлиғлар тонглагайлар, дийдор вақти бўлмиш. Бу тажаллий нури бўлгайму тегайлар. Таом емақдин илик тортқайлар. Арш остиндан нидо келгай: Эй ужмоҳлиғлар, сизлар ишингизга бўлунг. Бу тажаллий нури эрмас. Фотимаи Заҳро Али Муртазонинг юзларига боқсалар уларнинг нури турур. Яна Исҳоқ Мамшод айтур: Ужмоҳда ўлтуруб таом еб, шароби таҳур ича бошласалар ужмоҳдин яна бир нур билгургай. Емақдин илик тортқайлар, тажаллий нури турур теб. *Нуго келгай:* Эй Мавлонинг дўстлари,

ишингизга бўлунг, танаъум қилинг. Тажаллий нури эрмас бўлур, бу нур Абу Бакр Сиддиқ наълининг нури турур. Бу даражадин ул даражага ул кимарнинг наълинининг нури миндоғ бўлса, ужмоҳда анинг маҳобатининг нури мўъминлар кўнглинда нетак бўлғай.

ҲИКОЯТ. Бир кун бир урагут амир ал-мўъминин Умарга келди, фалон ким эрса манинг бирла зино қилди теб. Ул ким эрсани келтуруб сўрдилар эрса, тонди. «Зино қилмадим», теди. Ул аврат ич тўнини кўргузди, муна шаҳват суйи теб. Умарга хабар қилдилар. Али ўт келтурди. Ул шаҳват суйи теганнинг устига бостилар, пишди. Маълум бўлдиким шаҳват суйи эрмас, урағутнинг ҳийласи эрмиш. Ул эр тухматдин қутулди, хотуннинг ёлғончилиқи билгурди. Лав ла Али лаҳалака Умару, яъни Али бўлмаса Умар ҳалок бўлғай эрди.

Тақи аймишлар, *Мавло таоло ёрлиқади: Валлазина маъаҳу Абу Бакр турур. Ашиддаъу алал куффару Умар тутур. Рухамаъу байнаҳум Усмон турур. Тароҳум руккаъан сужжадан Али турур.* Бу сура тамоғ бўлғунча тўрт саҳобанинг мадҳу сифати турур. Бу йигирми тўқуз ҳарф бирла тўрт саҳобани ўғди, яъни етмиш икки тил бор. Ул қамуғ луғатлар бу йигирми тўқуз ҳарфдин тош эрмас. Маъни тарафидин андоғ бўлурким, бу тўрт саҳобани етмиш икки тил бирла ўғмиш бўлғай. Ҳар ким эрса бу тўрт саҳобани душман тутуб жафо этур бўлса бу ҳарфлардин ўзга ҳарф келтурсун, ул ҳарфлар бирла жафо этсун. Бу ҳарфлардин азин ҳарф келтурмаса бу ҳарфлар бирла жафо айғани хато турур. Яна Расул ёрлиқади: *Асҳабий канвужуми фа биаййихим иқтадайтум ихтадайтум.* Яъни манинг ёронларим юлдузлартек турур. Қаю юлдузини кўруб, қуловуз қилиб юрудингиз эрса рост йўлга йўлчилар.

МУНОЖОТИ ИЛОҲИЙ. Биз заъифлар етти юз кофирликдин безармиз, тақи етмиш икки турлук ҳаво ва бидъатдин йироқмиз. Санинг бирлигинга, Муҳаммад расулллоҳнинг ялавочлиқинга муқаррармиз. Бу тўрт саҳоба тақи ёронларининг жуфтларин тақи ўғлонларин сувармиз. Дўстлари бирла дўстмиз, душманлари бирла душманмиз. Худоё, сен билурсен бу сўзумиз ҳақ турур, кўнглимиз тилимиз бирла бир турур. Бу зътиқодимиз баракотидин қиёмат куни маҳшар еринда бизни фасиҳат қилмайин ҳабибинг шафоати бирла сиротдин саломат кечуруб, секиз ужмоҳга киюруб, ўз дийдоринга мушарраф қилу бер.

МУҲАММАД РАСУЛУЛЛОҲ АРАБ КОФИРЛАРИН ИМОНҚА ДАЪВАТ ҚИЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Расул араб кофирлариға Мавло ёрлиқин тегурди. «Мавлони бир тенг, бутга топунманг, мани Ҳақ ялавочи билинг. Ла илаҳа илла-Алоҳу Муҳаммадун расулу-Алоҳи тенг»,

теди. Қабул қилмадилар. Расул аввал етим эрди, ёлғуз дарвиш эрди, моли-мулки йўқ эрди. Неча мулофат қилди, бир эзгу жавоб эшитмади. Бу ваъдаларга уюлмадилар, Расул сўзин ҳисобға тутмадилар. Улуғлари Расулни ундаб ўгут бердилар. Айдилар: «Эй йигит, сенинг оталарингнинг бизинг уза ҳақлари биз қамуғ уларнинг миллатидамиз. Бу не иш турурким оталаринг динин солдинг, уларнинг динларин хатоға чиқардинг? Агар телва бўлдуңг эрса айғил, илож қилалинг. Агар дев, пари офати теккан бўлса қурбон қилалинг, садақа бералинг, шафиъ бўлалинг. Агар дарвишлиқдин эрса мол жамъ қилалинг санга. Агар ким эрсага ошиқ эрсанг анинг яроғин қилалинг — сени муродға теғуралинг. Агар жодулик қилған бўлсалар ботил қилдуралинг. Ё улуғлук тамаъ қилур эрсанг улуғ қилалинг. Агар ким эрсада ўчунг бўлса ўчунгни олалинг. Агар кимардин кўрқар эрсанг бўлушалинг. Бу сўзларни қўйғил», теб сўрдилар эрса, Расул айди: «Телва эрмасман. Дев, пари чалмади. Мол қазғуси йўқ. Ошиқ эрмасман, ким эрса бирла ўчум йўқ. Бу сўзларингиз қамуғ беҳуда турур. Мавло таоло бир турур, ман анинг ялавочиман. Мани сизга қоборди, манинг ҳазратимға уларни ўқуғил теб. Тамуғдин қутулалинг, ужомоғға киралинг. Икки жаҳон эзгулигин топалинг тесангиз манинг сўзумни қабул қилинг», теди. Кофирлар тил очиб жафо ўқин отдилар. Йўлдин озған, Тенгридин ёнған ичи қоралар барчаси тил, кўнгул бир қилиб Расулға ўғрадилар. Кунда бир турлук ҳийла қилдилар. Уқ оттилар, қилич тортдилар. Тенгрининг лутфу инояти ва нусрати бўлмаса бир ёлғуз мунча нопок бирла нетак муқовамат қилғай эрди. Неча ўгут бериб эзгулук бирла ўтру юриди — бўюнсунмадилар. Умар исломға кирмак бирла мусулмонлик кучланди. Лашкар йиғилди. Энди санчишғил, теб фармон бўлди. Фақтулул-мушрикина ҳайсу важадтумҳум. Черик отланди. Санчиштилар. Бирорда нусрат топтилар, бирорда мунҳазим бўлдилар. Мундағин имонға даъват қилди. Расулға кофирлар истиҳзо қилдилар. Улар беш эрдилар; Бири, Валид ибн Муғира. Иккинчи, Осиб ибн Воил ас-Саҳмий, Учунчи, Асвад ибн Абди Яғус. Тўртунчи, Ос ибн Вобак. Бешинчи, Ҳорис ибн Талотил. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло бу бешисин бир кунда ҳалок қилди. Бу турлукким, Жаброил келди. Расул бирла ўлтурди. Ул кибрлар Каъба теғрасинда тавоф қилур эрдилар. Жаброил бирла Расул ура қўптилар. Абу Замъа алайҳил-лаъна Жаброил ўнғидин кечти. Жаброил бир яшил яшурғоқ анинг ўнғида солди — икки кўзи кўрмас бўлди. Андин сўнг Абди Яғус кечти. Жаброил ишорат қилди, қорни урулди. Ушул замон тамуғға борди. Андин сўнг Валид ибн Муғира кечти. Тўпуқинда жароҳати бор эрди. Жаброил кўзи жароҳатға тушди эрса ёрилди — ҳалок бўлди. Андин сўнг Ос ибн Вобак кечти. Жаброил азоқинға назар қилди. Дарҳол тикон

санчти, этлари ёрилди. Дарҳол ўлди. Андин сўнг Ҳорис ибн Талотил кечти. Табасинга ишорат қилди. Ҷринг йиғилди, бош оғриқи тутти. Айди: **Қаталаний раббу Муҳаммадин.** Фарёд қилди чиқиб, ўларда қулига айди: «Муни тутуғил». Қули айди: «Кимни тутайин, ким эрса кўрунмас?» Бу сифат ҳалок бўлдилар. Имом Мақотил айди, разияллоҳу анҳу. Бу ул оят турур: **Иннаа кафайнакал-мустаҳзэйн.** Аммо муқимлар ўн икки эрдилар. Аймишлар, ўн олти эрдилар. Тўрт йўлниинг бошинда ўлтуруб Абу Жаҳл сўзи бирла ҳар ким Муҳаммаддин сўрса айтур эрдилар: «Муҳаммад жоду турур, ялгончи турур, ани кўрмаганингиз яхшироқ». Яна Расул алайҳис-салом киши кўймиш эрди. Андағ-ўқ ҳар ким кечарда Муҳаммаддин сўрса айтур эрдилар: «Кўз андоғ эрни кўрмиши йўқ, қулоғ андоғ эр сифатин эшитиши йўқ. Уруғ-қариндошни оғирланг, ота — онани эзгу тутунг, Мавло таолоға тоат қилинг. Ўтган, кечган бу сўз уларнинг сўзиндин яхшироқ турур», теб камуғ мусулмон бўлдилар. Мавло таоло ул ўн олтини ҳалок қилди. Расул алайҳис-салом тилда мавсимға келиб, қизил тўнлар киб халқни имонға ундар эрди, Мавло ёрлиқин тегурур эрди. Уш Хазраж анга Фарита ва Батир бирла санчишур эрди. Асбодин Мадинага кеттилар. Бу Уш Хазраж уларға айтур эрди: «Бу ёвуқда Маккадин бир эр чиқғай, оти Муҳаммад ибн Абдуллоҳ. Анинг китоби бўлғай. Анга уймағаймиз, ани ер юзиндин кетарғаймиз». Қачон Муҳаммад билгурди эрса даъват зоҳир қилди. Уш Хазраж Маккага келди, ҳаж ўтадилар. Ул вақт кофирлар ҳаж ўтаюр эрдилар. Жуҳудлар Байт ул-Муқаддасга ҳаж арконин келтурур эрдилар. Аммо «Лаббайка» айтурда лаббайка ла шарика лака ила шарикун хува лака тамлику ва майамлику теюр эрдилар. Маъниси ул бўлур: Ижобат қилурмиз сени. Сенинг ўртоқинг йўқ. Магар ул ўртоқким, сен анга эркликсен, ул сенга эрклик эрмас, яъни бутлар сенга ўртоқ темак бўлур. Қачон Уш Хазраж ҳаж ўтадилар эрса Расулни кўрдилар, халқни имонға даъват қилди. Наъту сифатини жуҳудлар айтқантек топтилар. Бир биринга айдилар: «Улар бизга ахшомлиқ бермасдин бурун биз уларға қушлуқ бералинг». Яъни улар бизга топунмасдин бурун биз уларга топуналинг теб келдилар. Ислому келтурдилар, Расул бирла байъат қилдилар. Айдилар: «Сенинг ишинг бизинг ишимиз турур. Биз сенга мутиъмиз, не тесанг қилурмиз. Биз ва ўғлонларимиз сенга юлуғ бўлалинг», тедилар. Иблис алайҳил-лаъна ани кўра билмайин тоғға миниб чақирди: «Эй одамийлар, билмиш бўлунг Уш Хазраж бу мазмум бирла аҳд қилдилар. Булар мундин чиқмоқ бўлди, улар андин келмак бўлдилар. Қилич бирла сизларни қирарлар». Қурайш кофирлари муни эшитиб уларға бордилар, айдилар: «Сизинг бирла бизинг орамизда ёғилиқ керакмас, бизинг динимизда сиз бизга-қўнғисиз. Бу аҳдда бор бўлсангиз уларға хилоф қилинг,

йўқ эрса бизинг хабаримиз йўқ», теб ёндилар. Келдилар. Ул замон қурайшдин бир йигит келди кумуш бошмоқлиғ. Уш Хазрат айди: «Телим йил бўлди риёсат даъво қилиб юрурсиз. Иликка кўтариб юругу бошмоқингиз йўқ эрди». Бу йигит эшитиб бошмоқини уларға сола берди. «Ман сизга мазох қилдим», теди. Яна бири айди: «Олманг. Бошмоқ эрнинг иззати бўлур. Ани олдуқ эрса дунё иззатин олмиш бўлурмиз», тедилар. Уғул-қизларин келтуруб имонға кюрдилар. Андин сўнг телим халойиқ келиб имонға кирдилар. Икинчи йил яна ҳажга келмишда муаллим қўлдилар. Расул бир саҳобани уларға берди. Учунчи йил келмишда: «Дастур берсанг улар бирла санчишалинг», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Мавлодин улар бирла санчишғил теб манга ёрлик бўлмади».

ҲИКОЯТ.

Тоифнинг йигитлари тунла ўлтуруб сўзлашур эрдилар. Ҳаводин ун келди: «Вой, сизинг уза уфтанмасмусиз! Бу Муҳаммад сизни исломға ундар, сиз анга уймассиз». Уч кеча мундоғ ун эшиттилар эрса йигитлар қартларға хабар қилдилар. Бир яроғлиғ, тетик қулни келтурдилар. Секиз юклук тева бердилар. Маккага борғил, Муҳаммадни кўргил теб. Бориб Маккага кирди, Аввал Абу Жаҳлни кўрди, Муҳаммад хабарин сўрди. Абу Жаҳл айди: «Йироқ турғил, андин ёлғончи жодулуқ йўқ, анга бормасанг, ани кўрмасанг яхшироқ». Йигит ўзини анга келганин айта берди. Абу Жаҳл айди: «Теваларни юклари бирла манга сотғил, тўрт минг олтунға олайин. Аммо Маккадин чиқмағунча олтунни бермасан. Мунда берсам керакмазким, Муҳаммадга берсанг», теб бермади. Йигит зийрак эрди, элни кезди. Али йўлуқти, айди: «Ё Али, Муҳаммад ҳақинда не теюрсен?» Али айди: «Кўрар кўнглунг борму?» Йигит айди: «Ман ани кўргали келибман». Иккилари Расулни бориб кўрдилар. Расул айди: «Не йигитсен? Не келганингни, кимга йўлуқганингни сенму айтурсен, ё мен айта берайин?» Йигит айди: «Сиз айтинг», Расул айта берди. Йигит айди: «Дастур беринг Абу Жаҳл кофирдин бориб молни олайин». Дастур бердилар, борди. Абу Жаҳл манзарда ўлтурур эрди. Расул ҳам бордилар. Абу Жаҳл қулунға эшик боғлатди. Бориб қапуғ қоқтилар. Айди: «Молни манга қайта бергил», Абу Жаҳл Абдулҳаким эрди. Саройи ўртасинда бир улуг тегирмон тоши бор эрди, Қулинга айди: «Бу тошни кўтариб бошим уза қўйғил. Бек ерга миниб Муҳаммаднинг бошинга урайин, Бу иш теб сени озод қилайин». Тошни кўтарди, бошиға қўйайин теганда қудрати етмади. Кўтаргали тош бир ўврулуб қўлин бости. Қўли ёнчилди, оғриқинға чидамади. Мавло таоло бирла назр қилди: «Бу оғриғдин ўнгалсам

молни Мухаммадга берайин». Мавло таоло шифо берди. Ул бадбахт аҳдини бузди, эвга кирди. Эвда бир ҳабаший кўрди, қилич суғуруб айтур: «Молни Мухаммадга бергил, йўқ эрса ўртангдин чопаман». Қўрқуб чиқти, молни тамом Расулга берди. Расул Абу Жаҳл саройиндин чиқти. Халойиқ оғзиға тушдиким, Абу Жаҳл софий бўлди, яъни Мухаммад таба майл этди. Айдилар, агар сен Мухаммадга майл этиб қайтсанг қамуғимиз қайталинг. Бир нечалари айдилар; «Келинг Мухаммадга боралинг, мусулмон бўлалинг. Абу Жаҳл бизга улуғлуқ сотар. Ул бурун мусулмон бўлса андағ-ўқ, улуғлуқ сотқай», теб Расулга келдилар. Йўлда Абдуллоҳ ибн ар-Рабғузий йўлуқти. «Қаёнға борурсиз?» теди. Улар айдилар: «Эшитдингму, Абу Жаҳл мусулмон бўлмиш. Биз ҳам мусулмон бўлғали борурмиз». Ул айди: «Абу Жаҳлга боралинг». Бориб Абу Жаҳлга айдилар: «Эшитдук, Мухаммад динига кирмишсен».

Абу Жаҳл айди: «Тенгри сақласун, ман оталарим диниға хилоф қилмагайман. Мухаммад оталаримиз диниға хилоф қилди». Абу Толибға боралинг. Бориб айдилар: «Бу қариндошинг ўғлиға айгил, бу сўздин қочсун». Абу Толиб айди: «Мухаммад келсун кўралинг». Ундаб келтурдилар. Келди. Уларни босиб кечти, Абу Толиб тахтинға оғиб ўлтурди. Айдилар: «Кўргил, сенинг ҳурматингни сақламас, биз сенинг тахтинға оғмасмиз, бу оғиб ўлтурди». Абу Толиб айди: «Ҳар ким рост сўзлук бўлса бўйнунгизга оғар». Андин сўнг улар айған сўзни Расулга айта берди. Яна айта турурлар; «Мухаммаднинг ялавочлиқи рост бўлса бизга бир нишона кўргузсун». Айди: «Не нишона тиларсиз?» Айдилар: «Сарой ўртасинда бир улуғ тош бор эрди, бу тошдин йиғоч ундургил, ҳавоға узасун. Бир шохи машриқ таба, бир шохи мағриб таба борсун». Расул алайҳис-салом дуо қилди, тошдин йиғоч унди улар тилагантек. Яна айдилар: «Дуо қилғил, аввалғи холинға борсун». Дуо қилди, яна аввалғи холинға борди. Айдилар: «Ё Мухаммад, улуғ жоду эмишсен», теб имон келтурмадилар. Айдилар: Уъбуд аалиҳатана йавман ва нааҳну наъбуду илаҳака сабъата аййамин. Яъни сен бир кун бизинг Тенгримизга топунғил, биз етти кун сенинг Тенгрингға топуналинг. Ва таъбуду илаҳана сабъата аййамин ҳатта наъбуду шаҳран. Айдилар: «Сен етти кун бизинг Тенгримизга топунғил, биз бир ой сенинг Тенгрингға топуналинг. Таъбуду шаҳран ҳатта наъбуду сабъа. Сен бир ой топунсанг биз бир йил топуналинг». Улар муни сўзлакорда Расул титракор эрди. Жаброил келди. Бу сурани келтурди. Қул йа аййухал-кафирун лаъбуду ма таъбудун. Ё Мухаммад, айғил: Эй кофирлар, сиз топунғанға ман топунмасман. Ва ла антум аабидуна ма аъбуд. Сиз ҳам ман топунғанға топунмассиз. Ва ла ана аабидун ма абадтум. Ман топунғучи бўлмагайман сиз топунғанға. Ва ла антум аабидуна ма аъбуд. Сиз

топунгучи бўлмағайсиз ман топунганга. Лакум динукум ва лийадин. Сизинг динингиз сизга, манинг диним манга. Аймишлар, бу ҳукм ул вақтда эрдиким, ислом заъиф эрди. Қачон ислом қавий бўлди эрса бу ҳукм кўтарилди. Фақтулул-мушрикина ояти бирла мансух бўлди. Аймишлар, Абу Толиб айтур эрди: Иттабиъу ибна ва ин каана содиқан ав казибан йаъмуру бимакаримил-ахлақ. Яъни қариндошим ўғли сўзинга бўюнсунунг. Рост ё ёлғон эрса, анинг учун Тенгри эзгулигиндин таш сўзламас. Узгаларга андоғ айтур эркан. Ўзинга тегса: «Ииний лаъакраҳу йаълуний», теюр эрди. Яъни ман қуйи бўлуб кунум юқори бўлганига унамасман. Тафсирда бор, бир кун қурайш кофирлари йиғилиб Муҳаммад расулуллоҳ ҳақинда кенгаш қилдилар. Нетак қилиб бу Маҳаммад балосиндин қутулғаймиз. Ул замон Шайтон бир қари киши суратинга бўлуб ораларинда ҳозир бўлди. Бириси айди: «Келинг, қамуғимиз бир бўлуб Муҳаммадни элдин чиқаралинг». Шайтон айди: «Бу кенгаш эрмас. Муҳаммад тетик эр турур, борган ерда тек турмас. Яна ўрун бўлур, охир сизга келур». Яна бири айди: «Ерни сувга теги қазалинг, тош, темур бирла том қилалинг. Ер юзига тегмишда томни баланд қўпоралинг, бир эшик қўялиг. Муҳаммадни ул томга киргузуб эшикни беркиталинг. Анда-ўқ очлиқдин ўлғай». Шайтон айди: «Андоғ бўлмас, анга Жаброил келиб ҳаводин чиқарур, бу сўз эрмас». Ҳар бири бир кенгаш айди, Иблис қамуғинга жавоб айди. Бирагу айди: «Бўлмаса қамуғимиз йиғилиб мукобара санчиб ўлтуралинг». Иблис айди: «Сўз бу турур». Иттифоқ қилдилар, тонгласи келиб Муҳаммадни ўлтурур бўлдилар. Бир ким эрса бу ҳолдин Абу Толибга хабар берди. Абу Толиб Расулни ундаб айди: «Қурайш кофирлари сени ўлтургали кенгаш қилмишлар. Ман эсон эркан ким эрса қасд қила билмағай», теб бу байтни бошлади:

Менга арза қилдинг ариг дини сан,
 Аммуниг кирмагунча ўлуб синиға.
 Мазаммат сўкуш ор агар бўлмаса,
 Уланма теюрсен тамуғ қиниға.
 Қўнисен билурсен берурсен ўгўт,
 Улакур мени ул жинон аиниға.
 Ёвумағай, валлоҳи, сенга бу араб,
 Кирур эрдим эркисиз Изи диниға.

Ҳикоятга келур, Расул алайҳис-салом Тоифга борди. Уларга ислом арза қилди, қабул қилмадилар. Андин ёнди. Ҳарамга тегди эрса намозга тўруқти. Қуръон ўкию бошлади. Парилар Қуръон овозин эшитдилар, тингладилар. Хушланиб, бориб қавмлариға хабар қилдилар. Айдилар: «Қуръон, эшиттук, Муҳаммадга инмиш. Биз анга имон

келтурурмиз, сиз ҳам қамуғ Мавло ёрлиқин ижобат қилинг». Қолу йа қавмана иннаа самиъна китабан ила қавлиҳи ажибу даъийа-Ллоҳи ва аамину биҳи. Парилар йиғилиб Маккага келдилар, ҳарам қатинда турудилар. Хурмат тутуб, бостириб кирмадилар. Мавло таоло бир хурмо йиғочинға илҳом берди. Қамуғ кўкдин қумрулуб Расулға келди, парилар келганин хабар берди. Расул айди: «Ким бўлғайким анинг кўнглинда хардала андозасинча кир бўлмағай манга кирсун, париларга боралинг». Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Ман борайин». Бир идишга сув олди. Бир неча хурмо бирла тун ичинда париларга келдилар. Расул алайҳис-салом ерда бир хат сизди. Абдуллоҳ ибн Масъудға айди: «Ул хат ичинда ўлтурғил, чиқмағил. Чиқтинг эрса қиёматға теги сен мени, мен сени кўрмағай-миз». Андин сўнг Расул париларга бориб ёрлиғ тегурди. Қабул қилдилар, имон келтурдилар. Таҳорат, намоз таълим берди, шарият аҳкомин ўғратти. Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Ман ул хат орасинда ўлтурур эрдим, Парилар гуруҳи манинг ёнимдан кечар эрдилар. Расул алайҳис-саломға бориб имон келтурур эрдилар. сўзлашганларин эшитур эрдим. Қачон субҳ вақти бўлди эрса Расул ёниб келди, Мани ура турур кўрди, «Ўлтурсанг не бўлур?» теди. Айдим: Ё Расулulloҳ, мен кўрқтум». Расул айди: «Хатдин чиқсанг кўрушмас эрдук». Тақи айди: «Қатингда сув борму?». Айдим: «Хурмо ичинда эзилмиш сув бор». Айди: «Хурмо ариғ турур, суви ҳам», теб олиб таҳорат қилди, намоз ўқиди. Бир неча парилар Расулға келиб уйдилар, намоз қилдилар. Парилар айдилар: «Ё Расулulloҳ, биз сизинг ёнингиздин кетмағай эрдук, аммо йўлимиз йироқ турур. Озуқларимиз йўқ, кўлукларимиз ҳам йўқ». Расул алайҳис-салом ёрлиқади, йилқи қора тезақларини кўлукларингизга ем қилинг. Тақи сўнғақлар сизга ем бўлсун. Анинг учун тезак бирла сўнғақ бирла истинжо қилмоқни шарият унамади. Ва ла йастан-жи биравсин ва ла бизмин. Мавло таоло ёрлиқар: **Ва ма йантиқу анил-ҳава.** Яъни Муҳаммад Расулulloҳ тилагинча сўз сўзламади, ботинини нафсдин йироқ тутдук. Нафс тилагинча сўз сўзламади, зоҳирини кўлакадин йироқ тутдук. Кўлакаси ариғсиз ерга тушмасун. Лианна зилла кулли шайъин мислуҳу йука ва ла йуҳзо. Текма нарсанинг кўлакаси анинг менгизи. Изи аzza ва жалла ёрлиқар: Ман ҳабибим Муҳаммадга кўлака бермадим, ўн секиз минг олам анинг менгизи бўлмасун теб. Юз йигирми тўрт минг пайғамбар йибордим, қамуғ оламлиғларға хабар қилдилар-ким манинг менгизаким йўқ. Уз азаматим ва жалолатим бирла Муҳаммадға кўлака бермадим. Қамуғ халойиқлар билсунларким, ер юзинда ҳабибимнинг менгизаки йўқ. Муҳаммаднинг пайғамбарлиқи ичинда назири йўқ. Одамни Ҳавво бирла ужмоҳдин чиқардим эрса, Муҳаммад умматини юз йил ёзуқ қилмишдин сўнг бир тавба бирла ужмоҳға

киюргайман. Идриета нужум илмин бердим эрса, Муҳаммад расулуллоҳни тамуғ юлдузларидин ўта кечурдум. Юлдуз юзуши анинг уза бўлмасун тедим. Агар Нуҳ пайғамбарга кеми бериб сувда юрутдум эрса, Муҳаммадга Буроқ бердим, ҳаво уза юрутдум. Нуҳ алайҳис-салом ўз қавмига азоб тилади: «Рабби ла тазар алал-арзи минал-қафирини дайъаран», теб. Валекин Муҳаммад алайҳис — саломни кофирлар тишин синдурдилар, бурнин буздилар. Уларга ҳидоят тилади. «Аллоҳума-ҳди қавмий фа иннаҳум йаъламун», теди. Дунёда душманга мундоғ шафқат қилди. Қиёматда дўстга нетак шафқат қилмағай? Агар Иброҳимни халқга имом қилдим эрса: «Инний жаъилука лив-наси имамаи» тедим. Муҳаммад Мустафони меърож кечаси Байт ул-Муқаддасда тамом пайғамбарга имом қилдим. Етти қат кўк фаришталарига имом қилдим. Агар Намруд ўтини Иброҳим совутдум эрса, тамуғ ўтини Муҳаммад Мустафонинг умматларига совутгайман, нетакким бақирни темур уза букартек. **Иза вазаъал-муъмину қадамаху алас-сироти тахмудун-нари тахтақадамайҳи қама йахмуду.**

Сулаймон найғамбарга мулк бериб, ел анга мусаххар қилдим эрса, Муҳаммад расулуллоҳнинг умматига андағ-ўқ мулк бердим. Мулк ул турурким қачон кўнгли синуқ, ичи йиртук мазлум мўмин оҳ теб ичи бағридин совуқ дамин урса, шаҳодат калимасин анинг бирла қўлдош қилса, кўз юмуб очғунча ул совуқ ел ул калимани Аршга тегургай. Агар Мусо қавмини этаклари, ўлимайин тилсиз тенгиздин кечурдум эрса, Муҳаммад Мустафо алайҳис-саломни тамуғдин андоғ кечургайман, ўлимиш этаклари қурутмағай. Тамурру тоифатун мин умматий алас-сироти ла йажиффу савбуху минал-арақи. Агар Фиръавннинг дарёга ғарқ қилдим, несту нобуд қилдим, агар Исо пайғамбарларга тўртунчи қат кўкка ошурдум эрса Муҳаммад Мустафо алайҳис-салом ул мақомга тегди. Нетакким Мавло таоло ёрлиқар, фа каана қоба қавсайни ав адна. Билгилким, икки жаҳонда иззат бўлди, Муҳаммад расулуллоҳ барокотинда бўлди. Кўрмасмусен Иброҳимни ўтга келди эрса Жаброил алайҳис-саломга ужмоҳ хулласини келтурди. Узасинда бигиклик эрдиким: Ла илаҳа илла-Алоху Муҳаммадун расулу-Алоҳи. Не кийди, ўт ани куйдирмади. Мусо алайҳис-салом тенгиз қироғинда келиб киргали майл қилди эрса Жаброил алайҳис-салом келди айди: «Эй Мусо, Муҳаммад-ни шафиъ келтургил». Мусо айди: «Баҳаққи Муҳаммад». Тенгиз суйи ёрилди, йўл бўлди. **Фан фалақа фа каана куллу фирқин кат-товдил азим.** Мусо саломат кечти. Довуд алайҳис-салом темурдин ёриқ этар бўлса Муҳаммад расулуллоҳ отин айтса темур юмшоқ бўлув эрди.

Қиёмат кунин Мавло таоло ҳеч ким эрса бирла сўз сўзлашмағай, Муҳаммад Мустафо шафоат қилмағунча. Расул алайҳис-салом дийдор кўрмағунча ҳеч пайғамбар

кўрмагай. Муҳаммад умматлари ужмоҳқа кирмагунча ҳеч пайғамбар кўрмагай тақи кирмагай. Аввалу ман йақраъу бабал-жаннатя Билалун.

САВОЛ: Муҳаммад уммати барчадин илгарў эрмиш. Сўнг келмоқға ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Қачон улуғлар келур бўлсалар бурун кичиклар келурлар, андин сўнг улуғлар келурлар.

ТАҚИ ЖАВОБ: Муҳаммад саллалоҳу алайҳи ва саллам умматлари барчадин азизроқ турур. Тупроқда кўп ётмасун теб барчадин сўнг чиқарди.

ЖАВОБ: Ўзга умматларнинг айбини Муҳаммад умматлари билдилар, буларнинг айбини ўзга уммат билмасун теб сўнг чиқарди.

ҲИКОЯТДА (келур): Бир кун Ойиша разияллоҳу анҳо ва ан абиҳо ва ало завжиҳо сўрди: **Йа расула-Алоҳи анта ақсану... минний ва ана амлаҳу минҳу.** Яъни Юсуф мандин кўрклукрак эрди, аммо ман Юсуфдин тузлуқроқмен теди. Ойиша яна сўрди: «Бу не темак бўлур», теб. Расул айди: **Лианнаҳу фитнатун лил-ааламин ва ана раҳматун лил-ааламин.** Юсуф оламлиғларға фитна эрди, мен оламлиғларға раҳматлиғман. Ва ма арсалнака илла раҳматан лил-ааламин. Ким Юсуфни кўрса севинч анинг кўнглинда ҳаром бўлур эрди нетакким мани кўрса ҳаром бўлур. Мавло таоло Иброҳим пайғамбарни бизга ота теди. Нетакким Мавло таоло ёрлиқар: **Миллата абикум Иброҳим.** Яна Муҳаммад расулуллоҳни ота темади, расул теди. **Ҳикмат не эрди?**

ЖАВОБ: Лақад жаъакум расулун мин анфусикум азизун. Жавоб ул турурким, агар Муҳаммадни сизга ота тесам, қиёматда анинг тануқлуқи сизинг ҳақингизда раво бўлмағай эрди. Анинг тануқлуқиндин маҳрум қолғай эрдингиз. Эй Муҳаммад, мен сени умматға расул тедим. Ёрин сен тануқлуқ бергил, мен қабул қилайин. Сен тилагил мен берайин, Сен шафоат қилгил, мен ёрлиқайин. Аймишлар, маъсият битиган фаришта кунда келур, тоат битиган фаришта кунда келмас, ўзга фаришта келур, мўъмин ўлгунча. Қачон қиёмат куни бўлса, омаинно биҳи ва садақна, Расул алайҳис-саломға тануқлуқ берурлар. Аммо неъмат битиган фаришта дойим келур, маъсиятга тануқлуқ берур. Мавло таолидин ёрлиғ бўлур: Дунёда зино тануқлиқи тўрт эрди, ўзга муомила тануқлиқи икки эрди. Ёлғуз тануқ сўзин тинглашас эрди. Сен ҳам ёлғузсен, тануқлуқингизни тингламасмен. Қамуг оламлиғлар билсунларким ман каримман. Яна Ҳақ таоло ёрлиқар: Қиёмат кунининг сифати ул турурким, қариндош қариндошдин қочар, эр жуфтдин қочар. Йавма йафиррул маръу мин ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳ. Агар Расулни ота тесам ул ҳам қочғай эрди. Нафсингиздин тедим. Расул тенгуз тедим. Муҳаммад сиздин, сиз андин қочмасунлар

теб. Лақад жабаакум расулуш мин анфусикум азизун. Ҳеч ким эрса ўз нафсиндин қочмаслар. Ложарам Расул алайҳис-салом уммат бирла қолур. Ишорат улким, Расул алайҳис-салом уммат бирла қолур. Ишорат ул турурким, Расул алайҳис-салом бизинг нафсимиздин бўлса ул бизга бош бўлур, биз аёқ бўлурмиз.

Эй мўъминлар, эшиттингизмуким бош ужмоҳда бўлуб азоқ тамуғда бўлса Расул алайҳис-салом бизинг бошчимиз турур. Ҳар ойина ул ужмоҳда бўлғуси, биз мутобиъ ходимлар қамуғ ужмоҳда бўлғайбиз. Қироатда мин анфусикум ҳасабан ва насабан ўқимишлар.

ФОЙДА. Кофирлар Расулға мункар эрдилар. Субҳоналлоҳи, биз бори мусулмонбиз. Ва яна кофирлар бир пора йигочни йўнуб Тенгри тею топундилар. Мундоғ азиз ариғ бошчини пайғамбарлиқга қабул қилмадилар. Алҳамду лиллоҳи, биз бари етти юз қирқ йилдин сўнг иқроп қилиб *Муҳаммадун расулу-Ллоҳ* теюрбиз. Илоҳий, андоғким *Муҳаммад* расулulloҳнинг дўстлуқун дунёда бизга каромат қилдинг. Анинг шафоати бирла мушарраф ва мукаррам бўлмоқ сен Оллоҳ рўзи қилу бер. *Омин йа раббил оламин.*

РАСУЛ ИШОРАТИ БИРЛА ОЙ ЁРИЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Иқтарабатис-саъату ван шаққал-қамар. *Маъниси* ул бўлурким, Мавло таоло ёрлиқар: Қиёмат ёвуди, ой ёрилди. Аймишлар, бурунқи умматлар ўз пайғамбарлариға сўрар эрдилар: «Қиёмат қачон келур?» теб, улар жавоб айтар эрдилар: «Қачон охир уз-замон пайғамбари чиқса қиёмат бўлур», теб. Мавло таоло ёрлиқар: *Муҳаммад* Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам чиқти. Ой ёрилди, қиёмат ёвушти, теб. **Иқтарабатис-саъату ван шаққал-қамар.** Бу сура аймоғинға сабаб ул эрдиким, Расул алайҳис-салом бир туила Макка ичинда юриюр эрди. Маккаликлар одати ул турурким, улар тунла юриюрлар. Қамуғ ишларин тунла битурурлар, кундузлар ғоят иссиғ бўлур. Анинг учунким кеча Расул алайҳис-салом юриюр эрди. Абу Жаҳл бир жуҳуд бирла Расул алайҳис-саломға йўлуқти. Айди: «**Арилий аайатан ва илла алавту раъсака**». Яъни манга бир мўъжиза кўргузгил. Йўқ эрса бошингни олурман, теди. Расул алайҳис-салом айди: «Не тилаюрсен?» Абу Жаҳл айди: «Ой ёрғил, кўрайин», теди. Анинг учунким, жодулуқ ерда асар қилур, кўқда асар қилмас. Расул алайҳис-салом бармоқи бирла ишорат қилди эрса ой ёрилди. Ёрими ўрнида турди яна бир ёрими ироқроқ бориб турди. Абдуллоҳ ибн Маъсуд айтур: «Биз Расул алайҳис-салом

бирла Минода эрдук ой ёрилди, тоғнинг ортинга борди. Яна Абдуллоҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Аббос ва Анас ибн Молик ва Ҳадиқа ва Сайр ибн Мутъим тақи ўзга саҳобалар, ризваналлоҳи алайҳим ажмаин, ой пора бўлганин барчалари кўрди». Абу Жаҳл айди: «Ё Муҳаммад, бу ой яна қовушсун». Муҳаммад айди эрса яна қовушти. Абу Жаҳл айди: «Эмдига теги ер юзинда жоду эрдинг, эмди кўкка жодулиқинг асар қилди», теб имон келтурмади.

«Сендек жоду йўқ», теди. Аммо ул жуҳуд мусулмон бўлди. Яна бир мўъжизаси Мерожга ошмоқ эрди.

ҚИССАИ МЕЪРОЖ АН-НАБИЙ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ.

Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми. Маъниси ул бўлурким, ариғ турур эшдин ва қўлдошдин, муназзаҳ турур жуфтдин, ўғул-қиздин. Ул Изи аzza ва жалла элтти қулини, яъни Муҳаммад расулуллоҳни бир тун ичинда Маккадин Байт ул-Муқаддасга. Аймишлар, Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кеча Уммаҳони эвинда ётур эрди. Уммаҳони Абдул Муталлибнинг қизи эрди. Ривоят қилур Молик ибн Саъсаъа, Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Ётур эрдим Келикли келди, кўксумни ёрди, юрагимни чиқарди. Олтун ташт келтурди, ичи тўла имон ҳикмат эрди. Юрагимни анинг ичинда ёрди, яна ўрнида қўйди. Андин сўнг бир Буроқ келтурди. Оқ туқлук, хачирдин кичикрак, эшақдин улуғрак. Айдилар: Ё Расулуллоҳ, Буроқ бу турур! Кўзи етган ерда аёқин қўяр эрди. Мани анга миндурди. Жаброил манинг бирла эрди. Аввалғи қат кўкка тегдимиз эрса, дастур тилади. «Кимсен!» тедилар. Жаброил айди: «Ман турурман». Сўрдилар: «Сенинг бирла ким бор?» теб. Айди: «Муҳаммад Мустафо бор», теди. «Сени ангаму йибордилар?» теб сўрдилар. «Ҳов», теди. Қапуғ очтилар, кирдук. Одам алайҳис-саломни кўрдум. «Бу ким?» теку сўрдум. Жаброил айди: «Отанг Одам турур». Одамга салом қилдим. Жавоб айди: «Яхши ўғлум, яхши пайғамбар», теди. Иккинчи қат кўкка тегдук. «Қапуғ очинг!» теди. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар. Кирдум, Исони, Яҳёни алайҳимас-салом кўрдум. Булар ким турур, тедим эрса Жаброил алайҳис-салом айди: «Исо ва Яҳё турур.» Уларга салом қилдим, Жавоб айдилар: «Яхши пайғамбарсен», тедилар. Учунчи қат кўкка тегдим. Жаброил алайҳис-салом дастур тилади. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар. Кирдук, Юсуф пайғамбарни кўрдум, Айди: «Ё Жаброил, бу ким турур?» Айди: «Қариндошинг Юсуф турур, алайҳис-салом». Анга салом қилдим, жавоб берди. Айди: «Нима

кўрклук пайғамбар турурсен!» Тўртунчи қат кўкка етдимиз. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар, кирдук. Идрис пайғамбарни кўрдук. «Ким турур? тею сўрдум. Жаброил айди: «Қариндошинг Идрис пайғамбар турур.» Анга салом қилдим, Жавоб айди: «Нима кўрклук пайғамбар турур, қариндош!» теди. Бешинчи қат кўкка тегдимиз. Қапуғ очтилар. Кирдимиз, Ҳорун пайғамбарни кўрдумиз. «Ким турур?», тедим. Жаброил айди: «Ҳорун пайғамбар турур». Олтинчи қат кўкка тегдук. Ҳамон тариқа бирла қапуғ очтилар, кирдук. Мусо пайғамбарни кўрдум. Анга салом қилдим, айди: «Нима кўрклук пайғамбар турурсен!» Андия кечтим эрса Мусо пайғамбар йиглади. «Нега йиғлаурсен?» теди. Ун эшитилди, айди: «Илоҳий, бу Муҳаммад ўғлон турур. Мандин сўнг халқға юбординг. Мунинг умматлари манинг умматларимдин бурунроқ ужмоҳға киргай». Етинчи қат кўкка тегдук эрса ҳамон тариқа қапуғ очтилар, кирдук. Иброҳим пайғамбарни кўрдук. Сўрдум: «Бу ким турур?» айди: «Отанг Иброҳим пайғамбар». Яна Сидрат ул-Мунтаҳони кўрдум. Инна самаратаҳа мислу қилали ҳажрин. Ҳажр отлиғ қабила бор. Қилла қилалинг жамъи турур. «Қилла» бир идиш бўлур, олтиш ботмон сув кирур. Ани ҳажр қабиласига мансуб қилмишлар, яъни Сидрат ул-Мунтаҳо йиғочларининг мевалари ул андозалиғ турур. Текма ёпурғоқлари пил қулоғиға менгзаюр. Анинг тубинда тўрт ариқ не?» теб сўрдум. Айди: «Бу икки ич ариқ ужмоҳда оқар, бу икки таш ариқлар — бири Нил дарёси турур, бири Фурот турур». Андин сўнг икки идишлар келтурдилар. Биринда хамр яна биринда сут. Манга арза қилдилар. Хамрни унамадим, сутдин ичтим. «Яхши қилдинг», теди.

САВОЛ: Расул алайҳис-саломни меърожға оширмоқға ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар: Биз Муҳаммадни ошурдук, бизинг оётимизни, қодирлиқимизни, воҳидлиқимизнинг нишонларини кўргузмак учун.

Тақи ЖАВОБ ул турурким, қачон қобқавсайн мақомиға тегдим эрса ёрлиғ келди: Қуйи боқғил! Дунё оламиндагиларни бир зарра тупроқ кўрунди. Арш, афлокни, ужмоҳни, тамуғни ўзиндин остин кўрди. Яъни Эй. Муҳаммад, қамуғ яратилмиш мавжудотни санинг учун яраттим, сен бўлмаган эрди, афлок бўлмағай эрди. Лав лаака лама ҳалақтул афлак. Эй Муҳаммад, билгил тамом нарсаларким, яратиб турурман, санинг азоқинг остида тупроқ турурлар. Аймишлар, Жаброил алайҳис-салом ул сурат уза яратилмиш турурким, икки қатла ўзин кўргузди, Узага вақтларда Ваҳият ал-Калбий суратинча кўрди. Бу Ваҳият Расулнинг ёшдоши эрди. Жаброил сўрди Муҳаммадға: «Ман сенга келсам, кимнинг суратинча келайин?» Расул: «Ваҳият

суратинча келгил», темиш эрди. Аммо Жаброилни фаришталик суратинча икки йўли кўрди. Ул кўкнинг этаклари ерга қовушган ерда кун туғартек. Ўнг ёнинда ужомоҳнинг Буроқин миниб. Буроқнинг бир қўли, бути Қофдин нару. Бир қўли, бир бути Қофдин. Буроқнинг кўкси Жаброил кўкси бирла. Кун нури тушмиш эрди, бир зарра кун тушмас эрди. Расул алайҳис-салом Жаброилга айди: «Ма зананту анна-Алоҳа таъала халақа халқан мислака. Мавло таоло яратмиш халқда сентек бўлмағай». Жаброил айди: «Кайфа ва лав раъайта Исрофила ва қад раъайту ва фи важҳиҳи уҳдудан минад дамъи лав ажрайтас-суфуна фиҳа ланажавта.» Айди: «Исрофилни кўрсанг керак эрди. Мен бори кўрдум, ёши юзунда дарё бўлуб оқар, ичинда кеми юруса бўлғай. Сўрдум: «Ё Жаброил, мундоғ йиғламоқи не учун турур?» Айди: «Иблисга ул ҳол тушмишдин беру кўзимиз ёши қурумиш йўқ». Ва лақад раъаҳу бил-уфуқул мубин. Яна иккинчи фаришта суратинча Жаброилни Сидрат ул-Мунтаҳода кўрди. Ва лақад раъаҳу назлатав ухро инда сидратил-мантаҳа. Тамом қанотларини ёзмиш. Аймишлар, Жаброилнинг олти минг қаноти бор. Тамомиси зумуррад бирла, йинжу, гавҳар бирла, қизил ёқут бирла мурассаъ. Олам ичинда даража бергай. Жаброил анга шафиъ қилгай.

Мекоилни кўрди, минг қурла Жаброилдин қавийроқ. Тасбиҳи бу турур: Субҳанал-мубдиул-холиқ субҳанал-мунъимул-розиқ. Расул алайҳис-саломни меърожга элтмак, фаришталарни кўргузмак тақи пайғамбарларни кўргузмак эрди. Ли нурийака мин аайатинал кубро.

Фаришталарни кўрмишин эшиттик. Эмди пайғамбарларни кўрмишин эшитгил. Расул алайҳис-салом ёрликлар: Қачонким Байт ул-Муқаддасга тегдим эрса Буроқдин индим. Масжиди Ақсога кирдим, икки рақъат намоз ўтадим, салом бердим. Ёрлиғ келди: Қаблака мин русулина. Боқтим, пайғамбарларни кўрдум. Бирагу қўпти, айди: Алҳамду ли-Алаҳил-лази иттаҳазаний сафиййан ва жаъаланий халифатан ва лил-малаикати масжудан ва жаъала Ҳавва завжатий солиҳатан афифан ва абаҳа ланал-жанната анҳаран ва қусуран ва наъиман ва тарада адуввий шайтонан ражиман, фа алимту аннаҳу Аадаму алайҳис-салам. Яна бирагу қўпти, айди: Алҳамду ли-Алоҳил-лази иттаҳазаний најиййан ва даъавту қавмий алфа санатин илла хамсина ааман лайлан ва наҳаран фа лам йазидҳум дуъайй илла фироран фа қултус тағфиру раббакум, фа лам йуъмину илла қалилан ... ва йалиду илла фажиран каффаран... фа қулту рабби ла тазар алал-арзи минал-кафиринна даййаран фа ажаба дуъайй ва аҳлақа қавмий буран, фа алимту аннаҳу Нухун алайҳис-салам.

Яъни ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, мени нажий яратти. Илк ўксук қавмимни имонға даъват қилдим. Қочмоқдин ўзга нарса ортурмадим. Динларингизни қўюнг, ёзуқингизни ёрлиқаю тиланг. Изи азза ва жалла укуш ёрлиқаган турур тедим. Имон келтурмадилар, илло оздургайлар. Аригсиз, яроғсиздин ўзга туғурмагайлар. Айдим: Изиё, ер юзинда дайёр кофир қўймағил. Мавло таоло дуомни ижобат қилди, қавмумни ҳалок қилди. Билдиким, Нуҳ пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи алайҳи ва саллам. Яна бирагу қўпти, айди: Алҳамду ли-Аллоҳил-лази нттахазаний халилан ва жаъалар-ражула фиййа дақиқан ва жаъала нара Напруда алаййа бардан ва саламан ва аслаҳа завжатий каанат ақиман ва башшараний би Исмаъла ва Исҳақа набиййан ва аҳлака адуввий Намрудан, фа алимту аннаҳу Ибраҳиму алайҳис-салам. Яъни, ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, мани Халил теди. Қавмни манинг учун ёрлиқға эвурди. Намруд ўтин бўстон қилди, Ўғул-қиз туғурмас эвлукумни саллоҳға келтурди. Исмоил ва Исҳоқ отлиғ пайғамбарлар ўғуллардин севинч берди. Душманам Намрудни ҳалок қилди. Билдиким, Иброҳим пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи ва саломуҳу алайҳи. Яна бирагу қўпти. Узун бўйлук, ҳайбатлик. Илкинға асони олди, айди: Алҳамду ли-Аллоҳил-лази калламаний тақлиман ва аътоний тисъа аайтин муфасссалатин ажибан ва катабал-алваҳа муфасссаран муниран ва жаваза қавмий минал-баҳри ва ла йабталлу қадомуҳу ва ла тинан фан фажарат минал-ҳажари исната ашара айнан ва анзалла Фиръавна ва қавмаҳу ва ма ҳада, фа алимту аннаҳу муса алайҳис-салам.

Яъни ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, манинг бирла сўзлашти, манга ажаб мўъжиза берди, алвоҳ берди. Манинг қавмимни дарёдин саломат кечурди. Тошдин ўн икки оқар булоқ чиқарди. Тақи қавмимга яндоқ шакари, булдурчин эти рўзи берди. Душманам Фиръавнни қавми бирла ғарқ қилди. Билдимким, Мусо пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи алайҳи ва саллам. Яна бирагу қўпти, айди: Алҳамду ли-Аллоҳил-лази аътоний аз забура ва аланна лийал ҳадида ва сахҳара лийал-жибала ват-тайра ва аътоний сийасатал-хукми вал-қазо ва аҳлака ала йадий Жалута, фа алимту аннаҳу Давуду алайҳис-салам. Яъни ҳамду сано ул Изи азза ва жаллағаким, манга Забур отлиғ китоб берди. Темурни илкимда юмшоқ қилди. Тоғларни манга мусаххар қилди. Хукм учун силсила каромат қилди. Жолутни илкимда ҳалок қилди. Билдимким, Довуд алайҳис-салом турур. Яна бирагу қўпти, айди: Алҳамду ли-Аллоҳил-лази сахҳара лийал-жинна вал-инса вар-риҳа ваш-шайтона ва алламаний мантиқат-тайри ва аътоний мулкан минал-машриқи илал-мағриби, фа алимту аннаҳу Сулаймо-

ну алайҳис-салам. Яна бирагу кўпти. Узун эрмас, ўрта бўйлуқ. Кенг кўзлук, иссиғ сувдин чиқмишдек. Айди: Алҳамду ли-Алаҳил-лази лам йахлуқни мин нутфатин қазиратин ва ахражаний бил-ҳужжати мин батниз-заҳидати ва абидати ва бидуъаний убриул-акмаҳа вал-абраса ва уҳйил-мавта бизни-Алаҳи, фа алимту аннаҳу Йиса алайҳис-салам. Бу пайғамбарлар бу сўзларни айдилар эрса ғайратим тебранди. Ура кўптум, айдим: Алҳамду ли-Алаҳил-лази қарайас мий маъас миҳи ҳина хаалақал-арша вал-курсиййа вал... ва катабас мий ала бибил-жаннати ва ала кулли варақатин ва хиллатин, валҳамду ли-Алаҳил-лази рафаъас мифи кулли йавмин хамса марротин минал-хутбати вал аазани вал-иқомати, валҳамду ли-Алаҳил-лази самма умматий хайрал-исми ва сатара алайҳим уйубаҳум ва лам йағуззаҳум руъусал-муслимин, валҳамду ли-Алаҳил-лази жаълал арза масжидан ва таҳуран айнама адракатни-йас-салату тайаммату ва саллайту, валҳамду ли-Алаҳил-лази аҳаллал-ғанаима ва жаъалар-ризқа тахта румҳий ва жаъалаз-зулла вас-сағора ала ман холафаний, валҳамду ли-Алаҳил-лази рафаъан нара ан қурбани умматий, валҳамду ли-Алаҳил-лази аътоний кавсаран ва мақоман маҳмудан ва мин аҳадин минал-анбийа ва қад жаъала даъватаҳу фид-дунйа ва ана идаҳарту даъватий шафаъатан ли умматий. *Маъниси* ул бўлурким, айдим: Ҳамд ва сано ул Изигаким, Арш, курсини, ҳижобларни яратурда манинг отимни ўз отинга қўша ёрлиқади. Ужмоҳ қапугинга манинг отимни битиди. Ужмоҳ япурғоқларида, ҳулаларинда манинг отимни битиди, ҳамд ва сано ул Изигаким, манга Қуръон йиборди. Ҳамд ва сано ул Тенгригаким, манинг кечмиш, кечмадук ёзуқларимни ёрлиқади. Ҳамд ва сано ул Изигаким, уматларимни ўзга умматлардин беҳрак теди. Айбларимни ўрта ёрлиқади, пайғамбар олинда расво қилмади. Ҳамд ва сано ул Изи аза ва жаллағаким, ер юзини менга масжид қилди. Тупроқни манга ариғ қилди, қайда намоз вақти бўлса таяммум қилиб намоз қилурман. Ҳамд ва сано ул Тенгригаким, умматларим қурбонини ўтга раво кўрмади. Ҳамд ва сано ул Тенгригаким, Кавсарни манга ато қилди. «Мақоми маҳмуд»ни манга каромат қилди. Қамуғ пайғамбарлар тилагини дунёда тилади, ман дунёда тиламадим. Охиратда манинг шафоъатим учун кўйдум. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, ман бу миннатларни тилаурда пайғамбарлар бошларин ирғаю Ҳаза хатмун-набийини фазулта алайна айтур эрдир. Эй совчилар тамғаси, мунунгтек каромат бирла бизлардин ортуқ бўлдунг теб. Яна айдилар: Сал лнуммати-кал-йусра. Умматинга иш ўнғайлиқин, юк енгилликин қўлғил, тедилар. Баъзи пайғамбарларни манинг бирла кўкка оғдурди. Баъзиси дунё кўкинда, баъзиси иккинчи қат кўкда. Ала ҳаза оштилар. Мусо пайғамбар алайҳис-салом манинг бирла бешинчи қат кўкка ошти, анда қолди.

Аймишлар, Жаброил бирла кўкка ошурда Жаброилнинг кўнглига тушдиким, мундоғ кароматлиғ Мухаммадни кўкка ошурубман теб Мавло таолонинг соғинғанин Мухаммадға хабар берди. Қачон Сидрат ул-Мунтаҳоға тегдилар эрса Жаброил турди. Расул алайҳис-салом Жаброилнинг илкин тутуб илгару тортди. Андоғ ҳайбатлиғ, азаматлиғ Жаброил Мавло таоло ҳайбагинда ёй киришитек инчкалди. Айди: Ё Расулulloҳ, ма маннаа илла лаҳу мақомун маълумун. Бизнинг мақомимиз белгулук турур, мундин ўта кечак ўт келиб бизни куйдурур», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Жаброил Мухаммадни ошдургучи, сен эрсанг мундин устун нега элтмассен?» Жаброилни анда қўйди, ўзи подшоҳлар менгизлик кувану юруб Аршға ошти. Андин ўта кечти. Етти қат кўк фаришталари ани кўруб тонглаштилари. Айдилар: «Илоҳий, бу ким турур? Мундоғ ёлғузун истохлик бирла бору турур. Аршни кўзга илмас, курсига боқмас. Ужмоҳни, тамуғни сақишға олмас, Бу ким турур?» Яратқан Изимиздин ёрлиғ келди: Эй менинг фаришталарим, бу ул турурким, қачон манинг ариғ отим эшитсангиз Ла илаҳа илла-Алоҳу Мухаммадуни расулу-Алоҳи теб сўнгунча анинг оти турур. Аршдин, курсидин кечти. Ҳижоблардин ўта чиқди, ҳижоблар кўрди. Ул мақомға тегдиким, Мавло таоло ёрлиқар: Фа каана қоба кавсайни ав адна. Яъни икки ёй андозасинча тиклик Мавлонинг азамати ва жалолатиға ёвушти, андин устун мақом йўқ. Набийи мурсал, маляки муқарраб тегмас ерга тегди. Аммо Мавло таолоға зот соридин ёвушти темак раво бўлмас, куфр бўлур. Ким Ҳақ таолони юқори, қуйи, остин, устун, илгару, ортғару бирла ёд қилса кофир бўлур. **Наъзу би-Алаҳи мин залик.**

САВОЛ: Ёға ташбиҳ қилмоқда ҳикмат не турур?
ЖАВОБ: Арабнинг одати бор. Икагу дўст бўлуб аҳд қилсалар икки ё келтурурлар. Текма бирининг бошини боши бирла, қулоқини қулоқи бирла, бўғзини бўғзи бирла, қабзасини қабзаси бирла, киришини кириши бирла тузунг тенг тутарлар. Аймишлар, мундоғким бу икки ёнинг бошлари, бағирлари, тутқалари, киришлари туз мувофиқ турурлар. Биз икагума бири биримиз бирла мувафақат қилдуқ. Бири биримизға хилоф қилмағайбиз, аҳдни бузмағайбиз. Эй Мухаммад, ман ҳам сенинг бирла аҳд қилдим. Сен манинг буюрган амрларимни битурғил, ман ҳам санинг тилагингни берайин. Сен дуо қилғил, ман ижобат қилайин. Сен қўлғил, ман ҳам берайин. Сен шафоат қилғил, ман бағишлайин. Бу кун ман сендин хушнудман. Ёрин ёзуқларингни сенинг шафоатинг бирла бағишлайин, сен ҳам умматдин хушнуд бўлғил. *Ва ласавфа йуътика раббика фа тарзо. Андин сўнг тилақларин тилади, ижобат бўлди. Ёрлиғ келди: Ўзга не тилагинг бор? Айди: «Илоҳий, тилагим — уммат турур». Ёрлиғ келди: Етмиш минг осийни сенга бағишладим. Расул алайҳис-салом саждаға борди. Ёрлиғ*

келди: Не тилаюрсен? Айди: «Илоҳий, уммат тилаюрмен». Хитоб келди: Уч улушда иккисин бағишладим. Яна саждаға борди, ёрлиғ келди: Не тилаюрсен? Айди: «Илоҳий, уммат тилаюрмен». Хитоб келди: Олти улушда бешин бағишладим. Агар бир улушин бағишласам тонгла маҳшар куннда халқийқ йиғилмишда сенинг шафоатинг манинг раҳматим қайда билгургай. Бу бир улуши турсун. Тонгла сен тилагил, мен берайин. Дуо қилғил, ман ижобат қилайин. Шафоат қилғил, ман бағишлайин. Қамуғ оламлиғлар сенинг шафоатингни, манинг раҳматимни мушоҳада қилсунлар. Ва ласавфа йўтика раббука фа тарзо.

Аймишлар, қачон Муҳаммад Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам мақомға тегди зрса, Хитоб келди: **Йа Муҳаммад асни алаййа.** Бизга сано айғил. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам айди: **Ла уҳси санаған алайка анта кама аснайта ала нафсиқ.** Илоҳий, сенинг санонгни айта олмасман, сен-ўқ, сано айғайсен. Эй Муҳаммад, ана афсаҳуларби вал-ажамни деган сен эрмасмусен? Илоҳий, ул даъвим араб ва ажам бирла эрди. Бу кун араб ва ажамни яратқан, Мавло ҳазратинда не сўзлагу ишим бор. **Ёрлиғ келди: Эй Муҳаммад неча андоғ зрса ўгмишингча сано айғил.** Расул алайҳил-салом оғоз қилди: **Ат-таҳиййату л-Алаҳи вас-салавату ваттаййибату.** Хитоб келди: Эй Муҳаммад, бурун салом турур андин сўнг калом. **Мавло таоло ёрлиқади: Ассаламу алайка аййўҳан набиййу ва раҳмату-Алоҳи ва баракатуху.**

Расул алайҳис-салом Мавло таоло саломига жавоб айди: **Ассаламу алайна ва ала ибади-Алаҳис-солиҳин.** Салом бизга тақи Мавло таолонинг эзгу қуллерига.

БАШОРАТ. Қачон ким Мавло таоло азза ва жалла Расулға салом айди зрса Расул алайҳис-салом Мавло таолонинг саломинга мен ёлғуз жавоб айтайин теб тамом яхши қуллерни ўзига қўлдош қилди. **Ассалому алайна ва ала ибади-Алаҳис-солиҳин.** Фаришталар Мавло таоло саломин эшитиб, Расул алайҳис-саломнинг жавобин кўруб, тамомилари севунуб айдилар: **Ашҳаду ан ла илаҳа илла-Алоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу.**

Аймишлар, ул кеча Мавло таолодин умматлари ёзуқин қўлди зрса Раббана ла тузиг қулубана баъда из ҳадайтаиа ва ҳаб лава. Яна айди: **Раббана ла туахизна ин насийна ав ахтаъна.** Яна айди: **Ёзуқ тўрт турлуқ турур. Унутуб қилган хато бирла кечган, қасд бирла қилган ёзуқни ёрлиқади.** Тиласам азоб қилсам, аммо авф қилмоқ, кечурмак севуқрак теди. Баъзилар аймишлар, хитоб келди: **Ё Муҳаммад, сен не тиласанг бералинг.** Ул ҳолда бу ҳожатлар тиладиким, бу оятларда бор. Тақи аймишлар, **ёрлиғ келди: Эй Муҳаммад, бизинг фармонимизни қуллерға тегурдунг. Не тедилар? Айди: «Йа рабб самийна ва атаъна»,** тедилар. Яъни эшитдик, бўюнсундук тедилар. **Ёрлиғ келдиким, эй Муҳаммад** уларни мутиғ тединг, аммо ман азал ичинда бир

анчасин осий тедим, бир анчасин зоний билдим, бир анчасин чоғир ичгучи билдим, бир анчасин ҳаром егучи билдим, бир анчани бенамоз билдим, бир анчани қоҳил намоз теку билдим. Аммо сен бу кун мутиъ тединг эрса ман ҳам мутиъға туттум. Улар ариғсиз эрса сен ариғсен. Улар осий эрса сен мутиъсен. Улар жофий эрса сен вофийсен. Ҳазратимда сенинг анча тенглик ҳурматинг бор. Нечама улар юз минг жафо ва хато қилсалар сен уларни ариғ теку келсанг ман тамом жафоларин ва хатоларин ёрлиқаб ариғқа чиқарғайман. Анинг учунким дўст дўстға хилоф қилмас бўлур. Сен бизинг ёрлиқимизда хилоф қилмадинг, биз ҳам сенинг тилагингда хилоф қилмағаймиз. *Ёрлиғ келди:* Эй Муҳаммад, сен умматингға ёрликномқ тилаюр-сен, умматингни муңдин бурун ёрлиқаб турурмен. Ёрлиқамасам имон бермағай эрдим, Ла илаҳа илла-Аллоҳу Муҳаммадун расулу-Аллоҳи тегуга не яроғлари бўлғай эрди. Кўрмасмусен, муғлар, жухудлар, тарсолар, бутға топунганлар айтмаслар, Умматингнинг тилин шаҳодат уза мен юриттим, маърифатни маърифатға далил қилдим. Каъба уларнинг йўли. Уларни ёрлиқамасам қурбон ойи, рамазон ойи, жумъа ва жамоат, ҳаж ва умра, ийд ва арафа, закот, садақат, барот туни, қадр туни, «Қул ҳуваллоҳу аҳад» сураси ато бермағай эрдим. Тамуғдин қутқармағай эрдим. Секиз ужмоқ, ҳур ва қусур ва вилдон ва гилмон, анҳор ва ашжор, басотин ва раёҳин бир ён, сўклу қушлар, тахур шароби ваъда қилмағай эрдим. Эй Муҳаммад, манинг жабборлиғим сени шарофатға келтурди. Сенинг шарофатинг бизни маърифатға келтурмади. Эй Муҳаммад, умматинг не тилаюр? Айди: «Изиё, унутиб қилған хато бирла кечган ёзуқларин ёрлиқаю тилаюрлар. Раббана ла туахизна ин насийна ав ахтаъна. Ёрлиғ келди: Кечурдум. Руфиъа ан умматий ал-хатау ван-нисйану ва мас тукриху алайҳи. Одам зиллат узр қилди, кечурдим. Айди: Фа насийа ва лаш нажид лаҳу азман. Унутиб қилди, қасд қилмади теди. Умматингнинг билмасда қилғанин узр айди: Иннамат тавбату алал лазина йаъмалунас суъа бижаҳалатин.

Эй Муҳаммад, умматинг тақи не тилаюрлар? Айди: «Изиё, бизга оғир юк юкламагил, бурнақиларға юкламишдек теюрлар». Раббана ва таҳмил алайна исран кама ҳамалтаҳу алал-лазина мин қаблина. *Ёрлиғ келди:* Назаъу анҳум исраҳум. Оғир юкни алардин кўтардим теди. Бурноқларнинг тавбаси ўлум эрди, бизинг тавбамиз надам турур. Бурунқилар ёзуқ қилсалар элинларинда, ё уйларинда, ё эшикларинда турур эрди. Намозлари ўз мулклариндин тош, масжидлариндин тош раво бўлмас эрди. Сув йўқинда таяммум раво эрмас эрди. Эр хотунига талоқ берса ул хотун ўлмагинча ўзга хотин раво бўлмас эрди. Бу борча Муҳаммад умматидин кўтарилди. *Ёрлиғ келди:* Эй Муҳаммад, оғир юк нечук юклайин. Рўза тутганға рўзасин унут-

турдум, йийим-ичим бирла қорни тўйди эрса ангдурдум. Рўзасин бузмадим, савобин ўксутмадим. Тамом ишларин ўнгай қилдим. Сафарда ариғсиз сув йўлуқти, ариғин ариғсизин билмасалар, таҳоратларин раво теди. Уларнинг билмаслиги уза ҳукм қилдим билмайин қилдилар теб. Узр айдим, авф қилдим, ариғсиз сувни ариғқа тутуб ёзуқларин кечурдум. Тақи бошлаари ёстуж тегмишда кучлари, қувватлари манга сўзлагу. Тавба қилғу яроғи қолмаса кўнгуллари бирла тавба қилса авф қилдим, кечурдум тегайин. Сандин бир ишорат бўлса мандин юз минг башорат бўлғай. Сандин ҳожат бўлса мандин ижобат бўлғай. Яна *хитоб келди*: Эй Муҳаммад, сен тиламагил. Дўст дўстдин тиламас бўлур, дўст ҳукм қилур. Сен ҳукм қилғил, мен берайин. Айди: «Илоҳий, умматларим кўтармагутек юк юкламагил». Раббана ва тухаммилна ма ла тоқата лана бнҳи. Бума юк эрмиш. Муҳаббатдин сўнг фиروق тамом юкни кўтаргаймиз, аммо фиروق юкин кўтара олмағаймиз. Фиروق не темак бўлур? *Ун эшитилди*: Эй қул, сонсиз тоат қилдинг, аммо бизга керакмассен. Бас, жаҳдлар қилдинг, ҳазратимизга ярамассен. Илоҳий, барчаға сабр қилғайбиз, аммо қатиъатға сабр қила олмағайбиз. *Хитоб келди*, дуонгни ижобат қилдим. Қатиъатдин амон бердим, намозларин икки ракъат қилдим. Тилаю келдинг бешар вақт бағишладим, беш намоз қилдим. Ани ҳам тиласанг бағишлаюр эрдим, тиламадинг. *Хабарга келмиш*, Расул алайҳис-салом айди: Эллик ракъат намоз буюрди ҳар кунда, айтдим. Мусо алайҳис-салом йўлуқти. Не буюрди? теди ҳар кунда, Мусо алайҳис-салом айди: Мен сандин бурун халқ бирла мубтало бўлдум. Бани Исроилда бирагу умматинг бу юкни кўтара олмағай. Ёнғил, енгилрак қўлғил теди. Ёндим. Қўлдум эрса беш намоз бағишлади. Айди: Эй Муҳаммад, ёнғил, яна қўлғил. Ёндим, яна қўлдум эрса яна беш намозни бағишлади. Қирқ намоз қолди. Яна келдим. Мусо пайғамбар андағ-ўқ жавоб айди. Яна ёндурди. Бешар намоз қўлди, беш намоз қолди. Баёқитек яна сўрди. «Ёнғил, қўлғил», теди. Айди: «Мавло ҳазратингға кўп уфтанурман», теди. Ёнмадим, беш намозни қабул қилдим. *Ёрлиғ келди*: Эй Муҳаммад, сенга эллик намоз фарз қилдим, қирқ беш намозни умматларингға бағишладим. Манинг ҳукмум азнамас. Умматларингға эллик намоз учун эллик савоб берур эрдим. Санинг учун қирқ бешини бағишладим, юкларин енгилтдим, аммо савобларин ўксутмадим. Ҳар бир намозларинга ўн савоб битидим. Беш намоз бўлди эрса эллик савоб бўлди. *Ман жаъа бил-ҳасанати фа лаҳу ашру амсалиҳа*. Яна *хитоб келди*: Эй Муҳаммад, умматларингға ул муомала қилдим-ким, ўзгалар бирла қилмадим. Эллик намозларин бешга индурдум, савобларин ўксутмадим. Азин умматларнинг закоти икки юз кумушда қирқ эрди, умматларингға беш буюрдим, савобларин тугал бердим. Улари ичида бир ҳаж

келтурмакни фарз қилдим. Тамом ёзуқлари учун бир тавба қабул қилдим. Бўлган ёзуқларин бағишладим. Андин сўнг Муҳаммад расулulloҳ ҳожатларин йиғди, булган тилақларин бириктурди, бошқа-бошқа тиламади. Барчани йиғди. Иясинга уруб, уру қўпти, Айти: «Илоҳий, бу қамуғни манга бағишлағил. Санга зиён йўқ, аларга асиг бор». Ваъфу анна. *Хитоб келди: Ва йаъфу анис-саййиаат.* Яна айти: Вағфир лана, кечурдунг эрса ёнғил. Ким эрсага аймағил. Пардамиз йиртилмасун, фасихат бўлмалинг. *Хитоб келди: Эй Муҳаммад, раҳмат қилиғли эрмасман, эртадин-ўқ раҳмат қилғучиман. Ва каана бил-муъминина раҳиман.* Сенинг дуонг бизни раҳматга келтурди, балки дойим бизинг раҳматимиз сени дуога келтурди. Яна айти: Анта мавлана ва валийюна ва ҳафизуна ва насируна.

Эрклигимизсен, совчимизсен, нусрат бергувчимизсен. *Хитоб келди: Залика би анна-Алоҳа мавлал-лазина ааману.* Яна айти: Фан сурна алал қавмил кафирин. Яна айти: Ва каана ҳаққан алайна насрул муъминини. Бу ерда бир кўрклуқ башорат бор. Эй Муҳаммад, биз умматларинг имонига тануқлуқ бердук. *Вал-муъминуна куллун амава би-Алаҳи.* Уларнинг бирла дўстлуқ тутундуқ уларни ўтдук. Дўст дўстини ўтар бўлур, имон келтурмишинга шукр қилдуқ, дўст шукр қилур бўлур, айбларини ёпар бўлур. Уларга раҳмат қилдуқ, дўстқа раҳмат қилур бўлур. *Фойда.* Муҳаммад айти: «*Вағфир лано, биздин кечурғил.*». Маълум турурким. Муҳаммаднинг ёзуқи йўқ. Уматни дуо вақтинда ўзиндин айирмади, ўзини уларга қайта ёрлиқади. Айти: Агар аиб ва жафо ичинда бирла эрмаслар сенинг иноятинг саридин уларнинг бирламан. Илоҳий, раҳмат қилғил. *Ёрлиғ келди: Эй Муҳаммад, сенга уммат эрса манга қул эрмасму? Сенинг шафқатинг манинг раҳматимдин ортуқ эрмас, сенинг шафқатинг вақтий турур. Манинг раҳматим азалий турур. Сен вақтий шафқат бирла буларни ёрлиқанмоқ бўлса эрдим «Омана ар-расулу» оятин йибормагай эрдим. Ли-Алаҳил ҳамду ала ма анъама ва авла ва лахул-ҳамду вас-санау фил аахирати вал-ула ҳазирая амран.* Муҳаммад сўзлади, Мавло эшитти. Малики муқарраб орада йўқ эрди. *Фа авҳа ила абдиҳи маавҳа.* Ул кеча етти қат кўкни, етти ерни, ужмоҳни, тамуғни, дунёни, кавнайн оламини Муҳаммадга кўргуздилар. Кўзи учи бирла боқмади. *Ма зағал басару ва ма таго.* Аймишлар, Муҳаммад расулulloҳ мундоғ ташрифлар, кароматлар булур ёнар бўлди эрса, *хитоб келди: Эй Муҳаммад, халқ орасинда расм бор, дўст дўстқа сафар қилиб ёнар бўлса бир ҳадя, яъни бўлак ола борурлар. Бу кун бизинг ҳазратимизга сафар қилдинг, умматларинга олу борғил. Илоҳий, не бўлак элтайин? Ёрлиғ келди: Сен бизинг ҳазратимизда бизга сано айдинг, Аттаҳийяту ли-Алаҳи вас-салавату ват-тайибату.* Ул ҳолда мен сенга салом айдим. Ассаламу алайка аййуҳан набийю ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳу. Яна манинг

саломимга жавоб айдинг: **Ассаламу алайна ва ала ибади-^{БА}**
Ллаҳис солиҳин. Фаришталар уни эшитиб айдилар: «Аш-
ҳаду ан ла илаҳа илла-Аллоҳу ва ашҳаду анна Муҳамма-
дан абдуҳу ва расулуҳу». Тедилар: Бу калимотни жамъ
қилғил. Умматларингга бўлак элтгил. Икки ракъат намоз
ўтаб туганмишда, намоз охиринда бу калимотни айсунлар.
Ва наҳну нусаббиху биҳамдик ва нуқағдису лак. Етти қат
кўк фаришталари ибодат қилиб савоб бўлуру эрса, ул икки
ракъат намоз ўтаб сўнгинда бу калимотни ўқиғанларға онча
савоб бергайман, теб ёрлиқади. Тақи аймишлар, Муҳаммад
расулуллоҳ ёниб Аршға тегди эрса малаулаъло фаришталар
айдилар: «Бу Муҳаммад Мавдо таолоға, бас, азиз қул
турур. Бу мақомға ошти қиёматға теги ўзга келгуси йўқ.
Биз ўтру юруб салом қилалинг, қутлуқ дийдорин кўралинг,
қутлуқ сўз эшиталинг. Қиёматға теги фаришталар орасинда
бизга муфохарат қуванч бўлсун», теб йўлин сақлаб
турдилар. Муҳаммад расулуллоҳ, ёниб келди. Ўтру юриди-
лар, салом қилдилар. Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, бизга ўгит
бергил, ул сенинг ўгутинг бирла ўзга фаришталар орасинда
бизга юз суви ҳурмат бўлсун», тедилар. Расул алайҳис-
салом бошин қуйи солиб, тафаккур қилиб, ўтру кўтарди,
айди: «Зинҳор бу ҳазратда мундин сўнг *ва наҳну нусаббиху*
биҳамдик ва нуқағдису лак тею ўқунманг. Фаришталар
ани эшитиб, уётлиғ бўлуб, ёндилар. Аймишлар, ёрлиғ
бўлди: Муҳаммад ужмоҳға кирсун, дўстларининг бўстонини
тамошно қилсун. Кирди, секиз ужмоҳни кўрди, мўъмин
қулларнинг ўрнини кўрди. Идрис пайғамбар ўтру юриди.
Муҳаммад расулуллоҳға салом қилди, Саломинга жавоб
айди: Минглик сенга, эй Идрис! Айди: «Ё Расулуллоҳ, бу
қамуғ бор, аммо орзум ул турур, кошки сенинг умматинг
бўлсам». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Идрис, бу мақомға
тегмишда манга уммат бўлмоқни недин орзу қилурсен?»
Айди: Ё Расулуллоҳ, ужмоҳ ичинда қаю кўрклук бўстонға
кўзум тушса кўнглум тилар, ул бўстон манга бўлса теб.
Ёрлиғ келди: Эй Идрис, ул бўстон Муҳаммад умматининг
турур. Яна бир кўрклук саройлар манга бўлса теб орзу
қилурман. *Ёрлиғ келур:* Эй Идрис, ул саройлар Муҳаммад-
нинг турур. Яна андин кечарман. Кўрклук, жамоллиғ
ҳурлар кўрарман, сифат қилғандин ортуқ. Кошки бу
ҳурлар манга бўлса теб кўнглумда кечар. *Ёрлиғ келур:* Эй
Идрис, ул ҳурлар Муҳаммад уммати учун яратилмиш
турур. Айтурман: Илоҳий, бу Муҳаммад умматлариға бу
тоат бирла бу савоблар топарлар. *Хитоб келур:* Эй Идрис,
Муҳаммад умматлари *«Ихлос сурасин»* ўқижорлар. Текма
етти кунда одина намози ўтажорлар, бу даражатға мушар-
раф бўлурлар». Қачон ёниб ужмоҳдин чиқарға бўлдум бир
бўлак ҳурлар олмалар, айвалар орасинда бошларин чиқар-
риб айдилар: «Ё Расулуллоҳ, қутлуқ азоқнинг бу мақомға
тегди. Қиёмат бўлмағинча ўзга келгунг йўқ. Бизни уммат-

ларингда бирагу бирла никоҳ қилиб борғил», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Сизни манинг муаззиним Билол ҳабаший бирла никоҳ қилдим». Айдилар: «Ё Расулллоҳ, умматларингда мунча тенглик оқлар бор эркан, бизни қора Билол бирла аҳд қилурсен». Расул бошин қуйи солди яна юқори қилди, айди: «Сиз мундоғ дерсиз, ман бориб Билолга айтайин, сизларни унаюрму», теди.

ФОЙДА. Аймишлар, Мавло азза ва жалла ужмоҳ ҳурларин яратмиш кундин беру ўзларини безаюрлар, тамом бўлмиш йўқ. Қиёмат кун бўлмишда тамом кўрклари тамом бўлур, аммо менглари бўлмас учун кўрклари безақлари ўксук турур. Қиёмат куни бўлса Билол ҳабашийнинг қоралигин тамом ужмоҳ ҳурларига нуқта-нуқта улашу берурлар. Ҳар бирига бирор менг тегар. Ашинг бирла кўрклари тамом бўлур. Андин сўнг Жаброилга ёрлиғ келди: Муҳаммадни дўстлар бўстониға кигурдук, дўстлар ўрнини кўрди. Эмди душманлар зиндонига кигуртил, ани ҳам кўрсун. Келдилар. Молик бошлади, тамуғқа кирдилар. Ҳар тамуғнинг калидини молик келтурди, азобларин кўрди. Турлук ёзуқларни, турлук-турлук қинаюрлар. Бир қапуғқа еттилар, калиди йўқ. Айди: «Эй Молик, бу қапуғни очғил!» Молик айди: «Бу эшикнинг калиди манда йўқ, теди. Расул алайҳис-салом айди: «Калиди қайда турур?» Айди: Бу эшикнинг калиди сенинг қутлуғ бармоқинг турур. Ишорат қилғил, очилсун», теди. Расул алайҳис-салом ишорат қилди, эшик очилди. Бир эр, бир хотун қинаюрлар, кўзларидин ёш оқар. Сўрди: «Сен кимсен, мундоғ уқубат бирла мубталосен?» Айди: «Эй Муҳаммад, мен сенинг отанг Абдуллоҳман». Хотундин сўрди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен сени тўқуз ой қорнимда кўтарган Аминаман», теб. Икагу йиғлаю, бизга шафоат қилғил, теб ёлбору бошладилар. Расул алайҳис-салом уларға куюб қўлғалу соғинди. Ёрлиғ келди: «Эй Муҳаммад, зинҳор тамуғлиқлар учун нарса тиламағил». Ва ла тусъалу ан асҳабил-жаҳим. Айди: «Илоҳий, отам, онам турур. Ёрлиғ келди: «Ота-онани тилакор эрсанг санга берали, аммо умматни қўлмағил. Умматингни биз билалинг, уммат қўларсан, ота-онани қўлмағил». Айди: «Илоҳий, бу икагу учунким кофир эрурлар. Сени бирлаган юз минг тақи ортукроқ мўъминларни тамуғда нетак кўрайин. Манга уммат керак, ота-онадин кечдим», теди. Аймишлар, Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Отам Абдуллоҳ, онам Амина бизга шафоат қилғай теб умсунур эрдилар. Қачон юз эвуру ёндим эрса ун қўпордилар. «Оҳ, бу эра айрилмоқ», тедилар. Расул алайҳис-салом қазғулуғ бўлди. Хитоб келди: **Йа Муҳаммад лав анний ҳакамту ала нафсий ан ла ағфирә лимушрикин мата ала куфриҳи лашафъаътука алал-кафирина ва лаанжайтуҳим лиажлика ва лакин ушаффиъука фи умматика ҳатта тарзо. Маънисси ул бўлур, ёрлиқади: Эй**

Муҳаммад, ман ҳукм ва қазо қилдимким, кофирлиқ уза борған мушрик ёрлиқамағайман теб. Йўқ эрса сени кофирлар уза шафоат қилғучи қилғай эрдим, барчани санинг учун қутқарғай эрдим, лекин умматинг уза шафоат бердим. Сен хушнуд бўлмағинча бағишлағайман теди. Ул ҳолда Расул алайҳис-салом айди: «Манга ул керак»: Расул алайҳис-салом ёрлиқар: Андин сўнг ёндим. Мағриб ҳаддинга, Жабилқаға индим. Ул шаҳар турур, ўн икки минг дарвозаси бор. Ҳар бир дарвозада ўн икки минг соқчи бор. Бир тун ичинда ўлгинча уларға навбат тегмас. Бир дарвозадин яна бир дарвозағача бир йиғочлиқ ер эзур. Уларға ислом арза қилдим, мусулмон бўлдилар. Мундағ-ўқ машриқ сари Чабилсаға бордим. Яъжуж ва Маъжужға ёвуқ эрдилар, Ислом арза қилдим, мусулмон бўлмадилар. Яна Чин вилоятига бордим, Хитой шаҳарларига. Ва мин қавми Муса умматун йаҳдува бил-ҳаққи ва биҳи йаъдилун. Улар қавий эрдилар. Мусодин сўнг фоҳиша ишлар зоҳир қилдилар. Халойиқ ул сабабдин қазғулуғ бўлдилар. Мавло таоло уларға ер остидин йўл берди, анга кирдилар. Улар тўкуз сибт эрдилар. Ерга кирдилар, Нурдин ёруғ эрди, анинг ёруқлуқинда борур эрдилар. Йийим-ичимлари ўнгларида қузуғлуғ, еюр эрдилар. Икки тамом йил, баъзи аймишлар, тўкуз ой ер остида юридилар. Андин сўнг ул ерда йилон, чаён кўп бўлди. Расул алайҳис-салом уларға тегди, ислом арза қилди. «Биз сиздин бурун имон келтурдук, мусулмон-биз», тедилар. Шариъат аҳкомин уларға айту берди. Анда ажойиблар кўп кўрди. Ўғлонлари йилон, чаён бирла ўйнаюр эрдилар. Аймишлар, маликлари, султонлари йўқ эрди. Расул алайҳис-салом сўрдилар эрса, айдилар: «Биз бир биримизга куч қилмасбиз, биз зулм этмасбиз. Бизга дод бергучи ҳожат эрмас». Яна кўрди, уйларнинг эндаклари бир-бириндин адизрак эрмас, барчаси тенг турур. Расул алайҳис-салом сўрди эрса, айдилар: «Ёй тунларида эндакда ётурбиз, тун ели барчаға тенг тегсун теб, ортуқ, ўксук қилмасбиз». Яна кўрди, эларинда тарозу йўқ. Расул алайҳис-салом ани сўрди, айдилар: «Биз бир-бирга инсоф берурбиз, ортуқ олмасбиз, ўксук бермасбиз. Неча тиласа онча берурбиз, тарозу ҳожат эрмас». Яна кўрди, масжидлари уйларидин йироқ, гўристонлари ёвуқ. Ани ҳам сўрди, айдилар: «Савоби ортуқроқ бўлсун теб масжидни йироқроқ эттук. Ва ҳар замон чиқсамиз ўлукларни кўруб ибрат олалинг теб гўристонни ёвуқ қилдук». Яна кўрди, ошлиқ, тариқлари барчанинг саройинда йиғилмиш. Куй-қўзилари тоғда юриюр, қўйчиси йўқ. Анима сўрди, айдилар: «Ошлиқ, тариқ барча бир саройда йиғарбиз. Қажумизга керак бўлмишинча олиб еюрмиз. Қачон эт, ёғ керак бўлса бориб қўй-қўзи келтуруб еюрбиз, бир-бирга ортуқлуқ қилмасбиз, ярашиб еюрбиз». Яна кўрди, қизлиқ киши ўғуллуқға борур. «Манинг қизим бўйға тегди, ўғлуниға берғил», текор. Мавло

даоло, уларнинг теграсинда оқар қумдин қўллари тун-кундуз оқар, ҳар йилда бир кун тинар, оқмас. Кимнинг кўнгли тиласа кирур, кимнинг кўнгли тиласа чиқар. Андин сўнг улар айдилар: «Ё Расулуллоҳ, биз шариятнинг тамомий аҳкомини битурурбиз. Аммо Каъба асру йироқ турур. Ҳажга боргинча эр қариюр, яна ёниб келурга умр вафо қилмас. Бу ҳаж фаризаси бўйнузда қолур, нетак қилалинг?» тедилар. Расул алайҳис-салом улар учун дуо қилди, Мавло таоло ижобат ёрлиқади. Ҳаж кунлари бўлса ерга эрклик фариштага ёрлиғ бўлур. Ер томурларин тортар, йўллари қисқа бўлур. Бот рўзгорда келиб ҳаж ўтаюрлар, яна ёниб борурлар.

ҲИКОЯТДА КЕЛМИШ. Бир йил ҳажга бир қофила келди, барчалари қари. Савол қилди: «Сизинг йигитларга ҳам фариза эрмасму, барча қарилар келмишсиз?» Айдилар: «Биз шаҳримиздин чиқмишда барча йигитлар эрдук. Қаригинча юридик, эрди келдук. Билмасбиз, уюмизга ёнармубиз ё ёнмасмубиз», тедилар. Аймишлар, Расул алайҳис-салом ул-ўқ кеча андин ёнди. Аммаси Уммаҳони эвинга келди, Меърож хабарин айту берди. Ўрни тақи иссиғ эрди. Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайдан минал-масжидил ҳароми.

МАСЪАЛА. Ким Расул алайҳис-салом меърожинга Маккадин Байт ул-Муқаддасга бир тун ичина бормишига мункар бўлса кофир бўлур, яна Байт ул-Муқаддасдин қоб қавсайн ошариға мункар бўлса мубтадиъ йўлсуз, ҳаводор бўлур.

РИВОЯТ ҚИЛМИШЛАР, Ойиша Сиддиқадин, разияллоҳу анҳо. Қачон Мустафо алайҳис-салом меърождин ёниб келди эрса Масжиди Ақсо борганин халқга айту берди. Бир анчаси рост теги, бир авчаси ул сўзга инонмади, фитна кўпти. Мушриклардин бир анчаси Абу Бакрға бордилар. Айди: «Бу сенинг қўлдошинг бир тун ичинда Байт ул-Муқаддасга бордим, яна ёниб келдим теюр», тедилар. Абу Бакр айди: «Андоғ теюрму? «Теюр», тедилар. Абу Бакр айди: «Рост айтур». Яна айдилар: «Бир тун ичинда Байт ул-Муқаддасга бориб яна ёниб келдим. Тақи Шом шаҳриға тўнг отмасдин бурун бориб яна келдим теган сўзга инонурму-сон?» Абу Бакр разияллоҳу анҳу айди: «Андин адизрак, йироқроқ етти қат кўкдин теюр. Андин хабар берур, инонурмен», теги. Ойиша айди, разияллоҳу анҳо: «Отам Сиддиқ атанди, разияллоҳу анҳу.

ФОЙДА. Расул алайҳис-салом бир тун ичинда Маккадин Масжиди Ақсога бормиши дуруст турур. Қамуғ суннат ва жамоат эгалари қатинда. Аммо бидъат иялари қабул қилмадилар. Меърож дурустлуқинга саҳобанинг улуғлари телим саҳиҳ ахбор ривоят қилдилар. Уларда аввал Абу Бакр Сиддиқ ва Умар Форуқ ва Усмон Зиннурайн ва Али ал-Муртазо ва Абдуллоҳ ибн Аббос ва Абдуллоҳ ибн Масъуд ва Анас ибн Молик ва Абу Ҳурайра ва Абу Саъид

ал- Хидрий ва Молик ибн Саъсаъ ва Имрон ибн Хусайн ва Абдуллоҳ ибн Умар ва Абу Салама ва Ҳадика ал-Яманий ва Абдуллоҳ ибн ал-Зубайр ва Абу Айюб Ансорий ва Жобир ибн Абдуллоҳ ва Аббос ибн Абдул Муталлиб ва Абдуллоҳ ибн Авфоз ва Абу Муслими Роғий ва Умми Кулсум бинт Расулуллоҳ ва Билол Ҳабаший ва Абу Амома ал-Боҳилий ва Усома ибн Зайд ва Ос ва Абдурраҳмон Ойс ва Абу Дардоъ ва Уммаҳони бинт Абу Толиб ва Ойиша ва Абу Зар Ғаффорий ва Билол ибн Саъд ва Абу Дажжонату ал-Ансорий ва Убай ибн Каъб разияллоҳу анҳум ажмаъин.

Борчалари меърож ҳадисини ривоят қилдилар, дуруст турур. Мавло таоло қудратиндин тонг эрмас. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу кароматлар бирла махсус эрди. Ўзга пайғамбарларда йўқ эрди. Қачон мундоғ ахбор ворид бўлса қабул қилмоқ бизга вожиб бўлур. Аммо уламои раҳимаҳумуллоҳ меърожға бормиш нетак эрдуки ихтилоф қилмишлар икки қавл уза. Бир қавл ул турур. Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи саллам меърожға оғмиши тани бирла эрди, ҳам жони бирла эрди. Мунн айғанлар Абу Саламадин ва Абу Ҳурайрадин ва Ҳузайфа ал-Яманийдин турур, разияллоҳу анҳум, айтурлар:

«Байт ул-Муқаддасға кирди, пайғамбарлар бирла намоз ўтади. Андин сўнг кўкка оғди. Яна Каъбага келди. Тонг бомдод намозини Маккада ўтади». Аммо ёлғуз Хадича айтур, разияллоҳу анҳо, Байт ул-Муқаддасға кирмади, намозин ўтамади. Буроқдин инмади, кўкка ошти. Ул-ўқ кеча Маккага келди.

Иккинчи қавл ул турур, жони ошти, аммо бўйи ошмади. Бу қавлни Ойишадин, разияллоҳу анҳо, ривоят қилмишлар. Аммо Макка мушриклари, лаънаҳум оллоҳу, ёлғонға чиқарурлар. Баъзи уламолар раҳимаҳум оллоҳу алайҳим ажмаъин, айтурлар. Бу сўзда икки дуруст ривоят келди эрса жамъ қилмоқи авлороқ бўлди. Меърож икки қурла бўлди бири уйқуда, бири уйғоғ эркан. Яна бир ривоят қилурлар, Расул алайҳис-саломни ёлғонға туттилар. Байт ул-Муқаддасдин сўрдилар. «Нелар кўрдунг?, тедилар. Расул алайҳис-салом бирор-бирор айту берди, Айди: «Бир улук чаноқ кўрдум, тўла сув, оғзи ўтруклук. Ани олдим, оғзин очтим, сувдин ичтим, баёқитек яна ёпиб қўйдум». Яна айди: «Шом йўлинда юклук тевалар кўрдум, фалон кун етиб келгайлар». Андағ-ўқ бўлди. Бу далоийл бирла маълум бўлдиким, меърож ҳам тани бирла эрди, ҳам жони бирла эрди. Аммо бидъат ва хаводорлари меърожға мункар бўлуб яна ўз орада мухталиф бўлдилар. Ғаблонийлар айдилар, меърож асло йўқ эрди. Каъбийлар, бухорийлар айдилар, уйқуда эрди. Бобилийлар айдилар, Байт ул-Муқаддасға теги эрдилар. Андин ортуқроқ йўқ эрди мунтаҳий. Хашавийлар

айдилар, меърож бор эрди. Ул кеча олам халқи уч юз йил узию қолдилар. Ул туннинг узунлиқи онча эрди. Ибоҳатийлар айди, меърож Муҳаммаднинг кўнглида эрди.

Аммо ариғ мусулмонлар, суннат ва жамоат айдилар, меърож ҳақ тутур, Маккадин Байт ул-Муқаддасга. Байт ул-Муқаддасдин кўкка, кўкдин уфқи аълоға, уфқи аълодин Сидрат ал-мунтаҳоға, Сидрат ул-мунтаҳодин қоб қавсайнға. Қоб қавсайн уёғ ҳолинда жони сирри бирла тун ичинда яна келтурдилар. Тақи ўрун тўшаги совумайин иссиғ эрди. Бу ишлар Изи азза ва жалла қатинда ужб ва маҳол эрмас. Меърож дурустулуқи кундин бурунроқ. Ул далил бу турур. Муҳаммад бир тун ичинда Байт ал-Муқаддасга борди, андин яна кўкка ошти бўлғайму, бўлмағайму теб сезар эрсанг кўргил. *Мавло таоло ёрлиқар: Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми. Ариғ турур. Ул Изи азза ва жаллаким, златти ўз қули Муҳаммадни бир тун ичинда. Сўргил, Мавло таолонинг бу қудрати борму? Йўқ, теса кофир бўлур, қудрати бор теса сунний турур. Иккинчи далил ул турур: Иблисга истидрож тариқин бир соатда машриқдин мағрибға теги бормоқи мумкин. Каромат юнлу кун Муҳаммад расулуллоҳ бир тун ичинда ердин кўкка ошмоқи нетак раво бўлмас.*

Учунч далил ул турур, Сулаймон пайғамбарға, салаво-туллоҳи алайҳи ва саломуҳу, елга мунуб, бир ойлиқ ерни бир кунда бориб яна келмаки раво бўлур. Муҳаммад Мустафо истифо минуб, ижтибо Буроқинға отланиб, бир тунла қоба қавсайн мақоминға ошиб, яна келса нетак раво бўлмас. Мундин ажаброқ ул турур. Қамуғ уқало изилари олинда муқаррар ва маълумким, жодулар бир тун ичинда турған ерлариндин Дамованд тоғинга ва Ҳорут ва Морутға боруб жодулуқ ўграниб яна келурлар. Борған жоду муни ит ё куб, ё мушук элинга дею йўлчи иблис бир тунла мунча йиғочлиқ ерни борур яна келур. Меърож тунида муниб Буроқ минган Муҳаммад Мустафо йўлчиси Жаброил, топуғчиси Мекоил раббу ал-жалил бир тун ичинда бориб келмаги не ажаб бўлғай. Аймишлар, ким Муҳаммаднинг ошмоқинға мункар бўлса Жаброилнинг злмагига мункар бўлур. Кимнинг зътиқоди бу эрса кофир бўлур.

САВОЛ: Муҳаммадни меърожға ошурмоқда ҳикмат не эрди? Эшитгил, тунла златти, кундуз злмади. **ҲИКМАТ НЕ ЭРДИ?**

ЖАВОБ бу турур, кундуз злтса тамоm халқ кўргай эрди. Тунла златти, мувофиқдин ва мунофиқдин ва сиддиқдин ва зиндиқдин белгулук бўлсун теб. Тақи дўст дўстға, ошиқ маъшукға, муҳиб маҳбубға тунла қовушур бўлур. Аймишлар, фаришталар кўк ойини кўп кўрмиш эрди, ер ойинима кўрсунлар теб Муҳаммадни тунла златдилар. Аймишлар, Жаброил «*Оят ал-курси*»ни келтурурда етмиш минг фаришталар инди. Жаброил айди: «Ё Расулуллоҳ, сенинг

умматларингким бир йўли «Оят ал-курси»-ни ўқиса, Мавло таоло анга курси улуғлуқинча савоб бергай». Расул алайҳис-салом, тиладимки, бу курсини кўрса, «Оят ал-курси»нинг савобин билса, маърожқа ошурди. Бир кесак зумураддин улуғлуқи онча тенгликким анинг муқобаласинда етти қат ер ва кўк ёбондақи халқа менгизлик. Теграсинда «Оят ал-курси» битиклик, ўнгинда ўн минг курси, сўнгинда ўн минг курси, ортинда ўнг минг курси. Ҳар бир курсида ўн минг фаришта ура туруб «Оят ал-курси»ни ўқиюрлар. Тамом савобларин Муҳаммад умматлариға бағишлаюрлар. Яна бир қавлда ул турур. Қачон Хадича вафоти бўлди эрса, разияллоҳу анҳо, араб кофирлари Расул алайҳис-саломға адоват ва ҳасад зоҳир қилдилар. Абу Толиб тирик эркинча кофирларни дафъ қилур эрди. Абу Толиб вафот бўлди эрса Абу Жаҳл, Атаба ва Шайба ва тақи ўзга кофирлар эмгату бошладилар. Қаттиғ эмганди, бўлушқан топмади, мунглағалу ер топмади. Охшом ўғуринда аммаси Уммаҳони уйига келди, эшик қоқти. Уммаҳони ўтру чиқти, оғирлади. Уйига тегурди, ош-бўғуз келтурди. Расул алайҳис-салом айди: «Эй амма, ош егу яроғим қолмади. Кофирлар жафосидин жонға еттим, уйни холи қилғил. Бу кеча розим, ниёзимни бениёз Маликнинг ҳазратига ўтунайин», теди. Уммаҳони уй холи қилди. Расул алайҳис-салом намозға турди. Уммаҳони айди: «Уюм ҳоли, Макка тўла душман. Керакмаским, Муҳаммадға қасд қилсалар. Бу кеча жонимни фидо қилайин», теб эранлартек қилич олиб уй теграсинда Муҳаммадни сақлаю бошлади. Уйқуга эрклик бўлған фариштаға ёрлиғ бўлди: Олам халқини уйқуга солғил. Барчани уютти. Уммаҳони қолди. ЁРЛИҒ бўлди: Уммаҳонини уютғил. Уммаҳони қилични олиб ура турурда бошин томға кўюб уюди. ЁРЛИҒ бўлди: Эй Жаброил, бу кеча Муҳаммаднинг уйинчқаси қолмади, дунёда ёлғуз турур. Борғил, ани қурб мақоминға келтурғил, қутлуқ қадами Аршға тегсун. Розин тинглайин, хожатин раво қилайин, тилакларин берайин. Жаброил етмиш минг фаришта бирла келди. Тож ва Буроқ келтурди. Минг эъзоз бирла кўкка ошурди. Уммаҳони уйғонди. Ла ҳавла ва ла қуввата илла би-Алаҳил алиййил-азим калимасин айту эшикка келди. Тинглади, ул эшитмади. Расул алайҳис-саломни тилади, топмади. Ташқа чиқиб фарёд қилурда ун эшитти: Эй заъифа, ун қилмағил ўзунгни эмгатмағил сен тилаган ким эрса Сидрат ул-Мунтаҳодин кечти. Субҳавал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми. Меърожнинг ҳикмати бу эрди. Тонгласи дўст-душманға хабар бўлди. Аймишлар, Расул алайҳис-салом Фотима ҳужрасингға кирди. Меърож сўзларин айту берди. Фотима разияллоҳу анҳо севунди. Расул алайҳис-салом ҳужрадин чиқар бўлди эрса, Фотиманинг Физза отлиғ қорабоши бор эрди, Расулнинг этагин тутди, айди:

«Ё Расулуллоҳ, Меърож қиссасин Фотимага айту бердинг. Умнатларга башорат бердинг, савобларни айдинг. Мандек заъиф қулнунг қули, кунгнунг кунги бўлганларга Хазратдин не башорат келтурдинг?» Расул алайҳис-салом айди: «Қулоқингни манга тутғил». Физза қулоқин тутти, айди: «Мавло таоло ёрлиқади: Утлубул-иллата кай ағфираз-шллата. Эй Муҳаммад, қулларимни ёрлиқамоқга топуғ тиламасман, тилтоғ тилаюрман».

Муножоти илоҳий.

Ким келдиким, қабул қилмадинг. Ким тиладиким, бермадинг. Ким ёлбордиким, ижобат қилмадинг. Келгани қабул қилдинг, тилаганга бердинг, ёлборгани ёрлиқадинг. Ул қудрат бирла биз осий, жофий ёзуқлуқларни Мустафо баракотинда ёрлиқаб, тамуғдин қутқариб, секиз ужмоққа тегуруб ўз дийдорингга муставжиб бўлмоқ фазлинг, караминг бирла қилу бергил. **Иа илаҳал-ааламин биҳаққин Муҳаммадин ва аалиҳи ажмаъин.**

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАККАДИН МАДИНАГА ҲИЖРАТ ҚИЛГАН СЎЗЛАРИ.

Қачон Абу Толиб вафоти бўлди эрса Абу Жаҳл ибн Ҳишом ва Абу ан-Нажзий ибн Ҳишом ва Амр ибн Ҳишом алайҳим ал-лаъонин халқдин кизлану бир саройда йиғилдилар. Муҳаммад расулуллоҳ ишига кенгаш қилдилар. Иблис алайҳил-лаъна бир абушқа сурати уза бирла кирди. Айдилар: «Бу ким турур, биздин дастурсиз мунда кирур». Айди: «Ман бир абушқамен. Наҳддин келдим, савоб тадбир керак эрса менда бўлғай. Молим бор, кишиларим бор, бисёр ўғонларим бор». Бу сўзга савиндилар, кенгашга турдилар. Абу ан-Нажзий айди: «Манинг кенгашим ул турур, мун туталинг, усрук тевага тонгалинг, ёзиға ташлалинг, ўзи-ўқ ўлсун». Иблис айди: «Бу кенгаш яроғсиз турур. Тевадин ингай. Ул ерда-ўқ халойиқ андоғ қилғайким мунда қилур». Абу Жаҳл айди: «Манинг кенгашим ул турур, ҳар бир қабиладин бирор эр чиқсун. Бир кеча боралинг, Муҳаммадни қилич бирла ўлдуралинг. Бирагу учун қамуғни ўлдурмагайлар. Хунбаҳо тиласалар, ман берайин. Икки хунбаҳо, уч хунбаҳо ман берайин». Иблис айди: «Ё Абулҳакам, санинг кенгашинг барчадин яхшироқ турур. Агар юз хунбаҳо тиласалар тўқсон тўқузин ман берайин, бир хунбаҳо сиз бермасмусиз?» Бу сўзга иттифоқ қилдилар. Мавло таоло Жаброилни Муҳаммад Мустафога йиборди, уларнинг кенгашларидин хабар берди. Расул алайҳис-салом кўпти. Кун туш эрди, Абу Бакр саройиға борди. Абу Бакр разияллоҳу анҳу бу иш учун тевалар тайёр қилиб эрди, сўзлашиб ёнди. Кеча бўлди эрса Абу Жаҳл қўлдошлари Иблис бирла йиғилдилар, ўзгаларга боқиб ўлтурдилар. Мавло таоло уларга уйқу солди,

барчалари уюди, Иблис ҳам уюди. Расул алайҳис-салом ҳар бирининг бошига бир овуч туфроқ сочти. Лаъиннинг боши узасинга ҳам сочти. Чиқиб борди. Алини, разияллоҳу анҳу, ўз ўрнида ётғурди, ўзи кетти. Улар уйғондилар. Иблис кўрди, баръчанинг бошига, ўзининг бошига туфроқ бор. Айди: «Оҳ, Муҳаммад бошимизга туфроқ сочиб кетмиш», теб. Қўптилар, Расулға келдилар, Алини кўрдилар. «Муҳаммад қани?» тею сўрдилар. «Чиқди». «Қайда борди?» «Билмасман», теди. Андин чиқтилар. Абу Бакр саройига кирдилар. Ун қилдилар, қизи Асмо чиқти. «Отанг қани?» тедилар. «Билмасман», теди. Расул алайҳис-салом бир ғорға кирдилар. Абу Бакр айди: «Бурун ман кирайин. Ичинда кўрт, кўш, йилон, чаён бор эрса манга бўлсун, санга бўлмасун», теб ўзи кирди. Йилон, чаён инларин кўрди. Тўнин, дасторин ул инларга тикди, ўзи яланг қолди. Икки ин оғзи очуқ қолди. Беркитурга нарса топмади. Икки аёқининг пошнларин ул икки инга тикти. «Ё Расулulloҳ, киргил», теди. Кирди. Абу Бакрни яланг кўрди, айди: «Тўнингни не қилдинг?» Абу Бакр ул ҳолни айту берди. Расул алайҳис-салом дуо қилди: **Аллоҳуммаж ъал Аба Бакрия муъиний фи даражатий.** Аймишлар, йилонлар инларидин чиқғали булдилар, йўл топмадилар. Бу икки инга келдилар, чиқа олмадилар эрса Абу Бакр табонин тегти. Абу Бакр аёқин тортмади. Аймишлар, етти қатла тегди. Абу Бакр азоқин тортмади, сабр қилди. «Оҳ», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Не бўлди?» теди. Айди: Бу инда йилон бор, мени тега турур». Аймишлар, ул йилон Абу Бакрни анинг учун тегдиким, Муҳаммад расулulloҳнинг қутлуг дийдорин зиёрат қилайин тею чиқар эрди. Йўл топмади эрса йўл берсун теб тегди. Тонг отти эрса кофирлар уларни тилаю келдилар. Тоғда, ёзида топмадилар. Мавло таоло икки кабутарни ғор эшигида юмurtқаладилар. Ўрумчакка ёрлиғ бўлди, ул юмurtқалар теграсинда агин кирдилар. Абу Жаҳл кофирлар бирла ул ғорға келдилар. Эшикда юмurtқа кўрди, ўрумчак уйин кўрдилар. «Мунда келмади», теб ёндилар. Бир кофир ул эшикка ўтру юруб бавл қилди. Абу Бакр айди: «Ё Расулulloҳ, бирагу бизни кўрди». Расул алайҳис-салом айди: Бизни кўрмиш бўлса эрди бизга ўтру бавл қилмағай эрди». Аймишлар, уч кун ул ғорда турдилар. Асмо етиб келди. Абу Бакрға, разияллоҳу анҳу, таом келтурди. Тун ичинда Абу Бакрнинг қўйчиси ҳам сут келтурур эрди. Учунчи кун ғордин чиқтилар, Мадина сари бордилар. Абу Жаҳлға хабар бўлди, Суроқани сўнглارينча йибордилар. Бу Суроқа мубориз эрди, анга юз инган қабул қилдилар. Суроқа отланди. Қилич, ўқ, ё олди, сўнглارينча кирди. Абу Бакр ортинча боқти. Тўғ туфроқ кўрди. Расул алайҳис-саломға хабар қилди. Айди: «Суроқаға ўхшаюр». Қачон ёвушти эрса Расул алайҳис-салом дуо қилди, айди: **Аллоҳуммад фаъ шарраҳу анна.** Мавло таоло

Сувоқанинг отининг тўрт оёқларин ерга беркитди. От турди, тебранмас бўлди. Расул алайҳис-саломга ёлборди, айди: «Мен сенга қотилмасман. Дуо қилғил, Мавло таоло халослиқ берсун». Дуо қилди, халос бўлди, ёнди. Анчада Мадинада хабар бўлди; «Расул алайҳис-салом келди», теб. Мадина халқи ўтру чиқтилар. Эшикка турмайин ёндилар. Яқин келдилар эрса яна ўтру чиқтилар.

Абдуллоҳ ибн Салом айтур: «Ман ҳам ўтру чиқтим. Ул кун жуҳуд эрдим, наззора қилғали чиқдим. Абу Бакр бирла икагу том кўлакасинда ўлтурурлар. Расул алайҳис-салом қаю эрдуким билмадим, тавакқуф қилдим. Кун туш бўлганда кун иссиқ бўлди. Абу Бакр қўпти, Расулга кўлака қилди. Билдимким, Расул алайҳис-салом бу турур. Кўрдум эрса билдимким, бу ёлғончи эрмас. Текма бирагу саройимга тушгил теко дархост қилур эрдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Тевамни кўюнг, кимнинг эшикинда чўкса анда тушгаймен», теди. Тева борди, Абу Айюб Ансорий уйи эшикинда чўкти. Расул алайҳис-салом анда инди, ўзгаларнинг кўнгли ўзга бўлмасун теб. Аймишлар, Абу Айюб ал-Ансорий бўзчи эрди. Амонатлиғ, хиёнатлиғда асиғлиғ. Расул анинг саройинга кирди. Икки уйи бор эрди бири остин, бири устун. Бирига ўзи кирди, бирийи Расул алайҳис-саломга берди.

БАДР САНЧИШИНИНГ ҚИССАСИ.

Қачон Расул алайҳис-салом Маккадин Мадинага ҳижрат қилди эрса икки йил санчиш бўлмади. Учунчи йил Бадр тўқуши бўлди. Тўртунчи йил Уҳуд санчиши бўлди. Бешинчи йил Бадри суғро санчиши бўлди, Олтинчи йил Ом ул-Хузайба, етинч йил Умрат ал-қазо бўлди. Секизинчи йил Макка фатҳи бўлди. Тўқузунчи йил Абу Бакр разияллоҳу анҳуни мавсимга улуғ қилди. Ўнунч йил Ҳажжат ул-видоъ бўлди. Аммо Бадр тўқушига сабаб ул эрди. Жаброил келди, Расул алайҳис-саломга хабар берди. Макканинг озукини Шомдин келтурур. Буғдой, арпа, хурмо, қуруғ узум юклаб турурлар. Саҳобларга айғил, уларга борсунлар. Расул алайҳис-салом хабар берди, чиқтилар. Иликларинда бирор йиғоч силоҳлари. Мунофиқлардин бир жосус бориб маккалиғларга хабар қилди: «Муҳаммад кўлдошлари бирла сизнинг карвонни олғали бордилар». Абу Жаҳл мундой қилдурди: «Кимнинг бир йиғоч кўтарур кучи бор эрса чиқсун. Ким чиқмаса мундоғ-мундоғ қинлар қилурмиз», теди. Тамом халойиқ чиқтилар, бир йиғочлиқ ерга бордилар. Абу Жаҳл айди: «Кўпунг. Бадр қузуғига бориб сувни олалинг, хамр ичалинг, най чалалинг. Душманларимиз билсунлар ким, биз улардин кўрқмасбиз». Ажнас ибн Шариф айди: «Бизинг мақсудимиз тамом бўлди, карвонни олдуқ.

уюмизга боралинг». Абу Жаҳл унамади. Ани сўкти. Уч юз эр бирла келдилар. Жаброил келди. Расулға ёрлиг тегурди, кофирлар бирла санчишинг теюр. Расул алайҳис-салом саҳобаларға айди. Улар Расул алайҳис-саломға мужодила бошладилар, айдилар: «Бизга нега аймадинг, силоҳ олсамиз силоҳимиз йўқ. Нетак тўқуш қилалинг?» **Йужадилунака фил-ҳаққи баъда ма табаййана каъааннама йусақуна илал-мавти ва ҳум йанзурун.**

Булар Макка арқишин урғали келмиш эрдилар, арқишни урмоқ ўнгай эрди. Урмушта кезин ғанимин олмоқ эрди, яна черик бирла санчишмоқдин қатигроқ ғаниминма йўқ. Ислом черики қўлнинг Мадина сингариндин бўлдилар, кофирлар қўлнинг Макка сингариндин бўлдиларким. **Из антум бил-удватид-дунйа ва ҳум бил-удватил қусва.** Кофирлар ёғинима олдилар. Мўъминлар ул кеча қамуғи муҳталим бўлдилар. Узга индилар. Расул алайҳис-саломға хабар қилдилар. Расул алайҳис-салом таяммум қилмоқ буюрди. Таяммум бирла намоз қўлдилар. Иблис алайҳил-лаъна васваса қилди: «Сизлар қамуғ жунубларсиз, таҳоратсизму намоз қилурсиз? Мунунг бирла маълум бўлдиким, улар ҳақ йўлда турур, сизлар ботил йўлда юриюрсиз. Яна сувма уларда». Мўъминлар кўнгли машғул бўлди. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло булут изитти. Телим яғмур ёғди, қўллар тўлди. Қамуғ ғул келтурдилар. Сув олдилар. Йилқи қоралари сув ичти, қавмма улиди, ер барқиди. Тўқуш яроғинга турдилар. Бир отлиг кофирлардин келди. Ислом черикин ўврулуб, уч юз бўлуб, ортуқроқ бўлмаса теб, тенглаб борди. Ислом черики ул кун уч юз ўн уч эрди. Ўн учин тенглади. Анчада фаришталар нусрат қилғали издилар. Бир фаришта мўъмин сурати уза келиб айди: «Қўркманг! Кофирлар сизлардин ғоят қўрқуб турурлар». Ул ҳолда икагу келди, бири қурайзадин бири назирдин. «Наззора қилали, кўрали қаюсинга бўлур эрмиш. Улардин нарса қўлали», тедилар.

Икки черик қаршу турмишта ҳавоға бир булут оғди. Ул булутдин ўт чиқти. Занжири уни эшитиди. Яна ун келди; «Ҳазум, илгару юруғил», теб. Расул алайҳис-салом Жаброилга сўрди: «Бу на турур?» теб. Жаброил айди: «Бу булут черикимиз турур», теб. Айди: «Ўт черик отларин тургучи турур. Занжир ул турурким, кофирлар бўюнларин боғлағайман. Аммо Ҳазум бир белгулук отнинг оти турур. Ул ҳолда кофирладин учагу келди: Атаба, Сайиба, Валид. Мўъминлардин учагу чиқти. Кофирлар айдилар: «Сизлар кимларсиз?» Айдилар: «Бизлар Мадинадин чиққан ансорийлармиз». Айдилар: «Сиз керакмасиз. Бизга тенг-тўш эренлар керак, санчишсамиз», теб улар ёндилар. Али ва Ҳамза ва Убайд ибн ал-Жарроҳ уларға айдилар: «Сиз кимларсиз?» теб. Улар отларин айту бердилар. Кофирлар айдилар: «Ўлдурсамиз эл олалинг, ғозий савобин булалинг. Ўлсамиз шаҳидлар бўлалинг теюрмиз». Улар айдилар:

«Бизма мунунг учун санчишурмиз», теб. Мавло таоло бу оятни изиттиким, а фа нажъалул-муслимина кал-мужримин. Учаласин ўлдурдилар. Маккаликларда улуғларин улар эрди, бу аммор орасида санинг менгиз. Расул алайҳис-салом Алидин бир овуч тупроқ тилади, кофирлар юзига отти. Мавло таоло кофирлар кўзинга кигурди, кўзларинга машғул бўлдилар. Ислоом черики қилич олиб кирдилар, ўлтуру бошладилар. Абу Жаҳл алайҳил-лаъна черик қочганин кўрди эрса қайғурди, айди: «Кўрқманг, юрак олдурманг. Ул учагу яроғ билмазликдин ўлдилар. Эмди сиз бирор арғамчи, йип этук кўнжина суқунг». «Бу замонда Муҳаммадни эшлари бирла тутуб, бўюнларин боғлаб, Маккага злтгаймиз,» тедилар. «Ин шаъа-Ллоху», темадилар. Улар сақингани ўзларига келди. Мусулмонлар кофирларда укушин ўлдурдилар, Етмишни бошлиғ қилдилар, етмишни булун қилдилар. Ушал йиплар бирла-ўқ бўюнларин боғлаб Мадинага судрадилар.

Аймишлар, Расул алайҳис-салом қамуғ санчишларида фаришталар келур эрдилар, аммо санчишмас эрдилар. Ёлғуз Бадр тўқушинда санчиштилар. Абу Жаҳл отинка қамчи урди, Меккоилға тепунди. Меккоил ер урди эрса Абу Жаҳл один тушти. Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоху анху етиб келди. Абу Жаҳлни кўрди, тебатек бўлуб ётур. Кўксинга мунди. Абу Жаҳл айтур: «**Иа роиййал-ғанами.** Эй манинг чўпоним, адиз ерга оғдинг, бу иш сенинг ишинг эрмас. Манинг сунгум анга етмаган, анинг сунгуси маним учамда бўлган ким эрсанинг иши турур». Абдуллоҳ ибн Масъуд қилич чиқариб бошин кесгали ўгради. Абу Жаҳл айди: «Маним бўйнушни кесар эрсанг манинг қиличим бирла бўйнушни тубиндин кесгил. Муҳаммад кўрсун, зранлар бошин мундоғ улуғ эрдукин билсун», теди. Яна сўрди: «Давлат кимда бўлди?» Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Расулға бўлди. Кофир черики синди.» Анда кезин қиличин олди, торта билмади. Абу Жаҳл айди: «Қилич сопин манга бергил, Қинин сан тутғил. Икагу торталинг», теди. Абдуллоҳ ибн Масъуд қинин анга берди, сопин ўзи тутти. Икагу торттилар. Қинин Абу Жаҳлға сола берди. Анинг қиличи бирла бошин кести, Расулқа келтурди. Ани кўруб қамуғ мусулмонлар такбир айдилар. Ғаниматлар олдилар. «Мундоғ улуғ душманни ҳалок қилди», теб Изи азда ва жаллаға шукрлар қилдилар. Анда кезин Жаброил келди ғаниматни укуш қилғали. Расул алайҳис-салом саҳобадин кенгаш қилди. «Булунларин нетак қилалинг?» теди. Умар разияллоху анху айди: «Ўт ёқиб қамуғини куйдиралинг. Биздин бурунқи қавмлар, ялавочлар бу иш қилмадилар. Саңда бу иззат бор эркан, буларда бу ҳўрлуқ бор эркан бу иш қилдилар». Расул алайҳис-салом ани унамади. Абу Бакр разияллоху анху айди: «Қамуғи санинг уруғунг турурлар. Бошларин уларға-ўқ, сотғил, юлуғ берсунлар. Бу молни

олиб мусулмонларга сарф қилалинг». Расул алайҳис-саломга бу сўз хуш келди, айди: «Е Абу Бакр, бу сўзунг бирла Нуҳ ялавочқа ўхшаюрсен. Нетакким, Мавло таоло ёрлиқар, ва қола Нуҳун рабби ла тазар алал-арзи минал-кафирина даййаран. Яна бир фаришталарга ўхшаюрсен. Изи аzza ва жалла ёрлиқар, фа ман табиъаний фа иннаҳу минний ва ман асоний фа иннака гафурун раҳим. Яна фаришталарда Мекоилга ўхшаюрсен, раҳм кўнгуллуқ». Анда кезин Абу Бакр раъйи бирла иш қилди. Текма биринга қирқ уқия кумуш ё олтун ҳукм қилди. Текма бир уқия қирқ олтун бўлур вазн бирла. Қачон Аббосқа теғди эрса сексон уқия ҳукм қилди. Аббос айди: «Азинларга қирқ уқия, манга сексон ўқия надин қилдинг?» «Сан мандин қардошлиқ кестинг, жафолар қилдинг, анинг учун манма сендин ортуқ тилаюрман». Аббос айди: «Бу қирқ уқияни сақиш қилғил, ул кўнуқларким эдингиз анима сақиш қилинг». Расул алайҳис-салом айди: «Ул ғанимат эрди, бу сақишга кирмас». Аббос айди: «Эй қариндошим ўғли, ман бу молни кишилардин қўлсам сан мани тиймағил». Расул алайҳис-салом айди: «Ўғлонларга нафақа қилгайсан тединг, ул мол қайда турур?» Аббос айди: «Ман анбаъақа ҳаза». Муни санга ким айту берди? Расул алайҳис-салом айди: «Қола наббаъанийал алимла хабир». Манга билган олим ва хабир изим. Аббос айди: «Сизинг Тенгрингиз ғайбни билурму?» «Билур», тедилар. «Андоғ эрса арза қилғил», теди. Ислому арза қилди, Аббос мусулмон бўлди. Расул алайҳис-салом ул сексон уқияни одди. Мавло таоло оят изитти: Қул лиман фи айдикум минал-асро ин йаълами-Аллаҳу фи-қулубникум хайран йуътикум хайран мимма ухиза минкум. Кезин Аббос айтур эрди, Мавло таоло мени ёрлиқади, теб. Умидим бор, анинг учунким оятда ёрлиқади, атоан ва мағфиратан. Мен олдурган молдин ортуқроқ каромат қилди. Йигирми қулу эрди сотиғқа юруганлар. Текма бир қавл бирла йигирми минг олтун эрди, сотиғқа юриюр эрдилар. Мавло таоло оят изитти: Лав ла китабун мина-Аллоҳи сабақа ламассакум фима ахазтум азабун азим. Яъни кофирлардин олинган мол ҳалол бўлмаса улуғ қинга киргай эрдингиз. Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Агар азоб инса Умардин азин ким эрса қуртулмағай эрди.

УҲУД САНЧИШИНИНГ ҚИССАСИ.

Яна тўртунч йил Уҳуд тўқуши бўлди. Макка кофирлари Бадр тўқушиндин ёнмишта Шомдин келган арқиш молини қамуғ черик силоҳинга харж қилдилар. Молни ияларига бермадилар. «Душманлар бирла санчишиб олдук», тедилар. Келур йилқа ануқладилар, улуғ черик йигдилар, хотунларинма чиқардилар. Жаброил келди, хабар

берди. Ислом черики йигилди. Кенгаштилар, айдилар: «Мадинадин чиқалинг, ўтру юрилинг. Ташқарудин солинг, илгару кирмасунлар», теб. Расул алайҳис-салом туш кўрмиш эрди, ёриқ изиб турганин айди. Таъбири бу турур: Мадинада турса йиграк эрди. Мадинани тура қилиб турсамиз яхшироқ теди. Абдуллоҳ ибн Убай Расул сўзунга мувофиқ бўлди. Мунда-ўқ ўлтуралинг, келмишта зру хотун, ўғлонларимиз бирла бўлуб санчишалинг. Том узасиндин тош бирла отсунлар. Азин саҳобалар Бадр тўкушинда буюракланмиш эрдилар, чиқалинг тедилар. Қачон Расул алайҳис-салом чиқти эрса айдилар: «Ё Расулуллоҳ, санинг кўнгулунг нетак тиласа андоғ қилғил, бизинг сўзумизга боқмағил», тедилар. Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Ялавочларқа ёрлиқанмишда кезин санчишмадин ёриқ чиқармоқ раво бўлмас. Қамуғ Уҳудқа чиқтилар. Уҳуд тоғинга орқа бериб тура қилинг. Айдилар. Уҳуд тоғинга тўсиг урғу бир ер бор эрди. Ани сақлағали Абдуллоҳ ибн Хабирни етмиш элчилар бирла изитти. «Санчишта ул кимга бўлғай, бу ердин кирмасунлар, сақлаб турунг», теди. Анда кезин зулфиқорни саҳобақа арза: «Муни ким тутар!» теди. Абу Бакр илик сунди, бормади. Яна Умар илик сунди, бормади, Яна Али илик сунди, бормади. Яна Ҳамза илик сунди, бормади. Абу Даҳона ура кўпти. Оти Симок ибн Хузайфа эрди, айди: «Ё Расулуллоҳ, зулфиқорни ҳақин ман тутайин», теб. Анга берди. «Ҳақинча нетак тутғайсан?» теди. Абу Даҳона айди: «Кофирни андоғ урайинким, қиличимнинг учи бўлганинча». Қамуғ халойиқлар тонгладилар. «Мунча эзгуларга бермади, анга берди», теб кўнгуллариинга ширк кирди. Абу Даҳона илкини этуки кўнжина суқти, қизил исоба чиқарди. Олнига борди, икки черик орасиға солину кирди. Расул алайҳис-салом айди: «Бу туришни Мавло таоло ўзга ерда сиғмас», теди.

Аймишлар, зулфиқорнинг юзинда **насрун мина-Алоҳи ва фатҳун қариб** битиклик эрди. Тақи бир юзинда бу битиклик эрди: **Фил-жарра аарун ва фил-иқбали макруматаун**. Ул кун Макка кофирлари Бадр тўкуши ўчи учун хотунларин, ўғлонларин била олиб чиқтилар. Эранларига бориб текмаси ўз эранларин ўга, адиз ерга оғиб, дафлар уруб, шеър айту бошладилар.

БАЙТ.

Наҳну банату ториқи
Тамший алян-намариқи
Вал-миску фил-мағорифи
Фирокү гайри вамиқи

Зухра, қамар шикоримиз,
 Қирғиз, хитой таворимиз.
 Кюгурур кичик йипоримиз,
 Йинжу, гавҳар нигоримиз.
 Санчишмаға яск севоримиз,
 Қўниндақи кўноримиз.
 Санчишмаға ормиз,
 Бурниндақи маҳормиз.

Мусулмонлар тепундилар эрса кофирлар қочтилар. Бирагу айтур, Суфён эвуки Ҳиндуни кўрдум, йинжуклари ёлинг, халхоллари тўпуқинга тўқинуб, таҳсин олумадин югуруб кофирлар туғи бўлди. Исломо черики ани кўруб ғаниматқа боралинг, Бадр тўқушиндақи менгизлик қуруғ қолмалинг, теб ғаниматқа борур бўлдилар. Абдуллох ибн Хабир айди: «Андоғ қилманг, ўзунгизни сақланг. Расул алайҳис-салом васиятин қабул қилинг». Унамадилар. Бир анчаси бордилар, бир анчаси қолдилар. Холид ибн Валид, ул кофир эрди, йироқдин кўрдиким оз эр қолмиш. Улар қолдилар қамуғини ўлдурди. Анда кезин Расул сингар тепунди, уларни қовди. Кофирларда Ғуфро отлиг бир тиши бор эрди, келиб кофирлар туғин кўтурди ура. Тегди, сақлаб турур эрди. Қачон кофирлар ани кўрдилар эрса яна ёндилар. Расул алайҳис-саломнинг ўнг тишин синдуру урдилар. Сунгу бирла азоқинга урдилар. Ул ҳолда отдин йиқилди. Иблис алайҳи ал-лаъна қаттиг унун қийқирди: Алла инна Муҳаммадан қад қутил. Яъни Муҳаммадни ўлтурдилар теди. Исломо чериги уч бўлунди: бир бўлуки ўлдилар, бир бўлуки бошлиғ бўлди, бир бўлуки қочти. Усмон разияллоху анху тўрт йиғочлик ер қочти. Саҳобалар бириси айтур: «Расулни кўрдум, кутлуғ оғзиндин қон олиб, илиқларинда юзинга суртар эрди. Айдим: «Ё Расулуллох, налук андоғ қилдинг?» Айди: «Кўрқманким, керакмазким бир қатра қон ерга томса қиёматқа теги ер юзинда ўт унмагай». Яна бирагу саҳоба ул Расул алайҳис-салом кўрди, кўзлари юлдузлартек яшнаюр эрди. Расул алайҳис-салом тануди. Уч кўпорди: «Эй мўъминлар, Муҳаммад тирик». Расул алайҳис-салом ишорат қилди, тек турғил теб. Ул ким эрса Абу Бакр ва Умарқа келди. Кўрди, қазғулуғ ўлтурурлар. «На бўлдуни из?» тею сўрдилар эрса, Муҳаммадни ўлтурдилар, бизга эмдидин сўнг тириклик керкмас. Ул айди: «Расул ўлмишта кезин бизма ўлсак еграк», теди. Яна сир ичинда айди: «Қазғу еманг, Муҳаммад тирик турур». Севинмишта секриб қўптилар. Отларнинг қуланг, норин беркиттилар. Расул алайҳис-салом келдилар. Отинға отғардилар. Кофирлар кўрдиларким, Муҳаммад ўлмамиш. Йиғилиб қаттиг тепундилар. Симок ибн Хузайфа Расул

алайҳис-саломға келдилар, ёндилар. Кофирларга қилич, қурла тепунди. Кофирларни оқинтек қувди. Ул кун зулфиқорни Расул анга бермишинга қазгурғанлар айди: «Зулфиқорни ул кун бизга бермиш бўлса бу иш биздин келмас эрди», теб. Салмон Форсий Расул алайҳис-саломнинг ортинда турур эрди. Текма бир ўқ келмишинча ўзини Расулқа қалқон қилур эрди. «Маним нафсим юлуғ бўлсун», теюр эрди.

Али разияллоҳу анҳу кофирларқа тепинур эрди. Аббос разияллоҳу анҳу Расул алайҳис-салом тизгинли тутуб турур эрди. Жаброил алайҳис-салом келди, айди: «Ё Расуллуллоҳ, ортингдаки ким турур?» Айди: «Салмон ал-Форсий турур». Ужмоҳ текма кунда айтмиш, қатла Салмонни кўрсатур. «Яна бу кофирларға тепунған ким турур?» Айди: «Али турур, разияллоҳу анҳу». Жаброил айди: «Мавло таоло Алини ўга ёрлиқар». Анда кезин Расул бирла тоғға бордилар. Расул алайҳис-саломнинг оти тоғға оша билмади. Алининг экинига кўзуб, тоғға ошинб ўлтурди. Саҳобалар теграсида ўлтурдилар. Улган қариндошлар тақи олдурған ганиматлар учун қазғулуғ бўлуб ўлтурурда тоғ табасиндин Холид ибн ал-Валид кофирлар бирла кўрунди. Расул ани кўруб айди: «Ё Рабб, ер юзинда сени бирлаган бирагу қолмағай». Мавло таоло Холид кўнглина кўркунч кемишти. Қочтилар. Етмиш эр тоғ тубинга келдилар. Холид айди: «Мухаммад трикму турур?» Умар айди: «Тирик турур». Холид айди: «Мухаммад ўлди тегандин сўнг сўзунга кўпрак инонурман». Яна айди: «Жабал адиз бўлди». Расул алайҳис-салом Умарқа айди: «Жавоб бергил», теб. «Айгил, Оллоҳ таоло адизрак ва улуғроқ турур». Яна Холид айди: «Ул кун сизга бўлди, бул кун бизга бўлди». Расул алайҳис-салом Умарқа жавоб айгил теди. Кунумизтек йўқ эрса сиз бизинг бирла эрмазсиз. Бизнинг ўлғанлар ужмоҳда турур, сизинг ўлғанлар тамуғда турур. Холид айди: «Қолганин Бадри суғрода кўришгаймиз». Расул алайҳис-салом айди: «Андоғ қилғаймиз». Ёнди. Расул алайҳис-салом айди: «Керакмазким, булар Мадинага борсалар. Валлоҳ, агар Мадинага борсалар бизма бориб санчишурмиз. Боқиб турунг, тева мунсалар Маккагаму борурлар». Кўрдилар, қамуғлари тевага мунуб Маккага ўградилар. Расул илки бирла ишорат қилди. Макка таба бордилар теб. Анда кезин Расул алайҳис-салом инди. Ўлуқларни кўрдилар, Ҳамзани ўлтурмишлар.

ҚИССАИ ШАҲОДАТИ ҲАМЗА РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Мутъим ибн Адийнинг Ваҳшгий отлиғ қули бор эрди. Абу Суфён эвуки Ҳинду ани тарга тутти. «Уҳуд тўқушинга боргил, қаттиглангил. Учрағуда бирин ўлтургил. Сани

сотгун олиб озод қилғам. Бўйну́м, қулоқимдаги олтун, кумуш, йинжуларни сенга бергам. Манма санга бўлғам. Муҳаммадни ё Алини, ё Ҳамзани бирисин ўлдуруб, қонин ичиб келгил», те́ди. Ваҳший айди: «Муҳаммадқа ким илик те́гура билгай, анинг соқчиси Тенгри турур. Ва-Алоху йаъсимука минан-вас. Али кенду арслон турур, анга кучум етмагай. Аммо Ҳамза абушқа турур», теб тўқуш кунинда бусуғ уруб, сақлаб турур эрди. Ҳамза етиб келди. Бошин, азоқи тузатурда бусуғидин чиқиб кўлатқиндин ўткуру санчти. Ҳамза отдин тушти. Суфён эвуки Ҳинду келиб қорнин ёрди, бағирни олиб чайнади. Тилин кести, қулоқларин кести, эрнакин кести. Йипга тузуоб, бўйну́нга мунчуқ этти. Ваҳшийма бир овуч қонин олиб ичти. Расул алайҳис салом андоғ кўрди — телим йиғлади, саҳобаларма йиғлаштиллар. Расул алайҳис-салом кафанлик тилади, булмади. Қоплон терисидин ёпғуси бор эрди, анга йўргадилар, етмади. Азоқи очуқ қолди эрса, эрну келтуруб азоқларига ўрттиллар. Расул анга намоз қилди. Яна бирагуни келтурдиллар, Ҳамза ёнида кўздилар. Ҳамзақа етмиш намоз бўлди. Азин ўлукларни йиғдуруб бир йўли намоз қилдилар. Анда кезин айди: «Эвда қиз уяси унамагай, йўқ эрса Ҳамзани кўммагай эрдим, қуш қуртлар егайлар эрди. Қиёмат кун уларнинг курсоғиндин чиқгай эрди». Яна Алиға айди: «Сен Мадинага борғил, ёвуз хабарлар борди бўлгай». Али отланиб Мадинага борди. Фотимани кўрди, разияллоху анҳо, Мадина хотунлари бирла чиқиб Расулқа тақи азин саҳобақа таъзият тутар эрдилар. Фотиманинг кўзи Алиға тушти эрса, разияллоху анҳумо, айди: «Ё Али, кўзум ёруки, кўнглум ороми тирик борму? «Тирик бор!» те́ди. Фотима севунмишта ўгсус бўлуб тушти, яна ўгинга келди. Уч қурла беҳуш бўлди. Текма бир ақлинг келмишта: «Отам тирик борму?» теб сўрар эрди. Ул ҳолда бир хотун тевага минуб келди. Бир ўлукни кўрди, теграсида кишилар кўрди. «Йироқ турунг кўрайин, бу ўлук кимлар эрмиш», те́ди. Кўргуздилар, отаси эрмиш. «Отамдин менга Расул йиграк», те́ди. Яна инисин кўрди. «Расул манга қариндошимдин йиграк», те́ди. Яна ўғлини кўрди, ўлмиш. Ангама андағ-ўқ те́ди.

Аймишлар, наззораға чиқганлардин етмиш эр шаҳид бўлди. Аймишлар, бир хотун эри бирла наззораға чиқмиш эрди. Қачон саҳобаларнинг андоғ санчишиб ўлганларин кўрдилар эрса, икагу бўюн олишиб тўқуштиллар. Шаҳид бўлдилар, тупроқларинга том кўпордилар. Анга «Қабр ал-арусайн» атадилар. Қачон Расул алайҳис-салом Мадинага кирди эрса Мадина хотунларин кўрдилар. Ўликларга йиғлаюрлар. Ҳамзаға ким эрса йиғлағучи йўқ. Расул алайҳис-салом айди: «Ҳамзанинг ким эрсаси бўлса ангама йиғлағай эрдилар», теб айди. Хотунлар ани эшитиб ўлукларин кўзуб Ҳамзақа йиғладилар. Ул кундин бу кунга теги

Мадинада бу расм қолди, ким эрса бурун Ҳамзақа йиғлаюрлар, андин ўз ўлуқларинга йиғлаюрлар.

ҚИССАИ БАДР АС-СУҒРО.

Қачон Расул алайҳис-салом Уҳуд ҳарбиндин ёнди эрса кофирларга очлиқ, қаҳатлиқ дуосин қилди. Айди: «Изиё, Юсуф пайғамбар қавминга берилган очлиқ, қаҳатлиқни буларда бергил», теб. Очлиқ бўлди. Куймиш сўнгукни едилар, итни едилар, қонға булғанмиш юнгни едилар. Емак учун бир-бирини ўлтурдилар. Санчиш кунлари тўқтушти эрса, кофирлар айдилар: «Керакмаским, бизнинг орамизда олалиқ бўлса, чиқа билмасам», теб. Наъим ибн Масъуд ас-Сақафийни ўн тевага тутуб айдилар: «Боргил, муҳаммадийларни кўрқутғил, юрак олдуруб ола бўлсунлар», тедилар. Келдилар. Ун қилди. Айди: «Арабда эр атоғлиқ ким эрса қолмади, қамуғ чиқтилар. Сиз уларнинг бирла чиқишу билмагайсиз. Бурунқи йил улар келиб бизни ўлтурдилар. Бу йил уларқа борсангиз ҳолингиз нетак бўлғай, билмасман», теди. Улар кўрқтилар, юрак олдурдилар. Расул алайҳис-салом: «Чиқинг, отланинг!» теди. Чиқмадилар. Ёрлиғ келди: **Фа қотил фи сабили-Лаҳи ла тукаллафу илла нафсака ва ҳарризил-муъминин аса-Алоху ан йакуффа баъсал-лазина кафару.** Расул алайҳис-салом эвга кирди, икки ёриқ кизти, яшиқ урунди. Ёлғуз отланди. Жаброил келди, бу оятни келтурди: **Ҳарризил-муъминин. Муъминларни санчишга юракландургил.** Расул алайҳис-салом яна ёнди, шаҳид даражасин баён қилди. Айди: «Кўзумга кўруну борур шаҳидлар қиёмат келгайлар. Қиличлар эгинларинда, қонлари оқа турур. Ул кун Иброҳим пайғамбар уларға ўтру келса йўлдин совулғай, кечгай. Ужмоғга киргайлар». Етмиш эр чиқти. Латима бозорига келдилар. Тўрт сингардун ул бозорқа сотиғ қилўр эрдилар. Анга киргадилар. Молларин горат қилдилар. Аймишлар, бир олтуңқа тегар колани ёрим олтуңга олдилар. Аймишлар, иккига олдилар. Кофирлар кўрқмишта ўтру чиқмадилар, муъминлар санчиш қилмадин саломат ёндилар.

ҚИССАИ ОМ АЛ-ХУДАЙБИЯ ВА ФАТҲИ МАККА.

Ҳижратқа олти йил бўлди эрса Расул алайҳис-салом ҳаж ва умраға яроғланди. Етмиш тева қурбонқа ануқлади. Ул кун Макка кофирлари ҳаждин ким эрса йиғмас эрдилар. «Манима йиғмагайлар», сақинди. Уч минг эр бирла отландилар. Расул алайҳис-салом уларнинг жафоларин, душманлиқларин айту берур эрди. Шажара отлиғ йиғочнинг

тубинда туштилар, байъат қилғали. Нетакким, *Мавло таоло* ёрлиқар: Лақад разийа-Алоҳу анил-муъминивна из йубайиъунака таҳташ-шажарати. Араб улуғларинда тўрт юз эр йигилди, Расул алайҳис-салом улардин кенгаш қўлди. Абу Бакр разияллоҳу анҳу ура қўбти, айди: «Ё Расулллоҳ, биз қамуғ сенга мутиъмиз, сенинг амру наҳйингқа миъодмиз». Расул алайҳис-салом: «Тақи сўзланг», теди. Умар разияллоҳу анҳу андағ-ўқ теди. Саъд ибн Маъод разияллоҳу анҳу билдиким, Расул аҳд тилаюр. Ансорийлардин ура қўбти, айди: «Ё Расул, мундин Аданқа борур бўлсанг, сенга мутиъмиз», теди. Расул алайҳис-салом ансорийларқа мадҳ айди: Ал-ансору батний ва айний ва асабий. Яъни бу ансорийлар маним курсоқим ва икки кўзум, сингирларим турурлар. Ҷижрат бўлмаса буларда бири ман эрдим. Андин кўчтилар эрса хабар келди. Макка халқи қамуғи чиқиб йўл туттилар. Расул алайҳис-салом айди: «Бизни азин йўлдин Маккага ким бошлағай?» Бирагу тевадин иниб: «Мен бошлағайин», теди. Тевадин иниб сўзлағайин. Расул фол сингардин унамади. «Азин ким эрса йўл билган борму?» теди. Яна бирагу тева узасидин: «Ман бошлайин», теди. Расул алайҳис-салом: «Бошлағил», теди. Берк йўлға туштилар, оғиши-иниши телим. Худайбияқа тегдилар. Бу Худайбияқа Расул алайҳис-салом теваси анда чўкти. Қўпорғил тегдилар, унамадилар, «Муҳаммад келиб Худайбияқа тушмиш», теб тил бўлди. Кўмак йиғиб келдилар. Мўъминлар муҳаррам учун силоҳ олу келмадилар эрди, тош бирла уру қамугин Маккага ёндурдилар. Кофирлар кенгаштилар. «Муҳаммад не учун келмиш, билалинг», тегдилар. Масъуд Сақафийни элчи изиттилар. Келди, айди: «Ё Муҳаммад, на учун келдинг?» Айди: «Ҳаж ва умра ўтайин, қардошларимни кўрайин, қурбон қилайин теб келдим». Масъуд Сақафий етиб келди, айди: «Сиз Муҳаммадни ёндурманг, ўзи мундоғ эзгу ишларга келмиш», теди. «Маним сўзумга кирмас эрсангиз, ман бориб анга бўлушурман. Маккага кирур, не тиласа қилур», теди. Айдилар: «Муҳаммадни қўзали, кирсун. Эзгулук бирла чиқсун. Бизларда ким эрсани элтмасун», теб Суҳайл ибн Умарни Масъуд Сақафий бирла издилар. Қачон Расул алайҳис-салом кўзи Суҳайлға тушти эрса айди: «Суҳайл ибн Умар фосиқ эр турур. Мавло таоло ишимизни саҳл қилғай». Анда кезин саҳобалар йиғилдилар, саф туруб турдилар. Суҳайл келиб икки саф юриди. Расул алайҳис-салом мартабасин кўруб тонглади. Расулақа яқин келдилар эрса: «Бу на булмачи ўпроқларни йиғиб турурсен», теди. Анда кезин илкин Расул алайҳис-салом бошинга узатти. Муғира ибн Шайба разияллоҳу анҳу Расул алайҳис-салом ўнгинда ёлинг қилич олиб турур эрди, бўйинин кеса чопайин теб тепунди. Расул алайҳис-салом Муғирани тийди. Суҳайл айди: «Бу ким турур?» Айди: «Отанг қариндоши Муғира турур». Суҳайл Муғираға айди: «Тў-

нунгни, сўнгукунгни юбму турурсен, бу кун менга қилич тортасен». Яна айди: «Эй Мухаммад, не ишга келдинг?» Расул алайҳис-салом: «Мундоғ ишларга келиб турурман», теб айту берди. Суҳайл айди: «Сен билмазмусен, Маккада очлик турур. Сен мундоғ қоида бирла кирсанг Маккада тебрагу қолмағай, қамуғ сани орзулар. Бу йил боргил, яна йил келмишта сенга йўл бералинг. Уч кун тургил, не тиласанг қилғил», теди. Расул алайҳис-салом: «Андоғ бўлсун», теди. Яна Суҳайл айди: «Бир азин сўз бор. Биздин ким эрса мусулмон булуб санга борса бизга ёндуруб боргил. Сандин ким эрса бизга келса ани биздин олмағил». Расул алайҳис-салом: «Андоғ бўлсун», теди. Расул алайҳис-салом ёронлари айди: «Эшитиб ўфкада эрнакларин тишладилар». Суҳайл бу сўзга битик тилади. Расул алайҳис-салом Алига битик битигин теди. Али битик битидиким, бисмиллаҳир раҳманир раҳим. Суҳайл айди: «Раҳмон, раҳим ким бўлур, биз билмасмиз? Расул алайҳис-салом айди: «Раҳмон, раҳимни бузғил. Нетак битисанг сан битигил», теди. Суҳайл қалам олди, бисмика-Алоҳумма битиди. Яна коғазни Али олди. Яна битиди: Ҳаза ма солаҳа Мухаммадуя расулу-Алоҳи ибни Абди-Алоҳи маъа Суҳайли ибни Амр каза каза. Яъни бу битик турурким, Суҳайл ибн Умар бирла яраштилар. Суҳайл ани кўрди эрса айди: «Биз сени расулуллоҳ тедимиз. На сўз қолди, сени расул темазмиз». Расул алайҳис-салом Алиқа айди: «Расулуллоҳни бузғил». Али разияллоҳу анҳу расулуллоҳни бузмокқа унамади. Расул алайҳис-салом ўз эрнакин тили бирла улитти. Эрнакин Алиққа сунди. «Қайу турур, кўргузгил», теди. Али Расулнинг эрнакин тутуб «Расулуллоҳ» калимаси уза қўзти. Расул алайҳис-салом ани ювиди, айди: «Мухаммад ибн Абдуллоҳ битгил», теди. Битик тамом бўлди, муҳр қилдилар. Ул қолда Суҳайлнинг ўғли Абу Ҳандал маккаликлардин қочиб Расулқа келди. Суҳайл ура кўпти. Абу Ҳандалнинг яқосин тутуб тортти. Маккага олатур бўлди эрса саҳобалар аро кириб олур бўлдилар. Суҳайл айди: «Ҳали битиклаштук. Тақи қуримади, аҳдни буза турурсиз». Суҳайл яқосин тутуб тортар. Абу Ҳандал адиз унун айтур: «Мани кофирлар олиб турурлар, изманг». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Абу Ҳандал, сабр қилғил. Мавло таоло санга тақи азин заъифларга фараҳ ва муфарраҳ бергай. Биз ул қавм бирла аҳд қилдуқ. Аҳд бузмок биздин лойиқ бўлмағай». Саҳобалар ани кўруб сабрлари қолмади. Умар разияллоҳу анҳу ул сўзга тутмади. Абу Бакр Сиддиққа келди. Айди: «Ё Або Бакр, бу Мухаммад расулуллоҳ эрмасму?» теди. Андоғ эрса бу на хўрлуқ турур, биз кўрарбиз, бу на эмгак турур, биз тортамиз. Бу сулҳни, бу шартни налук қабул қилдуқ». Абу Бакр айди: «Ё Умар, ақруроқ тебрангил. Бу Мухаммад Тенгривинг ялавочи турур. Изи азза ва жалла ёрлиғидин таш иш қилумағай».

Яна айди: «Улардин мусулмон бўлуб бизга келганни налук бурурмиз». Абу Бакр разияллоҳу айди: «Бизга келган ҳақиқат мўъмин эрса уларда туруб мусулмонлиқни айту берса берсун, йиграк бўлғай» теди. Умар разияллоҳу анҳу яна айди: «Биздин ким эрса уларқа борса налук ёндуруб измаслар». Абу Бакр айди: «Ким биздин юз ўвуруб кетти эрса ул бизга келмаса яхшироқ». Умар разияллоҳу анҳу теди: «Улаш айтур эрди. Ул кун Абу Бакр сўзи бўлмаса мусулмонлиқ ишинга кўнглум инонгутек эрмас эрди. Тун кун рўза тутуб, садақалар бериб, қул, кунг озод қилур эрдим. Ул кунги сўз кўркунчи учунким, сўзладим». Анда кезин Расулуллоҳ Мадина сингар ёнди. Маккали Мадинали орасинда бу сура нозил бўлди: Иннаа фатаҳна лака фатҳан мубинан лийағфира лака-Аллоҳу ма тақаддама мин занбика ва ма таъаххар.

УМРАТ АЛ-ҚАЗО.

Еттинчи йил Маккага келди. Макка халқи қамуғ ўтру чиқтилар. Расул алайҳис-салом Маккага кирди, Каъбақа зиёрат қилди. Тавоф ва умра келтурди, қурбонлар қилди. Бирагуни Расулға муаккил қилдилар. «Уч кун турсун, Бир соат ортуқ қўзмағил», тедилар. Уч кунда кезин Расул алайҳис-салом ёнди. Ул кун Расулқа уч севунчлар жамъ бўлди, теди. Жаъфар Тайёр келмаги. Иккинч, фатҳи Хайбар, Учунч, Рум ғалабаси Форсга теги.

ҚИССАИ ФАТҲИ ХАЙБАР.

Секизинч йилда Расул алайҳис-салом черик бирла Хайбарқа отланди. Улар қамуғ жуҳудлар эрдилар, ўтруда чиқтилар. Икки черик кўруштилар, саф туздилар. Жуҳудлардин мубориз чиқти. Кофир мусулмонни шаҳид қилди. Яна бирагу чиқти, анима ўлтурдилар, мундагин. Тақи мусулмонлар ўлди, мўъминлар кўнгли синди. Расул алайҳис-салом айди: «Али ибн Абу Толиб қани?» Ул кун Алининг кўзлари оғриқ эрди, Расулқа келди. Расул дуо қилди, оғзи сувин олиб кўзинга суртди эрса кўзлари хуш бўлди. Зулфиқор олди, отланди. Майдонға кирди. Бири биринга: «Сан тепунғил», тедилар. Шеърлар айдилар. Жуҳуд Алига тепунди, Али отдин секриб инди. Отнинг қорни остиндин кириб ул ёнға чиқти. Кофирнинг бир қўлини кеса чопти. Яна бир жуҳуд кирди. Али ангама андағ-ўқ ал қилди. Жуҳуднинг сингар бутин кеса чопти. Кофир ўз бутин олиб Алиға отти. Учунчида яна бир жуҳуд кирди. Али жуҳуд бирла тўқуш қилди. Али жуҳудни табасинга урди. Боши яшиқи бирла

икки пора бўлди. Жухуд англамайин қолди. Жухуд айди: «Ўнгулмадинг». Али айди: «Бошингни ирғағил». Бошин ирғади эрса икки азрилиб тушти. Жухудлар қочтилар, мўъминлар сўнгинча кирдилар. Жухудлар ҳисорға кириб қамуғ беркиттилар. Али келиб қапуғни тутуб, тубиндин кўнғуруб, қирқ аршун ер ортғару кемишти. Ул ҳолда Али ўз кучинга кувонди. Жаброил ўзин кўргузди. «Ман санинг бирла эрдим», теди. Яна айди: «Қапуғни змди тебраттигил», теб. Тебрату билмади. Жаброил элга кирди. Мол олдилар, булун қилдилар. Али бир сарой ичинда бир хотун кўрди, явлоқ кўрклук. Бу Расулқа яроғлиқ турур теб келтурди. Расул алайҳис-салом анинг юзин очиб кўрди, янгоқи кўкармиш. Аймишлар, оти Сафиййа эрди. Жухудлар улуғи Ҳаййи ибн Ахтаб кизи эрди. Тулла эри бирла ётурда тушинда кўрди, ой иниб анинг қўйнуғга кирур. Уйғониб тушни эринга айту берди. Эри ўфкалар «Ой Муҳаммад турур, аниму орзулаюрсен», теб бир янгоқлади. Янгоқидақи кўк ул эрди. Анда кезин Расул алайҳис-салом Сафиййақа айди: «Юзундаги на кўк турур? Санму айтурсен ё манму айтайин?», теди. Сафиййа айди: «Сан айғил», теди. Расул алайҳис-салом ул туш қиссасин айту берди. Сафиййа мусулмон бўлди. Расул алайҳис-салом никоҳиқа кирди. Айди: «Ё Расулуллоҳ, сандин бир ҳожатим бор». «На турур?» теса, «Маним қариндошларимдин жияни кетаргил». Расул алайҳис-салом улардин жияни кетарди, битик берди. Ул битик бу кун жухудларда бор. Амир ал-мўъминин Али разияллоҳу анҳу хати бирла ани табаррук учун тутуб мубоҳот қилурлар. Ва-Лаҳу аъламу бис саваб.

ҚИССАИ ИЖЛОИ БАНИ ҚАСИР.

Ижло — элдин чиқармоқ бўлур. Бу ижло бани қурайзани ўлтурмишта кезин икки йилда эрди. Расул алайҳис-салом Мадинақа кирди. Бани қурайза ва назир бирла аҳд қилдилар. Айдилар: «Биз санинг бирла ҳарб қилмазбиз, санма бизга қатилмағил. Санинг ишингда кенгаш қилалинг». Мақсудлари ул эрди. Тавротда кўрмиш эрдилар, охир уз-замонда бир ялавоч қўпғай, нусратлиғ. Ул нусрат Бадр тўқуши эрди. Аввал санчиш ул эрди. Икинчи йил Уҳуд тўқуши эрди, мунҳазим бўлдилар. Жухудлар айдилар: «Нусратлари қолмади». Ани хато айдилар. Тавротта йўқ эрдиким, улаш нусратлиғ бўлғай, теб. Яна бир жавоб ул турур, мўъминларқа улаш нусрат эрди, аммо кофирлар билмадилар. Кофирлар санчмишта кенду нусрат турур. Шаҳодат бўлса нусрат турур, ужмоҳлиқ бўлур. Нечама Тавротда Муҳаммад сифатин кўрдилар эрса имон келтурмадилар. Ончада Катъ би: ...миш эр Маккага келдилар.

Қамуғ қурайшни йиғдилар, Айди: «Ман Муҳаммад бирлики аҳдни синдурдум. Сиз мундин отланинг, биз андин келалинг. Муҳаммадни қўлдошлари бирла ўлдурали». Улар Каъбнинг тутуғлари орасинда ўлтурур эрдилар. Бирагу қўпти, айди: «Бизинг бир анчамиз ўғул-қиз мунда қўйуб Муҳаммад бирла Мадинага борди. Бир анчамиз мунда қолди. Ўз ишларин қилурлар. Қаяси фозилроқ турур?» Каъб айди: «Улар анда бориб имон келтурдилар, булар ортуқроқ турур». Мавло таоло жавоб ёрлиқади: **Улаикал-лазина лаъанаҳуму-Ллоҳу**. Бу сўз бирла ёндилар. Мавло таоло Жаброилни изти. Муҳаммад расулуллоҳга Каъбнинг феълиндин хабар берди. Саҳобада бирагуни изғил, Каъбни ўлтурсун. Салкан ибн ат Батир отлиғ мубориз эрди, ани бу ишга изти. Ул айди: «Ман бориб бу ишни битурайин. Аммо Муҳаммад ибн Муслима анинг қизин олмиш қариндоши турур, бунла борсун. Ани ундаб эвдин чиқарсун». Айди: «Ё Расулуллоҳ, ман борғайман, ани эвдин чиқарғайман. Сўзлашур ҳолда сенинг сингардин яроғсиз сўз сўзламакка муҳтож бўлса нетак қилгайман?» Расул алайҳис-салом айди: «Сўзласанг зиён қилмағай». Бир қач қўлдош олиб бордилар. Муҳаммад ибн Муслима қўлдошларин том ортинда қўюб, ўзи келиб қапуғ қоқти. Каъб: «Кимсен?» тею сўрди. Муҳаммад ибн Муслима айди: «Ман эмукдошинг Муҳаммад ибн Муслимаман». «Не ишга келдинг?» теса, айди: «Эй Муҳаммад, биздин жизя қўла турурсиз, булмазми. Сендин нарса бурч қилғали келдим» теди. Каъб айди: «Манга тутуг нарса бермагинча бермасман». Муҳаммад ибн Муслима айди: «Тутуг келтуруб турурман», теди. Каъб қўпти, томдин ингали ўғради. Эвулки этакин тутти, айди: «Бу ун яроғсиз ун турур. Ман мунда қон асари кўрарман», теди. Бу тиши фолчи эрди. Мундан бурун бир сиғун қапуғга келиб муйнузи бирла қапуғни қоқмиш эрди. Фол сингардин андоғ тедилар. Каъб айди: «Агар қоронғу тун ичинда бир ззгу уруғлуқ ким эрса мани ўлтурғали ундаса ижобат қилгайман. Бу на фол бўлди», теб томдин инди. Салом қилди, бўйнун қуча тутти. Каъб айди: «Сандин тотлиғ йиз келур, исрук бўлғаймусен?» «Бўлғайман», теди. Анда кезин сочини тутти, қузи тортти. Қўлдошларини ундади, том тубиндин секрею қўптилар. Қилич бирла урдилар. Аввал урмишта бир чақирди, эвулки том узасиндин бир чақирди. Мундагин урур, ўлдурдилар. Аввал қилич бирла урурда бир саҳобанинг азоқиқа қилич теғди, тушти. Айди: «Мани мунда қўзунг, сиз қочинг. Расул алайҳис-саломқа мандин салом тегурунг». Айдилар: «Сени нетак қўзалинг, олиб боралинг. Ё кенду санинг учун мунда санчишалинг». Учаларинга қўтариб қочтилар. Жухудлар туйдилар, келиб ўлукни кўрдилар. Силоҳларин олиб изардилар, ким эрсани булмадилар. Ул ҳолда Жаброил келди, айди: «Ё Расулуллоҳ, улар йиғилмасдин бурун борғил. Йилқи қоралари бўш, иясиз қолиб турур», теди. Бордилар,

ҳисорға кигурдилар. Бўлганни ўлтурдилар, саройларин буздилар, тош бирла урдилар. Боғларин, бўстонларинқа кириб хурмо йиғочларин кестилар. Текма бир хурмо йиғочи бир қул баҳолиғ эрди. Айдилар: «Сиз фасод ишларни севмасмиз теурсиз, яна йиғочларни кесарсиз. Синуқ қоралар кўнглинда муни раво эрмас», тегайлар. Кўрмасларким, Изи азда ва жалла ёрлиқар: Ма қагаътум мин лийнатин ав тарактумуға қоиматан ала усулиға фа биизви-Алаҳи ва лийухзийал фасикин. Жухудлар ожиз бўлдилар, ёлбордилар, омон қўлдилар. Расул алайҳис-салом омон берди ул шарт узаким, уч эв халқи йигилиб, эвдаки қумошларин бир тевага юклаб, йип тангмасунлар. Тевадин тушган бизга, орқасинда қолган сизга теб. *Ривоят қилур* Абу Саъид ал-Фарёбий: Қачон теваларга юклаб тангфисиз изитилар эрса қамуғ идишлар қуримиш, қоплар тевадин тушуб қолди. Ияр иттилар эрса тевалар урктилар, секриштилар, қочтилар. Орқасида юклари қамуғ туштилар. Саҳобалар қамуғини йигиб олдилар. Элларин ариттилар. Хувал-лази ахражал-лазиви кафару мин аҳлил-китаби мин дийариҳим ли аввалил-ҳашр. Яъни араб Жазоириндин Азрға ва Иртиҳоқа, Шомқа теги ижло қилдилар.

БАНУ ҚУРАЙЗАНИ ЎЛДУРГАН СЎЗЛАРИ.

Бану қурайза Расул аҳдинда эрдилар. Қачон Ом алаҳзоб бўлди эрса етти турлук черик келди. Ўн беш минг эр эрдилар. Бану саламадин Абу-ал-Аъдо ас-Саламий келди. Акрама ибн Аби Жаҳл ва Суфён ибн Ҳар бирла Мадинани эгирдилар. Расул саҳобалар бирла кенгашти. Салмон айди: «Мадина теграсин қарим қазалинғ». Қаримни ўз элинда кўрмиш эрди. Қарим қаза бошладилар, ичинда тош чиқти, метин анга ўтмади. Расул алайҳис-саломқа хабар қилдилар, келди. Ул тошқа сув сочти. Метин олиб: «Бисмиллаҳиёр раҳманвир раҳим», теди. Уч қурла метин урди. Тўнг тош қумтек ушанди. Салмон айтур: «Ман ул соат қарим бошинда эрдим. Текма метин урмишинча нур ўрлаюр эрди. Ул нур ичинда шаҳарлар кўрунур эрди. Расулқа хабар бердим эрса Расул алайҳис-салом айди: Ул шаҳарлар турурким, маним умматим учун очилғай. Форс ва Рум ва Хуросон тақи азин шаҳарлар. Абдуллоҳ ибн Убай муни эшитти, айди: «Ул элдаги халойиқ андоғ эрмасларким, Муҳаммадни элларинга ёвутсалар. Бу кун бир қаримдин бир қариш чиқа билмазмен, ул иш қачон бўлғуси». Салмон ризияллоҳу анҳу бу сўзин Расулқа эшиттурди. Расул алайҳис-салом ул сўздин қазғулуғ бўлди. Мавло таоло бу оятни изти: Қули-Ллаҳумма маинкал-мулки туътил-мулка ман ташаъу. Жобир айтур: Ман қарим бошинда ўлтурур

эрдим, Расул кўнглакин этагин кўтаруб эгнингга кемишти. Этаги остиндин кўрдум, қорнингга тош тегмиш. Ани кўрдум эрса егу ичим тўлғанди. Кўптум, звумга бордим. Эвлукумга айдим: «Расулulloҳни мундоғ кўрдум. Нарса егу таом борму?» тедим. Эвлукум айди: «Бир соғу арпа бор, бир эчку бор. Ун угитайин, сан эчкуни бўғузлагил». Жобир эчкуни бўғузлади, эвуки ун угитти. Танурқа ўт кемишти, ошич ости. Расул алайҳис-саломқа айди: «Бир соғу арпа бор, бир эчку бор. Эмгаклик бўлуб бизнинг таомдин тотсангиз бўлғайму», теди. Расул алайҳис-салом ёрлиқади: «Сен борғил, хотунунгга айғил, танур оғзин очмасун. Ўтмақларин чиқармасун, ман келгинча», теб. Жобир келиб эвлукинга Расул алайҳис-салом сўзун тегурди. Анда кезин Расул алайҳис-салом саҳобаларқа нидо қилди, айди: Қуму ила байти Жабирин фа инна Жабиран иттахаза лана шавиййан. Расул алайҳис-салом форсий тилинча бу бир сўзлади, уч юз саҳоба йиғилдилар. Аймишлар, етти юз эрди. Жобир звига бордилар. Жобир йироқдин бу халойиқни кўрди эрса кириб эвлукинга айди: «Расул алайҳис-салом телим халойиқ бирла келур». Эвуки айди: «Бизнинг таомумиз неча эрдукин Расул алайҳис-саломқа айтмадингизму эрди?» Жобир айди: «Айдим». Эвуки айди: «Айдинг эрса қазғурмағил, Мавло таоло баракот бергай», теб. Ончада Расул алайҳис-салом қавми бирла кирди, танур башинда тўруқтилар. Танур бошин очти, қутлуғ оғзиндин урди. Ошич оғзин очти, анга урди. «Суфра келтурунг», теди. Танурдин этмақ чиқару бошлади. Ошичдин эт ва ош келтуру бошладилар. Қамуғ халқ ош, этмақ, эт еб тўйдилар. Ул таомлардин тақи боқий қолди. Аймишлар, Ҳаййи ибн Ахтаб бани назирдин Маккага бориб Муҳаммад бирла санчишғали таҳриз қилди. Абу Суфёнқа айди: «Ман бориб бану қурайзани Муҳаммаддин ёндураин», теди. Тун ичинда бориб қапуғ қоқти. «Кимсен?» теса, «Ҳаййи ибн Ахтабман, қашуғ очинг», теди. Айдилар: «Қапуг очмазмиз, сен бадбахт шум турурсен. Бану назир сенинг шумлуқингда ҳалок бўлдилар, бизнима ҳалок қилурсен», тедилар. Айдилар: «Эй, қавм, мен очиб турурмен, манга таом керак». Қачон таом сўзин эшиттилар эрса қапуғ ёпмоқни ор кўрдилар, қапуғ очтилар. Таом келтурдилар, ею бошладилар. Айдилар: «Сизларга бир насиҳатим бор. Бу черик тегди. Ёнмас, Муҳаммадни ўлдурмагинча, Мадинани бузмагинча. Сизларни қўзмаслар. Анинг учун Муҳаммад бирла тилликсиз». Улар: «Нетак қилалинг?» тедилар. Айди: «Ман ўграту берайин. Қачон Муҳаммад сизга киши изса манга бўлушунг теса, сиз айтинг: Биз икагу эрдам эрдук, ёлғуз қолдук, бану назир менгизлик бир ўзум черик келтурғил, ончада санга бўлушғайман. Биз санинг бирлаки аҳдни буздумиз теб сўзланг. Анда кезин чиқиб Абу

Суфёндин киши келса анга бўлушунг», теб чиқди. Абу Суфёнга келди, айди: «Мундоғ тедим, улар Муҳаммаддин ўврулдилар». Абу Суфёнга тун ичинда надимларин, хосларин ундади. Ўзи чодирда эрди. Улар йиғилиб келдилар, айдилар: «Сизинг орангизда ким эрса еш бор эрса илкини тутунг» теди. Ул Ҳузайфа ал-Яманий Расулуллоҳдин жосус эрди. Ул тун ичинда куффор черикинга кирди, сўзларин эшитти, амалларин англади. Халқни Абу Суфён чодиринга кирурин кўрди эрса уларнинг бирла кирди. Қачон, ёт киши бор эрса тутунг тею, сўз эшитти эрса, айтур: «Қўрқтум, илкимни азин ким эрса тутти. Кирсун, тедим. Ошуқа яна бирагунинг илкин туттум: «Кимсен?» теб сўрадум. «Ман фалонман», теди. Қачон буларнинг иликларин тутуштилар эрса қарор қилди. Абу Суфён айди: «Билинг, Ҳаййи ибн Ахтаб қурайзага бориб мундағ ишлар битурдилар, Муҳаммаддин ёндилар, бизга булдилар». Ани эшитиб қамуғ чодирдин чиқиб таридилар. Ҳузайфа айтур: «Манма уларнинг бирла чиқтим, бир қиригда ўлтурдим. Бирагу келди, қилич бирла ураин тедим эрса Расул алайҳис-салом васияти кўнглумга тушти: Ман сизга келмагинча йиги ишлар кўпорманг темиш эрди. Ани сақиндим, ўлтурмадим. Анда кезин Расул алайҳис-саломқа келдим. Кўримимим, эшитишимни айта бердим». Умар разияллоху анху айди: «Бўлган айтурсен?» Ҳузайфа айди: «Ул кун ёлгон сўзлук сенсан», теди. Умар айди: «Ё Расулуллоҳ, кўрмазмусен, мени ёлгончи теюр, сўка турур». Расул алайҳис-салом Умарқа айди: «Ҳузайфа кўни сўзлайур, сен узоқи вақтларда бутларни Мавло таолоқа ўртоқ турур теб телдим айтмиш эрдинг. Ҳузайфа ани айтур эрди», теди. Ончада Наъим ибн Масъуд ас-Сақафий айди: «Сан мунга қазғурмағил. Ман ислом келтурдум, ўғлум, қизим билмаслар. Ман бориб бану қурайзани бизинг сингар ўвурайин», теб борди. Уларни йиғди, айди: «Ман сизни Муҳаммаддин ўврулди, Абу Суфён сингар бўлди теб эшиттим. Эй мискинлар, Абу Суфён Муҳаммадни енгайму санурсиз. Раво бўлғайким, Муҳаммад ани енггай. Улар кетгайлар, сизлар қолгайсиз. Муҳаммад илкинда қамугунгузни қиргай, бану назирни қирмиштек». Улар айдилар: «Бизга нетак қилғил теюрсен?» Айди: «Қачон Абу Суфёндан сизга киши келса сиз айтинг, бизга абушқаларни изғил, бизда тутуғ турсунлар. Раво бўлғай, сизинг черик сингай, буларнинг илкинда қолгаймиз. Агар йўл сизга бўлса уларни оғирлаб сизга изгаймиз. Кўнгул Муҳаммадга бўлса бизга орқа бўлғай». Улар айдилар: «Муни яхши айдинг», Кўгти. Абу Суфёнқа борди. Айди: «Ман бану қурайзада эрдим, улардин мундоғ сўзлар эшиттим. Сандин ўн абушқалар тилаюрлар эрмишлар, Муҳаммадқа измоқ учун. Эмди мунинг таҳқиқин билайин теюр эрсанг киши изғил. Келинг, санчишқа боралинг тегил». Ёриндаси кун Абу Суфён киши изти эрса Наъим

ўграту берган сўзларни айту бердилар. Келиб Абу Суфёнга ул сўз тегурди. Абу Суфён ўфкалаб уларни сўкти. Жухудлар айдилар: «Бу малъун бизга макр қилди», теб. Ул тун ичинда қаттиғ ел қўпти. Чодирларин бузди, ердин кўнғурди, ҳавоқа ағзурди, яна ерга чалди. Қамугини ҳалок қилди. Ериндаси кун Расул алайҳис-саломнинг саҳобалари санчишсиз ғанимат олдилар. Расул алайҳис-салом манзилга ёндилар. Сочи, сақоли қарим тупроқдин тўғ бўлмиш эрди. Хотунларинда бири сочи, сақолин ювғали ўгради. Жаброил келиб айди: «Ё Муҳаммад, сочингниму ювдурусая? Биз фаришталар қанитларимиз тўзи тупроқин силкимадин турурмиз. Бошингда сув қўйғул. Бану қурайзақа отланғил, тутуб булун қилғил». Расул алайҳис-салом отланди, кумруг урдилар. Черик бошлаб бану қурайзақа бордилар. Ҳисорқа кирмиш эрди, сувлар олди. Сувсадилар эрса сув идишларин оғизларинга қўюб сув ичкали ўградилар. Сув булмадилар. Мавло таоло қазосиндин бир ўқ келди. Саъд ибн Маознинг кўзинга тегди, қаттиғ оғриди. Изи азза ва жаллақа ялборди: «Илоҳий, бану қурайзадин ўчумни олмағунча жонимни олмағил», теди. Қаттиғ сувсадилар, умасқа тегдилар, омон қўлдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Омон бермазмиз илло». Саъд ҳукми бирла Абу Лабона, Бани Абдулмунзирни изти. Сўрди эрса илки бирла бўғзинга ишорат қилди. Айдилар: «Мунунг ҳукмунга кирманг, ўлдурмакни унакор», тедилар. Абу Лабона айтур, тақи азоқ ялингмадим эрди. Билдимким, Оллоҳқа тақи Расулқа ҳиёнат қилди. Бу оят нозил бўлдимким, йа аййухал-лазина ааману ла тахуну-Ллоҳа вар-расула. Чора булмадилар. Келиб Саъднинг азоқинга туштилар. Саъд айди: «Мани кўтурунг, ёзиға чиқаринг». Чиқардилар. Саъд айди: «Қачонка теги хилофни сақлайин. Ҳукм қилдим, эранларин ўлтурунг, хотунларин булнанг, ўғлонларин олинг». Расул алайҳис-салом: «Манма Изи азза ва жалла ҳукми бирла қилдим», теди. Ўлтуру бошладилар. Анчада Ҳаййи ибн Ахтабни келтурдилар. Билдимким, ўлдурулар. Илки бирла тўнунни йиртти, пора қилди. Яна бирагунинг Расул алайҳис-салом саҳобаларинда дўсти бор эрди. Расул алайҳис-саломдин ани қўлди, Расул алайҳис-салом анга бағишлади. Дўсти айди: «Ман сени Расулдин қўлдум», теди. Ул эр айди: «Ул фалон ёғи қайда турур?» Айди: «Уларни ўлдурдилар». Яна айди: «Ҳаййи ибн Ахтаб қайда турур?» Айдилар: «Улма ўлди». Бу эр ура қўпти. «Уларда кезин манга тириклик керакмас. Манма ўлтурунг», теди. Ўлтурдилар. Расул алайҳис-салом саҳобалар бирла уларнинг хотунларин, ўғул-қизларин булун олиб келдилар.

ҒУЛИБАТ АР-РУМ АЛА АҲЛИ ФАРИС

Расул алайҳис-салом тўрт битик қилди. Бирини Рум малики Қайсарқа изти. Икинчини Ҳабаша малики Нажошийқа изти. Учунчини Миср малики Мақавқишқа изти. Тўртгунчини Форс малики Кисроқа изти. Аммо Қайсарни аймишлар, ислом келтурди. Баъзи аймишлар, ислом келтургали ўғради. Аммо ўз мулки завоқ бўлмақдин кўрқти. Черикин синамиш бўлуб кумруг урди. Қамуғ черикин йиғди. Қапуғ беркиттилар. Сарой табасинга оғди. «Эй манум қавмум, Мусо ялавоч айди: Манда кезин Исо ялавоч келур. Исо ялавоч айди: Манда кезин Муҳаммад ялавоч келур. Эмди Муҳаммад чиқти, анинг дининдин сизни ким йиғар». Улар айдилар: «Ончаси бор. Сан черик йиғиб отланурқа ўғрадинг, йўқ эрса санима каскас қилур эрдук». Анда кезин айди: «Ман сизни бу динимиз ичинда-ўқ эрларму, эрмасму теб синаюр эрдим. Алҳамду ли-Ллоҳи динингиз ичинда устивор эрмишсиз», теди. Аммо Миср малики Мақавқиш имон келтурмади, валекин Расул алайҳис-саломга бўлақларин изти. Аймишлар, бир мисрий эшак изти, Ёффурур отлиғ, куняти Абу Зиёд. Яна бир кул ўғлон изти, Ширин отлиғ. Яна бир қорабош изти, Морият ал-Қибтия отлиғ. Яна бир хатир изти Дулдул отлиғ. Аммо Ҳабаша малики Нажоший имон келтурди. Битикка жавоб изти, айди: «Ё Расулуллоҳ, мени келгил теюр эрсанг келайин, келмагил теюр эрсанг тураин. Қаю мусулмон манга келса оғирлайин», теди. Расул алайҳис-салом жавоб битиди: Бизга келмагил, уқонгда-ўқ турғил. Аммо Форс малики Кисро Расул алайҳис-салом битигин йиртти. Расул алайҳис-саломни хўрлади, айди: «Элчини ўлдурмақ подшоҳлар тўраси эрмас, йўқ эрса сени ўлтургай эрдим», теди. Элчи келди, Расул алайҳис-саломга айту берди. Расул алайҳис-салом айди: «Менинг битигимни бузди эрса ўзини бузди, Манинг бирла ярашса мулкима омон қолғай эрди». Яна айди: «Кисро ўлса қамуғ хазиналарин Иззи аэза ва жалла йўлинда харж қилғаймиз». Кисро анча бирла таб қилмади. Яман улуғи Бозонқа битик изти. «Борғил, Муҳаммаднинг бўйнини боғлаб манга келтургил». Бозон икки тожикни Расул алайҳис-саломқа изти. Келиб айдилар: «Тенгримиз сени келгил теюр». Расул алайҳис-салом буларни кўрди, сақоллари юлинмиш, мийиқлари бор. «Налук мундоғ қилдингиз?» теди. «Айдилар: «Тенгримиз Кисро мундоғ буюрди». Расул алайҳис-салом ёрлиқади: «Бизга Тенгримиз мийиқни кестил, сақолни кўзғил теб буюрди». Расул алайҳис-салом явоқ карим эрди, уларни тутурди, кўнуклади. Қачон тунла бўлди эрса намозқа тўруқти. Тонг отти эрса Жаброил етилди. Айди: «Ё Муҳаммад, Мавло таоло Кисро ўғли Шеруяни Кисроқа мусаллат қилди, ўлдурдилар». Анчада бу икки тожик яна келдилар, айди-

лар: «Ё Муҳаммад, қўпғил, сени Тенгримиз ундаюр». Расул алайҳис-салом: «Боринг, маним Тенгрим санинг Тенгрингни ўлдурди». Тожиклар айдилар: «Андоғ темағил. Ул эшитса санга қин уза қин қилғай». Расул алайҳис-салом: «Боринг», теги. Бордилар, маликлари Расул алайҳис-салом аймиштек ўлди. Қачон тожиклар Румқа ғалаба қилдилар эрса мушириқлар севундилар. Айдиларким, андоғ тожиклар Румға ғалаба қилдилар, китоб изалари турурлар. Мундағ-ўк, бизма санинг уза ғалаба қилғаймиз, аммо сизлар китоб изалари бўлғусисиз. Аймишлар, бу мунозара Абу Бакр ас-Сиддикқа тушти. Убай ибн Халаф ал-Жамжий бирла Абу Бакр айди: «Ул бизга темак эрди, анинг бақоси йўк. Терк рўзгорда Рум аҳли тожиклар уза ғалаба қилғайлар». Убай ибн Халаф ал-Жамжий айди: «Ҳаргиз Рум халқи форслар уза ғолиб бўлмағайлар». Бу сўзга ўчаштилар, беш йилда бу иш бўлмаса Абу Бакр беш тева бермак бўлди. Яна айди: «Расул алайҳис-саломқа сўрайин, яъни савол қилайин», теги. Савол қилдилар эрса Расул алайҳис-салом айди: «Тевани ортурғил, йилни узатғил». Абу Бакр келди, айди: «Муни ортурқоқ қилғил». Йилни етти қилди, тевани ўн қилдилар. Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилур бўлди эрса Убай ибн Халаф келиб Абу Бакрга, разияллоху анху, айди: «Сен борурсан, бу ўн тевани ким манга берур?» теги. Ўғли Абдуррахмонни тутуғ берди. Қачон Убай ибн Халаф Бадр тўқушинга чиқар бўлди эрса Абдуррахмон айди: «Манма сандин тутуғ қўларман, сани ўлдурсалар тева ким берур?» теги. Қачон Расул алайҳис-саломни кўрса эрди: «Ер остинда бир от асраб турурман. Ул отга минуб ҳиндий дәрраси бирла сани ўлдургум турур» теюр эрди. Расул алайҳис-салом айтур эрди: «Ё малъун, ман сени ўлдургум турур». Қачон Бадр тўқуши бўлди эрса ул асрамиш отина минуб келди. Расул алайҳис-салом бирагуға айди: «Сунгуни манга бергил». Берди эрса сунгуни олиб тепунди. Ани табасинда эркан, сунгу бирла бўғзинга санчти. Отин ёндуруб қочти. «Мани Муҳаммад ўлдурди», теюр эрди. Айдилар: «Уфтанмасмусен, мунча санқан бирла ўлғали?». Ул айди: «Бу кун Муҳаммад оғзиндин ел урса ўларман анинг учунким, ман сани ўлдургали темиш эрдим». Анда кезин шишти, урулди, ўлди. Абдуррахмон ўғлини туни сўзлашган ўн тевани олди. Аймишлар, Рум аҳлининг ғалабаси форсий тожиклари уза сабаб ул эрдиким, Кисронинг бир черик беги бор эрди. Шохбазод отлиғ. Давлатлиғ эр эрди. Қаю элга юз урса олур эрди. Улашу Румқа черик тортиб урарди. Кисро анга ҳасад қилди, бўйнағулуқ қилғай теб қўрқти. Битик битиди, элчилар бирла изти. Сингар этугунг кизтинг эрса сингарини кизмадин манга тарк келгил. Бу битик бормишта кезин соқинди, керакмаским келмаса. Сўнгинча яна битик изти. «Керакмаским, сани ундаган ишимиз бутти», теги. Шохба-

зод Кисронинг қатинда тил олғучиси бор эрди, хабар изти. «Зинҳор келмагил, келсанг сани ўлдурур», теги. Бурунқи битик теги эрса битикни йиртти. Иккинчи битик етти. Бурунқи битик элтганга аймиш эрди: «Ул битик бирла етса бу битикни бермагил, етмаса бергайсан», темиш эрди. Бурунқи элчига айди: «Бу сўзни ким эрсага аймагил, кизлагил, санга мунча нарса бергайман», теб. Яна айтур билди эрса Рум маликига битик изти: Ман санинг йўлунгдин савулдим. Сан борғил, Кисрони ўлдурғил. Ул манга явуз сақинди. Кучлук эранлар манда турур теб. Силоҳлар манда турур теб. Анда кезин Шаҳбазод азин элга чиқти, анда ўлтурди, оғир черик бирла. Бу черик Кисрога теги, қазғулуғ бўлди. Эвга кириб ўлтурди. Бир тетик, ақллиғ кизи бор эрди. Отасинга: «На бўлдуни?» тею сўрди. Отаси бу сўзларни айту берди. Қизи айди: «Санга бир нарса ўграту берайин. Бизнинг элимизда ким эрса тарсо бормуё!» тедилар. Бир тарсо булдилар. Битик битидилар: Нима яхшилик қилдинг, ал бирла ани Румдин чиқардинг. Сан андин келгил, ман мундин чиқайин. Шоҳбазодни орадин кетаралинг. Яна айди: «Зинҳор Қайсарқа нарса сўзламанг», теб битикни яқосинда кизлади. Яна бир банди Шоҳбазоднинг битикчиси битиги бирла Кисроқа: «Ман ал бирла қилдим, Қайсарни ман элдин чиқардим. Таркрак келгил, ўлтуралинг», теб бир муғга берди. Жамозақа минуб тебради. Қачон тарсо Қайсар черикига етти эрса адиз учун айди: «Кисро манга битик бермади, маним ёкамда беркитмади». Улар айдилар: «Бу не сўз бўлуру?» Ун тинглаюрлар. Муни булдилар, яқосида битикни олдилар. Ончада тева миниб етилди, анима туттилар. Шоҳбазод Кисрога битик булди. Қайсар ўқиди, бутқа топунғанлариқа айди: «Мани ўлдурғали ўғрамишлар», теб қочти. Румқа кирди. Бу хабар Шоҳбазодқа теги. «Кисро мундоғлар қилди», теб Қайсарқа битик битиди. Тенгри тутта онд ёд қилди: «Бу ишлар Кисронинг битиги турур, маним хабарим йўқ». Яна айди: «Ман ким эрсага бўлушмасман, билгил», теги. Черик олди. Ақру-ақру Кисрога бидурмадин бир йиғочлик ерга келди. Кеча бўлди эрса элга кирди, хазинасин олди. Кисрони иссиғ сувда булди, чиқарди. Уғли Шеруянинг бўқағусин олди, отаси азоқинга урди. Аймишлар, ўгли Шеруяни отаси Кисро анинг учун бўғузламиш эрди. Кисрони хазина ичинда зиндонға кемиштилар. Туннинг аввалинда турғанлар Кисронинг атаюрлар эрди, туннинг охирида Шеруя мамлакатга ўлтурса шаҳват бирла машғул бўлғай теб, бир қоп ичинда оғу тўлдуруб, бу дору эрлукка берар теб узасинга битиб қўзди. Тонг отди эрса Шеруя бир эрга буюрди: «Киргил, Кисронинг бошин кесгил», теб. Ул эр кирди эрса Кисро айди: «На ишга келдинг?» Айди: «Сани ўлтурғали келдим». Кисро айди: «Мани ўлтурғил, ким отасини ўлтурганни булуб ўлтурмаса ҳаромзада бўлуру»,

теди. Чиқти эрса Шеруя сўрди: «Санга на сўз сўзлади?» теб. Мундоғ теб айту берди. «Сан на тединг?» теса, «Сани ўлтурмадим эрса ҳаромзада бўлғайман тедим, анда кезин ўлтурдум», теди. Аймишлар, бир кун Шеруя хазинақа кирди, бу қопни кўрди, битиклик. Эрлик доруси турур теб олди. Бир анчасин еди. Ул-ўқ соатда ўлди. Валекин ўт андоминга кўрт тушди. Ўлардин билди эрса, мулки ичинда ким эрса ўрунға ўлтурғутек бор эрса, қамуғин ўлтурди. Анда кезин ўзи ўлди. Ўлмишта кезин икагуни яна ўлтурдилар. Бўрон отлиғ қизи ўрунға ўлтурди.

ҚИССАИ ҲАВОЗИН

Ҳавозин вилоятининг тўрт минг эр отланди. Расул алайҳис-саломқа ўғрадилар. Расул алайҳис-саломқа хабар бўлди. Ўн минг эр бирла қамуғ силоҳлиғлар отландилар. Расул алайҳис-саломқа явлоқ хуш келди. Бирагу айди: «Ким эрса бизнинг бирла турушмағайлар». Расул алайҳис-салом ани эшитиб унамади. «Бу эр маним черикимни елға берди». Яна айди: «Бу дунё ялавочбирла кўп тўқушти. Довуд яна севуклуки бирла мубтало бўлди. Яна хунин кунинда черик қавуртлуқинга хушланиб мубтало бўлдум», теди. Қачон санчишқа турдилар эрса Ҳавозин ўғли айди: «Сизларда тўрт минг қилич бор, қиличларнинг қинларисиз уруб солинг. Анда кезин этакларингиз берк боғланг. Мундагин қора тоғға ўғрасангиз тубиндин қазғайсиз», теди. Андоғ қилдилар эрса ислом черики синди, қочтилар. Фаришталар изти. Қамуғ ола отлиғлар кўрдилар эрса кўрқтилар. «Муҳаммад черики бизга бусуғ уруб турур», теб қочтилар. Ислом чериги сўнгларинга кирди. Фаришталар илгаридин тўлдилар, анчани ўлдурдилар. Авф ибн Молик ан-Насрий ўғлонларин тутуб келтурдилар. Айтур: «Ола отлиғ қайда турур?» Расул алайҳис-салом айди: «Сизга уч иш бор, қаюсин тилаюрсен. Сиздин кечуралингму ё сизни ўлтуралингму, ё исломму келтурурсиз?» Айдилар: «Ўлдурсангиз бўлур, кечурсангизма бўлур, аммо исломни унатмазмиз». Расул алайҳис-салом улардин кечурди. Улар Расул алайҳис-салом карамин кўрдилар эрса ислом келтурдилар.

ТАБУК ҲАРБИНИНГ ҚИССАСИ

САВОЛ: Табук маъниси на бўлур? ЖАВОБ: Луғат ичинда эшак ариғсизни йизлаб хушланмишта бурнини юқору кўтармак бўлур. Бу ҳарбда ислом черики қаттиғ сувсадилар. Кўзлари қорармишда қора уюкни олиб, йизлаб хушланмишда, юзларини юқору кўтуруб, кўкка боқар

эрдилар. Табук ҳарби андин атанди. Аймишлар, ислом черики отланди. Шомқа ўгради. Тамуз ойи эрди, қаттиг эмгандилар. Кун иссиқ, озуклари оз, сув йўқ. Тевани ўлдуруб, ичагусини сиқиб, сувин ича бошладилар. Тева туганди. Юкларин учаларинга кўтурдилар. Ҳеч вақтда мундоғ эмганмишлари йўқ эрди. Кўнгулларинга кирди, бу ислом ҳақ эрса бизга бу эмгаклар кетурмагай эрди. Изи азда ва жалла оят изтиким: Лақад таба-Ллоҳу ала-набийи вал-муҳажирина вал-авсор.

ЖАЪФАР ТАЙЁР СЎЗЛАРИ

Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилур бўлди эрса тўрт сингар элларга киши изитти. Жаъфар Тайёрни Ҳабаша малики Нажошийқа изитти, бир қизи бирла, қач қўлдошлари бирла. Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилди эрса ҳарблар бўлди. Аввал Бадр ҳарби эрди. Етмиш кофир ўлди, етмиш кофир бошлиғ бўлди. Макка улуғлари, абушқалари йигилдилар, айдилар: «Бу эр бирла не ҳийла қилалинг?» Текма бири бирор сўзлади. Охир сўнги иттифоқ қилдилар. «Нажошийқа телим мол изалинг, киши изсун, шафоат қилсун. Бизинг булунларимизни ёндуруб берсун», теб битик битидилар. Айдилар: «Эмдига теги биз маликка эзгу соқинғанларимиз, эмди соқинчимиз ул турур. Бизинг орамизда бир эр чиқти, оталаримиз динин ўгради. Тенгриларимизни сўкар, оталарингиз қамуғ тамуғлуқ текор. Орамизда олалиқ кемишти, рўзгоримиз булғанди. Бизма анинг бирла туруштумиз, улма бизга черик изитти. Бир анчамизни ўлдурди, бир анчамизни булнадилар. Отаси қариндоши ўғлини санга изти. Бизни булғамиштек санинг мулкунг нима бузғутек турурлар. Тилагимиз ул турур, уларни бизга бергил. Учумизни улардин олалинг», теб битикни Умар ибн ал-Осқа бердилар. Умар тенгизга кириб уч ойла Ҳабашқа борди, аммо Жаъфар Тайёр уч йил қолди. Умар Нажошийқа келди, битикни берди. Битикни ўқидилар, айди: «Мундоғ киши манга келмиши йўқ, қачон келса кўргаймиз», теди. Рўзгор кечмишта кезин Жаъфар етиб келди. Умар ўз қўлдошлари бирла малик қатинда ўлтурур эрди. Жаъфар сарой қапуғин қоқти. «Тенгри элчиси дастур тилаюр», теди. Умар ибн ал-Ос Жаъфар унин тануди, айди: «Эй малик, ул биз айған кишининг уни турур, ўзини Тенгри элчиси атаюр. Сенга кирмишта салом бермас, қамуғ оламлиғлар сажда қилмиштек санга сажда қилмас, азинлар қилмиштек қилмас». Нажоший қапуғчиларқа бўюрди: «Анга айтинг, яна дастур қилсун». Тенгри черики темиш уни хуш келмиш учун яна дастур тилатти. Жаъфар яна айди: «Тенгри азда ва жалла черикинга дастур борму?» Нажоший айди: «Кир-

гил», теди. Тенгри аzza ва жалла имони бирла кирдилар, салом қилдилар, аммо сажда қилмадилар. Умар айди: «Эй малик, ман аймадимму, булар сенга сажда қилмағайлар, оламлуқлар қилмиштек», теб. Жаъфар айди: «Эй малик, Тенгри аzza ва жалла бир ялавоч изиттиким, олам андоғ ялавочни кўз кўрмиш йўқ. Анинг сифатин қулоқлар эшитмиш йўқ. Ким эрсанинг кўнглинга кечмиш йўқ. Қамуғ пайғамбарга салом ва таҳийят айтур. Қардошларни уламоқ буюрур. Ота-онани эзгу тутунг теюр. Қамуғ хайротларга йўл кўргузур. Садақа беринг, мол закотин беринг теюр. Кофирлиқ динни кўюяг, мусулмон бўлинг теюр. Аммо сажда Тенгридин ўзгага раво бўлмас теюр». Яна айди: «Сан, маликлар ўнгинда кўп сўзламак адаб бўлмас, буларқа айтқил, улардин бирагу туруб, биздин бирагу ўтру туруб сўзлашалинг». Яна айди: «Буларқа сўргил, биз қулму озодмубиз». Сўрди эрса: «Озод турурбиз», тедилар. Яна сўргил, нарса олғулари борму?» Сўрдилар эрса, йўқ тедилар. Нажоший айди: «Буларда олғунгиз нечама тоғларча эрса ўз хазинамдин ўтайин». Айдилар: «Сўргил, биз қулар эрмас эрмишбиз, ким эрсани ўлтурмамиш олғулари йўқ эрмиш, биздин на тилаюр». Нажоший сўрди: «Булардин на тилаюрсиз?» теб. Умар ибн ал-Ос айди: «Эй малик, оталарингиз динини ортаюрлар. Орамизда хилофлар кўрмиштилар тақи ортуқ ишлар қилурлар». Ончада Нажоший бир битик чиқарди, Расулнинг наъти сифати бор. Азин ялавочларнингма сифати бор. Жаъфарқа сўрди: «Сиз бурун қаю дин уза эрдингиз?» теб. Айди: «Шайтон дини уза эрдук. Эмди исломқа-Тенгри диниқа кирдимиз. Ерни кўкни яратқан Тенгриқа топунурбиз». Нажоший айди: «Ким Тенгри дининга кирса яна чиқарму?» «Чиқмаэ» теди. Нажоший айди: «Ислом ҳаловати бу турур». Яна сўрди: «Аввал бу динқа ким кирди?» Айдилар: «Аввал заъифлар кирди». Яна Умар бин ал-Осқа айди: «Сиз манга ришват бердингиз, ҳада келтурмадингиз. Ришват олмасман, анинг учунким манга Изи аzza ва жалла мулк берди, ришватни ҳаром қилди», теб келтурганни ёндуруб берди. Яна Жаъфарқа айди: «Мавло аzza ва жалла Муҳаммадқа изган сўздин санда нарса борму, ўқиғил», теди. Жаъфар оғоз қилдиким, субҳанал-лази асро биабдихи лайлан минал-масжидил ҳароми. Айди: «Сенинг Тенгринг атаю келган отини ўқисун». Жаъфар қўлдошлари айдилар: «Ани нетак ўқисун?» Айдилар: «Андоғким, Жаброил келди, ўқисун». Жаъфар оғоз қилди: Аъзу би-Лаҳи минаш-шайтонир-ражими Бисми-Лаҳир раҳманяр-раҳим. КафҲаЙаАйнСод Зикру раҳмати раббика абдиху Закариййа ила қавлиҳи ва ма лир-раҳмани ан йаттахиза валадан. Қамуглари ун кўпордилар. Жаъфарни урғали тегдилар. Нажоший айди: «Бу кунда кезин ким мунга илик тегурса ман ҳукм қилдим, ўн минг қизил олтун берсун». Жаъфар ўқимишинча

Нажоший қаттиғ унун йиғлаюр эрди. Галим йиғлади. Ва иза самиъу ма унзила илар-расули таро аъйунаҳум тафизу минад дамъя мимма арафу минал-ҳаққи. Алда кезин буюрди, Жаъфарни қўлдошлари бирла сароига тушурдилар. Ош бўғузларин белгулик қилдилар. Умар ибн ал-Осни қўлдошлари бирла саройдин сурдилар, чиқардилар. Келтурган ҳадиларин бердилар. Аймишлар, Жаъфар Тайёр уларнинг бирла мунозара қилурда сўзда илинди. Мавло азза ва жалладин Жаброил келиб битик битиб Жаъфарқа ўргату берди. Аймишлар, Нажоший уларқа кўп эзгулик қилди, аммо баъзи зангилар Жаъфарқа тақи қўлдошларига топуғ қилурда кўзлари ул қизга тушти. Секришу аяларин чопа бошладилар. Қачон ани кўрсалар мундоғ қилурлар. Аймишлар, Мавло таоло ўюн-култгуни ўн улуш қилу ёрлиқади. Тўқузини ёлғуз зангиларқа берди, бир улушини қамуғ оламликларқа берди. Расул алайҳис-саломнунг асқоби ул ишға қазғулуғ эрдилар. Бир кун хабар бўлди, бир малик Нажоший бирла санчишқа келур теб. Қамуғ зангилар чиқиб санчиштилари, ўлдилар. Умар ибн ал-Ос залил ва ҳайрон бўлди, қолди. Бир кун бир қўлдошқа айди: «Сан кўрклук, жамоллиғ эрсан, булар қамуғ қора турурлар. Бу Нажоший саройи теграсида тезгинсанг бўлғайқим, хотунининг кўзи санга туш бўлғай, саниннг бирла сўзлашгай. Бизинг сўзумизни Нажошийқа тегургай, ишимиз бутгай», теди. Андоғ қилдилар эрса қапуғ ёруқидин хотун кўзи анга туш бўлди. Ул эрни ўзига ундади, анга қовуштилари. Бу эрга телим ниъматлар беру бошлади. Умар ибн ал-Ос бир кун бир қўлдошқа айди: «Бу мунча мол маним ўғратмагимдин ҳосил бўлди, ёримин манга бергил», теди. Ул бермади. Умар ибн ал-Ос бир йиз куйдуруб мажмарий атр бирла Нажошийқа олиб борди. «Муни танурмусен?» теди. Нажоший айди: «Бу маним сандуқимда эрди». Умар ибн ал-Ос анинг сўзин, хотун сўзин айту берди. Нажоший ул эрни тутдуруб буюрди. Унг андомиқа урдилар. Эл бирла тўлди эрса ики ёрилди, ўлди. Амр ибн ал-Ос залил ва бадбахт бўлуб келди. Аммо Жаъфарни оғирлади, укуш мол бериб ёндурди. Қачон Нажоший ўлди эрса Жаброил келиб айди: «Ё Муҳаммад, қариндошинг Нажоший ўлди. Қўпқил, жанозасинга намоз қилғил». Анда кезин Жаброил қанит тўқиди, орадақи томлар, тоғлар, саройлар, йиғочлар қамуғи орадин кетти. Ёзи бўлди. Расул алайҳис-салом Нажоший жанозасин йироқдин кўрди, намозқа тўруқти. Жаброил илгару кечти. Расул алайҳис-салом саҳобалар бирга иқтидо қилиб намоз ўқидилар, яъни ўтадилар. Ва-Алоҳу аъламу бис саваб.

Хотуни яна айди: «Воллоҳким, ёлғон турур. Валекин онт ичмак кўзумиздин ироқ эрди». Хотуни учунчи яна ичтиким, воллоҳи ёлғон турур. «Агар билайин теюр эрсанг эшитгил, ул кун Сафвон ўрнинда сен бўлмиш эрсанг Расул алайҳис-салом ҳурматига бу сақинчини сақингайму эрдинг?» «Йўқ», теди. Айди: «Ойиша ўрнинда ман бўлсам, манга мундоғ айтсалар бутгайму эрдинг?» «Йўқ», теди. Воллоҳким Сафвон сандин порсороқ, Ойиша мандин порсороқ. Мандин, сандин бу иш келмас. Ойишадин, Сафвондин нетак келур». Хокийларқа маломат келди. «Бу икагу эр ва хотун сақинмиштек налук сақинмадинг», теб Абдуллоҳни, Мустаҳни, Ихсонни ҳад урдилар. Бу Мустаҳ Ойишанинг аммаси ўғли эрди, Абу Бакр эвинда эрди. Эвиндин кетарди. Ош, сув берилди. Расул алайҳис-саломқа келиб Абу Бакр разияллоҳу анҳудин гила қилди. Бу оят нозил бўлдики, ва ла йаътали улул-фазли минкум... ла қавлих... алла тухиббуна ан йағфираллоҳу лакум. Расул алайҳис-салом Абу Бакрни ундади. «Санга Изи азза ва жалла мағфирати керакму?» теди. «Керак», теди. Айди: «Мустаҳдин кечуртил», теди. Кечурди.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ ВАФОТИ СЎЗЛАРИ.

Хабарда келур, кунларда бир кун Расул алайҳис-салом тонг намозини ўтаб минбарга оғиб саҳобаларқа ваъз ва насиҳат қилди. Анда кезин айди: «Эй мўминлар, ким эрсанинг маним уза ҳеч даъвоси ва ҳусумати борму?» Ким эрса жавоб аймади. Икинч сўрди, ким эрса жавоб аймади. Учунчида Укоша отлиғ саҳоба қўпти, айди: «Ё Расулуллоҳ, маним бир даъвом бор». «Айтгил», теди. Айди: «Бир кун сиз сафардин келурда сиз тевага минуб, тева урур бўлуб, ул қиш қамчи бирла учамқа урдингиз, явлоқ оғриди. Ё Расулуллоҳ, уч қурла аймасангиз манма аймас эрдим», теди. Расул алайҳис-салом ҳужрага киши изти, қамчи тилагали келди. Қамчи тилади. Хотунлар: «На бўлди, на ерга борур?» теб қазғурдилар. Айди: «Сафарга бормас, ammo Укоша қисос тилаюр», теди. Хотунлар йиғлаштилар. Қамчини келтурди. Расул илкинга олди. Укошага берди. «Ман нетак урдум эрса сан тақи андағ урғил», теди. Укоша қамчи олиб андағ теди: «Бу қасос рост келмас. Ул кун сиз тева мунуб борур эрдингиз, ман ерда андоғ эрдим. Устундин инган берга бирла бу рост келурму?» Расул алайҳис-салом минбардин инди, Укошани минбарга оғдурди. «Урғил», теди. Саҳобалар йиғлаштилар. Укоша айди: «Ё Расулуллоҳ, ул кун манинг энгим ёлинг эрди, явлоқ оғриди. Тўнунгни чиқаргил, қисос рост келсун», теди. Йиғи, чўғи саҳобалардин зоҳир бўлди. Расул алайҳис-салом тўнун чиқарди, энгани ёлинг қилди. Саҳобалар фарёд қўпорди-

лар. Абу Бакр айди: «Эй Укоша, ул қамчини манинг йузумга, кўзумга урғил. Расул алайҳис-саломнинг қутлуғ танинга тегмасун». Умар ва Усмон ва Али разияллоху анҳум ажмаъин мундағ-ўқ йиғлашиб: «Мени урғил», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Эй ёронларим, сиз кенду шафқат қилурсиз. Аммо қисос манга яриғу бўлса сизлардин раво бўлмагай», теги. Анда кезин Укоша эгнини ёлинг кўрди эрса, айди: «Ё Расулуллох, маним мақсудум қисос эрмас эрди, эгнингдаги мухри нубувватни кўрсам. Эмди дастур бергил, ул мухр уза кубла берайин, сандин афв қилдим», теги. Расул алайҳис-салом дастур берди. Укоша кубла қилди. Саҳобалар қамуғ севунчлук бўлдилар, Укошага офарин ўқидилар. Аймишлар, қач кунда кезин видоъ ҳажжи бўлди. Тевага минуб турурда Расул алайҳис-саломда ваҳй оғригининг асари билгурди. Муҳожир ва ансор теграсинда туруб ваҳй тинглаюр эрдилар. Расул алайҳис-салом бу оятни ўқиюр эрди: Ал-йавма акмалту лакум динакум ва атмамту алайкум ниъматий ва разийту лакум ал-ислама динан.

Баъзи саҳобалар муни эшитиб севунур эрдилар. Сиддиқ разияллоху анху йиғлаюр эрди. Айдилар: «Ё Або Бакр, на йиғлагу кун турур?» Сиддиқ айди: «Сизга севунгу кун турур. Ман билдугумни сиз билса эрдингиз, севунмаган эрдингиз. Билмиш бўлунг, Мустофони бизинг орамиздин чиқаргутек турурлар. Бизни анинг фироқи бирла мубтало қилгутек турурлар». Абдуллох ибн Масъуд айтур: Ҳижратнинг сўнгги йили эрдиким, Расул алайҳис-салом оғриг бўлди. Жамоат намозиға бору билмади. Абу Бакрга ижозат берди: «Борғил, саҳобаларға имоматлиғ қилғил», теб. Билол разияллоху анху азон қилди, саҳобалар йиғлашти. Расул алайҳис-саломнинг оғриғи анчада андоқ бўлди. Фазл ибн Аббосқа айди: «Мани масжидга элтинг». Бир қўлини Фазл тутти, бир қўлини Али тутти. Масжидга элттилар. Сиддиқ разияллоху анху Расулни кўрди, ёнғуға ўғради. Расул айди: «Чиқмағил, имоматлиғ қилғил». Расул алайҳис-салом Абу Бакрга иқтидо қилди, намоз ўтади, хужрақа ёнди. Кун келу оғриғи зиёда бўлди. Қизил менгизи сарғарди, чечактек энглари сўлди. Жаброил хожа менгизлик бўлуб устун турур. Азроил бир бадавий арабтек бўлуб кириб келди. Тизин чўкуб ўлтурди. Озин-озин Расулқа яқинроқ келди, қулоқинга сўзлади. Яна эва чиқти. Расул алайҳис-салом ҳоли айнади. Телим оқ қилди, йиғлади. Саҳобалар қамуғ йиғлаштилар. Айдилар: «Ё Расулуллох, бу араб ким эрди, сизга не теги? Ҳолингиз азнади». Айди: «Эй ёронларим, азиз дўстларим, ул келган Малак ул-мавт қариндошим Азроил эрди. Уш қариндошим Жаброилма ҳозир турур, манга сўзлаюр: Умматингга салом тегургил, бўғуз учун имонни илиқдин чиқармасунлар теб. Шайтонни, нафсу ҳавони изармасунлар, шак ва шарикка инсунлар.

Кўни имонға берк япушунлар, ўлумни унутмасунлар. Ҳиқд ва ҳасадин ироқ турсунлар, шарифат аҳкомини берк тутсунлар. Дунёга кўнгул боғламасунлар, Тенгри азда ва жалла ёрлиқин оғирласунлар. Ўғил-қизқа ош, этмак отаси бўлмасунлар—дини ислом отаси бўлсунлар. Ёвуз эш, қўлдошдин йиғилсунлар. Беш намозни азоқин тутсунлар. Қул кунгни эзгу тутсунлар, дарвишларга раҳм қилсунлар. Ўтсузларга шафқат қилсунлар, қазгулуғ мунглуғларқа бўлушсунлар. Ўлумга ануқ турсунлар, қиёмат ишин битурсунлар тею турур», теди.

Саҳобалар қаттиғ йиғлаштиләр. Расул алайҳис-салом айди: «Эй саҳобалар, ман сизга ялавоч эрдим». Айдилар: «Эй оламлуғларнинг чироғи, сан бизга ота-онадин мушфиқ-роқ эрдинг. Халойиқни шарифатқа даъват қилдинг, умматқа суннат ва фарз ўғратдинг. Ўтсузларга оталиқ қилдинг, заъифларқа эктуладинг. Муҳожир ва ансорларқа тарбиат қилдинг. Одамий ва парини ҳазратқа ундадинг. Йўлсузларқа йўл кўргуздунг, бўйнағуларни кўндурдунг. Кўнилар уза шарифат гавҳарин исор қилдинг, ширк ва фитна туғини ерга чалдинг. Оламни илм била ёрутдинг, Шайтонни адл бирла сурдунг. Мўъжизалар кўргуздунг: оини зрнак бирла ёрдинг; сўклунмиш ўғлоқни таркида сўзлаттинг; илкингдагиларни тилга келтурдинг; қуруғ йиғочни ёшарттинг; емишсиз йиғочни дуо бирла неъматлиғ қилдинг; ушоқ тошни тасбиҳга келтурдунг; тамуғга бору турганларни ёндуруб ужмоҳ йўлинга бошладинг», тею инграю бошладилар. Уч кунда кезин Малак ул-мавт яна келди. Расул алайҳис-салом Ойишаға тизин ястануб ётур эрди. Фотима, Ҳасан ва Ҳусайн қатинда ўлтурур эрдилар. Қабиз ал-арвоҳ қапуғқа келди, ҳурмат бирла айди: «Ассаламу алайкум йа аҳла байтин нубуввати вар рисолати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-масъалати вал-жалалати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-муруввати вал-каромати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-футуввати вас-саламати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-иззати вас-садати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-марҳамати вас-саъдати.

Дастур борму, кирсамиз» Ойиша разияллоҳу анҳо айди: «Бу аъробийқа айдинг, киргу вақт эрмас. Расул алайҳис-салом эмганиб турур». Иккинчи иззат ва ҳурмат бирла ийману ун қилди. Расул алайҳис-салом Азроил унин тануди, айди: «Эй Ойиша, сўз бирла ёнар киши эрмас, иш битурмадин кетмас.—Аъробий эрмас, Азроил турур, кирсун», теди. Кириб салом қилди. Расул алайҳис-салом сўрди: «На, ишга келдинг?» Азроил айди: «Ҳазратдин ёрлиғ андоғ турурким, Муҳаммадга борғил, дастур берса жонин олғил. Дастур бермаса равон ёнғил теб. Эмди дастур берсанг жон олурман, бермасанг ёнарман», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Ё Азроил, жон бу кун олмасанг кеч колса оқибат олурмусан?» «Олурман», теди. «Андоғ эрса

ишга турғил», теди. Азроил жон олмаққа ўғради. Расул алайҳис-салом соғдин сўлга, сўлдин соғга тўлғануб бошлади. Муборак аъзоси кучсүз бўлди. Ул қутлуғ кўнгли мунглуқ бўлди. Менгизи сарғарди, шаккартек тили сўзламас бўлди. Кўрклук янгоқларидин қатра-қатра ёш тома бошлади. Ақиру-ақиру тилин тебратиб: **Йа ман лам йа нам йал-васири ва лам йалбасил-ҳарира ва лам йашбаъ мин субзиш-шаъир**, теюр эрди. «Изиё, мани дунёдин кўнилик уза чиқарғил, тўпроққа кўнилик уза кигурғил, қиёмат уни тўпроқдин кўнилик уза кўпорғил», теюр эрди. Қамуғлари теграсида йиглашурлар. Ҳасан ва Ҳусайн раияллоҳу анҳумо ёлинг бош бўлуб инграшурлар. Фотима разияллоҳу анҳо йиғлаб айтур: «Эй юшоқ тўшақда тмаған, эй товар тўн кизмаған, эй арпа этмагин тўкмаған», теб йиғлаюр эрди. Эв мунгушидин ун келди: **Ва тавқо ала фироқи расули-Алаҳи**. Расул алайҳис-салом екма бир соатда илкин сувқа тегуруб кўксунга кўзур. Аллоҳумма ҳаввин алайна сакротил-мавт. Изиё, жон бермакни Муҳаммадга осон қилу берғил, теюр эрди. Қачон сон кўксинга етти эрса айди: «Эй Азроил, бир соат аваққуф қилғил, жон бермакни осон қилу берғил», теюр эрди.

«Эй Азроил, бу кундин қиёматга теги манинг умматлаимга жон бермак қаттиқлиқи бор эрса ул қаттиғлиқларни анга юклағил. Ул қаттиғлиқлар манга бўлсун, умматлаимқа бўлмасун». Азроил айди: «Ё Расулуллоҳ, ман санинг стуқингда ўлтургандин бору изи аззаъва жалладин етмиш ўли фармон етилди. Дўстум Муҳаммад бирла рифқадор қилғил. Жонин ювошлиқ бирла олғил, азинлардин амиштек олмағил», теб. Ончада Ойишаи Сиддиқа разияллоҳу анҳо йиғлаю Расул алайҳис-саломқа япушти. «Нечалар бирла сўзлашурсен, бир замон маним бирла сўзлаштил. Етти яшарда санга улашдим тақи ёшим йигирмага эмас эркан муборак жамолингдин азрилурман. Эй азиз оним, сенинг фироқинг ачиғи қамуғ олам уза неча эса ёлғуз ман заъиф уза андин ортуқроқ турур. Азинларнинг этағи куяр, маним таним, жоним куяр». Ул ҳолда отима разияллоҳу анҳо Расул алайҳис-саломнинг юзунга ўқиб: «Эй одам қуванчи, эй муҳиблар севунчи, эй уштоқлар уманчи, эй умматлар инончи, эй осийлар янчи, эй одамийлар давлати, эй оламлуқлар раҳмати, эй иқнинг муслиҳи, эй халқнинг шафиъи, ман сансиз меҳроб мийбарни нетак кўрайин, теб йиғлаюрда Али разияллоҳу анҳу Фотимани тизар эрди. Расул алайҳис-салом айди: «Али, Фотимани тизмағил. Мантек отанинг фироқинда йғласунлар. Қизлар йиғиси оталар ястуқи явлоқ куйнук-к бўлур». Ул ҳолда қамуг саҳобалардин йиғи ва фарёд зорлиқ кўпти. Расул алайҳис-саломнинг жони бўғзинкелди эрса кўзин очиб айди: «Эй Азроил, бир замон

сабр қилғил, қариндошим Жаброил келсун. Яна бир қурла сўнг дийдорин кўрайин», теб таваққуф қилди эрса Жаброил келди. Етмиш минг муқарраб фаришталар бирла йиғлаю кирди. Расул алайҳис-салом айди: «Қайдасен, эй қариндошим Жаброил, қариндошлар бу кун керак бўлур», Жаброил алайҳис-салом айди: «Эй олам фахри, етти кўк фаришталари санга таъзият тутуб турурлар эрди, анда машғул бўлдум». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Жаброил, бу соат на футуҳ келтурдунг?» Айди: «Кўклар қапуғи, ужмоҳлар қапуғи очилди. Хурлар юксакка оғиб, ниқоб юзлариндин кўтуруб, иликларинда нурдин табақлар олиб, санинг қутлуғ жонингга наззора қилалинг теб қуюб турурлар». Расул алайҳис-салом айди: «Эй қариндош, муни сўрмасман. Манда кезин Мавло таоло маним заъиф ёзуқлуқ умматларим бирла на муомала қилғай, ани сўрарман». Жаброил яна ёнди, бир соатда кезин яна келди эрса айди: «Эй саййиди Молик ал-мулук, ҳақ таоло ва таъзим ёрлиқлар: «Эй маним дўстум, кўнглунгни умматдин фориг тутғил. Санинг умматларингни эрин тебратгани бирла ул амал қилғайманким, Мусо таёқи Фиръавн сахараси бирла қилди. Бир асо отмоқи бирла қамуғ куфр ва сеҳр ва тугён йўқ бўзун бўлди. Бу кун сан бир эрин тебратган бирла қамуғ осий умматларингнинг дафтарларин гуфрон суви бирла юб йўқ бўзун қилғайман. Ул кун Мусо онасиқа айдуқ: Алқиҳи фил-йамми ва ла тахофий ва ла таҳзаний иннаа раддуҳу илайки ва жаъилуҳу минал-мурсалин. Яъни бу кун ўғлунгни тенгизга кемишгил, қўрқмағил, қазғурмағил. Саллимий илайи сабийиан усаллимуй илайки набийиан. Бу кун ёш ўғлонни бизга бергил, ёшлиғ ялавоч қилиб санга бералинг тедук. Сенма бу кун маъсиятлиғ бир овуч булғануқ, умматингни бизга исборлагил, ёрин қамуғини ёрлиқаб, ариғлаб санга бералинг теб. (Ойиша разияллоху анҳо айтур: «Расул алайҳис-салом азин сўзламас бўлди. Боқтим, оғзинда тили тебранур. Қулоқ туттум, тингладим, айтур: **Ас-салату ва ма малакат айманукум. Намозни кўзманг, қул кунгни эзгу тутунг. Охир васияти бу эрди, дунёдин борди. Қирқ ёшинда ваҳй келди, олтмиш уч ёшинда рабиъ ул-аввал ойининг ўн учинда душанба кун вафоти бўлди. Панжшанба кун тупроққа кирди. Иннаа ли-Ллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун.**

Мақсуд ул турур. Бу эр нечук кечар дунёда ул эргаким, лав лаака лама халақтул-афлак, оламлуқлар раҳмати эрдиким, ва ма арсалнака илла раҳматан лила-ааламин. Яратған Изининг ҳабиби, ёзуқ элининг табиби эрдиким, Арш анинг азоқининг аввали, Кавсар анинг юли, ризвон анга қапуғчи, Жаброил анга тапуғчи, муқарраблар анинг ходими, фариштадин Арниққа теги бир одамий, ла амрука тожлиғ, лав лаака ҳавожлиғ. Одамдин Исоға теги

қамуғ ялавочларнинг келмагинга башорат берган, ой ёрил-моқиға эрнаки бирла башорат қилған, секиз ужмоқ хожалари, икки қайни Абу Бакр ва Умардин ва ислом бийиклари икки куёгусин Усмон ва Ҳайдар. Бу фоний дунё анга вафо қилмади, анинг бирла ярашмади, санинг бирла ярашмағайму. Кўнгул мундин кесгил, уқбоға улашгил. Кечар дунёдин кечгил, ужмоқ таба учгил, ариғ хурларни қучгил. Кавсар шарбатин ичгил, ужмоқ Буроқин мингил.

ШЕЪР

Ушбу дунё ичра кўрдум бош оёқ тўлуғ чўғи,
Тинглаю турдум тугал ёш ун сигит инчиқ йиғи.
Дунё эрмиш бир ўлуксак қиймати йўқ ҳеч анинг,
Асиғи йўқ, ул оғу янглиғ ондин ортуқ сасиги.
Бу ўлуксак теграсида кўрдум эрса кўп телим,
Итлар урушиб талашурлар бир бирга бўлуб ёғи.
Энг сўнги итлар ўлар қолур аригсиз сасиг эт,
Мундин ортуқ эрмас эрмиш ушбу дунё тотвғи.
На экан тупроқ остин кенг жаҳонға сигмаган,
Тор лаҳад ичра ётурлар юрканиб атлас, ағи.
Мустафоқа жофий дунё қилмади, кўргил вафо,
Тегди охир ариғқа бу ўлумнинг ачиги.
Рабғузий Носир таянма тунла кундуз инграниб,
Сайрағил, сучук тилиндин сўз чиқар сўзлар соғи.

ВАФОТИ АБУ БАКР СИДДИҚ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Аймишлар, Расул алайҳис-салом дунёдин рихлат қилди эрса саҳобалар хилофатни Абу Бакрға муқаррар қилдилар. Хилофатқа ўлтурмишта кезин кун келу заъиф бўлди. Бир кун Ойиша айди: «Эй ота, не бўлди мундоғ заъиф бўлдунг?» Айди: «Эй Ойиша, Муҳаммад расулуллоҳ фироқи мени мундоғ қилди». Икки ярим йил халифа эрди, кунда икки ярмоқ байт ал-молдин нафақаси эрди. Ани харж қилмадин йиғмиш эрди. Оғриги ортуқроқ бўлди эрса Ойишақа берди. «Манда кезин мун Умарқа бергил, олғил». Абу Бакр айди: «Бу мусулмонлар ҳаққи турур, уларқа тегургил. Нечама муҳтож эрсам харж қилмадим». Абу Бакрда кезин ул ярмоқларни Умарқа келтурдилар. Умар йиғлади, айди: «Эй Сиддиқ, бердинг, оғир юкни манга юкладингким қиёматқа имон қўрқинч мундоғ керак», теб айди. Кезин Ойишақа васият қилди: «Ул кунким исломқа кирдим, бир килим ичинда эрдим. Ўлсам ул килимдин кафан қилинг. Мавло таоло қўрқунчида йиғладим, кўзум ёши ул килимга кўп оқти. Эй, Ойиша, ман Муҳаммад расулуллоҳға борурман, сўзунг борму?» Ойиша йиғлади

айди: «Эй ота, маним саломимни Расулқа тегургил, айтғил: Ё Расулаллоҳ, сенсиз явлоқ айрилиб турурман, қачон қовушгайман теб». Яна айди: «Эй Ойиша, қачон жоним азрилла айғил, мани Расул ҳазирасинга элтсунлар. Бирагу ҳазирақа кирсун, салом қилсун. Айсун, ул ғордақи қўлдошингни келтурдук, дастур борму? теб. Равза очилса мани кигуруб анда қўзсунлар. Агар очилмаса Бақиъ гўристонига элтсунлар, ғариблар орасида қўзсунлар». Бу васиятларни қилди. Калима айди, жон берди. Саҳобалар таъзият туттилар, намоз қилдилар. Равза қапуғи очилди, равзадин ун келди: Адхилул-ҳабиба илал-ҳабиби фа иннал-ҳабиба илал-ҳабиби муштақуш. Мунфиъука бил-баби, ҳабибука бил-баби, соҳибука бил-баби, сихрука бил-баби, ходимука бил-баби теб Расул алайҳис-саломқа салом айди: Расул алайҳис-саломнинг тўши тўшинда ўрун билгурди. Кин йипорлар турур. Абу Бакрни лаҳзада қўзтилар эрса икки илик равзадин чиқиб узади. Абу Бакрни куча олди. Ун эшитилди: Иржиъу фа қад васалал-ҳабибу илал-ҳабиб. Яъни билинг, дўст дўстқа қовушти теб. Ким андоғ тирилса ўлуми андағ-ўқ бўлур. Изие, Абу Бакрнинг сидқи ҳаққи ҳурмати, охир дамда имон рўзи қилу бер! Омин, раббил оламин.

УМАР РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Қачон Умар ибн ал-Хаттоб разияллоҳу анҳу хилофатқа ўлтурда эрса Тенгри азза ва жалла йўлинда анча тенглик қатиғландиким, исломлуғлар ораси етти юз минбар кўпорди. Узи тирик боринча қўйқа қурт телунмади. Умар разияллоҳу анҳу вафоти бўлмиш кун бир сурук қўйқа қурт тепунди. Қаттиғ унун: Иннаа ли-Лаҳил ва иннаа илайҳи рожиъун теда.

Айдилар: «На булдунг?». Айди: «Умар разияллоҳу анҳу дунёдин борди». Айдилар: «Надин билдинг?». Айди: «Эмдига теги бўри қўйқа тепунмас эрди, бу кун тепунди. Билдимким Умар дунёдин кечти, борди». Аймишлар, Умар разияллоҳу анҳу бозорда юриюр эрди. Мугира ибн Шуъбанинг Абу Луълуъ отлиғ тарсо қули бор эрди, ўтру келди. Айди: «Эй Умар, мани Муғирадин қуртарғилким, манга йиллиқ кесик қилиб турур. Яна кунда икки кумуш мандин олур», теб. Умар сўрди: «На саноат билурсен?». Айди: «Темурчиман, наққошман, йиғоччиман». Умар айди: «Бу саноатлар бирла икки кумуш булмаз. Тақи ман эшитурман, ел тегирмони қура теб». Айди: «Сан манга ел тегирмони қура бергил», теб. Абу Луълуъ айди: «Манга тирик бўлсам бир ел тегирмони қургайманким, кун туғардин кун ботарга теги тонглағайлар». Умар ёнди, айди: «Бу кул мани кўрқиту сўзлади». Ёриндаси кун Каъб ал-Ахбор

келиб айди: «Эй Умар, сенинг умринг уч кун қолди». «Надин билдинг?» теса, Каъб ал-Ахбор айди: «Тавротда андоғ кўрдум». Умар айди: «Маним отим Тавротда борму? Айди: «Отинг йўқ, аммо сифатинг бор». Икинч кун яна келди, айди: «Икки кун борди». Учунч келди, айди: «Бир кун қолди, тонг откинча». Учунч кун келди айди: «Тамом бўлди». Умар разияллоҳу анҳу эрта қўпуб тонг намозиқа борди. Масжидга кирмишда Абу Луълуъ кирди, илкинда икки учлуғ ханжар. Умарнинг киндикидин қузироқ санчди. Умар йиқилди. «Абдурраҳмон мунда борму? «Бор» тедилар. Айди: «Кечгил, имоматлиқ қилгил». Абдурраҳмон имоматлиқ қилди. Анда кезин Умарни эвга элаттилар. Абдурраҳмонқа айди: «Мани ким санчти, кўргил». Абдурраҳмон айди: «Сени Абу Луълуъ санчти». «Умар айди: Алхамду ли-Аллаҳил-лази лам йажъал майтатий бийади ражулин сажада ли-Аллаҳи сажадатан ваҳидатан. Яъни шуқр ул Тенгриғаким маним ўлумумни мусулмонлар илкинда қилмади. Анда кезин айди: «Қачон маним ишим тамом бўлса, мани Расул равзасина элтинг, айдинг: Е Расулulloҳ, ул осий қарини келтурдук, дастур борму? Дастур бўлса кигурунг, бўлмаса Бақиъ гўристонига элтинг», теб. Ончада ҳоли азнади эрса айди: «Ман кечсам юзумни ўртунг. Мани бир кафанга йўрканг, кафаним ичинда гули қилманг. Агар Изи азза ва жалла мандин хушнуд эрса ул кафанда кўзмағай, ужиоҳ ҳулалари киздургай. Хушнуд эрмаса ул кафанни мандин сучулғай, тўнлар кийдургай». Яна айди: «Лаҳадимни ман ётгунча қазинг. Агар Мавло таоло мандин хушнуд эрса, лаҳадни кенгиту ёрлиқағай. Агар мандин хушнуд бўлмаса лаҳадимни тор қилғай, аягуларимга япушқай. Жанозамни кўтурмишда эва ошуқа элтинг. Эзгулардин эрсам таркрак толшурунг, ёвузлардин эрсам таркрак кемишинг, мандин қуртулунг. Жанозамни авратлар озормасунлар, йиғламасунлар. Мани ўгмасунлар», теб кечти.

УСМОН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ.

Усмон халифа бўлди эрса Абдуллоҳ ибн Аби Шурайҳни Мисрқа волий изитти. Икки йилда кезин мисрлиғлар андин шикоятда келдилар. Усмон разияллоҳу анҳу қаттиғ сўзлар теб изти. Абдуллоҳ ибн Шурайҳға ёқмади. Усмондин келганларни урди. Мисрдин етти юз эр отландилар. Келдилар, масжидга кирдилар. Абдуллоҳ ибн Шурайҳдин гила қилдилар. Талҳа Усмонқа кирди, қаттиғ сўзлар сўзлади. Али разияллоҳу анҳу кириб айди: «Булар азин ким эрсани тилаюрлар». Яна айди: «Муҳаммад ибн Аби Бакрни тилаюрлар». Ани волий қилдилар. Бир анча муҳожир ва ансорни ерга изиттилар. «Мисрлиғ не теюр кўрунг

теб. Муҳаммад ибн Аби Бакр уч кунлук ер борди эрса бир қоровулни кўрди, теваға минуб эва бора турур. Сурдилар: «Қайдин келдинг, қайда борурсен, кимнинг қулисен?» Айди: «Усмоннинг қулимен». Миср улуғиға борурмен». теди. Айдилар «Миср улуғи бизинг бирла турур». Айди: «Ман анга келмадим». Муҳаммад ибн Аби Бакрга хабар бўлди. Кишилар изти, келтурдилар. Сўрди: «Кимнинг қулисен?» Айди: «Усмоннинг қулимен». Яна айди: «Йўқ, фалоннинг қулимен». «Кимга борурсен?» теса, «Миср бекига борурмен», теди. «Налук борурсен?» теса, «Сўз элтурман», теди. «Битик борму?» теса, «Йўқ» теди. Истадилар, битик булмадилар. Кўндин сув идиши бор эрди, қуруғ. Ани олиб тебратадилар эрса нарса боринча силкилар чиқмади. Пичоқ бирла ёрдилар, битик чиқтиким, Усмондин Абдуллоҳ ибн Аби Шурайҳқа салом. Қачон Муҳаммад ибн Аби Бакр теса ўлдурдил, битикни йиртдил. Мисрни сен билдил, биздин тил бўлғунча тақи дод қўлғучини бизга измадил. Бу битикни ўқудилар эрса кўрқтилар. Мадинага ёндилар. Битикни Мадинага изтилар. Али ва Талҳа ва Зубайр ва Сур йиғилиб битикни, тевани олиб бордилар. Усмонқа сўрдилар: «Бу қул сенинг борму?» тедилар. «Тева сенинг борму?» «Бор», теди. Битик санинг борму?» «Йўқ» теди. Онт ичти: «Ман битимадим, ким эрсага битик битимадим. Билишимма йўқ. Қулни Мисрға измишим йўқ, аммо битикниким Марвон битимиш». Айдилар: «Марвонни бизга берсун, битик сўзин сўралинг. Расул саҳобасин йўлсуз ўлдурмак раво бўлурму? Усмондин эрса маъзул қилали, Усмон тилиндин эрса яроғин кўрали». Марвонни тиладилар, Усмон бермади, ўлтурмасунлар теб. Усмоннинг саройини эгирдилар, сув бермадилар. Усмон айди: «Бу орада Али борму?» «Йўқ» тедилар. «Саъд борму?» «Йўқ» тедилар. Айди: «Бирагу Алига хабар қилинг, бизга сув бердурсун». Алиқа хабар бўлди эрса уч тўлум сув изти, бермадилар. Орада телим кишилар бошлиғ бўлдилар. Анда кезин Усмонқа уландилар. «Усмонқа қасд қилдилар», теб Алиқа хабар бўлди. Ҳасан ва Ҳусайнға қиличлар бердилар. «Усмоннинг саройини сақланг, ким эрса кирмасун», теди. Забайр ва Талҳа тақи бир анча саҳобаларма ўғлонларин изтилар. «Марвонни берсун», тедилар. Телим халқ Усмон саройиқа тепундилар. Муҳаммад ибн Аби Бакр тақи Миср халқи кўрқтилар. Ҳасан ва Ҳусайн орада бўлса фитна тақи ортуқроқ бўлғай теб ўқ оттилар. Марвонқа тинглади. Ҳусайн разияллоҳу анҳу сарой қапуғинда қонлиғ бўлди, қанбар боши ёрилди. Мисрлиғ қаттиғ кўрқтилар, кенгаштилар. «Кўрмас ердин саройини тилаб киралинг», тедилар. Қамуғ халқ сарой узардилар. Бир ансорий эрди анинг эвинга кириб телук тиладилар. Усмон саройиқа кирдилар, Усмонни ўлтурдилар. Ул кирган йўлдин яна қочиб чиқтилар. Хотунни қаттиғ ун қилди. Ким эрса эшитмади. Хотун том

уза оғди. Усмон ҳолини айту борди. Ҳасан ва Ҳусайн тақи азин саҳобалар кирдилар. Усмон разияллоҳу анҳу кўрдилар, бўғизланмиш ётур. Мусҳаф ўнгинда очуғ ётур. Бир қатра қон бу оятқа томмишким, фа сайакфикаҳуму-Аллоҳу ва ҳувас-самиъул-алим. Ривоят қилур, Бу Қалобадин айтур: «Шом вилоятинда эрдим ун зшиттимким, йа Авваҳ ан-нар. Бордим, бирагуни кўрдум. Икки қўли эғнидин йўқ, икки азоқи тубиндин йўқ, кўзлари кўрмас. Сўрдум: «Кимсен, бу на ҳол турур?» Айти: «Усмонни ўлдурғали кирдук. Ман Усмонни тутқали ўғрадим, хотуни фарёд қилди. Ман ани бир янгоқладим. Усмоннинг кўзидин ёши оқа манга айти: «Налук мундоғ қилурсен. Тенгри таоло икки илқинғни, икки азоқинғни қуритсун, кўзунғни кўрмас қилсун, улаш мангу тамуғда қолсун», теб дуо қилди. Кўнглумга қўрқунч тушди, андин қочтим, мунда келдим. Бир ким эрса келди, қўлум, бутумни мундоғ қилди. Усмоннинг дуоси мустажоб бўлди. Эмди ул улаш тамуғда қолсун теган дуосидин қўрқуб мунда ингранурман», теди.

Аймишлар, Усмонни қирқ тун-кун, тақи бир қавлда ўн сезиз кун, саройда эғирлаб тутдилар. Касир ибн Салда айтур: Ул ҳолда Усмонқа кирдим. Менга айти: «Эй Касир, ман ўларман». Айдим: «Надин билурсен? Бўлғайким Иззи азза ва жалла нусрат қилғай». Айти: «Ман Расул алайҳис-саломни тушумда кўрдум, Абу Бакр бирла Умар бирла манга айдилар, бу кеча рўза бизда очғил теб». Усмон рўза эрди, охшом бўлди сув бермадилар, андағ-ўқ рўза оғзин узиди. Хотуни Ноила отлиғ эрди, тун ичинда бир аңча сув ҳосил қилди. Усмонни узғарди. Сув булдим, оғиз очғил», теди. Усмон айти: «Тушумда Расулни кўрдум, манга ужмоҳ зилолидин сув ичурди, манга дунё суви керакмас», теди. Ёриндаси ғавво қилдилар эрса, Усмоннинг қуллари қилич олиб урушқали кирдилар эрса, Усмон разияллоҳу анҳу: «Сизларда ким эрса қилични қинқа суқса мандин озода», теди. Қамугини ёндурди. Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳу айтур: «Ман айдим, ё Амир ал-мўминин, мундоғму ўлумни ўзунга раво кўрдунг?» Айти: «Ё Або Ҳурайра, маним учун азинлар ўлумин тилаюрмусен?». Анчада кирдилар, сақолин тутуб бўғузладилар. Мусҳаф ўнғунда кўзуб Қуръон ўқюр эрди. Пичоқ бўғзунга тегди, шаҳид бўлди. Саройнинг тўрт бўлунгидин ун зшитилди: Абшир йа Усману бираббин ғайра исайн. Икинчи бўлунгидин ун келди: Абшир йа Усману бироҳатин ва райҳан. Учунчи бўлунгидин ун келди: Абшир йа Усману бижаннатин ва бустан. Ривоят қилур Ҳасан Разияллоҳу анҳу: Расул алайҳис-саломни тушумда кўрдум, илқин Аршқа уруб турур. Абу Бакрни кўрдум, илқин Расулқа уруб турур. Умарни кўрдум, илқин Абу Бакрга уруб турур. Уларнинг ўнгинда қонлар кўрдум. «Бу на қонлар турур?» теб сўрдум. Айдилар: «Усмоннинг қони турур, шоштин тилаюрлар».

Аймишлар, Усмоннинг хотуни фарёд қилмишта Ҳасан ва Ҳусайн разияллоҳу анҳумо бир анча саҳобалар бирла кирдилар. Усмонни бўғузланмиш кўрдилар, йиғлаштилар. Азинларма кирдилар. Онча Али ва Талҳа ва Зубайр ва Саъд разияллоҳу анҳум тақи Мадина халқи кирдилар, кўрдилар. Иннаа ли-Алаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун тею чиқтилар. Али разияллоҳу анҳу ўғлонларинга айди: «Сиз сарой қапуғинда эркан Усмонни нетак ўлдурдилар». Ҳасанни бир янгоқлади, Ҳусайнни кўксунда бир юмруқлади. Йўлсуз, ҳужжатсиз Расулнинг халифасин нетак ўлдурур эрдилар. Али звинга келди. Саҳоба қамуғ Алига йиғилдилар, айдилар: «Ё Амир ал-мўъминин, сен илкинг бизга бергил, байъат қилалинг». Али айди: «Бу сўз бизга тегмас. Аҳли Бадр кимни тиласа халифа ул турур». Бадр қамуғ Алига келдилар. «Сендин азин ким эрсага тегарлик йўқ», теб байъат қилдилар. Али разияллоҳу анҳу масжидга кирди, минбарга оғди. Байъат тамом қилди эрса минбардин инди. Халқни ундади, қўрқуб қочтилар. Али Усмон хотуниқа келди. «Усмонни ким ўлдурди?» теб сўрди. Усмон хотуни айди: «Билмасман ким эрди, икагу кирдилар. Муҳаммад ибн Аби Бакр уларнинг бирла эрди». Ани ундадилар, келди. Сўрдилар айди: «Елғон айтур, ман кирмадим, ўлдурмадим». Хотуни айтур: «Рост айтурсен, ўзи кирмади, уларни кигурди».

Аймишлар, Усмон ул ҳолда халққа айди: «Мени не учун ўлдурурсиз?» Расул ёрлиқади: Ла йаҳиллу дамум риъин илла мин саласин: ражулун қатала амдан фа алайҳил-қаваду, ав зана баъда ихсонихи фа алайҳир-ражму, ав иртада баъда исламиҳи фа алайҳил-қатлу. Фа ва-Алоҳи ма қаталту нафсан фа ақуда ва ма занайту фил-жаҳилиййати ва ла фил-ислами ва ла иртадту мунзу асламту ва инвий ашҳаду ан ла илаҳа илла-Алоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу теб кечти.

АМИР АЛ-МУЪМИНИН АЛИ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Али разияллоҳу анҳу айтур: Бир кун Расул алайҳис-салом айди: А тадри ман шаррул-аввалина қулту Аллоҳу ва расулуҳу аъламу, қола аақирун нақати, сумма қола йа Али а тадри ман шаррул-аахирина қулту Аллоҳу ва расулуҳу аъламу қола қотилука. Яъни эй, узоқиларда ёвузрақи ким эрди билурмусен? Айди: «Оллоҳ таоло ва Расули йиграк билур». Айди: «Солиҳ ялавоч инганин ўлтурган эрди». Яна айди: «Билурмусен сўнгқуда ёвузроқи ким турур?» Айдим: «Оллоҳ таоло ва Расули билур». Айди: «Сени ўлтурган турур».

Аймишлар, инган ўлдурган мурод қабилалиғ эрди, оти Қазор ибн Солиф эрди. Алинима ўлдурган мурод қабилалиғ эрди. Бу йўлдин бу ерда ёд қилинди. Аймишлар, Абдураҳ-

мон ибн Муродий тақи Умар ибн Бакр ал-Яманий тақи Ибн Абдуллоҳ отлиғ. Бу учагу Маккада кенгаш қилдилар. Биз учагуни ўлдурали, бир Али разияллоҳу анҳу, бир Муъовия тақи бир Умар ибн ал-Ос. Бу Умар Мисрда халифа эрди. Муъовия Шомда эрди. Али разияллоҳу анҳу Куфада эрди. Абдурахмон ибн Мулжим айди: «Ман Алини ўлтурайин». Ибн Абдуллоҳ айди: «Ман Муъовияни ўлтурайин». Умар айди: «Ман Умар ибн ал-Осни ўлтурайин», теб қиличларин олдилар, қарор бердилар. Тарихқа қирқ эркан, рамазон ойининг ўн етинч кечасида бири сўзлашган ерга бориб буларни ўлтурмак бўлдилар. Ул сўз бирла ибн Мулжим Куфага келди Алини ўлтургали. Бир хотун кўрди, Қитом отлиғ. Анга явлоқ ошиқ бўлди. Ул тишининг отасин тақи ўз қариндошин Али ўлтурмиш эрди. Ибн Мулжим кўнгул олдурмиш эрди, қўлгали киши изти. Борган кишига Қитом айди: «Маним кўнглаум тилаган ишни қилса бўлурмен», теди. «На турур?» теса айди: «Алини ўлтурмак». Ибн Мулжим айди: «Ман кенду бу ишга келиб турурман. Ман бу ишни буткарайин, қалингма ул бўлсун, манга бир қўлдош бергил» теди. Тиши бир Вардон отлиғ кишини қўлдош қилди. Ибн Мулжимма бир Шабиб отлиғ эрни қўлдош қилди. Бу учагу қарор бердилар. Рамазон ойининг ўн етинч кеча Али намозқа кирурда Шабиб бусуб урса, қилич қапуғ сўякинга тегди. Алиқа тегмади. Шабиб, Вардон қочтилар. Бирагу бани умайядин Вардонни ўлтурди. Ибн Мулжим Алини қилич бирла мажруҳ қилди. Халқ югру чиқтилар, ибн Мулжимни туттилар. Али намоз қилди, айди: «Ани манга келтурунг». Келтурдилар, айди: «Эй Тенгрининг душмани, манда ва ўчунг бор эрди? Қирқ кеча бўлди узоғ туруб саҳар вақтида Мавлодин тиладим, Маним ўлумум халқда ёвузроқи илкинда бўлсун теб. Шукр Мавло таолоқаким, Изи азза ва жаллақа сажда қилган ким эрсанинг илкинда бўлмадим». Айди: «Ман ўлсам мунини ўлтурунг, тирик қолсам ўзум билгайман», теб. Анда кезин Амир ал-мўъминин Хусайнга айди: «Мунини сан ўлтургайсан, қўлин, бутин кесгайсен». Бу ўғлонларига васият қилди. Ҳандаб ибн Абдуллоҳ айди: «Биз Хусайн бирла байъат қилалингму?» Али разияллоҳу анҳу айди: «Ла аамурукум ва ла анҳакум антум абсару биҳи. Маънисини ул бўлур: Сизга буюрмасман, сизни тиламасман теб. Ла илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳ теб кечти, раҳматқа уланди. Ҳасан ва Хусайн ва Абдуллоҳ ибн Жаъфар юрдилар. Уч кафан йўргадилар. Ҳасан разияллоҳу анҳу намоз қилди. Ибн Мулжим ўлтургали келтурдилар, айди: «Ман Тенгри азза ва жалла бирла аҳд қилмиш эрдим, Алини тақи Муъовияни ўлтургайман теб. Алини ўлтурдум. Мани қўзғил, Муъовияни ўлтурайин. Яна келиб илкимни сенинг илкимга берайин», теди. Ҳасан унамади, ўлтурди. Бўреқа йўрғаб ўтқа куюрдилар.

ҲАСАН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Аймишлар, Арман шоҳининг қизи амир ал-мўъминин Ҳасан никоҳида эрди. Явлоқ кўрклук, жамоллиғ эрди. Язиднинг анга рағбати бўлди, киши изғи, «Али уруғининг давлати кетти, бу кун давлат бизга бўлди. Қатланғил, Ҳасанни орадин кетургил, ман сени қўлайин». Хотун ул сўзга мағрур бўлди. Амир ал-мўъминин Ҳасан разияллоҳу анҳу рўза эрди, ҳаво ғоят иссиғ эрди. Кеча бўлмишда шарбат анутти, анга оғукти. Оғиз очарда Ҳасанқа берди, ичти эрса кўнгли булғанди, бағри пора-пора бўлуб бўғзиндин келди. Надин бўлғанин билди. Йиғи сайҳат кўпордилар. Ҳусайнни ундапти. Ҳусайн келиб ул ҳол арз уза кўрди эрса йиғлади, айди: «Эй қариндош, қамуғ эмгаклар бизга эрмиш. Сан борсанг мен нетак қилайин», теб. Ҳасан айди: «Эй қариндош, маним ҳолим ёвушти. Манда кезин ўтсузларимни эзгу тутғил». Ҳусайн айди: «Эй Ҳасан, манга айту бергил, санга бу ишни ким қилди?» Ҳасан айди: «Биз Расулнинг уруғи эркан, бу ҳолқа тегмишта манга айту бергил теб, айғоқлиқму буюрурсен? Мандин лойиқ бўлмағай», теди. Яна айди: «Ман борурман, манга бухл қилғил». Ҳусайн айди: «Эй қариндош, санма мандин жаддимга, отамизқа, онамизқа улағсанг маним саломумни теургил. Айғил: Ул мунглауғ ярлиғ ўғлунг айтур, қачон қиёмат куни бўлса мани Арасот еринда Молик илкинда кўрса манга шафоат қилғайсиз». Яна айди: «Эй қариндош, қачон ҳолинг ёвуса манга хабар бергил». Ҳасан айди: «Ул ҳолда санга айғу яроғим бўлмаса эрнаким бирла ишорат қилсам. Қулоқингни маним оғзимқа кўзғил, эшитганимни санга айту берайин», теди. Бир анча бўлмишта ишорат қилди. Ҳусайн айтур: Қулоқим туттум. Айтур эдилар: «Манга кўрқмағил. Ман Тенгри сандин хушнудман», теб дунёдин кечти. Йиғлаштилар, яроғин битурдилар. Ҳусайн тақи Муҳаммад Ҳанифа жанозасин кўтардилар. Расул равзасиға элтур бўлдилар эрса Мадина улуғи измади. Ҳусайн разияллоҳу анҳу ун кўпорди: Ҳату силаҳий. Яъни силоҳимни келтурунг, уларнинг бирла санчишалинг теди. Абдуллоҳ ибн Масъуд илгару кирди, айди: «Эй Расулнинг қумартғуси, силоҳни кўзғил, санчишмағил. Керакмазким бир офат терса сандин ема маҳрум қолсамиз, ўзи ёрлиқанмиш турур. Қайда кўзсамиз Мавло раҳматининг асари анга теггай», теб Бақиъ гўристиканиқа олиб кўзтилар. Тишининг иддати тамом бўлди эрса Язидга киши изитти. «Иддатим туганди, келгил, никоҳ қилғил», теди. Язид жавоб айди: «Сан Расул алайҳис-салом ўғлонларинға вафо қилмадинг, манга не вафо қилғайсан», теб унамади. Ул биликсиз тиши Ҳасаннинг элиндин учғунди, тилагига тегмади. Ул кун Ҳасанни, разияллоҳу анҳу, тупроққа қўймишта Расул алайҳис-салом

ахли байти Расулнинг таъзиятин бошдин туттилар. Ҳасаннинг ўғсузлари бошларинга тупроқ сочиб: «Изиё, жаддизмиз ҳаққи ҳурмати бизга раҳмат қилгил», теюр эрдилар.

ҲУСАЙН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СУЗЛАРИ.

Аймишлар, Ҳусайн разияллоҳу анҳу. тақи Язидли аро икки душманлиқ бор эрди. Бири аслий, бири фаръий. Аслий душманлиқ ул эрдиким, Расул алайҳис-саломнинг тўртунч отаси Абди Маннофнинг эгиз ўғли бўлди, иккисининг орқалари ёпишук. «Муни нетак қилғу», теб кенгаш қилдилар. Бирагу айди: «Бу бирини ўлтуруб азиралинг, бириси тирилсун», теди. Бирагу айди: «Бирини ерда кўмалинг, Ерда чиригай, азрилгай, бириси тирилгай». Абди Манноф йитик қилич олди. Иккисининг орасин қилич бирла ёрди, бири бириндин азрилдилар. Иккаласи тирилдилар. Бирига Ҳошим атадилар, бирига Уммия от берилди. Улғардилар. Ҳошимнинг ўғли бўлди Абдул Муталлиб отлиғ. Абдул Муталлибнинг ўғли бўлди Абу Толиб отлиғ. Абу Толибнинг ўғли бўлди Али отлиғ. Алининг ўғли бўлди Ҳусайн отлиғ. Уммиянинг ўғли бўлди Ҳарс отлиғ. Ҳарснинг ўғли бўлди Суфён отлиғ. Суфённинг ўғли бўлди Муъовия отлиғ. Муъовиянинг ўғли бўлди Язид отлиғ. Ул кун Абди Манноф ул икки ўғлонлар орасига қилич кигурди. Тирик боринча Ҳошимли Уммияли аро қилич эрди. Яна Абдул Муталлибли, Ҳарсли аро қилич эрди. Яна Ҳусайнли, Язидли аро қилич эрди. Асли адоват бу эрди. Аммо фаръий адоват ул эрдиким, бир кун Муъовия ўғли Язидни ундади, айди: «Санинг учун эмгандим, қамуғ тилагингга тегурдум. Эмдима тилагинг бор эрса айғил». Язид айди: «Бир тилагим бор. «На ул?» теса, айди: «Абдуллоҳ Зубайрнинг Фотима отлиғ хотуни бор, явлақ кўрклук. Кўнглум тилаюр манга бўлса теб». Муъовия айди: «Анима тадбир қилайин». Ёриндаси Абдуллоҳ Зубайрни ундади, айди: «Сан Расулунунг аммининг ўғлисан, кўнглум тилаюр санга эзгулук қилсам. Санинг отанг маним ҳаққимда эзгулуклар қилиб турур. Маним бир қизим бор, санга берайин. Миср вилоятин санга берайин», теди. Абдуллоҳ Зубайр ул сўзга арсиқиб рағбатлиғ бўлди. Иккинчи кун яна индади, айди: «Бу сўзни қизимқа айдим. Айтур, Абдуллоҳ Зубайрнинг кўрклук хотуни бор, маним бирла ярашмагай. Ани талоқ қилур эрса мани анга бергил, йўқ эрса бермагил теюр». Абдуллоҳнинг кўнглунга Миср вилоятининг севукуки тушмиш эрди, эвулукин талоқ қилди. Ёриндаси Абдуллоҳни яна индади, айди: «Қизим айтур маним кўрқум йўқ. Абдуллоҳ кўрклук хотунин Миср мулки учун талоқ қилди. Бир кун мулк биздин кетса, ул мани тутмагай теюр. Сани унамасман теюр». Абдуллоҳ қазғулуғ бўлди. Муъовия

айди: «Сан қазғурмағил. Ман хотунларни изғам, ани йўлга кўндургайлар». Қачон ул хотуннинг иддати тамом бўлди эрса Абу Мусо ал-Ашъарий разияллоҳу анҳу ундади. Уни ўғли Язид учун қўлғали изитти. Абу Мусо ал-Ашъарий ҳам олим эрди, ҳам омил эрди. Қўпти, ул хотунқа борди. Йўлда Қосим ибн Аббос йўлуқти. «Қайда борурсен?» теб сўрди. Айди: «Абдуллоҳ Зубайр қўйған хотунни Язид учун қўлғали борурмен», теб айди. Қосим айди: «Манимма рағбатим бор, сўзумни айғайсен», теди. Бу Қосим ғоят жамоллиғ эрди. Бир анча борди эрса амир ал-мўъминин Хусайн ибн Али йўлуқти. Улма сўрди: «Қайда борурсен?» теб. Абу Мусо ал-Ашъарий Язид ва Қосимнинг сўзин айди эрса Хусайн айди: «Менимма сўзумни сўзлагил», теди. Абу Мусо борди. Язид сўзин ва Қосим сўзин ва амир ал-мўъминин Хусайн сўзин айди. «Манма сани кўруб кўнгул-ландим. Қаюмизни тиласанг сан билурсан», теди. Ул хотун айди: «Сан бори абушқасен, сени унумасман. Эмди бу учагуда қаюсинқа бўлайин», теди. Абу Мусо айди: «Манга кенгаштинг эрса яроғлиғни айту берайин. Эл кун, олтун, кумуш, тапуғчилар, дунё ҳурмати керак эрса Язидга бўлғил. Кўрк жамол керак эрса Қосимқа бўлғил. Зухд ва илм, ариғ уруғ, охират иззати керак эрса Хусайнга бўлғил. Телим вақтларда кўрдум Мустафо алайҳис-салом Ҳасан ва Хусайнни разияллоҳу анҳумо қўйнингга олиб: «Саййиду шабаби аҳлид жаннати», теб қутлуғ оғзин уларнинг оғзинга кўзар эрди. Ул хотун айди: «Манга дунё ҳурмати керакмас, кўрк жамол керакмас. Ижозат бердим, борғил мани Хусайн бирла ақд қилғил. Азинларнинг умиди кесилсун», теди. Абу Мусо ани Хусайн бирла ақд қилди. Бу хабар Муъовияқа тегди эрса айди: «Эй Абу Мусо, ман мунча тенглик макру, хийла қилдим, сен — қамуғини буздунг, ботил қилдинг», теди. Бу сабабдин Хусайн душманлиқи Муъовия бирла беркиди. Фаръий адоват бу эрди. Ма таракту баъдий фитнати ахара алар рижали минан-ниса. Яъни манда кезин эранларга хотунлардин фитнарак кўзмадим. Одамдин қиёматқа анбиё ва асфиёдин телімлар хотун балосиға илиндилар. Одам ва Ҳавво қиссаси маъруф. Нух ялавоч эвлуги, Лут ялавоч эвлуги сўзлари маъруф турур. Иброҳим набий бирла Сора ва Ҳожар мундағ-ўк, Юсуф Зулайхо бирла, Сулаймон Билқис бирла қиссаси машхур турур. Мустафонинг Ойиша бирла қиссаси машхур. Амир ал-мўъминина Хусайн разияллоҳу анҳу сўзи хотуни бирла маъруф турур.

Аймишлар, Язид онт ичти, илким етса Хусайнни ўлтургайман теб. Ул сўзинга етти. Аммо Мавло таоло ани озорлади. Расул алайҳис-саломни, Али ва Фотимани ўзинга хасм қилди. Муъовиянинг боши ястукқа тегди эрса Язидга васнят қилди: «Хусайнни оғирлагил, санга келмишта ўз ўрнунда ўлтуртғил. Мол қўлса бергил. Бу қамуғ уларнинг

ҳаққи турур. Йўлсуз олиб турурман», теги. Язид айди: «Ман Ҳусайн бирла андоғ иш қилғайманким, сан отаси бирла қилдинг». Муъовия айди: «Зинҳор фузуллоқ қилмагилким, ман Расулдин эшиттим, айди: Инна лий мақоман йавмал-қийамати маъа қотилил-Ҳусайн ва вайлун ли шуфаъаиҳи ва хусамайҳи. Яъни эй Язид, зинҳор ўғлонлиқ қилмағил, Ҳусайнни озорлатмағил. Расул хасмлиқи явлоқ қаттиғ турур. Отаси васият қилди: Ҳалолзода ул бўлуқким, отаси васиятин сақласа. Қачон Муъовия ўлди эрса Язид Валид Атабақа киши изитти. Улар Мадинада эрдилар. Айди: «Ким маним бирла байъат қилмаса анинг бошини манга изгил», теб битик изитти. Битик Валидқа теги эрса Абдуллоҳ тақи Абдуллоҳ Зубайрни, Ҳусайнни разияллоҳу анҳу ундадилар. Ётсиг намози вақти эрди. Булар учагу Расул алайҳис-салом равзасинда эрдилар. Ҳусайн келганларга айди: «Сан борғил, биз борғайбиз», теги. Ул борди эрса Ҳусайн айди: «Билурмусиз, бизни на учун ундайур. Муъовия ўлди, Язид ўрунға ўлтурди. Валидқа битик изиб байъат тилаюр». Надин билдинг теса, ман кеча туш кўрдум Муъовиянинг боши тубан бўлмиш. Ул анинг турур. Бир ит кўрдум анинг ўрунда ўлтурур — ул Язид турур. Улар айдилар: «Байъатқа не теюрсан?» Айди: «Ким эрсаким кеча хамр ичса, кундуз ит бирла ўйнаса, мусулмонлар ҳарамин андин эмин бўлмаса, анинг бирла нетак байъат қилайин. Сиз бормас эрсангиз кўруманг, ман ёлғуз борайин», теги. Ҳусайн борди. Йигирма етти киши ўз мавлолариндин олу борди, қамуғ силоҳлиғлар. Айди: «Сизлар қалуга ўлтурунг, маним унумни эшитсангиз киринг», теги. Ҳусайн ўзи кирди. Валид Язиднинг битигин сўзин айту берди. Ҳусайн айди: «Бу соат тунла турур, ёлғуз жавоб айса бўлмағай. Ёрин йигилиб келалинг, жавоб айғайман», теги. Қўпуб чиқғали ўғради эрса Марвон ҳаким, Валиднинг вазири эрди, айди: «Ҳусайн иликка кирди, қўзмағил. Ёрин муни ким бўлур бўлмасмиз Язиддин кўрқмазмубиз». Ҳусайннинг этагига япушти, айди: «Ускут йа адува-Алоҳи. Мавлолари кириб келдилар. Марвон қочти. Ҳусайн андин чиқти, кизланди. Маккага ўғради. Язидга хабар қилдилар. Язид Валидга битик изти. Ҳусайннинг бошин бизга измасанг, жонингни биз олмасмубиз. Валид қазғулуғ бўлди, анинг учунким ариғ зътиқодлиғ эрди. Ҳусайн қайда эрдукин билур эркан, азин ердә истар эрди. Ҳусайнқа киши изитти. «Иш қатигроқ бўлди. Қўпғил, Маккага борғил, инч турур», теги. Ҳусайн йиғлади, эзгу дуолар қилди. Ҳусайн қардош уруғинга хабар қилди, фалон кеча чиқалинг теб. Бир анча бирла чиқтилар. Бир анча яроғсиз эрди, қолдилар. Ул кеча Ҳусайн разияллоҳу анҳу Расул алайҳис-саломнинг ҳазирасига борди, Қуръонни хатм қилди. Саҳар вақти бўлди эрса юзини равзақа ўвурди, айди: «Йа расула-Алоҳи жиътука шакийан мин умматика.

Ё Расулуллоҳ, сенинг умматингдин санга шикоят қилу келдим. Мани ўлдургали ўғрадилар», теб. Ончада узиди. Тушинда кўрди: Расул алайҳис-салом равзаси очилмиш. Расул алайҳис-салом икки иликларин равзадин чиқармиш. Ҳусайнни кучти, оғзинга қубла берди. Айди: «Эй бағрим пораси, эва бизга келгил. Отанг Али, онанг Фотима, аммунг Жаъфар Тайёр разияллоҳу анҳу қамуғлари сенга кузуб турурлар».

Ҳусайн разияллоҳу анҳу айди: «Ё Расулуллоҳ, бу кун мунда-ўк, тураин», Айди: «Эй кўзум ёруқи, Инна лака даражатав фил-жаннати ла таналуҳа илла биш-шаҳадати. Яъни сенга ужмоҳ ичинда даража бор, шаҳид бўлмагинча ул даражани булмазсен. Отанг Алининг азин даражаси бор. Маним саройим Иброҳим ялавоч саройи бирла тенг турур. Иккимизнинг орасида Али саройи турур. Бу сингар боқсанг мани кўрарсен. Ул сингар боқсанг Иброҳим ялавочни кўрарсан», теди. Анчада узғанди. Қамуғ аъзоси терламиш. Расул алайҳис-салом равзасинга видоҳ қилди, йўлга кирди. Бу оятни ўқийу бошлади: **Фа хаража минҳа хоифан йатараққабу.** Қачон Маккага ёвушти эрса бу оятни ўқийу бошлади: **Ва ламма таважжаҳа тилқоа мадйана.** Маликлар қамуғ ўтру чиқтилар, севундилар. Ўзундин бурунроқи Абдуллоҳ ибн Аби Бакр ва Абдуллаҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Зубайр Маккага келмиш эрдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайрни оғирламиш эрдилар. Ҳусайн келди эрса имоматлиқ қилди. Қамуғ эшларда Ҳусайнга кедилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр қазғулуғ бўлди. Қолан-набиййу алайҳис-салом: Аахирю ма йахружу мин қулубис-сиддиқин хуббур-рийсати. Қола расулу-Алоҳи салла-Алоҳу алайҳи ва саллам: Куну азнабая ва ла такуву руъусан, иза сафарта ма йанжу иллал-азнаб ва таҳликур-руъус. Яна келдимиз мақсудқа. Ҳусайн разияллоҳу анҳу олти ой Маккада тинч турди. Куфаликларга хабар булди. Амир ал-мўъминин Алининг Куфада дўстлари кўп эрди. Айдилар: «Ҳусайн Мустафонинг уруғи турур, отасининг бизинг бирла ҳақлари кўп турур. Ҳусайн бор эркан ўзга ким эрсани нетак имом қилалинг», теб битик изиб Ҳусайнни Куфақа элтур бўлдилар. Ҳусайн Муслим ибн Ақилни Куфақа изти. «Сан боргил, яроғни англаб келгил», теб. Муслим келиб буларни кўрди. Ҳусайнқа битик изтилар. Йигирми икки минг эр байъат қилдилар», теб. Ул кун Куфада Язиднинг нойиблари мустаъриф эрдилар. Бу хабарни билдилар эрса Язидга битик изтилар. Язид қазғулуғ бўлди. Кенгаш тилади. Айдилар: «Шомдин Куфақа битик изғу Басрани, Куфани санга бердим теб. Ул кенду бу ишни битургай», тедилар. Абдуллоҳ Зиёднинг отаси қариндоши ўғли эрди. Битик анга теғди эрса черик йиғиб, Ҳусайндин бурунроқ Куфага келди. Бошинга тайласон йўрканиб кирди. Бу Ҳусайн турур тею сақиндилар. Черик телим кўрдилар эрса Ҳусайн

эрмасин билиб кўруқтилар. Укушлари байъатдин ёндилар. Муслим ибн Ақил бу черик келмасдин уза Хусайнқа битик измиш эрди. Куфа халқи қамуғ байъат қилдилар: «Тарк келгил», теб. Абдуллоҳ ибн Зубайрма Маккада Хусайнни таркрак изғил теб ошуқтурур эрди. Урун, ҳурмат манга қолғай теб. Хусайн йўлга кирди. Абдуллоҳ Зиёд келганин билмади. Абдуллоҳ Зиёд Куфага кирди эрса Муслим ибн Ақилни ўлтурди. Қилич урған иликлари қуриди. «Абдуллоҳ Зиёдни булдунгми?» теб сўрди.

Айди: «Қилич кўтуруб урмишта ҳавода Расул алайҳис-саломни кўрдум. Эрнакин қутлуғ оғзинга қисиб турур. Манга қаттиғ ун қилди. Қўрқтум. Илким қуриди, юзум сарғарди», теди. Хусайн бу ҳолларни билмади, билса келмағай эрди. Йўлда келурда айтур эрди: «Бу сафарни кўнглум унамас, борғил текор. Ва лакин амру-Алоҳи қадран мақдуран.

Аймишлар, **Иза жаъал-қазо амийал-басару.** Хусайн Куфақа беш манзил Талъат отлиғ ерга келмишда Муслим ибн Ақил хабарни эшитти, явлоқ телим йиғлади. «Ул оталарқа уланди. Бизма сўнгинча борурмиз», теди.

Яна билмади, анчада Ҳарр ибн Язид ар-Раёҳий икки минг эр бирла Хусайнқа йўлуқти. Абдуллоҳ Зиёднинг черикиндин эрди. Улан намози вақти эрди, айди: «Эй Хусайн, сенинг бирла санчишмоқ тамуғ ўтинга кирмак турур, нетак қилайин. Эй Расулнинг уруғи, куфаликлар битиги бирла келдинг, балоқа илиндинг. Муслим ибн Ақил бирла налар қилдилар, эшиттингму. Ўгут олғил, Маккага борғил. Абдуллоҳ Зиёд менга сўзлаб турур, Хусайнни қайда бўлсанг тутғил теб». Ётсиғ намози вақти эрди, Хусайн имоматлиқ қилди. Ҳарр ибн Язид иктидо қилди. Намоз ичинда рукуъин, сужудин кўруб Мустафо алайҳис-саломнунг рукуъи, сужудуға ўхшаюр теб кўзлариндин ёш оқар эрди. Намоздин фориг бўлди эрса Хусайнга келди, айди: «Эй Расулнинг набираси, мен улуғ балоқа илиндим. Санга маслаҳат ул турурким, черик етмишда бир қуловуз тилагил, сени Маккага элтсун». Хусайн кўлдошлари бирла кенгашти. Бирагу: «Ман билурман», теди. Бошлади. Муҳаррам ойининг аввали эрди, тун қоронгу эрди, йўл оздилар, узун тун юридилар. Эртаси Карбалоқа чиқтилар, тупроқ қизил кўрдилар. Хусайн разияллоҳу анҳу билдиким, ҳол на турур, Айди: **Аллоҳума инний аъзузу бика минал-карби вал-балаи.** Тевадин инди, қизил тупроқ кўрар. Ҳаза мақому букаина ва мақталу рижалина ва масфаку димаина, теб йиғлади. Куфаликларга битик изитти. Биз байъатқа кирдук. Келинг теб эрдингиз эрди, яна аҳдни буздунгуз. Қачон Абдуллоҳ Зиёдқа хабар бўлди эрса Хусайн Карбалоқа келмиш. Анчада Умар, Саъдни йигирми икки минг эр бирла йиборди, етиб келдилар. Икки минг отлиғ яроғни Фуротқа изитти. «Сувни

сақланг, уларга берманг», теди. Уч кун сув бермадилар. Расул алайҳис-саломнинг аҳли байти уч кун таяммум бирла намоз қилдилар. Ҳусайн разияллоҳу анҳу қариндоши Аббос бирла, бир қач қўлдош бирла тунла бориб Фуротдин озқина сув олалинг тедилар. Бордилар. Уларқа хабар бўлди, санчиштилар. Ҳузур эрда йигирми иккиси ҳалок бўлди, Аббос мажруҳ бўлди. Ул кеча Ҳусайннинг қавми уза отларин тушда кўруб: **Ар-раҳилу илайна қариб**, яъни бизга қовушмоқликқа ёвушгунгуз теюр эрдилар, Умар ва Саъд икагу ул эмгаklarин кўруб: **Йа лайтаний ма кувту амиран**, теюр эрди. Ҳарр ибн ад-Дожд келиб илкин Ҳусайн разияллоҳу анҳу бошига кўзуб айди: «Тавба қилдим, энг илки келган ман эрдим, энг илки санинг учун жон фидо қилган ман бўлайин», теб. Бир тарсо бор эрди. Ҳусайн ўнгинда мусулмон бўлган, ул кун онаси бирла Ҳусайн черикида эрдилар. Язид черики бирла қаттиғ санчишти, телимларни ўлдурди. Охир сўнгги шаҳид бўлди. Бошин кесиб Ҳусайн черикинга солдилар. Онаси ўғли бошин олиб айди: «Эй болам, манглик санинг ўзунг Расул хонадони учун бош бердинг», теб ул бош бирла бир Язидни урди, ҳалок қилди. Чодир йигочини кўтуруб кирди; телимларни ҳалок қилди. Ҳусайн айди: «Эй заъифа, Анти ва валадуки маъа расули-Ллаҳи филжаннати. Яъни сен ўғлунг бирла икагу ужмоҳ ичинда Расул алайҳис-салом бирласиз теди. Ҳусайн қарим қазурди, ўт бирла тўлдурди. Бир сингардин кирсунлар. Молик ибн Жаъфар ани кўруб айди: «Эй Ҳусайн, ошуктунг. Охират ўтинга уланмаздин бурун дунё ўтин ёқтинг» теди. Ҳусайн айди: **Казибта йа адува-Алоҳи инвий қодимун ила раббий раҳим**. Елгон айтурсан, эй Тенгрининг душмани. Ман ёрлиқаган Изимга ўграб борғанман. Сўрди. «Мунунг оти на турур?» теб. Айдилар: «Молик ибн Жаъфар турур». Айди: **Аллоҳумма жарраҳу илан-нари фал-йазуқ харраҳа**. Изийе, Жаъфарни дунё ўтинга чўмүргил, анинг иссиқин кўрсун. Ҳусайн бу дуони қилди. Молик ибн Жаъфарнинг оти уркти, йиқилди. Азоқи узангуда қолди. Суйраю келтуруб ўтқа кемишти, ҳалок қилди. Ҳусайн ани кўрди эрса шукр саждасин келтурди. Ҳусайн айди: «Бу кун манга замон беринг. Ёрин ярашалинг», теди. Ким эрса жавоб аймади. Бирагу айди: «Субҳаналлоҳи, қаю турлук кофир замон қўлса берурмиз. Расул уруги замон қўла турур, бир кеча замон берса на бўлғай». Ул кеча замон бердилар. Тун ичинда Шимр Ибн Жавш халқ бирла Ҳусайн черикига келдилар. Бирагу айди: **Наҳну ва раббий-каъбати миват-таййибина ва антум ал-хабисун**. Изи азза ва жалла отин тутта онт ёд қилди. «Биз ариғлармиз, сиз ариғсизларсиз», теди. Язид ибн ал-Ҳаср намозда эркан муни эшитти. Намозни бузуб айди: «Ё фосиқ, сизтеклар ариғ бўлуб Ҳусайн ариғсизму бўлур?» **А муслика миват-таййибина вал Ҳусайну миал хабисин**. Ёриндаси икки черик туруштилар.

Улар йигирми икки минг эр эрдилар, булар сексон икки эрдилар. Хусайн разияллоху анху сақолин элинга қўзуб айди: «Изиё, сен кўрарсен, бизга ким эрса илик тутган йўқму. Буларни биздин кетарган йўқму». Ама мия роҳимин йарҳамува. Ул ҳолда Ҳарр ибн Ал-Раёҳий улардин кириб келди. Хусайннинг ўнгинда ўзин тупроққа кемишти, айди: «Ё Хусайн, ёшин аввал сенга келган мен эрдим. Бу кун сан учун жон фидо қилган ман бўлайин. Ёрин жаддинг Мустафо шафоъатидин улуш бўлган ман бўлайин», теб санчишга кирди. Бу шеърларни ўқуб тўқуш қилди.

ШЕЪР

Инний анал-хурру ва ма зиз-зайфи
Азрибу аънадакум бис-сайфи
Мин ғайри мадхали биледил-хайфи
Азрибукум фа ма аро мин хайфи

Таржимаси:

Хур турурманким қилурман жон фидо,
Хурулқим эмди яқин бўлди манго.
Лаънат ул малъун Язидғаким қилур
Мустафо ўғлонларинга бу жафо.

Телим тўқушти. Етмиш кишини ўлдурди. Отнинг сингирин чоти, язоғин тўқушуб телимни тамуғқа изти. Охир сўнги шаҳид бўлди. Хусайн киши изитти, кўтуруб келдилар. Бошини ўз тизинга қўзуб, юзин тупроқдин аритиб айтур эрди.

Байт: Йа хурру, сирту хурран фид-дарайн.

Ҳотифдин ун берди:

Ланиъмал-хурру, хурр — убнур-рийаҳи.

Ланиъмал-хурру фи таънир-римаҳи.

Анда кезин Язид ал-Хафр кирди. Байт айтиб санчишти, шаҳид бўлди. Анда кезин Заҳр ибн ал-Қайс чиқиб санчишти. Анда кезин Абдуллоҳ Ваҳаб ал-Калбий кирди. Жужуд ариб мусулмон бўлмиш эрди, қари отаси бор эрди. Уғлига айди: «Ман сани бу кун учун эктуладим. Мани хушнудлуқумни тилаюр эрсанг кириб санчишғил. Хотунлар иликларин ҳино бирла безаюрлар. Эр ул бўлур, сақолин бағир қони бирла безаса ё кенду иликларин душман қони бирла безаса».

Санчишқа кирди, Қаттиғ тўқушти, телимларни тушурди. Яна етиб келди: «Эй она-ота, мандин хушнуд бўлдунгму?» теди. Отаси айди: «Анчада хушнуд бўлурман, Хусайн разияллоху анху ўнгинда жон берсанг». Яна кирди, қаттиғ санчишти, телимларни йиқти. Сўнгинда тутуб Умар ва Саъдқа элаттилар. Бошин кесиб Хусайн разияллоху анху черикинга кемиштиллар. Отаси бўкру кириб, ўғлининг

бошин олиб бирагуни урди, ўлдурди. Яна чодирига чин олиб, ёнига ўтру кириб, айди:

Инний ажзун саййидий заъифатун
Ҳафийатун арийатун наҳифатун
Азрибукум биз-зарбатил-анифати
Дуна бани Фатиматиш-шарифати

Ҳусайн разияллоҳу анҳу айди: «Эй ота, нару ёнғил. Қамуғ муборизларни бу кун ўтлуғ қилдинг». Ул ёнди, Муборизлар кирдилар. Умар ибн Холид эрди, кирди. Телим санчишти, шаҳид бўлди. Анда кезин Умар ибн Абдуллоҳ ал-Мадҳажий кирди. Яна Яҳё ибн Салим ал-Мозиний кирди. Яна Куррат ибн Аби Зар ал-Ғаффорий кирди. Яна Молик ибн Анас кирди. Яна Масруқ ибн ал-Ҳажжож кирди. Яна Анис ибн Маъқал ал-Азҳо кирди. Яна Раҳбар ибн ал-... кирди. Яна Ҳилол ибн Нофиъ кирди. Яна Жанода кирди. Мундағин қамуғлари тўкуштилар, шаҳид бўлдилар. Амир ал-мўминин Ҳусайннинг қариндошлари тақи Таминнинг ўғлонлари қолди. Абдуллоҳ ибн Муслим ибн Ақил ибн Аби Толиб бурун кирди. Санчишти, шаҳид бўлди. Ҳусайн қаттиғ унун айди: «Эй маним аҳли байтим, сабр қилинг». Яна Ҳусайн қариндошлари кирдилар, айдилар: «Аввал биз санинг ўнгунгда шаҳид бўлалинг», теб. Абу Бакр ибн Али кирди.

Шеър айту санчишти, шаҳид бўлди. Яна Умар ибн Али кирди. Телим санчишти, шаҳид бўлди. Яна иниси Усмон ибн Али кирди. Ўғай қариндоши эрди, кирди. Яна Жаъфар ибн Али кирди. Яна Аббос ибн Али кирди. Бу қариндошлари шаҳид бўлдилар. Ҳусайн қолди тақи икки ўғли Али ал-Ақбар, Али ал-Асғар. Али ал-Ақбар ўн ёшлиғ эрди, Али Асғар етти ёшлиғ эрди. Али Ақбар санчишқа кирди. Ҳусайн сақолин иясиға кўзуб айди: «Илоҳий сан тануқсан. Бу йўлсузларқа санчишқали чиққан кўрк ичинда, қилиқ ичинда узсузлик Расулқа ўхшаюр ҳеч ким эрса йўк. Изийё, юксок кўк қатаротин яғиз ер баракотин бу йўлсизлардин тийғил — беркигил», теб йиғлади. Али Ақбар қаттиғ санчишти. Шом черикин телिमни тамуғқа изти. Яна ёниб отасиға келди. Эти тани қамуғ қилич бирла бошлиғ бўлмиш. Айди: Яа абати ал-аташу қад қаталаний ва сиқлул-ҳадиди қад ажҳаданий фа ҳал ила шурбатил-маъий мин сабил. Яъни: Эй отам, мани сувсалиқ ўлтурди. Темур ёриқ оғири аргурди. Бир ичим сув бўлғайму? Ҳусайн ани эшитиб қаттиғ унун йиғлади: «Эй кўзум ёруқи, бағрим пораси, оз қолди. Бир замон қатлан санчишқа, сабр қилғил. Тарк рўзгорда жаддинг Мустафоқа қовушиб, илкиндин ужмоҳ шаробин ичгайсиз», теб яна санчишқа кирди.

Айди:

Ана Алиййу-бнул Хусайин-бни Алийй
Нахну ва байти-Лаҳи авла бин набийй
Ва-Ллоҳи ла йаҳкуму фина ибну муддаъий
Нахну би ҳукми-Лаҳи ҳаққан амнаъий
Азрибукум бис-сайфи дифаъан ан абийй
Зарба гуламин ҳашимийин арабийй

Телим санчишти, охири шаҳид бўлди. Аймишлар, ул ҳолда Хусайн один инди, ўз юзини анинг юзига сура бошлади. Али Асғар етти яшар эрди. Утру юриди, келиб айди: «Эй отам, чодирқа киргил. Керакмазким, шаҳид бўлсанг Расул алайҳис-саломнинг уруғи туганса». Ул сўзга парда ичиндагилар қаттиғ унун йиғлаштилар, фарёд кўпордилар. Во Муҳаммадоҳ, во Абал Қосимоҳ, во Фотиматоҳ, во Ҳасан. Хусайннинг тўққуз ойлиқ ёш ўғлони бор эрди, Али отлиғ. Чодир қапуғинга келиб ани тилади. «Юзин кўриб қолайин», теди. Илкинга бердилар, юзин юзга кўзуб оғзиндан ўпар эрди. Бир ўқ келиб ўғлоннинг кўзинга тегди, ҳалок бўлди. Хусайн разияллоҳу анҳу один инди, қиличнинг учи бирла ерни қазди. Намоз қилди. Андағ-ўқ қони бирла тупроқга ўрнатти. Анда кезин отланди, ўфкалик арслонтек кўкраю тўрт сингар тепунди. Бу байтларни айту бошлади:

Кафарал қавму ма қаддара ғайран
Ан саваби-Лаҳи раббис-сақалайн
Қаталу қад мата Алиййан вабнуху
Хусайнал-хайра каримал-абавайн
Вабну Саъдин қад раманий гурратан
Би жунудин кана фавқал-ҳатилайн
Кал осий кана минний фа сал за
... тажри би зийаил-вақидайн
Би Алиййинил-хайри баъдан набийй
Ван-набиййил-қурашийил валидайн
Хаййараҳу-Ллоҳу фил-халқи абийй
Сумма уммий фа анабнул-ҳарамайн
Ман лаҳу жаддун кажаддий фил-варо
Ав кашуммий фа ана минал-қамарайн
Фатиматуз-заҳроу уммий ва абийй
Қосимул-куфри би бадрин ва ҳунайн.

Анда кезин Хусайн разияллоҳу анҳу қаттиғ телим санчишти. Тамуғлуғларин тамуғқа изти, сувсалиқ ғалаба қилди. Уларқа тепунди. Уларма Хусайнқа тепундилар. Хусайн Фурот сингар неча қатиғланди, измадилар. Ул ҳолда Абу ал-Ҳануқ ал-Жаъфар бир ўқ отти. Хусайннинг илкинга тегди. Хусайн ўқни тортди эрса қон оқа бошлади. Хусайн айди: Аллоҳумма қад таро ма ана фиҳи мин ибадиқа

қаулаил-усатул-утату. Яъни Изие, кўрарсен бу осий қулларингдин манга на тега туруп! Фил-жумла қамуғ бирикиб тепундилар. Заръа ибн ал-Шарик ал-Тамимий Ҳусайннинг илкинга бўлағу бирла урди. Амр ибн ан-Ҳалифа ал-Жаҳфий қилич бирла эгнинга урди. Синоп ибн Анас ан-Наҳафий ўқ отти, кўксинга тегди. Солиҳ ибн Ваҳаб ал-Марий биқининқа қилич бирла санчти. Ҳусайн отдин йиқилди. Яшил кўк йиқилғутек бўлди. Яғиз ер халойиқни ютғутек бўлди. Отдин тушмишта ура қўпти, ўқни тортти. Кўкус қони бирла икки овучин тўлдурди. Бошини, юзини, сақолини қонға булғади. «Изи ҳазратиға мундоғ борғайман», теди. Умар Саъд айди: «Тушунг, бошини кесинг!» Наср ибн Ҳарша ал-Зиёний иниб азоқи бирла тепти. Орқан кемишти, сақолин тутуб айди.

БАЙТ:

Ақтулукал-йавма ва нафсий таъламу
 Илман йақинан лайса фиҳи мин ғами
 Ва ла муҳала фиҳи ва ла нактуму
 Инна аббака хайру ман тукаллиму

Умар ва Саъднинг ўфкаси келди, ўлдурғали ошуқтурдилар. Ҳавла ибн Язид ал-Азҳо инди. Ул қутлуғ бошни кести. Отининг юзи ул қонға булғаниб чодирқа келди. Мунуб кўрдилар. Минган йўқ. Ахта кўрдилар, айғир от йўқ. От кўрдилар, Ҳусайн йўқ. Анда кезин ун кўпордилар, йиги бошладилар, фарёд кўпордилар. Анчада улар келдилар, чодирға ўт ёқтилар. Ҳусайннинг бошини, разияллоҳу анҳу, Абдуллоҳ Зиёдқа изтилар. Бишр ибн Молик Ҳусайн бошини Абдуллоҳ Зиёд олнинда қўзди, айди:

Амлаъу рикабий заҳабан ва физзатан
 Ана қаталтул-маликал муҳажжаба
 Қаталту хайран-наси умман ва абан
 Ва хайра ман саллал-қиблатайни мансибан

Маъниси ул бўлур: Манга олтун кумушдин узангу суюрғағил. Қамуғ халойиқда йиграгининг ўғлин ўлдурдум. Абдуллоҳ Зиёд ўфкаланди, айди: «Андоғ эрмиш ариғларни налук ўлдурдаунг», теб бошин кесиб ўлдурди. «Эй азизлар, Расул хонадони таъзиятин тутмасмусиз?» Анда кезин зру хотин, ёш ўғлонларни теваға мундуруб булунлартек ул шумлар Шомқа элтдилар. Язид ани кўруб севунди. Тамошақа машғул бўлди. Тун кун хамр ичмак бирла, ўюн қўлтғу бирла, рақс ва тараб қилу бошлади. Бу шаҳодатта кезин қирқинч кун эрди, сарой ичинда хамр ичиб, усруб рақс қилурда мабраз устида секрийишу ўйнаю кирди. Азоқи тойиб мабраз таба тубан тушти. Кўксинга теги кўмулди.

Кириб чиқаргинча ариғсиз жони сижжинқа уланди. Бу ишларни қилиб қирқ кунда ортиқ малик бўлмади.

Аймишлар, Ҳусайн разияллоҳу анҳу бошин Язидга элттилар эрса соқинди. «Муни яхши қилдимму, явузму қилдим билайин», теб Мусҳаф олди. Фол очти эрса бу оят чиқтиким: **Ва хоба куллу жаббарин анид.** Маъниси ул бўлур: Текма куч қилған бўйнағу раҳматдин навмид бўлди. Кўнглинга ёқмади, яна очти, ул оят-ўқ чиқти. Учунчида очти эрса ўфкалаб ура кўпти. Мусҳафни ерга чалди, азоқи остин бости. Авроқларин йиртиб пора-пора қилди, елга бироқти. Бу шеърни айту бошлади:

ШЕЪР

А туъидиний би жаббарун анидин
Фа ҳа ана зака жаббарун анидун
Иза лақийта раббака йавма ҳашрин
Фа кул йа рабби маззақаний Йазиду

Маъниси ул бўлур: Сан мани жаббори анид теку қўрқу-турсен, ул жаббори анид манман. Қачон қиёмат куни бўлса Тенгрингни кўрсанг айғил: *Изиё, Язид мани мундоғ қилди, йиртти теб айғил, теди алайҳил-лаъна.*

ТАНБИҲ ВА НАСИҲАТ

Эй мусулмонлар, Расул алайҳис-салом уруги уза бу золимлар юриди сўрғусуз қолғай темак эрмас. Мунда таъхир бўлғай, тақсир бўлмағай. Имҳол бўлғай, ихмол кечмағай. **Ва ла таҳсабанна-Алоҳа гофилан амма йаъмаллу золимуни.** Оллоҳ таоло ёрлиқар, бизни золимлар зулмидин гофил теку билманг. Кўз тутғил, афъолқа сазо, аъмолқа жазо куни келсун. Ҳайбат бисоти ёзулсин. Аввалин, охирин халқи йиғилсун. **Йуҳшаруз-золимуна йавмал-қийамати ка амсализ-зарр.** Яъни ёрин улуг кунда куч тегурган, мол олған, дод бермаган золимлар қаринчқа менгизлик азоқлар остинда янчилгулари. Раҳмсиз бекларга захм туггуси. **Куллу лаҳмин набата бил-ҳароми фан-нару авла биҳи.** Яъни ҳаром бирла семурган этлар, сўнгуклар тамуг ўтиға ёқулғуси. **Иннама йаъкулуна фи бутуниҳим наран ва сайнаславна саъиран.** Ўтсузлар молин еган қоринларнинг кўз қулоқлариндин, оғиз бурунлариндин ўт ёлинлар чиқғуси. Мўъминлар ҳараминга хиёнат кўзун боқған, зино, ливотат қилғанлар азоб ва уқубат бирла фазиҳат бўлғулари. Заъифларни урғанлар, Изи азва ва жаллани озорлағанлар, азоқ олған, сигроқ тутған илиқларни синдуруб, ушатуб кўкузлариндин чиқарғулари. Номахрамқа боқған кўзларни ўт бирла тўлдурғулари. Лаҳв, гийбат, лағв, ёлғон сўзлаган тилларни энгсалариндин чиқарғулари. Ўюн-

кулгу, симоъ, газал тинглаған қулоқларға эритмиш қўрғу-
шун қуйғулари. Шаҳват шароби бирла усруб ётганларни қиш
бирла қўпорғулари. Абдуллоҳ Зиёд зулм қилганларни
сўрғулари. Ҳусайн разияллоҳу анҳуни ўлтургани учун
Язидни тамуғга табон итиб, темур ирғақлар бирла илиб,
буза, йирта, чека, санча қинағулари. Бу ишлар қамуғ
бўлғуси. Бўлғуни бўлмиш тутғил, келғуни келмиш билгил.
Куллу ма хува аатив аатив вал-ҳамду ли-Ллаҳи раббил
ааламин. Мавланал-аалимур-раббаний вал-ҳабрус самада-
вий қошифул-мушқилати мифтоҳул-ажайибати имомул-
аиммати носируш-шариъати маржиъул-хосси вал-аамми ва
халли мушқилати ҳалалин ва ҳарамин Носируддин Рабғузий.

ХОТИМАТУ ҚИСАСИ АЛ-РАБҒУЗИЙ

ШЕЪР

Уш битидим бу китобни, эй эранлар эр бўзи,
Бир йил ичра кечти анинг ейи қиш ёзу кузи.

Уйқу буздум, ўзум уздум, сўзни туздум тун-ла ман,
Эрта қўптум, хома урдум, эмгандим тун-хундузи.

Боғ қўпордим тол йиғочлик ёш япурғоқ ол чечак,
Емиши ҳикмат, фазойил ояти ахбор юлдузи.

Қон қуриттим, жон қувортим, қон чиқардим тош қазиб,
Соф қизил олтун сочиқлаб безадим бу ер юзи.

Хотирим бикрин эктим парда ичра тугматек.
Кизладим текмалардин тегмасун теб ёт кўзи.

Кўрки ортти кунда етти кўз қулоққача қувуб,
Тўнадим турлук тавордин Рум, Хитой атлас, чузи.

Моҳир эран меҳри тушти меҳрини берган телим,
Меҳри бирла қолди солим, йўқ энгинда тўғ тўзи.

Бориб изтим Носируддин Тўқбуғабек тапуғиға,
Тилаюрму, тиламасму белгулук билсун ўзи.

Ояти ахбор асли анинг, ўзининг оти «Қисас»,
Бош азоқға тегру боқсанг туб ялавочлар сўзлари.

Бу мурассаъ жавҳар аро Мустафо ёлғузтек,
Эшлари тўрт, икки ўғлон, хотун эрди тўқузи.

Аввали Одам Атомиз, охири хотами Расул,
Бу тузук бирла тузулди анбиё мурсал тўзи.

Тўртагу отлиғ саҳоба, икки сиҳр, икки хотин,
Сўнгра мақтал зикри бирла тўлди қисса тўғузи.

Узғалар кўп оламунчуқ туздилар эл тизгиниб,
Ман гуҳар дур йинжу туздум кезмадим ёбон ёзи.

Етти юз ўн эрди йилғақим битилди бу китоб,
Туғмиш эрди ул ўғурда ҳут саъодат юлдузи.

Кун туғардин кун ботарга кошки тегса сўзларим,
Эшитгандин дуо қўлдум мискин Носир Рабғузий.

Таммат «Қисаси ал-Рабғузий» фи ёвмис-сабиъи вал-
ишрина вақт аз-зуҳа фиш-шаҳри ал-мубораки би тавфиқи-
маликил-ваҳҳаб ала яди аз-заъифи ан-наҳифи ар-рожий ила
раҳмати-Ллоҳи таъала ҳажи... Муҳаммад ҳажи вазири
ғафара-Ллаҳу таъала зунубаҳум ва наввара қубураҳум.
Аллаҳумма ғфир ли катибиҳи ва лиман самиъа минҳу ва
лиман назара фиҳи...
ат-тарих....

Абдол — тоат-ибодат қилувчи(лар), дарвеш(лар).
 Абушқа — қари, кекса, чол, қария.
 Авло — яхшироқ, афзалроқ.
 Авон — замон, вақт, пайт.
 Авоқибат оқибатлар, натижалар, якувлар.
 Авурта — энага.
 Адав — Ямандаги йирик шаҳар.
 Жанубий Арабистондаги Адан ярим оролиянинг шимоли-шарқида жойлашган.
 Адиз — улуғ, буюк, баланд, юксак.
 Адам — теря.
 Адовий — дорилар, дори-дармонлар.
 Адоқ, атоғ — дарёнинг қуйилиш жойи.
 Аёқ — май идиши.
 Аёқчи — соқий, май қуювчи.
 Азив — бошқа, ўзга.
 Азива — жума, одина.
 Азирмоқ — айирмоқ, бўлмоқ.
 Азнамоқ — айнамоқ, ўзгармоқ.
 Азоқ — оёқ.
 Азрилмоқ — айрилмоқ, бўлинмоқ.
 Азгози аҳлам — алоқ-чалоқ туш.
 Айва — беҳи.
 Айи — кўз, кўз қорачиги.
 Айроқ — йироқ, узоқ.
 Ал — ҳийла, алдов.
 Алайҳил-лаъва — Унга лаънатлар бўлсин!
 Алам нашрах — Қуръон, 94-сура.
 Алвоҳ — лавҳлар, (текис) тахта-лар.
 Алин — I. пешона; 2. ўркак.
 Алпоғут — ботир, қаҳрамон, қўрқмас.
 Ал-ҳамду — Қуръон, I-сура.
 Ам(м) — амаки.
 Амир ал-мўъминин — мўминларнинг (ислом динига эътиқод қилувчиларнинг) амири; бу ун-

воини илк марта Умар олган.
 Амома — салла, дастор.
 Аморий I — туя, филга ортилган кажава.
 Аморий II — бошқа, ўзга.
 Амрулмақ — тинчланмоқ.
 Амуд — гурзи
 Амуд — вазмин, ўзини босиб олган, босиқ.
 Амурд — нок
 Анбар — хушбўй модда, анбар.
 Анбийё — набийлар, пайгамбарлар.
 Ангдимок — эсламоқ, ёдга олмоқ.
 Анима — уни ҳам.
 Аю — оғир меҳнат, машаққат.
 Авсор — I. Кўмакчилар, мададкорлар, сафдошлар; 2. 662 йили Маккадан Мадинага кўчиб борган Муҳаммад ва унинг сафдошларига кўмак берган ва исломни қабул қилган мадиналиклар.
 Антокия — Суриянинг шимолида жойлашган шаҳар.
 Арсиқмоқ — алданмоқ, озмоқ (тўғри йўлдан).
 Анумак — тайёрланмоқ, ақлни пешламоқ.
 Анутмоқ — тайёрламоқ, ҳозирламоқ, йиғмоқ.
 Ануқламоқ — тайёрламоқ, ҳозирламоқ.
 *Арасот — киёмат, киёмат майдони.
 Арёв — айрон
 Аритмоқ — тозаламоқ, покламоқ
 Ариг — соф, тоза, покиза.
 Ариғламоқ — танламоқ, сараламоқ.
 Ариғсиз — нопок, ифлос.
 Аркон — Исломда бажарилиши мажбур ҳисобланган 5 руكن, яъни асос — ташаххуд, намоз, рўза, закот ва ҳаж.
 Артуч — сарв дарахти.

Аршув — аршин (ўлчов бирлиги, 65,2 см дан 112 см гача тенг бўлган).

Арқиш — карвон, савдо карвони.

Арқиш улуғи — карвонбоши.

Арқиш халқи — савдогарлар.

Арқури — кўндаланг.

Арғамчи — арқон.

Аргурмак — чарчатмоқ, толиқтирмак.

Асиг — фойда, наф.

Асиятсиз — бефойда, фойдасиз.

Асмо — исмлар, номлар; аташ, ном қўйиш.

Асмо илми — исм қўйиш илми.

Асо — ҳасса, таёқ.

Асфиде — дўст, чин муҳлис.

Асҳоб — суҳбатдошлар, ҳамсуҳбатлар, улфатлар, дўстлар.

Асҳоби қаҳф — Дақёнус номли золимдан қочиб горда яшаган етти дўст ҳақидаги қисса.

Асҳоб ул-фил — Ислонга кадар Ҳабашистон подшоси Абраҳа жанговар филлар билан Каъбани вайрон қилиш учун Маккага ҳужум қилган ва улар фил қавми деб ҳам юритилган.

Аҳоҳум — уларнинг биродари, дўсти.

Ахсурмоқ — аксирмоқ, акса урмак.

Ачигма-сассияма — аччиги, сассия.

Ашбах — қора, қора ранг.

Ашву — аввал, ... гача, қадар.

Ашоқ — паст.

Аъмол — амаллар, ишлар, қилмишлар.

Аъробий — саҳрода яшовчи араб, кўчманчи араб.

Аягу — қовурға.

Ақба — сассиқпопишак (қуш).

Ақзон — қозонлар.

Ақий — саховат эгаси, сахий.

Ақиқ — қизил рангли қимматбах тош.

Ақрия — секин, аста.

Ақрон — сайёра.

Ақрунлуқ — секинлик, аста-секинлик.

Ақтачи — бош отбоқар.

Ағзурмак — кўтармоқ, учирмоқ.

Ағлоқ — авлоқ, пана, яшириқ (жой).

Ағри — юк.

Агин — ёмон.

Аҳсава масвоя — (аёлнинг эркакка мурожаати) Мени яхши сақлади.

Аҳсанти масвоя — (эркак кишининг аёлга мурожаати) Мени яхши сақлади.

Б

Бавл — пешоб; нажас (ахлат).

Бавл қилмоқ — сиймоқ, ёзмамоқ.

Бадиз — тасвир.

Бадр — Мадинанинг жануби-ғарбида жойлашган шаҳарча.

Бадр тўқуши — 624 йили март ойида Муҳаммад бошчилигида мадиналикларнинг Макка қўшини билан қилган жанги.

Бадри суғро, Бадр ас-суғро — 626 йили маккаликлар ва мадиналиклар ўртасида бўлган жанг.

Байт ал-мол — 1. давлат ихтиёрига олинган мол-мулк; 2. давлат хазинаси.

Байт ул-аззон — ғамхона, кулфатлар маскани.

Байт ул-маъмур — обод уй (рявоятларга кўра КАЪБАНИНГ қаршисида тўртинчи кат кўкда осялиб турувчи ибодатхона).

Байт ул-Муҳаддас — Фаластиндаги машҳур шаҳар, Уршалим ва Қуддуси Шариф деб ҳам аталган.

Байъ — олди-сотти, харид.

Байъат — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.

Байъи иттифоқ — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.

Бал фаолаху — у қилди.

Балиғ — балоғат ёшига етган, улгайган. -

Балх — Хуросондаги шаҳар ва вилоят.

Баня исроил — Яъқуб алайҳис-салом авлоди, ибрийлар.

Башу назир — яҳудий қабиласи (Назир авлоди).

Бану салама — араб қабиласи (Салама авлоди).

Баку қурайза — яҳудий қабиласи.

Барқиммак — қувватга кирмоқ, кучаймоқ.

Барқ I — биво, иморат.

Барқ II — мол-дунё, борлиқ.

Басра — Халифаликлар давридаги йирик маъмурий ва савдо маркази.

Баъдаҳу — ундан сўнг.

Баълабакка — Шом вилоятидаги шаҳристон.

Бақир — мис.

Бақла — ловия (дуккакли ўсимлик).

Бақлан қўзи — ёш, семиз қўзи.

Бағир — жигар.

Бағдоа — Ироқнинг пойтахти.

Бағирсоқ — меҳрибон, раҳмдил, оқ кўнгли.

Баҳмал — Шамсия йили ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси (22 январь — 21 февраль кунларига тўғри келади).

Безарламоқ — юз ўғирмоқ.

Берга — хивич, хилчин.

Беруш — ташқари.

Беҳ — яхши, афзал.

Бизоат — мол-дунё, мол ва асбоб.

Бирагу — кимдир, бирор кимса.

Бирламоқ — битта, яқка деб билмоқ.

Битик — мактуб, нома.

Битикчи — котиб, мязза; хат ёзувчи.

Бозурчи — сарой ошпази, баковул (мансаб номи).

Бодия — чўл, дашт, биёбон, саҳро.

Бозиргон — савдогар, тожир.

Борламоқ — бор деб билмоқ, борлигига ишонмоқ.

Бору — ҳаммаси, барчаси; ҳамма, барча.

Ботил — бузуқ, бузилган; ноҳақ, асоссиз.

Бот I — яра.

Бот II — бошоқ.

Бошлиқ — ярадор.

Ботмоқ — оёқ, кийим, бошмоқ.

Боқий — барқарор, доимий.

Боғдош — оёқни чалиштириб ўтириш.

Буз — муз.

Буйраклавмак — юрак олдириб қўймоқ, кўрқмоқ.

Буддурчин — қуш номи, бедана.

Булмоқ — I. қидирмоқ, истамоқ;
2. эга бўлмоқ, қўлга киритмоқ;
3. етишмоқ.

Булимак — асир қилмоқ, қўлга туширмоқ.

Булуш — асир, тутқун.

Булуг — тараф, томон.

Буроқ — афсонавий учар от, диний эътиқодга кўра гўё Муҳаммад алайҳис-салом меърож туни унга миниб Маккадан Қуддусга ва у ердан Аршга кўтарилган эмиш.

Бурч — қара.

Бурҳон — далил, ҳужжат, гувоҳ.

Бус — туман.

Бусмоқ — писмоқ, пистирма қўймоқ.

Бусуғ — пистирма.

Бутмамак — ишонмаслик.

Бутроқ тўв — титилиб кетган кийим, кўйлак.

Бухл — бахиллик, қизганчиқлик.

Бучақ — бурчак, тараф.

Бушмоқ — аччиғи келмоқ, газабланмоқ.

Бушуг — хирс, шаҳвоний туйғу.

Бушуқмоқ — хафа бўлмоқ.

Бугра — эркак туя.

Бўз — бўй, қад.

Бўзуш — халқ.

Бўйнағу — кўзга кўринган киши, номдор.

Бўйнағулуқ — мақтанчоқлик; кеккайиш.

Бўлак — тухфа, тортиқ, совға.
Бўрғ — бўйра.
Бўрлоқ — тоқзор, узузмзор.
Бўқағу — ўгрилар бўйнига солина-
диган сиртмоқ, кишан.
Бўқов — кишан.
Бўғуз — дон.

В

Вақф қилмоқ — бағишламоқ, назр
этмоқ.
Ваҳй — Худодан пайғамбарларга
юборилган хабар ва илхом.
Вилдон — хизматкор, югурдақ.
Вилоят — ўлка, мамлакат.
Вирд — I. намоздан ташқари вақ-
ти-вақти билан такрорланадиган
қисқа дуо; 2. Шом намози.
Вожиб — фарз, бажарилиши маж-
бурий, зарурий бўлган иш.
Вофий — тугал, тўлиқ, етарли, ко-
мил.

Г

Гила — гина, ҳафагарчилик.
Гилям — ерга тўшаладиган палос.
Гов — мўтабар эътиборли, шон-
шуҳратли.

Д

Даъви, даво — I. ноҳақ талаб;
2. гувоҳ, шаҳодат.
Дажжол — охир замонда пайдо бў-
лувчи афсонавий қуш.
Дайён — ҳисобчи (Худо сифати);
жазаловчи.
Дайёр — истиқомат қилувчи; мо-
нах, уй эгаси.
Дархост — талаб, илтимос, ўтинч.
Даф — доира, ноғора.
Дафъ — қайтариш, узоқлашти-
риш; ҳайдаш, кеткизиш.
Дер I — узоқ вақт, муддат.

Дер II — тер.
Дигар — ўзга, бошқа, гайр.
Додақ — хизматкор.
Домй — дуоғўй; чақирувчи, даъ-
ват этувчи.
Доқил — даҳлдор, тегишли.
Дуруд — дуо, салом, олқиш, мадҳ,
сано.
Дукмак — урмоқ.
Душоб — узум шарбати, шинни.

Е

Ег,йиг — яхши, ажойиб, афзал
Екан — қамиш.
Ел эсанди — ел эсди, шамол турди.
Ема — ва, ҳам, шунингдек.
Етагу — еттовлон.
Етлмоқ — тўхтамоқ, тинмоқ.
Етти яшаб — етти яшар.
Етурмак — амалга оширмоқ, қил-
моқ.

Ё

Ё — ёй, камон.
Ёбон — чўл, биёбон.
Ёвумоқ — яқинлашмоқ.
Ёзи — чўл, текислик.
Ёзиламоқ — ёзилмоқ, бўшалоқ.
Ёзмас — хато қилмас, нишонга бе-
хато урар.
Ёзмоқ — гуноҳ, айб қилмоқ.
Ёзуғлуғ — гуноҳкор, айбдор.
Ёй — ёз
Ёлви — ёлқин, алаанга; учқун; чўт.
Ёвмоқ — қайтмоқ; воз кечмоқ.
Ёрди — ёртим, ярим.
Ёрэм — ёрдамчи, ҳомий.
Ёрин — эртага, эртанги кун.
Ёриндаси кун — эртасига, эртанги
кун.
Ёричи — ёрдамчи; ҳомий.
Ёриқ — совут, зирҳ.
Ёрлиқмоқ — фармонламоқ, буй-
руқ қилмоқ.
Ёрлиғ — фармон, буйруқ.

Ёргучи I — ёрувчи, иккига ажратувчи;
Ёргучи II — қози, ҳакам.
Ёсмуқ — дуккакли ўсимлик, ясмиқ.
Ётсиқ, ятсиғ намози — хуфтон намози.
Ёғи — душман, хасм.

Ж

Жабал — 1. тоғ; 2. баланд; буюк.
Жаббори анид — Оллоҳ сифатларидан бири.
Жавиқмоқ — шухрат қозонмоқ.
Жад (Д) — ота ёки онанинг отаси, бобо.
Жазъ — бетоқатлик, доду фарёд.
Жамоза, жаммоза — чопқир туя.
Жараб — қипиқ.
Жарда I — тўриқ от.
Жарда II — сеҳргар, жодугар.
Жявор — яқин ер, ён, атроф.
Жизя — солиқнинг бир тури.
Жовидона — мудом, доимий равишда.
Жофий — жафо қилувчи, жафокор.
Жувағ — нур.
Жувол — тўрва, халта.
Жувоймард — олийжаноб, очиқ кўлли, сахий; эр йигит.
Жуноуб — ифлос, нопок.

З

Забих — қурбонга сўйилган мол.
Забур — Исролда Довуд пайгамбарга Оллоҳ томонидан нозил қилинган китоб деб таърифланади. Аслида бу китоб Библиянинг «Қадимий аҳд» қисмига кирган диний дуолар тўпламидир.
Закар — эр кишининг олати.
Замзам — Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудуқ.

Замҳарир — совуқ, қаҳратон.
Заъиф — қувватсиз, кучсиз, ожиз.
Заъфарон — сариг тус берувчи хушбўй ўсимлик (рус. шафран).
Зяллат — хорлик, тубанлик, пастлик.
Знидиқ — худосиз, Худога ишонмовчи.
Зокир — зикр айтувчи, ибодатга машғул бўлувчи, ҳамду сано айтувчи.
Зоний — зино қилувчи, гуноҳкор.
Зоҳир — ошкор, равшан, очик.
Зулфиқор — Ҳазрати Алига Муҳаммад пайгамбар тортиқ қилган қилич.
Зумурра, зумра — 1. жамоат, гуруҳ, тўда; 2. хил, жинс.
Зухд — дунё ишларидан воз кечиб, тоат-ибодат билан машғул бўлиш.
Зухра — Чўлпон юлдузи (Венера сайёраси).

И

Ибрий — яҳудий.
Иброний — яҳудий.
Иброний, ибрий тили — қадимги яҳудий тили.
Ибтило — мубталолик; гирифтёр бўлиш; балога қолиш.
Ивуқ — кийик.
Игашмак — ўжарлик қилиш, ўжар бўлиш.
Иглавмак — хасталанмоқ; жойлашмоқ.
Иглик — касалманд, бетоб.
Игсиз — соғ-саломат.
Ижла — ҳайдаш суриш, қувиш.
Ижитбо — танламоқ, сайламоқ.
Изи — Худо, Тангри, Оллоҳ.
Изи қазоси — Оллоҳнинг ҳукми; ажал, ўлим.
Измоқ-1. озоқ қилмоқ, қўйиб юбормоқ; 2. юбормоқ, жўнатмоқ.
Изнамак — изидан бормоқ, қидирмоқ.
Изватмак — бажармоқ, ижро этмоқ.

Изурмақ — жұнатмақ, юбормақ.
Ийд — байрам, ҳайит.
Ийдгоҳ — байрам тантаналари ўт-казиладиган жой.
Икагу — икковлон, иккаласи.
Икиядук вазоми — пешин намози.
Икирар-якирар — иккитадан-иккитадан.
Илқо — 1. учрашув, мулоқот; 2. ванд, насиҳат, маслаҳат.
Илҳов — куйлаш; куй, овоз.
Иморат — обод қилиш, ободонлаштириш.

Имқол — фурсат, муҳлат бермақ.
Ивади — юришмади, бузилди.
Ивгав — урғочи туя.
Ивгирчоқ — гижирловчи эгар.
Ивжил — христианларнинг муқаддас китоби (Евагелия).

Иноқ — тушмақ, пастга тушмақ.
Ивод — ўжарлик, қасдма-қасдлик.
Ивоғ — *маслаҳатчи, иноқ (рутба номи).

Ивч — тинчлик, сокинлик, осойишталик.

Инчиқ — ғамгин, ғам-ғуссали.
Инқиёд — тобе бўлиш, бўйсунмиш.
Ивқиёд қилмақ рия, амал қилмақ.

Ирлатмақ — куйлатмақ, ашула айттирмақ.

Иргатмақ — ирғитмақ, отмақ.

Ис I — ис, хид.

Ис II — иш, юмуш

Исбарламақ — топширмақ, бермақ.

Исирхамақ, зсирхамақ — аямақ, ачинмақ, афсусланмақ.

Исоба — пешонабоғ.

Исор — инъом, бағишлов, сочиш.

Истидрож — аста-секинлик билан яқинлаштириш.

Истинжо — ўзини нажосат ва палид нарсалардан пок қилиш.

Истифо — камраб олиш; батамом олиш.

Истохлик — олийжаноблик, сажийлик.

Истиғфор — афв, кечирим сўраш; тавба қилиш.

Исурмақ — маст, кайф бўлмақ.

Итвг — ўткир, кескир.

Итоблвг — қаҳр, ғазаб.

Ихлос сураси — Қуръон, 112-сура.

Ишорат — 1. кўрсатма, амр, фармон; 2. нимо-ишора, белги; рамз.

Ия — эга, соҳиб.

Иқолат — саводдан айниш.

Иҳмол — бепарволик, сусткашлик.

Й

Йиг, ег — яхши.

Йигда — жийда.

Йигитлвг — ёшлик, навқиронлик

Йиграк — яхшироқ, маъқулроқ.

Йизиг — хид.

Йизиглвг — муаттар, хушбўй

Йизламақ — хидламақ, хидлаб кўрмақ.

Йизланмақ — хидланмақ.

Йилқи қора — қора мол.

Йинжук — суяк.

Йинмақ — ахтармақ, қидирмақ, истамақ.

Йив, йиб — ип, арқон.

Йинор — мушк, анбар.

Йирламақ — куйламақ, сўзламақ.

Йитик — ўткир, кескир.

Йитурмақ — йўқотмақ.

Йиғмоқ — 1. ушлаб турмақ, 2. четлаштирмақ, узоқлаштирмақ.

Йиғоч I — дарахт.

Йиғоч II — тахминан 6 км келади-ган масофа бириги.

Йўл кесмақ — йўлтўсарлик қилмақ.

Йўллауғ — омадли, омад кулиб боққан.

Йўл сақлагучи — соқчи, қоровул, кузатуғчи.

Йўлчиламақ — йўл кўрсатмақ.

Йўқсиз — қашшоқ, бечора.

Йўгурмақ — қораштирмақ, ара-лаштирмақ.

К

Кавшайн — икки дунё (бу дунё, у дунё).
Кавсар — жаннатдаги дарё номи.
Кайд — макр, ҳийла, найранг.
Кайдахим ҳозо — бу макрларни.
Калаз — чумчуқ.
Калш — кийим, хўлак.
Калима — сўз, гап, жумла.
Камя, **неми** — кема, қайиқ.
Каниса — Яхудийлар ибодатхонасининг ички қисми; маҳсус бўлими.
Каншошлик — ахлатқашлик.
Канъов — 1. Ливаннинг милоддан аввалги номи; Юнон адабиётида Финикия тарзида юритилган; 2. Яъқуб пайғамбар ҳукмронлик қилган мамлакат.
Карбало — Бағдоддан тахминан 100 км. масофада жойлашган жой. 680 йилнинг 10 октябрида Хусайн ибн Али бу ерда бўлган жангда ўлдирилган.
Каркас — ўлимтиклар билан кун кечирувчи йиртқич қуш.
Каромат — муруват, сахийлик, олийҳимматлилик.
Кароҳият — нафрат.
Каттов — мато.
Каяба — Макка шаҳридаги мусулмонларнинг энг муҳаддас ибодатхонаси. Байт ул-лоҳ, Байт ул-ҳаром, Масжид ал-ҳаром деб номланади.
Кез — мустаҳқам, асосли.
Кезик — навбат, кетма-кетлик.
Кезив — кейин, сўнг.
Кемишмак — отмоқ, ташламоқ.
Кевд — шаҳар, қишлоқ.
Кевду, **канду** — ўз, ўзи (олмош).
Кертувмак — ишонмоқ.
Кесак — парча.
Кесикли — бўлувчи, парчаловчи; тугатувчи.
Кивурмак — киргизмоқ, киритмоқ.
Кигурмак, **кигирмак** — киргизмоқ; йўлламоқ.

Киз — мушк сақланадиган халта, идиш.
Кизламак — беркятмоқ, яширмоқ, яшириб қўймоқ.
Кизлашчи — беркятилган, яширин.
Кизмак — киймоқ.
Киялим — жулдур кийим, ёпинчлик.
Кия — мушк, хушбўй модда.
Кия йишор — мушк, анбар.
Кирриш — ёй ипи, гириш.
Кирпич — гишт, кирпич.
Кирю солди — кейинга қолдирди.
Киршани — ошпоқ, оқ.
Киш — қундузнинг бир тури.
Кола — мол, мато.
Колбат — бадан, жисм, жасад.
Колобок — парвона.
Кофур — камфара (оқ хушбўй модда).
Коҳил — дангаса, ялқов; суст.
Коҳин — авлиё, ғойибдан хабар берувчи (исломда келажак ҳақида ёлғон сўзловчилар сифатида талқин қилинади).
Куб — ҳум.
Куванмак — 1. ишонмоқ; 2. хурсанд, шод бўлмоқ.
Куға — куёвга.
Кузазмак — асрамоқ, сақламоқ.
Кузак — куёв.
Кузармоқ — 1. яқинлашмоқ (куз ҳақида); 2. қутқармоқ, асрамоқ.
Куймак — кутмоқ.
Кумруг, **кувруг** — ноғора.
Кувг — жория, хизматкор.
Курси — тахт, курси.
Куруд — Миррих (Марс).
Куса(и)мак — соғинмоқ, истамоқ, хохламоқ.
Кўгарчин, **кўгарчун** — кабутар.
Кўкуз — кўкс.
Кўлуқ — улов, юк ташувчи ҳайвон.
Кўмоч — ерга кўмиб пиширилган нон.
Кўвгулунг — эмулгай, кўнглинг таскин топгай.
Кўян — тўғри, содиқ, ростгўй.

Кўайлик — росттўйлик, ҳақиқат.
Кўничи — тўғри, садоқатли.
Кўвувчи — рашкли.
Кўкратак — ларзага келтургудек.
Кўримчи, кўрумчи — авлиё.
Кўрук — бел, белкурак.
Кўрук мунажжим — олдиндан ба-
шорат қилувчи, юлдузчи.
Кўрсәюрман — кўришни орзу қи-
ламан, истайман.
Кўшш — ғайрат, тиришиш.

Л

Лавҳ ул-маҳфуз — пешонада ёзил-
ган нарса, лавҳ.
Лаъин — лаънати.
Лявотат — жинсий алоқа.
Ложарам — чорасиз; ноилож; ал-
батта; шунинг учун.
Луком — тоғ номи.
Луълуъ — гавҳар.

М

Мабраз — ҳожатхона, холи жой.
Мавло I — 1. Худо, Оллоҳ; 2. ҳо-
мий, соҳиб.
Мавло II — хизматкор, гулом; нав-
кар.
Мадина — Саудия Арабистони-
нинг шимоли-ғарбида жойлаш-
ган Ҳижоз вилоятидаги йирик
шаҳар.
Мажмар — мушк-анбар сингари
хушбўй нарсаларни солиб тута-
тиладиган идиш, манқал.
Мазмум — 1. айбланган, нафрат-
ланган; 2. хато, маломат.
Мақка — Ҳижоз вилоятининг маъ-
мурий маркази.
Малак ул-мавт — ажал фариштаси,
Азроил.
Малаулаъло — улвий (олий) олам.
Малиҳ — ширин, мазали, лаззатли.
Мамуқ — пахта.
Ман I — оғирлик бирлиги.

Ман II — таъқиқ.
Манг — қадам.
Мангламоқ қадам ташламоқ,
сайр қиломоқ.
Манжавик — тош отадиган қади-
мий уруш қуроли.
Манзилат — мартаба, даража, тут-
ган ўрин, мақом.
Мансуҳ бўлмоқ — бекор, йўқ қи-
линмоқ.
Маозаллоҳ — Худо паноҳ берсин,
Худо сақласин!
Марв — Хуросоннинг қадимги
пойтахти. Ҳозирда Байрам Али-
нинг шимолий қисмидаги Гяур
қалъа ва Султон қалъа номи
кўҳна шаҳарлар.
Марқаб — улов; от, туя, эшак каби
миниладиган ҳайвонлар.
Масжид ал-ҳаром — Маккадаги
Каъба ибодатхонаси ва у билан
боғлиқ бўлган комплекс.
**Масжиди ақсо (Ал-масжид ал-ақ-
со)** — Қуддус шаҳридаги мас-
жид.
Масх — хунук, қабих суратга ки-
риш, ўзгариш.
Маҳдум — жаноб, улуғ мартабали
зот.
Махлуқот — яратилган жонзот-
лар, махлуқлар.
Машриқ — кунчиқар, кунтуғар,
шарқ.
Машруъ — диний қонунга муво-
фиқ, шариатга биноан, шаръий.
Маъбада — яҳудийлар ибодатхо-
наси.
Маъзул — озод, бекор, холи.
Маъсият — шариатга, хилоф, йў-
синда иш тутиш, гуноҳ.
Мақтал — 1. ўлдирадиган жой; дор
теги; 2. ўлдириш, қатл этиш.
Мақоми маҳмуд — мақтанланган
мақом, мартаба.
Мағриб — кунботар, кунботиш,
ғарб.
Маҳобат — 1. ҳайбат, савоат;
2. кўрқинчли кўриниш.
Мевг — хол.

Меигзамоқ — ўхшамоқ, мос келмоқ.
Меигзатмоқ — ўхшатмоқ, қиёсламоқ.
Менгиз — юз, чеҳра, бет.
Меигзлик — юзли, чеҳрали.
Меърож туви — Муҳаммад пайгамбарнинг Арши аълога кўтарилган туни.
Мини — мия.
Мисоқ — аҳду паймон, қасамёд, ваъда.
Мясқол — оғирлик ўлчови (тахминан 4,88 гр.).
Монда — тўкин дастурхон.
Муаббир — туш таъбир қилувчи.
Муаззин — азон айтувчи, иамозга чақирувчи.
Муаккил — вакил қилинган.
Мубаттар — юлиқ, кесик, думи юлинган.
Мубориз — қаҳрамон, ботир, паҳлавон.
Муваҳҳид — ягона Худога эътиқод.
Мужда — суюнчли хабар, хушхабар.
Мужодала — баҳс, баҳслашув.
Мужоҳада — саъй, ғайрат.
Музд — мукофот, ҳақ, тўлов.
Музмар — пинҳон, яширин, маҳфий.
Муйнауз — шох, мунгуз.
Мукобара — баҳслашмоқ.
Мулкат — подшоҳлик, ҳукмронлик.
Мулоотафат — лутф ва марҳамат, шавқат.
Мунажжим — юлдузчи, илми нужум билан шуғулланувчи шахс.
Мунгушмак — қайғурмоқ, гамаламга ботмоқ.
Мунгуш — ҳоли жой, ичкари.
Мувар билан Накир — ривоятга кўра, ўлик кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб, ҳаётлигида қилган савоб ва гуноҳ ишларни сўроқ қилувчи икки фаришта номи.

Мувиқир — инкор қилувчи.
Муводий — жарчи, хабарчи, ниҳо қилувчи
Мувожот — Худодан нажот, мадад тилаб қилинадиган яширин ибодат.
Муваҳҳид — охирга, ниҳояга етувчи, тамомланувчи.
Муваҳҳим — бузилган, тум-тарақай бўлган.
Мурассаъ — қимматбаҳо тошлар билан безатилган.
Мурдор — нопок, ҳаром.
Мусаббих — 1. сабабчи; 2. Оллоҳ.
Мусаллам — тобе бўлган, бўйсунган, таслим бўлган.
Мусаллат — голиб бўлган; назоратчи.
Мусаллат қилмоқ — жазо бериш учун юбормоқ.
Мусалло — 1. масжид, намозгоҳ, намоз ўқиладиган жой; 2. жой-намоз.
Мусаххар — бўйсундирилган, ҳукми остига киритилган.
Мусил — шаҳар номи.
Мустажоб — ўтинчи, илтимоси қабул бўлиш.
Мустазиф — заиф, кучсиз.
Мустақим — тўғри; пок, ҳалол.
Мусҳаф — 1. Қуръоннинг қадимий қўл ёзма нусхаларининг умумий номи. 2. Қуръоннинг 651 йили Ҳалифа Усмон буйруғи билан тўпланиб, таҳрир этилган нусхаси.
Мутаассиб — бирор нарсага қаттиқ берилувчи, ихлос қўювчи.
Мутаозд — бир-бирига зид, душман.
Мутаҳайбир — ҳайратда қолган, ҳайрон бўлиб қолган.
Мутобий — тобе, мутеъ, бўйсунган.
Мутриб — чолғучи.
Мутриба — чолғучи, созанда аёл.
Муттақий — тақводор, парҳезли.
Муфассир — 1. шарҳловчи, шарҳ қилувчи; 2. Қуръони каримни

шарҳловчи, тафсиф қилувчи.
Муфохарат — фохрланмоқ, ғурурланмоқ.
Муҳавнас — хунаса.
Муҳлаас — ихлосли, ихлосга эга.
Муҳотаба — хитоб қилиш, суҳбатлашиш.
Мушир — маслаҳатчи, кенгашчи.
Мушоҳада — кўздан кечириш, тамоша қилиш, кузатиш.
Мушрик — кўп худого сажда қилувчи; бутпараст.
Мушфик — шафқатли, марҳаматли, меҳрибон.
Муътамад — ишончли, ихлосманд.
Муътафикот — оғир шароит.
Муқирр — бўйнига олган, иқроп бўлган.
Муқри(й) — қироат қилувчи, қори.
Муҳаққиқ — аниқловчи, таҳқиқ қилувчи.
Муҳиб — ошиқ, дўст.
Муҳожир — ҳижрат қилган, ўз ватанидан узоқда юрганлар.
Муҳосиб — ҳисобчи.
Муҳри нубувват — пайғамбарлик муҳри, белгиси.
Муҳталим — вояга етиш.

Н

Набот — гиёҳ, ўт.
Навкиса — бойликка янги етишган, нокас.
Навмид — умидсиз, ноумид.
Навҳа — йиғи-сиги, нола.
Надам — пушаймонлик, афсусланиш, надомат.
Нажий — самимий дўст, ҳамроз.
Назир — ўхшаш, монанд.
Наззора — қараш, назар солиш, томоша қилиш.
Найнаво — жой номи.
Налук — нега, нима учун.
Намози дигар — бир кунда ўқиладиган беш вақт намознинг учунчиси, аср намози.

Насб — қўйиш, бунёд этиш, тиклаш.
Насиб — баҳра, улуш, ҳисса.
Насх — арабча ёзувнинг бир тури.
Наузу биллоҳи — Оллоҳ сақласин.
Нафир — қарнай.
Нафоз — ўтиш, бажарилиш, таъсир.
Нахуд — нўхот.
Наъжа — қўй.
Наъл — ковуш, пойафзал.
Наққош — наққош, суратчи, нақш қилувчи.
Наҳву — биз.
Ниёз — илтижо, ялиниш.
Нил — Африка қитъасидаги энг улкан дарё.
Нинва — жой номи.
Нинсор — сочиш, чочқи.
Новадон — тарнов, нов.
Нозир — назорат қилувчи, назоратчи.
Ноиб — ўринбосар, нойиб.
Номустақим — нотўғри; нопок, ҳаром.
Носир — ёрдам, кўмак берувчи.
Носур — даволаб бўлмайдиган яра касаллиги.
Нофнла — аялод.
Ноҳид — Зухра калдузи, Чўлпон.
Нубувват — пайғамбарлик, авлиёлик.
Нукта — нозик ва теран маъноли сўз; ибора, ҳазил.
Нусрат — зафар, ғалаба, ютуқ.

О

Обид — тоат, ибодат қилувчи, сиғинувчи.
Овуч — ҳовуч, қафт.
Од — от, исм, ном.
Одий I — душман, ёмон киши.
Одий II — од қавмига мансуб кишилар.
Озиғлик — жасур, мард, ботир.
Озмоқ — янглишмоқ, адашмоқ, хато қилмоқ.

Ол I — қизил, ол.
 Ол II — қабила, авлод, сулола, насл.
 Олавиқ — пес касаллиги.
 Олами сифлий — фоний дунё, бу дунё.
 Ол(и) имров — Куръон, 3-сура.
 Олливда — олдида, ҳузурида.
 Оло, ило — эҳсон, ҳада.
 Ортатмоқ — 1. ҳалок этмоқ; 2. йўқ қилмоқ, вайрон қилмоқ.
 Олтинда — остида, тагида.
 Ом — омма, халқ, фуқаро.
 Овдяммак — эсламоқ, ёдига тушмоқ.
 Овгизин — тўсатдан, бирдан.
 Орзу — Уторид (Меркурий).
 Ормоқ — чарчамоқ.
 Осор — «Ёдномалар» (китоб номи).
 Ос — оқсусар.
 Охир уз-замон — қиёмат, охир замон.
 Ошич — лойдан ясалган кўзача.
 Ошлиқ — озиқ-овқат, егулик; галла, дон.
 Ошчи — ошпаз, ошчи.
 Оят, оя — оят.
 Оят ал-курси — Куръон, Баҳара сураси, 8-оят.
 Оқар — оқ рангли.
 Оқсақаллик — иззат-эҳтиромли, ҳурматли.
 Ог — тўр, тузоқ.
 Огя — ипак, мато.
 Огин — соқов, гунг.
 Огир баҳо — қимматбаҳо, нархи баланд.
 Огир баҳолиғ — қимматбаҳоли.
 Огиринча — оғирлиги.
 Огирламамишсан — иззат-ҳурмат қилмабсан.
 Оғирламоқ — муқофотламоқ, баҳоламоқ; ҳурмат, эҳтиром, тақаллуф кўрсатмоқ.
 Оғирлақ — ҳурмат-эҳтиром, иззат-иқром.
 Оғир червк — оғир қуроллар билан қуролланган қўшин.

Оғлағу — нозик, юмшоқ.
 Оғмоқ — кўтариламоқ, етмоқ.
 Оғоз — бошланиш, киришиш.
 Оғри — дирҳам, ақча.
 Оғуш — насл, насаб, авлод.
 Оғуқмоқ — заҳарланмоқ.

Р

Раб(б) — Оллоҳ, Тангри.
 Равб — Биқис истиқомат қилган шахристон.
 Равза — муқаддас қабр, азиз-авлиёлар қабри.
 Ражо — мардлик, жасурилик, зранлик.
 Ражат, раъжат — фуқаро, халқ, омма.
 Рафиъ — юксак, баланд, буюк.
 Раҳмат бўлмоқ — қазо қилмоқ, дунёдин ўтмоқ.
 Риёсат — буюклик, улуғлик.
 Ризов — саккиз жаннатнинг бири — розилик ва мамнуният жаннати.
 Ризо — розилик, бўйсунуш, хўниш.
 Рифъат — юксаклик; баланд мартабалик.
 Рифъатлиғ — юксаклик, баланд мартабалик.
 Рифқ — мулоимлик, меҳрибонлик, юмшоқлик.
 Ришват — пора.
 Ровий — ривоят қилувчи, нақл қилувчи, киссачи.
 Ровй — раҳбар, раҳнамо, бошлиқ.
 Роҳат — ҳузур, лаззат, дам.
 Рукуъ — намозда икки букилиб туриш.
 Рум — Кичик Осиё; Шарқий Рим империяси.
 Рум тенгизи — Урта Ер денгизи.
 Русто, руста — деҳқон, қишлоқда яшовчи.
 Рухом — мрамар тош.
 Рўзгор — турмуш, ҳаёт, тирикчилик; толе, бахт.

Рўзи — ризқ, насиба.
Рўъё — туш, хоб.

С

Сабо — 1. Жанубий Арабистондаги шаҳар; 2. афсонавий мамлакат.
Савмаа — христианлар ибодатхонаси; моинастир.
Садақа, садқа — ҳайр-эҳсон, қурбон.
Сад(а) — девор.
Сазан — катта, баҳайбат, очкўз.
Сазо — сазовор, муносиб.
Сайҳат — наъра, даҳшатли фарёд, бақириқ.
Сакандир — Зуҳал (Сатурн).
Салавот — раҳматлар, дуолар.
Салот — намоз, ибодат.
Самад — абадий (Оллоҳ сифатларидан бири).
Саидувоҷ — булбул.
Сакмоқ — ҳисобламоқ, фикрламоқ, ўйламоқ.
Сарзавиш — маломат, озор.
Саро — дунё.
Сарвич — ёғочдан ясалган челақ.
Сархайл — саркарда, лашкарбоши.
Сарҳ — қаср, кўшк.
Сарҳанг — саркарда, қўмондон.
Сақит — Зуҳра (Венера).
Сақиш, соқиш — сон, санок, ҳисоб-китоб.
Сақишсиз — ҳисобсиз, беҳисоб, саноксиз.
Сақф — 1. шифт, том; 2. осмон, фалак.
Сақфини ўртди — томини, шифтини ёпди.
Сағроқ — идиш.
Саҳара (соҳяра) — жодугар, афсунгар.
Саҳба — қизил май, олий сифатли май.
Саҳл — енгил, осон, қийин эмас.
Саҳобалар — Муҳаммаднинг яқин сафдошлари, ёрданчилари.

Севинчиламак — суюнмоқ, хурсанд бўлмоқ.
Сябт — авлод, бўғин, тоифа.
Сивамак — силамоқ.
Сидра — кедр (диний эътиқодга кўра еттинчи осмондаги бир дарахт).
Сидрат ул-мунтаҳо — диний ривоятга кўра жаннат ва еттинчи қат осмонда ўсувчи дарахт.
Симоқ — бузмоқ, синдирмоқ.
Сизлоғ — тиш оғриғи.
Сизмоғ — чизмоқ, ёзмоқ, битмоқ.
Сикка урмоқ — (пул) зарб қилмоқ.
Синмоъ — 1. эшитиш, тинглаш, қулоқ солиш; 2. хониш, сайраш, куйлаш.
Сингак — пашша, чивин.
Сингар I — томон, тараф.
Сингар II — ярим, чала.
Сингир — томир, пай.
Синоат — касб, ҳунар.
Сирот — 1. кўприк; 2. дўзахдаги қил кўприк.
Сирча — шиша.
Сифлий — паст, тубан.
Сича — қуш номи.
Сиқамоқ — ишонмоқ, инонмоқ.
Сичак — чумчуқ.
Сигят — йиғи.
Сигуш — буғу.
Сивҳр — 1. куёв; 2. қайни.
Соячи — элчи, пайғамбар.
Сожид — сажда қилувчи, таъзим қилувчи.
Сонқа — яшин, чақмоқ.
Солим — 1. омон, соғ, саломат; 2. осуда, тинч.
Сотиячи — сотувчи, савдогар.
Соқинмоқ — 1. ўйламоқ, хаёл қилмоқ; 2. истамок, хоҳламоқ; 3. афсус қилмоқ.
Соқинч — фикр, ўй, хаёл.
Сувсалиқ — ташналик, сувсизлик.
Сужуд — саждалар, сигинишлар, ибодатлар.
Суйрамак — судрамоқ, олиб қочмоқ.
Сулаҳо — билимдонлар, ўқиниш-

лилар, соғлом фикрли кишилар (солиҳнинг кўплиги); порсолар, поқдилалар.

Сунгу — найза.

Суидуриа — шаҳар номи.

Сувдуси румий — Европа ипак кийимлиги, матоси.

Суннат — 1. равиш, одат; 2. Муҳаммад пайғамбарнинг йўли ва қилган ишлари.

Сунъ — хайрли иш.

Сур — сурнай.

Сураи Фял — Қуръон, 105-сура.

Сурат ул-анфол — Қуръон, 8-сура.

Сурат ул-аяъом — Қуръон, 6-сура.

Сурат ул-аср — Қуръон, 103-сура.

Сурат ул-бақара — Қуръон, 2-сура.

Сурат ул-ихлос — Қуръон, 112-сура.

Сурат ул-муъаввизатайн — Қуръон, 113-114 суралар.

Сурат ул-Юсуф — Қуръон, 12-сура.

Суп — бўз кўйлак.

Сусмак — тортмоқ, ўлчамоқ.

Сурчмак — тоймоқ, тойиб кетмоқ.

Суфра — дастурхон.

Сююрмақ — тортиқ қилмоқ, инъом этмоқ.

Сююргол — ҳукмдорнинг яқин кишиларига берадиган тортиги.

Сухуф — бетлар, саҳифалар.

Сўймоқ — ечмоқ.

Сўклумоқ — қовурмоқ.

Сўклувмиш — қовурилган, қовурма.

Сўкилма — қовурма, қовурдоқ.

Сўғалмоқ — қуримоқ, нурсизланмоқ.

Сўған — пиёз.

Т

Тааммул — 1. сабр, бардон; 2. ўйлаб иш қилиш, мулоҳаза билан иш юритиш.

Таба — ... га, томонга.

Табан бўлмоқ — остига-устига бўлмоқ.

Таббоҳ — ошпаз, ошчи.

Табл — ногора.

Табор — болта.

Табук — Дамашқдан Мадияга борадиган йўл устидаги шаҳар.

Табуғ, топуғ — 1. хизмат, хизмат қилиш; 2. сажда қилиш.

Табуғчи, топуғчи — 1. хизматкор, жория; 2. сажда қилувчи.

Таваққуф — тўхташ, тўхтаб туриш, тўхтов.

Таввои, тавои — тоқат, қувват.

Тавозуъ — одоблик, ўзига паст тутиш, ўзига кичик тутиш, камтарлик.

Тавоф — бирор нарсанing атрофини кезиш, айланиш, зиёрат.

Тавочи — ҳукмдор буйруқларини тегишли жойларга етказувчи амалдор.

Тавоқ — тақа.

Таврот — Иуданизмдаги муқаддас китоб номи.

Тавротхун — Тавротни ўқувчи, Тавротни муқаддас деб билувчи.

Тавҳид — 1. Суфийликда Оллоҳни яқка деб билиш, ёлғизлигига ишониш; 2. ҳақиқатга етишиш-киши руҳининг илоҳий руҳ билан қўшилиб кетиши.

Тазарруъ — таяба қилиш, ялинмиш, ёлбориш.

Тайласон — руҳонийлар бошига ва бўйнига сояиб, орқага ташлаб юрадиган ридо.

Таббир — улуғлаш, «Оллоҳу акбар» иборасини айтиш.

Така қилмоқ — ёнбошламоқ, ёс-тиққа суянмоқ.

Талашмоқ — тешмоқ.

Талбас — алдаш; ҳийла, найранг; бирор нарсага ўзга рангли қилиб кўрсатиш.

Талъат — Ироқдаги Куфа шаҳри яқинидаги жой.

Тамассуж — 1. бирор нарсага маъ-

кам ушлаш, чанг солиш; 2. ҳуж-
жат, шаҳодатнома.
Тамаъ — истак, хоҳиш.
Тамор — томир.
Тамуз — Сурёний йил ҳисоби бў-
йича 10-ой номи, июль ойига
тўғри келади.
Тамуғ — дўзах, жаҳаннам.
Таяъум — неъматланиш, баҳра-
манд бўлиш.
Тангмоқ — боғламоқ, ўрамоқ.
Тангсуқ — ажойиб, тансиқ.
Талиғ — мавжудот, тирик жон.
Танур — таңдир.
Тануқ — гувоҳ, белги, нишона.
Тар I — тор.
Тар II — ёлланма меҳнат.
Тарамоқ — селмоқ, тикмоқ, экмоқ.
Тарялмоқ — қочиб кетмоқ, тарқа-
лаб кетмоқ.
Тариягчилик — деқдончилик.
Тарк, терк — тез, жадал.
Тарсо — христиан, насроний.
Тасарруф — бошқариш, эгалик, ик-
тиёр.
Тасбиҳ — «Субҳаналлоҳ» (Оллоҳ-
га мадҳ ва санолар бўлсин!)
дейиш.
Тасвиғ — 1. ёзиш, асар яратиш;
2. синф-синфга ажратиш.
Татру, тетру — тўғри.
Тафвиз — топшириш, ишни ўзга
кишига юклаш.
Тафсир — 1. шарҳ, изоҳ; 2. Қуръ-
они карим оятларини шарҳлаш,
изоҳлаш.
Таъвил — сўзни ўз маъносидан
бошқа маънога буриш, йўйиш,
шарҳлаш.
Таъвил суҳуф — китоблар шарҳи,
баёни.
Тақа — нағал, этик тақаси.
Тақаддус — муқаддас, соф, пок.
Тақтеъ — қисмларга, қаватларга
бўлиш.
Тағайюр — ўзгариш, бошқа тусга
кириш.
Таҳийёт — саломлар.
Таҳийят — салом.

Таҳлил I — ибодат қилиш.
Таҳлил II — «ла илаҳа илла-Ллоҳ»
(ягона Оллоҳдан ўзга Худо йўқ)
дейиш.
Таҳриз — игво.
Тақдас — муқаддас деб билиш.
Теба — туя.
Тебрамак — кетмоқ, жўнамоқ,
ташламоқ.
Тева — туя.
Тевачи — туячи, туякаш.
Тегра — теварак, атроф.
Тезгинмак, тизгинмак — айлан-
моқ, чарх урмоқ; кезмоқ, сайр
қилмоқ.
Текма — ҳар қайси, ҳар бир.
Телим — кўп, зиёд.
Телук — емиш-ичиш.
Темор, тимор — ғамхўрлик.
Тевунмак — талпинмоқ, жунбуш-
га келмоқ, ҳамла қилмоқ.
Теривг — чуқур.
Терчи — дастурхон, хонтахта (ту-
затилган).
Тижорат — савдо-сотик, олд-сот-
ди.
Тиз — тизза.
Тизмак — тўхтатмоқ, ушлаб қол-
моқ.
Тийин(г) — олмахон.
Тикмак — экмоқ, қадамоқ.
Тякчи — этиқдўз.
Тял олгучи — душман томонидан
тиа (асир) олиб келувчи.
Тилтоғ — баҳона, сабаб.
Тиргук — тирговуч.
Тярилмак — яшамок, ҳаёт кечир-
моқ.
Тяши — 1. хотин, аёл; 2. урғочи.
Тялга — тиланчи, гадо.
Тяргоқ — тирноқ; чангал, панжа.
Тобиз, топиз — топнимоқ.
Тож ул-умаро — амирлар, беқлар
улуғи.
Този — арабий.
Тоиф — 1. зиёратчи, зиёрат қилув-
чи; 2. Каъба гирдиня зиёрат
қилувчи.

Тонф — Макка шарқида жойлашган шаҳар.
Тонг — ҳайрат, таажжуб, ажойибот, ғаройибот.
Тонглай — зрта билан, зрталаб.
Тонгламак — ҳайрон бўлмақ, ажабланмоқ.
Тонг ўркади — тонг отди.
Тоун — ўлат, вабо.
Тублуг — зотли.
Туб туз — типпа-тик, тўғри.
Туб тўз — уруғ, аймоқ, авлод.
Тубо, туби — жаннатда ўсувчи серсоя дарахт; гўё унинг меваси ранг-баранг бўлиб, ундан хушбўй ҳяд таралиб турар эмиш.
Туйлук, тулук — тукли.
Туймак — сезмоқ.
Тулак — босиқ, камтар.
Тулаймак — чайқалмоқ.
Тувак — ётоқхона; зиндон, қамоқхона.
Тунглаук — туйнук.
Тур — Фаластиндаги тоғ.
Тура — қўроғ, қалаъа, истехком.
Турушмоқ — жанг қилмоқ; қарши бўлмақ.
Тус — пат.
Туруқмоқ — тўхтамоқ, турмоқ.
Тутуг — гаров, тўлов.
Туч — бронза.
Туг I — байроқ, туг.
Туг II — тўсиқ, ғов.
Тугмоқ — туғилмоқ, дунёга келмоқ.
Тугурмоқ — туғилмоқ, таваллуд топмоқ.
Тўз — асос, ўзак.
Тўнамак — кийим тикмоқ.
Тўнг — ичи тўла.
Тўпуз, тўбуз — тўқмоқ.
Тўра — қонун-қоида, расм, одат.
Тўритмоқ — яратмоқ, бунёд этмоқ.
Тўрқа — ипак.
Тўқимоқ — урмоқ, солмоқ.
Тўхуш — жанг.
Тўг тўз эмрулмак — чанг-тўзон тинмоқ.

Тўғ тупроқ — чанг, тўзон.
Тўға — касал, бемор.

У

Ув — уй, жой.
Увут — уят.
Угимак — янчмоқ; майдаламоқ.
Угутмак — енчмоқ, майдаламоқ.
Уд, уй — сигир.
Ужб — манманлик, мағрурланиш.
Ужмоқ — жаннат.
Уз I — ишбилармонлик, омадлилик.
Уз II — доvon.
Уза I — устига.
Уза II — уст, тепа.
Уза, ўза — аввал, илгари, олдин.
Узамак — ўсмоқ, кўтарилмақ.
Узяммоқ — ухламоқ.
Узсузлук — бесунақайлик, қўполлик.
Узурмоқ — жўнатмоқ, юбормоқ.
Уйлуқ — бел,бўкса.
Уймоқ — 1. кимгадир эргашмоқ; 2. кимгадир тақлид қилмоқ.
Укак — бурж.
Укуш — кўп, зиёд.
Улав намози — шом намози.
Улаш — ғамгин, хуфтондил.
Улмак — ҳўл бўлмақ.
Улвай — олий, юксай, юқори.
Улув — олий, буюк.
Улуш — ҳар доим, тинмасдан.
Улгармоқ — улғаймоқ, балоғатга етмоқ.
Умам — қавм, гуруҳ, уммат.
Умаяч — ишонч, умид.
Уммат — пайгамбар йўлидан борувчилар.
Умра — Макка шаҳрига зулҳижжа ойининг 8,9,10- кунларидан бошқа пайтларда қилинадиған кичик ҳаж.
Умсуимоқ — умид қилмоқ.
Умуд, амуд — устун, тик таянч ёғоч.
Умур — ишлар, ҳодисалар, мушкилот.

Унгур I — тўнинг этаги.
 Унгур II — гор, унгур.
 Уноқ — чопқи.
 Урағут — аёл, хотин.
 Уркумак — чўчимоқ, кўрқиб қочмоқ, хуркмоқ.
 Урламоқ — қичқирмоқ, наъра тортмоқ.
 Урлуқ — уруғлик, уруғ.
 Урф — таъбир, истилоҳ.
 Урунғ — оқ.
 Урунмак — боғламоқ, ўрамоқ.
 Уруғламоқ — болаламоқ.
 Усрук — маст.
 Усурмак — маст бўлмоқ, кайф қилмоқ.
 Уфтанмак — уялмоқ, андиша қилмоқ.
 Ухруж — тарк эт (уйни), чиқ!
 Учуз — арзон.
 Учузлик — арзончилик.
 Ушоқ — 1. кичик, майда-чуйда; 2. кичик, ёш бола.
 Ушр — ўндан бир; йилда бир марта экинларга солинадиган солиқ.
 Ушра — ҳажнинг бир қисми.
 Уюк — 1. қум; 2. ботқоқ.
 Уюкмак — ботмоқ.
 Уюмак — ухламоқ.
 Уюғ — қоронғулик, зулмат.
 Уя — уруғ, қариндош.
 Уқало — ақллилар, оқиллар.
 Уқбо — охират, нариги дунё.
 Уғ — хода, кўноқ.
 Уғон — Оллоҳ, Тангри, Худо.
 Уҳуд гўқуши — 625 йилда Уҳуд тоғи этагида бўлган маккалик ва мадиналиклар ўртасидаги жанг.

Ф

Фазлхат — шарманда, расво, беобру.
 Фаластин — VII-VIII асрларда вилоят маркази.
 Фараҳ — шодлик, кўнгалхушлик.

Фарж — 1. ёриқ; 2. аёллаар жинсий аъзоси.
 Фариза — бажарилш фарз бўлган ишлар (масалан: рўза, намоз ва ҳ.).
 Фасиҳат — сўзнинг очик, равшан ва қоидага мувофиқ бўлиши.
 Фоний — йўқ, бўлувчи, йўқолувчи.
 Форигмиш — бўшаш, озода бўлиш, ҳалос бўлиш.
 Фурут — Ироқдаги катта дарё.

Х

Хайбар — 628 йил Муҳаммад забт қилган қалъа.
 Хайлу-хашам — бола-чақа ва таниш-билишлар.
 Халифай вофий — ўз сўзида тугрувчи, ўз мавқеига мувофиқ халифа.
 Халхол — оёқда тақилладиган олтин ёки кумуш ҳалқа.
 Хамр — май, шароб.
 Хврбуз — тарвуз.
 Хардала — хардала (горчица).
 Харж — сарф, чиқим.
 Харож, хврож — 1. ер солиги; 2. бирор кимсанинг тасарруфидаги йирик ерлар.
 Хатир — улуғ, бузург, катта.
 Хозин — хазиначи.
 Холлқ — яратувчи (Оллоҳнинг сифати).
 Худайбия — Арабистон ярим оролидаги жой номи.
 Хуллат — дўстлик, самимият.
 Хушин — қонли, даҳшатли.
 Хўрос — хўроз.

Ч

Чалвқлик — бебош, шўх.
 Чаноқ — ёғоч идиш; товоқ.
 Черик — қўшин.
 Чизов — 1. чаён; 2. Чаён буржи (22- октябрь — 21 ноябрь).

Чичала — жим-жилоқ.
Чиқир — чарх (*ип йиғирувчи ас-
боб*).
Чингой — йўқсил, қашшоқ, камба-
ғал.
Чов — 1. хабар; 2. шон-шухрат,
довруғ, донг.
Чугурка — чигиртка.
Чуз — алвон рангли хитой парча-
си.
Чуғз — узун кокил.
Чўжармак — чўктирмақ.
Чўги — қичқириш, қаттиқ овоз чи-
қариш.

Ш

Шак — гумон, шубҳа.
Шар I — милга тенг хелуячи узун-
лик ўлчови.
Шар II — шаҳар.
Шаристов — мустаҳкам қалъаси
бор бўлган катта шаҳар, шаҳрис-
тон.
Шафийъ — воситачи, ҳимоячи.
Шақий — бахтсиз, гунохкор.
Шаҳодат — дин йўлида ҳалок бў-
лиш.
Ширк — бир неча худо бор деб
эътиқод қилиш (политеизм).
Шокир — шукр этувчи, қаноатла-
нувчи.
Шом — ҳозирги Сурия мамлақати-
нинг қадимги номи.
Шош — сийдик.
Шуғл — шуғулланиш, киришиш.

Э

Эв — уй.
Эвалук — хотин, аёл.
Эвурмак — айлантормақ, тескари
қилмоқ.
Эв қизиси — уй қизи.
Эгив — елка.
Эгирмак — қуршаб олмоқ, ўрамоқ.
Эзгу — яхши.

Экинду намози — аср намози.
Эктуламак — боқмоқ, тарбияла-
моқ, вояга етказмоқ; озиқ-ов-
қат, ем-хашак бермоқ.
Элатмак — олиб бормоқ, элитмоқ.
Эл куя — халқ.
Эмганмак — 1. машаққат тортмоқ;
2. меҳнат қилмоқ.
Эмгатмак — азобга, машаққатга
солмоқ, қийнамоқ.
Эвдак — ташқи томон, таш, юз.
Эвдурмак — тушмоқ, ёғмоқ.
Энги кўсаб — юзи, яноғи сарғайиб.
Элчи — аёл, хотин.
Эрав — киши, одам.
Эрян — лаб.
Эрвак — бормоқ.
Эсбарламақ — илтижо қилмоқ.
Эсрутмак — маст қилмоқ.
Эссиз — ёвуз, ёмон, беъмани.
Этмак — нон.
Этмакчи — новвой.
Эшкак — эшак.

Ю

Юклук — ҳомиладор.
Юл — булоқ, жилға, ариқ.
Юлдуз I — сайёра, юлдуз.
Юлдуз II — илдиз.
Юлуғ — қайтариб илши учун тўла-
надиган пул, эваз.
Юлғуи — бута.
Юмуртқа — тухум.
Юмуртқаламоқ — тухум қилмоқ.
Юмғақ — юмалоқ, думалоқ.
Юнгул — энгил.
Юрт — кўшин қароргоҳи.
Юртуғ, юрду — тешик.

Я

Явлоқ — ёмон, ярамас.
Язоқ — пиёда, яёв.
Ялавоч — Худонинг элчиси, пай-
гамбар.
Ялавочлик мулки — пайгамбарлик
мавқеи.

Ялчиқ — ой.
Яман — Африка қитъасидаги дав-
лат.
Яваша — ёваша — ёнма-ён.
Явашған — ёнма-ён юрган.
Явг — каби, ўхшаш, сингари; усул.
Явдоқ — янтоқ.
Яврут — эваз, жавоб.
Янчук — бўкса.
Яр — тупук.
Ярасиқ, ярасиғ — кўршапалак.
Ярмоқ — пул, ақча.
Яшиқ I — Қуёш.
Яшиқ II — дубулга, жез қалпоқ.
Яған — фил.
Яғиз — қора.

У

Ўвмак — сиқмоқ.
Ўвурмак — ўғирмоқ.
Ўг — ақл, фаросат; хуш.
Ўга — оқил, билимдон, доно.
Ўгду — ҳамд, сано, мақтов.
Ўгдумак — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ.
Ўгмак — мақтамоқ, ҳамд, сано
айтмоқ.
Ўгратмак — ўргатмоқ.
Ўгсуз, Ўгсус I — етим.
Ўгсуз II — беҳуш, хушсиз.
Ўзурмак — жўнатмоқ, юбормоқ.
Ўйла — ўшандоқ, ўшандай.
Ўксук — кам, оз.
Ўксуклук — зиён, зарар, камчи-
лик.
Ўкуз — буқа, ҳўкиз.
Ўкча — товон, оёқнинг товон қис-
ми.
Ўлак — ўлик, мурда.
Ўмгав — бўғиз, бўйин.
Ўнг I — олд; олдинги, аввалги.
Ўнг II — ўзга, бошқа, ташқари.
Ўнғай — Муштарий (Юпитер).
Ўнғамоқ — ўз ҳолига келмоқ.
Ўнгин — бегона, бошқа, ўзга.
Ўнғмоқ — йўнмоқ, қазиммоқ.

Ўнғурқа — пушт.
Ўпроқ — увада, жулдур кийим-
бош.
Ўра — шиш, бўқоқ.
Ўрмамоқ — қолмоқ, бўлмоқ, их-
тиёр қилмоқ.
Ўрламак — кўтарилмоқ; йитламоқ.
Ўрнамак — ўрнашмоқ, жойлаш-
моқ.
Ўртмак — беркитмоқ, яширмоқ,
тўсмоқ, ёпмоқ.
Ўртуғлу — берк, ёпик.
Ўртуғлук, ўртуклук — яширин,
сирли, маҳфий, ёпик.
Ўрум — йиртиқ, жулдур кийим-
бош.
Ўсавмак — четда турмоқ, қочмоқ.
Ўтачи — табиб.
Ўтру — қаршисида, юзма-юз.
Ўфка — ғазаб.
Ўфкаламак — ғазабланмоқ, аччи-
ғи келмоқ.
Ўч — эс, хуш.
Ўчашмоқ — душманлашмоқ, ўча-
кишмоқ.
Ўқимоқ — чорламоқ, чақирмоқ.
Ўқушмоқ — атамоқ, чақирмоқ.
Ўглол-ушоқ — кичик, ёш болалар.
Ўграмоқ — 1. йўл олмоқ, жўна-
моқ; 2. киришмоқ, қўл урмоқ,
бирор ишни мўлжалламоқ.
Ўғур — вақт, пайт.

Қ

Қабз қилмоқ — жонини олмоқ.
Қава, Қова — пақир, челақ.
Қавшй — кучли.
Қавл — сўз, гап.
Қавуртлук — тўпланиш, йиғилиш,
жам бўлиш.
Қадаш — қарипдош.
Қадашлиғ — қариндошлиқ, қарин-
дошга эга.
Қадр туви — қадр кечаси, лайла-
тул-қадр (27—рамазон кечаси).
Қазо — 1. тақдир, ҳисмат; 2. ўлим.
Қазои намоз — намоз вақтининг
ўтиб кетиши.

Қазқач — ишлаб топиш.
Қазгаяч — иш ҳақи; фойда.
Қазғу — қайғу, алам, ғам.
Қазғулуг — қайғули, аламли, ғам-
ли.
Қайра — яна, тағии, қайта.
Қалинг — қалин, сеп.
Қаллош — камбағал, қашшоқ.
Қамуг — ҳамма, барча.
Қангли — арава.
Қанит тұқимоқ — қанот қоқмоқ.
Қаш, қоп — қои, қанор, меш.
Қашуг, қабуг — эшик, дарвоза.
Қаравфул — қалампирмуинчоқ.
Қарағу — кўр, сўқир.
Қари — қўл учидан тирсаккача
бўлган ўлчов бирлиги.
Қарим — ўра, чуқуранк.
Қаривча, қаривчага — чумоли.
Қарлугоч — қалдирғоч.
Қарт — қари, кекса.
Қарият ус-саминия — саксонлар
қишлоғи.
Қат — қават.
Қатарот — кўз ёшлари.
Қатланмоқ — бардам бўлмоқ.
Қатрон — 1. санаабар дарахтдан
муолижа учун олинган қо-
ра рангли модда; 2. қора ранг.
Қағун — қовун.
Қядва — пешво, раҳбар.
Қяёмат — охират куни.
Қизлиқ — қимматчилик, очарчи-
лик, қаҳатчилик.
Қиз-қирқин — жориялар.
Қил — бир турли қуш номи, қил.
Қила — айтилган, дейилган.
Қилода — бўйинга боғланадиган
тасма, бўйинбоғ.
Қин — қийноқ, азоб, жазо.
Қинамоқ — қийнамоқ, азоб бер-
моқ.
Қир — қопқоқ.
Қисмат — тақдир.
Қисрак — ёш байтал.
Қисас — қиссалар.
Қиш қамчи — эгма қамчи.
Қоб қаясайн, Қоба қаясайн —

1. Икки ёй оралиғи; 2. жуда
яқин масофа.
Қобақ — қовақ.
Қоб қайш — ҳариндош-уруғлар.
Қоз — гоз.
Қолоғлиғ — совутли.
Қовиъ — қанот ҳосил қилган.
Қорабош — қул, хизматкор.
Қотиғлиқ — машаққат, қийинчи-
лик.
Қотланмоқ — ҳаракат қилмоқ, ти-
ришмоқ.
Қоф — афсонавий тоғ.
Қофияла — карвон сафарга чиққан
кипилар тўдаси.
Қубла — бўса.
Қубош — экинзорларда ўрнатила-
диган қўриқчи.
Қувармоқ — қуримок, қуриб қол-
моқ.
Қузи — қуйи, паст.
Қузуқ, қузуғ, қуйуқ — қудуқ.
Қузуруқ — қуйруқ, дум.
Қула — заъфарон (ранг).
Қулағуз — йўл кўрсатувчи.
Қулланмоқ — қул бўлмоқ.
Қуловуз — йўл кўрсатувчи, йўлчи.
Қумартғу — васият; тузуқ.
Қурбат — яқинлик, етишиш.
Қурт — бўри.
Қуртқа, қуртга — кампир.
Қурумоқ — қотиб қолмоқ.
Қуршанмоқ — белни боғламоқ.
Қуръа — шартли белги, чек,
қуръа.
Қуръа солмоқ — чек ташламоқ,
фол очмоқ.
Қут — емак, овқат, озиқ.
Қустантиния — Константинополь,
Истанбул.
Қутрум — Имлоқ томонидан буюд
этилаган шахристон.
Қушлуқ оши — эрталабки овқат,
қун чиққандан сўнг ейиладиган
овқат, нонупта.
Қуъуш — бўзчи дастгоҳнинг бир
қисми.
Қугу — оққуш.
Қўбормоқ, қўвормоқ — бунёд эт-
моқ, қурмоқ.

Қўбсамоқ — соз чалмоқ.

Қўзмоқ I — ижозат этмоқ, руҳсат бермоқ.

Қўзмоқ II — қўймоқ, жойлаштирмоқ.

Қўл — дарёнинг қурияган ўзани.

Қўлмоқ — илтижо қилмоқ, илтимос қилмоқ, сўрамоқ.

Қўммоқ — зерикмоқ, чарчamoқ.

Қўмурмоқ — силжятмоқ, қўзғатмоқ.

Қўндоғламоқ — йўрғакламоқ.

Қўнуқлуқ — меҳмондорчилик.

Қўнғи — кўшғи.

Қўнғармоқ — 1. бузмоқ, вайрон қилмоқ; 2. қўпормоқ, ағдармоқ.

Қўч — ҳўчқор.

Ғ

Ғайб — 1. махсонизлик; 2. сир.

Ғайб илми — 1. ғойибни билиш, кўринмаган нарсани кўра билиш; 2. сир билиш.

Ғаним — душман, рақиб.

Ғаниймат — 1. қулай фурсат, имкониёт; 2. бойлик, молдунё, ўлжа.

Ғанин — манқа, манқалаб сўзловчи.

Ғариблик — мусофирлик, иложсизлик.

Ғул — занжир.

Ҳ

Ҳавдаж — хотинлар тушиб юриши учун туя устига ўрнатилган кажаво.

Ҳавл — ваҳима, ваҳшат.

Ҳада — совға, тортиқ, инъом.

Ҳаж — исломда беш фарздан бири (Маккага бориб Каъбатуллоҳни зиёрат қилиш).

Ҳазор — минг.

Ҳай — тириклик, хавф, виқор.

Ҳай ато қилмоқ — жон ато қилмоқ, тирилтирмоқ.

Ҳайбат — қўрқинч, хавф, виқор.

Ҳамиятлик — ориятли.

Ҳамал — 1. қуёш йили ҳисобида биринчи ой номи (март — апрель); 2. қўй.

Ҳанзала — итқовун.

Ҳарис — тамагир.

Ҳашом — яқин киши; қабиладош.

Ҳибор — оқил, билимдон.

Ҳижоб — парда, ниқоб, ёпинчиқ.

Ҳижоз — Арабистон ярим оролидаги Макка ва Мадина шаҳарлари жойлашган территория номи.

Ҳиям — юмшоқ табиатлилик; сабр ва сабрлялик.

Ҳимоят — ҳимоя, паноҳ.

Ҳиро — Макка яқинидаги тоғ.

Ҳирфа — касб, ҳунар.

Ҳиқд — гина, нафрат.

Ҳожиб — эшик оғаси, дарбозабонлар бошляғи.

ОЯТ, ҲАДИС ВА АРАБЧА ШЕЪРЛАРИНИҒ ТАРЖИМАСИ.

Оят, ҳадис ва арабча шеърларнинг таржимасини
саҳифаларга қараб тартиб билан ўқинг

Эй мўъминлар, сизлар Мусога азият берган одамларга ўхшаманглар.

Кейин Оллоҳ таоло Мусони уларнинг айтган айбларидан оқлаган эди
{33-69}¹.

¹ Қаж ичдаги рақамлар сура ва оятларнинг тартиб рақамини билдиреди.

Эй тош, ташла кийимимни.

Кейин Оллоҳ таоло Мусони уларнинг қўйган айбларидан оқлаган эди. (33—69).

Мусо ўз қавмидан биз билан учрашиш учун етмиш кишини танлаб олди (7-155).

... (ваъда қилган ўттиз кечага) Биз тағин ўн кеча қўшдик, шундай қилиб парвардигорининг ваъда қилган вақти қирк кеча бўлди (7-142). (Эй, Мусо) то Худони ошкоро кўрмагунимизча сенга ҳаргиз ишонмасмиз. Кейин устиларингизга чақмоқ балоси келиб тушди (2-55).

Кейин ўлганларингиздан сўнг сизларни тирилтирдик (2-56).

Эй Илоҳим, мен Сенинг олдинга талаб қилиб, рағбат қилиб, ёлвориб, сўраб бошқаларга бермаган улуғ неъматни менга ато айлармикансан деб келдим. Эй улуғлик ва салтанат соҳиби, менга жамолингни кўрсат, мен бир кўрай.

(Оллоҳ таоло) дедик: «Мени ҳеч кўра олмайсан» (7-143).

Оллоҳ покдур, муқаддасдур, иззат эгасидур, У ҳаргиз ўлмас.

Лекин сен тоққа қара, агар у тоқат қилиб тура олса, унда сен мени кўрасан (7-143).

Мусонинг парвардигори тоққа жамолини кўрсатганда, тоғ чидай олмасдан парча-парча бўлиб кетди (7-143).

Ва Мусо беҳуш бўлиб йиқилди (7-143).

Эй ҳайз кўрган хотиннинг боласи, сен парвардигорингдан бир улуғ саволни бевақт сўрадинг.

Мусо ҳушига келганда, эй пок парвардигор, мен тавба қилдим ва мен мўъминларнинг аввалидурман,— деди (7-143).

Мен сени пайғамбарлик билан ва Мен ила сўзлашишдек катта неъмат билан одамлардан имтиёзлик қилдим, энди ниманики берсам шунини олгин ва шокир бандалардан бўлгин (7-144).

Ва Оллоҳ Мусо билан сирлашиб гаплашди (4-164).

Ва Оллоҳ Иброҳимни ўзига дўст қилиб олди (4-125).

Эй парвардигорим, жамолингни кўрсат. Сенга бир қарай (7-143).

... Муътазилийдур, уларга лаънат бўлсин.

Улар уни (яъни ўлимни) ҳаргиз орзу қилмайдилар (2-95).

Мусо беҳуш бўлиб йиқилди жисми билан, кейин ҳушига келди қалби билан ва тасбиҳ айтди тили билан. Чунки ҳушидан кетиш, йиқилиш баданнинг иши, ҳушнинг қайтиб келиши — дилнинг иши ва тавба қилиш — тилнинг иши.

Мусо ваъдалашган жойимизга келганда ва унинг парвардигори у билан гаплашганда: «Эй парвардигорим, Сен менга ўзингни кўрсат, мен Сени кўрайин», деди (7-143).

Жаброил «лан тароний», яъни «мени ҳаргиз кўраолмайсан» деган оятни ўқиганда, Расул алайҳис-салом ўринларидан сакраб туриб кетдилар, кейин пайғамбар алайҳис-салом жим қолдилар, чунки Оллоҳнинг жамолини кўришлик, бу фақатгина Муҳаммад пайғамбарнинг насибаси, бошқаларники эмас эди.

Сен кимсан менинг юзимга қарайдиган.

Кичкина бўлса ҳам савол саволдур, инъом ҳар қанча катта бўлса ҳам инъомдур.

Мен санъаткор билан машгулман, унинг яратган санъати билан эмас;

Мен подшоҳ билан машғулман, унинг қўл остидаги раъийати билан эмас.

Назар тоймади ва ҳаддан ҳам ошмади (53-17).

Йўқ-йўқ, ҳаргиз ундоқ эмас, улар ул куни парвардигорлари жамолидан мустаҳкам тўсиқ билан маҳрум бўладилар (83-15).

Сўз сўрашнинг шартларидан бири одобни сақлашдур.

... Кўрсат жамолингни, сенга бир қарай (7-143).

Эй, кошки эди бизларга ҳам Қорунга берилган дунёча бойлик берилса.

Ҳақиқатан, у ниҳоятда катта бойликка эга (27-79).

Уларнинг ичидан илмилари айтдиларки, вой аҳволларинга, имонли бандалар учун Оллоҳнинг савоби яхшироқдур (27-80).

У деди: «Ҳақиқат шуки, бу нарсаларнинг ҳаммаси менга мендаги илм туфайли берилгандур» (28—78).

Уларга бир бузоқ шаклидаги жасадни ясаб берди (20-88).

Ва шунда улар дедилар: «Сизларнинг худонгиз ва Мусонинг худоси мана шудур» (20-88).

Ва у иккаласининг отаси солиҳ одам эди (18-82).

Албатта, сизларнинг парвардигорларингиз раҳмон сифатли Оллоҳдур, шунинг учун менга тобеъ бўлинглар ва менинг буйруғимга итоат қилянглар (20-90).

Дарҳақиқат, Биз сендан кейин қавмингни бир балога гирифтор қилиб, синаб кўрдик ва Сомирий уларни гумроҳ қилди (20-85):

Кейин Мусо қавмининг олдига хафа бўлиб, газабланиб қайтиб келди (20-86).

Бу иш сенинг имтиҳонингдан бошқа нарса эмас, бу тадбир билан Сен хоҳлаган одамнинг гумроҳ қиласан ва хоҳлаганингни тўғри йўлга бошлайсан (7-155).

Ва у биродарининг сочидан тутиб ўзига торта бошлади (7-150).

Шунда у деди: «Эй онамнинг болагинаси, қавмимиз мени назарига илмади ва мени ўлдиришларига оз қолди, энди мени душманлар олдида шарманда қилма» (7-150).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва биродаримнинг ҳам гуноҳларини кечир, биз иккаламизни ўз раҳматингга ол; Сен раҳмдилларнинг раҳмдилроғисан (7-151).

Нима бўлди сизга, эй Сомирий? (20-95).

У деди: «Мен улар кўрмаган нарсани кўриб қолдим ва юборилган элчи фариштаннинг қадам изидан бир сиқим тупроқ олдим ва унинг, яъни бузоқнинг ичига солдим» (20-96).

Ва менинг нафсим менга шуни яхши кўрсатди (20-96).

Мендан кетгил, бу дунёда сенга жазо шулки, сен менга ҳеч ким тегмасин деб юрасан (20-97).

Сен доим бирга олиб юрган илоҳингга бир боқ, биз ун» албатта куйдириб сўнг кулини совуриб дарёга оқизурмиз (20-97).

... ўзларингни ўлдиришлар ёки ватанларингиздан чиқиб кетинглар, деб... (4-66).

Масалда дебдурларки: «Биродарни йўқотишдан кўра ўлим осонроқ».

Бас, тавба қилинглар парвардигорларингизга, кейин ўзингизни ўлдиришлар (2-54).

Шу воқеадан кейин сизларни кечирдик, шояд шукур қиларсизлар деб (2-52).

Бизни мағхара қилмоқчимисан? (2-67).

У, яъни Мусо, деди: «Нодонлардан бўлишдан Оллоҳ сақласин» (2-67).

Парвардигорнингни чақириб сўра, бизга баён қилсинки, у қандай сигир.
(2-68).

У шундай сигирки, қари ҳам эмас ва жуда ёш ҳам эмас, балки шу
иккаласининг ўртасидаги миён ёшли сигирдур (2-68).

Улар дедилар: «Парвардигорингдан дуъо қилиб сўра, бизга у сигир-
нинг ранги қандай эканлигини баён қилсин» (2-69).

Дарҳақиқат, шуидай тўқсариқ рангли сигирки, унга қараган одам
хурсанд бўлади (2-69).

Улар дедиларки: «Парвардигорингдан дуъо қилиб сўраки, у қандай
эканлигини бизга баён қилсин, чунки сигирлар бир-бирига ўхшашдур.
Агар шундай қилса, иншо Оллоҳ биз тўғри йўл топажакмиз». (2-70).

Албатта у шундай сигирки, на ер ҳайдаб хор бўлган ва на экин
сугорган, айблардан холи, соғломдур ва бирорта доғи ҳам йўқдур (2-71).

Улар дедиларки, ана энди рост гапирдинг (2-71).

Кейин уни топиб сўйдилар. Бажаролмай қолишларига сал қолган эди
(2-71).

Ул вақтки, сизлар бир одамни ўлдиринглар ва бу хусусда жанжал
қилинглр ва Оллоҳ сизлар яширмоқчи бўлган нарсани ошкор қилмоқчи
бўлди. Биз шунда дедик: «Сигирнинг баъзи бир аъзоси билан у ўликни
уринглар». Оллоҳ ана шундай қилиб ўликларни тирилтиради ва сизларга
қудрат оятларини кўрсатади, шояд сизлар тушунарсизлар деб (2-72,73).

У, яъни балиқ дарёда йўл топиб кетиб қолибди (18-61).

У, яъни Мусо ғуломига деди: «Келтир овқатимизни, биз бу сафаримиз-
дан кўп чарчадик» (18-62).

«Оё, кўрқмайсизми, қоя тош ёнида истироҳат қилганимизда, мен
балиқни унутиб қолдирибман» (18-63).

У иккаласи бизнинг бандаларимиздан бир бандани учратдилар (18-65).

Сен кимсан ва мени қандай танидинг?

Буни менга менинг парвардигорим буюрди.

Таомларингиз қани?

Қовурилган балиғимиз қани?

Мусо унга, яъни Хиэр алайҳис-саломга, деди: «Сенга таълим берилган
ҳидоятдан менга ҳам ўргатишинг учун сенга зргашай» (18-66).

Сен мен билан бирга сабр қилолмайсан (18-67).

Худо хоҳласа, мени сабрли топасан ва мен бирорта буйруғингга
осийлик қилмайман (18-69).

Улар иккаласи юриб кетдилар ва бир ерга бориб кемага минганларида
у, яъни Хиэр кемани тешиб қўйди (18-71).

Оё, кема аҳлини ғарқ қилмоқ учун уни тешиб қўйдингми? Ҳойда оғир
иш қилдинг-ку (18-71).

У, яъни Мусо деди: «Унутганим учун менга дашном берма ва мени бу
ишимда қийнама» (18-73).

У, яъни Мусо деди: «Бир бегуноҳ одамни беқасос ўлдирдингми? Сен
номаъқул иш қилдинг» (18-74).

У иккаласи юриб кетдилар ва бир қишлоқ одамларига келдилар ва
у қишлоқ аҳлидан таом сўрадилар, улар эса буларни меҳмон қилишдан

бош тортдилар Шундан кейин бу иккаласи кета туриб, ушбу қишлоқда йиқилай деб турган бир деворни кўрдилар ва уни тўғрилаб тик қилиб қўйдилар (18-77).

У, яъни Мусо деди: «Агар хоҳласанг, бу иш учун улардан ҳақ олган бўлардинг» (18-77).

Мен тезда сен сабр қилолмаган нарсаларнинг таъвилини айтиб бераман (18-78).

Кейин биз шуни ирода қилдикки, уларнинг парвардигори ўлган ўғилларининг ўрнига покроқ ва раҳмдилроқ фарзанд берсин (18-81).

У икки етим боланинг оталари солиҳ одам эди (18-82).

Сен сабр қилолмаган нарсаларнинг таъвили мана шудир (18-82).

Мен улар мени ёлгончига чиқаради деб кўрқаман (26-12).

Очيق юзли бўлгил. Сержаҳл, тунд бўлма.

Ўз нафсингни жанжалдан сақла, ҳожатсиз бирор ерга борма.

Ҳақиқатда, мана бу одам менинг биродарим бўлади. Унинг тўқсон тўққизта ургочи қўйи бор (38-23).

У сажда қилиб йиқилди ва Худо томонга қайтди (38-24).

Кейин биз уни кечирдик (38-25).

Эй Довуд, биз сени ер юзига подшоҳ қилдик (38-26).

Энди сен одамлар ўртасида ҳақиқат ила ҳукм қилгин (38-26).

Ўз нафсинг ҳавосига эргашма (38-26).

Биз Довудга Сулаймонни бердик (38-30).

Довуд Жолутни ўлдирди (2-251).

Уларнинг пайгамбари уларга деди: «Ҳақиқатда Оллоҳ таоло сизларга Толутни подшоҳ қилиб юборди» (2-247).

Ҳақиқатда Оллоҳ таоло уни сизлардан ортиқ кўрди ва уни илмда ва жисмда зиёда қилди (2-247).

Ва Оллоҳ хоҳлаган одамига подшоҳлик беради (2-247).

Албатта Толутнинг подшоҳ бўлишининг аломати ва далили шулдурки, сизларга Мусо ва Ҳорунлардан қолган сандуқ келур (2-248).

Кимки ў дарёдан ичса, у биздан эмас; ва кимки ундан тотмаса, у мандандир; агар ҳўли билан бир ҳовуч олиб ичган бўлса, унда зарари йўқдир (2-249).

Ўтмишда қанча озчиликдан иборат одамлар Оллоҳнинг изни билан кўпчилик устидан галаба қозонганлар. Ва Оллоҳ сабр қилувчилар биландир (2-249).

Ва Оллоҳнинг изни билан Довуд аскарлари душманни енгдилар, Довуд Жолутни ўлдирди ва Оллоҳ унга подшоҳлик ато қилди (2-251).

Биз уларга буюк подшоҳлик бердик (4-54).

Ва биз унга бир навъ кийим тикиш санъатини билдирдик (21-80).

Биз унга (Довудга) темирни юмшатиш илминя бердик (34-10).

Вақтики у иккаласи меҳроб рўбарўсидан девордан чиқиб келишди... (38-21).

Улар иккаласи Довуд устига кирганда, Довуд улардан кўрқиб чўчиб тушди (38-22).

Ҳақиқатда, мана бу шахс менинг туғишгаи биродарим бўлади. Унинг тўқсон тўққизта совлиқ қўйи бор, менинг эса биттагина совлигим бор (38-23).

Довуд билдики, биз уни синаб, имтиҳон қилиб кўряпмиз, дарҳол

парвардигорига истиғфор айтди ва сажда қилиб ерга йиқилди ва қилган гуноҳидан қайтди (38-24).

Эй тоғлар, у билан бирга тасбиҳ айтинглар (34-10).

Эй Худо, мана бу одамларни бирор соат тинчит, мен ҳожатимни айтиб олай.

Эй Довуд, билмадингмики, овозинг кўплиги менинг эшитишимга монелик қилолмайди.

Ори, эй парвардигорим, бир соат одамларни тинчит.

Кейин биз унинг учун ўша нарсадан ўтдик ва ҳақиқатда, унинг бизга яқинлиги ва чиройли оқибати бор (38-25).

Биз шуни эсладикки, Довуд ва Сулаймон бир экин полизи ҳақида ҳукм қилиб ўғирар эдилар. У полизни бир жамоанинг қўйлари босиб пайҳон қилган эди ва биз уларнинг қилган ҳукмларидан хабардор эдик. Кейин биз қандай ҳукм қилишликни Сулаймонга тушунтирдик (21-78,79).

Сукут сақлаш ҳикматдир, аммо унга амал қилувчи оғдир.

Бу бизнинг сенга ато қилиб берганимиздир, хоҳласанг ундан бошқаларга инъом қил, хоҳласанг ўзингда сақла, ҳисоб йўқдир (38-39).

Ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, менадан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин (38-35).

Унинг, яъни шамолнинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофадир (34-12).

Унинг ҳукм йўлларини Сулаймонга тушунтирдик ва уларнинг ҳар бирига илм ва ҳикмат бердик (21-29).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, менадан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин. Сен ҳақиқий ато қилувчисан (38-35).

Эй Сулаймон, мен ҳамма подшоҳларнинг жонини оламан, то дунёда сендан бошқа бирорта подшоҳ қолмасин.

Унинг, яъни шамолнинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофа (34-12).

Биз унга шамолни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердикки, унинг фармони билан хоҳлаган томонга оқисталик билан эсиб турарди (38-36).

Биз унинг учун мис булоқларини оқизиб қўйдик (34-12).

Келтиринглар менга эритилган мисни, мен унинг устига қуяй (18-96).

Ҳовуздай келадиган лаганлар ва қимирламайдиган қозонлар (34-13).

Мени хорлаганингдек Оллоҳ ҳам сени хор қилсин.

У, яъни Сулаймон чумолилар водийсига келган вақтида бир чумоли деди: «Эй чумолилар, уйларингизга қиринглар, тагин Сулаймон аскарни билан билмай сизларни босиб кетмасин» (27-18).

Унинг сўзидан Сулаймон табассум қилиб кулди ва деди: «Эй парвардигорим, менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр айтишни насиб қилгил ва сен рози бўладиган солиҳ амалларни қилиб боришимни насиб этгил (27-19).

Ва биз ерли тўшадик, қандай яхши тўшовчилармиз биз (51-48).

Шом вақтида унга (Сулаймонга) зотли аргумоқ отлар кўрсатилганда... (38-31).

Афсуски, мен аргумоқлар муҳаббатини парвардигорим зикридан ортиқ кўрибман, ҳатто қуеш ҳам парда орқасига яшириниб ботибди (38-32).

«Қайтаринглар уларни менга»,— деди. Кейин уларнинг оёқларини ва сонларини силай бошлади (38-33).

Қайтаринглар уларни менга (38-33).

Хабар ҳеч қачон кўз билан кўргандек бўлмайди.

Биз Сулаймонга шамолни мусаххар қилиб бердик, унинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофадир (34-12).

Биз яна унга ҳар бири қурувчи ва сувга шўнгувчи ғаввослардан иборат девларни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердик (38-37).

Тўғри йўлга бошловчи Оллоҳ.

Улар Сулаймонга унинг истаган нарсаларни қилиб берар эдилар: баланд иморатлар, тимсоллар ва лаганлар... (34-13).

Сулаймон пайғамбарнинг подшоҳлик замонида шайтонлар ўқийдиган нарсага эргашдилар (2-102).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин. Сен ҳақиқий ато қилувчисан (38-35).

Ҳақиқатда Биз Сулаймонни имтиҳон қилдик ва унинг тахти устига ўлик жасадни ташладик, сўнг у тавба қилиб Биз томон қайтди (38-34).

Ва Сулаймон Довуддан мерос олди (27-16).

Эй парвардигорим, Сенинг номингни айтишни унутганим учун мени кечир.

Хўжайиннинг наздида мени эслагин, аммо шайтон хўжайинига эслатишни унинг ёдидан чиқартириб қўйди (12-42).

Менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин (38-35).

Бас, биз унга шамолни мусаххар қилиб бўйсундириб бердик (38-36).

Мендан кейин дегани, яъни мен билан бирга дегани.

Бас, биз унга шамолни мусаххар қилиб бўйсундириб бердик (38-36).

Шунингдек, биз Сулаймонга яна девлардан бўлган бинокорларни ва ғаввосларни ва яна занжирларда боғланиб турган бир қанча девларни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердик (38-37,38).

Бу бизнинг сенга ато қилган нарсамиз (38-39).

Бергил ундан... (38-40).

Ёки ўзинг қўлингга ушлаб тур, ҳисоб йўқдир (38-39).

Унинг учун бизнинг наздимизда яқинлик ва чиройли оқибат бор (38-40).

У, яъни Сулаймон қушларни кўздан кечирди ва деди: «Нима бўлди, ҳудуд кўринмайди ёки у йўқми?» (27-20).

Мен уни қаттиқ азоблайман ёки сўзсиз сўяман ёки у менга ғойиб бўлгани сабабини кучли далил билан исботлайди (27-21).

Дарҳол у деди: «Сенга маълум бўлмаган бир нарсанинг хабарини айтигин. Сабо мамлакатидан сенга аниқ бир хабар келтирдим» (27-22).

Мен бир хотинни кўрдимки, у ўша мамлакатга подшоҳлик қилади. Унга ҳар қандай бойликлардан берилган ва унинг буюк бир тахти бор (27-23).

У хотинни ва унинг қавминини кўрдимки, улар ҳаммаси Оллоҳни қўйиб ҳуёшга сиғинар эканлар (27-24).

Кўрамиз, тўғри айтасани ёки қаззобларданмисан (27-27).

Сизлар менга катталиқ қилманглар, менга мусулмон бўлиб келинглар (27-31).

Эй давлат аъёнлари, менга ҳурматли жойдан бир хат келтирилди (27-29).

Албатта, у хат Сулаймон тарафидандир. Ва албатта, у ғоятда меҳрибон ва раҳмдди бўлган Оллоҳ таолонинг номи билан бошлайди ва сизлар менга катталиқ қилманглар, менга мусулмон бўлиб келинглар, дейди (27-30,31).

Билқис деди: «Эй давлат аъёнлари, бу ишимда менга бир маслаҳат беринглар. Сизлар ҳаммангиз менинг ҳузуримга йиғилиб келмагунингизча мен бирор қатъий қарорга келмай тураман (27-32).

Билқис деди: «Албатта, подшоҳлар агар бирор шаҳарга кирсалар уни хароб қиладилар ва азизларни хор қиладилар» (27-34).

Мен уларга бир туҳфа юбораман ва қарайманки, элчиларимиз нима билан қайтар эканлар (27-35).

Оё, менга мол билан мадад бермоқчимисизлар? Менга Оллоҳ таоло сизларга бергандан яхшироғини берган. Сизлар эса менга берган ҳадяларингиз билан хурсанд бўлаяпсизлар (27-36).

Уларнинг олдига қайтиб бор. Ва бизлар тезда шундай бир лашкар билан етиб борамизки, улар унга тоқат қилолмайдилар. Ва биз уларни у ердан хор қилиб чиқарурмиз (27-37).

Жинлардан бўлган бир дев: «Сен ўрнингдан тургунингча, мен уни келтираман»,— деди (27-39).

Оллоҳнинг китоби ҳақидаги илмдан хабардор бўлган ул зот деди: «Мен кўз очиб юмгунингизча уни келтираман». (27-40).

Унинг тахтини ўзгартириб қўйинглар (27-41).

Гўёки ўша (27-42).

Билқис уни кўрган вақтида ҳовуз деб гумон қилди ва этагини кўтариб оёқларининг болдирини очди, шунда Сулаймон: «Бу ишчалардан зийнатланиб ясалган қасрдур»,— деди (27-44).

Биз унга ўлим ҳукмини юборганимизда унинг ўлганлигидан девларга далолатни Сулаймон ҳассасини ичидан еб қўйган бир қуртдан бошқа ҳеч ким бермади. (34-14).

Сулаймоннинг жасади ерга юзи билан йиқилганда, девлар аниқ билдиларки, агар улар ғойибни билганларида эди, бу хорлик азобида мунча вақт қолмаган бўлар эдилар (37-14).

Ва, албатта, Юнус мурсал пайғамбарлардандур (37-139).

У газабланган ҳолда кетганда... (21-87).

У зулмат ичида нидо қилди (21-87).

Сендан бошқа бирорта илоҳ йўқ, Сен ҳамма айблардан поксан (21-87).

Агар у тасбиҳ айтувчилардан бўлмаганда эди... (37-143).

Ёмон бир ҳолатда гиёҳсиз саҳрога ташланган бўлар эди (69-49).

Эй қоя тош, бери кел!

Оллоҳдан бошқа ҳеч бир илоҳ йўқ ва, албатта, Юнус Унинг элчи пайғамбаридур.

Эй оҳу, бери кел!

Оллоҳдан бошқа бирорта илоҳ йўқ ва, албатта, Юнус Унинг элчи пайғамбаридур.

Эй худойимиз, ва эй саййидимиз, ва эй раҳмдилларнинг раҳмдилроғи.

Магарам Юнуснинг қавми... улар имон келтирганида, улардан расволик азобини кўтардик (10-89).

У ғазабланган ҳолда кетганида ўйладики, биз уни тутишга қурбимиз келмайди деб (21-87).

Агар сенинг дилинг қўрқувчиларнинг дилидан бўлганда эди ва сенинг сабринг сабр қилгувчиларнинг сабридан бўлганда эди, бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳ таолодан қочмаган бўлардинг.

Ва, албатта, Юнус бизнинг юборган пайгамбарларимиздандур. Вақтики биздан қочишга тайёр турган кемага бориб тушди ва (кема тўхтаб қолганда) кема аҳли қуръа ташлади ва қуръа Юнусга чиқди. Уни сувга ташладилар ва уни наҳанг балиқ ютиб юборди, ва шу сабабли Юнус маломат қилинди (37-139,140, 141,142).

Ва эсла Юнусни ҳам, у ғазабланган ҳолда кетганида ўйладики, биз уни тутишга қурбимиз келмайди деб (21-87).

Биз уни тутишга қодир бўлмаймиз, яъни биз унга қийинчилик туғдирмаймиз демақдир.

Шу вақт зулмат ичида туриб нидо қилдик, ё Оллоҳ, Сендан бошқа илоҳ йўқ, Сен ҳамма айблардан поксан, мен ўзим золимлардан бўлдим (21-87).

Эй парвардигорим, мени тоғдан туширдинг ва қирдан чикардинг ва дарёга гарқ қилдинг ва наҳанг балиқ қорнига ҳибс қилдинг; энди Худо ҳақи, сенга бир навъ ибодат қилайки, ундай ибодатни жаҳонда ҳеч ким қилмагандир.

Кейин биз уни бетоб ҳолда даштга чиқариб ташладик (37-145).

Ва унинг устига соя бўлсин деб қовоқ кўкатики ўндириб қўйдик (37-146).

Эй Юнус, шунча қилган гуноҳларинг билан подшоҳлар мақомига ўтирганинг кифоя қилмайдими?

Улар шундай одамларки, уларнинг дилларига Оллоҳ таоло имон нуруни битиб қўйгандур (58-22).

Ва, албатта, Илёс бизнинг мурсал пайгамбаримиздандур (37-123).

Оллоҳдан бошқа бирорта илоҳ йўқ ва Илёс Оллоҳнинг элчисидур.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ ва мен, Илёс, Оллоҳнинг расул элчисидурмен.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ ва мен, Илёс, Оллоҳнинг мурсал элчисидурмен.

Энг яхши яратувчини қўйиб, Баъл номли бутга топинасизларми? (37-135).

... парвардигорингиз бўлган ва ўтган ота-боболарингизнинг парвардигори бўлган Оллоҳни қўйиб ... (37-136).

То Оллоҳ бир ҳукм чиқаргунча сабр қил. Оллоҳ ҳукм чиқарувчиларнинг энг яхшисидур (10-109).

Ва мени золим жамоалардан қутқаргил (66-11).

Ва, албатта, Илёс бизнинг мурсал пайгамбарларимиздандир (37-123).

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ, Жиржис Оллоҳнинг элчисидур.

Ягона ва ҳеч бир шериги йўқ Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқдир.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, Жиржис Оллоҳнинг элчисидур.

Еки у зотга ўхшайдики, у томлари йигилиб ётган қишлоқ олдидан ўтиб борарди... (2-259).

Булар ўлгандан кейин Оллоҳ қандай қилиб тириктирар экан? (2-259).

Шу онда Оллоҳ унинг жонини олиб юз йил жонсиз қолда қолдирди ва шундан кейин тириктирди (2-259).

Оллоҳ деди: «Қанча вақт ётдинг?» (2-259).

Мен бир кун ётдим (2-259).

Еки бир куннинг баъзи қисмида... (2-259).

Оллоҳ дедики: «... балки юз йил ётдинг» (2-259).

Таоминга ва сувинга қара, улар ҳеч ўзгармабдир (2-259).

Эшагинга ҳам қарар... (2-259).

... то биз сени одамларга намуна ва ибрат қилиб кўрсатайлик (2-259).

Мен Оллоҳ таолонинг ҳар бир ишга қодир эканини яхши биламан (2—259). Бу менинг билишимнинг аслидур. Ўз парвардигорига махфий овоз билан нидо қилди (19-3).

Эй парвардигорим, менинг суякларим заифлашди (19-4).

Эй парвардигорим, Сендан дуо қилиб сўраганимда ҳаргиз ноумид қолмаганман (19-4).

Бас, ато қил менга Ўз наздиндан бир меросхўрни (19-5).

Эй Закариё, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яҳёдир (19-7).

Ул вақт Имроининг хотини деди... (3-35).

Бас, қабул қил мендан. Сен жуда ҳам яхши эшитувчисан, билувчисан (3-35).

Вақтики ул хотини боласини тугди, деди: «Эй парвардигорим, мен қиз тугиб қўйдим» (3-36).

Ўғил бола қиз боладек эмас (3-36).

Ва мен, албатта, уни ва унинг зурриётларини мардуд шайтоннинг шарридан Сенинг паноҳингга топшираман (3-36).

Оллоҳ унинг тарбиясига Закариёни кафил қилди (3-37).

Ҳар қачон Закариё унинг устига, ибодатгоҳга кирса унинг олдидан ҳозир турган овқатни кўрарди (3-37).

Эй Марям, бу сенга қаердан... (3-37).

Марям дер эди: «Бу ризқ Оллоҳнинг назидан» (3-37).

Ҳақиқатда Оллоҳ таоло хоҳлаган одамига беҳисоб ризқ беради (3-37).

Ўшанда Закариё парвардигорига дуо қилиб деди: «Эй парвардигорим, менга Ўз наздиндан бир яхши зурриёт ато қил. Сен, албатта, дуоларни эшитувчисан» (3-38).

Ва ўз наздиндан менга бир меросхўр ато қилгинки, у мендан ва Яъқуб авлодидан қолган нарсаларга эга бўлсин. Ва эй парвардигорим, уни мақбул инсонлардан қилгин» (19-6).

Эй Закариё, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яҳёдур (19-7).

У тик туриб меҳробда ибодат қилиб турганида, фаришталар нидо қилдилар (3-39).

Ҳақиқатда, Оллоҳ таоло сенга Яҳё билан башорат берур, у Оллоҳнинг калимаси бўлган Инсоннинг ҳақ пайғамбар эканини тасдиқлар, у саййидлардандир, хотинларга рағбати бўлмас ва солиҳ бандалардан бўлган набийлардандур (3-39).

Албатта, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яхёдур, ва мундан олдин унга ҳеч кимни ҳамном қилган эмасмиз. (19-7).

Эй парвардигорим, қандай қилиб менда бола бўлсин, қариб қолган бўлсам ва хотиним қариб туғмас бўлиб қолган бўлса (3-40).

У дедик: «Ана шундай, Оллоҳ хоҳлаган ишни қилади» (3-40).

Эй парвардигорим, менга аломат қилгил (3-41).

Оллоҳ дедик: «Сенинг аломатинг шуки, уч кунгача одамлар билан гаплашмайсан, агар зарур бўлса фақат ишора билан фаҳмлатасан; ва парвардигорингни кўп эсла, ва эртаю кеч унга тасбиҳ айт (3-41).

Бу китобдаги Марям қиссасини, унинг ўз аҳлидан шарқ томонга қараб узоқлашган вақтини эслагин (19-16).

Улардан ўзига парда тўсиб бекиниб олди (19-17).

Гап шулки, мен парвардигорингнинг элчисиман, сенга бир покиза фарзанд ато қилгали келдим (19-19).

Яъни Парвардигоринг сенга покиза бир гулом ато қилмоқчиман деган сўзини айтгали келдим.

Марям дедик: «Қандай қилиб менда фарзанд бўлсин, ваҳолонки, менга бирорта эркак қўл теккизмаган бўлса ва мен ёмон хотин ҳам эмасман». (19-20).

Шунда биз унинг раҳмига руҳимиздан пуфладик (66-12).

Марям деди: «Эй кошки, мундан аввал ўлган бўлсам эди» (19-23).

Ост томондан овоз келдики, хафа бўлма деб (19-24).

Парвардигоринг сенинг тагингда оқин сув пайдо қилди (19-24).

Хурмо дарахтини ўзингга тортиб кимирлат, сенга тоза пишган хурмо мевалари тушажак (19-25).

Бас, ундан егил ва ичгил ва ором олгил (19-26).

Мен Оллоҳ учун рўза ният қилганман, бугун мен ҳеч кимга сўзламанман (19-26).

Уни кўтариб ўз қавмига келди (19-27).

Эй бор худоё, буларнинг ҳунарларидан баракотни кўтар.

Бешикдаги гўдак билан... (19-29).

Гўдак деди: «Мен Оллоҳнинг бандасидурмен» (19-30).

Менга Оллоҳ китоб берди ва мени пайғамбар қилди ва қаерда бўлмайин мени баракотли қилди (19-30,31).

Ва менга, то ҳаёт бор эканман, намоз ва закотни адо этиб туришимни васият қилди (19-31).

Кейин улар ўзаро фирқа-фирқа бўлиб бўлиниб кетдилар (19-37).

Оллоҳ тасоло уларни хор қилсин.

Ва мен туғма кўрларни ва пелларни тузатаман, ва Оллоҳнинг изни билан ўликни тирилтираман (3-49).

Эй Сом, Оллоҳнинг изни билан ўрнингдан тур!

Худодан кўрқинлар, агар мўъмин бандалар бўлсангиз (5-57).

Мен дастурхонни сизларга индираман, лекин шундан кейин ҳам кимда-ким ишонамас экан, уни шундай азоблайки, ҳеч кимни ундай азобламагандурман (5-115).

Ҳаввазнинг маъноси: ҳар ким ўз ҳавои нафси ила иш кўрди, ҳуттий: яъни менинг гуноҳларимни кечир, каламан: яъни Оллоҳнинг сўзи, уни кимки тиловат қилибди уни кечирибди, саъфас: яъни бир қадокқа бир

қадоқ, яғни бировга қандай муомала қилсанг, сенга ҳам ана шундай муомала қиладилар.

Улар сендан Зулқарнайн ҳақида сўрайдилар (18-83).

Биз дедик: «Эй Зулқарнайн» (18-86).

Ҳақиқатда, биз унга ер юзида катта қувват бериб қўйганмиз ва ҳар бир нарсанинг сабабини ўргатганмиз ва у ўша сабаблардан бирига эргашиб йўлга чиқди (18-84,85).

Чош вақти билан қасам ва кеча бутун атрофни қоплаган вақт билан қасамки, парвардигорнинг сени ташламади ва сени емон кўрмади ҳам (93-1,2).

Эй Муҳаммад, уларга: «У ҳақда тезда гапириб бераман», дегин (18-83).

Ва биз унга ҳар бир нарсанинг сабабини ўргатдик ва у ўша сабаблардан биттасига эргашиб йўлга чиқди (18-84,85).

Юриб, ўтириб ҳатто қуиботарга етганда... (18-86).

Кўрдик, қуёш бир қайноқ булоқ устидан ботиб кетаётибди. Бошқа бир қироатда: *Фи айнин ҳамиятин* деб ўқилади (18-86).

Юриб, ўтириб ҳатто қуёшнинг чиқадиған жойига етди; кўрдик, қуёш бир қавм устидан чиқиб турибдики, уларнинг қуёшдан тўсинадиған сатри авротлари ҳам йўқ эди. Ана шундоқ (18-90,91).

Юриб, ўтириб ҳатто икки тоғ орасига бориб етди ва у икки тоғ олдида бир қавмни кўрдик, улар ҳеч гап тушунтира олмас эдилар (18-93).

Улар дедилар: «Эй Зулқарнайн, ҳақиқатда йаъжуж ва маъжуж... (18-94).

Биз сенга улар билан бизнинг ўртамизда бир сад (девор) қуриб беришинг учун қилинадиган сарф маблағ тўплайликми? (18-94).

У дедик: «Оллоҳнинг менга берган имконияти яхшидур. Энди сизлар менга куч билан ёрдам берингларки, мен сизларнинг ўрталарингизда мустаҳкам бир девор ясаб берайин» (18-95).

Олиб келинглр менга темир тахтачаларни (18-96).

То икки тоғ орасини тўлдириб баробар қилди (18-96).

Дедик, пуфланглр, ҳатто у қизиб қип-қизил чўғ бўлганда... (18-96).

Биз унга мис булогини оқизиб қўйдик (34-12).

Дедик, олиб келинглр менга эритилган мисни, бунинг устидан қуяй. Кейин улар, яғни Йаъжуж ва Маъжуж унинг устига чиқишга ва шунингдек уни тешишга қодир бўлмадилар. (18-96,97).

Бу менинг парвардигоримнинг раҳматидур (18-98).

Қачонки парвардигоримнинг ваъда қилган куни келса, буни пора-пора қилиб текислаб ташлайди ва парвардигоримнинг ваъдаси ҳақдур (18-98).

Йаъжуж ва Маъжужнинг бандлари очилган замон улар ҳар бир тепалиқдан югуриб келаверади (21-96).

Икки сеҳргар чиқди, бири — бу ва яна бири — Мусо. Биз ҳаммасини инкор қиламиз.

Эй подшоҳ, шаҳарларни баҳодирлар ёрдамида қўлга киритдинг, эҳсонлар ёрдамида дилларни қўлга кирит.

Кейин биз гор ичида бир неча йиллар давомида уларнинг қулоқларига парда уриб қўйдик (18-11).

Ва улар ғорларида уч юз йил ухлаб қолдилар ва яна тўққиз йилни қўшибдурлар (18-25).

Улардан бири дедик: «Қанча муддат ётдик экан?» Дедилар: «Бир кун ёки ундан ҳам озроқ ётгандурмиз» (18-19).

Дедилар: «Қанча ётганингизни Парвардигорингиз яхши билади» (18-19).

Энди бирортангизни мана бу пул билан шаҳарга юборинглар (18-19).

У ҳайси таом покизароқ эканини яхшилаб қарасин ва сизларга у ердан бирор ризқ келтирсин ва гоятда зҳтиётлик билан иш кўрсин (18-19).

Агар улар огоҳ бўлиб қолсалар, сизларни тошбўрон қилурлар ёки ўз дииларига қайтарурлар, ана унда сизлар ҳаргиз нажот топмассизлар (18-20).

Ўз ишларига ғолиб бўлган одамлар дедилар: «Буларнинг ёнида бир масжид қурамиз» (18-21).

Айтибдурларки, улар уч нафар эдилар ва тўртинчиси итлари эди, ва баъзилар айтдиларки, улар беш нафар эдилар ва олтинчилари итлари эди (18-22).

Ғойибона гумон қилиб (18-22).

Ва баъзилар эса: «Улар етти киши эдилар ва саккизинчилари итлари эди»,— дейдилар. (18-22).

Эй Муҳаммад, сен уларга айт: Уларнинг ададини парвардигорим яхшироқ билади, уларни озгина одамларгина билади» (18-22).

Улардан бири деди: «Қанча муддат ётдик экан?» (18-19).

«Бир кун ётдик»,— дедилар (18-19).

Баъзилари дедилар: «Қанча муддат ётганингизни парвардигорингиз яхшироқ билур» (18-19).

Сўнг уларни ёйилган сомон каби қилиб ташлади (105-5).

Оё, кўрмадингму парвардигоринг фил эгалари билан келганларини нима қилганини? (105-1).

Сенинг ҳаётинг билан қасам ичаман (15-72).

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Эй Муҳаммад, кофирларга ва мунофиқларга қарши жиҳод қил (66-9).

Сенинг парвардигоринг тезда сенга ҳамма нарсани беради ва сен рози бўласан (93-5).

Сочларингизни олдирган ҳолда (48-27).

Одам Атомиз лой билан сувнинг орасида ётган вақтда мен пайғамбар эдим.

Чошт вақти билан қасам ичаман (93-1).

Ва кечанинг ҳамма атрофни қоплаган вақтига қасам (93-2).

Улар дейдилар: «Муҳаммад бизларнинг гапларимизни эшитиб олувчи ҳулоқдур» (9-61).

У ерда хушбўй нарсалар ва райҳонлар мавжуддур (56-89).

Батаҳқиқ, юзингни осмон томонга кўпроқ қараб туришини биз кўриб турибмиз (2-144).

Кўзларингиз ҳаддидан ошиб кетмасин (18-28).

У ўз ҳавои нафсидан гапирмайди (53-3).

Оё, кенг қилмадикми сенинг кўксингни (94-1).

Эй Тоҳо, биз Қуръонни сенга машаққат бўлсин учун индирмадик (20-1,2).

Қўлингни бўйинингга боғлиқ қилиб қўйма (17-29).

Бу шаҳар номи билан қасам ичаман (90-1).

Соф арабий тилда (26-195).

Ва қачонки Оллоҳнинг баъдаси ибодатга қоим бўлди (72-19).

Биз осмонни қудрат қўлимиз билан бини қилдик ва албатта биз қодирдурмиз (51-47).

Ва биз ерни тўшадик ва қандай ҳам яхши тўшагувчидурмиз биз (51-48).

Эй Худо, салават айт!

Кўз хиёнат қилмади ва қамашмади. (53-17).

Беш вақт намозни ўқинглари!

Оллоҳ таолонинг энг аввал яратган нарсаси менинг нуримдур (ҳадис).

Оё, биз сенинг дилингни кенг қилмадикми? (94-1).

Қурайш қабиласини уларнинг қиш ва ёз мавсумларидаги сафарларига улфатлангирмоқ учун (106-1,2).

Бир фирқа одамлар жаннатда ва бир фирқа одамлар дўзахда (42-7).

Бугун ажралинглари бошқалардан, эй гупоҳкорлар (36-59).

Чунки, эй мунофиқлар, мухлислар ва мўминлар ютуқни қўлга киритишиб, ажралиб кетганлар.

Мана булар дўзахдалар, парво ҳам қилмайман.

Оллоҳ сизга ва бизга ризқ берсин.

Ва сени адашган топиб, кейин тўғри йўлга солмадимми? (93-7).

Мен Оллоҳ таолодан бир нарса сўрадимки, кошки сўрамаган бўлсам эди деб орзу қилдим.

Мен дедим: «Эй Худо, Мусо билан сирлашиб гаплашдинг, Сулаймонга улуғ подшоҳлик ато қилдинг, уларга берганингдек менга нима бердинг?»

Оё, парвардигоринг сени етим топиб уйлик-жойлик қилмадимми? (93-6).

Сени адашган топиб тўғри йўлга солмадимми?

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми?

Кейин Оллоҳ таоло уларнинг ёмонликларини яхши амалларга алмаштириб юборади (25—70).

Ҳар бир киши ўз тариқаси билан иш кўради (17-74).

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми? (93-8).

Ҳадичанинг Муҳаммад алайҳис-саломга куёвга чиққанидаги никоҳ хутбаси: Барча мактов ул Оллоҳга бўлсинким, Каъбани ҳоятда улуғ қилибди, Байтуллони ҳаром ишлардан пок қилибди, замзамни сероб қилибди, Мақоми Иброҳимни йигиладиган жой қилибди, Сафо тоғини аломатли қилибди, Марва тоғини одамлар зиёрат қиладиган жой қилибди, никоҳни оила алоқаларини маҳкамловчи ришта қилибдур, никоҳдаги ҳалолликни зарур шартлардан қилибди, менинг биродаримнинг ўғли Аҳмадни мукаррам ва мушарраф қилибди, ва ҳақиқатда мен бутун дунё хотинларининг саййидаси бўлган Хувайлид қизи Ҳадича билан ер юзи аҳлининг саййиди, биродаримнинг ўғли Аҳмад ўрталарида ҳар иккаларининг розиликлари билан муайян бир меҳр билан НИКОҲ аҳдини кийдим, у ҳам бўлса минглардан қирқтаси Эй одамлар, яхши ниятларингизни айтинглари, бу никоҳни муборакбод қилинглари. Бу никоҳни эшитганларга ҳам баракот бўлсин, курсанд бўлсин, зарар кўрмасин. Каъбапинг парвардигорига эътиқодимиз бор. Оллоҳнинг дўсти бизнинг бобомиз Иброҳим алайҳис-саломга Оллоҳнинг салаватлари ва саломлари бўлсин, шунингдек унинг ўғли ва қора кўзи Исмоилга ҳам. Эй бор Худоё, уларга бизларнинг ихлос саломимизни етказ.

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми? (93-8).

Уқи (96-1).

Уқи (96-1).

Нимани ўқийман, ваҳолонки, мен онадан тугма ўқиш-ёзишни билмайман.

Ҳамма нарсани яратган парвардигоринг исми билан ўқи. Ул парвардигорингки, инсонни бир парча ҳуюқ қондан яратди. Уқи. Ва парвардигоринг ҳаммадан кўра қарамлироқдур. У шундай зотки, қалам билан ўргатди. Ва инсонга билмаган нарсани билдирди (96-1, 2, 3, 4, 5).

Нун, қалам билан ва аҳли қаламнинг ёзган нарсалари билан қасам ичаманки, сен парвардигоринг марҳамати билан мажнун эмассен (68-1,2).

Ва юқори қилдик сенинг зикрингни (94-4).

Инсонларнинг ҳидояти учун юборилган умматларнинг энг яхшисидурсизлар (3-110).

Мен ер юзининг ҳар жойини намоз ўқиса бўладиган пок қилиб яратдим.

У шундай зотки, Ўзи ҳам, фаришталари ҳам сизга раҳмат ва салават юбориб туради (33-43).

...токи исломни ҳамма динлар устидан ғолиб қилиш учун, агарчи бу иш мушрикларга ёқмаса ҳам (61-9).

Пайғамбар алайҳис-саломнинг сўзлари: Кимгаки исломни арз қилсам, у олдинга юзини бир тириштириб оларди, аммо Абу Бакр ундоқ қилмади, у очиқ юз билан ҳеч иккиланмасдан мени тасдиқлади.

Эй бор Худоё, исломни Умар ёки Абу Жаҳл – мана шу икки одамнинг бири билан қувватлагин.

Бир ростгўй амин одам сени исломга даъват қилса-ю, сен унинг қонини тўкмоқчи бўлсанг, Худо ҳақни, қўлингдан келмайди.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ. Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Ул куни дўстлар бир-бирига душман бўлиб кетади, лекин Худодан кўрққан бандалар бундан мустасно (43-67).

Эй кошки, сен билан менинг ўртамиздаги масофа машрик билан мағриб ўртасидаги масофадек бўлса эди. Қандай ёмон йўлдошдир шайтон! (43-37).

Сен бутга сиғинасан, инсоният сарвари чиқди ва сени жаннатга чақиради.

Эй Тоҳо, биз Қуръонни сени машаққатга солиб қўйиши учун ноия қилганимиз йўқ (20-1,2).

Ул куни ҳар бир инсон ака-укаларидан қочади ва онасидану отасидан қочади ва хотинидану ўғилларидан қочади (81-34,35).

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ. Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Эй Набий, сенга Оллоҳ ва мўъминлардан сенга эргашганлар кифоя қилур (8-64).

Нима бўлди сизларга, ҳаммаларингиз ҳайрон бўлиб қараб турибсиз, катталару йигитлару болалар. Батаҳқиқ, Оллоҳ тало бизларга бир имом юборибди, у ҳам бўлса мана бу Муҳаммад алайҳис-саломдур. Энди сизларни қилич билан соламан ва ҳаммангизни ўлдирамиз, на тоғаларни қўямиз, на амакиларни.

Эй бутлар, мана бу Аҳмад, агар унинг айтгани рост бўлса, сажда қилинглар.

Филининг жуссасига яраша юк юклаваяди.

Ё Оллоҳ, менинг қаяимини тўғри йўлга бошлагян, чуки улар ҳеч нарсани билмайдилар.

Мен сени одамларга пейво қилажакман (2-124).

Пайғамбаримиз алайҳис-саломнинг муборак ҳадялари: Ҳар қачон мўъмин одам пулсирот устига қадам қўйса, унинг қадами остидаги олов ўчиб қолар экан, ҳамчунонки... .

Уматларим ичидан бир тоифаси пулсирот устидан шундай тез ўтадики, уларнинг тердая ҳўл бўлган кийимлари қурнмайди ҳам. (ҳадис)

Кейин икки камон масофасида ёки ундаи ҳам яқинроқ жойда тўхтади (53-9).

Ягона Оллоҳ таолдан бошқа бирорта маъбуд йўқ. Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Дарё иккига бўлиниб ажралди ва ҳар бир бўлаги катта тоғ каби эди (26-63).

Жаннатнинг эшигини энг аввал тақиллатадиган одам Билол бўлади (ҳадис)

Эй Расулуллоҳ, Сиз чиройлими ёки Юсуф пайғамбар чиройлими? (ҳадис)

Юсуф пайғамбар мендан чиройляроқ, аммо мен ундан мулоимроқман (ҳадис).

Чунки у оламга фитна эди ва мен эсам раҳматдурман. (ҳадис)

Оталарингиз Иброҳим алайҳис-саломнинг йўлини сизларга ихтиёр қилинди (22-78).

Эй инсоилар, сизларга ўзларингиздан бўлган бир пайғамбар келди... (10-128).

Эй тўғри сўзли Юсуф (12-46).

...ростликни олиб келган ва уни рост деб тасдиқлаган одамлар (39-33).

Мени мамлакат хазиналари устидан... (12-55).

Уларни албатта ер юзига ҳоким қилади (24-55).

Биз унга ўз томонимиздан шавқликни ва покизаликни бердик, у тақводорлардан эди (19-13).

У Худодан қўрқди ва яхши сўзни рост деб тасдиқлади (92-5,6).

Сени осон йўлга муваффақ қиламиз (87-8).

Биз уни тезда осон йўлга муваффақ қиламиз (92-7).

Дўстни дўст ёнига киргизинг, чунки у дўстга муштоқдур.

Шайтон ҳазрат Умарнинг соясидан қочар эди.

Дастурхонингизни сабзаяот билан безанглар ва мажлисларингизни Умарнинг зикри билан безанглар; Оллоҳ таоло уларнинг шафоатини бизларга насиб айласин.

Ул куни ҳар бир инсон ўзининг биродаридан ва онасидан ва отасидан ва хотинидан ва болаларидан қочади.

Насабда ва уругда ўзингиздан бўлган... .

Тўғрисини Оллоҳ яхши билади.

Оллоҳ қошида энг ҳурматлангингиз энг тақводорингиздур (49-13).

Қандай ҳурматли ва қандай тақводор.

Даражада улар ортиқдурлар (58-10).

Ўзини Оллоҳ таолога топшириб қўйган одамнинг имонидан кучлироқ имон кимда бор (4-125).

Менинг умматларим ичида энг мулойими Абу Бакрдур.

Сиз иккалангизнинг ростгўйроғингиз Абу Бакрдур.

Абу Бакр ердан кўра осмонда олимроқ.

Ҳаммадан олдин менинг сўзимни рост деб тасдиқлаган одам Абу Бакрдур.

Сен ўзингдан яхши одамдан олдин юриб кетасанми? Оллоҳ номи билан қасамёд қиламанки, пайгамбарлардан кейин Абу Бакрдан яхшироқ одам йўқ.

Яхшилик қилишга ҳаммаларингиздан олдин улгурадиган одам Абу Бакрдур.

Сен уларни доим рукуъ қилган ва сажда қилган ҳолда кўрасан (48-29).

Агар Али бўлмаганда, Умар ҳалок бўлган бўлар эди.

У билан бирга бўлган зотлар... (48-29).

Душманларга нисбатан қаттиққўлдурлар (48-28).

Ўзаро гоятда раҳмдилдурлар (48-29).

Сен уларни доим рукуъ қилган ва сажда қилган ҳолда кўрасан (48-29).

Менинг саҳобаларим бамисоли осмондаги юлдузлар, уларнинг қайси бирига эргашсангиз ҳам тўғри йўл топасизлар (ҳадис).

Мушрикларни ҳар қаерда топсангиз ўлдиринглар (9-5).

Муҳаммаднинг Худоси мени ўлдирди.

Сени масҳара қилувчиларни даф қилишда Биз ўзимиз кифоя қиламиз (15-95).

Лаббай, эй ул зотки, шеринг йўқ ўзинг ихтиёр қилган шерикдан бўлак, Сен унга эгасен, аммо у Сенга эга эмас.

Бизнинг худоларимизга бир кун ибодат қил, биз сенинг Худойингга етти кун ибодат қиламиз.

Сен бизнинг Худомизга етти кун ибодат қил, биз сенинг Худойингга бир ой ибодат қиламиз.

Сен бизнинг маъбудларимизга бир ой муддатида топинсанг, биз сенинг Худойингга етти йил ибодат қилурмиз.

Эй Муҳаммад, сен уларга айтгил: «Эй кофирлар, сизлар топинган нарсага мен ҳаргиз топинмасман» (109-1,2).

Ва на сизлар мен ибодат қилган зотга ибодат қиласизлар (109-3).

Ва на мен сизлар ибодат қилган нарсага ибодат қилувчимен (109-4).

Ва на сизлар мен ибодат қилган зотга ибодат қиласизлар (109-5).

Сизларга ўз динларингиз ва менга ўз диним (109-6).

Мушрикларни ўлдиринглар (9-5).

Биродарим ўғлига эргашинглар, у хоҳ рост гапирсин ва хоҳ ёлғон, юксак ахлоқли бўлишга даъват қилади.

Мендан устун бўлиб кетишликларини ёмон кўраман.

Улар дедиларки: «Эй қавмимиз, биз бир китоб ҳақида эшитдикки, Оллоҳнинг чақирувчисига ҳўб деиглар ва унга ишонинглар (46-30,31).

Пайгамбар алайҳис-салом ҳеч қачон тезак билан истинжо қилмади, суяк билан ҳам (ҳадис).

У ўз ҳавои нафсидан гапирмайди (53-3).

Чунки ҳар бир нарсанинг сояси ўзидек бўлади, унга ўхшайди, лекин ҳамма неъматдан бенасибдур.

Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофирни қўймагин (71-26).

Е Оллоҳ, менинг қавминини тўғри йўлга бошлагил, чунки улар ҳеч нарсаи билмайдилар (ҳадис).

Мен сени одамларга пешво қилажакман (2-124).

Ҳар қачон мўъмин одам пулсирот устига қадам қўйса, унинг қадами остидаги олов ўчиб қолар экан, ҳамчуноники ... (ҳадис).

Умнатларим ичидан бир тонфаси пулсирот устидан шундай тез ўтадики, уларнинг тердан ҳўл бўлган кийимлари қуримайди ҳам (ҳадис).

Кейин икки камон масофаси ёки ундан ҳам яқинроқ жойда тўхтади (53-9).

Ягона Оллоҳ таолодан бошқа бирорта маъбуд йўқ. Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидаур.

Дарё иккига бўлиниб ажралди ва ҳар бир бўлаги катта тоғ каби эди (26-63).

Жаннатнинг эшигини энг аввал тақиллатадиган одам Билол бўлади.

Эй Оллоҳнинг элчиси, сен чиройлимисан ёки мендан чиройлироқ, аммо мен ундан мулойимроқман (ҳадис).

Чунки у оламга фитна эди. Мен эсам раҳматдурман (ҳадис).

Биз сени олам халқи учун фақатгина раҳмат бўлсин деб юборганмиз (21-107).

Оталарингиз Иброҳим алайҳис-саломнинг йўли сизларга ихтиёр қилинди (22-78).

Эй инсонлар, сизларга ўларингиздан бўлган бир пайғамбар келди ... (10-128).

Ул кун и ҳар бир инсон биродаридан ва онасидан ва отасидан ва хотинидан ва болаларидан қочади (80-34,35, 36).

Эй инсонлар, сизларга ўларингиздан бўлган бир пайғамбар келди (10-128).

Насабда ва уруғда ўларингиздан бўлган ...

Қиёмат яқин келди ва ой иккига бўлинди (54-1).

Қиёмат яқин келди ва ой иккига бўлинди (54-1).

Менга бир мўъжиза кўрсат, акс ҳолда бошингни оламан.

Покдур ул зотки, бандаси Муҳаммадни кечаси ҳурматли масжиддан олиб борибдур ... (17-1).

Унинг меваларининг катталиги Ҳажр қабиласининг ҳумларидек келар эди.

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Оллоҳ таолонинг сенга ўхшаш яратган махлуқи бор деб ўйламаган эканман.

Қандай? Агар сен Исрофилни кўрганингда эди, ва мен уни кўрганман, унинг юзида кўз ёши чунон дарё бўлиб оқадики, унда кема юргузсанг бўлур.

Батаҳқиқ, пайғамбар алайҳис-салом унн осмоннинг равшан уфқида кўрди (81-23).

Ва ҳақиқатда, уни яна бир марта Сидрат ул-мунтаҳо ёнида кўрган эди (53-13,14).

Покдур ҳар нарсаи бошлаб яратувчи ул зот, покдур неъмат бериб ризқлантирувчи ул зот.

Катта мўъжизаларимизни сенга кўрсатмоқ учун (20-23).

Сендан олдин ўтган пайғамбарларимизнинг йўлларини ... (17-77).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ўзига танланган банда қилиб олибди ва ер юзига халифа қилибди ва фаришталарни менга сажда қилдирибди ва хотиним Ҳавони солиҳа ва ифбатли аёл қилибди ва бизларга жаннатни дарёлари билан, қасрлари ва неъматлари билан ато қилибди ва менинг душманим тошбўрон қилинган шайтонни жаннатдан ҳайдабди. Шунда мен билдимки, бу зот Одам алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ҳалос топган бандаси қилиб олибди ва мен ўз қавмимни эллик йил кам минг йил кечаю кундуз имон йўлига даъват қилдим ва менинг чақиригимдан улар фиқат қочдилар. Мен уларга қилган гуноҳларингизни кечиршни парвардигорингиздан сўранглар дедим. Шунда ҳам улардан озгинаси имон келтирди ҳалос. ...Улар фақат фожир ва кофирларни тугар эдилар. ...Кейин мен дедим: «Эй парвардигорим, ер юзида кофирлардан бирортасини қўйма». Оллоҳ таоло дуомни қабул қилди ва қавмимни ҳаммасини ҳалок қилди. Шунда билдимки, бу зот Нуҳ алайҳис-салом экан (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ўзига дўст қилиб олибди ва мени нозик одам қилиб яратибди ва Намруд оловини менга салқин ва саломатлик қилибди ва менинг хотинимни тугмаслик балосидан қутқарибди ва менга Исмоил ва Исҳоқ пайғамбар фарзандлар билан башорат берибди ва менинг душманим Намрудни ҳалок қилибди. Шунда мен билдимки бу зот Иброҳим алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мен билан бевосита гаплашибди ва менга батафсил ажойиб тўққиз мўъжиза берибди ва тахтачаларга равшан қилиб шарҳлаб ёзиб қўйибди ва менинг қавмим дарёдан ўтди ва қадамлари ҳўл бўлгани йўқ, лой ҳам бўлгани йўқ ва тошдан ўн икки кўз булоқ қайнаб чиқди, уларга лаззатли мевалар билан парранда гўшти тушириб турди ва менинг душманим Фиръавни гарқ қилди ва Фиръавни ва униинг қавмини гумроҳликка солди, ҳидоятга бошламади. Шунда мен билдимки, бу зот Мусо алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менга Забурни берибди ва менга темирни юмшатиш илмини ўргатибди ва тоғларни ва қушларни менга итоат қиладиган қилиб берибди ва менга идора қилиш ва ҳукм чиқариш сиёсатини берибди ва менинг қўлим билан Жолутни ҳалок қилибди. Шунда билдимки, бу зот Довуд алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд Ул зотга бўлсинки, менга инсу жинни мусаххар қилиб берибди ва шамолу девларни менга бўйсундирибди ва менга қушлар тилини ўргатибди ва менга машриқдан мағрибга қадар бўлган масофада подшоҳлик ато қилибди. Шунда билдимки, бу зот Сулаймон алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ифлос бир томчи суюқликдан яратмабди ва мени ҳужжат билан обидаю зоҳида бўлган бир аёлнинг қорнидан чиқарибди ва мен ўзимнинг дуомнинг баракотидан тугма кўрни ва песни тузатаман ва Оллоҳнинг изни билан ўликни тирилтираман. Шунда мен билдимки, бу зот Исо алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, арш ва курсий ... ни яратгандан бери менинг исмиمنى Ўз исми ёнига қўйибди ва менинг исмиمنى жаннат эшиги тепасига ҳар бир варақага ва ҳар бир...га ёзиб қўйибди. Ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг исмиمنى хутбада, намозда ва иқоматда ҳар куни беш мартаба айтилиб турадиган юқори мақомга кўтарибди; ва яна

ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг умматимни яхши исм билан атабди ва уларнинг айбларини яширибди, бошларини қуйи қилмабди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, ер юзини ва ҳаммасини намоз ўқишга салоҳиятлик ва пок қилибдики, қаерда намоз вақти етса ўша зотгаки, душмандан тушган ғанимат молларни ҳалол қилибди ва бизнинг ризқимизни найзамнинг учиди қилибди, хорлик ва зорликни менга муҳолиф бўлганларга қолдирибди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг умматларимнинг қурбонликларини олов билан синаб кўришни йўқ қилибди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менга кавсар ҳовузини берибди ва мақтовга сазовор мақомни берибди. Бирорта пайгамбар йўқки, бу дунёда умматларини тўғри йўлга даъват қилмаган бўлса, аммо мен бутун ҳимматимни, у дунёда умматларимни шафоат қилиш учун сақлаб қўйдим (ҳадис).

Бу пайгамбарлар хотимасидур. Сен биздан ортиқ бўлдинг.

Сен умматларинг учун енгиллик сўра.

Бизларнинг ҳар биримизнинг муайян ўрнимиз бордур.

Ягона Оллоҳдан бошқа ҳеч маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

У икки қавс масофасига ёки ундан ҳам яқинроққа борди (53-9).

Оллоҳ сақласин ундан.

Сенинг парвардигоринг тезда сенга шундай ато қиладики, сен рози бўлажаксан (93-5).

Эй Муҳаммад, менга сано айт.

Сенга бўлган санони санаб охирига етаолмайман. Сен ўзингга айтган саночалик бўлсин.

Мен арабу ажамнинг энг фасоҳатлигиман (ҳадис).

Саломлар Оллоҳга бўлсин ва салавотлар ва ҳам яхши сўзлар.

Салом бўлсин сенга, эй пайгамбар, Оллоҳнинг раҳмати ва баракотлари ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Эй парвардигоримиз, бизларнинг дилларимизни ҳидоятга солгандан кейин яна оздирмагин ва бизга ато қилгил ... (3-8).

Эй парвардигор, эшитдик ва итоат қилдик.

Эй парвардигоримиз, агар эсдан чиқарсак еки хато қилсак, бизни қаттиқ сўроққа тутма (2-286).

Умматларимга хатолари учун, ёддан кўтарилгани учун ва мажбур қилинган ишлари учун гуноҳ ёзилмайди (ҳадис).

Унинг едидан кўтарилди, у қасддан қилмади.

Таъба қилиш билмасдан ёмон иш қилиб қўйганларга лозим бўлади.

Эй парвардигоримиз, биздан аввалги умматларга оғир юк юклаганингдек бизларга оғирлик юклама (2-286).

Улардан оғир юкларини туширамыз.

Эй парвардигоримиз, бизнинг тоқатимиз келмайдиган нарсани бизга ортма (2-286).

Кимки бир яхши иш қилса, унга ўн баробар савоб бўлур (6-160).

Афв қил бизни (2-286).

У ёмонликларни афв қилади.

Бизнинг гуноҳларимизни мағфират қил (2-286).

Оллоҳ мўъминларга ҳоқда раҳмдилур (33-43).

Сен бизнинг хўжамизсан ва бизнинг яқинимизсан ва бизни муҳофаза қилувчимизсан ва бизга ёрдам берувчисан.

Бу иш шунинг учун ҳам шундоқки, Оллоҳ таоло мўъминларнинг ишини енгилаштирувчи хўжасидур (47-11).

Энди бизга кофир қавмлар устидан нусрат бергин (2-286).

Мўъминларга ёрдам бериш бизнинг бўйнимизга вожибдур (30-47).

Мўъминлар ҳам, ҳаммалари Оллоҳга имон келтирдилар (2-285).

Оллоҳга ҳамд бўлсин бизга берган неъматлари учун ва яна ҳамд бўлсин Унга у дунёда ва бу дунёда ...

Оллоҳ таоло бандасига ваҳй қилиб туширадиган нарсасини туширди (53-10).

Назар тоймади ҳам, ҳаддан ҳам ошмади (53-17).

Саломлар Оллоҳга бўлсин, салаватлар ҳам, энг яхши сўзлар ҳам.

Салом бўлсин сенга, эй пайғамбар, Оллоҳнинг раҳмати ва баракотлари ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Гувоҳлик бераманки, бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва яна гувоҳлик бераманки, Муҳаммад Унинг бандаси ва элчисидур.

Биз Сени мақтаб поклаймиз ва мўқаддасликни Сенга хослаймиз (2-30).

Сен дўзахийлар учун масъул эмассан (2-119).

Эй Муҳаммад, агар Мен ўзимга кофирлигида ўлган мушрикнинг гуноҳини ҳеч қачон кечмайман деб аҳд қилган бўлганимда, сени кофирларга ҳам шафоатгўй қилган бўлардим ва сен учун ҳамма кофирларни дўзахдан қутқарган бўлардим, лекин сен фақатгина умматингга шафоатгўй қилдимки, сен рози бўлгин деб.

Мусо қавмидан бир тоифа бор эдики, улар одамларни ҳақ йўлга бошлар ва ҳақиқат билан ҳукм қилар эдилар (7-159).

Поқдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини ҳурматли масжиддан олиб борди ... (17-1).

Поқдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини муборак масжиддан олиб борди ... (17-1).

Тоқат ва қувват фақат энг улуғ, ҳамма нарсани билувчи Оллоҳнинг ёрдами билангина бўлади.

Поқдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини муборак масжиддан олиб борди ... (17-1).

Ҳар нарсанинг сабабини сўранглар, то Мен тойишларни кечирай.

Эй олимларнинг парвардигори, Муҳаммад ҳаққи ҳурмати ва унинг ҳамма аҳли байтлари ҳаққи ҳурмати.

Ё Оллоҳ, Абу Бакрни менинг даражамда ёрдамчим қил (ҳадис).

Ё Оллоҳ, ушинг ёмонлигини биздан даф қил (ҳадис).

Улар сен билан ҳақ иш тўғрисида жанжал қиладилар, ҳақ муайян бўлгандан кейин улар гўё ўлимга ҳайдалиб кетаётгандек, ваҳолонки, ўзлари қараб турадилар. (8-6).

Ул вақти, сизлар бериги қирғоқда эдингизлар ва улар эса нариги қирғоқда эдилар (8-42).

Оё, бизлар мусулмонларни гуноҳкорлардек қилармидик? (68-35).

Эй чўпон.

Ва Нуҳ алайҳис-салом деди, «Эй парвардигорим, ер юзида кофирлардан бирортасини қўймагян» (71-26).

Кимки менга тобиъ бўлса, у албатта меъдан ҳисобланади ва кимки менга осий бўлса унда Сен кечирувчи раҳмдилсан (14-36).

Ким сенга билдирди бунни? (66-3).

Пайгамбар алайҳис-салом дедилар: «Менга ҳамма нарсани билувчи ҳамма нарсадан хабардор Зот билдирди».

Агар сизларнинг дилларингизда яхшилик борлигини Оллоҳ таоло билса У сизлардан олинган нарсалардан яхширогини беради (8-70).

Агар Оллоҳ таоло томонидан олдиндан ёзилиб қўйилган ҳукм бўлмаганда эди бу олган нарсаларингиз сабабидан сизларга улуғ азоб келган бўлар эди (8-68).

Оллоҳ таолодан бўлган нусрат ва яқинда бўладиган фатҳ.

Судралиб юришда хорлик ва олдинга қараб журъат билан юришда ифтихорлик мавжуддур.

Бизлар душман устига ҳамла қилувчи баҳодирлар қизимиз,

Бизлар юмшоқ ёстиқлар устида юрамиз,

Мушқлар ўзининг сақланадиган мушқдонидадур,

Биз севмаганларга фироқ бўлсин.

Эй Одамлар, Муҳаммад батаҳқиқ ўлдирилди.

Оллоҳ рози бўлсин ундан.

Оллоҳ таоло сени одамлардан ўз ҳифзи ҳимоясида сақлайди (5-67).

Энди сен, эй Муҳаммад, Оллоҳ йўлида урушга кир, бу ишда сенинг ўзингдан бошқанинг жавобгарлиги йўқдур, мўъминларни қизиқтир, шояд Оллоҳ таоло кофирларнинг қаттиқлигини сизлардан даф қилса (4-84).

Мўъминларни қизиқтир (4-84).

Дарахт тагида мусулмонлар сенга байъат қилганларида Оллоҳ таоло улардан рози бўлган (48-18).

Ансорлар менинг қорним ва икки кўзим ва асабимдурлар.

Эй Оллоҳ, Сенинг исминг билан бошлаймиз.

Бу ҳужжат Оллоҳнинг элчиси Муҳаммад ибн Абдуллоҳнинг Сухайл ибн Амр билан фалон-фалон нарсалар ҳақида келишилган битими.

Ҳақиқатда, Биз сенга бир равшан фатҳу зафар бердик, тоинки Оллоҳ таоло сенинг олдинги ва кейинги гуноҳларингни кечирсин (48-1,2).

Улар шундай одамларки, уларни Оллоҳ таоло лаънатлагандур (4-52).

Хурмо дарахтидан кесганларингиз ёки ўрнида тик турган бўйича қолдирганингиз буларнинг ҳаммаси Оллоҳнинг изни билан ва Худонинг фармониغا бўйсунмайдиганларни расво қилиш учун бўлди (59-5).

У шундай Зотки, аҳли китоблардан бўлган кофирларни биринчи йиғилишдаёқ диёрларидан чиқарди (59-2).

Эй Худо, эй тамом мулкнинг хўжаси, Сен хоҳлаган одамингга подшоҳлик берасан (3-26).

Туриглар ва боринглар Жобирнинг уйига, Жобир бизга қовурилган гўшт ҳозирлаб қўйибди (ҳадис).

Эй иймон келтирган бандалар, Оллоҳ таолога ва пайгамбарга хиёнат қилманглар (8-27).

Рум мағлубиятга учради (30-2).

Форс аҳлининг қўлида.

Меҳрибонлик қилди Оллоҳ таоло пайгамбарга ва муҳожирларга ва ҳам ансорларга (9-117).

Покдур Ул зотки, кечаларнинг бириде Уз бандасини Муборак масжиддан олиб борибди (17-1).

Оллоҳ таолодан паноҳ тилайман тошбўрон қилинган шайтоннинг шарридан. Ғоятда меҳрибон, ниҳоятда раҳмдил Оллоҳнинг исми билан бошлайман. «КафҲаЙаАйнСоД. Парвардигорингнинг ўз бандаси Закариёга берган марҳамати ҳақидаги қиссадан бошлаб то шу суранинг 92-нчи ояти бўлган «Меҳрибон бўлган Оллоҳга бирорта одамни ўғил қилиб олишлик раво эмас» деган оятга қадар. (19-1 ... 92).

Агар улар пайғамбар валайҳис-саломга индирилган оятларни эшитсалар кўрасанки кўзларидан ёш оқар, чунки улар ҳақиқатни биладилар (5-83).

Тўғрисини Оллоҳ яхшироқ билур.

Чиройли сабр қилишлик (12-18).

Ҳамду сано Оллоҳгадур, сенга ҳеч бир одам ҳамд айтмас.

Ул одамларки тухмат ва бўҳтонни чиқардилар, улар ўзларингиздан бўлган бир тоифа одамлардур ... то Оллоҳ таолонинг, «... бу улут бўҳтондур» деган сўзигача (24-11 ... 16).

Эй Оллоҳ, сен покдурсан. Бу бир бўҳтондур.

Сизлардан бўлган аҳли фазллар ва молдорлар қасам ичмасин ... то Оллоҳ таолонинг «Оё, сизлар Оллоҳ таолонинг кечирлигини яхши кўрмайсизларми?» деган сўзига қадар (24-22).

Бугун динингизни сизларга мукаммал қилиб бердим ва тамоm қилиб бердим сизларга неъматимни ва тўғри йўл кўрсатадиган дин бўлсин учун, исломни сизларга раво кўрдим (5-3).

Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй пайғамбарлик ва элчилик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй одамлар муҳтож бўладиган ва улуғлик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй инсонийлик ва саховат уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй йигитлик ва саломатлик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй азизлик ва саййидлик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй марҳамат ва бахту саодат уйининг аҳллари.

Эй, бирор марта юмшоқ ўринда ётмаган, бирор марта яхши тўн киймаган ва бирор марта тўйиб арпа нонин емаган одам.

Воҳ, қандай чидаб бўлар Расулуллоҳнинг фиरोқиға!

Ё Оллоҳ, бизларга сахаротул мавт ҳолатини энгил қил.

Уни дарёга ташла ва қўрқма, хафа ҳам бўлма, биз уни сенга қайтара-жакмиз ва мурсал пайғамбарлардан қилажакмиз (28-7).

Уни менга гўдаклик вақтида топшир, мен сенга пайғамбар қилиб қайтараман.

... намоз ва қўл остингиздаги нарсалар.

Биз ҳаммамиз ва албатта Оллоҳнинг қошига қайтиб боражакмиз (2-156).

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Биз сени оламлар учун фақатгина раҳмат бўлсин деб юборганмиз (21-107).

Олиб киринглар дўстни дўст олдига, чунки дўст дўстни кўришга муштоқдур. Сенга наф келтирган одам эшикка келиб турибди, сенинг дўстинг эшикка келиб турибди, сенинг рафиқинг эшикка келиб турибди.

сенинг қайин отанг эшикка келиб турибди, сенинг хизматкоринг эшикка келиб турибди.

Эй одамлар, қайтинглар, батаҳқиқ дўст дўстга эришди.

Биз ҳаммамиз Оллоҳникимиз ва албатта унинг наздига қайтиб боражакмиз (2-156).

Ҳамд бўлсин ул Оллоҳгаки, менинг ўлимимни бир марта бўлса ҳам сажда қилган одамнинг қўлида қилмади.

Уларнинг ёмонлигини сендан даф қилишда Оллоҳнинг ўзи кифоя қилади ва У ҳамма нарсани эшитувчи, ҳамма нарсани билувчидур.

Вой дод, ўт азобидан.

Суюнчи хабар бўлсин сенга, эй Усмон, парвардигорингга ҳеч бир гуноҳ қилмадинг.

Суюнчи хабар бўлсин сенга, эй Усмон, роҳат билан ва райҳон билан.

Суюнчилик бўлсин сенга, эй Усмон, боғу бўстон билан.

Биз ҳаммамиз Оллоҳникимиз ва албатта Унинг наздига қайтиб боражакмиз (2-156).

Бирорта одамнинг қонини тўкиш фақатгина учта сабабдан жойиз бўлади: бир одам иккинчи бир одамни қасддан ўлдирса кейин унга хун лозим бўлади; бир одам қанча вақт пок юргандан кейин зино қилиб қўйса уни тошбўрон қилиш лозим бўлади; агар бир киши исломга киргандан кейин диндан қайтиб муртад бўлиб кетса унда уни қатл қилиш керак бўлади. Худо шоҳидки, мен бирорта одамни ўлдирмадимки, унга хун тўласам; на жоҳилият замонида ва на ислом даврида зино қилмадим ва имон келтирганимдан бери динимдан қайтмадим. Ва мен гувоҳлик бериб айтаманки, ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, тагин гувоҳлик бериб айтаманки, Муҳаммад Оллоҳнинг бандаси ва элчисидур (ҳадис).

Биласанми, олдинги ўтган умматларнинг ичида энг ёмон одам ким эди? Мен дедимки: «Оллоҳ ва Унинг расули яхшироқ билур». У деди: «Солиҳ пайғамбар туясининг оёғини кестан одам». Кейин яна айтдики: «Эй Али, биласанми, кейинги умматларнинг ичида энг ёмон одам ким?» Мен дедимки: «Оллоҳ ва Унинг расули яхшироқ билур». Шунда пайғамбар алайҳис-салом деди: «Сенинг қотилинг» (ҳадис).

Мен уни қил деб буюрмайман, уни қилма деб қайтармайман ҳам, уни сиз ўзингиз яхши биласиз.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Беринглаар менга силоҳимни.

Жаннатдаги йигитларнинг саййиди.

Муҳаммад пайғамбар алайҳис-салом дебурлар: «Мен ўзимдан кейин эркаклар учун хотинлардан бошқа фитна қолдирганим йўқ».

Қиёмат куни мен Ҳусайннинг қотили билан алоҳида муомала қиламан. Вой бўлсин қотилга ён босганларга ҳам, Ҳусайнга хусумат қилганларга ҳам.

Жим бўл, эй Худонинг душмани.

Эй Оллоҳнинг пайғамбари, мен сенинг олдинга умматларингдан шижоат қилиб келдим.

Ҳақиқатда, сенинг учун жаннатда бир даража борки, унга фақат шаҳодат билан етасан.

Кейин Мусо у шаҳардан ғоятда эҳтиёткорлик билан чиқди (28-21).

Вақтики, Мусо алайҳис-салом Мадяв шаҳри томон юзланди ... (28-22).

Пайғамбар алайҳис-салом дебдурлар: «Оллоҳнинг рост бандаларининг дилидан энг охирида чиқадурган нарса — хуббур-риёсатдур. Оллоҳнинг расули Муҳаммад алайҳис-салом яна дебдурларки: «Бир жамоанинг боши бўлманглар, унинг охирроғи бўлинглар. Чунки сафарларда бирор фалокат юз берса аввал боши кетади. Ҳукамолар дебдурларки: «Хуббур-риёсат, яъни мансабпарастлик дарди бедаводур».

Лекин Худонинг буйруғи тақдирда бор экан.

Қазойи қадар келганда кўз кўрмас бўлиб қолади.

Ё Оллоҳ, мен ўзингдан офату балодан паноҳ тилайман.

Бу бизнинг йиғлайдиган жойимиз, йигитларимизнинг ўлдириладиган жойи ва қонларимизнинг тўкиладиган жойидур.

Бизга келиб қовушишингизга оз фурсат қолди.

Эй кошки, амир бўлмагай эрдим.

Сен ва боланг, эй заифа, Расулulloҳ билан жаннатда бўласизлар.

Эй Худонинг душмани, сен ёлгон айтасан, мен раҳмдил бўлган парвардигорим наздига кетаяпман.

Ё Оллоҳ, судраб киргиз уни ўтга, унинг иссиғини тотиб кўрсин.

Каъба парвардигори билан қасамёд қиламанки, бизлар яхшилармиз ва сизлар чиркинларсиз.

Сенга ўхшаш яхшилардану Ҳусайн ёмонларданми?

Бирорта раҳмдил одам йўқми, бизга раҳми келса?

Мен ўша ҳур йигитман, келгинди меҳмон эмасман.

Бўйинларингизни қилич билан узаман.

Адолатсиз мамлакат дарвозаси ёнида.

Узаман бўйинингизни, бу эса адолатсизлик эмас.

Эй озод йигит, мен икки дунёда ҳур бўлдим.

Қандай озод йигит озод Риёҳнинг ўғли!

Қандай озод йигит найза санчиғининг тагида!

Мен қариган, кучсиз кампирман,

Яланг оёқ, яланг бош ва ариқ.

Лекин мен шундай қаттиқ қилич солайки,

Агарчи Фотимаи Заҳронинг ўғилларидек бўлмаса ҳам.

Эй отажоним, ташналик мени ўлдирди, темир совутнинг оғирлиги мени зарчатади, бир ҳўплам сув ичишнинг иложи бормикин?

Мен Ҳусайннинг ўғли, Алининг набираси Али бўламан.

Байтуллоҳ билан қасамёд қиламанки, пайғамбар ишини ҳимоя қилишига биз мустаҳқиқмиз.

Оллоҳ номи билан қасамёд қиламанки, подшоҳлик даъво қилувчининг ўғли ҳеч қачон бизнинг устимиздан ҳоким бўла олмайди.

Оллоҳнинг ҳукми билан, ҳақиқатда биз мустаҳқиқмиз.

Отамни ҳимоя қилиб бўйинларингизга қилич соламан,

Ҳошимий уруғидан бўлган араб йигитнинг қилич солишини кўрасизлар.

Маъноси:

Менинг қавмим куфрони неъмат қилди ва бошқаларни тақдирлади,

Икки оламнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг савобидан юз ўтирди.

Алини ўлдирдилар ва унинг ўғли ҳам ўлди—

Кароматли ва саховатли ота-онасидан бўлган саййид Ҳусайн.

Саъднинг ўгли менга қарши макру ҳийла қилди
Селдан ҳам зиёда бўлган лашкар билан.
Гўё таасуф қиларди, ўзи биздан, бас сўра...
... икки ёритувчисининг зиёси билан юради.
Набийдан кейин Али билан
Ва қурайшлик оиладан бўлган пайгамбар билан,
Халқ ичида Оллоҳ таоло отамни яхшилади,
Сўнг онамни, демек мен икки ҳарамнинг фарзандиман.
Менинг бобомдек бобоси бор одам борми жаҳонда.
Ёни менинг фахримдек, демек мен ою кундан бўлганман.
Менинг онам Фотиматуз-Заҳродур ва отам эса
Хунайн ва Бадр муҳорабаларида куфрни мағлуб қилган Алидур.
Эй Худо, ўзинг кўриб турибсан мен бандаларинг орасида қандай
турганимни, осийлар ва тажовузкорлар ана улардурлар.
Мен сени ўлдиражакман, аниқ
Биламан ва ундан ғам емайман,
Ва бу албатта бўлажак ва буни яширмаймиз,
Сен билан гаплашган одамларнинг яхшиси отанг бўлади.
Узангимгача тилла ва кумуш қиламан,
Мен бугун ҳижобланган подшоҳни ўлдирдим.
Ота-онаси энг яхши одамни ўлдирдим,
Икки қиблага қараб намоз ўқиганларнинг энг яхшисини ўлдирдим.
Ноумид бўлди ҳар бир мутакаббир ўжар одам (14-15).
Сен мени «Жаббор ва Анид» сифатли Зот билан кўрқитмоқчимисан?
Мана, Жаббору Анид мен бўламан.
Агар қиёмат куни парвардигорингни учратсанг,
Мени Язид майдалаб ташлади деб айтгин.
Золимлар қилаётган ишларини Оллоҳ таоло билмайди деб ўйлама асло
(14-42).
Қиёмат куни золимлар чигирткага ўхшаш бўлган суратда йиғлайдилар.
Ҳаром таом билан битган эт дўзах ўтида ёнажақдур.
Улар қоринларига фақат олов ейдилар ва тезда жаҳаннамга киргизиладилар.
Мустақбалда бўладиган ҳар бир нарса албатта бўлади ва бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳ таолога ҳамд бўлсин.
Хожамиз раббоний илмларининг олими, илоҳийларнинг етук устози,
мушкилларни ечувчи, ажойиботларнинг калити, имомларнинг имоми,
шариъатнинг суянчи, хосу омнинг мурожаат қиладиган манбаъи, ҳалолу
ҳаромни ажратиб берувчи Носируддин Рабғузий.
Улуғ парвардигор подшоҳи оламнинг тавфиқи билан Рабғузий қиссаси
муборақ ойининг 27 куни чошт вақтида Оллоҳ таолонинг раҳматини умид
қилғувчи заиф хожи ... Муҳаммад Вазирийнинг қўли ила тамом бўлди.
Оллоҳ таоло уларнинг гуноҳларини кечирсин ва қабрларини мунаввар
қилсин. Эй Оллоҳ, бу Китобни ёзган, уни эшитган ва бу китобга назар
солганларнинг гуноҳини кечир!

КИШИ НОМЛАРИ.

- АББОС ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ** — Муҳаммад алайҳис-саломнинг амаки-си (568-653).
- АББОС ИБН АЛИ** — Ҳусайннинг қариндоши.
- АБД АЛ-МАЛИК** — Ҳалифа.
- АБДУЛЛОҲ** — Муҳаммад пайғамбарнинг кичик ўғли.
- АБДУЛЛОҲ ВАҲАБ АЛ-КАЛБИЙ** — Ҳусайннинг яқин сафдоши
- АБДУЛЛОҲ (УБАЙДУЛЛОҲ) ЗИЁД** — Куфа ҳокими.
- АБДУЛЛОҲ ИБН АББОС** — Муҳаммад пайғамбарнинг амакиваччаси, Машҳур муҳаддис.
- АБДУЛЛОҲ ИБН АБИ ШУРАЙҲ** — Халифа Усмон томонидан Мисрга валий этиб тайинланган шахс.
- АБДУЛЛОҲ ИБН АВФОЪ** — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири
- АБДУЛЛОҲ ИБН АЗ-ЗУБАЙР** — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини Ойишанинг жияни (622-693)
- АБДУЛЛОҲ ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ** — Муҳаммаднинг отаси. Пайғамбар туғилмасдан аввал оламдан ўтган.
- АБДУЛЛОҲ ИБН ЖАЪФАР ИБН АБУ ТОЛИБ** — Халифа Алининг жияни.
- АБДУЛЛОҲ ИБН МАСЪУД** — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
- АБДУЛЛОҲ ИБН МУСЛИМ ИБН АҲИЛ** — Ҳусайннинг қариндоши
- ИБН АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ АБДУЛЛОҲ ИБН САЛОМ** — 663 йилда туғилган. Асли яҳудий, хижрий сананинг биринчи йили исломга кирган. Муҳаммад алайҳис-саломнинг яқин саҳобаларидан бири.
- АБДУЛЛОҲ ИБН УМАР** Халифа Умарнинг тўнғич ўғли, Табаристонга бўлган юриш иштирокчиси (650-651). 693 йили Маккада 84 ёшида вафот этган.
- АБДУЛ МУТАЛЛИБ ИБН ҲОШИМ** — Муҳаммаднинг бобоси. Аса исми Шайба.
- АБДУЛ МУҒИС** — Одам Атонинг ўғилларидан бири.
- АБДУРАҲМОН ИБН АВФ** — Муҳаммаднинг яқин сафдоши, нуфузли савдогар.
- АБДУРАҲМОН ИБН МУЛЖИМ** — Халифа Алининг қотили.
- АБУ АБДУЛЛОҲ МУҲАММАД ИБН ИДРИС АШ-ШОҒҒОФИЪЙ** — Имом, суннийликдаги шоғғофия мазҳабининг асосчиси (767-820).
- АБУ АЛ-АЪДО-АС-САЛМИЙ** — Салама қабиласининг улугларидан бири. Муҳаммадга қарши курашган.
- АБДУЛ ОС** — Муҳаммад пайғамбарнинг кўёви, Зайнабнинг эри.
- АБУ АЛ-ҲАНУҚ АЛ-ЖАЪФАР** — Қарбалода Ҳусайнни ярадор қялган шахс.
- АБУ АМОМА АЛ-БОҲИЛИЙ** — Муҳаммаднинг сафдошларидан бири.
- АБУ АН-НАЖЗИЙ ИБН ҲИШОМ** — Муҳаммадга қарши кураш олиб борган Маккалик йирик зодагон.
- АБУ АЙЮБ АНСОРИЙ** — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
- АБУ БАКР** — (572-634). Исломда «Хулафо ар-рошидин» (тўғри йўлдан бо-

¹ Ношарлар баъзи шахсларни аниқлашдаги кўмаклари учун Абдулвазит Абдулмуенни миннатдорчилик изҳор қилдичлар

- рувчи халифалар] деб аталувчи дастлабки 4 халифадан биринчиси (632-634).
- АБУ БАКР ИБН АЛИ** — Ҳусайннинг қариндоши.
- АБУ ДАЖЖОНАТУ АЛ-АНСОРИЙ** — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.
- АБУ ДАРДА** — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
- АБУДО** — Одам Атонинг қизи.
- АБУ ЖАҲЛ** — (Асл исми Абулҳакам Амр ибн Ҳишом) Муҳаммад тарғиботиға дарши турган Макка зодагонларидан бири 624 йили Бадр жангида ҳалок бўлган.
- АБУ ЗАРР ҒАФФОРИЙ** — Муҳаммадга яқин кишилардан бири.
- АБУ ИСҲОҚ НИШОПУРИЙ** — Асл исми Абу Абдуллоҳ Муҳаммад. Йирик араб ёзувчиси ва олими. Пайғамбарлар тарихиға оид «Китоб ул-мабда ва қисас ул-анбия» ва «Китоб ул-мажозий» асарлари муаллифи.
- АБУ ЛАҲАБ** — Муҳаммаднинг тўнғич амакиси. Асл исми Абдул-Уззо ибн Абдул Муталиб. Ҳаётининг охиригача Муҳаммадга қарши кураш олиб борган.
- АБУ СУҒЕН** — Маккада ҳукмрон бўлган уммавийларнинг сардори, йирик савдогар. Маълу вақт Маккада Муҳаммадга қарши кураш олиб борган. 651-652 йили 88 ёшида вафот этган.
- АБУ ТОЛИБ** — Муҳаммаднинг амакиси, Алининг отаси. 619 йили вафот этган.
- АБУ ЛУЪЛУ** — Муғира ибн Шуъбанинг содиқ қули. Халифа Умарнинг қотили.
- АБУ МУСЛИМ РОҒИЙ** — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
- АБУ САЛАМА** — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.
- АБУ САВИД АЛ-ХИДРИЙ** — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
- АБУ ҲАНДАЛ** — Сухайл ибн Умарнинг ўғли.
- АБУ ҲАНИФА АЛ-НУЪМОН** — Ҳанафия мазҳабининг асосчиси, диний ҳуқуқшунос; Имоми Аъзам таҳаллуси билан машҳур бўлган (699-767).
- АБУ МУСО АЛ-АШЪАРИЙ** — Ҳусайн ибн Али даврида яшаган таниқли олим.
- АБУ ҲУРАЙРА** — Муҳаммаднинг яқин дўсти, пайғамбар ҳадисларини тўпловчи машҳур муҳаддис. Асл исми Абдурахмон ибн Шакр ибн Умайр ибн Амир. 676-678 йили Мадинада 78 ёшида вафот этган.
- АБУЛ АББОС АС-САФФОҲ** — Муҳаммаднинг амакиси авлодларидан бири.
- АБУЛФАЗЛ** — Абу Бакрнинг таҳаллуси.
- АБҲО** — Абу Бакрнинг таҳаллуси.
- АВЖ** — Одам Атонинг набираси.
- АЖНАС ИБН ШАРИФ** — Муҳаммадга қарши кураш олиб борган Абу Жаҳл сафдоши.
- АЗИЗИ МИСР** — Юсуф.
- АЗИЗИ МИСР** — Зулайхонинг Юсуфдан авалги эри.
- АЗОЗИЛ, АЗОСИЛ** — Шайтон. Иблиснинг асл номи.
- АКРАМА ИБН АБИ ЖАҲЛ** — Салама қабиласи лашкарбошиси.
- АКУЗ МАЛИК** — Сулаймон даврида яшаган шаҳар ҳокими.
- АЛИ АЛ-АКБАР** — Ҳусайннинг катта ўғли.
- АЛИ АЛ-АСҒАР** — Ҳусайннинг ўртанча ўғли.

АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ — (661 йили ўлдирилган). Муҳаммаднинг амаки-ваччаси ва куёви (Фотиманинг эри).

АЛИ ИБН ҲУСАЙН — Ҳусайннинг кенжа ўғли.

АМАТ УЛ-МУҒИСА — Одам Атонинг қизи.

АМИНА — Муҳаммад пайгамбарнинг онаси. Муҳаммад олти ёшга кирганда вафот этган.

АМОЛИҚА — Довуд пайгамбар даврида яшаган паҳлавон.

АМР ИБН АЛ-ОС — Муҳаммаднинг замондоши ва қабиладоши, йирик давлат ва сиёсат арбоби.

АМР ИБН ҲИШОМ — Муҳаммадга қарши турган Маккалик йирик зодагон.

АНАС ИБН МОЛИК АБУ ҲАМЗА — Таниқли муҳаддис. Муҳаммаднинг содиқ хизматкори.

АНИС ИБН МАЪҚАЛ АЛ-АЗҲО — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

АРМАЛА БИНТ АФЛОТУН ИБН ҒУШ — Илёс пайгамбар даврида яшаган бутпараст подшоҳ хонима.

АСМО — Абу Бакр Сиддиқнинг қизи.

АФЗИМ — Ягсар уруғига мансуб шахс.

АҲМАД АБУ АБДУЛЛОҲ АШ-ШАЙБОНИЙ — (780-855). Сунийлардаги тўрт диний ҳуқуқ мазабларидаи сўнгиси — Ҳалбалия маздабининг асосчиси.

БАРХАЁ — Сулаймоннинг вазири, Осафнинг отаси.

БАРШОМ — Юнус пайгамбар даврида яшаган бутпараст ҳоким.

БАШИР I — Юсуфни қудуқдан чиқарган икки ҳабашийдан бири.

БАШИР II — Яъқуб пайгамбарнинг хизматкори Мубашширанинг ўғли.

БАҚТО — Лут пайгамбарининг қизи.

БАҲИРО — Хадичанинг яқин маслаҳатчиларидан бўлган христиан динидаги роҳиб.

БАҲСАФИ — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

БИЛОЛ ИБН САЪД — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.

БИЛҚИС — Сулаймон никоҳида бўлган гўзал аёл. Сабо шаҳрининг маликаси.

БИЛОЛ ҲАБАШИЙ — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.

БИТШОНИЪ — Довуднинг хотини.

БУШРО — Юсуфни қудуқдан чиқарган икки ҳабашийдан бири.

БУҒОТ ИБН ЗУБИЪА — Сулаймон пайгамбар лашкарбошиларидан бири.

БҮСТОН — Яҳудий киши.

ВАЛИД — Мадина ҳокими.

ВАРАҚА ИБН НАВФАЛ — Хадичанинг амакиси.

ВАРДОН — Али жонига қасд қилган шахс.

ВАҲБ ИБН МУНАББИҲ — 732 йилда вафот этган. Асли форс миллатидан бўлиб, тобеинлардан эди. «Ат-Тийжон фи мулуки ҳимяр» номи асарини бор.

ВАҲШИЙ — Муҳаммаднинг амакиси, Ҳамзанинг қотили.

ВОШИҚ — Иброҳим пайгамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ДАҚЁНУС — Юноналик золим бутпараст шоҳ.

ДОВУД — Пайгамбарлаштирилган тарихий шахс. Яҳудий ва христиан диний адабиётларида Давид номи билан машҳур. Сулаймоннинг отаси.

ДОДБОНА — Шом вилоятининг ҳоқими. Жиржис пайгамбар даврида яшаган.

ДОН — Яъқуб пайгамбарнинг олтинчи ўғли.

ДОЪИН — Билқис вазири ва ҳожиб.

ЕФАС — Нуҳ пайгамбарнинг учинчи ўғли.

ЖАДДИ ИБН СУРИ — Яҳудо уругига мансуб шахс.

ЖАЙ ИБН ҚУҚИШ — Бағсо уругига мансуб шахс.

ЖАНОДА АЛ-ҲОРИС АЛ-АНСОРИЙ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЖАРИРА БИНТ-А-ҲАРИС — Муҳаммаднинг хотини.

ЖАЪФАР ИБН АЛИ — Ҳусайннинг қариндоши.

ЖАЪФАР ТАЙЕР — Муҳаммад томонидаи Ҳабашистон ҳукмдори Нажашийга элчи сифатида юборилган шахс.

ЖИРЖИС — Фаластинлик пайгамбар. Дороб ҳукмронлиги даврида ўтган.

ЖОБИР — Бани халифа қабиласига мансуб бўлган шахс.

ЖОБИР ИБН АБДУЛЛОҲ — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.

ЖОДА — Яъқуб пайгамбарнинг бешинчи ўғли.

ЖОЛУТ — Довуд пайгамбар даврида яшаган шоҳ.

ЗАБОТУҚ — Яъқуб пайгамбарнинг тўққизинчи ўғли.

ЗАЙД ИБН ХАРИС — Муҳаммаднинг асранди ўғли.

ЗАЙНА — Юсуф пайгамбарнинг синглиси.

ЗАЙНАБ — Муҳаммаднинг тўнғич кизи.

ЗАЙНАБ БИНТ ЖАҲШ — Муҳаммаднинг хотини. 50 ёшида вафот этган.

ЗАКАРИЕ — Яҳёнинг отаси.

ЗАМЗ — Иброҳим пайгамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЗАННУН — Юнус пайгамбарнинг бошқа исми.

ЗАРЪА ИБН АЛ-ШАРИК АЛ-ТАМИМИЙ — Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.

ЗАУМ — Солиҳ пайгамбарнинг онаси.

ЗАЪУРА — Яъқуб пайгамбарнинг хотини.

ЗАҲҲР ИБН АЛ-ҚАЙС — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЗАҲҲОК ИБН КАЙС АШ-ШАЙБОНИЙ — Ҳоворижлар тоифасининг бошлиги. Марвон қатлига учраган. 746 йни вафот этган.

ЗОҲИР — Муҳаммаднинг Ҳадичадан бўлган ўғли.

ЗУ АНИС — Дақенусдан қочиб горда яшаган етти дўстдан бири.

ЗУБАЙР ИБН АЛ-АВВОМ — Муҳаммадга содиқ бўлган ўн саҳобадан бири.

Пайгамбарнинг аммаваччаси.

ЗУЛАЙҲО — Юсуфнинг севглиси.

ЗУЛ-АРШ — Иброҳим пайгамбар даврида яшаган малик.

ЗУЛҚАРНАЙН, ЗИЛҚАРНАЙН — Искандар (Александр)нинг лақаби.

ЗУННУРАЙН — Муҳаммаднинг икки қизини (Руқайя, Умми Кулсум) олгани учун Усмон ибн Аффонга берилган ном.

ЗУЪУЛА — Лут пайгамбарнинг қизи.

ЗУЮЪ — Билқис саройида хизматда бўлган қози.

ИБН ЯМИН — Яъқуб пайгамбарнинг ўн иккинчи ўғли. Юсуф ва Ибн Ямин бир онадан туғилган.

ИБРОҲИМ — Пайгамбар. Яҳудий-христиан диний адабиётида Авраам номи билан машҳур бўлган. Исҳоқ, Исмоил, Яъқуб пайгамбарларнинг отаси ҳисобланади. Қуръонда (6-сура, 74-оят) зикр этилган.

ИБРОҲИМ — Муҳаммаднинг Мария ал-Қантиядан бўлган ўғли. Тўрт ёшида вафот этган.

ИДРИС — Пайғамбар. Қуръон (19- сура, 57-58- оятлар)да тилга олинган.

ИМЛОҚ — Яъқуб пайғамбар даврида яшаган малик.

ИМОМ КАЛБИЙ — Куфа уламоларидан бири. 819 йилда вафот этган.

ИМОМ ҚАТОДА — Саҳобалардан бири. Асл исми Абу Умар Қатода ибн ал-Нуъмон ал-Ансорий ал-Восий ал-Зафарий. Бадр, Уҳуд жанглари қатнашчиси.

ИМРОН — Мусонинг отаси.

ИМРОН — Марямнинг отаси.

ИМРОН ИБН ҲУСАЙН — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

ИРСАМА — Лут пайғамбарнинг кизи.

ИСКАНДАР — Македониялик Александр. Шарқ адабиётида Искандар Зулқарнайн номи билан машҳур.

ИСМОИЛ — Иброҳим пайғамбарнинг Ҳожардан бўлган ўғли: Қуръон (2- сура, 130- оят, 3- сура, 78-оят)да зикр этилади.

ИСРОФИЛ — Исломда қиёмат кунини эълон қилиб, сурнай чалувчи фаришта.

ИСТА — Довуднинг отаси.

ИСҲОҚ — Пайғамбар, Иброҳимнинг Сорадан бўлган ўғли. Қуръонда (2- сура, 73- оят) тилга олинган.

ИШМУИЛ — Довуд пайғамбар давридаги ялавоч.

ИЯЗ — Исҳоқ пайғамбарнинг тўнғич ўғли.

ИҚЛИМО — Одам Атонинг кизи.

КАНЪОН — Нух пайғамбарнинг тўртинчи ўғли.

КАСИР ИБН САИДА — Халифа Усмоннинг яқин сафдошларидан бири.

КАФИТТИНУС — Дақёнусдан қочиб горда яшаган етти дўстдан бири.

КАЪБ ИБН МОЛИК — Мадиналик шоир. 673 йили 53 ёшида вафот этган.

КАЪБ УЛ-АХБОР (АБУ ИСҲОҚ КАЪБ ИБН МОТЕ) — 652 йилда Ҳиммас шаҳрида вафот этган. Асли яҳудий. Машҳур ровий бўлган.

КИСРО — Эрон шоҳи Ануширвон.

КОВУШ — Сулаймонга тобеъ девлардан бири.

КОСУР — Солиҳ пайғамбарнинг отаси.

КУНА — Сундурна шаҳрининг малики Акузнинг қизи, Сулаймоннинг хотини.

ЛОВИ — Яъқуб пайғамбарнинг иккинчи ўғли.

ЛУТ — Пайғамбар, Ҳозарнинг ўғли.

ЛУҚМОН — Довуд пайғамбар даврида яшаган аллома.

ЛУҚМОН ИБН ОД — Ҳуд пайғамбар даврида яшаган номдор шахс.

МАДЯН — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

МАЗИД ИБН САЪД — Ҳуд пайғамбар даврида яшаган номдор шахс.

МАЙМУНА БИНТ-Л-ҲОРИС — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини.

МАКСАЛМИНО — Дақёнусдан яшириниб горда яшаган етти дўстнинг бири.

МАНО — Юнус пайғамбарнинг отаси.

МАРВОН — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.

МАРИЯ АЛ-ҚАНТИЙЯ — Муҳаммаднинг хотини.

МАРТЮНИС — Дақёнусдан қочиб горда яшаган етти дўстдан бири.

МАРЯМ — Исонинг онаси.

МАСРУҲ ИБН АЛ-ҲАЖЖОЖ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.
МАЪМУН ХАЛИФА — Аббосий халифа (813-833).
МАҚАВҚИШ — Миср ҳукмдори.
МАХАҲАРҚИЕ — Юнус пайғамбар даврида яшаган ялавоч.
МИРБАТ ИБН САҲРО — Сулаймон саройидаги меъмор.
МОЛИК ЗАЪР — Юсуфни акаларидан сотиб олган шахс.
МОЛИК ИБН САЪСАЪА — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
МОРЕБ — Рубил уругига мансуб шахс. Мусо пайғамбар даврида яшаган.
МУБАШШАРА — Яъқуб пайғамбарнинг хизматкори.
МУБАШШИРА — Хадичанинг хизматкори.
МУДУН — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.
МУКИРА ИБН ШУЪБА — Муъовия даврида Куфа ҳокими.
МУНКАР БИЛА НАКИР — Ривоятга кўра, ўлик кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб ҳаётлигида қилган савоб ва гуноҳ ишларини сўроқ қилувчи икки фаришта номи.
МУСЛИМ ИБН АҚИЛ — Ҳусайн томонидан Куфага юборилган чопар.
МУСО — Исломдан аввал ўтган пайғамбар. Иудаизм асосчиси деб эътироф этилади. «Таврот» китобини қабул қилиб олган деб таъкидланади.
МУСТАҲ — Ойишанинг аммаваччаси.
МУЪОВИЯ — Уммавийлар сулоласининг [661-750] асосчиси. Абу Суфённинг ўғли.
МУҒИРА ИБН ШАЪБА — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.
МУҲАММАД ИБН АБДУЛЛОҲ — Ислом динининг асосчиси (570-632).
МУҲАММАД ИБН МУСЛИМА — Муҳаммад сафдошларидан бири.
МУҲАММАД ИБН ҲАСАН ШАЙБОНИЙ — Ҳанафия мазҳаби асосларини ишлаб чиққан йирик дин арбоби. 804 йилда вафот этган.
НАЖД — Саудия Арабистонидаги туман номи.
НАЖОШИЙ — Ҳабашистон ҳукмдори.
НАМРУД — Иброҳим пайғамбар даврида яшаган золим шоҳ.
НАСР ИБН ҲАРША АЛ-ЗИЁНИЙ — Ҳусайннинг душманларидан бири.
НОИЛА — Халифа Усмоннинг рафиқаси.
НОМУСИ АКВАР — Жабррилининг Забурдаги номи.
НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН РАБҒУЗИЙ — «Қисаси Рабғузий» асарининг муаллифи.
НОСИРУДДИН ТУҚБУҒАБЕК — Мусулмон динини қабул қилган мўғул беки. «Қисаси Рабғузий» шу бек илтимосига кўра ёзилган.
НУҲ — Исломиятдан аввал ўтган пайғамбарлардан бири. Нуҳ ва оламни сув босиш ҳақидаги ривоят милоддан аввал учинчи минг йиллик охирида Шумерда шаклланган.
ОДАМ — Одам Ато.
ОЗАР — Иброҳим пайғамбарнинг отаси.
ОЙИША — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини. Биринчи халифа Абу Бакрнинг қизи. 613-614 йили Маккада туғилган. 678 йили вафот этган.
ОМИНА — Сулаймон пайғамбарнинг хизматкори.
ОС — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.
ОСАФ ИБН БАРХАЕ — Сулаймон пайғамбарнинг ваэри.
ОСИЯ — Фиръавннинг хотини. «Қисаси Рабғузий»да Ойса шаклида келтирилган.

ОТИКА — Муҳаммад пайғамбарнинг аммаси.
ОТИҚ — Абу Бакрнинг тахаллуси.
РАЙЕН — Юсуф пайғамбар даврида яшаган Миср малики.
РОФИЪ — Билқис вазири.
РОҲИБ — Христиан динидаги монах, эрҳид.
РОҲИЛ — Яъқуб пайғамбарнинг хотини. Юсуф ва Ибн Яминнинг онаси.
РОҲИЛА — Лут пайғамбарнинг хотини.
РУБИЛ — Яъқуб пайғамбарнинг биринчи ўғли.
РУБИЪ — Акуз Малик ҳайкалини ясаган дев.
РУҚАЙЯ — Муҳаммад пайғамбарнинг иккинчи қизи.
РУҚЪА — Исҳоқ ялавочнинг хотини.
САЛМОН — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
САМДУН — Сулаймонга бўйсунувчи девлардан.
САВДА БИНТ ЗАМЪА — Муҳаммаднинг иккинчи хотини. 54 ёшида Мадинада вафот этган.
САРРИНИУС — Дақёнусдан қочиб ғорда яшаган етти дўстандан бири.
САРСАБИЛ — Фаришта номи.
САФВОН ИБН МУЪТАЛ — Муҳаммад кўшнидаги мард жангчи.
САФИЙЯ БИНТ ҲУАЙЙИ ИБН АХТАБ — Муҳаммаднинг хотини, 50 ёшида вафот этган.
САФО БИНТ СОФУН — Юнус пайғамбарнинг хотини.
САХР — Сулаймон пайғамбарга курси (тахт) ясаган пари.
САЪД ИБН АБУ ВАҚҚОС — Муҳаммаднинг яқин сафдоши, нуфузли савдогар.
САЪД ИБН МАОЗ — Муҳаммаднинг сафдошларидан бири.
САЪИД АБДУЛЛОҲ АЛ-ҲАЖФИЙ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.
САДИҚ — Абу Бакрнинг тахаллуси.
СОБИТ ИБН ЖАЗЪИН — Шамъун уругига мансуб шахс.
СОБУР — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.
СОЛИҲ — пайғамбарлардан бири.
СОЛИҲ ИБН АНАС АН-НАҲАФИЙ — Карбалода Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.
СОЛИҲ ИБН ВАҲАБ АЛ-МАРИЙ — Карбалода Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.
СОМ — Нух пайғамбарнинг ўғли. Эрон ва Араб мамлакатлари ҳукмдори. Абул Фурс номи билан танилган.
СОМИРИЙ — Мусо пайғамбарнинг холаваччаси.
СОРА — Иброҳим пайғамбарнинг хотини, Ҳозарнинг қизи.
СУЛАЙМОН — Милоддан аввал 965—928 йилларда Исроил — Иудие ҳукмдори. Довуднинг ўғли.
СУЛАЙМОН ИБН ЯСАР — Мадинада яшаган гўзал йигит.
СУНБУЛА — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.
СУР — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
СУРОҚА — Маккалик паҳлавон йигит.
СУФЕН ИБН ҲАР — Салама қабиласига мансуб лашкарбоши.
СУҲАЙЛ ИБН УМАР — Муҳаммадга қарши турган Маккалик зодагон.
ТАЙЙИБ — Муҳаммаднинг Хадичадан бўлган учинчи ўғли.
ТАЛҲА (ИБН УБАЙДУЛЛОҲ) — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

ТАМЛИХО — Дақёнусдан қочиб горда яшаган етти дўстан бири.
ТОЛУТ — Довуд пайғамбар даврида подачиликдан ҳукмдор даражасига кўтарилган. Қуръонда (2- сура, 245, 250- оятлар) зикр этилади.
УБАЙ ИБН ХАЛАФ АЛ-ЖАЖМИЙ — Муҳаммад тарафдорларидан бири.
УБАЙ ИБН КАЪБ — Муҳаммад сафдошларидан бири.
УБАЙД ИБН АЛ ЖАРРОҲ — Муҳаммад сафдошларидан бири.
УЗАЙР — пайғамбарлардан бири.
УКОША — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
УМАР ИБН АБДУЛЛОҲ АЛ-МАДҲАОНИЙ — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.
УМАР ИБН АЛИ — Ҳусайннинг қариндоши.
УМАР ИБН ЖАНОДА — Ҳусайннинг яқин сафдоши.
УМАР ИБН АЛ-ОС — Муҳаммад томонидан Ҳабашистон ҳукмдори Нажошийга элчи бўлиб келган шахс. Кейинчалик Миср халифаси.
УМАР ИБН ХОЛИД — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.
УМАР ИБН САЪД ИБН АБИ ВАҚҚОС — 680 йили Карбалода Ҳусайнга қарши жанг қилган Абдуллоҳ Зиёднинг лашкарбошиси.
УМАР ИБН ХАТТОБ — «Хулафо ар-рошидин»дан яқинчи халифа. (634-644). 644 йили ўлдирилган
УММИ КУЛУСУМ — Муҳаммад пайғамбарнинг учинчи қизи.
УММИ ҲАБИБА БИНТ АБУ СУФЕЙН — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини.
УММИҲОНИ — Абу Толибнинг қизи.Алининг туғишгани.
УРЕ — Довуд пайғамбар даврида яшаган. Яъқубнинг ўғли Ибн Ямин уруғидан бўлган шахс.
УСМОН ИБН АЛИ — Ҳусайннинг ўғай укаси.
УСОМА ИБН ЗАЙД — Муҳаммад тарафдорларидан бири.
УНУҚ — Одам Атанинг қизи.
УСМОН ИБН АФФОН — «Хулафо ар-рошидин»дан учинчиси (644-656). 656 йили ўлдирилган.
ФАЛТАМА ИБН ДАФОИН — Ибн Ямин уруғига мансуб шахс
ФИРҚОЙИЛ — Фаришта номи.
ФОТИМА — Муҳаммад пайғамбар ва Хадичанинг кенжа қизи. Алининг хотини. (606-633). Саййидлар Фотима ва Али Ибн Абу Толиб авлодларидан.
ФОТИМА — Абдуллоҳ ибн аз-Зубайранинг хотини.
ФОТИМА — Шом малякининг қизи.
ФУТУР — Иброҳим пайғамбарнинг Сора вафотидан сўнг олган хотини.
ҲАДИЧА — Муҳаммаднинг биринчи хотини (556-621).
ҲАҚИҚ — Оллоҳ амри билан Сулаймон тахтини эгаллаган дев.
ХИЗР — Исломда доимий барҳаёт пайғамбар сифатида қаралади.
ХУБОБ ИБН АЛ-АРАС — Умар ибн Хаттоб сингисининг эри.
ШАБИБ — Али жонига қасд қилган шахс.
ШАВША — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.
ШАДДОД — Имлоқнинг отаси.
ШАЙТОН — Барча ёвузликларнинг боши, инсонларни гуноҳ йўлига чорловчи. Иблис номи билан ҳам юритилади.
ШАЙХ ВАҚУР — Абу Бакрнинг тахаллуси.

ШАЙХ ЗУННУН МИСРИЙ — Тасаввуф тарихатининг йирик намояндаси. 860 йилда вафот этган.

ШАЙХ ШИБЛИЙ — Куфалик шайх Абу Бакр Муҳаммад Жаъфар ибн Юнус (861-945) тахаллуси.

ШАМЪУН — Мусо пайгамбар даврида яшаган жодугар. Юханна деб ҳам номланган.

ШАМЪУН — Яъқуб пайгамбарнинг учинчи ўғли.

ШАЪБИЙ (ОМИР ИБН ШАРОҲИЛ) — Ҳамадоннинг шаъб номи қабиласига мансуб. Тобеинлардан бўлиб муҳаддис, ровий ва ҳофиз лақабларини олган. 821 йилда вафот этган.

ШЕРУЯ — Эрон шохининг ўғли.

ШИС — Одам Атонинг ўғли, пайгамбар.

ШОМИЛ ИБН ЗАКАВ — Яъқуб пайгамбарнинг ўғли Рубил уругига мансуб шахс.

ШОҲБАЗОД — Эрон шоҳи Кисронинг лашкарбошиси.

ШУАЙБ — Мусо пайгамбарнинг қайнотаси.

ШУХ — Иброҳим пайгамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЮНУС — Исломиятдан аввал ўтган пайгамбар. Қуръонда шунингдек соҳиб ул-хут (68-сура, 48-оят) деб ҳам номланган.

ЮСУФ — Яъқуб пайгамбарнинг ўн биринчи ўғли, гўзаллик тимсоли.

ЮФТУРО — Иброҳим пайгамбарнинг қайнотаси, Футурнинг отаси.

ЮШАЪ ИБН НУН — Юсуф уругига мансуб шахс.

ЯВШАН — Иброҳим пайгамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЯЗИД — Муъовиянинг ўғли, уммавий халифа.

ЯЗИД АЛ-ХАФР — Карболода ҳалок бўлган Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЯСТОХИР — Яъқуб пайгамбарнинг саккизинчи ўғли.

ЯЪЖУЖ ВА МАЪЖУЖ — Диний ривоятга кўра дунё охирида Шарқдан босиб келиб ер юзини вайрон қилувчи маълуқлар.

ЯЪҚУБ — Исо пайгамбарнинг иккинчи ўғли. Яҳудийлар пайгамбари.

ЯЪҚУБ — Сулаймоннинг попишаги шундай номланган.

ЯҲЕ — Пайгамбар. Қуръондан (4-сура 83-оят; 3-сура 33-оят; 19-сура, 1-оят) кенг ўрин берилган.

ЯҲЕ ИБН МУОЪ АР-РОЗИЙ — Воиз ва нотикликда ўз замонасининг ягонаси бўлган. 871 йилда Нишопурда вафот этган.

ЯҲЕ ИБН САЛИМ АЛ-МОЗИНИЙ — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.

ЯҲУДО — Яъқуб пайгамбарнинг 1ўртинчи ўғли.

ЯҲСАР — Яъқуб пайгамбарнинг еттинчи ўғли.

ҚАЙЛ ИБН УМАР — Ҳуд пайгамбар даврида яшаган номдор шахс.

ҚАЙСАР — Рум ҳукмдори.

ҚАМАР — Яъқуб пайгамбарнинг хотини, Рубилиянинг онаси.

ҚАТҒИР (АТҒИР) — Малик Райённинг энг ишончли вазири.

ҚАФФОЛ ШОШИЙ — имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Исмоил.

ҚИТМИР — «Асҳоб ул-Каҳф» қиссасидаги ит.

ҚОБИЛ — Одам Атонинг ўғли.

ҚОЗУР — Яъқуб пайгамбарнинг ўнинчи ўғли.

ҚОРУН — Қуръон (28-сура, 76-оят; 29-сура, 38-оят)да зикр қилинган гоятда бадавлат киши.

ҚОСИМ — Муҳаммад пайгамбарнинг тўнғич ўғли. 2 ёшлигида вафот

этган.

ҚОСИМ ИБН АББОС — Муҳаммаднинг қариндоши.

ҚУРАЙШ — V-VI асрларда Маккада яшаган араб қабиласи.

ҒОБУР — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

ҲАБИБА — Яъқуб пайгамбарнинг хотини.

ҲАВВО — Момо Ҳавво.

ҲАВЛА ИБН ЯЗИД АЛ-АЗҲО — Ҳусайннинг қотили.

ҲАВОР — Исо алайҳис-салом тарафдори.

ҲАВОРИЁН — Исо пайгамбарга дўст бўлган жамоа.

ҲАДИС — Ислонда Қуръондан кейинги муқаддас манба. Муҳаммад пайгамбар ҳаёти, фаолияти ва кўрсатмалари ҳақидаги ривоятлар тўплами.

ҲАДИҚА АЛ-ЯМАНИЙ — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.

ҲАЙЙИ ИБН АХТАБ — назир қабиласи улўғларидан бири.

ҲАЙДАР — Али ибн Абу Толибнинг лақаби.

ҲАМЗА ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ — Муҳаммаднинг амакиси. Маълум муддат Абу Жаҳл билан биргаликда Муҳаммадга қарши кураш олиб борган.

ҲАМЗА ИБН УМАР — Муҳаммад тарафдорларидан бири. Жасур лашкарбоши.

ҲАЛИМА — Муҳаммаднинг онаси Амина вафотидан сўнг пайгамбарни боққан аёл.

ҲАМОН — Фиръавннинг вазири. У ҳақда Қуръонда (60-сура) ҳам зикр қилинади.

ҲАННА — Марямнинг онаси.

ҲАРР ИБН АЛ-РАЕҲИН — Ҳусайннинг яқин сафдошларидан бири.

ҲАРР ИБН ЯЗИД АР-РАЕҲИН — Абдуллоҳ Зийднинг лашкарбошиси.

ҲАСАН БАСРИЙ (АБУ САИД) — Машҳур тобеинлардан.

Мадинада 642 йили туғилиб ўша ерда 728 йили вафот этган. Шарият ва тасаввуф илмлари бўйича юқори ўрин тутган.

ҲАСАН ИБН АЛИ — Ҳалифа Алининг Фотимадан бўлган гўнғич ўғли (625-669).

ҲАТҲАТ — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

ҲАФСА БИНТ УМАР ИБН АЛ-ХАТТОБ — Муҳаммад пайгамбарнинг хотини.

ҲИЛОЛ ИБН НОРИЪ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ҲОБИЛ — Одам Атонинг ўғли.

ҲОЖАР — Иброҳим пайгамбарнинг иккинчи хотини, Магриб маликининг қизи.

ҲОЗАР — Иброҳим пайгамбарнинг ота томонидан қариндоши, Лут пайгамбарнинг отаси.

ҲОМ — Нуҳ пайгамбарнинг ўғли. Ҳиндистон мамлакатига ҳукмронлик қилган. Абул Ҳинд номи билан танилган.

ҲОРИС — Муҳаммад пайгамбарни боққан аёл (Ҳалима)нинг эри.

ҲОРЛАБИЛ ИБН ҲАМАЛ — Дон уругига мансуб шахс.

ҲОРУН — Имроннинг ўғли; Мусонинг яқин сафдоши. Қуръонда (7-сура, 134-136 оятлар) бир неча бор тилга олинади.

ҲОРУН АР-РАШИД — Аббосийлар сулоласига мансуб Бағдод халифаси (786-803).